

1917– 2017

**МІНІСТЕРСТВО
ЗАКОРДОННИХ СПРАВ
УКРАЇНИ**

Консульська

Київ – 2017

СЛУЖБА УКРАЇНИ

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК

Генеральна дирекція
з обслуговування іноземних
представництв

Книга видана за підтримки Почесного консула Чорногорії в Україні Довгого Станіслава Олексійовича та Почесного консула України в Чорногорії пана Предрага Міловіча.

При повному або частковому відтворенні матеріалів даної публікації посилання на видання обов'язкове.

Книга підготовлена в Інституті зовнішньополітичних досліджень авторським колективом під керівництвом доктора політичних наук, професора **Перепелиці Г.М.** у складі: доктора історичних наук, доцента **Денисенка В.А.** (частина 1, розділ 1, §1–2, §5; частина 2, розділ 2, §1 — у співавторстві); Почесного консула Чорногорії в Україні **Довгого С.О.** (частина 2, розділ 2, §1 — у співавторстві); кандидата політичних наук, доцента, заступника Директора — начальника управління консульського забезпечення МЗС України **Кирилича В.П.** (частина 2, розділ 3, §2 — у співавторстві); заступника Директора — начальника управління консульської діяльності МЗС України **Лобача В.В.** (частина 2, розділ 3, §1, §2 — у співавторстві); доктора історичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України **Матяш І.Б.** (частина 1, розділ 2–3); доктора політичних наук професора **Перепелиці Г.М.** (частина 2, розділ 1, розділ 2 §2, §1 — у співавторстві), Почесного консула України в Чорногорії **Предрага Міловіча** (частина 2, розділ 2, §1 — у співавторстві) (частина 2, розділ 2, §1 — у співавторстві); доктора історичних наук, провідного наукового співробітника **Чухліб Т.В.** (частина 1, розділ 1, §3–4).

Авторський колектив висловлює подяку Директору Департаменту консульської служби МЗС України Погорельцеву С.О., Надзвичайному і Повноважному Послу України в Турецькій Республіці Сибізі А.І., а також співробітникам консульського Департаменту за сприяння в підготовці цього видання.

Консульська служба України: становлення та розвиток. /За ред. Г.М. Перепелиці. — К.: Видавець: ДП «Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв», 2017. — 494 с.

У книзі вперше у вітчизняній літературі викладено дослідження процесу становлення та розвитку інституту консульської служби в Україні, часи зародження якої виходять далеко за межі столітньої історії української дипломатії. Цінність і значимість цього видання полягає в тому, що в ньому на підставі вивчення історичного досвіду представлене системне осмислення тенденцій розвитку консульської служби, з урахуванням яких втілюється нова модель консульської служби України європейського зразка.

Книга присвячена 100-літтю української дипломатії і розрахована на широке коло вітчизняних та зарубіжних фахівців, науковців, вітчизняного дипломатичного корпусу, посольств України за кордоном та іноземних представництв в Україні, а також читачів які цікавляться зовнішньою політикою та міжнародними відносинами.

© ДП «ГДП», 2017

ISBN 000-000-0000-00-0

© Інститут зовнішньополітичних досліджень, 2017

Довгий С. О.

Предраг Міловіч

ПЕРЕДМОВА

Ця книга – продукт клопіткої роботи науковців, практиків та українських консулів, які присвятили себе цій складній, але водночас надзвичайно поважній і почесній професії, адже консульська служба є різновидом державної служби покликаної захищати за кордоном права й інтереси України та її громадян, сприяти розвитку відносин з іншими країнами, розширенню економічних, торгівельних, науково-технічних та гуманітарних зв'язків.

Важливість та особливість місії консулів полягає, насамперед, у захисті прав і свобод громадян України які живуть або працюють за кордоном. Хоча, про діяльність консулів та важливість їхньої роботи українські громадяни дізнаються тільки зіткнувшись з певними проблемами за кордоном і потім стають їм безмежно вдячними за допомогу у вирішенні цих проблем.

Консули, як відомо, поділяються на штатних і почесних. Безумовно, почесними є обидві посади, але надзвичайно важливою є посада Почесного консула, — оскільки у своїй діяльності він керується, насамперед, моральними мотивами. Невипадково, на посаду Почесного консула призначаються, як правило, відомі місцеві діячі які мають великий авторитет в політичних і ділових колах, а також користуються пошаною громадськості в країні перебування. Ця традиція зберігається ще з древніх часів, коли вважалося, що вони (почесні консули) знаходяться під захистом богів. Адже тоді консули брали на себе моральні зобов'язання перед полісом бути посередниками між владою і громадою у вирішенні багатьох питань.

Ця книга дає досить системне і в той же час предметне уявлення про становлення та розвиток консульської служби України, про роботу українських консулів за кордоном та громадян України які взяли на себе почесну і клопітку місію представляти інтереси інших країн та їх громадян в Україні. Ми впевнені, що ця книга буде гарним подарунком не тільки для українських консулів, які гідні цього звання не лише за фахом але й за покликанням, а буде цікавою широкому колу читачів, що цікавляться історією України та становленням її державності, невід'ємною складовою якої є інститут консульської служби.

З повагою,

Почесний консул Чорногорії в Україні

Почесний консул України в Чорногорії

Довгий С. О.

Предраг Міловіч.

Павло КЛИМКІН
*Міністр закордонних справ
України*

ВСТУПНЕ СЛОВО

Історія консульської служби — невід’ємна частина історії держави. Консул є державною людиною, котра покликана захищати права громадян своєї країни за кордоном. Тож можна стверджувати, що консульська служба є важливою складовою державотворення. Консул — це не лише посада, а й велика місія, яка покладається на нього в зовнішніх відносинах.

Відзначаючи сторіччя української дипломатії, варто зазначити, що українська консульська служба має більш давню і багату історію. Її витoki виходять із тих стародавніх часів, коли зовнішні відносини лише зароджувалися, тож інститут консульства ввів у себе досвід тисячолітньої світової історії. Головною дійовою особою цих відносин у ті давні часи були консули, яких у Стародавній Греції називали проксенами. У своїй діяльності вони керувалися правом публічної гостинності. Грецький проксен був мешканцем того поліса, в якому мав захищати інтереси громадян держави, котра його призначила. На прохання чужої держави він здійснював опіку над її громадянами у своєму рідному місті. У тому ж полісі, з яким проксен був пов’язаний, він мав певні переваги порівняно з іншими іноземцями щодо торгівлі, податків, суду, а також різні почесні привілеї. Держава, котра його призначала, гарантувала йому особисту недоторканність і безпеку як у мирний час, так і в разі війни з його державою. Посада проксена вважалася почесною, і багато видатних людей були раді обійняти її. Тож не випадково, що до питань зародження норм консульського права того часу зверталися у своїх творах такі філософи й історики, як Цицерон, Тит Лівій, Сократ, Платон, Лао-Цзи та ін.

У добу Київської Русі та в процесі творення Української держави протягом другої половини XVII — першої половини XVIII ст. налагодження стосунків з багатьма країнами також починалося з установа консульських відносини. Щоправда, вони мали спорадичний характер, адже виникали або ж зникали залежно від конкретної міжнародно-політичної ситуації. Починаючи від правління Богдана Хмельницького й до часів

Пилипа Орлика гетьманські уряди України закладали початки формування вітчизняної консульської служби. Значних зусиль для розвитку торговельно-економічних міжнародних відносин і захисту жителів України в іноземних країнах докладали представники козацької старшини Євстафій Астаматій, Іван та Федір Мировичі, Федір Нахимовський та Григорій Якименко. З огляду на імперську політику російської влади проведення власної зовнішньої політики урядами Гетьманщини та Запорозької Січі в другій половині XVIII ст. стало неможливим, а відтак паростки національної консульської служби занепали.

У часи Російської імперії багато відомих і талановитих українців поповнювали російський дипломатичний корпус. Окрім вищих дипломатичних посад — начальників консульських департаментів міністерства закордонних справ, генеральних консулів, консулів, віце-консулів та агентів, вихідці з України обіймали чимало інших важливих посад у багатьох консульських представництвах. Вони були секретарями, перекладачами (драгоманами), канцелярськими працівниками. Українці гідно представляли великий та багатоетнічний консульський корпус Російської імперії за кордоном. Власне, саме дипломати й консули, які були вихідцями з відомих козацько-старшинських родів України-Гетьманщини, закладали основи професійної світової дипломатії Російської імперії впродовж XIX — початку XX ст., започаткували гідний розвиток її консульської служби. Це, у свою чергу, не лише сприяло зростанню міжнародної торгівлі, а й зміцнювало економічне та політичне становище поліетнічної імперської держави.

За доби Української Народної Республіки та Української Держави докладалися великі зусилля для створення консульської служби нової незалежної держави. За короткий термін була побудована розгалужена мережа українських консульських установ за кордоном, вироблені наукові підходи до теоретичної підготовки консулів, детально розроблені програми спеціальних і загальних курсів, апробовані різні форми навчання — короткотермінові курси, інститут. Тим самим були закладені підвалини для запровадження фахової консульської служби в Україні. Історія кон-

сульської служби того часу дає багато повчальних прикладів для сьогодення. Один з таких уроків полягає в тому, що втрата державності рано чи пізно призводить і до занепаду консульської служби та втрати «золотого фонду» українського консульського корпусу.

Право здійснювати консульську діяльність Українській Радянській Соціалістичній Республіці було повернуте лише 1 лютого 1944 р., з ухваленням Верховною Радою СРСР Закону «Про надання союзним республікам повноважень у галузі зовнішніх зносин та про перетворення у зв'язку з цим Народного комісаріату закордонних справ із загальносоюзного в союзно-республіканський народний комісаріат». Кардинальна зміна поглядів Москви на принципи зовнішньої політики під час Другої світової війни зумовлювалася не «раптовим» усвідомленням права України на самостійне встановлення міжнародних зв'язків, а, радше, прагненням отримати можливість максимальної участі у створюваній тоді Організації Об'єднаних Націй.

Це дало можливість Україні розпочати підготовку власних дипломатичних кадрів. Наявність в УРСР власного Міністерства закордонних справ та консульських представництв іноземних держав за радянської доби стало тим важливим і необхідним підмурком для будівництва консульської служби нової незалежної суверенної України.

Проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р. стало новою віхою в історії нашої держави. Зміна геополітичної карти світу, розстановки сил на міжнародній арені, зовнішньополітичного курсу України не могли не відбитися на роботі консульської служби нашої держави. Фактично з дня проголошення незалежності України розпочався новий етап у діяльності цієї важливої ланки в системі Міністерства закордонних справ України. Він позначився створенням широкої мережі консульських установ України за кордоном та реорганізацією структури консульської служби.

Власне, вона й почала розробляти основи візової політики нашої держави та концепції громадянства, займатися питаннями двостороннього та багатостороннього співробітництва України з іншими країнами в консульській сфері. За порів-

няно короткий час невеликий підрозділ, у якому налічувалося близько десяти працівників, перетворився на провідний департамент міністерства, а консульська служба з другорядного напрямку, як це було за радянських часів, стала одним з пріоритетів зовнішньополітичного відомства нашої держави.

Досить швидко консульським управлінням, а згодом і департаментом, була розроблена договірно-правова база в галузі консульських зносин. Шляхом переговорів, передусім із сусідніми державами, а також із тими, де перебуває значна кількість громадян України, були досягнуті важливі домовленості у сфері регламентування соціально-правових питань, питань громадянства, перетину кордону, працевлаштування та надання правової допомоги. Була проведена серйозна робота з налагодження співробітництва органів юстиції та правоохоронних органів України з їхніми закордонними колегами з питань забезпечення прав та інтересів громадян України на території інших країн.

При цьому складна економічна ситуація в країні, відсутність належного матеріально-технічного забезпечення та нормативно-правової бази ускладнювали виконання першочергових завдань, котрі стояли перед дипломатами. А діяльність консульського управління в часи його становлення була спрямована на вирішення таких ключових завдань, як визначення належності або прийняття до громадянства України, реалізація візової політики, розв'язання майнових проблем стосовно відкриття консульських установ за кордоном та формування правової бази діяльності консульської служби України. Молода Українська держава терміново потребувала становлення й розвитку інституту громадянства.

Ключовими завданнями консульської служби України на сучасному етапі є: лібералізація візового режиму, активна участь у реалізації стратегії євроінтеграції, модернізація консульської служби відповідно до вимог сьогодення з використанням новітніх технологій, що покликані зробити кон-

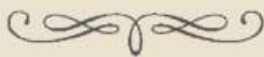
сульські послуги максимально доступними. По-ставлені завдання консульська служба виконує успішно, завдячуючи цим передусім кваліфікованому консульському персоналу. Адже до осіб, які займаються консульською діяльністю, висуваються особливі вимоги, насамперед морально-етичного характеру, оскільки вони повинні вміти працювати з людьми, часом у складних ситуаціях. Виконання професійних обов'язків вимагає також володіння нормативно-правовою базою як України, так і держави перебування, оскільки консул повинен швидко та якісно вирішувати найрізноманітніші питання, пов'язані із життям людини.

Таким чином, перед сучасним поколінням українських консулів, які вирішили присвятити своє життя захисту прав та інтересів громадян і юридичних осіб України за кордоном, стоїть досить складне завдання, котре вимагає від них не лише високого рівня підготовки в політичних і правових питаннях, володіння іноземними мовами та вміння працювати в екстремальних ситуаціях, а й обізнаності у сфері сучасних інформаційних технологій. Поєднання цих якостей у співробітників консульської служби України дасть змогу забезпечити якісне й доступне консульське обслуговування, максимальну та оперативну консульську допомогу, гарантований і надійний консульський захист, створити позитивний міжнародний імідж України як надійного та прогностованого партнера.

Тож ця книга — не лише про славетну історичну спадщину української консульської служби, а й про її нинішніх представників — українських консулів, які творять цю історію й торують майбутнє Української держави та Української нації. Ця книга є не просто історичним довідником, присвяченим сторіччю української дипломатії, а й гідним підручником для майбутніх українських консулів. Це дає підстави сподіватися, що зазначене видання буде цікавим для дипломатів, фахівців з міжнародних відносин, а також для широкого кола вітчизняних і зарубіжних читачів.

З повагою,

¹ Бабенко О. Г. Консульська служба України: підсумки першого десятиріччя // Науковий вісник Дипломатичної академії України: науковий журнал. — К., 2001. — С. 55.

КОНСУЛ – ЦЕ МІСІЯ, ЯКУ НЕОБХІДНО ДОЙСТОЙНО ВИКОНУВАТИ

2016 року Міністр закордонних справ України Павло Клімкін сформулював місію дипломатичної служби України: представляти, сприяти, захищати. Кожен з компонентів цієї місії містить широкий спектр завдань, як і сповнений викликами. Кожен – пріоритетний. Немає головного і другорядного. Та фундаментальним є третій – консульський захист прав українців за кордоном.

Місію консула складає широкий спектр завдань: вчинення нотаріальних дій, провадження з питань громадянства, паспортні питання, надання допомоги в умовах надзвичайної ситуації, захист прав, у разі затримання, заходи зі встановлення опіки над неповнолітніми – це той місткий, хоч і неповний перелік функцій консула України за кордоном.

Одним з ключових напрямків діяльності консула є захист прав співвітчизників за межами України. Роспорошеність українців у світі вимагає від консульської служби системних дій задля їх підтримки з широкого кола питань і забезпечення прав за місцем проживання. В Європі чи за океаном, а Азії чи Африці скрізь українські консули виконують місію захисту прав співвітчизників. За два останні роки за сприяння консулів звільнено та повернуто на Батьківщину понад 1100 затриманих, захоплених піратами або викрадених злочинними групами українців.

Найбільш складним є захист прав українців у Російській Федерації, затриманих та ув'язнених за незгоду з анексією Криму, окупацією частини Донбасу, переслідуванням українців за те, що вони – віддані патріоти своєї країни. Захисниками зневажених прав українців у РФ, що виявили непокору агресії, стали українські консули. Кожен їхній крок, кожна дія задля звільнення незаконно утримуваних українців є більше, ніж службовим обов'язком.

Важливим напрямком роботи консульської

служби є забезпечення права українців на вільні, безвізові, поїздки країнами світу. 11 червня 2017 року завдяки титанічним зусиллям Президента України Петра Порошенка, Міністра Павла Клімкіна та команди однодумців, а також системній роботі усіх центральних органів виконавчої влади безвізові поїздки українців до Європейського Союзу стали реальністю. Громадяни України одержали можливість подорожувати до країн ЄС без візи.

Укладення угод про взаємне скасування візових вимог розглядається урядами Канади, Мексики, Нової Зеландії, Перу та Уругваю. 31 грудня 2017 року вступив у силу Меморандум між Україною та ОАЕ про безвізові поїздки, і таким чином, громадяни України зможуть відвідувати 85 країн без віз. З 23-ма країнами ведуться переговори про скасування візового режиму або спрощення візових вимог. Я переконаний, що мине небагато часу, і ця цифра складе 100 безвізових країн для українців. Вільний рух вільних людей – це одна з цінностей громадянина і суспільства. І ця цінність є пріоритетом у роботі консульської служби України. Саме ця теза визначає ідею книги «Консульська служба України: становлення і розвиток».

Широке коло завдань консула вимагає системних, якісних та оперативних дій з надання консульських послуг громадянам України. 2017 року консулами вчинено понад 600 тисяч паспортних, нотаріальних, візових та інших консульських дій. Департаментом консульської служби розроблено автоматизовану інформаційно-телекомунікаційну систему з вчинення консульських дій, яка дозволить підвищити їх якість та оперативність і відповідатиме вимогам часу.

Бо завдання консула – служити Україні та українцям. І це – його місія.

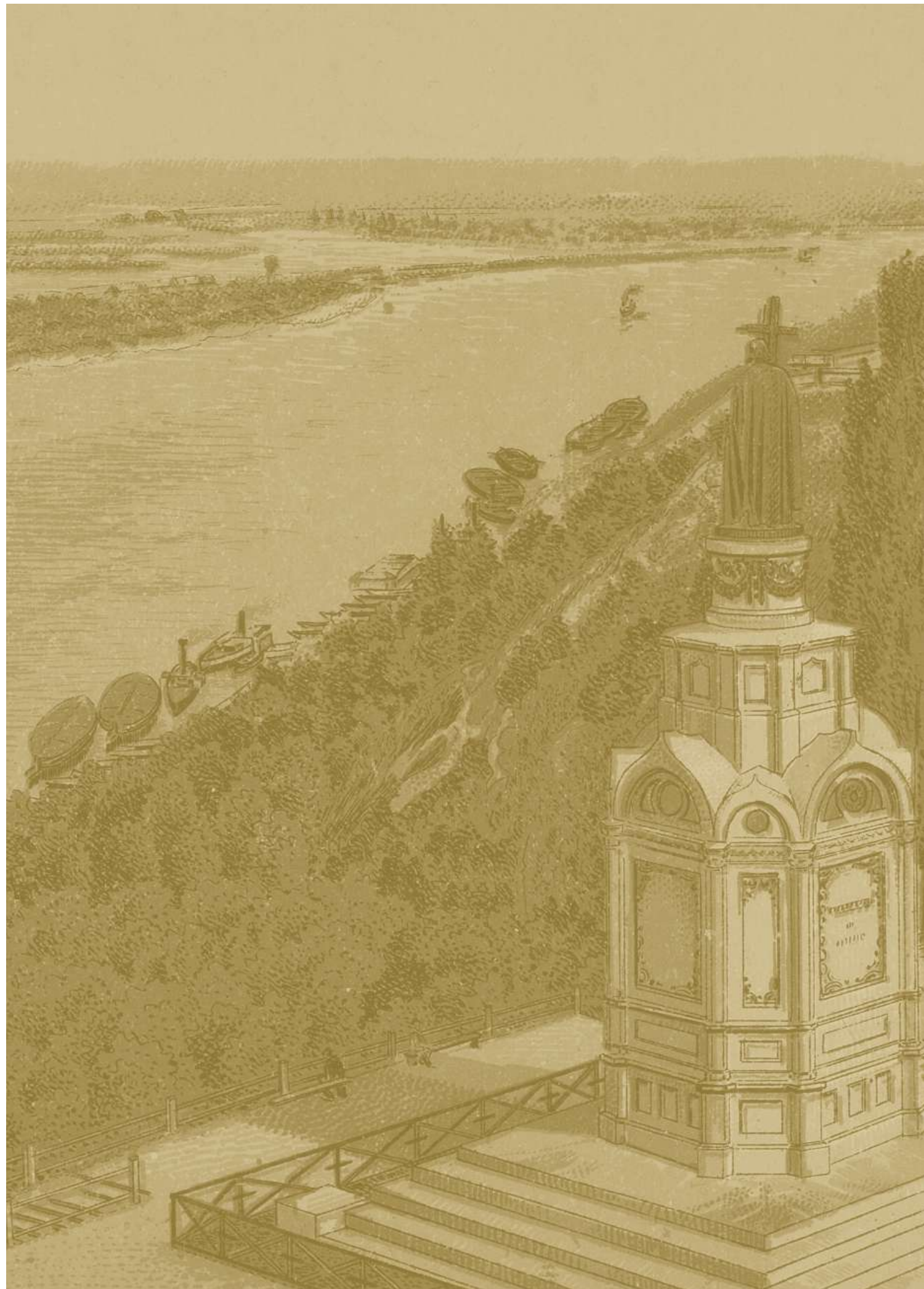
**Директор Департаменту консульської
служби МЗС України**

Сергій Погорельцев

ЧАСТИНА I

ІСТОРІЯ
КОНСУЛЬСЬКОЇ
СЛУЖБИ
УКРАЇНИ

РОЗДІЛ І

ЗАРОДЖЕННЯ КОНСУЛЬСЬКОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ У Х–ХІХ СТ.

§ 1. СТАНОВЛЕННЯ
КОНСУЛЬСЬКОЇ СЛУЖБИ
В ЄВРОПІ
ВІД ДАВНІХ ЧАСІВ
ДО ПОЧАТКУ
XVIII СТОЛІТТЯ

ІСТОРИЯ КОНСУЛЬСЬКОГО інституту є органічною частиною історії міжнародних відносин. За визначенням енциклопедичного словника Ф. А. Брокгауза та І. А. Єфрона: «Консул — посадова особа, яка призначається однією державою за згодою іншої в портах та інших торговельних центрах останньої для захисту прав та інтересів торгівлі й мореплавання і для заступництва своїх підданих, які перебувають там. На відміну від дипломатичних агентів, консул покликаний охороняти не політичні, а соціально-економічні інтереси. З огляду на переважання, яке в наш час останні починають набувати над першими, значення консула помітно зростає й функції його постійно ускладнюються. Придушені впродовж XVII і XVIII ст. дипломатією, консульські установи в XIX ст. відроджуються до нового життя і, розсіявшись по всій земній поверхні, є виразниками існуючої між народами солідарності»¹.

Сьогочасне трактування поняття «консул», крім історичних аспектів, зберегло ті самі ознаки: «1) У стародавньому Римі титул службових осіб, почесний титул. 2) У містах Південної та Середньої Італії (XI–XIII ст.) найвища службова особа. 3) У Франції 1799–1804 рр. титул трьох осіб, що зосереджували у своїх руках найвищу виконавчу владу. 4) Службова особа однієї держави, що за згодою іншої держави постійно перебуває на її території (місті, районі) і здійснює там представництво і захист економічних та юридичних інтересів своєї держави, її громадян або юридичних осіб»².

Перші ознаки зародження цього дипломатичного утворення сягають стародавніх часів.

¹ Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона. – СПб. : Брокгауз – Ефрон, 1890.

² Український радянський енциклопедичний словник : У 3-х т. – Т. 2. – Вид. 2-ге. – К. : Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1987. – С. 141.

Його походження тісно пов'язане з розвитком міжнародних зв'язків, особливо торгівлі й мореплавання, які потребували правового оформлення. Як свідчать історичні дослідження, інститут консулів виник задовго до появи постійних посольств і по праву вважається одним з найстаріших інститутів міжнародного права.

У стародавньому світі іноземці не лише не користувалися якимись правами або захистом, а й розглядалися як потенційні вороги. Так, за «Законами Ману» (індійською пам'яткою II ст. до н. е. – II ст. н. е.) будь-які зносини з іноземцями заборонялися під страхом жорстоких покарань. Усе це ускладнювало відносини між окремими народами. Однак поступово, як зазначав відомий російський учений Ф.Ф. Мартенс, народи прийшли до висновку, що «не можна провести абсолютно послідовно замкнутість або ворожість, проголошену ними верховним принципом своїх взаємних відносин, і виниклі між ними зносини привели до відшукування засобів забезпечити свою особисту свободу і права на чужій території»³. Тож уже в найдавніших державних утвореннях спостерігаємо перші ознаки консульських відносин. Батьківщиною їх зародження, як свідчать джерела, були Стародавні Греція та Рим.

Міждержавні відносини у Стародавній Греції розвивалися, з одного боку, як відносини грецьких полісів між собою, а з другого — як відносини еллінського світу з іншими народами. Грецька дипломатія здійснювалась у формі переговорів, обміну посольствами, укладання оборонних і наступальних союзів, різного роду міжнародних угод. Найстарішою формою відносин у Стародавній Греції була проксенія, або право публічної гостинності. Ця інституція загалом вважається зародком сучасної консульської служби.

³ Мартенс Ф. О консулах и консульской юрисдикции на Востоке. – СПб., 1873. – С. 53.

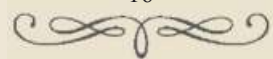
Початково чужинці були позбавлені в Греції будь-якої опіки. Лише в VI ст. до н. е. на них було поширене право гостинності, яке спочатку мало індивідуальний, приватний характер і полягало в тому, що чужинець покладался на опіку одного з мешканців певного міста, котрий ставав його протектором і гарантом у правових і торговельних справах.

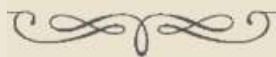
Саме в Греції приватна гостинність отримала статус публічного інституту — звичаю, який охороняється державною владою. Чужоземці почали звертатися за заступництвом до знатних громадян міста — проксенів. Ті, відповідно, брали на себе добровільні обов'язки піклуватися про розміщення приїжджаючих і в разі потреби клопотатися про доступ для них у народні збори⁴. Найбільшого розвитку проксенія отримала з V ст. до н. е., після греко-перських воєн, у результаті яких зв'язки між полісами стали більш-менш стійкими. У цей період проксенія оформлювалась вже своєрідним договором, при цьому ініціатива могла виходити як від однієї, так і від другої сторони. Однак проксеном можна було стати лише за офіційною постановою ради й народних зборів поліса, інтереси якого він мав представляти. Декрети про проксенію (від імені ради й народу) іноді висікали на кам'яних плитах (стелах); вважалося, що вони перебувають під захистом богів⁵. При призначенні проксена держава сповіщала його рідне місто листом або копією декрету, скріпленими печаткою держави, а іноді й гербом міста.

Оскільки проксен призначався іноземною державою із числа підданих країни перебування, держава яку він представляв, не могла вимагати від нього вірності або покори, тоді як країна перебування, підданим котрої він

⁴ Детальніше див.: Наумов Д. Консульское право Европы и Америки. – М., 1856. – С. IX.

⁵ Див.: Международное право/отв. ред. Г.И.Тункин. – М., 1974. – С. 10.

був, могла застосовувати до нього примус⁶. Тому проксеном призначалося особа, яка користувалася великим впливом і авторитетом у своїй країні. За даними американського юриста-міжнародника Люка Т. Лі, понад 78 грецьких полісів користувалися інститутом проксенії⁷.

Говорячи про проксенів, радянський учений В. Л. Санчов зазначав, що «стосовно опікуваних іноземців вони володіли незаперечним авторитетом, їхні рішення були безапеляційні, і, хоча полемарх [командувач міським військом. — *Авт.*]⁸ і мав право скасовувати рішення проксенів, він це право ніколи не застосовував, тому, безсумнівно, доволі сильно підняв їхній авторитет»⁹.

Проксени мали багато функцій. Вони виступали свідками при складанні іноземцями заповітів, установлювали порядок ліквідації спадщини іноземця, який не залишив спадкоємців; спостерігали за продажем товарів і забезпечували іноземцям доступ до храмів для відправлення релігійних обрядів у чужому місті-державі, надавали всіляке сприяння іноземним купцям. Проксен брав на себе моральні зобов'язання перед полісом, інтереси якого представляв, і був посередником між ним і владою свого міста. Через проксена велися дипломатичні переговори. Він також брав участь в укладенні договорів з репрезентованою державою. Іноді самі проксени виконували важливі дипломатичні доручення й виступали від імені своїх підопічних. Траплялися випадки, коли по допомогу до про-

ксена зверталися при розгляді суперечок між країною іноземця та країною, підданим якої він був, що іноді сприяло вирішенню таких суперечок.

Під час виконання своїх функцій проксен користувався певними правами і привілеями. Держава, котра його призначала, гарантувала йому особисту недоторканність і безпеку як у мирний час, так і в разі війни з його державою. Проксен звільнявся від сплати більшості податків, володів правом на безмитний ввіз і вивіз товарів, на першочерговий розгляд справ у судах, мав постійний доступ на засідання народних зборів та інших вищих органів влади. Крім того, проксен займав почесні місця на дипломатичних зустрічах, користувався спеціальною печаткою з гербом акредитуваної держави й вивішував щит із зображенням герба біля входу у своє житло. Він користувався високою повагою держави, інтереси якої представляв і від якої нерідко отримував винагороду¹⁰.

Загалом же обов'язки, права та привілеї проксенів у різних грецьких полісах були надзвичайно різноманітними й відрізнялися як за своїм характером, так і за обсягом, цілком залежачи від волі повелителів.

Проксенів, таким чином, можна визначити як особливий інститут, покликаний захищати і надавати всіляку допомогу іноземцям, який мав певну схожість із інститутом консулів, передусім нештатних, котрі з'явилися пізніше. Проксенія сприяла розвитку торгівлі, політичних і культурних зв'язків між містами-державами й відіграла значну роль у житті античної Греції.

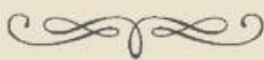
⁶ Див.: Международное право / отв. ред. Н. Т. Блатова и Л. А. Моджорян. — М., 1979. — С. 7.

⁷ Luke T. Lee. Consular Law and Practice. — N. Y., 1961. — P. 305.

⁸ Санчов В. Л. Учебник консульского права. — М.; Л., 1926. — С. 16.

⁹ Бобылев Г. В., Зубков Н. Г. Основы консульской службы. — М.: Международные отношения, 1986. — С. 6–30.

¹⁰ Руденко Г. М. Основы консульских сношений // Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв / заг. ред. П. О. Кривонос. — К., 2006. — С. 26–27; Вейнер А. П. Консулы в христианских государствах Европы и Сев.-Американских Соединенных Штатов. — СПб., 1894. — С. 6.

Поступово посада проксена ставала спадковою й використовувалася не лише для сприяння купцям, котрі відвідували чужоземні міста, а й для підготовки дипломатичних переговорів та пом'якшення міжусобної ворожнечі, яка роз'їдала й отруювала еллінський світ. Посада проксена вважалася почесною, і багато видатних людей були раді виступати в цій ролі. Так, Піндар став прокшеном Афін у Фівах, а Демосфен — прокшеном Фів в Афінах.

Російський учений А. Вейнер зазначав, що у греків, крім проксенів, були ще й невтодіки — судді, обов'язком яких було «творити суд між іноземними купцями і за їхніми законами», що мало схожість з інститутом проксенів.

У Стародавньому Римі, як і в Стародавній Греції, чужинці були позбавлені будь-яких прав. У Римі також був відомий принцип публічної гостинності стосовно чужоземців (*hospitium publicum*), а також патронат над чужоземцями, наблизений за статусом до грецького проксена. Як і в Греції, патронами в Римі ставали представники вельможних родів патриціїв. Крім того, у Римі виник інститут чужоземного претора (*praetor peregrinus*), який розглядав спори на основі права народів (*jus gentium*), де одна або обидві сторони були чужоземцями¹¹.

Роль, подібну до тієї, яку проксени виконували в античній Греції, в Стародавньому Римі відігравали патрони, котрі охороняли права та особисту свободу іноземців. Римляни, захопивши басейн Середземного моря, по суті скасували інститут проксенії, замінивши його патронатом.

Спочатку іноземці обирали собі покровителя на власний розсуд, потім це право перейшло до римської влади — сенату, а іноземцям залишалася можливість вибрати по-

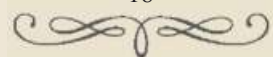
кровителя (патрона) лише із числа осіб, призначених сенатом. Так з'явився інститут римського патронату. Патронами були представники шляхетних патриціанських родин Риму. Наприклад, Цицерон був патроном Сиракуз, Цезар — острова Хіос, Пліній-молодший був патроном Бетіки.

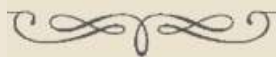
З розвитком торгівлі між Римом та іншими містами виникла потреба в наданні певних прав іноземцям. Для заступництва особам, які не мали прав римських громадян (так званих peregrini¹²), переважна більшість яких була постійними жителями Римської держави, наприкінці III ст. до н. е. в Римі був створений інститут так званих іноземних преторів. Претор — чиновник, до обов'язків якого входило вирішення суперечок, де одна чи обидві сторони мали статус іноземця. Претор призначався верховною владою республіки із числа сенаторів, вершників та іноді окремих громадян. Едикти (сповіщення), які видавалися преторами, регулювали відносини римлян з перемісними і peregrini між собою. Таким чином, широкий розвиток торговельних відносин, постійне перебування в Римі значного числа іноземців привели до того, що тут з'явився спеціальний інститут заступництва, представлений уже не приватними особами, а державними чиновниками — преторами.

Грецькі проксени і римські претори у стародавньому світі виконували деякі функції, властиві сучасним консулам, наприклад із захисту підданих акредитуваної держави й надання їм допомоги. Д. Наумов не без підстави вбачив у грецькій проксенії та римському патронаті «аналогію з консульствами». Однак їх відмінність, притому істотна, як зазначає італійський юрист-міжнародник Д. Анцилотті, полягала в тому, що «там сама держава через посередництво своїх власних органів надавала

¹¹ Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. / редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. — К.: Знання України, 2004. — Т. 1. — С. 656–657.

¹² Анцилотти Д. Курс международного права. — М., 1961. — С. 248.

заступництво іноземцям, які перебувають на її території, тоді як за сучасних умов вітчизняна держава протегує своїм громадянам, призначаючи для цього своїх службовців у державу, де ці громадяни перебувають»¹³.

Дослідник В. Л. Санчов також вважав, що «ці найдавніші консульські установи, безперечно, є прототипами й родоначальниками сучасних, особливо інститут проксенії, що зберіг дотепер своє найменування: нинішні грецькі консули іменуються проксенами»¹⁴. Таку точку зору поділяв Г. І. Тункін, вказуючи, що «інститут заступництва іноземців (проксенія), що існував у Стародавній Греції, став предтечею сучасного консульського права»¹⁵. Таким чином, зародження консульського інституту в стародавньому світі було зумовлене створенням держав, розвитком торгівлі й мореплавання, економічними, політичними та культурними відносинами між державами-полісами. Питанням зародження норм міжнародного права, зокрема консульського права того часу, у своїх роботах приділяли увагу такі юристи, філософи й історики, як Цицерон, Тит Лівій, Сократ, Платон, китайський філософ Лао-Цзи та ін.

Швидкий розвиток торгівлі привів до створення нових інститутів, покликаних обслуговувати іноземних купців і мореплавців, — так званих консульських судів — комерційних судів, які давали змогу розв'язувати суперечливі та претензійні проблеми, що виникали між іноземними купцями, відповідно до національних законів

цих купців. «На підставі джерел заснування консульських судів як спеціально комерційних, — зазначає Ф. Мартенс, — припадає до X ст., і ми впізнаємо їх, хоч і під різними назвами, в найголовніших містах, таких як Піза, Амальфі, Венеція, Генуя і т. ін.»¹⁶

Торговельні суди створювалися головним чином у торговельних містах. Спочатку вони з'явилися в Китаї (VIII ст.), Індії та арабських країнах (IX ст.), в XI ст. — у містах південної Франції, у XIII ст. — в Іспанії, а в XIV і XV ст. — у приморських містах Північної Європи. Торговельні суди в різних державах не лише відрізнялися за назвою, а й мали різний устрій. В одних державах суд доручався окремим особам (торговельним консулам, архіконсулам), в інших існували колегіальні суди (торговельні, морські). Торговельні суди були схожі з інститутами проксенів у Стародавній Греції та преторів у Стародавньому Римі. Вони створювалися територіальною владою і комплектувалися з громадян тієї держави, де вони мали діяти. Незалежно від назви й устрою, консульські суди виконували одні й ті самі функції, керувалися одними законами (римським правом) та обслуговували купців.

В Італії, Іспанії, Франції та інших країнах призначалися спеціальні судді, яких називали консулами: консули купців (*consuls des manchands*), заморські консули (*consuls d'outre*), архіконсули (*archiconsuls*), комерційні консули (*consuls de commerce*) або так звані консули для розгляду всіх торговельних справ та злочинів (*spora consoli*)¹⁷. У містах Італії консулами, як правило, обиралися особи, котрі мали статки й належали до торгового стану. Торговельні суди існували у Венеції, Генуї,

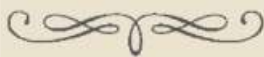
¹³ Санчов В. Л. Учебник консульского права. — С. 17.

¹⁴ Международное право / отв. ред. Г. И. Тункин. — М., 1982. — С. 14.

¹⁵ Новосельцев А. П. Восточные источники о восточных славянах Руси VI–IX вв. // Новосельцев А. П., Пашуто В. Т., Черепнин Л. В., Шушарин В. П., Щапов Я. Н. Древнерусское государство и его международное значение. — М., 1965. — С. 398.

¹⁶ Див.: Санчов В. Л. Учебник консульского права. — С. 18.

¹⁷ Вейнер А. П. Консулы в христианских государствах Европы и Сев.-Американских Соединенных Штатов. — С. 19.

Мессіні. Морські консули функціонували в Пізі, Тирі, консули купців — у Луцці, Модені, Римі. У південних містах Франції були консули, які виконували не лише судові, а й поліцейські обов'язки. В Іспанії торговельні суди були в Барселоні (з 1288 р.), Валенсії (1283) та в інших містах¹⁸.

Значного поширення інститут консулів набув у XI–XII ст. під впливом хрестових походів, коли слідом за лицарями на Схід вирушило чимало італійських, а пізніше французьких та іспанських купців. Розуміючи вигоду від торговельних зв'язків, хрестоносці почали надавати купцям певні привілеї, зокрема право організовувати колонії (факторії), які користувалися незалежністю. На чолі кожної колонії стояли консули.

У XII–XIII ст. виникли колонії в Акрі, Тирі, Антіохії, Тріполі, Бейруті, на Кіпрі. Європейські консули обиралися купцями або призначалися метрополією. Вони вже не були простими торговельними суддями, а мали статус представників своєї держави, начальників європейських колоній на Сході. Консули були зобов'язані піклуватися про торгівлю та мореплавання співвітчизників, охороняючи їхні інтереси. Юрисдикція консула поширювалася вже не лише на торговельні й цивільні справи, а й, за певними винятками, на кримінальні. Судові функції стали характерною особливістю консулів середньовіччя. Таким чином, у руках консулів зосереджувалася вся цивільна й особливо торговельна юрисдикція у справах їхніх співвітчизників. Влада консулів поширювалася на весь національний квартал, і, крім того, консул спілкувався з главою держави. Зазначимо, що, наприклад, венеціанський консул в Олександрії мав право на десять щорічних аудієнцій у султана¹⁹.

Перші консульства в Сирії та Палестині виникли завдяки перемогам хрестоносців. У XII ст. за наказом сицилійського короля Роже I на підставі чинних морських звичаїв був вироблений спеціальний регламент. Через три століття король Сицилії Рене видав регламент про консулів, в основу якого був покладений регламент короля Роже I, котрий діяв у містах Італії та Франції²⁰.

У XIII ст., після падіння влади хрестоносців на Сході, європейські держави з метою збереження привілеїв, які давали їм факторії, укладали зі східними державами договори, закріплюючи в них свої права, в тому числі право засновувати власні консульства. Найбільш ранніми прикладами такого роду були договір Венеції з Єгиптом (1238), Арагона з Тунісом (1285) та Генуї з Єгиптом (1290). Від цього часу змінюється й характер консульств європейських держав на Сході: це вже не інститути, засновані силовими методами (перемогами хрестоносців), які спираються на владу хрестоносців у східних країнах. Тепер це — інститути консулів європейських держав, засновані за згодою територіальної влади. Діяльність консулів регламентувалася відповідними угодами між країнами Сходу та європейськими державами.

Хоча східні держави загалом вороже ставилися до європейців (оскільки ті, зокрема купці, які прийшли разом із хрестоносцями й почали засновувати там консульства, послуговувалися виключно власними інтересами), все ж давали згоду на існування консульств, адже розуміли вигоду торгівлі з європейськими купцями. Інтенсивний розвиток міжнародної торгівлі на Заході викликав потребу у створенні відповідних правових норм. Дипломом короля Якова I Арагонського в середині XIII ст.

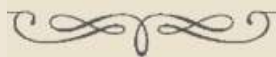
¹⁸ Див.: Мартенс Ф. Современное международное право цивилизованных народов. — Спб., 1883. — С. 63.

¹⁹ Див.: Stuart G. H. American Diplomatic and

Consular Practice. — jsj. Y L. 1936. — P. 32.

²⁰ Див.: Наумов Д. Консульское право Европы и Америки. — С. XXVII.

муніципальній владі Барселони дозволялося призначати за своїм вибором консулів на територіях, розташованих за морями, куди пролягав торговельний шлях барселонської флотилії²¹.

Виникає поділ консулів на генеральних, консулів та віце-консулів. Генеральні консули і консули призначалися, наприклад, муніципальною владою Барселони, а віце-консули — генеральними консулами й консулами. Перше генеральне консульство в Європі було засноване в 1267 р. У XIII–XV ст. каталонські консули перебували в Кастилії, Сицилії та Генуї. Зокрема, в Генуї та її володіннях каталонські консули з'явилися в 1282 р.; у Сицилії в 1345 р. діяли три каталонські консульства: у Палермо, Мессіні й Трапані; у XIV ст. вони з'явилися в Сардинії, Пізі й на острові Мальта. У XV в. каталонські консули призначалися в Неаполітанське королівство, Флоренцію та Венецію. Їх загальна кількість становила 55²². Консули французьких, італійських і німецьких міст перебували в портах Атлантики, Балтійського та Північного морів, а також Середземномор'я. Венеція мала понад 30 консулів, зокрема консульства в Монпельє, Тунісі, Олександрії, Каїрі й Дамаску²³. Італійські торгові міста також призначали консулів як до європейських країн, так і до інших торгових міст Італії.

Першим актом стосовно англійських консулів у Європі була грамота, дана в 1404 р. королем Генріхом IV англійським купцям у ганзейських містах, яка закріплювала за ними право обирати собі особливих чиновників для суду (*gubernatores mercatorum*). Подібні привілеї були надані англійським купцям у Голлан-

дії в 1406 р., у Норвегії, Швеції й Данії в 1408 р. У 1485 р. король Річард III заснував англійське консульство в Пізі й особисто призначив туди консула. З тих пір право призначати англійських консулів належало лише королю.

Створюються ганзейські факторії в Бергені, Брюгге, Новгороді, Лондоні та інших містах. Як зазначав Ф. Ф. Мартенс, «Ганза призначала в ті міста, де були влаштовані її факторії, своїх альдерманів²⁴, які мали майже ті самі права та обов'язки, що й консули: суд цивільний і кримінальний над членами факторії належав їм»²⁵. 1388 року шведський король Альберт дав голландським купцям грамоти на призначення у Швеції особливих національних суддів, які б «судили їх за законами»²⁶.

У XI–XVI ст. майже всі країни Європи мали своїх консулів в іноземних державах. До цього часу з'являються зібрання національних законів з питань консульської служби, такі як Табула Амальфітана (збірник законів м. Амальфі, XI ст.) Олеронські правила (XI–XII ст.), Консолато дель Маре (XIII–XIV ст.), кодекс м. Любека, Морські закони Вісбі.

У цей період держави почали укладати консульські договори. Спочатку вони уклалися між християнськими країнами і мусульманськими монархами і називалися «капітуляція», які значно збільшили силу і вплив консулів. Генуя (1453), Венеція (1454) і Франція (1535) підписали капітуляцію з Туреччиною. За цими договорами їхні консули в Туреччині отримали право цивільної та кримінальної юрисдикції над своїми співгромадянами. У середні віки європейські країни широко користувалися послугами

²¹ Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона. — СПб. : Брокгауз — Ефрон. 1890–1907.

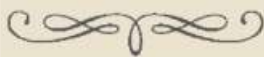
²² Мартенс Ф. Современное международное право цивилизованных народов. — С. 63.

²³ Наумов Д. Консульское право Европы и Америки. — С. XXVIII — XXIX.

²⁴ Жуковский А., Субтельный О. Нарис історії України. — Львів, 1992. — С. 26.

²⁵ Татищев В. Н. История Российская с древнейших времен. — М. — Л., 1964. — Т. 3. — С. 169 — 17.

²⁶ Тимошенко Б. Похід на Русь. — Пам'ять століть. — 1997. — № 3. — С. 8–23.

консулів для захисту своїх громадян, торгівлі й мореплавання.

Наприкінці XVII ст. почали з'являтися консульські статuti, регламенти й інструкції, в яких визначалися положення консула, характер його діяльності, права та привілеї. До їх числа, наприклад, належать морські ордонанси Кольбера (1681).

Оскільки інститут консулів знаходив договірне міждержавне закріплення і діяльність консулів виходила за рамки однієї колонії, з XVI ст. централізовані держави почали брати консульські установи під свій контроль. Держави посилали консулів за кордон і надавали їм права на виконання дипломатичних функцій. Деякі держави призначали штатних консулів на певний термін і з підданих країни, у якій прагнули мати представництво. Можна вважати, однак, що цей інститут мав характерні риси інституту нештатного (почесного) консула; консули не отримували платні й могли, як правило, займатися своєю професійною діяльністю поряд з виконанням консульських обов'язків.

При призначенні консулів дотримувалися певних вимог. Так, у Флоренції було потрібне флорентійське підданство. Виняток становили деякі італійські республіки, де нерідко консули обиралися із числа іменитих осіб іншої держави, а також Англія, більшість консулів якої були іноземними підданими. Венеціанський і флорентійський уряди висували консулам умову не займатися торгівлею. Англійські консули призначалися на посаду дожиттєво. Консули інших держав призначалися на визначений строк, не однаковий у різних державах, зазвичай на один-три роки.

Сферу діяльності консула, їхні права й переваги визначали дипломи, патенти, привілеї та трактати. Консульства були єдиними постійними органами зовнішніх зносин та користувалися всіма правами й перевагами,

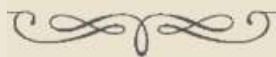
якими згодом почали користуватися лише дипломатичні представництва. При призначенні консулів на посаду представлені держави видавали їм спеціальний документ, що засвідчував їхнє право виступати в цій ролі. Одночасно була потрібна згода країни перебування, яка висловлювалася в особливому документі — предтечі сучасної екзекватури. На Сході цей документ називався берат, на Заході — булла, диплом, привілей.

Загальні риси, що характеризують консульське право епохи середньовіччя, можна окреслити таким чином: консули були начальниками факторій, заснованих на території іноземної держави; вони були єдиними представниками своїх держав і користувалися винятковим заступництвом міжнародного права; консули призначалися як вищими органами своєї країни (Італія), так і муніципальними органами (Іспанія, Франція, Англія — до XV ст.); з кінця XVI ст. консули призначалися винятково вищими органами держави, які й визначали порядок їхньої діяльності, права та привілеї.

Для того щоб консул міг виконувати свої обов'язки, потрібна була згода територіальної влади, яка давалася в спеціальному документі, який замінював екзекватуру. Особи, які виконували консульські функції, не скрізь називалися консулами, а мали різні найменування. Як правило, консули платні не отримували, але мали право стягувати на свою користь збори за виконання консульських обов'язків.

В цей період відбувається розширення консульських функцій. До функцій консулів належали: здійснення обов'язків судді для підданих акредитуєної держави, спостереження за виконанням договорів, укладених із цією державою, і привілеїв, даних її підданам; захист підданих акредитуєної держави від всякого роду утисків з боку територіальних влад; надання допомоги підданам акредитуєної держави

в усіх справах і особливо стосовно торгівлі й мореплавання; здійснення поліцейського нагляду за підданими акредитуючої держави; контроль за виконанням підданими акредитуючої держави торговельних і морських правил як власної, так і іноземної держави; здійснення нотаріальних дій, засвідчення торговельних угод, складання свідоцтв про народження і смерть, ведення спадкових справ. Консул був також нотаріусом і цивільним чиновником для підданих своєї держави.

Консули мали такі права і привілеї: особиста недоторканність консула і його чиновників; недоторканність консульського приміщення; екстериторіальність консула в цивільних і кримінальних справах; звільнення від податків; право прямого зв'язку з головою акредитуючої держави; право користуватися гербом і щитом акредитуючої держави; право носити зброю.

Наприкінці XVI ст. консульський інститут зазнав значних якісних змін. У період абсолютизму значення консулів почало зменшуватися, зокрема у зв'язку із запровадженням перших постійних дипломатичних місій при європейських дворах. Спочатку дипломатичні представництва не мали значного впливу на існування в Європі консульства, однак з подальшим розвитком цих представництв консульства втрачали свій представницький характер і більшу частину пов'язаних із цим прав та привілеїв. Так, за Вестфальським мирним договором 1648 р., консульства позбавлялися права виконувати дипломатичні функції. Представниками політичних інтересів своєї держави зробилися дипломатичні агенти, консулам же залишилася функція захисту торговельних і приватних інтересів нації.

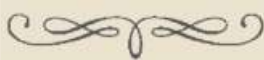
Найбільші європейські держави, котрі раніше широко користувалися консульським інститутом, включали в свої договори норми,

які обмежували можливості створення іноземних консульств на своїй території. Деякі країни у свої договори включали положення, згідно з якими обмін консулами не передбачався. Стаття 40 Версальського мирного договору 1739 між Францією та Голландією прямо свідчила, що «в майбутньому ніякі консули не братимуться ні однією, ні іншою стороною»²⁷.

Із закріпленням у міжнародному праві принципу державного суверенітету, зміцненням централізованої влади консульська юрисдикція в цивільних і кримінальних справах ставала несумісною з метою абсолютистської держави, яка прагнула підпорядкувати собі все населення, яке проживало на його території, включно з іноземцями. Зрештою консульська юрисдикція була скасована, й іноземці почали підпорядковуватися не консульським судам, а суду держави перебування. Таким чином, консули в європейських державах втратили одну зі своїх найважливіших функцій, їм залишилося тільки право третейського суду та миролюбного розгляду.

Однак свою юрисдикцію зберегли консули в країнах Азії та Африки. Європейські держави прагнули не лише втримати, а й розширити юрисдикцію своїх консулів у цих країнах шляхом укладення нерівноправних угод (капітуляцій), що відповідало політичним цілям європейських держав, спрямованим на колоніальні захоплення.

²⁷ Див.: Luke T. Lee. Consular Law and Practice. — Р. 6.

§ 2. КОНСУЛЬСТВО КИЇВСЬКОЇ РУСИ

Оспівана в билинах і скандинавських сагах, звеличена вітчизняними літописами, описана у візантійських і західноєвропейських хроніках, окреслена на картах арабських і перських географів Київська Русь за доби її активної територіальної експансії та відносної адміністративної централізації кінця IX — першої третини XII ст. була чи не найбільшою за площею державою середньовічної Європи. В історії Східної Європи їй належить особливе місце, подібне до того, яке посідала в історії Західної Європи франкська «Римська імперія» (800–843) Карла Великого й Людовика I Побожного — пряма попередниця сучасних Франції, Німеччини, Італії та Нідерландів. Обіймаючи величезну територію — від Балтики до Чорного моря й від Карпат до Волги, Русь становила історично важливу контактну зону між Арабським Сходом і Західною Європою, Візантією та Скандинавією. Це зумовило досить швидке входження її в загальноєвропейський історико-культурний простір і систему міжнародних відносин Середньовіччя.

Важко переоцінити внесок Київської Русі в політичну й дипломатичну історію тогочасних Європи та Азії. Про сильну східнослов'янську державу знали в різних частинах Старого Світу. Згадки арабських і візантійських авторів, дані скандинавських саг, французькі епічні твори (лише у 28 французьких *chansons de geste* Русь згадується близько 70 разів), представляють Русь як могутню країну, що займає важливе місце в системі європейських політичних та економічних зв'язків. Багдадець Аль-Масуді ще в середині X ст. в енциклопедичному творі «Промивальні золота і копальні самоцвітів» повідомляв, що руси «утворюють великий народ»²⁸. Знаменитий

²⁸ Матвієнко В. Дипломатія Київської Русі на етапі формування державності // Україна дипломатична : Науковий щорічник. — Вип. 6. — К., 2005. — С. 305–306.

старофранцузький лицарський епос «Пісня про Роланда» (бл. 1170 р.) свідчить про участь руських дружин у війні проти Карла Великого (768–814 рр. правління). Візантійський історик і державний діяч Никита Хоніят (середина XII ст. – 1213 р.) у своїй «Хроніці» відзначав, що «християннійший» руський народ урятував Візантію від нашествия половців²⁹.

Одночасно з міжнародним визнанням Русі зростало й міцніло усвідомлення власної причетності до світової історії, розуміння свого місця в системі міжнародних відносин тогочасного світу³⁰.

Уже в III–V ст. анти мали розвинені землеробство³¹, скотарство, ремесла, зокрема виготовлення різноманітних металевих речей³². Анти втягувалися також у чорноморську торгівлю, збуваючи продукти землеробства, скотарства й полювання³³.

Постійні зносини анти з Візантійською імперією та їх часті походи сприяли розпаду в них родового ладу, що призвело до виокремлення родової аристократії (племінних вождів) та утворення перших напівдержавних племінних об'єднань. Грабіжницькі війни посилювали владу верховного воєначальника і підпорядкованих йому військових начальників, які поступово з виборних ставали спадковими³⁴. Утворювалася родова знать, котра зосереджувала всю владу у своїх руках.

²⁹ Хоніят Никита. История со времени царствования Иоанна Комнина. Т. 2 (1186–1206) // Византийские историки, переведённые с греческого. – СПб., 1862. – С. 297.

³⁰ Довженко В. Й. Землеробство Древньої Русі. – К., 1961. – С. 14–52.

³¹ Рыбаков Б. А. Анты и Киевская Русь // Вестник древней истории. – Т. 1. – 1939. – С. 323–326.

³² Див.: Енгельс Ф. Походження сім'ї, приватної власності і держави, стор. 150 – 151.

³³ Грушевський М. Історія України – Руси. – Т. I. – Львів, 1904. – С. 122.

³⁴ Иордан. О готях. – С. 233.

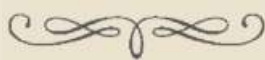
У III–IV ст. частину причорноморських степів займали готи. Східні слов'яни вели з готами, котрі прагнули захопити їхні землі, постійну і довготривалу боротьбу. Уже в першій половині IV ст. східні слов'яни створили напівдержавне політичне об'єднання на чолі зі своїм вождем («королем») Божем. Наприкінці 70-х – на початку 80-х рр. IV ст. готський правитель Вінитар напав на анти, захопив їхню країну, але зазнав поразки. Після того він підступно захопив антського вождя Божа і 70 знатних слов'ян разом з їхніми синами і стратив усіх. Цим самим східним слов'янам було завдано великого удару³⁵.

У 70-х рр. IV ст. зі сходу, з Азії, в причорноморські степи ринули гунські орди, підкорюючи і змитаючи все на своєму шляху. Тогочасний історик Амміан Марцеллін так образно писав про гунів: «Небачений до того часу рід людей, що піднявся, як сніг із затишного кутка, потрясає і знищує все, що зустрічається, подібно до вихору, що мчить з високих гір»³⁶. Східні слов'яни вистояли і, як свідчать історики, не допустили гунів на свої землі. Лише південна передстєпова частина східнослов'янських земель зазнала розорення й часткового запустіння. С. М. Соловйов вважав, що «слов'янські племена змушені були платити гунам данину»³⁷. Очевидно, данину платили лише південні східнослов'янські племена, які безпосередньо межували з гунами. Гунське державне об'єднання розпалося після смерті їхнього вождя Атілли

³⁵ Аммиан Марцеллин. Истории // Латышев В. В. Известия древних писателей греческих и латинских о Скифии и Кавказе // Вестник древней истории. – 1949. – Т. 3. – С. 306.

³⁶ Соловьёв С. М. История России с древнейших времен. – Кн. 1. – Т. I. – М., 1959. – С. 122.

³⁷ Греков Б. Д. Исторические условия образования Древне-русского государства // Очерки истории СССР. Период феодализма IX–XV вв. – Ч. I. – М.; Л., 1953. – С. 57.

(453 р.). У цей час, напевне, східні слов'яни, як і інші народи, звільнилися від гунської залежності.

Поряд з боротьбою проти гунів тривав наступ слов'янських племен на Східну Римську імперію — Візантію. Він особливо активізувався в VI ст., після остаточного розгрому гунського державного об'єднання. У цій складній міжнародній ситуації й народжувалася Давньоруська держава. Зокрема, є підстави віднести приблизно до другої половини VI ст. утворення східнослов'янського політичного об'єднання в Прикарпатті³⁸.

Наприкінці IX ст. відбулося злиття Новгородського й Київського князівств в одну східнослов'янську державу — Київську Русь із центром у Києві. Як повідомляє літописець, у 882 р. новгородський князь Олег з дружиною спустився Дніпром, поставивши дорогою своїх посадників у Смоленську та Любечі. Підійшовши до Києва, Олег знищив місцевих князів Аскольда й Діра і захопив владу³⁹. «Се буди мати градом руським»⁴⁰, — так образно висловився Олег про Київ. Злиття двох східнослов'янських князівств і утворення єдиної давньоруської держави — Київської Русі — стало важливою політичною подією того часу.

Новим великокнязівським урядом були проведені заходи зі зміцнення Давньоруської держави. Олег установив данину на користь великого князя київського. Як повідомляється в Уваровському літописі, «...и дань устави по всей земли: с Новгорода по 300 гривен, иже и доньне дают»⁴¹. Данина була накладена й на словен, кривичів і мерю⁴². Здійснювалися також заходи оборонного характеру: «Се же Олег

нача города ставити»⁴³, а поблизу Києва та інших великих міст Русі було збудовано цілу низку городищ-укріплень⁴⁴. Згодом з Київським князівством були об'єднані східнослов'янські племена древлян, сіверян, радимичів⁴⁵, «а с уличи и тиверци имяше рать»⁴⁶.

У 907 р. Олег здійснив похід на Константинополь, що мало широкий міжнародний резонанс. Після цього він відрядив до столиці Візантійської імперії послів (варягів Карла, Фарлофа, Вельмуда, Рулава і Стемида), котрі після переговорів з Левом VI і його молодшим братом, майбутнім імператором Олександром (912–913) уклали договір «миру і дружби» — першу міжнародну угоду Русі, текст якої знаємо з «Повісті минулих літ». Візантійській стороні вдалося суттєво зменшити суму разової контрибуції — по 12 гривень на кожную ладдю, а не члена її екіпажу, зате щорічна данина на користь русів була поширена «на руські города — спершу на Київ, а тоді й на Чернігів, і на Переяславль, і на Полоцьк, і на Ростов, і на Любеч, і на інші города, — бо по тих городах сиділи князі, під Олегом сущі». Зі свого боку Русь, як виходить з подальшого розвитку подій і свідчень візантійських джерел, пообіцяла надавати імперії постійну військову допомогу (за словами Костянтина Багрянородного, вже в дні підписання наступного русько-візантійського договору 911 р. загін із 700 київських дружинників брав участь у поході візантійського війська проти арабів на Криті).

Укладення русько-візантійського договору відбулося, найімовірніше, в таборі Олега біля стін Константинополя, причому обидві сторо-

³⁸ Повесть временных лет. — Ч. I. — С. 20.

³⁹ Там само.

⁴⁰ Там само.

⁴¹ Там само.

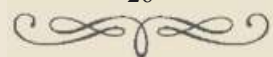
⁴² Там само.

⁴³ Там само: — С. 21.

⁴⁴ Рыбаков Б. А. Русь и Хазария. — С. 88.

⁴⁵ Матвієнко В. Дипломатія Київської Русі на етапі формування державності // Україна дипломатична : Науковий щорічник. — Вип. 6. — К., 2005. — С. 315–316.

⁴⁶ Царя Константина, Изложение царского чина // Известия ГАИМК. — Вып. 91. — С. 47–48.

Затвердження мирного договору Русі і Візантії у Києві за князя Ігоря.

Мініатюра Радзивілівського літопису кінця XV ст.

(Сахаров А.Н. Дипломатия древней Руси : IX – первая половина X в. – М.: Мысль, 1980. – С. 256. – 358 с.)

ни скріпили його присягою: візантійські правителі цілували хрест, а «Олега і мужів його водили вони до присяги по руському закону. Клялися ті оружжям своїм, і Перуном, богом своїм, і Волосом, богом скоту». Показово, що, за свідченнями західноєвропейських хронік, звичай клятви на зброї був тоді поширений і в болгар, котрі клали перед собою меч і ним клялись. Умови договору передбачали, що під час перебування в столиці імперії київські послы без жодних обмежень отримували спеціальне «посольське» утримання, а купці протягом півроку — «місячину»: хліб, вино, рибу, м'ясо й овочі. В угоді окремо зазначалося, що «нехай дадуть їм митися, скільки вони хочуть», — вода в посушливому Константинополі мала велику вартість, а купання в лазні для греків було великою насолодою й навіть засобом лікування.

Візантійська влада також зобов'язувалася постачати руських послів і купців усім необхідним для зворотного шляху: вітрилами,

якорями, канатами й харчами. Найголовнішим же в угоді було те, що Русь отримала право безмитної торгівлі в Константинополі — «хай торгують, як ото їм треба, не платячи мита ні від чого»⁴¹. Отже, так виявилась потреба у виконанні консульських функцій, про які згадується в русько-візантійській Угоді 907 року.

Під впливом міжнародних економічних чинників, в першу чергу торгівлі та мореплавства, в середні віки почало формуватися консульське право, що ґрунтувалося на принципі персонального права, за яким іноземець, який перебував на території іншої держави, підкорявся законам своєї країни. Так, згідно з угодами київських князів з греками 911 і 944 років, які приїжджали до Константинополя, руси мали право вирішувати свої суперечливі питання відповідно «за законом руським»⁴⁷

⁴⁷ См. История дипломатии. – Т. I. – М., 1941. – С. 157.

Тож угода 907 р. була підтверджена і розвинена докладнішим русько-візантійським договором 911 р. (до «Повісті минулих літ» він включений під 912 р.). До нього було внесено низку нових статей, які визначали порядок урегулювання конфліктів при операціях купівлі-продажу між візантійцями й русами, а також обміну й викупу військовополонених, повернення рабів і злочинців, які втекли, охорони добра русів у Константинополі, наслідування майна, повернення статків померлих у Константинополі та ін. Сторони несли рівну відповідальність за здійснені злочини — вбивства (смерть), завдання тяжких тілесних ушкоджень, бійки, грабунок і крадіжки, зобов'язувалися надавати допомогу в порятунку торговельних суден, котрі зазнали аварії, примусово повертати полонених і втікачів-злочинців⁴⁸.

Третій відомий договір з Візантією 944 р., укладений за результатами походів князя Ігоря на Константинополь 941 р. і 943 р., також регулював зовнішньополітичні відносини між Руссю й Візантійською імперією. Крім інших питань, окремі статті договору регулювали статус руських купців, зокрема їм приписувалося мати грамоту від київського князя для перебування на візантійських землях і в Константинополі, регламентувалися стосунки з місцевими мешканцями, визнавалося право на «місячину» лише за купцями, однак вводилися певні обмеження на перебування купців у Константинополі й торгівлю тканинами — «паволоками»⁴⁹. Документ був складений у двох примірниках у Константинополі й ратифікований у Києві великим князем Ігорем, який дав клятву перед грецькими послами не порушувати договору.

⁴⁸ Там само.

⁴⁹ Літопис руський / пер. з давньорус. Л. Є. Махновця; відп. ред. О. В. Мишанич. — К. : Дніпро, 1989. — С. 27–29.

Окрім торговельних зв'язків з Візантійською імперією, руські купці просувалися й у західному напрямку. Так, у Раффельштеттенському митному статуті 906 р., котрий регулював митні відносини в Баварській східній марці, зазначалося: «Слов'яни ж, які вирушають для торгівлі від ругів чи богемів, якщо розташуються для торгівлі де-небудь на березі Дунаю..., з кожного паку воску платять дві міри вартістю в один скот кожна; з вантажу кожного носильщика — одну міру тієї ж вартості». На думку дослідників, цими «ругами» були руси⁵⁰.

Подальшому зміцненню відносин Київської Русі з Візантійською імперією сприяв офіційний візит великої княгині київської Ольги до Константинополя в 957 р.⁵¹ Цей оповитий легендами візит, а особливо прийом княгині Ольги в імператорському палаці детально відображений у творах Костянтина Багрянородного⁵². 9 вересня княгиня Ольга була прийнята з усією пишністю й достоїнством, гідними руської архонтиси-правительки. Після аудієнції з імператором Ольга була покликана на «званий обід» в імператорську сім'ю⁵³. 18 жовтня княгиня знову була запрошена на «званий обід» до імператора.

Переговори княгині Ольги з візантійським імператором Костянтином стосувалися різноманітних питань, передусім поживавлення русько-візантійської торгівлі, адже в посоль-

⁵⁰ Полонська-Василенко Н. Історія України : у 2 т. — Т. 1 : До середини XVII століття. — 2-е вид. — К. : Либідь, 1993. — С. 229; Назаренко А. В. Немецкие латиноязычные источники IX–XI веков. — М., 1993. — С. 83–89.

⁵¹ Грушевський М. С. Історія України — Руси : в 11 т., 12 кн. — К. : Наукова думка, 1991. — Т. 1. — С. 449–454.

⁵² Огієнко І. І. Українська церква: Нариси з історії Української православної Церкви : у 2 т. — К. : Україна, 1993. — С. 37–38.

⁵³ Грушевський М. С. Історія України — Руси : в 11 т., 12 кн. — К. : Наукова думка, 1991. — Т. 1. — С. 453.

Затвердження мирного договору Русі і Візантії у Києві за князя Ігоря.

Мініатюра Радзивілівського літопису кінця XV ст.

(Сахаров А.Н. Дипломатия древней Руси : IX – первая половина X в. – М.: Мысль, 1980. – С. 256. – 358 с.)

стві Ольги було 42 руські купці, котрі становили більшу частину делегації. Дослідники схилиються до думки, що саме налагодження торговельних стосунків з Візантійською, зіпсованих унаслідок невдалих походів Ігоря та укладеного в результаті них договору, було основною метою Ольжиного візиту⁵⁴. Утім, найвідомішою легендою, пов'язаною з відвідинами руською княгинею Константинополя, є хрещення Ольги, описане Нестором Літописцем⁵⁵.

Хрещення онука Ольги князя Володимира, яке, за легендою, відбулося в Корсуні-Херсонесі, його шлюб із сестрою візантійських імператорів Василя II та Костянтина VIII Анною та подальше хрещення всієї Русі 988 р.⁵⁶

⁵⁴ Грушевський М. С. Історія України – Руси : в 11 т., 12 кн. – К. : Наукова думка, 1991. – Т. 1. – С. 452.

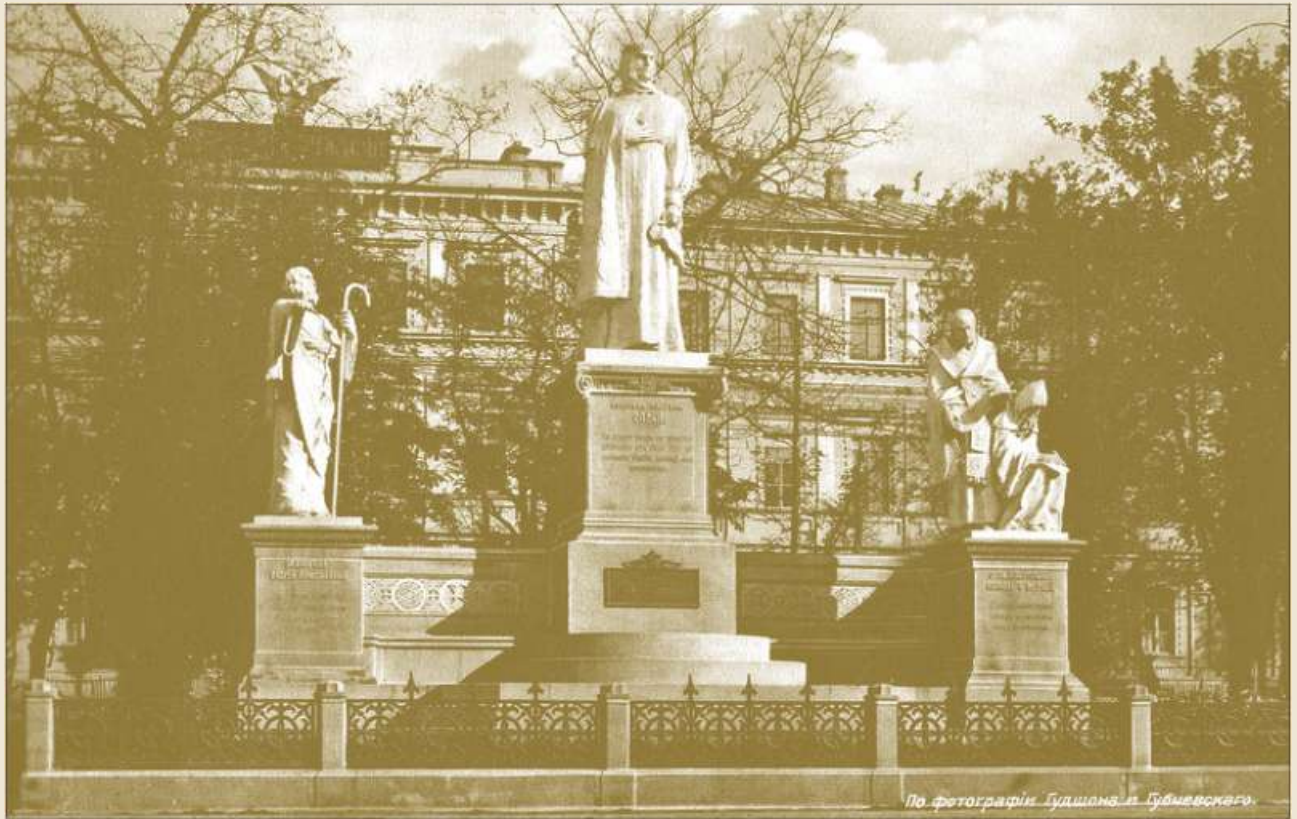
⁵⁵ Літопис руський / пер. з давньорус. Л. Є. Махновця; відп. ред. О. В. Мишанич. – К. : Дніпро, 1989. – С. 35–37.

⁵⁶ Названий у літописі 988 р. традиційно вважається

зробили її союзницею Константинополя та сприяли зміцненню зв'язків Русі з Візантією загалом і торговельних зокрема. Однак іноді ці відносини затьмарювалися непорозуміннями. Так, за свідченням візантійського хроніста Іоанна Скілиці, приводом для морського походу на Константинополь сина Ярослава Мудрого Володимира Ярославича в 1043 р. стало вбивство на ринку Константинополя «знатного скіфа» — заможного руського купця. Імператор Костянтин Мономах відправив послів з вибаченням, але їх не прийняли. Хоча руський флот був розгромлений і чимало воїнів загинули або потрапили в полон, однак уже 1046 р. був укладений мир, скріплений шлюбом іншого сина Ярослава, Всеволода, з донькою візантійського імператора. «Які важні були торговельні взаємини греків

роком хрещення Київської Русі, хоча історичні джерела вказують на 987 р. як на рік хрещення самого князя Володимира, а на 989 р. — як на рік хрещення Русі.

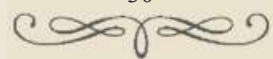
Пам'ятник княгині Ользі. 1900-ті рр.

з християнською Руссю, вказує обставина, що неприязні відносини не тривали довго, бо потреба взаємної торгівлі змушувала обі сторони годитись. Так було по війні в 1043 р. і по нападі Давида Ігоревича на грецьких купців при усті Дніпра», — зазначав знаний український географ Г. Величко⁵⁷.

Династичні шлюби від часів Володимира Великого (сам він, окрім згадуваної грекині Анни, мав за дружин двох «чехинь», болгариню, німкеню, а всього був одружений сім разів) стали важливим способом закріплення міжнародних зв'язків. Ярослав Мудрий був одружений з донькою шведського короля Олафа III

Інгігердою, одна його сестра Премислава вийшла заміж за угорського королевича з роду Арпадів Ласло Лисого, друга, Добронега, — за польського князя Казимира I Відновителя. Однак, мабуть, найвідомішими стали шлюби дітей самого Ярослава — Ізяслава (одружений з донькою польського короля Мешка II Гертрудою), Святослава (з дочкою німецького маркграфа Одою Штаденською), згаданого вже Всеволода (з дочкою візантійського імператора Костянтина Мономаха), Анастасії (замяжняя за угорським королевичем Андрашем I), Єлизаветою (за норвезьким королем Гаральдом III Сміливим), Анни (за французьким королем Генріхом I Капетом). Їхні нащадки продовжили цю традицію. Загалом династичних шлюбів налічувалося понад сотню, й охоплювали вони одинадцять поколінь руських

⁵⁷ Величко Г. Політичні і торговельні взаємини Руси і Візантії в X і XI століття // Записки Наукового товариства імені Шевченка / впоряд. М. Грушевський. — Т. VI. — Кн. 2. — Львів, 1895. — С. 35–36.

князів — аж до правнуків короля Данила Галицького, тобто до 20-х рр. XIV ст.

Загалом руська князівська династія була тісно переплетена з наймогутнішими владними родинами Європи, що, крім іншого, було визнанням політичної ролі Київської Русі того часу. Вагомим чинником її могутності було й економічне становище держави, яке віддзеркалювало жваві торговельні стосунки практично з усіма провідними країнами світу того часу. «Через Україну, — писав І. Крип'якевич, — проходили два світових торгових шляхи: від Чорного моря до Балтійського та з Азії до Середньої Європи. Київ, розміщений на перехресті торгових артерій, займав провідне місце і спроквола взяв під свою владу всю Східну Європу»⁵⁸.

Розвиток торгівлі привніс великі зміни в консульську справу Київської Русі. Консульські функції стали охоплювати обов'язки пов'язані із захистом торговельних угод, мита, майна купців та розв'язання торговельних суперечок. Спершу купецьку спільноту складали здебільшого нормани, а торгівля нерідко поєднувалася з грабунком. Утвердження державних засад в XI ст. дало змогу поступово впорядковувати торговельні стосунки. Зважаючи на зближення Русі з Візантією, а однією з таких причин було прилучення Києва до християнської віри, торгівля перейшла від епізодичних оборудок до систематичного міждержавного спілкування.

Становлення церковної структури в часи Київської Русі сприяло не тільки поширенню християнства, але й розвитку писемної культури, зародженню освіти, архітектури, образотворчого мистецтва. Так до консульських функцій додалися питання релігійного та культурно-просвітницького характеру. На думку М. Максимовича, «багатству і бага-

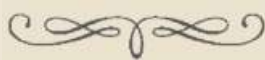
толюддю Києва сприяло не лише те, що він був осідком і столицею Русі; але й те, що його торгівля була досить квітуча в давній час, завдячуючи якій ім'я його було відоме на заході і на віддаленому сході»⁵⁹. Титмар Мерзебурзький, здивований надзвичайним багатством Києва різноманітними товарами, писав, що в ньому було тоді (бл. 1018 р.) вісім торгових площ. За різними свідченнями, іноземними і вітчизняними, відомо, що Київ був збірним місцем усіх торговельних суден, які з Русі відправлялися в Чорне море до болгар, корсунців, греків і сирійців, що тут був склад хутра — основного товару руських купців. Тож вперше на консульську справу покладалася функція забезпечення прав та сприяння перебуванню торговельних суден Київської Русі в іноземних портах.

Завдяки тісним стосункам з Візантією в Києві торгували здебільшого грецькими товарами, тобто золотом, паволоками, винами, різними овочами; від угорців і чехів сюди надходили срібло й коні, галицькі купці постачали сіль для всієї Русі. Крім того, Константинополь був великим центром транзитної торгівлі, передусім східними товарами, котрі звідси потрапляли на Русь.

Що ж, зі свого боку, могла запропонувати Київська Русь грекам за численні й надзвичайно дорогі товари? Згадуваний уже Г. Величко зазначає, що «з Русі везли до Греції віск, мед, хутра і невольників... Хоча хутра були цінні, а грецькі і арабські жінки дуже їх пошукували, то все таки ані торгівля хутрами, ані торгівля шкірою і медом, не можуть вирівняти ціни дуже дорогих грецьких товарів. Мусить бути інший якийсь дорогий товар у русинів, щоби за нього могли русини діставати золоті і інші дорогі предмети і продукти. Таким дорогим товаром були невольники. Тільки торгівля

⁵⁸ Крип'якевич І. Всесвітня історія. — У 3 кн. — К.: Либідь, 1995. — Кн. 2. — С. 132–133.

⁵⁹ Максимович М. О. Киев явился градом великим...: Вибрані українознавчі твори. — К.: Либідь, 1994. — С. 34.

невільниками допоможе нам зрозуміти, як Русь могла оплачувати дорожочинні грецькі товари»⁶⁰. Невільників здобували у безперервній боротьбі зі степовими кочівниками, які в XI ст. постійно загрожували кордонам держави, а часом доходили й до княжих столиць — Києва, Чернігова, Переяслава...

Коли ж унаслідок князівських міжусобиць Київ почав занепадати, центр давньоукраїнського політичного життя перемістився до Галицько-Волинського князівства. Землі Галичини і Волині були приєднані до Київської держави ще князем Святославом, а остаточно закріплені його сином Володимиром 981 р. Згодом він приєднав Підкарпаття, а вже його син Ярослав у 30-х рр. XI ст. повернув захоплені перед тим польським королем Болеславом Хоробрим Червенські міста.

Об'єднав у 1199 р. два удільні князівства, Волинське і Галицьке, волинський князь Роман Мстиславич. Він став повновладним господарем Галичини і Волині, а невдовзі посів і головний у Русі київський трон, хоч і продовжував здебільшого жити в Галичі, перемістивши туди центр політичного життя держави. Після досить тривалого періоду роздробленості і князівських міжусобиць, нехай ненадовго, Київська Русь у кордонах від Карпат і до Дунаю та Дніпра знову перетворилася на могутню державу. Князя Романа літопис назвав «самодержавцем всієї Руси»⁶¹.

Після загибелі князя Романа й кількадесять років усобиць і воєн із сусідами його синові Данилу вдалося відновити Галицько-Волинське князівство. Стабілізація в державі, яку очолив Данило Романович, сприяла розквіту реме-

сел і торгівлі. На велелюдні руські торговища повернулися купці з Візантії, Болгарії, Угорщини, Польщі, Німеччини, Чехії, Литви, навіть далекої Персії... Тим часом і руські купці активно вивозили збіжжя, хутро, сіль, деревину, в'ялену рибу, віск, вироби з металу на ринки ближчих і дальших країн...

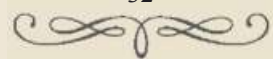
У XI–XIII ст. відбувається поступова еволюція торговельних шляхів: торгівля зі Сходом ще не втрачає значення, але вже не відіграє тієї ролі, яку мала в IX–X ст. Щораз більшого значення набували шляхи, які зв'язували Київську Русь із Західною Європою. Головний шлях пролягав з Києва на Луцьк, Володимир, Завихост, Краків, Битом, Ополле, Вроцлав. У другій половині XIII ст. швидко піднісвся Львів, з якого шлях ішов через Городок, Любачів, Сandomir, Опатов і Радом, зростало значення Володимиро-Торунського шляху. У селі Городілі, у Володимирі та інших містах стояли митниці⁶².

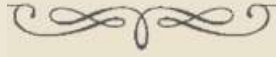
У джерелах XI–XII ст. відображені контакти з Руссю найбільшого на той час верхньодунайського центру Регенсбурга: «вози, які направляються на Русь або з Русі» згадуються у грамоті 1191/1192 р. штирійського герцога Оттокара IV, яка підтверджувала усталені ще за його батька Оттокара III митні порядки на ринку міста Енса. У липні 1192 р. новий австрійський і штирійський герцог Леопольд V установив митні й торговельні привілеї на території Австрії для регенсбурзьких купців, зокрема й тих, котрі торгували з Руссю, — так званих «русаріїв». Зрештою, за статутом австрійського герцога Леопольда VI (1198–1230) у Маутхаузені збиралося мито з купецьких підвод, що йшли з Угорщини та Русі. Митний статут Естергома (Острогома) у Середньому Подунав'ї, який дійшов за до-

⁶⁰ Величко Г. Політичні і торговельні взаємини Руси і Візантії в X і XI століття // Записки Наукового товариства імені Шевченка / впоряд. М. Грушевський. — Т. VI. — Кн. 2. — Львів, 1895. — С. 35.

⁶¹ Крип'якевич І. Всесвітня історія. — У 3 кн. — К.: Либідь, 1995. — Кн. 2. — С. 132–133.

⁶² Полонська-Василенко Н. Історія України : у 2 т. — Т. 1 : До середини XVII століття. — 2-е вид. — К.: Либідь, 1993. — С. 229.

кументом 1288 р., але стосується ще 1198 р., згадує про купців, котрі приїзять в Естергом і Пешт з Русі⁶³.

Здавалося б, для Київської Русі, об'єднаної під міцною рукою Данила Галицького, прийшли прекрасні часи розквіту і зміцнення. Проте зі Сходу вже доносився дим великого світового пожарища, яке поруйнує не лише мирне життя, а й усталену систему світопорядку. Монголо-тюркські орди, які під прапором Чингісхана рушили з Монголії на початку XIII ст., дуже швидко підкорили Північний Китай, Південний Сибір і всі розвинені азійські та кавказькі країни і з'явилися на порубіжжі Руси-України.

Дорога ординців пролягала на Південно-Західну Русь, котра в 1239 р. зазнала нищівної навали монгольського війська, яке спустошило Переяславщину і Чернігівщину і підійшло до лівого берега Дніпра, саме навпроти Києва. Облогу столиці 600-тисячним військом очолив сам Батий. Попри мужній опір війська на чолі з посадником Дмитром і населення, місто не встояло і було вщент зруйноване, а мешканці практично всі вбиті. Загарбники не пощадили ні жінок, ні дітей. Падіння Києва 6 грудня 1240 р. — найтрагічніша сторінка руської історії XIII ст. Битва за місто тривала 93 дні і ночі⁶⁴. Наскільки масштабним був штурм говорять скупі цифри: до нашествия Батия у місті налічувалося понад п'ять тисяч будівель і понад 50 тисяч мешканців. Навіть через шістьсот років Київ не сягнув до того рівня: в 1841 році у місті мешкали 14 683 особи і було 4645 до-

мівок⁶⁵. «Десятинна і Києво-Печерський монастир розорені дощенту, на їх руїнах позбавили життя митрополита Йосипа»⁶⁶. Ті, кому вдалося врятуватися, пішли на захід, здебільшого в Галицько-Волинське князівство, дехто опинився аж на Заході.

Підкоривши Київ і довколишні міста, татаро-монголи рушили далі на Захід, де зустрічали мужній опір укріплених міст і розрізнених військових загонів, але сили були нерівні. Ворог ціною великих втрат і ослаблення своєї потуги здобув і Волинь, і Галичину, далі, розділившись на дві армії, спустошив чималі території Угорщини, Чехії, Закарпатської Русі, Болгарії, Хорватії, Трансильванії й Сербії. Після нападу орд гунів це було найстрашніше спустошення Європи.

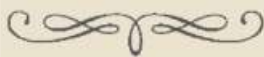
Монгольська навала захлинулася 9 квітня 1241 р., коли азійське військо, знесилене на руських просторах, зазнало поразки під містом Лігніц і змушене було, залишаючи в кожному більш-менш значному руському місті свою численну залого, повернутися на береги Волги, де з'явилася нова політична формація — Золота Орда зі столицею в Сарай. Основною причиною успішної військової ходи Батия була немислима за європейськими мірками чисельність війська в поєднанні з високою організацією та досвідом ведення винищувальних війн, а також тривала міжусобна боротьба руських князів, котрі не зуміли об'єднатися перед лицем страшної загрози, яка насувалася з монгольських степів. Квітуча й багата країна перетворилася на руїну.

⁶³ Перхавко В. Б. Древние купцы в Подунавье (по археологическим данным) // Восточная Европа в исторической ретроспективе : К 80-летию В. Т. Пашуто / под ред. Т. Н. Джаксон и Е. А. Мельниковой. — М., 1999. — С. 211.

⁶⁴ Тимошенко Б. Похід на Русь // Пам'ять століть. — 1967. — № 3. — С. 8 — 23.

⁶⁵ Академический календарь. — СПб, 1841. — С. 59.

⁶⁶ Крип'якевич І. Всесвітня історія. — У 3 кн. — К.: Либідь, 1995. — Кн. 2. — С. 132–133.

§3. ПОЧАТКИ
КОНСУЛЬСЬКИХ ВІДНОСИН
ЗА ЧАСІВ РАННЬОМОДЕРНОЇ
УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ
(СЕРЕДИНА XVII–XVIII СТ.)

Протягом тривалого часу на теренах Європи не було такого звичного нині способу дипломатичного представництва, як постійне перебування посла-резидента, пізніше — консула, у країні призначення. Лише в другій половині XVI – першій половині XVII ст. великі європейські держави — Австрія, Англія, Голландія, Іспанія, Франція частково відмовилися від так званої okazionalnoy diplomatii (коли посольство до іншої країни відбувалося лише з приводу певного випадку-оказії⁶⁷) надзвичайних, або ж «великих», посольств, котрі відправлялися за кордон для розв'язання особливо важливих проблем. При цьому для вирішення багатьох міждержавних питань національні уряди продовжували обмінювалися послами, посланниками та гінцями.

У контексті розвитку міжнародної ситуації ранньомодерна Українська держава не стояла осторонь, тут поступово почала зароджуватися представницька дипломатична служба⁶⁸. Одночасно з «великими» та звичайними посольствами гетьманські уряди новопосталого в Східній Європі державного утворення передбачали наявність у призначуваній країні спеціального посла, якого

⁶⁷ Термін «оказіональна дипломатія» був упроваджений у науковий обіг англійським істориком Ч. Картером (Carter Ch. The Western European Powers (1500–1700). — London, 1971. — P. 19).

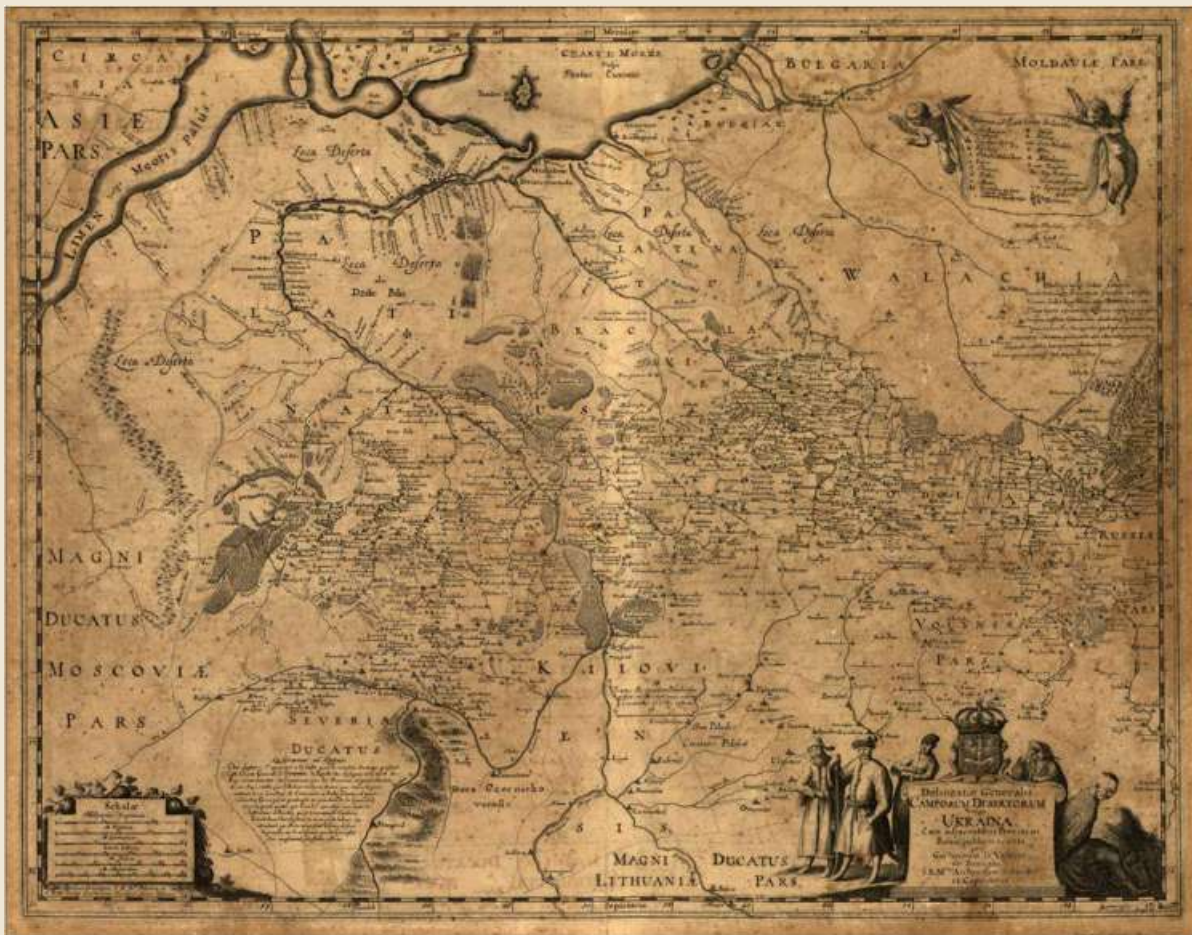
⁶⁸ Чухліб Т. Культура дипломатичних відносин // Історія української культури. — Т. 3. — К., 2003. — С. 264–292; Чухліб Т. Козаки і монархи. Ранньомодерна Українська держава у міжнародних відносинах 1648–1721 рр. — Вид. 3-тє. — К., 2009. Див. також: Смолій В., Степанков В. Становлення української дипломатичної служби. Зовнішня політика уряду Б. Хмельницького (1648–1657) // Нариси з історії дипломатії України. — К., 2001. — С. 107–162; Смолій В., Степанков В. Дипломатична боротьба за збереження Української держави. Перетворення України на об'єкт міжнародних відносин (1657 – XVIII ст.) // Нариси з історії дипломатії України. — К., 2001. — С. 163–207.

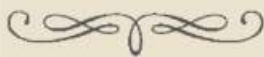
називали «резидентом» чи «агентом». Окрім вирішення політичних питань, такий резидент виконував певні повноваження, які в історичній ретроспективі можна назвати консульськими. Адже гетьманський представник переймався торговельно-економічними відносинами, стежив за станом забезпечення належних умов для жителів України, які перебували на території іноземної держави.

Власне, середина XVII ст. стала для українського суспільства Речі Посполитої тим справжнім Рубіконом, перейшовши який вона силою зброї здобула собі не лише внутрішньополітичне визнання і станові при-

вілєї для козацтва, а й започаткувала якісно новий етап свого державотворення та міжнародного утвердження. На той час дипломатія Української держави була визнана багатьма країнами світу – Османською імперією, Австрійським герцогством, Бранденбурзьким курфюрством, Венеціанською республікою, Шведським королівством, Пруським герцогством, Волоським і Трансільванським князівствами, Військом Донським, Кримським ханством, Буджацькою та Калмицькою ордами. Особливі відносини встановлювалися з Річчю Посполитою та Московським царством.

Карта України середини XVII ст. Г.-Л. де Боплан. 1648 р.

З усіма цими країнами гетьманські уряди України встановили дипломатичні стосунки, відбувався постійний обмін посольствами та послами, проводилися двосторонні переговори, підтримувалося листування. Під час дипломатичних перемовин не лише обговорювалася політична та військова співпраця, а й вирішувалися різноманітні питання торговельно-економічного характеру — митна сфера, розмір «індукти» та «евекти» (імпорту та експорту), захист своїх купців на території іншої країни тощо.

Спочатку фундатор ранньомодерної України, гетьман Богдан Хмельницький, прагнучи домогтися правового визнання у світі через оформлення династичного шлюбу свого старшого сина Тимоша з донькою молдавського князя Василя Лупула Розандою. Саме для цього в Яссах, тогочасній столиці Молдавського князівства, у 1649–1652 рр. перебував постійний представник гетьманського уряду України. Постійні «великі» дипломатичні посольства з України в цей час виїжджали до Стамбула (Константинополя) та Бахчисарая. Поступово з Османською імперією та Кримським ханством налагоджувалися тісні торговельні відносини.

Укладення військово-політичного договору з турецьким султаном заклало початок формуванню чорноморської політики, зокрема й економічної, гетьманського уряду Б. Хмельницького⁶⁹. Відомо, що на початку квітня 1649 р. турецький султан Мегмед IV Авджи наказав кримському хану та сілістрійському (очаківському) бейлербею підтримати Б. Хмельницького. У цей час між Чигирином і Стамбулом було укладено додаткову торговельну угоду, яка називалася «Договір між турецьким цісарем і Військом Запорозьким

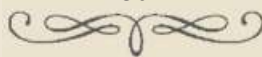
⁶⁹ Чухліб Т. Чорноморська політика гетьмана Богдана Хмельницького // Українська орієнталістика. — Вип. 2–3. — 2007. — С. 125–131.

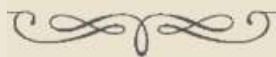

Гетьман Богдан ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ.
Невідомий художник. XVIII ст.

та народом Руським про торгівлю на Чорному морі» — так звана «Чорноморська капітуляція» (документ, який засвідчував торговельні угоди Османської імперії з християнськими країнами Європи). Уже в її першому пункті зазначалося, що «Султан Турецький дозволяє Козацькому війську та його державі плавати по Чорному морю до всіх своїх портів, міст і островів, по Білому [Середземному. — Авт.] морю до всіх своїх держав, островів та інших портів і до портів чужоземних володарів і християнських держав, а також по всіх ріках та містах, з якими мають вести торгівлю, товари, що їх захочуть продавати, купувати і міняти, за своєю волею зупинятись у портах, в'їжджати в них, коли захочуть, без жодної затримки, перешкоди і труднощів»⁷⁰.

⁷⁰ Документи Богдана Хмельницького (1648 —

Для виконання цього важливого положення «Чорноморської капітуляції» встановлювалася спеціальна посада українського торговельного резидента-консула у Стамбулі. «Резидент Війська Запорозького і землі його буде проживати в Стамбулі у належній пошані і безпеці», — зазначалося в четвертому пункті українсько-турецького договору. Крім того, визначалися повноваження першого українського консула, за якими він мав насамперед охороняти «скривджених козацьких купців». Натомість Україна мала також прийняти консула Туреччини «у своєму портовому місті, який має давати паспорти галерам або козацьким кораблям, що захочуть куди-небудь пливати, а за паспорт не повинен брати більше одного червоного золотого»⁷¹. Крім того, як говорилося в документі, старший господар галери або корабля мав присягати, що не замишляє зради проти держави султана, а султанський резидент також повинен дати кожному це право у вигляді спеціального листа зі своїм підписом і печаткою.

Крім Туреччини та Криму, гетьманський уряд України з 1652 р. проводив активні дипломатичні переговори зі Шведським королівством, котрі завершилися 5 жовтня 1657 р. укладенням мирної угоди. У преамбулі українсько-шведського договору наголошувалося, що «...ми, Іван Виговський, гетьман війська Запорозького з усім військом Запорозьким так заявляємо — сповняючи наміри покійного Богдана Хмельницького, нашого попередника, що для загального добра всього війська постановив був вийти в згоду і союз з щасливо нині пануючим Карлом-Густавом Королем Шведським»⁷². В угоді йшлося про Україну як

Subiectus pro liberta gente et nulli subiecta («вільний політичний народ нікому не підлеглий»), а також наголошувалося на необхідності здійснення «воєнної допомоги проти спільних ворогів»⁷³. Торговельні відносини між обома країнами обумовлювались у восьмому пункті угоди, де зазначалося: «Вільно буде набувати, купувати і вивозити для потреб Війська Запорозького з королівства й земель Короля Шведського зброю і амуніцію, і взагалі обидві сторони можуть вести всяку торгівлю сухопутну і морську, не платячи податків і мита». Очевидно, що це положення українсько-шведської угоди 1657 р. передбачало встановлення консульських відносин між обома країнами.

У системі дипломатичної служби Українського гетьманату, котра сформувалась у роки гетьманства Богдана Хмельницького, не було чіткого розмежування функцій між її членами, тому й відповідні відомства, які виконували б точно визначені обов'язки, не склалися. Як і в багатьох країнах тогочасної Європи, існувала практика доручень. Спеціальної установи на кшталт Посольського приказу в Москві, яка б відала здійсненням зовнішньої політики, також не існувало.

На початку національної революції основні рішення в організації дипломатичної служби, прийняття посольств королівського уряду, вироблення інструкцій українським

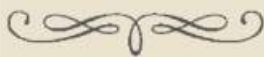
1657 pp.) / Упор. І. Бутич, І. Крип'якевич. — К., 1961. — С. 619–622.

⁷¹ Там само. — С. 620.

⁷² Архив Юго-Западной России, издаваемый временною комиссиею для разбора древних актов. —

Ч. III. — Т. VI. — К., 1914. — С. 361–362; Furbundstraktat mellan Sverige och de Zaporogiske Kosackerna. Dat. Corsun, d. 6 oktober 1657 // Riksarkivet. — RA / 2113 / 2113.2. Diplomatica Muscovitica Cosacica. — Т. 1 : Forbandlingar emellan Sverige och kosackerna 1655–1719, l. 1–3.

⁷³ Puncta pactorum ex parte Exercitus Zaporonianor Legato Regis Suetia. Dat. Corsun, d. 8 oktober 1657 // Riksarkivet. — RA / 2113 / 2113.2. Diplomatica Muscovitica Cosacica, t.1, Forbandlingar emellan Sverige och kosackerna 1655 – 1719, l. 1 – 2; Архив Юго-Западной России, издаваемый временною комиссиею для разбора древних актов. — Ч. III. — Т. VI. — С. 336–337.

посольствам, укладення миру визначалися генеральною радою Війська Запорозького, разом з тим основні засади відносин з найголовнішими в 1648 р. контрагентами зовнішніх зносин — Польщею, Туреччиною, Росією, Кримом, Трансільванією — розроблялися гетьманом Богданом Хмельницьким. Від початку 1649 р. участь Генеральної ради у вирішенні питань зовнішньої політики звузилася. Найважливіші з них Хмельницький розглядав на старшинській або розширеній раді. До складу останньої входила старшинська рада, гетьман, козаки — представники полків, Запорозької Січі, духовництва й міщан. Старшинська рада розробляла основи зовнішньополітичного курсу загалом, засади відносин з кожною країною та умови угод і договорів зокрема. Ухвалене нею рішення було обов'язковим для виконання гетьманом і могло бути скасоване лише Генеральною радою Війська Запорозького. Генеральна рада затверджувала найважливіші зовнішньополітичні ухвали гетьманського уряду.

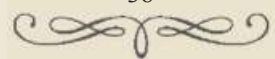
Практичне керівництво зовнішньою політикою здійснював гетьман. Він приймав іноземних послів, вів з ними переговори, виряджав українські посольства, заслуховував їхні звіти, керував розробкою дипломатичного листування, міжнародних угод і договорів, підписував їх. Поточну роботу дипломатичної служби вів центральний орган виконавчої влади — Генеральна канцелярія. В ній і готувалася вся кореспонденція та зберігалися документи дипломатичного характеру. Її очолював генеральний писар. Серед найближчих співробітників Богдана Хмельницького, які брали участь у розробці зовнішньої політики України та організовували її дипломатичне забезпечення, провідна роль належала Іванові Виговському як генеральному писареві. Він вів діловий бік переговорів, був завжди присутній під час розмов з іноземними по-

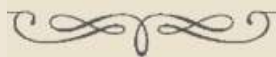
слами, складав листи, умови, інструкції для українських послів тощо. Поряд з ним видне становище посідав генеральний суддя Самійло Богданович Зарудний, який очолював посольства 1650 р. до Варшави, 1652 р. до Москви, 1653 р. до Константинополя, 1657 р. був посланий до Семигорода, щоб закінчити переговори з Ракоці.

По кілька разів очолювали посольства до різних країн інші старшини: Федір Вешняк — до Варшави й Москви, Кіндрат Бурляй — до Москви і Швеції, Максим Нестеренко — до Литви й Польщі, Силуян Мужилівський — до Москви, у Литву й до кримського хана та інші. Відомо близько сотні імен старшин, які виконували дипломатичні місії. Допоміжними кадрами в дипломатії слугували канцеляристи гетьманської канцелярії, тобто писарі, секретарі, які спілкувалися з послами. Гетьман посилав за кордон послів для ведення переговорів і гінців для дипломатичного листування.

Посольство складалося з кількох осіб, але зазвичай тільки один посол мав право вести переговори. До складу посольств, які обиралися на козацьких радах, входили писар, гонець для доправлення донесень, конюх, кухар, швець і перекладач. Рідше очолювали посольство два послы, які мали однакові права, проте інколи це спричиняло незгоду між ними. Послам давали також письмову інструкцію або «наказ», де перелічувалися питання, котрі послы мали з'ясувати під час переговорів або подати їх до відома певному уряду.

Послы одержували листа від гетьмана до голови держави, до якої виряджалася посольство. Якщо існувала небезпека, що лист може потрапити до рук ворога, гетьманський лист містив лише загальні думки, а найістотніше посол передавав усно. Поряд із листом до голови держави гетьман посилав листи також до членів уряду або до впливових осіб із про-

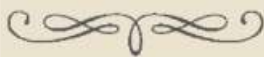
Зустріч послів України та Литви. А. ван Вестерфельд. 1651 р.

ханням підтримати його. Так, послы до Росії везли листи думним боярам, до Польщі — сенаторам, до Туреччини — візірам.

Хмельницький залучав до дипломатичної служби також іноземних фахівців, зокрема греків. Їх запрошували головним чином як знавців іноземних мов, що було необхідним у зносінах з різними країнами. Проте багато хто зі старшин володів латинською мовою, яка була мовою дипломатії в Центральній та Західній Європі. Латиною написані листи Хмельницького до Семигорода, Венеції, Австрії, Швеції, Бранденбурга. Нею вели переговори із чужоземними послами сам Хмельницький та інші старшини. У Молдавії та Во-

лощині знали українську мову. Українською можна було говорити і в Криму. Для зносин з Туреччиною було потрібне знання турецької. Її знали козацькі «бути» — перекладачі, які вивчали іноземні мови.

Прикладом переговорів, які вели українські дипломати, можуть бути перемовини 1656 р. у справі складання договору з трансільванським володарем Ракоці, котрий був ініціатором цієї справи. У лютому того-таки року семигородський посол Степан Люц передав Хмельницькому запевнення князя, яким той зобов'язувався не допомагати ніякими засобами ворогам Війська Запорозького — ні військом, ні грошми, ані союзами. Ця заява

Ракоці стала основою для подальших переговорів. У квітні до Трансільванії в статусі посла їздив Іван Брюховецький, щоб підтвердити «виведену з фундаментів приязнь нашу». У липні до Чигирина приїхав Франц Шебеші, щоб за дорученням Ракоці «приязнь двох народів, вихованців Марса, закріпити договірними актами».

Після переговорів гетьман зі старшиною підписав диплом, у якому підтверджував союзницькі зобов'язання. Із цим документом поїхало козацьке посольство на чолі з генеральним осавулом Іваном Ковалевським. Ракоці погодився на всі умови, поставлені гетьманом, і 7 вересня 1656 р. присягнув на договір. Підписані грамоти привіз до Чигирина семигородський посол Ласлав Уйлак, і 18 жовтня 1656 р. гетьман зі старшиною уклали союз із трансільванським князем.

Хоча обидві сторони прагнули швидше скінчити переговори, все ж минуло 9–10 місяців, поки договір був складений. Причиною цього було повільне пересування посольств: подорож із Чигирина до семигородської столиці Дьюлафехервара (сучасної Алба-Юлії) тривала в середньому місяць. Так само тривалими були подорожі й до інших держав: із Чигирина до Москви їхали 23–24 дні, а спішні гінці — 13–14 днів. Унаслідок такої повільності переговорів дипломатичні плани часто не здійснювалися. Траплялося й так, що поки послы проїздили туди й назад, загальна політична обстановка докорінно змінювалася.

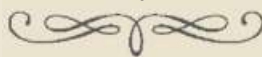
Своїми дипломатичними заходами гетьман Хмельницький домогся ізоляції Польщі й установив добрі відносини із сусідніми державами. Він забезпечив собі допомогу Криму, досяг прихильною нейтралітету Туреччини й Семигорода, змусив Молдавію розірвати союз із Польщею, вступив у військово-політичний союз із Росією і, виходячи з нових політичних

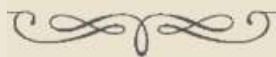

Гетьман Петро ДОРОШЕНКО.
Й.-М. Лерх. 1674 р.

реалій, зав'язав дружні відносини з Венецією. Сусідні володарі України одразу вступили в дипломатичні зв'язки з Хмельницьким і, таким чином, фактично визнали виникнення нової держави. Це стосується Туреччини, Криму, Молдавії, Волощини, Семигорода, Венеції, Швеції, Бранденбурга та Австрії⁷⁴. Ці основні напрями зовнішньої політики були продовжені й розвинені відповідно до нових обставин наступниками Богдана Хмельницького — гетьманами Іваном Виговським і Петром Дорошенком.

⁷⁴ Зінченко А. А. Історія дипломатії: від давнини до нового часу, навчальний посібник. — Вид. 3-тє. — К., 2005. — С. 537–540; Галенко О. І. Нариси з історії дипломатії України / О. І. Галенко, С. Є. Камінський, М.В. Юрсенко та ін. під ред. В. А. Смолія. — К. : Видавничий дім «Альтернативи», 2001. — С. 125 – 130.

Зокрема, в українсько-турецькій угоді 1668 р. було підтверджено всі попередні домовленості між обома країнами: «За договором і установленнями, які були в час Богдана Хмельницького, гетьмана, те ж хоче й Петро Дорошенко, гетьман, разом із посланими, посланими до султанської величності, тобто: хай утвердить такі примирення і установлення, раніше мовлені, бо й він сам завжди готовий стати супроти всякого неприятеля султанської величності, коли буде нужда й потреба»⁷⁵. Цією угодою передбачалося продовження здійснення обміну купцями.

З українського боку за проведенням торговельних операцій між двома країнами мав відповідати представник гетьманського уряду в Стамбулі козацький старшина Євстафій Астаматій (Остаматенко). Один з перших консулів України походив із грецької родини, яка тривалий час мешкала на Поділлі. В історичних джерелах зустрічається різночитання його прізвища — Стоматій, Стоматенко, Стомагаєнко тощо. Упродовж 1654–1656 рр. він був керівником митної служби Української держави. У квітні 1654 р. гетьман Б. Хмельницький доручив йому збирати митний податок-«індукту» з імпортованих товарів, що їх привозили до України. Під керівництвом Астаматія діяло кільканадцять урядовців, а зібране мито він мав віддавати до скарбу Війська Запорозького. За дорученням гетьмана П. Дорошенка у першій половині 1670-х рр. він став українським резидентом у Стамбулі. У 1678 р. Є. Астаматій знову очолював дипломатичну місію гетьмана-князя Ю. Хмельницького до Туреччини⁷⁶. Відомо та-

Сава РАГУЗИНСЬКИЙ — агент І. Мазепи.
Невід. худ. XX ст.

кож, що з кінця 1690-х рр. при дворі князя Великого князівства Литовського К. Сапєги у Вільно (Вільнюсі) перебував спеціальний представник правобережного полковника Семена Палія.

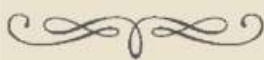
На початку XVIII ст. українсько-турецькі відносини набувають нового поштовху. Під час правління гетьмана Івана Мазепи у Стамбулі діяв його таємний агент Сава Рагузинський.

При цьому протягом 1703–1708 рр. він здійснював певні консульські обов'язки, адже перебував у Стамбулі під виглядом українського купця. Одного разу під час вивозу парусини з Криму до Києва він був схоплений та певний час перебував у стамбульській в'язниці⁷⁷.

⁷⁵ Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею. — Т. VIII. — СПб., 1875. — С. 218.

⁷⁶ Крип'якевич І. Остафій Астаматій (Остаматенко), український посол в Туреччині 1670-х рр. // Україна. — Кн. IV. — 1928. — С. 64–78.

⁷⁷ Архив Санкт-Петербургского Института

Гетьман Іван МАЗЕПА.
Худ. О. Курилас. 1910-ті рр.

Після поразки повстання І. Мазепи Сава Рагузинський перейшов на службу до царя Петра І, а в 1711 р. був призначений представником Московського царства в Чорногорії та Молдавії. Упродовж 1716–1721 рр. виконував консульські функції в Римі та Венеції, а у 1725–1728 рр. був послом Російської імперії в цинському Китаї. Представником-«агентом» гетьманського уряду І. Мазепи в Сілістрійському єялеті Османській імперії (Очаків, Бендери) був грецький купець Згура Стилевич. Українські торгові резиденти перебували також у Молдавському князівстві.

истории Российской академии наук. – Фонд 83, оп. 1, № 78, л. 1; Таирова-Яковлева Т. Иван Мазепа и Российская империя. – М., 2011. – С. 284–285.

Отже, у перші десятиліття існування Української козацької держави, протягом другої половини XVII – початку XVIII ст., з утворенням її дипломатичних інституцій розпочала зароджуватися національна консульська служба. Її представники хоча на той час і не називалися консулами, однак здійснювали функції, котрі належали до консульських повноважень, а саме відповідали за міжнародну торгівлю, забезпечували охорону українських купців та жителів України в місцях їхнього перебування за кордоном.

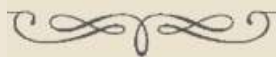
«КОНСУЛЬСЬКЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО» ГЕТЬМАНА ПИЛИПА ОРЛИКА В КРИМСЬКОМУ ХАНСТВІ

За гетьманування Пилипа Орлика, протягом другої половини 1710 – першої половини 1711 рр., діяла спеціальна українсько-турецька комісія, результатом праці якої стало укладення двох договорів між Османською імперією та урядом Української держави, котрий перебував у вимушеній еміграції. Крім того, 23 січня 1711 р. гетьманський уряд П. Орлика уклав угоду з Кримським ханством, яка передбачала положення, щоб «дороги [між Україною та Кримом] були відкритими для купців обох народів і хай вони, як у минулому, платять нормальне мито»⁷⁸. В іншому пункті українсько-кримської угоди йшлося про те, щоб татари не завдавали жодної шкоди українським козакам та їхнім родинам, які перебували на території Кримського ханства.

Для виконання українсько-кримського договору 1711 р. в Бахчисараї перебував представник еміграційного уряду П. Орлика — генеральний старшина, колишній переяс-

⁷⁸ «Пакти і Конституції» Української козацької держави (до 300-річчя укладення) / Упор. М. Трофимук, Т. Чухліб. – Львів, 2011. – Додатки. – С. 358.

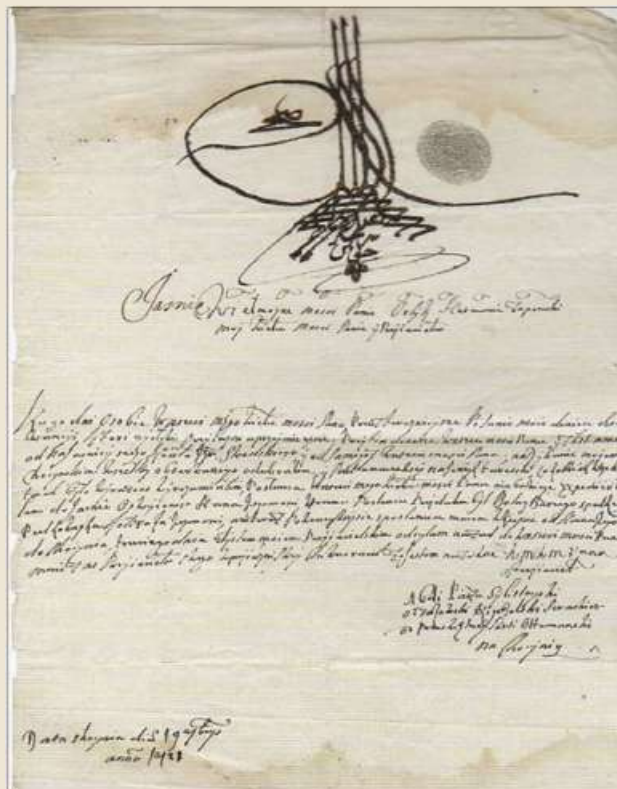

лавський полковник Іван Мирович. На території Криму він проводив активну дипломатичну діяльність, був особистим радником хана Каплан-Гірая I з «російського питання». Український дипломат також вирішував консульські питання захисту колишніх козаків-мазепинців, які перебували на землях, що контролювалися кримським ханом.

З 1736 р. полковник І. Мирович одночасно став дипломатичним резидентом орликівського уряду в Османській імперії. Як свідчив у той час російський резидент у Стамбулі Вешняков: «Сей изменник [І. Мирович] многия в Крыму противности делал и в Константинополе блядословил и поносил российскую нацию с хулением правления»⁷⁹. У цей самий час український представник Мирович зустрічався у Стамбулі зі шведським послом в Османській імперії Карлсоном та польським резидентом, французом Бенуа. Він проводив з ними розмови щодо відновлення повноцінного українсько-кримського військового союзу, який був би спрямований проти Російської імперії.

У 1738 р. І. Мирович у складі татарських військових сил брав участь у нападі на населені пункти порубіжного Миргородського полку України-Гетьманщини, де розташовувалися підрозділи російської армії. І. Мирович вів листування з гетьманом П. Орликом та отримував від нього відомості про міжнародну обстановку, різні дипломатичні інструкції, у яких, зокрема, наголошувалося на потребі опікування над українською старшиною та козаками, які вимушено потрапили в еміграцію. Як стає зрозумілим з листа гетьмана до шведського короля Фредріка I від 30 травня

⁷⁹ Путро О. Нові документи про діяльність мазепинців в еміграції: родина Мировичів (середина XVIII ст.) // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. – Вип. 6. – Ч. 2. – К., 2001. – С. 211–235.

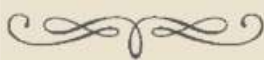

Лист Силістрійського (Очаківського) бейлербея Абді-Паші до П. Орлика. 1721 р.

1741 р., до своєї кримської політики Орлик залучав не лише Мировича та інших козацьких старшин-мазепинців (а також членів їхніх родин), а й свого сина Григора Орлика, котрий за дорученням батька проводив переговори з ханом Каплан-Гіраєм I⁸⁰.

Попри не дуже успішне для Османів та Гіраїв закінчення війни, український резидент-консул І. Мирович продовжував перебувати в Бахчисараї, де, серед іншого, проводив розвідувальну діяльність. Зокрема, в січні 1749 р. московський купець Маркелов, який перебував у Криму, повідомляв, що з ним зустрічалася людина, яка назвалася колишнім капітаном артилерії російської армії та

⁸⁰ Україна – Швеція: на перехрестях історії (XVII–XVIII ст.). – К., 2008. – С. 208.

Палац кримських ханів у Бахчисараї.
Гравюра невід. худ. 1687 р.

хотіла під час розмови вивідати в нього певні новини⁸¹. Того самого року російський представник у Стамбулі Неплюєв звертався із запитом до турецького та ханського урядів з проханням видачі І. Мировича. У травні 1749 р. з Мировичем у Бахчисараї зустрічався військовий дипломат Миронов, який умовляв його перейти в російське підданство. У розмові з ним українець заявив, що «и слышать о том не желает, ... а во отечество де свое ехатъ разве за тем, чтоб били кнутом или ссылкой

послали или повесят...»⁸². У листі до свого брата Дмитра Мировича (той разом з матір'ю повернувся із Сибіру до України після 36-річного (!) заслання за участь у Мазепинському повстанні), який проживав у містечку Седневі на Черкащині, І. Мирович писав: «...а ежели бы ныне в руки [росіянам] достатись, помину Сибирь и царства небесного чудотворца не покажут»⁸³.

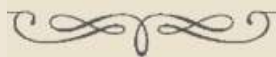
18 серпня 1750 р. російська імператриця Єлизавета Петрівна видала секретний наказ про схоплення і привезення до Петербурга

⁸¹ Российский государственный архив древних актов (далі – РГАДА Москва). – Ф. 13, оп. 1, од. зб. 45, арк. 7–9; Путро О. Гетьман Кирило Розумовський та його доба (з історії українського державотворення XVIII ст.). – Ч. 2. – К., 2008. – С. 113–114.

⁸² Цит. за: Путро О. Гетьман Кирило Розумовський та його доба (з історії українського державотворення XVIII ст.). – С. 115.

⁸³ РГАДА Москва. – Ф. 13, оп. 1, од. зб. 45, арк. 75–76.

кримського посланця в Берліні Мустафи-ага. Як свідчив документ, під цим іменем у німецькій столиці перебував ніхто інший як І. Мирович: «...То, звичайно, є відомий Мирович за якого, як і за Орлика [гетьмана Пилипа Орлика. — *Авт.*], так і за інших мазепиних зрадників, шведи при укладенні миру [Ніштадтського] піклувалися, що у посилці його [Мустафи-ага] до Берліну є таємниці, пов'язані між королем пруським, ханом кримським, гетьманом Потоцьким... та й самою Францією через її агента, який знаходиться в Криму»⁸⁴.

У 1753 р. І. Мирович помер, однак при ханському дворі продовжували проживати і здійснювати представницькі дипломатичні (у тому числі й консульського характеру) функції інші емігранти-мазепинці – брат померлого Федір Мирович, а також Федір Нахимовський. Як свідчили в той час російські агенти в Криму: «...находятца при хане беглые малороссияне бывшего при хане ж умершего Ивана Мировича брат ево родной Федор Мирович да Малороссийского Лубенского полку Федор Иванов сын Нафимовский»⁸⁵. Під час зустрічі із запорозькими козаками І. Орловським та О. Черевком, які перебували при російському послі, Ф. Мирович заявив, що уряди Шведського, Польського, Пруського, Французького королівств уклали міжнародний договір про наступ на Російську імперію, а вони з Ф. Нахимовським прибули до кримського хана Арслан-Гірая із завданням від короля Речі Посполитої, щоб залучити Крим до цього антиросійського союзу та представляти інтереси колишнього еміграційного уряду України. При цьому Мирович висловив думку, що «лупил де москаль запорожцам головы

⁸⁴ *Цит. за:* Путро О. Гетьман Кирило Розумовський та його доба (з історії українського державотворення XVIII ст.). – С. 117.

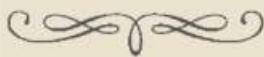
⁸⁵ Там само. – С. 120.

Гетьман ПИЛИП ОРЛИК.
Невід. худ. XX ст.

и завладел де отчизну нашу Украину, и так де привели Украину как волов в ярмо...», і просив запорожців передати на Січ прохання про підтримку політичної ініціативи орликівців⁸⁶. Реагуючи на це, російський генерал Костюрін повідомляв кошового отамана Запорозької Січі та Генеральну військову канцелярію про можливість приїзду до України Ф. Мировича та Ф. Нахимовського з метою антиросійської агітації. Російський агент Романовський повідомляв, що основною метою діяльності еміграційних українських дипломатів у цей час є відірвання Запорозької Січі від Російської імперії та прилучення

⁸⁶ РДАДА Москва. – Ф. 13, оп. 1, од. зб. 45, арк. 78–79

її до Кримського ханства: «Мирович объявил имеют де они желание, чтоб Войско Запорожское Низовое от Российского государства отвратить и привернуть до хана Крымского и сию речь его господину атаману Кошовому и другим старшим козакам велел объявить...»⁸⁷.

Про значущість довголітньої діяльності орликівців у Криму свідчила секретна грамота на ім'я гетьмана К. Розумовського з приводу їхньої антиросійської дипломатії при ханському дворі та їх можливого перебування в Україні, яку 15 листопада 1755 р. видала цариця Єлизавета Петрівна⁸⁸. Цікаво, що в 1757 р. гетьман К. Розумовський писав до Петербурга з приводу діяльності козаків-орликівців у Кримському ханстві, що «тут [в Україні. — *Авт.*] всі дуже злі на цих волоцюг, які перебувають в Криму, дивляться на них, як на руйнівників тутешнього спокою, як на таких, що наводять на цей край підозри і сумніви щодо вірності, яку усі одностайно мають до Її Імператорської Величності»⁸⁹. Занепокоєння Глухова та Петербурга з приводу «підривної» діяльності орликівців припинилися лише в 1758 р., коли Ф. Мирович та Ф. Нахимовський одночасно померли (можливо, були отруєні російськими агентами) в Бахчисараї.

ТОРГОВЕЛЬНІ ВІДНОСИНИ З КРИМОМ. ПЕРШІ УКРАЇНСЬКІ ТА РОСІЙСЬКІ КОНСУЛЬСЬКІ МІСІЇ

Попри те, що лівобережна частина Українського гетьманату (Гетьманщина, «Мала Росія») від часу повстання І. Мазепи та гетьманування на Лівобережній Україні І. Скоропадського, Д. Апостола та К. Розумовського, перебувала під жорстким контролем центрального уряду Російської імперії, її уряди зберігали певні політичні відносини з Кримським ханством. Ці стосунки проводилися, головним чином, через та за посередництвом Запорозької Січі, адже вона була підпорядкована центральному гетьманському урядові. Звичайно, що після повернення великої частини запорожців до царсько-гетьманської протекції в 1734 р. зв'язки між Бахчисараєм та Запорозьким Кошем та деякий час затихають, але поновлюються після завершення російсько-турецької війни 1734–1739 рр.

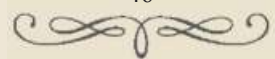
Особливість українсько-татарських відносин цього періоду полягала в налагодженні господарських і торговельних відносин між Запорожжям та Кримом. Так, наприклад, у березні 1755 р. кошовий отаман Григорій Федоров повідомляв представників російської військової влади, що Кіш дозволив татарам пасти отари і худобу на запорозьких степах у зв'язку з неврожаєм у Криму: «...Татары з своим скотом и овцами в волности войсковые для пастби на зиму пущены за недородом в Крымской стороне трав с дозволения Войска Запорожского Низового по соседственной дружбе, по прошению крымских старшин»⁹⁰.

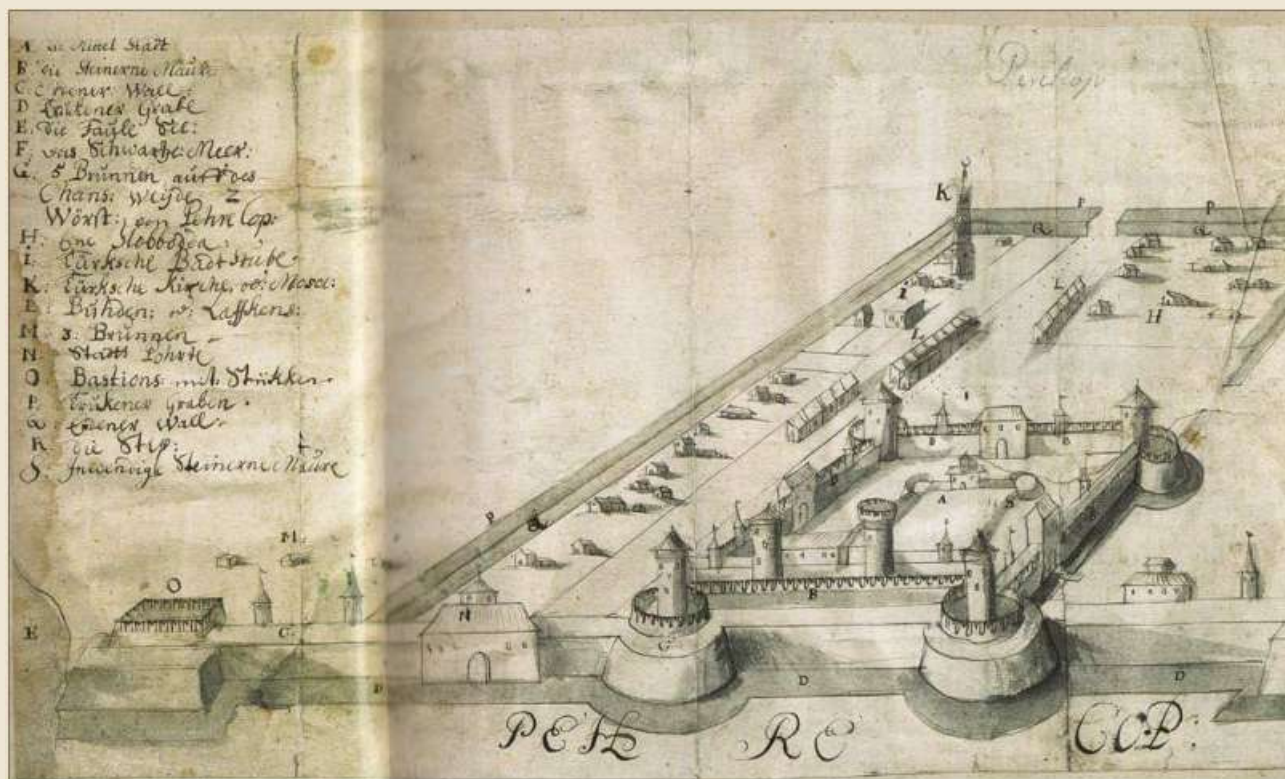
⁸⁷ Там само. – Арк. 116–117.

⁸⁸ Скальковский А. Секретная переписка Коша Запорожского (1734–1763) // Киевская старина. – 1886. – № 2. – С. 334–335.

⁸⁹ *Цит. за:* Путро О. Гетьман Кирило Розумовський та його доба (з історії українського державотворення XVIII ст.). – С. 163.

⁹⁰ Центральний державний історичний архів України у Києві (далі – ЦДІАУ у Києві). – Ф. 229, оп. 1, од. зб. 21, арк. 19; Гісцова Л., Демченко Л. Сусідів не вибирають (документи Коша Нової Запорозької Січі з історії українсько-татарських зв'язків) // Архіви України. – 1991. – № 2. – С. 73.

План кримської фортеці Перекоп. М.-К. Вітзен. Друга половина XVII ст.

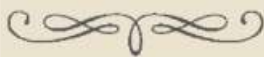
У середині XVIII ст. між Українським гетьманатом і Запорозькою Січчю (під контролем Державної колегії іноземних справ Російської імперії), з одного боку, та Кримським ханством — з другого, започатковується спеціальна спільна комісія для з'ясування взаємних «прикордонних образ»⁹¹. У 1754 р. гетьман К. Розумовський видав наказ про «делімітацію» кордонів між Військом Запорозьким Низовим та Кримським ханством, який передбачав установлення постійних сторожових постів, створення спеціальних команд для прикордонної охорони, видачу від'їжджаючим до Криму козакам паспортів тощо⁹².

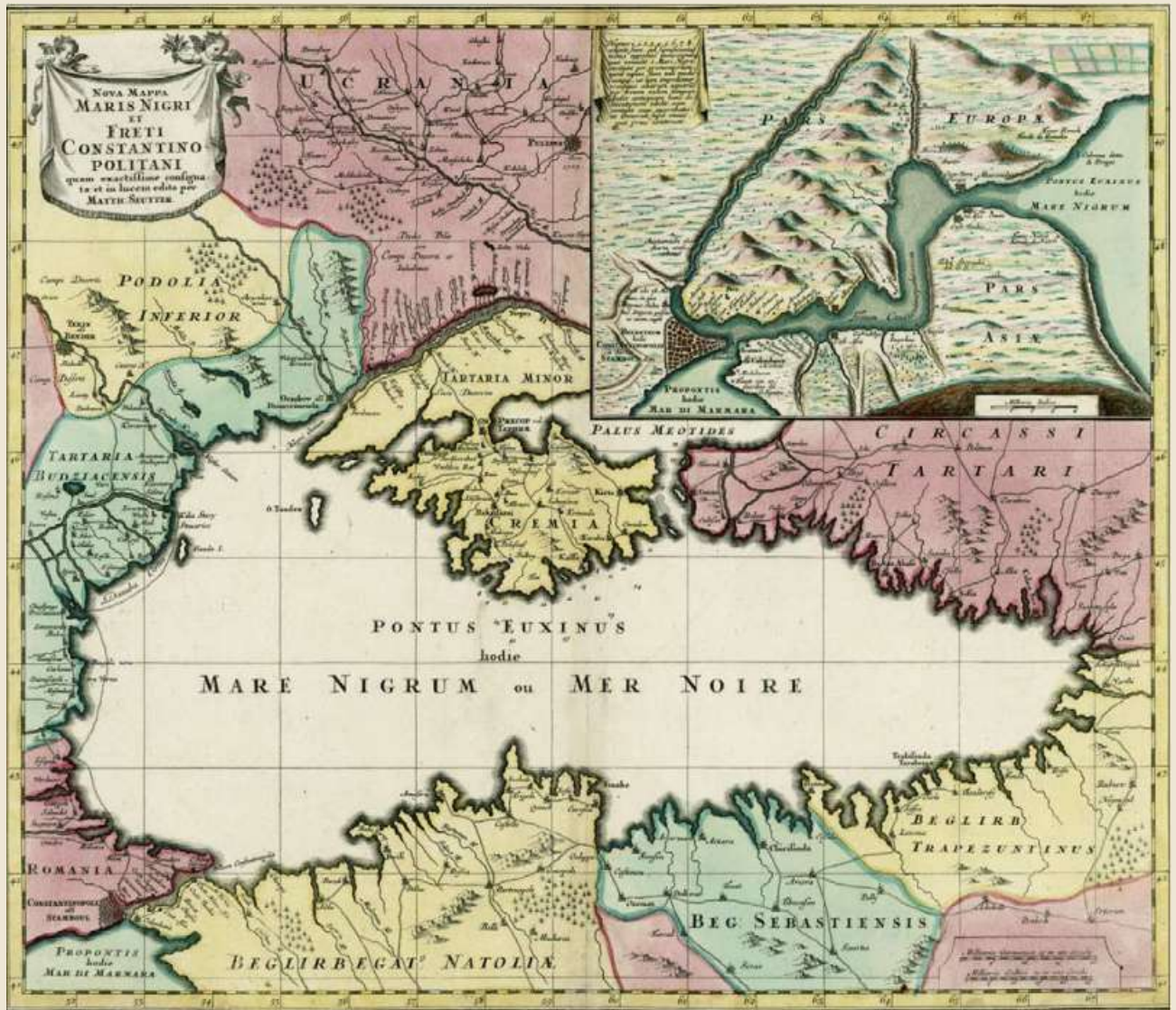
⁹¹ Путро О. Гетьман Кирило Розумовський та його доба (з історії українського державотворення XVIII ст.). — С. 164–168.

⁹² Там само. — С. 167–176.

Між Запорозжям і Кримом на той час існували не лише політичні, а й митні кордони, про що свідчив лист Запорозького Коша до хана Крим-Гірая від 18 липня 1761 р.: «Запорозького Низового Войска купечество, запорожские козаки, в Крыму бывающие по разным своим промыслам, в Кош представляли, что в прежние и в недавнии пред сим года з запорожских козаков-купцов за прово-зимою ими с Крыму разной лавочной товар в Перекоп в башне взымают было пошлин...»⁹³. Протягом 1750–1760-х рр. у Криму неодноразово перебували чумацькі валки, які вивозили із Сиваша сіль до Запорозжя та Лівобережної України.

⁹³ ЦДІАУ у Києві. — Ф. 229, спр. 97, арк. 85, 89; Гісцова Л., Демченко Л. Сусідів не вибирають. — С. 75–76.

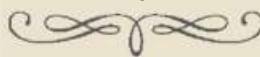

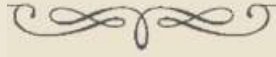
Карта Криму та Чорного моря. Невід. картограф. 1720 р.

Очевидець повідомляв, що в середині XVIII ст. українські купці із Запорозької Січі «у мирний час мають торгівлю від Січі по Дніпру до Очакова та Дніпровського Лиману Чорним морем на купецьких кораблях, найнятих у турків, у Царгород та навіть у Біле (Середземне) море»⁹⁴. У зв'язку із цим

в Очакові в 1753 р. за згодою турецького султана було відкрите консульське представництво Війська Запорозького Низового. На чолі з козацьким старшиною Григорієм Якименком (Якимовим) воно діяло до 1754 р. та було відкликане з огляду на небажання російського уряду надавати можливість запорожцям бути самостійними навіть у питаннях зовнішньої торгівлі.

⁹⁴ Памятники новой русской истории. – Т. II. – СПб., 1872. – С. 296.

У 1757 р. у Бахчисараї була відкрита перша консульська місія Російської імперії в Кримському ханстві, яку очолив українізований ніжинський грек Олексій Шестак (Шестаков). Протягом 1763–1765 рр. консулом у Криму був військовий, майор Олександр Нікіфоров, в обов'язки якого, серед іншого, входило: нагляд за здійсненням торгівлі між Запорозькою Січчю та Кримським ханством; збирання інформації про стосунки між Кримом та Запорозжям; сприяння викупу та повернення на батьківщину полонених запорозьких козаків тощо⁹⁵. В інструкції Колегії іноземних справ для свого консула в Криму зазначалося, що між Туреччиною та Запорозькою Україною існують активні торговельні стосунки: «... плавание из турецких областей по Черному морю рекою Днепром в Запорожскую Сечь, а оттуда обратно торговыми судами», а тому О. Нікіфоров повинен був стежити за тим, щоб «обеим нациям прибыточную навигацию иметь отменено не будет»⁹⁶. Крім того, консул мав стежити за тим, щоб українці не вивозили з Криму заборонені товари, та видавав «паспорти» татарським купцям на проїзд до Січі, а також дозволи підданам кримського хана випасати худобу на прикордонних землях Запорозжя.

В обов'язки консула входило інформування Санкт-Петербурга про прикордонні конфлікти між Кримським ханством та Запорозькою Січчю, з одного боку, а з другого – між

Бахчисараєм і Стамбулом. Причиною таких суперечок був територіальний спір «о жилищах запорожских казаков, учиненных будто во владениях Порты Оттоманской, и о чем хан крымский ей, Порте, приносил наперед сего неоднократные жалобы»⁹⁷.

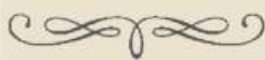
Та одним з основних завдань консула Російської імперії в Криму була розвідувальна діяльність і формування проросійської агентури, що здійснювалося через підкуп місцевих чиновників і залучення татарських державних діячів до корупційних схем. Про це переконливо свідчили таємні настанови Колегії іноземних справ, підписані графом М. Воронцовим та князем О. Голіциним 14 травня 1763 р.: «И понеже главнейшая должность ваша состоять имеет в точных об всем разведываниях, то и надлежит вам надежных приятелей из ханских фаворитов или слугителей тамошней канцелярии *пенсией или временною дачею подарков* для сообщения обо всем достоверных известий *себе приискать* и сущую в том истину на месте отбирать и различать, и по оным доношения и уведомления ваши куда потребно распоряжать с крайним осмотрением и осторожностью, дабы по важным каким либо случаям и, например, в будущих иногда хана недружеских намерениях к набегам и нашествиям на здешнюю сторону или соседние народы, о чем выше упомянуто, не нанесть здесь излишней тревоги и заботы, и тем не подать повода к мерам и распоряжениям вообще приемлемым, а на границах напрасного движения войск и изнурения их и казенных издержек обыкновенно доньше бывших; *в чем и заключается первый вид консульского в Крыму учреждения* [виділено нами. — Авт.]»⁹⁸.

⁹⁵ Архив внешней политики Российской империи (далі – АВПРИ). – Ф. 89 : Сношения России с Турцией, оп. 8, т. II, д. 1146 : Журнал и извлечение из журнала консула Никифорова о своей поездке в Крым, 10.08 – 20.09.1763; Андреева С. Журнал подорожі до Криму консула О. Нікіфорова 1763 р. як джерело до вивчення історії Нової Запорозької Січі // Гуманітарний журнал. – 2011. – № 3–4. – С. 175–179.

⁹⁶ Уляницкий В. Российские консульства за границей в XVIII веке. – Часть II (приложение). – М., 1899. – С. 275.

⁹⁷ Там само. – С. 269.

⁹⁸ Там само. – С. 267.

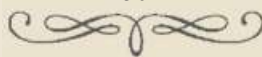

Консульство Російської імперії в Криму переймалося не лише торговельно-економічними зв'язками, в тому числі представляло інтереси Запорозької Січі, а й ставило за головну мету проведення професійної розвідувальної роботи. Це передбачало налагодження агентурної мережі, збирання через неї відповідної інформації про внутрішньополітичну ситуацію в Кримському ханстві та Османській імперії. Власне, така непередбачена міжнародними конвенціями діяльність консула Російської імперії, поряд з іншими причинами, стала приводом до його висилки з Криму в 1765 р.

Таким чином, під час творення та функціонування Української держави протягом другої половини XVII – першої половини XVIII ст. відбувалося налагодження дипломатичних стосунків з багатьма сусідніми

та більш віддаленими країнами. У цей час започатковувалися консульські відносини, які, однак, мали спорадичний характер, адже виникали або ж зникали залежно від конкретної міжнародно-політичної ситуації. Починаючи від правління Богдана Хмельницького й закінчуючи Пилипом Орликом, гетьманські уряди України закладали початки формування вітчизняної консульської служби. Серед її перших представників слід відзначити значну діяльність із розвитку торговельно-економічних міжнародних відносин і захисту жителів України в іноземних країнах таких козацьких старшин: Євстафія Астаматія, Івана та Федора Мировичів, Федора Нахимовського та Григорія Якименка. З огляду на імперську політику російської влади, проведення власної *зовнішньої* політики урядами Гетьманщини та Запорозької Січі у другій половині XVIII ст. стає неможливим, а відтак паростки національної консульської служби занепадають.

§4. ВНЕСОК УКРАЇНЦІВ
У РОЗВИТОК
КОНСУЛЬСЬКОЇ СЛУЖБИ
РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ
(ОСТАННЯ ЧВЕРТЬ XVIII СТ. —
1917 Р.)

На цей історичний момент частина європейських держав уже закріпила організаційні основи консульської служби в спеціальних регламентах, інструкціях і консульських статутах, у яких визначалися правове становище консулів, характер їхньої діяльності, права та привілеї. Між окремими країнами уклалися спеціальні консульські угоди. Наприклад, у 1769 р. була укладена французько-іспанська консульська конвенція, в 1788 р. — французько-американська, які стали першим кроком на шляху кодифікації консульського права.

Вироблялася система консульських рангів: генеральний консул, консул, віце-консул, консульський агент. Консульства майже повсюдно перейшли під контроль міністерств закордонних справ. Консули поділялися на дві категорії: штатних і позаштатних (почесних) консулів. Штатні консули країн Європи призначалися у важливі політичні та економічні центри держав перебування.

Почалося швидке зростання чисельності консульських представництв та їх персоналу, що зумовило потребу в проведенні реформи консульської служби. Такі реформи відбулися в Росії (1820), Англії (1825), Франції (1883) і деяких інших державах. Консульські статuti діяли в Сардинії (1815), Росії (1820, 1858, 1893), Данії (1824), Бразилії (1834), Англії (1846), Швейцарії (1851), США (1855), Іспанії (1879) тощо.

Розташування консульств у містах визначалося політичними, економічними та культурними інтересами акредитууючої держави. На перший план роботи консула вийшли функції захисту інтересів тієї чи іншої країни, охорони прав її громадян. Визначалися адміністративні й нотаріальні функції, однією з основних стала інформаційна.

Відповідно, зросли й вимоги до консулів. Ці вимоги почали включатися до консульських

інструкцій Великої Британії (1907) та інших країн. У США, згідно із законом про проведення іспитів при зарахуванні на консульську службу (1905), необхідно було скласти іспити, які охоплювали питання міжнародного права, знання дипломатичних звичаїв і сучасних мов⁹⁹. Аналогічні вимоги про вступні іспити для кандидатів на консульську службу наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. застосовувались і в інших країнах.

Відомості про широке застосування окремими країнами на початку ХХ ст. штатних і позаштатних консулів наводить, наприклад, американський дослідник А. Насбаум у книзі «Коротка історія права націй»¹⁰⁰. Так, на цей період кількість штатних консулів лише у США перевищувала кількість позаштатних консулів. Характерною рисою консульської служби Сполучених Штатів було прагнення обмежити сферу діяльності іноземних консулів усередині країни і водночас розширити діяльність своїх консулів на території інших держав.

Від самого початку США орієнтувалися на штатну консульську службу. Так, 16 березня 1784 р. американський конгрес прийняв резолюцію, в якій указувалося, що «несумісно з інтересами США призначати осіб, які не є їхніми громадянами, на посади представника, тимчасового повіреного, консула, віце-консула або на будь-який пост в іноземній державі»¹⁰¹.

Таким чином, наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. сформувалася консульська служба, для якої були характерні наявність широкої мережі штатних і нештатних консулів,

прагнення охопити консульською діяльністю всю територію держави перебування, розширення функцій економічної інформації, сприяння торгівлі, розвиток адміністративних функцій, зростання числа спеціальних консульських угод, установлення єдиної системи консульських рангів (генеральний консул, консул, віце-консул, консульський агент).

Бурхливий розвиток консульських відносин призвів до швидкого зростання кількості угод з консульських питань, яких до початку ХХ в. налічувалося вже понад 150. Із цього часу консульське право стає переважно конвенційним правом. Найбільше число консульських конвенцій укладали Франція, Італія, США, Бельгія й Нідерланди.

Значну роль у міжнародних відносинах на той час посідала Московська держава, яка в другій половині ХVІ ст. почала виступати чинником європейської політики. Першим іноземним консулом у Росії був англієць (1585), потім з'явилися представники інших держав: Данії (1627), Голландії (1631), Швеції (1631), Польщі (1673)¹⁰². Свого розквіту російський консульський інститут набув за Петра І, коли почала активно розвиватися зовнішня торгівля. Метою російських консульських представництв було, головним чином, сприяння вивезенню за кордон російських товарів. Перше російське консульство було засноване в 1707 р. в Амстердамі, потім консульства з'явилися у Венеції (1711), Відні (1718), Бордо і Кадіксі (1723) тощо¹⁰³. На Сході перші російські консульства запрацювали також у ХVІІІ ст.: у Китаї (1719), Персії (1720), Туреччині (1774) та ін.¹⁰⁴

За Петра І призначенням консулів відав Сенат, а консульства формально мали по-

⁹⁹ Stuart G. H. *American Diplomatic and Consular Practice*. – jsj. YL. 1936. – P. 178–179.

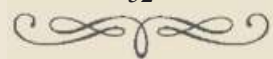
¹⁰⁰ Nassbaum A. *A Concise History in the Law of Nations*. – N. Y., 1947. – P. 206.

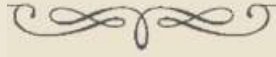
¹⁰¹ Цит. за: Stuart G. H. *American Diplomatic and Consular Practice*. – P. 23.

¹⁰² История дипломатии. – Т. I. – М., 1959. – С. 316.

¹⁰³ Международное право / отв. ред. Е. А. Коровина. – М., 1951 – С. 354.

¹⁰⁴ Там само.

двійне підпорядкування: 1) у справах торгівлі й мореплавання — комерц-колегії, 2) в «інших справах» — колегії закордонних справ. Однак фактичною роботою консулів керувала комерц-колегія. Роль же колегії закордонних справ обмежувалася видачею консулам патентів і приведенням їх до присяги. Регламент 1724 (ст. 21) наказував: «Комерц-колегії посаду в іноземні землі визначати консулів і факторів в ті місця, де комерція відбувається, і, таких вибираючи, представляти імператорській величності або Сенату і давати їм інструкції, що стосується до купецтва»¹⁰⁵.

На посаду консулів і консульських агентів призначалися як російські піддані, так і іноземці. Основні функції консулів визначалися одержаними ними інструкціями й формулювалися таким чином: «Усіх наших підданих торгових людей у всяких випадках охороняти і всякі сварки судити між ними, крім кримінальних справ»¹⁰⁶. Консулам також доручалося збирання необхідних уряду відомостей про іноземні торгові ринки, комерційні операції з продажу вітчизняних та купівлі іноземних товарів.

За Петра I практикувалося призначення на консульську посаду двох осіб одночасно, причому одна з них затверджувалася на посаді, а інша залишалася при ній «для прийняття досконалого мистецтва в місцевих торгових справах»¹⁰⁷. Це пояснювалося потребою в підготовці кандидатів для заняття консульських посад надалі. Вносилися зміни й у консульські функції, що було пов'язано з появою нових завдань у політичній, економічній, адміністративній та інших областях.

Згодом почали засновуватися консульства, які мали не стільки комерційні, скільки

політичні цілі. До них належали консульства в Ельсінгері (Данія), Лісабоні, порту Магон (о. Мінорка), Лондоні, Гібралтарі тощо¹⁰⁸. Ці консульства створювалися з ініціативи колегії закордонних справ, яка самостійно відбирала кандидатів, призначала і змінювала консулів. Колегія закордонних справ повідомляла в комерц-колегію про заснування консульства, з тим щоб колегія дала консулу інструкцію з комерційних питань. Що стосується суто комерційних консульств, то вони залишалися в підпорядкуванні комерц-колегії.

Колегія закордонних справ розробляла інструкції, які складалися за єдиною формою і стосувалися: 1) консульських прав і привілеїв. Консулу пропонувалося користуватися тими самими правами і привілеями, які мали інші іноземні консули в місці резиденції консула, при цьому йому ставилося в обов'язок повідомляти в колегію про ці права; 2) охорони російських підданих і надання їм сприяння; 3) надсилання донесень в іноземну колегію про політичні справи, а також про справи, які стосуються торгівлі, оскільки останні можуть мати сполучення зі справами політичними¹⁰⁹. Консулу також пропонувалося надсилати інформацію про права іноземців та іноземну торгівлю; спостерігати за виконанням договорів, уживати заходів до повернення російських утікачів. Консулам було дано вказівку не втручатися у внутрішні справи держави перебування, а «лише дотримуватися інтересів на користь Росії»¹¹⁰. Характерно, що російський уряд не вбачав потреби заздалегідь інформувати іноземний уряд про намір заснувати консульство.

¹⁰⁵ *Цит. за:* Уляницький В. А. Русские консульства за границей в XVIII в. — М., 1899. — С. 126.

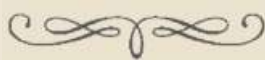
¹⁰⁶ Там само. — С. 159.

¹⁰⁷ Там само. — С. 162.

¹⁰⁸ Дипломатический словарь. — Т. 2. — М., 1985. — С. 82.

¹⁰⁹ Уляницький В. А. Русские консульства за границей в XVIII в. — С. 189.

¹¹⁰ Там само.

Будинок консульства Російської імперії у Генуї (Італія). *Фото. Початок ХХ ст.*

Російський інститут консулів у ХІХ ст. розвивався відповідно до тих самих принципів, які були покладені в основу консульського права інших європейських держав. Мережа російських консульських установ за кордоном постійно зростала в міру розширення сфери політичних та економічних інтересів Росії. Вже на початку ХІХ ст. число російських консулів помітно збільшилося порівняно з останніми роками ХVІІІ ст. У 1825 р. було вже понад 20 штатних генеральних консульств: у Бразилії, Валахії, Великій Британії, Венеції, Генуї (Сардинському королівстві), Данії, Єгипті, Ліворно, Молдавії, Нідерландах, Норвегії, Персії, Португалії, Пруссії, Сардинії, Сицилії, Смирні, Трабзоні, Трієсті, Філадельфії, Швеції, Штетині; 21 консульство; одинадцять віце-консульств; три консульські агентства¹¹¹.

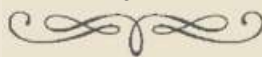
¹¹¹ Очерк истории. Министерство иностранных

дел. Зросла чисельність позаштатних консулів, віце-консулів і консульських агентів. Була розширена мережа консульських установ у Західній Європі. У 1884 р. Росія мала в Європі близько шістдесяти консульств і понад сто віце-консульств. Значного розвитку набула мережа російських консульських представництв в Азії. Зокрема, було засноване генеральне консульство в Мешхеді (Іран)¹¹², а російське консульство в Єрусалимі перетворене на генеральне консульство. Були створені також консульства в Ісфахані (Іран), Басрі та Бомбеї.

У цей час російські консульства почали відкриватися також у країнах Африки, котрі перетворилися тоді на арену суперництва

дел 1802–1902 гг. – СПб., 1902. – С. 13–14.

¹¹² История дипломатии. – Т. 2. – М., 1963. – С. 206.

Форма одягу чинів консульських канцелярій Російської імперії. 1834 р.

великих держав. Про масштаби зростання мережі консульських установ Росії за кордоном свідчить той факт, що якщо на початку XIX ст. число російських консулів за кордоном було обмежене, то після кримської війни 1853–1856 рр. воно почало швидко зростати, досягши в 1903 р. 300, а в 1914 р. – 450¹¹³. У європейських країнах найбільш розгалужену консульську мережу Росія мала у Франції, Німеччині та Австро-Угорщині¹¹⁴.

У межах Російської імперії, яка протягом другої половини XVIII ст. поглинула у своєму лоні не лише українські державні утво-

рення — Гетьманщину та Запорозьку Січ, а й Польсько-Литовську державу та Кримське ханство, не могла існувати незалежна дипломатична служба України, у тому числі консульські представництва. Однак багато українців наприкінці XVIII – на початку XX ст. поповнювали склад консульської служби спочатку Колегії іноземних справ (до 1832 р.), а згодом — Міністерства закордонних справ Російської імперії.

Слід зазначити, що у структурі зовнішньополітичного відомства Російської імперії спочатку не було єдиного органу, який відповідав би за консульську службу, адже консульства в країнах Заходу і Сходу тривалий час підпорядковувалися різним міністерствам. Лише із часом у МЗС започаткувалися профільні департаменти. Цікаво, що керівні органи консульської служби імперської Росії будувалися за зразком державної секретної служби, про що свідчить не лише назва провідного відділу — секретна експедиція, а й основні принципи її традиційної діяльності за кордоном.

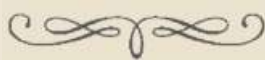
Права, обов'язки й матеріальне забезпечення консулів. Головним обов'язком консула, як уже зазначалося, були інтереси торгівлі та все, з нею пов'язане. Насамперед він мав збирати інформацію й надавати звіти про стан місцевого ринку, тобто відомості про підвищення чи зниження цін, обсяг експорту й імпорту, величину мита, особливості законодавства тощо. Крім того, в обов'язки консула входила видача паспортів купцям, а також участь у судових справах, які стосувалися торговельних спорів¹¹⁵.

Консулові доручалося також повідомляти і про політичну ситуацію в країні, де він пере-

¹¹³ Международное право / отв. ред. Е. А. Коровина. — М., 1951 — С. 354.

¹¹⁴ Бобылев Г. В., Зубков Н. Г. Основы консульской службы. — М. : Международные отношения, 1986. — С. 25–30.

¹¹⁵ Уляницкий В. Русские консульства за границей в XVIII в. — Т. 1. — М., 1899. — С. 37–41; Сафронова Е. Эволюция функций консульских учреждений Российской империи в XVIII — начале XX вв. // Научные ведомости. — 2007. — № 9. — С. 148–161.

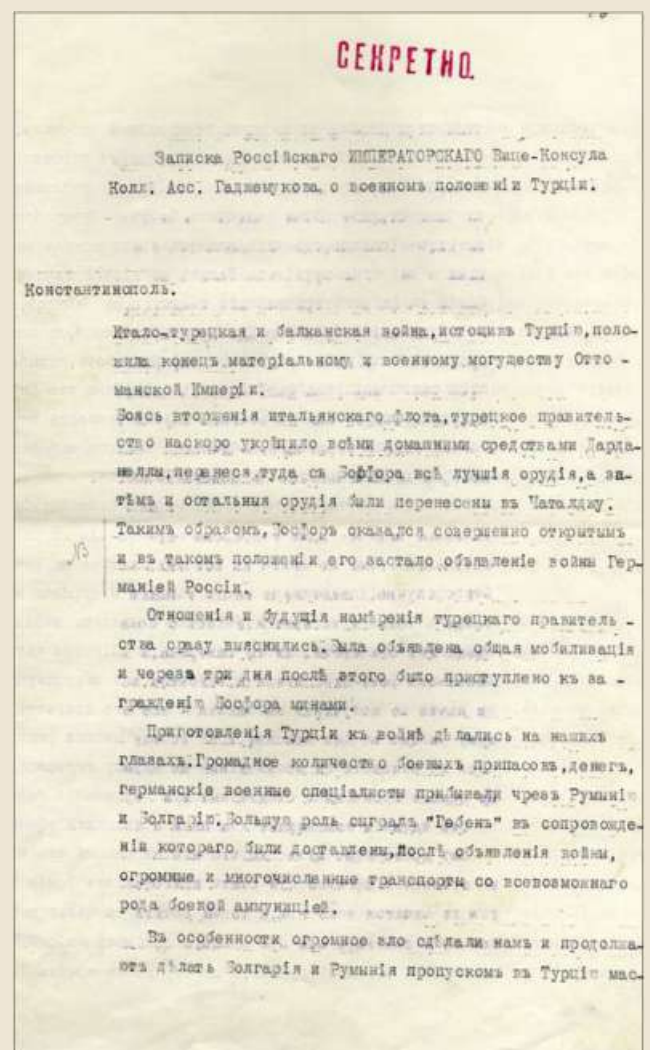

бував, а отже, розвідувальна функція була його основним утаємниченим обов'язком. Наприклад, представник консульської служби Російської імперії у Волоському та Молдавському князівствах мав повідомляти «помимо донесений о делах торговых, находясь в областях Оттоманской Порты, ближе к российским границам, лежащих ... неусыпно наблюдать за всем, что там происходит, а в особенности разведывать о движениях турецких войск, и о починке крепостей и всяких других к войне относящихся приготовлении-ях и обо всем немедленно и точно доносить» [Виділено нами. — Авт.]»¹¹⁶

Крім того, в 1820 р. був ухвалений перший консульський статут Російської імперії, в якому вже в першій статті регламентувалося, що головним обов'язком консула має бути забезпечення «прав и выгод Российского народа вообще по торговле и мореплаванию». Консул мав також наглядати за відносинами між купцями, надавати їм необхідну допомогу в «случаях несчастья, заступления в случаях происшествия и во всех обстоятельствах помогать им советами и другими услугами, покровительствовать, защищать их самих, суда их, собственность, права и свободу»¹¹⁷. Від цього часу консули могли видавати свідоцтва про народження і смерть, реєструвати шлюби, надавати довідки підданам Російської імперії, котрі перебували на території їхнього консульського округу.

Однак комерційні інтереси держави залишалися пріоритетними. Щотижня кон-

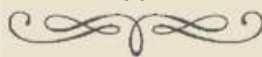
сул мав надсилати до Департаменту зовнішньої торгівлі Міністерства комерції відомості про ціни на різні місцеві товари, стан вексельного курсу, особливості споживацького попиту, обсяги іноземного імпорту й експорту в країні перебування, дані про всі торговельні судна тощо. В обов'язки консула входив нагляд за порядком і дисципліною в екіпажах суден Російської імперії. Консул мав також надавати щорічний звіт про свою діяльність.

Секретна записка віце-консула в Стамбулі (Константинополі). Туреччина, 1915 р.

¹¹⁶ Александренко А. Русские консулы в XVIII в. // Журнал юридического общества. — 1894. — № 3. — С. 126; Инструкция коллегии иностранных дел консулу в Крыму Никифорову от 14 мая 1763 г. // Уляницкий В. Русские консульства за границей в XVIII в. — Т. 2. — С. 278–279.

¹¹⁷ Устав для консулов Его Императорского Величества, пребывающих в Европе и Америке. — СПб., 1820.

У 1858 р. було ухвалено нову редакцію Статуту для консулів, до якого були внесені певні корективи й доповнення. Зокрема, в ньому були чітко виписані нотаріальні повноваження консула¹¹⁸. З 1862 р. консул Російської імперії мав право візувати у спеціальній «Книге для записування засвідчень» закордонні паспорти в осіб, які їхали до Російської імперії, або ж приїхали з неї до країни консульського перебування. У 1887 р., 1893 р.

та 1903 р. виходили нові редакції Консульського статуту, які увібрали в себе низку нових законодавчих актів...

На початку ХХ ст. право нагляду за консульською службою, крім МЗС, отримало Міністерство торгівлі і промисловості. Згідно з його інструкціями від 14 серпня і 30 листопада 1910 р., консул повинен був: по-перше, вивчати важливі предмети вивозу з Російської імперії в країну, де він перебував, і навпаки, а також товари, які могли користуватися попитом надалі; по-друге, вивчати причини, які заважали здійснювати збут того чи іншого товару і пропонувати заходи, які б сприяли його збільшенню; по-третє, називати випадки порушення іноземними державами торговельних договорів; по-четверте, вказувати на позитивні й негативні сторони діяльності купців Російської імперії на іноземних ринках; по-п'яте, стежити за неординарними подіями в економічному житті країни перебування: промисловими чи іншими винаходами та нововведеннями, виникненням нових підприємств, робітничими протестами тощо¹¹⁹. Тільки в 1913 р. консульська служба вийшла з одночасного підпорядкування двом міністерствам і цілковито увійшла до МЗС, хоча й тоді централізувати її діяльність у межах одного департаменту не вдалося.

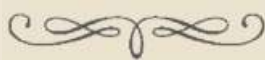
Вимоги до кандидата на вступ до консульської служби хоча й не передбачали станових обмежень, однак при прийнятті на дипломатичну службу в МЗС віталось, коли майбутній консул мав гарне матеріальне становище та походив із заможної родини. Цікаво, що консули, які перебували на державній службі, могли одружуватися лише після згоди на те керівництва зовнішньополітичного відомства. Починаючи з 1859 р., претенденти на вступ до консульської служби мали не лише надати

Консульський Статут 1893 р.
Обкладинка. Санкт-Петербург, 1893 р.

¹¹⁸ Устав для российских консулов в Европе и Америке. – СПб., 1859.

¹¹⁹ Первенцев В. Консул и внешняя торговля // Дипломатический вестник. – 1993. – № 3–4. – С. 76.

Циркуляр Міністерства іноземних справ
про проходження консульської служби.
Витяг. Санкт-Петербург, 1892 р.

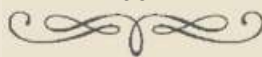
диплом про закінчення вищих навчальних закладів, а й скласти спеціальний державний екзаме́н. При цьому майбутній консул мав обов'язково знати такі дисципліни, як: міжнародне і морське право, історія укладення трактатів, політична економія, загальна статистика, а також консульське право. Для вступу до Азіатського департаменту вимагалось знання східних мов, а також умі́ння каліграфічно писати.

Право призначати консулів у Російській імперії належало імператору. При цьому новопризначений консул отримував імператорську грамоту («екзекватуру») та складав письмову присягу імператору. Інформація про призначення чергового консула друкувалася в «Правительственном вестнике».

Якщо говорити про матеріальне забезпечення консулів, то, згідно з імператорськими указами, вони поділялися на тих, хто мав жалування, і тих, хто його не мав. Позаштатні торговельні резиденти із часом стали називатися почесними консулами. Наприклад, у 1780-х рр. консульські агенти Російської імперії в Амстердамі та Бонні отримували по 600 рублів, консулу в Смирні виплачували 2000 рублів, у Синопі — 1800, Дарданелах — 2000, генеральним консулам у Стокгольмі, а також у Молдавії, Волощині та Бессарабії — по 1800 рублів. Якщо генеральний консул в Італії отримував 2000 рублів, то консул у Персії отримував жалування обсягом 500 рублів. При цьому генеральні консули в Гамбурзі, Бремені, Лісабоні та Лондоні взагалі залишалися без казенного жалування. Однак їм дозволялося збирати мито «по одному проценту з купецтва».

Щоб економити на виплатах з державної скарбниці, консулами протягом останньої чверті XVIII ст. – XIX ст. досить часто призначалися іноземці. Наприклад, консулом в Італії свого часу був місцевий граф Моценіго, в Кадиксі — Йоганн-Фрідріх Бранденбург, у Бонні — Фациус, у Стокгольмі — Рікман, Гамбурзі — Сент Поль, Лісабонні — «гамбургський уродженець» Борхерс. Лондоні — Бакстер, Бордо — Вітфорт, Гібралтарі — Лідсбуд, Марселі — «родом швейцарець» Пешієр, Римі — «тамошній банкір» Сантіні та ін.

Консули не лише відповідали за міждержавні торговельно-економічні зв'язки, а й певною мірою були провідниками політич-

Форма одягу консульських чинів Російської імперії.
1834 р.

них інтересів Російської імперії в країнах перебування. Політична функція в діяльності імперських консулів переважала в країнах, що перебували під владою Османської імперії, зокрема в Болгарії. Так, у таємній інструкції консулу Н. Герову у м. Пловдив (сучасна Болгарія) доручалися завдання посилити російський вплив через місцевих жителів за допомогою «утвердження православия в этом краю и уничтожения корней западных агентов и миссионеров»¹²⁰.

¹²⁰ Документи за българската история. Архив на Н. Геров. – София, 1931. – Т. 1. – С. 3–4.

Діяльність консулів Російської імперії за кордоном була багатофункціональною. Вона передбачала не лише відстоювання торговельно-економічних інтересів і правовий захист співгромадян, а й забезпечення проведення зовнішньої політики своєї держави у країні перебування. Такі широкі повноваження вирізняли їх серед консулів інших країн та прирівнювали до послів-дипломатів Міністерства зовнішніх справ, які нерідко суміщали посади у своїх місіях з розвідувальною діяльністю на користь своєї імперії.

УКРАЇНЦІ – КОНСУЛИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Наприкінці XVIII ст. значна частина козацької старшини України-Гетьманщини отримала дворянські права, рівні правам великоросійського дворянства. Чимало українців потрапляли на дипломатичну службу Російської імперії, де отримували високі посади, зокрема консульські, в системі зовнішньополітичного відомства. Слід наголосити, що з огляду на кількасотлітню уніфікаторську політику імперських урядів Росії представників України неодмінно означували як «руських» (рос. «русских») дипломатів, позначаючи в такий спосіб одночасно їхню державну та етнічну належність¹²¹.

Хоча українці з давніх часів були окремим етносом¹²², а переважна більшість дипломатів

¹²¹ Вживання термінів «Русское государство» стосовно Російської імперії, а відтак – «руські» («русские») стосовно всіх її мешканців є антинауковим підходом, адже відомо, що це історичне утворення, яке офіційно проіснувало з 1721 р. до 1917 р., було не лише багатоетнічним, а й певною мірою мультидержавним утворенням, включаючи в себе Грузинське (Імеретинське) царство, Аварське ханство та окремі ханства Середньої Азії, Велике князівство Фінляндське, Курляндське та Ліфляндське князівства, до 1764 р. – Український гетьманат. Етнічний склад Російської імперії був надзвичайно багатоманітним, у 1914 р. українців налічувалося понад 18% від усього населення. Вважаємо, що вихідців з України, які працювали на дипломатичній службі Російської імперії, слід означувати як «російських дипломатів українського походження», «дипломатів – українців Російської імперії» тощо.

¹²² Див. із цього приводу праці сучасних російських учених: Восточнославянский этнографический сборник : Очерки народной материальной культуры русских, украинцев и белорусов в XIX – начале XX вв. – М., 1956; Кабузан В. Украинцы в мире : Динамика численности и расселения. – М., 1989; Чижикова Л. Украинцы. Историко-этнографический очерк традиционно-бытовой культуры. – М., 1992; Украинцы. – М., 2000; та ін.

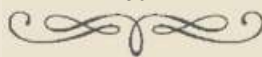

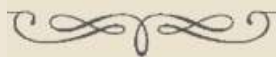
Олександр БЕЗБОРОДЬКО.
Портрет. Кін. XVIII ст.

Російської імперії українського походження не лише добре пам'ятала своє родинне коріння й досконало знала власну генеалогію, а й, володіючи російською та багатьма іншими іноземними мовами, не забувала про свою рідну мову, мала великі сантименти до своєї батьківщини – України.

Наведемо короткі дані про життя та діяльність найяскравіших представників «українського земляцтва» в дипломатично-консульській службі спочатку Колегії іноземних справ, а згодом Міністерства закордонних справ Російської імперії.

Олександр Безбородько — один з керівників («полномочный для всех переговоров») Колегії іноземних справ у 1781–1796 рр. Народився у Глухові в 1747 р.

у козацько-старшинській родині Андрія Яковича Безбородька. Мати, Явдоха Михайлівна, походила з іншого відомого українського роду Забіл.

Спочатку під опікою батька, а згодом у Києво-Могилянській академії Олександр здобував освіту. Вісімнадцятирічний юнак був представлений графу Петру Румянцеву, який після скасування гетьманства й відставки Кирила Розумовського став президентом Мало-російської колегії та генерал-губернатором краю. Румянцев узяв здібного юнака на службу до своєї канцелярії у званні бунчукового товариша.

За кілька років розпочалася перша турецька війна, і Олександр Безбородько перебував у діючій армії. Улюбленець Румянцева командував полком: спочатку козацьким Ніжинським, згодом — Лубенським, а потім і російським регулярним. Він брав участь у бойових операціях на річках Ларга, Кагул, у штурмах турецьких укріплень під Сілістрією.

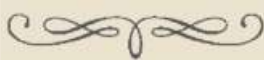
Роки війни принесли Безбородьку не лише полковницький чин; власне, саме тоді й виявилися його дипломатичні здібності. Румянцев довірив йому вести таємні справи та листування. Молодий чоловік здобув прихильність графа незвичною пам'яттю, кмітливістю, умінням викласти на папері найтоншу й найскладнішу думку. У 1767 р. він став членом Генерального суду України-Гетьманщини. За участь у війні з Туреччиною 1769–1774 рр. отримав звання полковника. З 1779 р. — бригадир армії Російської імперії, другий член Колегії іноземних справ з 1783 р. У 1797 р. О. Безбородько став канцлером та князем. З 1781 р. до 1796 р. він фактично керував зовнішньою політикою всієї імперії. Був автором Морської декларації 28 лютого 1780 р. та інших міжнародних трактатів про морський нейтралітет (1780–1783), які заклали основи консульських відносин Російської імперії

з морськими державами світу¹²³. Автор політичних трактатів і проектів реорганізації консульської служби. Дійсний таємний радник. Нагороджений багатьма орденами.

Олександр Безбородько, як і багато інших талановитих українців, забраних до Росії, не забував про свою батьківщину. Він домігся від імператора Павла I видання указу 1796 р. про часткове відновлення на Лівобережній Україні адміністративно-судових установ колишньої Гетьманщини. Помер О. Безбородько в 1799 р. Усе майно він заповів братові Іллі Безбородьку на заснування в Україні вищого навчального закладу, яким стала Ніжинська гімназія вищих наук князя Безбородька, пізніше — юридичний ліцей, а згодом — Ніжинський історико-філологічний інститут князя Безбородька.

Михайло Скибинецький — генеральний консул в Ензелі (Персія) в 1797–1804 рр. Народився близько 1750 р. у родині українського козака Данила Скиби. При вступі до Києво-Могилянської академії змінив прізвище на Скибинецький. Навчався в Слов'яно-Греко-Латинській академії в Москві. З 1790 р. — на дипломатичній службі в Колегії іноземних справ. У січні 1800 р. М. Скибинецький був відряджений до Баку (Азербайджан) для вирішення конфлікту між бакинським ханом Гусейн-Гулу та російськими купцями. 6 лютого 1800 р. спеціальний військовий ескадрон на двох кораблях, направлений імператором Павлом I до Баку на прохання М. Скибинецького, відкрив вогонь по місту, після чого Гусейн-Гулу-хан прийняв консульську пропозицію про повернення великої суми коштів, забраних ханом у рахунок мита, яке не сплатили купці Івохін та Григор'єв. У квітні 1802 р. М. Скибинецький підписав черговий

¹²³ Григорович Н. Канцлер князь Александр Андреевич Безбородко. — СПб., 1881. — Т. 2. — С. 32.

договір про морську торгівлю з бакинським ханом. З початком війни Російської імперії з Персією у 1804 р. він був відкликаний. Перебував при Азіатському департаменті Колегії іноземних справ. Помер після 1820 р.

Василь Лизакевич — радник дипломатичної місії в Лондоні (Велика Британія) з консульськими повноваженнями протягом 1775–1800 рр. Народився 1737 р. у родині сотника Баришівської сотні Переяславського полку Григорія Федоровича Лизакевича¹²⁴. Мати — представниця іншого відомого козацького роду — Уляна Уманець. В. Лизакевич — один з перших українців, які вступили на службу до Колегії іноземних справ Російської імперії. В 1760–1763 рр. він перебував при дипломатичній місії в Гаазі (Нідерланди); з 1764 р. до 1800 р. служив при місії в Лондоні (з 1766 р. як перекладач, а з 1775 р. — як посольський радник з консульськими повноваженнями). У 1770–1771 рр. В. Лизакевич брав участь у першій Архипелазькій морській експедиції. З 1800 р. до 1815 р. він очолював дипломатичну місію в Данії. Таємний радник. Помер 1815 р. під час виконання консульських повноважень.

Віктор Кочубей — керуючий Колегією іноземних справ у 1798–1799 рр. та 1801–1802 рр. Народився 1768 р. у с. Диканька Полтавського полку у відомій козацько-старшинській родині України-Гетьманщини. Навчався у Швейцарії та Швеції. У 1784–1786 рр. перебував при дипломатичній місії в Стокгольмі. Протягом 1793–1798 рр. — надзвичайний посол у Туреччині. У 1798–1799 рр. — віцеканцлер Російської імперії.

Протягом кількох років керував зовнішньополітичним відомством імперії, мав у підпорядкуванні її консульську службу. В.

¹²⁴ Модзалевский В. Малороссийский родословник. — Т. 3. — К., 1912. — С. 94–95.

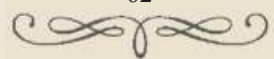
ВІКТОР КОЧУБЕЙ.

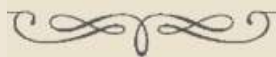
Портрет худ. П. Соколова. 1834 р.

Кочубей — один з ініціаторів створення міністерств у Російській імперії. У 1802–1807 рр. він був міністром внутрішніх справ, а крім того, займав пости голови Державної ради і Комітету міністрів. Нагороджений багатьма орденами. Помер 1834 р.

Яким Лизакевич — радник посольства з повноваженнями консула в Дрездені (сучасна Німеччина) в 1780–1793 рр. Народився близько 1745 р. у родині козацького сотника, молодший брат дипломата Василя Лизакевича¹²⁵. Яким виконував обов'язки консула в Німеччині, протягом 1794–1797 рр. був послом у Генуезькій республіці, а у 1802–1809 рр. —

¹²⁵ Томазов В. Лизакевичі — козацько-старшинський рід // Енциклопедія історії України. — К., 2009. — Т. 6. — С. 140.

послом в Сардинському королівстві (сучасна Італія). Нагороджений орденами св. Анни та св. Володимира. Таємний радник. Помер після 1820 р.

Андрій Дубачівський (Дубачевський) — генеральний консул у Лісабоні (Португалія) в 1798–1812 рр. та в Англії в 1813–1823 рр. Народився у 1757 р. у родині українського козака Чернігівського полку Якова Дубачівського. Нагороджений орденами св. Володимира, св. Анни, португальським орденом Башти і Меча. Дійсний статський радник. Помер 1839 р.

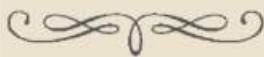
Василь Малиновський — генеральний консул у Яссах (Молдавія, Туреччина) в 1801–1802 рр. Народився у 1765 р. у родині українського священика Федора Малиновського, який у 1770-х рр. переїхав з Києва до Москви. Його дідом був Олексій Малиновський, бунчужковий товариш Переяславського полку України-Гетьманщини (1746–1751), писар Переяславської православної консисторії. Закінчив філософський факультет Московського університету. Крім української та російської, знав англійську, грецьку, давньогрецьку й латинську мови. Розпочав дипломатичну службу 1789 р. перекладачем місії в Лондоні. У 1791 р. був перекладачем на Яссському мирному конгресі. У 1801 р. призначений генеральним консулом у Яссах. Перший директор Царськосельського ліцею. Друкував публіцистичні твори, автор одного з перших проектів скасування кріпацтва в Росії «Про звільнення рабів». Був одружений з донькою українського священика Андрія Самборського Софією. Помер 1814 р.

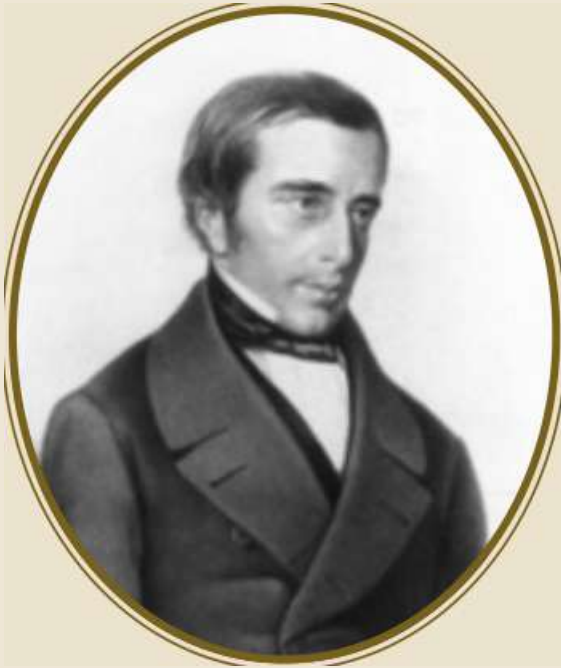
Василь Тимківський (Тимковський) — начальник консульського Азіатського департаменту МЗС. Народився 1781 р. у родині полкового осавула Переяславського полку Федора Тимківського на хуторі Згарська Тимківщина поблизу м. Золотоноша (сучас-

на Черкаська область). Навчався в Києво-Могилянській академії. З 1810 р. працював канцеляристом у Державній раді Російської імперії, а з 1812 р. був помічником державного секретаря А. Шишкова та супроводжував його у свиті російського імператора Олександра I в усіх поїздках країною та за кордоном. Був управителем канцелярії намісника Бессарабської області, головою Оренбурзької прикордонної комісії, губернатором Бессарабії в 1826–1828 рр. У 1821–1825 рр. очолював два відділення Азіатського департаменту, а, отже, керував діями всіх консулів цього напрямку. Мав молодшого брата Єгора, який був консулом у Румунії. Поет, перекладач. Помер 1832 р.

Єгор Тимківський (Тимковський) — консул у м. Яссах (Румунія) в 1830–1836 рр. Молодший брат Василя Тимківського народився в 1790 р. на хуторі Згарська Тимківщина. Навчався в Переяславській семінарії, Києво-Могилянській академії, а згодом — у Московському університеті. У 1820–1821 рр. перебував у складі російської православної місії в Пекіні. З 1822 р. Єгор Тимківський — керівник консульського Азіатського відділення МЗС Російської імперії, з 1830 р. — консул у Яссах, у 1845 р. — начальник перекладацького відділу, з 1852 р. — очільник Головного архіву МЗС у Санкт-Петербурзі. Писав літературні твори, залишив по собі твір «Подорож до Китаю через Монголію», опублікував власні спогади про роботу консулом у часопису «Київська старовина» (1894, тт. 44, 45). Помер 1875 р.

Володимир Вільховський (Вольховський, Вальховський) — генеральний консул у Єгипті в 1830 р. Народився 1798 р. на Полтавщині в родині козацького сотника Полтавського полку Дмитра Вільховського. У 1817р. закінчив Царськосельський ліцей у Санкт-

Костянтин БАЗІЛІ.
Портрет. ХІХ ст.

Володимир ВІЛЬХОВСЬКИЙ.
Портрет. ХІХ ст.

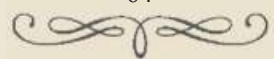
Петербурзі. Тоді ж розпочав військову службу в чині підпоручика Гвардійського корпусу. У 1820–1821 рр. був прикомандирований до Бухарської дипломатичної місії, де виконав топографічну маршрутну карту Оренбург — Бухара — Орська фортеця.

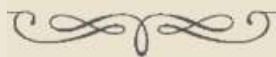
У 1824–1825 рр. В. Вільховський — член експедиції для вивчення території між Каспійським та Аральським морями. Підтримував декабристів. Брав участь у російсько-турецькій війні 1828–1829 рр. У чині полковника в 1830 р. В. Вільховський був призначений генеральним консулом Російської імперії в Єгипті, але пробув там недовго. У 1834 р. одружився з українкою Марією Малиновською, донькою генерального консула в Молдавії В. Малиновського. У 1839 р. В. Вільховський вийшов у відставку в чині генерал-майора. Помер 1841 р. у селі Кам'янка поблизу м. Ізюм на Харківщині, похований у сусідньому селі Стратилатівка.

Костянтин Базилі — генеральний консул у Бейруті (Ліван) у 1839–1853 рр. Народився 1809 р. у Стамбулі. Походив із грецької родини, котра на початку ХІХ ст. оселилася в Україні¹²⁶. Навчався в Ніжинській гімназії вищих наук кн. Безбородька. З 1830 р. перебував на дипломатичній службі. У 1837 р. — секретар Комісії складання Положення про управління Закавказзя. Протягом 1839–1853 рр. був консулом.

К. Базилі служив комісаром Міжнародної комісії зі складання нових положень щодо політичного та цивільного устрою Молдавії та Волощини в 1857–1860 рр. Автор праць «Архипелаг и Греция в 1830–1831 гг.» (1834),

¹²⁶ Грецька громада у м. Ніжині з'явилася у ХVІ ст. та поступово українізувалася, а впродовж другої половини ХVІІ – ХVІІІ ст. поповнювала лави козацької старшини України-Гетьманщини. Див.: Греки на українських теренах. Нариси з етнічної історії, документи, матеріали, карти. – К., 2000.

«Очерки истории Константинополя» (1835), «Босфор и новые очерки Константинополя» (1836), «Сирия и Палестина под турецким правительством, в историческом и политическом отношениях» (Одеса, 1862). Помер 1884 р., похований в Одесі.

Іван Халчинський — генеральний консул у Молдавії та Волощині в 1853–1854 рр. Народився 1810 р. у м. Кременчук (сучасна Полтавська область) у родині місцевого поштомейстера Дмитра Халчинського. Навчався в Ніжинській гімназії вищих наук ім. князя Безбородька разом з М. Гоголем. З 1829 р. І. Халчинський розпочав службу в Департаменті внутрішніх зносин МЗС. Був секретарем та радником посольства в Стамбулі, згодом — начальником відділу в Азіатському департаменті МЗС. Залишив спогади і біографічний нарис про свого земляка і товариша, дипломата К. Базилі, який був генеральним консулом у Бейруті (1839–1853 рр.). Помер 1856 р. І. Халчинський у своєму маєтку на Полтавщині.

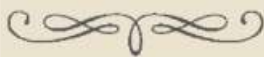
Герасим Ващенко — генеральний консул у Сербії (1839–1843) та Адріанополі (Туреччина, 1847–1850), консул у Сливені (Селімно) (Болгарія, 1830–1833), Молдавії (1835–1836) та Орсові (Сербія, 1837–1840), віце-консул в Адріанополі (1845–1846). Народився 1790 р. на Харківщині в родині українського козака. Працював в Ізюмському повітовому суді та Одеській громадській поліції. З 1817 р. перебував на службі в Колегії іноземних справ. Упродовж 1817–1821 рр. та 1826–1828 рр. — працівник російського посольства в Стамбулі. Г. Ващенко став першим консулом Російської імперії в Румелії (сучасна Болгарія), яка належала Османській імперії. Султанський берат, який визнавав консульські повноваження, був вручений Г. Ващенку 4 квітня 1830 р. В інструкції МЗС йшлося, що «главнейшая обязанность Ваша будет состоять в бди-

тельном надзоре за поведением турок и христиан»¹²⁷. Консулу доручалося також стежити за всіма подіями, котрі відбувалися в Румелії, та постійно повідомляти про розвиток місцевої торгівлі й господарства тощо. В інструкції консулу командувача військ Російської імперії в Болгарії І. Диби́ча рекомендувалося утримувати болгарське населення краю від еміграції. Г. Ващенко був також головою Тимчасової ради з управління Внутрішньою Киргизькою ордою. Дійсний статський радник. Помер після 1850 р.

Дмитро Кодинець (Коденець) — генеральний консул у Тавризі (Тебріз, Азербайджан) у 1832–1838 рр. Народився в 1796 р. у с. Рокити поблизу м. Хорол на Полтавщині. Козацько-старшинський рід Коденців відомий з початку XVIII ст. і походить від лукомльського сотника Лубенського полку Мартина Коденця. Батьком дипломата був Федір Іванович, який у 1770-х рр. був військовим канцеляристом та військовим товаришем Лубенського полку України-Гетьманщини. Матір майбутнього генерального консула, Марія Неверовська, також походила з козацького роду. Д. Кодинець закінчив Полтавський кадетський корпус, навчався в Одеському університеті. У 1831 р. він був призначений завідувачем «попечительства Керченської торгівлі з абазинцями і черкесами»¹²⁸. Перебував на дипломатичній службі з 1832 р. до кінця 1840-х рр., упродовж цього часу листувався зі своїми рідними в Україні.

¹²⁷ АВПРИ. — Фонд «Главный архив». — IV-2. 1829–1831. Д. І. Л. 16-21 об. *Див. також:* Медведева О. Положение болгарских земель в 30-е годы XIX в. (По донесениям первого российского консула в Сливене Г. Ващенко) // Вестник Приднепровского университета. — Тирасполь, 2005. — № 1. — С. 26.

¹²⁸ Зуб (Руденко) Н. «Записки в Персии»: маловідомий документ з Інституту рукопису НБУВ // Східний світ. — 2014. — № 4. — С. 80.

Дмитро КОДИНЕЦЬ.
Портрет. ХІХ ст.

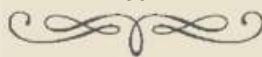
Яків ДАНИЛЕВСЬКИЙ.
Портрет. ХІХ ст.

Тавриз, головне місто Азербайджанської провінції в Персії (сучасному Ірані), було захоплене російськими військами в 1827 р., під час війни з Османською імперією 1826–1829 рр. Тут містилася резиденція перського спадкоємця престолу, перебували консули Англії, Франції й Туреччини. У донесенні від 28 травня 1837 р. генеральний консул Д. Кодинець повідомляв до Азіатського департаменту МЗС, що «прибув у Тавриз Арзерума британський підданий Аббот, який має заснувати тут торговий дім разом з британським консулом в Арзерумі Брантом»¹²⁹. Секретарем консульської місії в Тавризі був одесит К. Боде, а перекладачем — ще один виходець із України — О. Ходзько. Д. Кодинець перебував у складі посольств до Тегерана (1833), був спеціальним посланцем уряду до Болгарії в 1841 р. Залишив спогади

«Записки про Персію». Вільно володів французькою та англійською мовами. Гарно малював та писав вірші. Публікувався на сторінках часопису «Украинский вестник» (Харків). Започаткував стипендію «Вихованець Кодинця» для навчання в Полтавському кадетському корпусі вихідців з найбільш бідних дворянських родин України. Неодружений, мав брата. Дійсний статський радник. Помер 1857 р.

Яків Данилевський — генеральний консул у Белграді (Сербія) в 1843–1851 рр. Народився 1789 р. у сім'ї донського козака Івана Данилевського, який походив з родини українського дрібного шляхтича з Поділля Данила Даниловича. Я. Данилевський навчався медицині в Московському університеті. Як військовий брав участь у війні з Францією 1812–1814 рр., був командиром легкокінної бригади, начальником ополчення Орловської губернії.

¹²⁹ Цит. за: Русско-иранская торговля. 30 – 50-е годы XIX века. Сборник документов. – М., 1984. – С. 92.

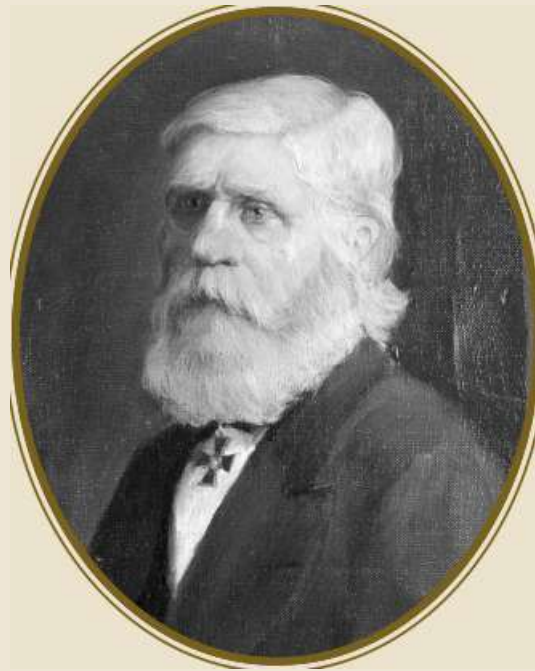

Військове звання — генерал від кавалерії. Помер у 1855 р. Його син, Микола Якович Данилевський (1822–1885), — відомий філософ і соціолог, родоначальник геополітичної школи в Російській імперії, автор праці «Росія та Європа».

Федір Туманський — генеральний консул у Белграді (Сербія) у 1851–1853 рр., консул у Молдавії в 1847–1849 рр. Народився близько 1802 р. у родині козацького старшини Чернігівського полку Антона Туманського. Рідний брат його діда Федора, Василь Туманський, — генеральний писар в уряді гетьмана України К. Розумовського. Ф. Туманський навчався в Київській гімназії (1817), Благородному пансіоні при Московському університеті. Розпочав службу в 1821 р. у Департаменті духовних справ. З 1828 р. перебував у штаті канцелярії повноважного представника диванів князівств Молдавії та Волощини, з 1837 р. — у Господарському департаменті МЗС. У 1840 р. Ф. Туманський був зарахований до Азіатського департаменту МЗС. Від травня 1840 р. — перекладач (драгоман) консульства в Молдавії, з 1842 р. — секретар консульства, а в 1847–1849 рр. — виконуючий обов'язки консула. З 1851 р. Ф. Туманський був консулом у Белграді. Надвірний радник. Поет. Помер 1853 р. під час виконання консульських повноважень.

Йосип (Осип) Гошкевич — консул у Хакодате (Японія) у 1858–1865 рр. Народився у 1814 р. у с. Стріличі (Стреличево) поблизу м. Річиця на Гомельщині, де з давніх часів компактно проживало українське населення. Батько — українець, православний священник Антоній. У 1835 р. Й. Гошкевич закінчив Мінську духовну академію та був направлений у Санкт-Петербурзьку духовну академію¹³⁰. У 1839–1848 рр. він був членом Православної

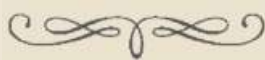
Йосип ГОШКЕВИЧ.
Портрет. XIX ст.

духовної місії в Китаї. З 1850 р. — чиновник з особливих доручень Азіатського департаменту МЗС, з 1852 р. — перекладач дипломатичної місії в Японії.

Протягом 1855–1856 рр. Й. Гошкевич перебував в англійському полоні. У 1858 р. він став першим дипломатичним представником Російської імперії в Японії, до обов'язків якого входила допомога «порадами і добрими справами морякам і купцям»¹³¹. Капітани російських суден часто позичали в консула Гошкевича гроші для поповнення провіанту та запасів вугілля. Укладав торгові договори, вирішував територіальні спори між Російською та Японською імперіями, зокрема Цусімський конфлікт 1861 р. Автор першого японсько-російського словника (у співавторстві з Татібана-но Косаєм, 1857).

¹³¹ Кириченко О. Правова регламентація діяльності російської консульської служби в Японії у 1858–1904 рр. // Актуальні проблеми. — 2013. — Вип. 16. — С. 136.

¹³⁰ Національний історичний архів Білорусії. — Ф. 136, оп. 1, спр. 11217, арк. 2–2 зв.

Написав книгу «Про коріння японської мови» (1899). Помер 1875 р. Племянник Й. Гошкевича — український історик В. Гошкевич.

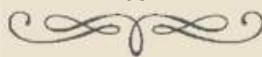
Петро Капніст — дипломатичний агент з обов'язками консула в Римі (Італія, Ватикан) у 1865–1875 рр., радник посольства в Парижі (Франція) в 1875–1884 р., посол у Гаазі (Нідерланди) в 1884–1892 рр. та в Австро-Угорській імперії в 1895–1904 рр. Народився 1839 р. у відомій козацько-старшинській родині України-Гетьманщини грецького походження. Закінчив юридичний факультет Московського університету. З 1861 р. П. Капніст — на службі в МЗС. У 1862 р. перебував при дипломатичній місії в Римі, з на-

ступного року — секретар місії у Ватикані. З 1865 до 1875 рр. у статусі дипломатичного агента представляв інтереси Російської імперії в Римі, потім по чергову був послом у провідних країнах Європи — в Нідерландах у 1884–1892 рр. та Австро-Угорській імперії в 1895–1904 рр.

Про український родовід братів Дмитра і Петра Капністів саркастично свідчив один з тогочасних членів Державної ради Росії: «Меня все уверяли, что братья Капнисты — малороссы [тобто, українці. — *Авт.*], но я этому не верю, потому что малороссы прикидываются обыкновенно дураками, а они прикидываются умными людьми». Дійсний таємний радник. Помер 1904 р.

Будинок консульства Російської імперії в Йокагамі (Японія).
Фото. 1902 р.

Петро КАПНІСТ.
Портрет. Поч. XX ст.

Яків БАРАБАШ.
Портрет. XIX ст.

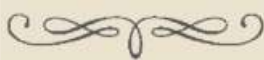
Петро Перовський (Розумовський) — генеральний консул у Генуї (сучасна Італія) у 1863–1865 рр. Народився в 1818 р. у родині онука гетьмана Кирила Розумовського Миколи Івановича Перовського. У 1835 р. закінчив навчання в Царськосельському ліцеї в Санкт-Петербурзі. З 1841 р. працював в Азіатському департаменті МЗС, з 1852 р. — керівник першого відділення цього департаменту. Дійсний таємний радник. З 1863 р. — генеральний консул Російської імперії в Генуї. Помер на дипломатичній службі в 1865 р.

Оскар Патон — консул у Ніцці (Франція) в 1865–1886 рр. та Бреславлі (Сілезія, Пруссія; сучасний Вроцлав, Польща) у 1886–1887 рр. Народився в 1823 р. на Херсонщині. Розпочав військову службу як інженер. Капітан лейб-гвардії Кінно-пікінерського дивізіону. Володів маєтками на Новгород-Сіверщині. У 1859 р. одружився з українкою Катериною Дмитрівною Шишко (Шиш-

ковою) із с. Денисковичі на Чернігівщині. О. Патон нагороджений багатьма орденами. Дійсний статський радник. Його син, Євген Оскарович, видатний український учений у галузі зварювальних процесів і мостобудування, народився 5 березня 1870 р. під час консульської служби батька в Ніцці. Онук О. Патона, Борис Євгенович, — багатолітній президент НАН України. Оскар Патон помер 1893 р. у м. Нова Ушиця на Поділлі.

Яків Барабаш — начальник військового конвою консульства в Урзі (суч. Улан-Батор, Монголія) у 1871–1872 рр., представник уряду Російської імперії в Японії під час передачі островів Південного Сахаліну в 1876 р. Народився в родині українського козака Федора Барабаша на Полтавщині. Закінчив Олександрівсько-Брестський кадетський корпус та Академію Генерального штабу.

Розпочав військову кар'єру підпоручиком, а завершив генералом від інфантерії. Обіймав

посади начальника Іркутського юнкерського училища, начальника штабу військ Приморської області, наказних отаманів Забайкальського та Оренбурзького козацьких військ, Забайкальського та Оренбурзького військових губернаторів. Автор «Записок про Маньчжурію». Сенатор. Помер 1910 р.

Тимофій Юзефович — консул у Салоніках (Греція) у 1876–1877 рр. Народився у 1816 р. Походив з відомої української козацько-старшинської родини. Його батьком був Павло Львович Юзефович — полковник, учасник війни з Францією 1812–1814 рр., поліцеймейстер Одеси. Здійснював консульську діяльність у Салоніках, які перебували під владою Туреччини. Надавав важливу розвіду-

вальну інформацію до МЗС напередодні й під час війни Російської та Османської імперій за Болгарію 1877–1878 рр. Помер після 1880 р.

Володимир Велецький — генеральний консул у Нью-Йорку (США) в 1882–1886 рр. і Лондоні (Велика Британія) в 1887 р. Народився 1826 р. у відомій козацько-старшинській родині України-Гетьманщини. Один із засновників роду, Василь Йосипович Велецький, був гадяцьким полковим суддею (1697–1709), знатним військовим товаришем Війська Запорозького.

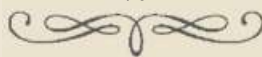
З 1848 р. Володимир Велецький — на дипломатичній службі. Дійсний статський радник з 14 квітня 1878 р. Нагороджений персидським орденом Лева і Сонця, турецьким орденом Меджидіє. Помер 1887 р. під час виконання консульських повноважень.

Микола Перовський — генеральний консул у Кашгарі (Східний Туркестан, Китай) у 1895–1903 рр., перед тим, у 1882–1895 рр., був там консулом. Народився в 1837 р. в українській родині козацько-старшинського походження. Навчався в Другому московському кадетському корпусі. До 1859 р. М. Перовський перебував на військовій службі, штабс-капітан. Викладав в Олександринському сирітському кадетському корпусі. У 1862 р. він був звинувачений у зв'язках з «англійськими пропагандистами» та близько року перебував у в'язниці. Згодом працював чиновником державного контролю та міністерства фінансів. З 1882 р. М. Перовський — на дипломатичній службі.

На консульській посаді він брав участь у вирішенні конфліктів між Росією, Китаєм та Англією в боротьбі за володіння територією Паміру, забезпечував дипломатичне прикриття його зайняття військами Російської імперії. 30 червня 1899 р. М. Перовський пропонував: «...Занять Сарыкол и Тагдумбаш-Памир без всяких предварительных переговоров о границе. Предлог: огромное развитие контрабанды,

Будинок консульства в Сан-Франциско.
(П. Велецький). Фото. ХХ ст.

Микола ПЕРОВСЬКИЙ – батько консула
П. Перовського. *Портрет. XIX ст.*

прекратить которую китайцы решительно не хотят»¹³². Створив розвідувальну агентуру з місцевого населення та забезпечив діяльність тут резидентури військової розвідки Росії в 1900–1906 рр.¹³³ Написав методичний посібник «Наставление и программа вопросов для разведчиков, посылаемых в малоизвестные страны Средней Азии» (1887). Після відставки у 1903 р. мешкав у Ташкенті. Учений-сходознавець. Автор записок «Моя поїздка в Бухару» (1873), «Учено-торговельна місія в Китай в 1874–1875 гг.» (1877), «По Закавказью та нескорених областях» (1879), «З Кашгару» (1884), «Донесення генерального консула

¹³² Петровский Н. Туркестанские письма. – М., 2010. – С. 44.

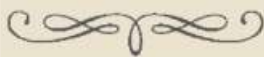
¹³³ «Вы посылаются в страну, которую мы мало знаем»: Разведывательная «программа» русского консула в Кашгаре Н. Ф. Петровского / публ. Д. Арапова // Источник. – 2002. – № 6. – С. 52–56.

в Кашгарі Н. Перовського про землетрус 1902 р.» (1902) та ін. Дійсний член імператорських Географічного та Археологічного товариств. Автор багатьох праць із історії, географії та археології Середньої Азії.

Костянтин Лишень (Лішин) — консул в Адріанополі (Туреччина) у 1887–1897 рр. та Бейруті (Ліван) у 1898–1902 рр. Народився в 1851 р. у сім'ї генерал-лейтенанта Миколи Лишеня (Лішина), який походив з відомого козацько-старшинського роду Чернігівщини. З 1876 р. К. Лишень перебував на стажуванні при посольстві в Туреччині. Протягом 1878–1880 рр. — секретар генерального консула в Болгарії, з 1881 р. — секретар місії в Бразилії та управляючий консульством у Ріо-де-Жанейро. У 1885–1886 рр. він був секретарем дипломатичної місії в Саксонії. Протягом десяти років, з 1887 р. до 1897 р., був консулом в Адріанополі, а потім, з 1898 р. до 1902 р., — у Бейруті (Ліван). З 1902 р. К. Лишень — міністр-резидент в Ефіопії. Дійсний статський радник. Відомий нумізмат, член Археологічного товариства. Помер 1906 р. в Аддис-Абебі, де й похований.

Дмитро Капніст — директор консульського Азіатського департаменту МЗС Російської імперії в 1891–1896 рр. Народився в 1837 р. у с. Обухівка на Полтавщині в родині Олексія Васильовича Капніста, сина полковника Миргородського полку Василя Капніста. Мати, Уляна Білуха-Кохановська, була представницею іншого знатного козацько-старшинського роду. Д. Капніст — старший радник МЗС Російської імперії в 1881–1891 рр. Протягом 1891–1896 рр. він керував діяльністю консулів країн Азіатського континенту. Був опонентом голови Комітету міністрів С. Ю. Вітте в питаннях закордонної політики. Таємний радник. Помер 1904 р.

Олександр Туманський — віце-консул у м. Вана (Туреччина) у 1900–1905 рр.

Народився в 1861 р. Походив з відомої української родини Туманських, котра мала давнє козацько-старшинське коріння. Проходив військову службу, навчався на курсах східних мов при МЗС. Протягом шести років був віце-консулом у турецькому місті Вана. В 1911 р. очолював Школу східних мов Кавказького військового округу в Тифлісі (Тбілісі). Володів одинадцятьма мовами, серед яких — арабська, турецька, перська. Генерал-майор. Учений-сходознавець. Перекладав старовинні перські рукописи, видав книгу «Воєнне мистецтво давніх арабів» (1897). Помер у Стамбулі в 1920 р.

Григорій Щербина — віце-консул у Скутарі (Шкотер, Північна Албанія) та міністр-резидент у Цетинє (Чорногорія) в 1897–1903 рр., консул у Косівській Митровиці (Сербія) в 1902–1903 рр. Народився в українській міщанській родині Степана Щербини в Чернігові. Закінчив Чернігівську гімназію та Лазаревський інститут іноземних мов у Москві. Працював у консульському Азіатському департаменті МЗС. Перебував на посадах аташе посольства в Стамбулі, виконував розвідувальні завдання в Єгипті. Володів арабською, вірменською, грузинською, албанською, сербською й турецькою мовами. Дійсний член Російського географічного товариства. Нагороджений медаллю цього товариства «За корисну справу» за сприяння вивченню Мармурового моря.

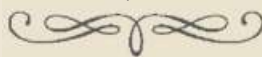
За нетривалий час свого перебування на Балканах Григорій Степанович надіслав понад сто повідомлень, цікавих не лише аналізом політичної ситуації, а й глибоким проникненням в історію сербського та українського народів. Нагадаємо, що під час сербсько-турецької війни 1876–1877 рр. виник рух солідарності із Сербією, добровольці з України брали участь у визвольній боротьбі сербського народу. І Г. Щербина,

Григорій ЩЕРБИНА.
Фото. Поч. XX ст.

безперечно, підтримував взаємної симпатії, що склалися між двома народами.

Восени 1902 р. Г. Щербину призначили консулом у Косовську Митровицю. На приїзд дипломата з нетерпінням очікувало сербське населення. У місті мешкали також мусульмани, і турецька адміністрація, використовуючи релігійні суперечності, намагалася посягти між людьми ворожнечу. Г. Щербина ж, як дипломат, прагнув сприяти проведенню реформ, спрямованих на полегшення долі християн. Отримавши гарантії зі Стамбула, він 14 січня 1903 р. прибув у супроводі козачої варти до Косовської Митровиці. Ніби передчуваючи біду, він залишив у Константи-

нополі заповіт, у якому просив у разі смерті поховати його в Чернігові. Зустріли дипломата на новому місці привітно. Та Григорій Степанович прожив тут трохи більше двох місяців. Ситуація складалася тривожна. Г. Щербина писав у листі до Андрієвського, що австрійці тримають «за пазухою гострий ніж наготові проти нас».

Передчуття бути небезпідставними. 18 березня 1903 р. у Г. Щербину стріляли. 19 березня цей трагічний випадок став предметом обговорення на засіданні ради міністрів Туреччини. Для лікування дипломата сербський король і турецький султан направили лікарів. Та 28 березня 1903 р. Григорій Степанович Щербина пішов із життя. Канонерський човен Чорноморського флоту «Донець» прийняв на свою палубу труну з тілом консула. Із Севастополя траурний кортеж прибув до Чернігова. 10 квітня 1903 р. мешканці міста прощалися зі своїм земляком. Похований він на території Свято-Троїцького собору в Чернігові.

Павло Васкевич — генеральний консул у Сеулі (Корея) в 1906–1907 рр., віце-консул у Пусані (Корея) в 1907 р, генеральний консул у Кобе (о. Хонсю, Японія) в 1917 р. Народився в 1876 р. у родині українського священика з Волині. У 1903 р. закінчив японсько-китайське відділення Східного інституту у Владивостоці. У 1897–1899 рр. — на військовій службі, прапорщик. З 1903 р. П. Васкевич — чиновник Амурської казенної палати, губернський секретар Хабаровська. У 1904 р. він був призначений перекладачем (драгоманом) з японської мови при похідній канцелярії польового штабу, невдовзі — перекладачем при штабі головнокомандуючого.

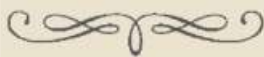
З 1906 р. працював у першому департаменті МЗС, з 26 серпня 1906 р. — генеральний консул у Сеулі. З 1911 р. — перекладач посольства в Токіо. Останній генеральний консул

у Кобе. Був консулом у Дайрені (Далянь, сучасний Китай) у 1917–1923 рр. Автор спогадів. Перебував на еміграції в Японії. Помер 1959 р.

Іван Похітонов (Маркатний) — генеральний консул у Тегерані (Персія, Іран) у 1910–1913 рр. Народився 1853 р. у селі Черняхівка (сучасна Кіровоградська область)

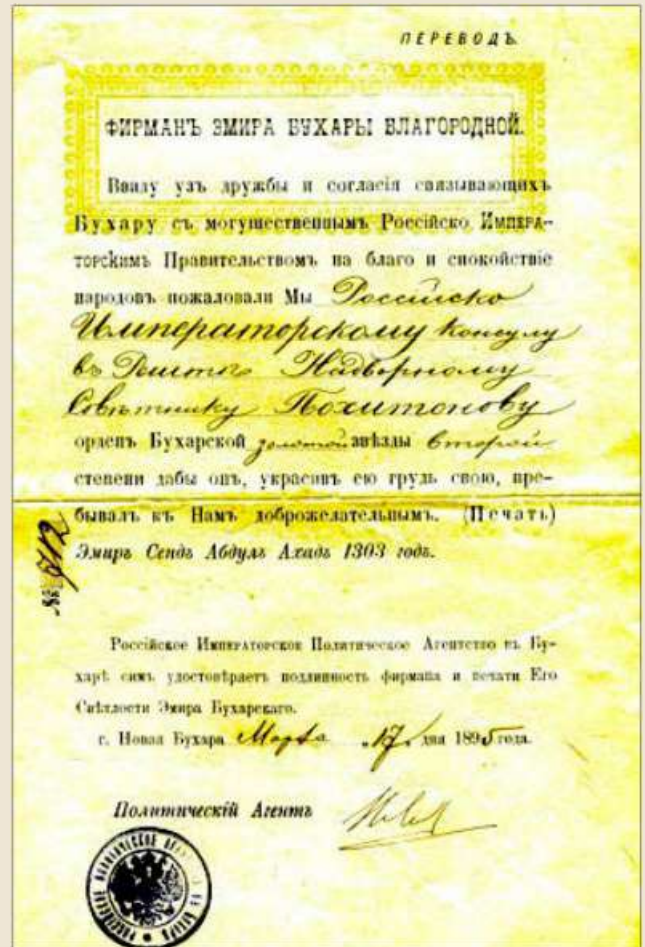

Могила консула Петра Васкевича у Японії.
Фото. XX ст.

ІВАН ПОХІТОНОВ.
Фото. XX ст.

Фірман Бухарського еміра агенту І. Похітонову.
Бухара. 1895 р.

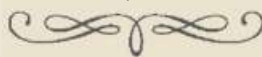
сім'ї українця, унтер-офіцера Мартина Маркатного та місцевої селянки. Виховувався в родині діда, українського козака Семена Малого. Під час навчання в гімназії м. Миколаєва взяв нове прізвище. Закінчив навчальне відділення східних мов при Азіатському департаменті МЗС. У 1875 р.

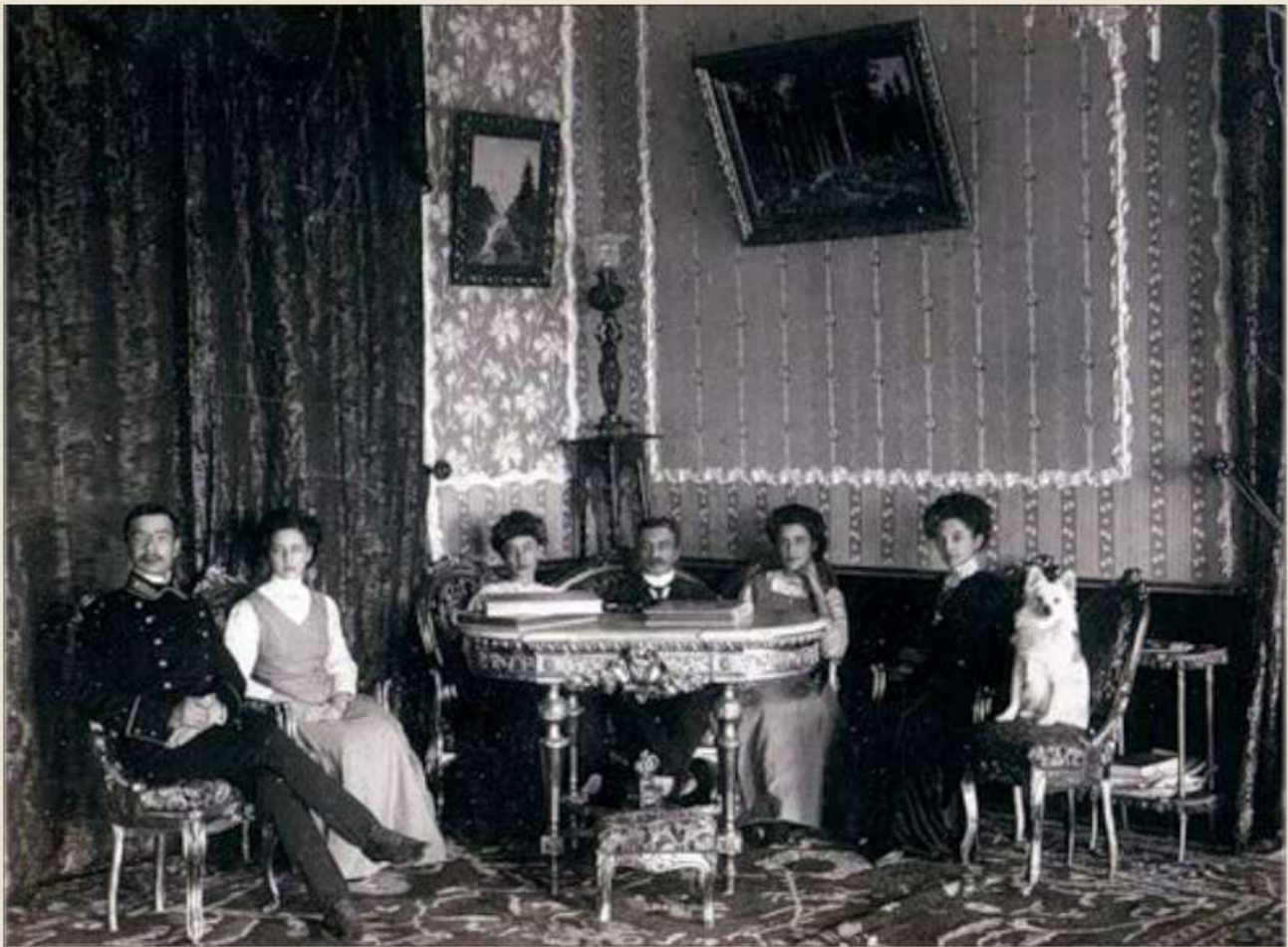
І. Похітонов розпочав службу в Азіатському департаменті, позаштатний студент при дипломатичній місії в Тегерані. Член спеціальної комісії з розмежування між Закаспійською областю й Персією (1883–1885).

Статський радник. Кавалер іноземних орденів: персидського Лева і Сонця 3-го і 1-го

ступенів, чорногорського — Князя Данила 4-го ступеня, бухарської Золотої Зірки 2-го ступеня, бельгійського ордена Леопольда, французького — Почесного Легіону та Італійської Корони. Помер 1913 р.

Андрій Бельченко — генеральний консул у Ханькоу (Китай) у 1915–1920 рр., консул у китайських містах Інкоу (1906–1909), Фучжоу (1910–1911) та Кантоні (1913–1914). Народився 1876 р. у Воронежській губернії в українській родині. Закінчив східний факультет Санкт-Петербурзького університету. З 1898 р. перебував на службі в МЗС, а наступного року був направлений до диплома-

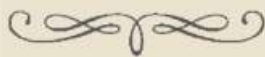

Склад консульства в Тегерані (Іран).
Фото. Поч. XX ст.

тичної місії в Пекіні як студент-перекладач. А. Бельченко проводив активну консульську діяльність у Китаї. Нагороджений орденами Італії, Франції, Японії та Китаю. Зібрав велику колекцію сільськогосподарських культур, яку 1912 р. передав до Ботанічного музею в Санкт-Петербурзі. Залишив спогади про свою дипломатичну діяльність. Перебував на еміграції у США. Помер 1958 р.

Іван Коростовець—генеральний консулу Буширі (Бушер, сучасний Іран) у 1902–1904 рр., консул у Шанхаї (Китай) у 1908–1911 рр. Народився в 1862 р. у родині вихідця з козацько-старшинської родини Полтавського

полку Якова Коростовця. Закінчив Олександрівський ліцей у 1884 р. та розпочав дипломатичну службу в Азіатському департаменті МЗС. У 1890–1894 рр. — другий секретар посольства Російської імперії в Пекіні, в 1894–1899 рр. — секретар дипломатичної місії в Лісабоні (Португалія), 1899–1902 рр. — завідувач дипломатичною канцелярією головнокомандувача військ Російської імперії в Порт-Артурі, з 1902 р. — генеральний консул у перському Буширі, з 1908 — посол у Пекіні, протягом 1908–1911 рр. — консул у Шанхаї. Був уповноваженим російського уряду в Монголії у 1912–1913 рр.

Іван КОРОСТОВЕЦЬ.
Портрет. Поч. ХХ ст.

І. Коростовець підписав російсько-монгольський договір про дружбу, включно з торговельним договором. У 1914–1915 рр. він — посол у Персії, з 1916 р. — директор правління Банку Персії. Автор дипломатичних спогадів, опублікованих у США, — «Pre-War Diplomacy, the Russo-Japanese Problem. Treaty Signed at Portsmouth, USA, 1905. Diary of J. J. Korostovetz», а також книги «Von Cinggis Khan zur Sowjetrepublik. Eine Kurze Geschichte der Mongolei unter Besonderer Berücksichtigung der Neuesten Zeit» («Від Чингісхана до Радянської республіки. Коротка історія Монголії з особливим оглядом нового часу», Берлін, 1926). Рукописний щоденник І. Коростовця опублікований за сприяння його нащадків уже в 1990-ті рр. Член Ради МЗС Росії (1915–1917), таємний радник. Перебував на еміграції у Фінляндії, Великій Британії та Франції. Помер 1933 р. у Парижі.

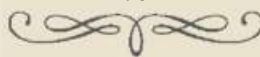
Петро Адамович — віце-консул у Берліні (Німеччина) у 1909–1913 рр., секретар консульства в Кенігсберзі (Східна Пруссія) у 1903–1908 рр. Народився близько 1865 р. у відомій українській родині козацько-старшинського походження. Його прашур, Степан Адамович, у 1770-х рр. був бунчуковим товаришем Полтавського полку. Перебував на військовій службі.

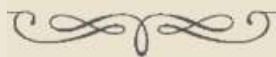
З 1898 р. розпочав дипломатичну діяльність. У 1900 р. П. Адамович отримав посаду канцеляриста в чині губернського секретаря в канцелярії МЗС. Титулярний радник. Помер після 1917 р.

Микола Дяченко — віце-консул у Софії (Болгарія) в 1905–1906 рр. Народився в українській родині козацько-старшинського походження. Один з його прашурів, Іван

Могила консула Петра Адамовича в Берліні.
Фото. ХХ ст.

Дяченко, був значковим товаришем Київського полку України-Гетьманщини у середині XVIII ст. Перебував на військовій службі, потім — на дипломатичній. З 1903 р. М. Дяченко — секретар і перекладач (драгоман) генерального консульства в Салоніках (Греція), у 1905–1906 рр. — віце-консул у Софії, згодом — секретар дипломатичного агентства. Протягом 1908–1910 рр. був секретарем місії в Чорногорії. Колезький асесор, камер-юнкер.

Володимир Жуковський — консул у Кенігсберзі (Східна Пруссія) у 1907–1910 рр. та Празі (Чехія) у 1910–1915 рр., віце-консул в Адріанополі (Туреччина) у 1900–1907 рр. Народився 1871 р. у Самарі в українській родині козацько-старшинського походження. Один з його пращурів, Осип Григорович Жуковський, був значковим товаришем Полтавського полку. Закінчив Санкт-Петербурзький університет. У 1897 р. розпочав дипломатичну службу в Азіатському департаменті МЗС. У 1899–1902 рр. В. Жуковський був секретарем генерального консульства в Галаці (Румунія), протягом 1902–1903 рр. — секретар генерального консульства в Єрусалимі. Під час своєї консульської діяльності в Кенігсберзі лише впродовж 1907 р. засвідчив 956 нотаріальних актів і документів¹³⁴. Писав вірші. Дійсний статський радник. Помер у 1919 р.

Микола Мартинович — віце-консул в Олександрії (Єгипет) у 1909–1910 рр., Афінах і Салоніках (Греція), на острові Крит у 1911–1915 рр. Народився 1883 р. у Санкт-Петербурзі в родині, котра мала українське походження. Закінчив факультет східних мов Санкт-Петербурзького університету. З 1907 р. розпочав дипломатичну службу в першому

департаменті МЗС. Служив у різних консульських установах у Єгипті, Греції й Туреччині. Залишив дипломатію у 1915 р. і став викладачем Петербурзького університету. Учений-сходознавець. Перебував на еміграції на Балканах і в США. Помер 1954 р.

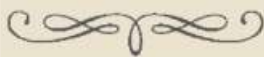
Зиновій Поляновський — консул у Кенігсберзі (Східна Пруссія) у 1909–1914 рр., віце-консул у японському місті Хакодате (1899–1900), корейському Сеулі (1901), а також у Нагасакі (Японія) в 1902–1904 рр. Народився в українській родині. З 1894 р. перебував на службі в МЗС, направлений студентом до дипломатичної місії в Токіо. Нагороджений орденами св. Анни і св. Станіслава. Колезький радник. Складав статистичні звіти про консульську діяльність, які були опубліковані. Помер у 1914 р.

Олександр Абаза — генеральний консул у Мельбурні (Австралія) в 1911–1918 рр., консул в Олександрії (Єгипет) у 1906–1910 рр. Народився у 1872 р., походив з відомої козацько-старшинської родини Слобідської України. Батько — дійсний статський радник Микола Миколайович, мати — Марія Миколаївна, з українського козацького роду Шидловських. У 1895 р. закінчив Олександрійський ліцей і розпочав службу в МЗС. У 1900 р. — секретар генерального консульства в Єрусалимі, з 1903 р. перебув у дипломатичній місії в Бангкоку. Протягом 1906–1910 рр. був консулом у Єгипті¹³⁵. У 1911 р. призначений генеральним консулом у Мельбурні. Започаткував мережу позаштатних консульських представництв в Австралії. Вважав, що діяльність генерального консула в Австралії має «бути направленою на політичні й принципові питання» з огляду на її фактичну незалежність від Великої Британії¹³⁶. Намагався

¹³⁴ Сводка отчетов миссий и консульств о консульской деятельности за 1907 год // Сост. З. Поляновский. — СПб., 1908. — С. 19–20.

¹³⁵ АВПРИ. — Фонд «ДЛС», оп. 464, д. 1081, л. 1–3.

¹³⁶ Аксенов Ю., Массов А. Российская консульская служба в Австралии в 1901–1918 гг. // Восток. —

Родина консула Г. ЗАБЕЛЛО (ЗАБІЛИ) в Італії.
Фото. Поч. ХХ ст.

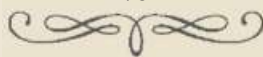
реформувати діяльність російського консульства в Австралії, зазначаючи: «Наше консульське представництво в Австралії уже не відповідає сучасним вимогам і дедалі зростаючим життєвим потребам»¹³⁷. Написав книгу «Консульські суди в Туреччині. Досвід трактування консульського статуту» (СПб., 1901). Статський радник. Помер 1925 р., похований

2007. – № 5. – С. 50–63; Олтаржевский В. А. Н. Абаза: «последний из могикан» российской консульской службы в Австралии // Человек на Востоке и Западе: взгляд из Сибири. – Иркутск, 2012. – С. 143–146.

¹³⁷ АВПРИ. – Фонд 184, оп. 520., д. 1506, л. 57; Массов А. Завершение деятельности российского генерального консульства в Мельбурне // Российская диаспора в странах Востока. – М., 2010. – С. 45.

на православному кладовищі в єгипетському м. Олександрія.

Георгій Забелло (Забіла) — генеральний консул у Римі (Італія) в 1915–1924 рр. Народився 1864 р. у знаній українській родині Забіл (Забелл), котра мала давнє козацько-старшинське коріння. Засновник цього роду, Петро Забіла, був соратником гетьмана Б. Хмельницького, генеральним обозним України-Гетьманщини у 1669–1687 рр. Козацький нащадок Г. Забелло став останнім консулом Російської імперії в Римі. Дійсний статський радник. Перебував на еміграції. Помер 1946 р.

* * *

Отже, окрім вищих дипломатичних посад — начальників консульських департаментів МЗС, генеральних консулів, консулів, віце-консулів та агентів, вихідці з України обіймали багато інших важливих посад у багатьох консульських представництвах. Вони були секретарями, перекладачами (драгоманами), канцелярськими працівниками тощо. Як бачимо, українці гідно представляли великий та надзвичайно багатоетнічний консульський корпус Російської імперії за кордоном. Власне, саме дипломати й консули, які були вихідцями з відомих козацько-старшинських родів України-Гетьманщини, закладали основи професійної світової дипломатії Російської імперії впродовж XIX — початку XX ст., започаткували гідний розвиток її консульської служби. Це, у свою чергу, не лише сприяло зростанню міжнародної торгівлі, а й зміцнювало економічне та політичне становище поліетнічної імперської держави.

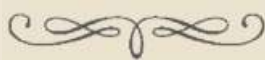
ІНОЗЕМНІ КОНСУЛЬСТВА НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (XIX – ПОЧАТОК XX СТ.)

Складність дослідження історії консульської служби в Україні полягає в тому, що комплекс джерел, який стосується перебування іноземних консулів на території українських земель Російської імперії у XIX — на початку XX ст., перебуває в іноземних країнах, звідки прибували дипломати. Крім того, з відомих причин переважна більшість історичного джерельного матеріалу зберігається в архівосховищах Російської Федерації¹³⁸. Багато відповідних матеріалів і документації загинуло під час революційних подій 1917–1921 рр.¹³⁹ Тільки окремі з них опрацьовані вітчизняними та зарубіжними вченими-істориками, тож лише невелика частка історичних даних стосовно минулого іноземних консульств в Україні є доступною для громадськості.

Як зазначають дослідники історії консульських представництв в Україні імперської доби, у центральних та обласних архівах нашої держави наявне розпорошене консульське листування з військовими та цивільними губернаторами, градоначальниками, начальниками жандармсько-поліцейських управлінь щодо призначення чи відкликання генеральних консулів, консулів, віце-консулів

¹³⁸ Зокрема в Архіві зовнішніх зносин Російської імперії у Москві (Російська Федерація) зберігаються фонди консульського представництва Франції у Києві: АВПРИ. – Фонд 222: «Французское агентство в Киеве». Однак це лише єдина архівна колекція іноземного представництва на українських землях, яка зберігається в цьому архівосховищі.

¹³⁹ Вовчук Л. Джерела до історії консульських установ іноземних держав на півдні України (кінець XVIII – початок XX ст.) // Історичний архів. – 2012. – Вип. 9. – С. 101.

та консульських агентів, а також становлення й розвитку іноземних консульств в Україні¹⁴⁰. З огляду на це висвітлення діяльності іноземних консулів цього періоду є значною мірою фрагментарним, залежним від наявності певної джерельної бази.

Протягом ХІХ ст. консульські взаємини між країнами визначалися багатьма міжнародними договорами. У той час Російська імперія уклала трактати «Про торгівлю і мореплавання» з провідними країнами світу, зокрема зі Сполученими Штатами Америки (6 грудня 1832 р.), Нідерландами (1 вересня 1846 р.), Грецією (7 червня 1850 р.), Бельгією (28 травня 1858 р.), Японією (7 серпня 1858 р.¹⁴¹; 27 травня 1895 р.), Австрією (2 вересня 1858 р.), Великою Британією (31 грудня 1858 р.), Перу (4 травня 1874 р.), Китаєм (2 лютого 1881 р.), Данією (15 лютого 1895 р.) та іншими морськими державами. Спеціальні «консульські конвенції» були підписані з Францією (20 березня 1874 р.), Німеччиною (26 листопада 1874 р.), Італією (16 квітня 1875 р.), Іспанією (11 лютого 1876 р.), Нідерландами (2 квітня 1883 р.) тощо.

Зокрема, у статті 16-й торгової угоди між Російською та Австрійською імперіями 1858 р. (перші торгові домовленості між цими державами були ухвалені 1785 р.) зазначалося, що представники обох країн мають взаємне право «мати в портах і торгових містах генеральних консулів, консулів, віце-консулів та комерційних агентів, яким буде надане будь-яке сприяння для відповідного виконання ними своїх обов'язків»¹⁴². При цьому,

¹⁴⁰ Там само. – С. 102.

¹⁴¹ АВПРИ. – Фонд 150: «Японский стол», оп. 493, д. 1414. Трактаты, заключенные между Россией и Японией в Иедо 7. 08. 1858 г.

¹⁴² Александренко В. Собрание важнейших трактатов и конвенций заключенных Россией с иностранными державами (1774–1906). – Варшава, 1906. – С. 190.

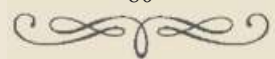

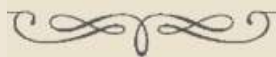
Будинок консульства Великої Британії в Києві
(вул. Пушкінська, 21).

Суч. фото О. Малішевського.

як зазначалося в подальших статтях, консули звільнялися від усіх податків.

Основним завданням іноземних консульських представництв у класичний період розвитку Російської імперії було сприяння міжнародній торгівлі. Історичною особливістю утворення іноземних представництв в Україні у ХІХ — на початку ХХ ст. було те, що спочатку вони виникали в приморських містах — Одесі, Миколаєві, Бердянську, Херсоні та містах Криму, а потім уже представництва генеральних консульств країн Європи, Америки та Азії переміщувалися до Києва.

Будинок консульства Австро-Угорщини в Києві
(вул. Пушкінська, 24).
Суч. фото О. Малішевського.

Будинок консульства Греції в Києві
(вул. Сізових Стрільців, 7).
Суч. фото О. Малішевського.

Упродовж другої половини XIX ст. — на початку XX ст. у Києві відкрилися чимало іноземних консульських представництв провідних держав світу. На жаль, з огляду на те, що, як уже зазначалося, майже вся документація, пов'язана із цими консульствами, загинула у вирі буремних революційних подій 1917–1921 рр. або ж зберігається поза межами України, їхню конкретно-історичну діяльність можна відтворити лише частково.

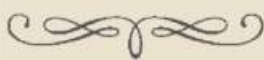
Відомо, що протягом 1880–1914 рр. у Києві діяло Австро-Угорське консульство, яке розташовувалося в будинку по вул. Пушкінській, 24. На тій самій вулиці, але вже в будинку № 21, діяло консульство Великої Британії. До 1917 р. по вул. Левашовській (нині Шовковична), 30, проводив свою діяльність консул Німеччини.

На вул. Рейтарській, 3, від 1912 р. до 1917 р. розміщувалося Болгарське консуль-

ство в Києві. До початку революційних подій в українській столиці перебували також консули Швейцарії (сучасна вул. Саксаганського, 53), Греції (сучасна вул. Сізових Стрільців, 7), Бельгії (нинішній бульвар Т. Шевченка, 42), Іспанії (сучасна вул. М. Грушевського, 37, та вул. Інститутська, 16), Португалії (сучасна вул. М. Грушевського, 37).

На початку XX ст. у місті відкрили свої консульські представництва країни Північної Європи — Швеції, Данії (вул. Миколаївська, 10, сучасна вул. Городецького) та Норвегії (вул. Лютеранська, 32).

З 1908 до 1914 рр. на теренах Східної України, в Харкові, діяли консульства Австро-Угорщини та Швеції. До Першої світової війни в Катеринославі (Дніпропетровську) також перебував представник німецького консула.

Іноземні консульства на Півдні України виникали під впливом розвитку міжнародних торговельних відносин, що визначалося наявністю морського сполучення. Лише за 1802 р. до південноукраїнських портів Чорного та Азовського морів прибули близько 700 іноземних кораблів. Серед імпортованих товарів переважали вино, свіжі та сушені фрукти, тютюн, шовк і шовкові вироби, а на експорт відправлялося головним чином збіжжя – пшениця, жито, ячмінь, овес, а також залізо й сало.

Першість в організації торгівлі на Півдні України належала грецьким, німецьким, єврейським та італійським торговельним групам. Так, наприклад, у 1880-х рр. єврейські підприємці в Одесі та Миколаєві становили 62% від усіх іншоетнічних купців¹, а серед купецьких компаній вирізнялися комерційні підприємства Л. Дрейфуса та М. Нейфельда. Із цього приводу представник московського купецтва М. Крестовніков у листі до царя Олександра III писав: «Большей частью экспорта из России занимаются конторы коммерческих агентов, находящихся в руках евреев и греков, которые не подпадают под действия законов России, и потому это имеет негативные последствия для российских купцов»². Консульства Італії, Німеччини та Греції здійснювали величезний обсяг роботи в портах Чорноморського та Азовського морів.

¹ Морозан В. Юг России в XIX начале XX века: деловая жизнь и коммерческий кредит // Морозан В. История банковского дела в России. – СПб., 2001. – С. 404.

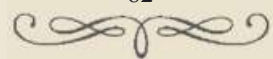
² Цит. за: Харлафти Т. В конфронтации с правительством России: Мари Вальяно, крупные греческие зерноогровцы // Грецьке підприємництво і торгівля у Північному Причорномор'ї XVIII – XIX ст. : зб. наук. ст. – К., 2012. – С. 225.

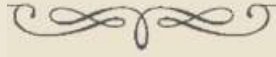
ІНОЗЕМНІ КОНСУЛЬСТВА В ОДЕСІ

Ще від часів заснування на місці сучасної Одеси стародавнього Кочубіїва (а це трапилося у XIV ст., за доби Великого князівства Литовського) у портах цього міста розміщувалися торговельні представники іноземних держав. Власне, вже перша літописна згадка поляка Яна Длугоша засвідчувала роль цього міста як важливого осередку торгівлі зерном: «...Прибули до короля польського Владислава послы патріарха та імператора грецького з листами та запечатаними документами, які їх удостоювали, вони повідомили короля про те, що турки їх всіляко мучили і гнобили та просили лише надати їм допомогу зерном. Король Владислав, у святому співчутті побажав прийти їм на допомогу в складній ситуації, надав запрошену кількість зерна та визначив, що отримати його вони зможуть в його королівському порту Кочубійові»³. Історичні джерела стверджують, що в литовсько-українському місті Кочубіїв, який із завоюванням Північного Причорномор'я Кримським ханством у середині XV ст. змінив назву на Хаджибей, велася активна транзитна морська торгівля.

Перетворення старовинного Хаджибея на Одесу та функціонування цього міста як одного з основних причорноморських торговельних портів сприяло встановленню тісних економічних зв'язків з іншими державами. У місті існували численні іноземні громади. Відомо, що в 1827 р. в Одесі мешкали 32 995 осіб, з них — 3 498 осіб були іноземцями. У 1834 р. у місті проживали вже 5 174 іноземців-негоціантів. Як свідчили очевидці, на початку XIX ст. Одеса перетворилася на «місто всіх народів, особливо європейців; тут ви можете зу-

³ Dlugosz J. Roczniki czyli Kroniki slawnego Krolestwa Polskiego. – Ksiega 11. – Warszawa, 2009. – S. 55–56.

Одеський порт наприкінці XVIII ст.
Гравюра. Кін. XVIII ст.

стріти комерсантів усіх націй і міст, які здійснюють стосунки з великими містами Європи». Навіть відомий письменник Марк Твен, відвідаючи Одесу в 1867 р., зазначав, що вона мала вигляд типового американського міста.

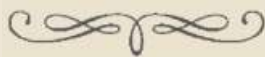
Наприкінці XVIII – упродовж перших десятиліть XIX ст. в Одесі започатковуються консульства всіх провідних держав світу — Австрії, Великої Британії, Іспанії, Італії, Нідерландів, Німеччини, Франції тощо. В імператорському наказі місцевому градоначальнику від 27 січня 1803 р. вказувалося: «...з приводу іноземних консульств, які розташовуються або можуть бути засновані в Одесі, надалі ви повинні спостерігати, щоб консули не дозволяли собі нічого супереч-

ливого порядком, що існують у просвічених державах»⁴.

Від 1819 р. в Одесі почав діяти режим порто-франко — зона вільної торгівлі, яка існувала до 1859 р. У цей час місто стало основним експортним портом на Чорному морі. Порто-франко було унікальним явищем для митної політики Російської імперії першої половини XIX ст., а також мало великий вплив на економічний розвиток усієї Наддніпрянської України⁵. При ввезенні товарів у межі порто-франко

⁴ Полный свод законов Российской империи. — СПб., 1825. — С. 445.

⁵ Гончарук Т. Юридичні умови функціонування Одеського порто-франко 1819–1859 рр. // Краєзнавство. — 2015. — № 1-2. — С. 38.

мито не сплачувалося, однак при вивезенні товарів через митні пости вглиб імперії з них стягувалося повне ввізне мито. При цьому експортне мито стягувалося лише при вивезенні товарів з Одеси морським шляхом. Згідно з указом Сенату від 9 червня 1822 р., на режим вільної торгівлі було накладено низку обмежень: по-перше, зменшувалася територія його дії; по-друге, посилювався митний контроль на кордонах; по-третє, з імпорту стягувалася 1/5 частина мита на користь місцевого бюджету; по-четверте, заборонялося ввозити іноземні міцні напої, сіль та вироби із заліза, сталі й чавуну; по-п'яте, представникам станів, які не користувалися правом закордонної торгівлі, не дозволялося вивозити іноземні товари з міста⁶. Попри ці обмеження, торгівля з іноземними державами розвивалася, що спричинило відкриття в Одесі торговельно-дипломатичних представництв багатьох країн світу.

Згідно з даними за 1866 р., на території цього причорноморського міста України працювали генеральні консули Австрії, Баварії, Великої Британії, Греції, Пруссії, Іспанії, Італії, Туреччини, Португалії, консули Франції, США, Бельгії, Персії, Ганновера, Вюртемберга, Нідерландів, Данії, Ольденбурга, Саксонії, Франкфурта, Швейцарії, Бразилії та Норвегії⁷. Пізніше тут започатковуються консульства Аргентини, Сербії та Болгарії. У 1914 р. в Одесі було зареєстровано 25 іноземних представництв, серед яких було 10 генеральних консульств, 13 — консульств і одне віце-консульство.

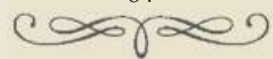
У зв'язку з торговельно-економічною діяльністю представництв іноземних консульств лише в 1900 р. до Одеського порту прибули 9 773 кораблі, з них 4 341 паропла-

ви, а також 3 390 вітрильників і 2 042 баржі. У цей час величина середньорічної перевалки зерна становила 2 млн 153 тис. тонн. А оскільки ще 1866 р. до порту була проведена залізниця, іноземні товари швидко поширювалися Україною та всією імперією. Натомість зернові культури, вирощені українськими селянами, доставлялися для завантаження на іноземні кораблі та відправки за кордон. Такий величезний товарообіг контролювався консулами, які зазвичай самі були купцями, банкірами та комерсантами. Одеський градоначальник початку ХІХ ст. О. Ланжерон писав із цього приводу: «Одеса, перебуваючи ще у своїй колисці, вже є квітучим містом, прикрашеним витонченими й численними будівлями, населеним 30-тисячним населенням працелюбних громадян. Одеса спостерігає сьогодні, що велика частина торгівлі Європи та Азії, залишивши попередні свої шляхи, несе багату данину в її порт, у якому майорять прапори тисячі кораблів іноземних»⁸.

⁶ Там само. — С. 40.

⁷ Вовчук Л. Консули Одеси в економічному житті Південної України (ХІХ — початок ХХ ст.) // Краєзнавство. — 2012. — № 2. — С. 121–126.

⁸ Історичні традиції добросусідства Одещини / упор. І. Бринош, В. Петровський. — Одеса, 2011. — С. 94.

ІТАЛІЙСЬКІ КОНСУЛЬСТВА

Наприкінці XVIII ст. одними з перших почали відкривати свої представництва в Одесі італійські держави, адже їхніх підданих у місті налічувалося близько 800 осіб¹⁴³. Перший етап утворення й діяльності консульств італійських держав припадає на кінець XVIII – першу половину XIX ст., коли в місті відкрилися консульства Неаполітанського (з 1816 р. — Королівство Обох Сицилій) та Сардинського королівств, Тосканського герцогства, Папської області та ін.; другий етап розпочався з 1864 р. — від призначення італійського генерального консула в Одесі. В італійському довіднику «Посли та консули Італійського королівства в Росії (1783–1861)» (Рим, 1952) подаються оригінальні дані про консулів держав Італії в Одесі¹⁴⁴.

Неаполітанське консульство. З Неаполітанським королівством Російська імперія встановила дипломатичні відносини в 1777 р. Велику роль у виникненні цих стосунків відіграв українець Андрій Італінський, який у 1780-х – на початку 1790-х рр. був секретарем консульства в Неаполі. Неаполітанський посол у Російській імперії Антоніо Мареска підписав перший торговельний договір між двома державами. У 1787 р. генеральне консульство Неаполя було відкрите в Херсоні, але в 1797 р. воно було перенесене до Одеси. До 1799 р. його очолював Віченцо Музенга, а віце-консулом був Гаєтано Гульєльмучі. У жовтні 1800 р. Г. Гульєльмучі отримав вірчу грамоту на консульську діяльність в Одесі, однак свою роботу неаполітанці розпочали тут лише 1804 р. Протягом майже чотирьох

десятиліть (1807–1845) генеральним неапольським консулом у місті був Феліче де Рібас, молодший брат Йосифа де Рібаса. Протягом 1845–1853 рр. ці повноваження виконував Михайло де Рібас, син попереднього консула, який тривалий час виконував віце-консульські обов’язки. Ще в 1834 р. він написав книгу «Нарис про місто Одесу», яка була підготовлена на замовлення уряду Королівства обох Сицилій. Від початку 1854 р. на цій посаді перебував колишній військовий Масімо Нуньєс де Сан-Секондо, а після 1855 р. генеральним консулом Неаполітанського королівства був Алессандро Ведіноа.

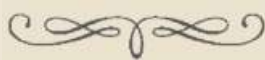
Нещодавно в Італії побачив світ збірник документів «До історії відносин Неаполітанського королівства та Російської імперії: матеріали Державного архіву міста Неаполь», у якому Ф. Маріна дав загальну характеристику відносинам між двома державами та зробив короткий огляд фондів архіву Неаполя, котрі зберігають консульську кореспонденцію за XIX ст.¹⁴⁵

Тосканське консульство існувало в Одесі з 1821 р. Його першим консулом був Йоганс (Християн Самуїл) фон Том, який водночас виконував обов’язки австрійського консула. У 1822 р. він висловлював упевненість у тому, що в Одеському порту буде більше кораблів під тосканським прапором. Зберігся його лист від 14 грудня 1829 р., у котрому він пише, що «отримав нарешті від його світлості міністра іноземних справ Російської імперії записку про проходження тосканського флоту по Чорному морю, зміст якої остаточно регулює це питання на користь тосканських навігаторів». У 1931 р. до Одеси прибули 47 торгових кораблів з Ліворно, а в 1837 р. їх було вже 95.

¹⁴³ Шишмарев В. Ф. Романские поселения на юге России. – Л.: Наука, 1975. – С. 161.

¹⁴⁴ La legazione e i consolati del Regno di Sardegna in Russia (1783–1861) a cura di Francesco Bacino. – Roma: Tip. riservata del Ministero Affari Esteri, 1952.

¹⁴⁵ Marina F. Per una storia dei rapporti fra il Regno di Napoli e l’Impero russo: materiali documentari dell’Archivio di stato di Napoli // Europa Orientalis. Archivio italo-russo. – Vol. IV. – 2005. – P. 243–295.

Феодорос Родоканакі – грецький і тосканський консул в Одесі. *Фото. 1880 р.*

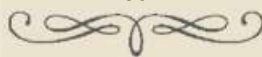

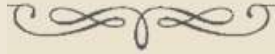
Бланк консульства Тосканського герцогства в Одесі. *1854 р.*

Від 1831 р. до 1866 р. генеральним консулом Тоскани був Федір Родоканакі, грек за походженням, російський підданий, керівник Одеської філії з експорту зерна, власник торговельного дому «Родоканакі»¹⁴⁶. Головне представництво цього комерційного підприємства розташовувалось у Стамбулі. В 1831 р. Ф. Родоканакі був членом комерційного міського суду, з 1834 р. він також виконував обов'язки грецького консула, а в 1837 р. став членом філії Одеської комерційної ради. У його обов'язки входило: забезпечення фрахту суден, коригування розкладу торговельних рейсів, збирання інформації про врожай і ціни на зерно тощо. У 1836 р. він забезпечив обсяг обороту експорту зерна на 3 млн 120 тис. рублів, а в 1845 р. — це вже було 4–5 млн рублів. У 1844 р. тосканське видання «Giornale di Commercio del porto franco di Livorno» писало, що в Одесу прийшло 920 кораблів, з яких 174 судна прийшли із Сардинії, 38 — з Неаполя і три — з Тосканського герцогства.

Ф. Родоканакі був одним з найбагатших одеситів, адже володів цілим вітрильним і пароплавним флотами. Йому належали такі пароплави, як «Брати Родоканакі», «Федір Родоканакі», «Пелопоннес», «Євгенія К.», «Теодор Р.», «Віра», «Святий Микола», «Святий Антоній», «Михайло», «Святий Іоанн». Ще в 1843 р. Ф. Родоканакі був обраний членом Експедиції пароплавного сполучення Одеса — Стамбул. На початку 1880-х рр. за маршрутом Одеса — Крим — Кавказ ходили три пасажирські пароплави, які належали йому. Від січня 1848 р. за указом російського сенату Ф. Родоканакі отримав звання комерційного радника. У 1855 р. Ф. Родоканакі на час своєї відпустки передав управління генеральним тосканським консульством у портах

¹⁴⁶ Вовчук Л. Консули Одеси в економічному житті Південної України (XIX – початок XX ст.) // Краєзнавство. – 2012. – №2. – С. 121.

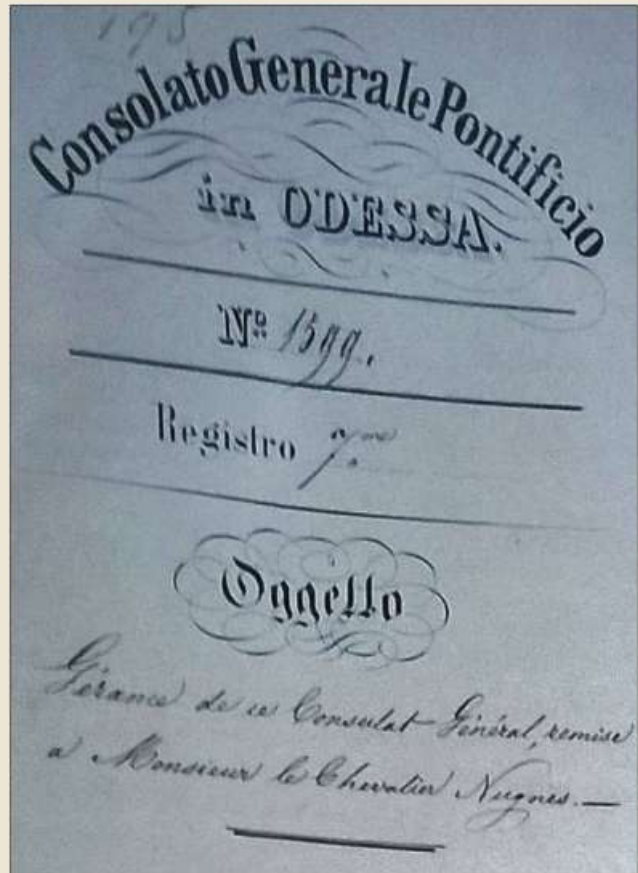

Російської імперії, на Азовському та Чорному морях віце-консулу Карлу Наццоліні. З 1871 р. Ф. Родоканакі став головою Грецького благодійного товариства міста Одеси. Заснував низку банків в Одесі — «Родоканакі і К», «Азов – Дон», представництва Центрального російського земельного кредитного банку. Консул володів також Одеською фабрикою з обробки та пакування сільськогосподарських продуктів, вино-горілчанним заводом, паперово-джгутовою фабрикою тощо. Ф. Родоканакі був благодійником і почесним громадянином Одеси. Помер він у 1882 р., залишивши спадок у 4 млн рублів. Тосканський консул був нагороджений багатьма орденами й медалями Російської імперії та інших країн.

Слід також зазначити, що на початку 1850-х рр. до складу консульства Тоскани увійшло Луккське тимчасове консульство на чолі з Дулованетті¹⁴⁷.

Сардинське генеральне консульство. У 1783 р. був підписаний перший торговельний договір між Російською імперією та Сардинським королівством. У 1817 р. першим консулом Сардинії став Дорла Дольчаква. Після нього цю посаду обіймав генерал-лейтенант сардинського війська граф Луїджі Даттілі дель Торре. У 1825 р. його наступником став Геатано Міланта. За даними тосканського дипломата Луїджі Серрісторі, протягом 1822–1822 рр. до Одеси прибуло 470 суден італійських держав, серед яких 464 кораблі прийшли із Сардинії. Під час Кримської війни 1853–1856 рр. сардинський консул Стефано Берцолезе був відкликаний з міста. Після закінчення військових дій на цій посаді перебував Габріель Галатері де Дженола.

¹⁴⁷ Феденко О. Відкриття та діяльність італійських консульств наприкінці XVIII – початку XX ст. // Краєзнавство. – 2015. – № 1–2. – С. 49. Автор висловлює вдячність п. Олені Феденко за надання оригінальних архівних матеріалів про діяльність італійських консульств в Одесі.

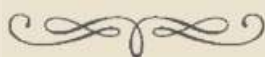

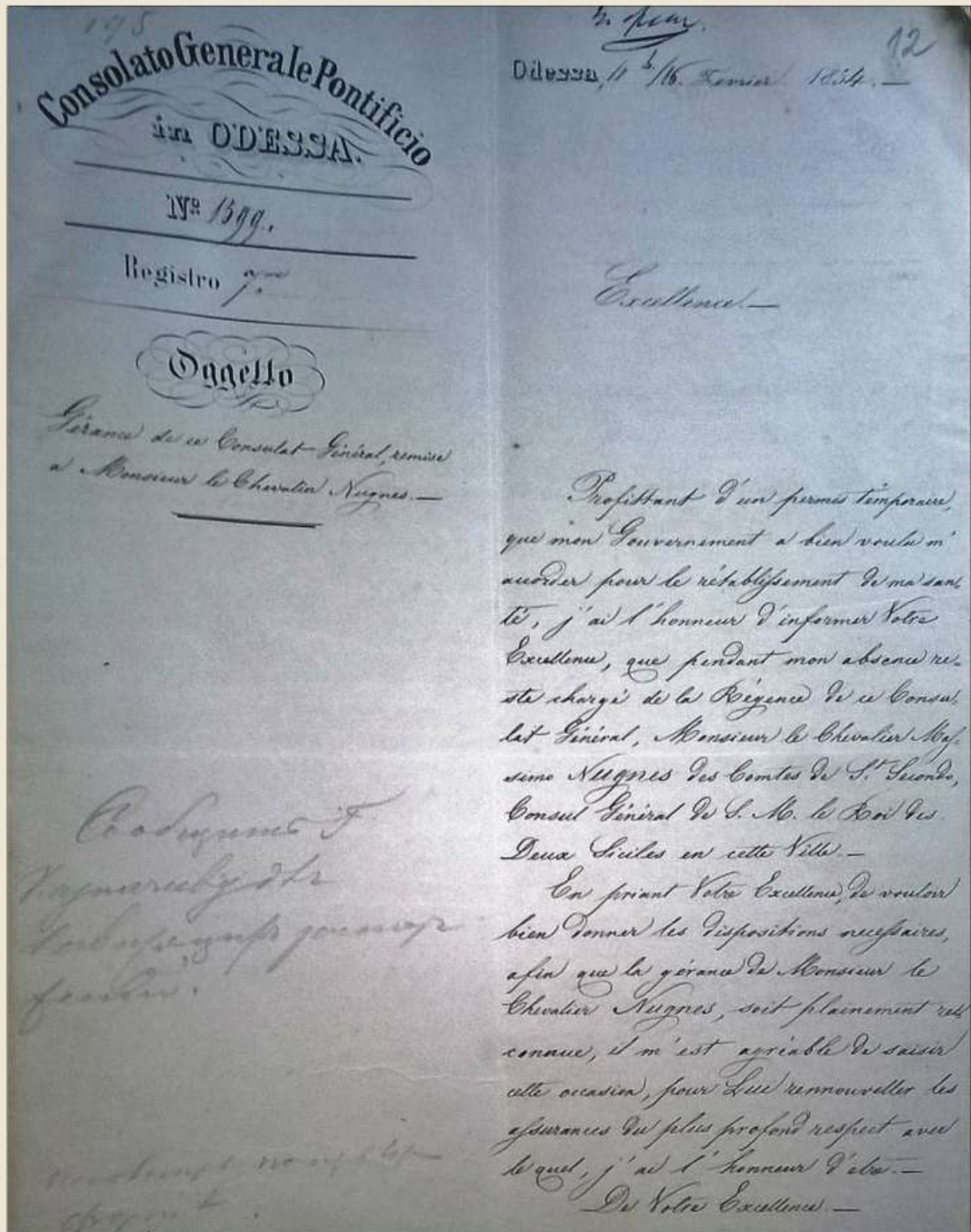
Бланк Папського консульства (Ватикан) в Одесі.
1854 р.

Сицилійське генеральне консульство республіки Рагуза було відкрито в Одесі в 1804 р. З 1830-х рр. у місті існувало **Папське (Римське, Ватиканське) генеральне консульство**, яке спочатку очолював Паоло Джузеппе Джованнеті. Від 1840 р. і до 1860-х рр. на його чолі перебував Лучано Міланта.

4 лютого 1854 р. він тимчасово передавав свої повноваження консулу Королівства Обох Сицилій Массімо Нуньєсу під час своєї відпустки.

Окрім того, у місті функціонувало **Пармське консульство** на чолі з Франческо Багер-і-Рібасом та віце-консулом Джузеппе Кальвада.

Лист про передачу Л. Мілантаю управління Папським генеральним консульством консулу
королівства Обох Сицилій М. Нуньєсу на час відпустки.
1854 р. Фото О. Федченко. (ДАОО, ф.1, оп. 193, спр.22, арк. 12).

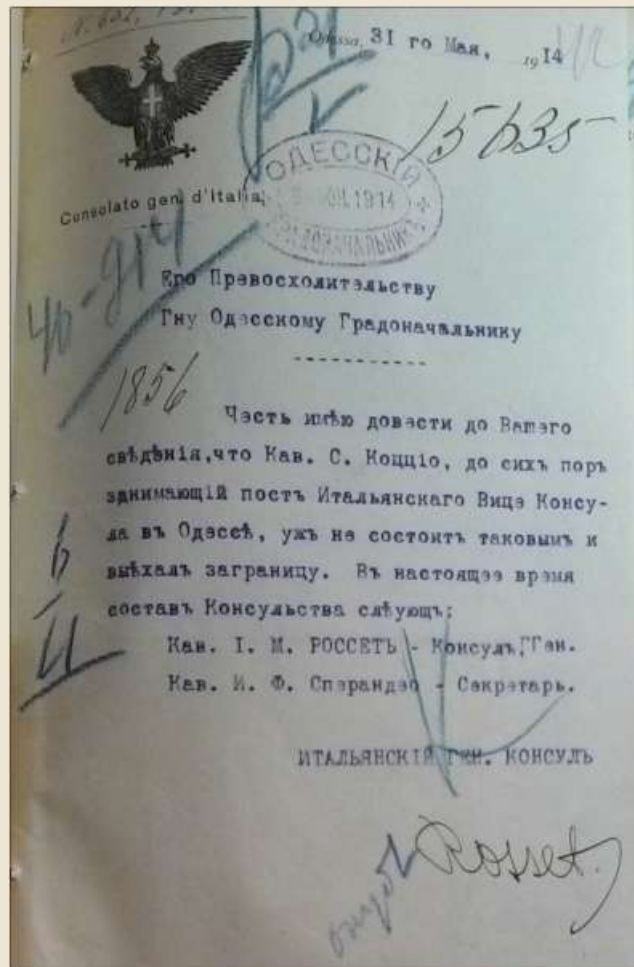

Консульство Італії. З 1861 р., після утворення єдиного Італійського королівства й завершення невдовзі об'єднання всієї країни, в Одесу почали призначатися генеральні консули Італії. У 1864 р. першим італійським генеральним консулом став Сальватор Кастілья. Під час революційного руху за об'єднання Італії він був соратником Джузеппе Гарібальді, командувачем воєнно-морським флотом на Сицилії. С. Кастілья виконував консульські повноваження цілих 27 років – до 1891 р. У 1875 р. він підготував Консульську конвенцію між Італією та Російською імперією, яка була підписана 18 квітня того самого року. Під час консульства С. Кастільї було скасовано консульські представництва Італії в Таганрозі та Бердянську. Він також був першим головою Італійського благодійного товариства в Одесі, заснованого 1863 р.

Відомо, що в 1890 р. італійським віце-консулом в Одесі був його син Танкреді Кастілья. У 1891 р. генеральним італійським консулом став Мікеланджело Пінто. У цей час канцелярія Італійського консульства розташовувалася в «Будинку Бродського» на розі Грецької та Рішельєвської вулиць. З 1894 р. обов'язки італійського консула виконував барон Нікола Скитті, відомий тим, що написав працю «Італійські колонії в окрузі Одеського консульства»¹⁴⁸. Після цього генеральними консулами Італії на Півдні України були Е. Бонеллі, І. Россет, віце-консулами — С. Коцціо та Д. Сперандео.

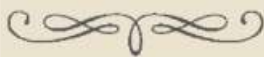
Під час перебування в 1914 р. у від'їзді на батьківщині Сільвіо Коцціо (1857–1927) презентував землякам свою книгу «Історичні нотатки про панування генуезців у Криму та короткі замітки про походження міста Одеси та його італійські

¹⁴⁸ Феденко О. Відкриття та діяльність італійських консульств наприкінці XVIII – початку XX ст. – С. 112.

Повідомлення про штат італійського консульства в Одесі. 1914 р. Фото О. Федченко.
(ДАОО, ф.2, оп.1, спр.3599, арк. 42).

колонії». Його колега, Джованні Сперандео, ще у 1906 р. опублікував у римському журналі свою працю під назвою «Італійці на Чорному морі. Колонії Одеси», у якій було розкрито історію Півдня України, заселення її представниками народів Італії та оглянуто життя італійської діаспори Одеси. Генеральне консульство Італії здійснювало свої повноваження не лише в Одесі, а й на великій території Херсонської, Таврійської, Катеринославської та Бессарабської губерній, тобто там, де компактно проживали італійці.

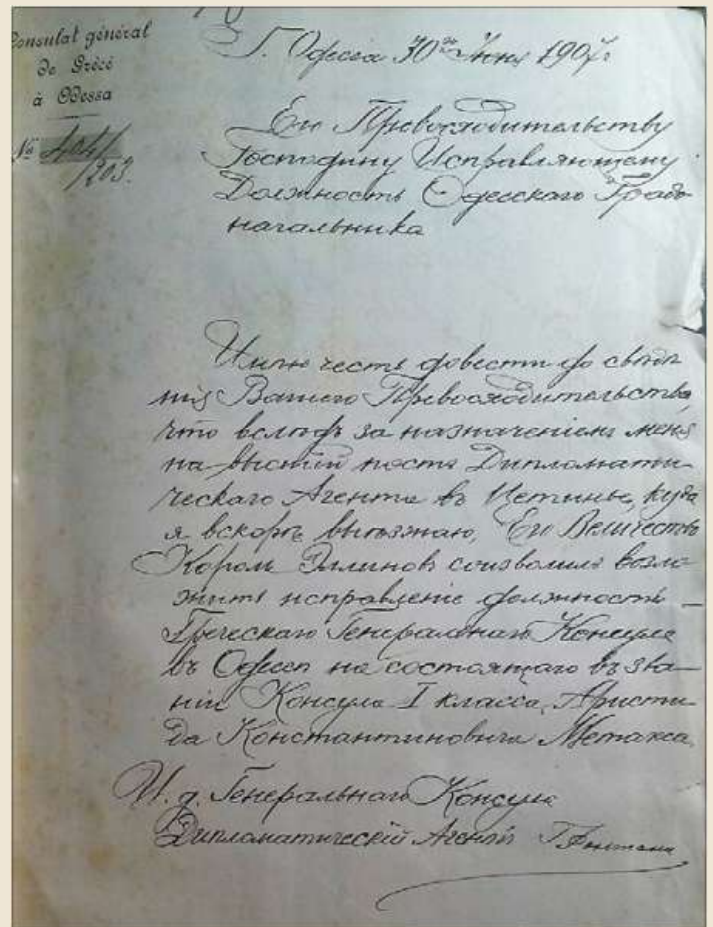
Грецьке консульство. У 1834 р. грецьким консулом в Одесі був уже згадуваний Федір Родоканакі, який з 1819 р. отримав громадянство Російської імперії. Будинок грецького консульства спочатку розташовувався на вул. Пушкінській, 23, у 1902 р. — у Казарменому провулку, 6 (сучасна вул. Маяковського), а в 1906 р. переїхав у прибутковий будинок Руссова за адресою вул. Торгова, 10. У 1907 р. грецьким консулом в Одесі був Г. Фонтані.

Австрійське консульство. У вересні 1804 р. консулом Австрійської імперії в Одесі став Йоганс фон Том. Він перебував на цій посаді більше чверті століття. Перед тим, з 1789 р., він був австрійським консулом у Херсоні. За свідченнями сучасників, він був учасником усіх світських заходів, які проводилися в місті. Він був добре знайомий з тогочасною міською верхівкою — Рішельє, Кобле, Рошешуаром, Растіньяком, Штігліцем та ін. Один з його знайомих, М. Ф. Дерібас, засвідчував у своїх спогадах уміння Й. фон Тома гарно вдягатися й таким чином виокремлюватися серед присутніх: «У глибині кімнати бачу багато незнайомих мені осіб у блискучих мундирах. Один з них, у червоному мундирі, більше всіх уразив мене».

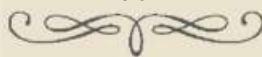
4 січня 1822 р. Й. фон Том повідомляв свій уряд про те, що експорт та імпорт зерна з Одеси зменшився «через систему, яка протегувала власним фабрикам і ремеслам». Будинок австрійського консульства розташовувався на вул. Поліцейській, 4 (сучасна вул. Буніна) у прибутковому будинку Ганзена. Сам консул проживав у центрі, в будинку на перехресті сучасних вулиці Преображенської та Малевого провулку. За активну консульську діяльність

у 1816 р. австрійський імператор нагородив Й. фон Тома орденом Леопольда. Дружиною консула була Доротея Понятковська. Помер та похований він на одному з одеських кладовищ у 1840 р.

У 1830–1832 рр. на посаді австрійського генерального консула в Одесі перебував Казимир Тімоні. Протягом 1832–1845 рр. консульську діяльність у місті здійснював Карл-Людвіг фон Том, син Й. Тома, а в 1845–1852 рр. канцлером генерального

Лист про складання повноважень грецького консула Г. Фонтані в Одесі. 1907 р.
Фото О. Федченко.
(ДАОО, ф.2, оп.1, спр. 3263, арк.18).

консульства був доктор Людвіг фон Гутман-ншталь. Упродовж двадцяти років, з 1854 р. до 1874 р., австрійським консулом був Йозеф Ріхтер фон Цішіні. Він відзначився тим, що домовився про визволення з російського полону під час Кримської війни 1853–1856 рр. багатьох полонених-французів.

У 1872 р. консульські повноваження перейшли до доктора Карла Прінцига, який провадив свою діяльність до 1886 р., а потім передав повноваження Сигізмунду Ріттеру фон Пйомбаці, який помер в Одесі в 1891 р. Після нього по чергову в Одесі були присутні такі австрійські консули, як Гайнріх Мюллер фон Рогой (1891–1900), Рудольф Водіянер фон Маглода (1900–1905), Алоїз Погачар (1905–1912), Йоган Паумгартнер (1913–1914). З початком Першої світової війни діяльність Австро-Угорського консульства в Одесі була припинена.

Іспанське королівське консульство. Іспанці відкрили своє консульство в Одесі в 1802 р. Матеріали про перші десятиліття роботи консульства зберігаються в Національному історичному архіві Іспанії¹⁴⁹. Першим іспанським консулом в Одесі став Луїс дель Кастільо, діяльність якого тривала до 1825 р. Проте приїхав іспанський консул до Одеси лише в 1804 р., і тільки в 1812 р. до міста прибули два іспанські кораблі, які завантажилися зерном. Утім, у 1816 р. таких кораблів було вже 8, у 1817 р. – 22, а в 1819 р. – 30. Згідно зі звітом дель Кастільо, у 1817 р. поряд з 22 іспанськими кораблями до Одеського порту заходили 420 російських, 182 австрійських, 147 англійських, 48 шведських, 43 іранських, 31 сардинський, 30 турецьких, 7 данських,

7 неаполітанських та один сицилійський корабель. З Одеси іспанські кораблі, як повідомляв консул, вивозили головним чином збіжжя, а привозили тютюн. У 1819 р. Луїс дель Кастільо повідомляв про прибуття до Одеси іспанських переселенців: «Цього літа з Маон емігрувала певна кількість ремісників, таких як теслі, стельмахи, будівельники та ін., видатних голів сімей, які в пошуках кращого життя вирішили переселитися сюди»¹⁵⁰.

У 1829–1830 рр. іспанським консулом в Одесі був Антоніо де Естефані, протягом 1836–1845 рр. — Яків Багуер, у 1846–1854 рр. — його син Франц Багуер. З 1849 р. у місті також діяло віце-консульство Іспанського королівства на чолі з Йосипом Кальсадою, який успішно продовжував свою діяльність у 1850-х рр.

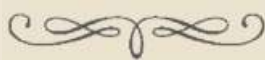
З 1825 р. до 1845 р. (з перервами) віце-консулом, а згодом консулом був Франциско Бакер-і-Рібас. У 1830 р. він уклав документ під назвою «Повідомлення про пряму торгівлю, що може бути встановлена між Одесою, Іспанією та її Америками»¹⁵¹. У консульській діяльності Бакеру-і-Рібасу допомагали два брати, один з яких, Хайме, спочатку був віце-консулом в Одесі, а з 1846 р. — консулом у Керчі. У 1845 р. Ф. Бакер-і-Рібас став генеральним консулом Іспанського королівства й залишався на цій посаді до 1864 р. Він також мав власну торговельну компанію та маєток неподалік Керчі.

Протягом дванадцяти наступних років генеральним консулом в Одесі був Карлос де-Еспанья, далі інтереси Іспанії представляли Дон Хуан де Діос-Рохас (1868–1870), Гутьєрес Альварес (1871–1890), Іван Котронео

¹⁴⁹ Чума Б. Встановлення торговельних відносин Іспанії та підросійської України у першій чверті XIX ст. (за матеріалами іспанського консульства в Одесі) // Історія України, Росії та країн Європи середньовіччя і нового часу. — К., 2011. — С. 264–268.

¹⁵⁰ Там само. — С. 267.

¹⁵¹ Чума Б. «Невинна жертва» Кримської війни 1853–1856 рр.: історія іспанського консула Ф. Бакера-і-Рібаса // Вісник Львівського університету. Серія історична. — 2013. — Вип. 48. — С. 491.

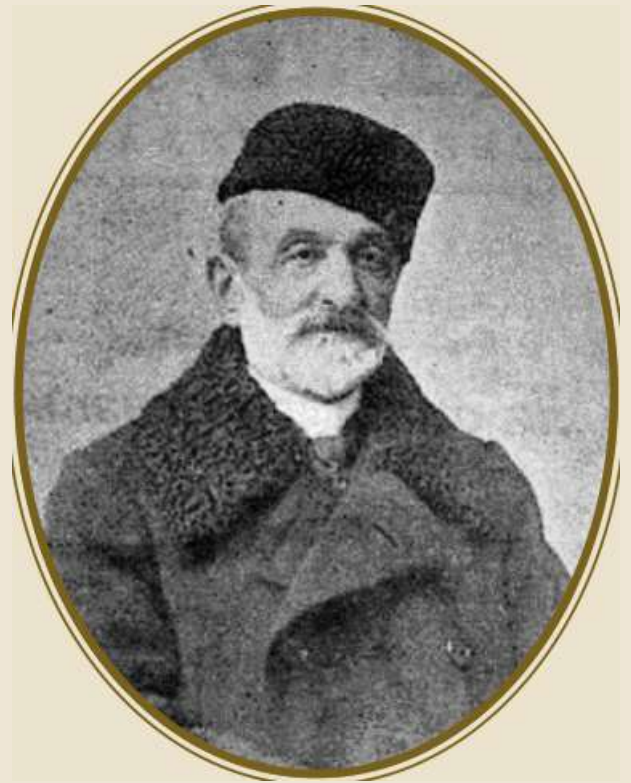

(1891–1901), Ернесте Фрейре (1901–1914) та Хосе І. Семпере (1915–1919). Відповідно, віце-консулами в місті були: Антон Кальсада (1862–1883), Олександр Корсі (1884–1890), Алфред Ріва (1891–1901), Л. Жданов (1903–1911), А. Харі (1912–1914) та Яків Бродський (1915–1917). А. Ріва виконував також обов'язки португальського консула в Одесі, А. Харі – консула Данії, а Я. Бродський – бразильського віце-консула. Крім генерального консула та віце-консула з 1911 р. уряд Іспанії започаткував посади позаштатних консула й віце-консула. Першим нештатним іспанським представником в Одесі став Еміліо Клара Піньюль. Іспанське консульство розташовувалося спочатку в будинку за адресою вул. Почтова, 9 (сучасна вул. Жуковського), а невдовзі на вул. Грецькій, 24.

Одеський консульський округ Іспанського королівства на початку ХХ ст. мав у своєму підпорядкуванні десять віце-консульств — у Бердянську, Маріуполі, Миколаєві, Євпаторії, Керчі, Феодосії, Таганрозі, а також у Батумі, Ростові-на-Дону та Новоросійську.

Консульство Сполучених Штатів Америки. За часів існування Російської імперії консульство США діяло в Одесі з 1830 р. до 1918 р. У 1829 р. президент Ендрю Джексон призначив першого американського консула в українському місті. Ним став Чарльз Райнд, один з найбагатших судновласників портів Нью-Йорка. Саме Ч. Райнд налагодив стосунки з Османською імперією, яка дозволила прохід американських суден через Босфор і Дарданелли.

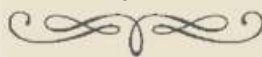
Протягом 1831–1859 рр. консульські повноваження виконував грецький торгівець Іван (Джон, Джованні) Раллі, який не був американським громадянином. Він народився в 1785 р. на о. Хіос (Греція). В 1822 р. він прибув до Одеси, а в 1827 р. уже заснував тут Одеську торговельну компанію «Раллі», обіг якої в

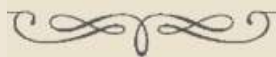

Стефан РАЛЛІ – американський консул в Одесі.
Фотопортрет. Др. пол. ХІХ ст.

1841 р. перевищив півтора мільйони рублів. «Містер Раллі — багатий і респектабельний, був віце-президентом торговельної біржі, дуже гордий бути американським консулом, адже це дає йому місце серед сановників міста, дозволяючи носити уніформу [консула] і шпагу на громадських зібраннях і дає йому привілеї, які певною мірою приємні, якщо не суттєво корисні»¹⁵², — свідчили сучасники про чинники, котрі спонукали купця І. Раллі стати консулом. У 1833 р. він став одним із засновників Чорноморського акціонерного товариства пароплавів.

¹⁵² Herlihy P. Greek merchants in Odessa in the 19 century // Harvard Ukrainian studies. – 1979/1980. – V. 3–4. – P. 410.

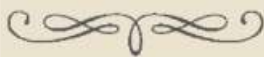
Будинок родини консулів Раллі в Одесі.
Суч. фото.

Меморіальна табличка на будинку консульства США в Одесі. *Суч. фото.*

Будинок консульства США в Одесі.
Суч. фото Т. Чухліба.

Згодом обов'язки віце-консула США в Одесі виконував син І. Раллі, Стефанос. С. Раллі був віце-консулом протягом 1832–1858 рр., а з 1858 р. до 1863 р. — консулом США. Він був купцем 1-ї гільдії, членом Одеського відділення комерційної ради, засновником торгових домів у Лондоні «Раллі і Петрококіно» та «Брати Раллі», а також почесним мировим суддею Одеси, головою фракції міської думи, членом комісії з упровадження нового міського статуту, головою Бендерського з'їзду мирових суддів, був кандидатом на посаду першого міського голови Одеси в 1863 р. З 1879 р. — гласний Одеської міської думи. Ініціатор і засновник Одеського товариства захисту тварин, на свої кошти побудував лікарню для тварин. С. Раллі був нагороджений орденами Св. Станіслава другого ступеня, Анни другого ступеня. Він володів вісьмома великими будинками (мешкав на вул. Преображенській, 14) в Одесі.

Помер у 1903 р. Знаними одеситами стали його сини, Петро і Павло Раллі. «Будинок Раллі» сьогодні розташований на розі вулиць Дерibasівської та Преображенської та вражає своєю архітектурною вишуканістю.

У 1864 р., після тривалого періоду консульства родини Раллі, першим американцем — консульським представником в Одесі став Тімоті Сміт. Згодом американськими консулами в Одесі призначалися близько десяти дипломатів, серед яких можна відзначити Леондера Даєра, Джорджа Скотта, Йоганна Германа Фількмана, Альфреда У. Смітта, Джона А. Рея та ін. У 2013 р. в Одесі на будівлі на вул. П. Чайковського, 6, де з 1884 р. до 1891 р. працювало американське консульство, була урочисто відкрита меморіальна дошка.

У 1901 р. консульство США розміщувалось у будинку на вул. Маразліївській, а з 1903 р. — на вул. Чорноморській, 12 (сучасна вул. Польська).

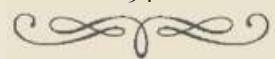
Японське консульство. Певна частина документів, яка висвітлює діяльність консульства Японії в Одесі зберігається в Японському центрі азійських історичних студій (Japanese Center for Azian Historical Records), електронний ресурс якого розміщений на сайті Національного архіву Японії в Токіо¹⁵³.

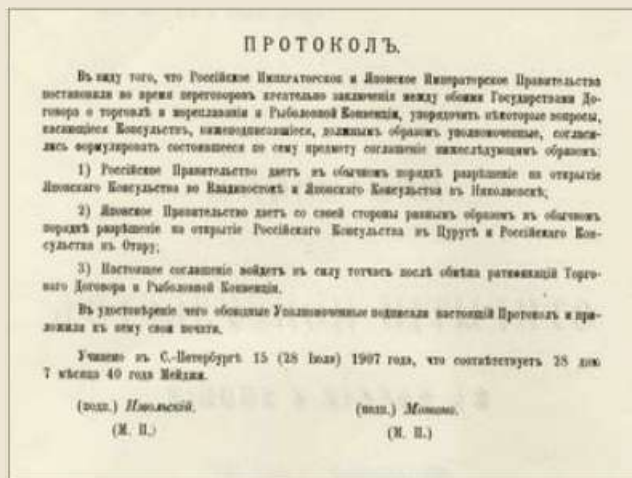
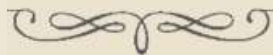
Консульське представництво в місті було утворене в 1889 р., однак почало діяти лише з призначенням у 1892 р. консулом А. Ракшеєва, який здійснював свої функції до 1898 р. З 1895 р. діяльність консульства регламентувалася положеннями «Договору про торгівлю і мореплавання» між Японською та Російською імперіями.

У 1897 р. японське консульство організувало в Одесі виставку японських товарів і предметів культури. З 1900 р. консульство очолив Ідзіма Каметаро. Він, зокрема, збирав інформацію про бюджет Російської імперії, укладання міжнародних договорів, студентські заворушення, стан цукрової промисловості на Півдні України. Як стверджують дослідники, основними функціями консульства Японії в Одесі були: по-перше, захист інтересів своїх громадян; по-друге, допомога в разі потреби своїм суднам; по-третє, розвиток економічної співпраці між державами; по-четверте, культурно-інформаційна діяльність; по-п'яте, збирання інформації про економіку регіону та одеський порт; по-шосте, розвідувальна діяльність. З початком російсько-японської війни 1904–1905 рр. консула з Одеси було відкликано.

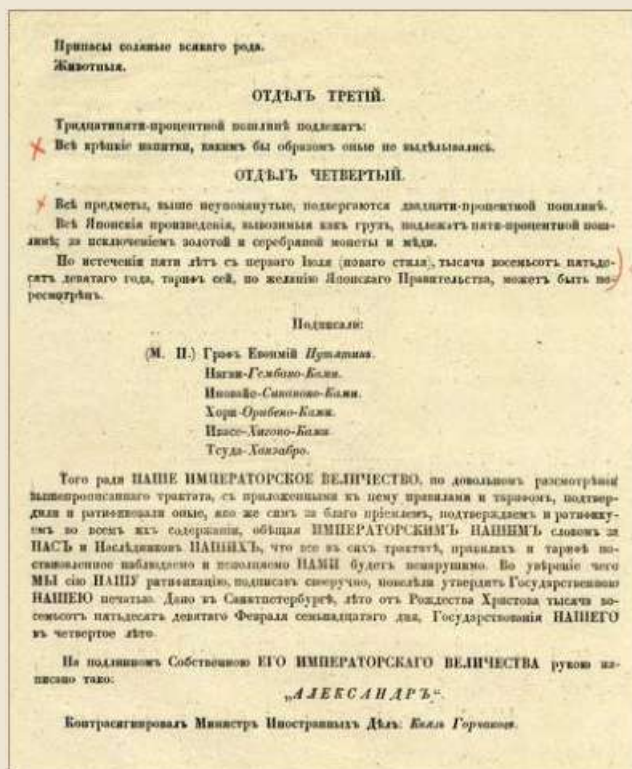
Бразильське консульство. У 1882–1887 рр. бразильським віце-консулом в Одесі був банкір Герман Абрамович Рафалович.

¹⁵³ Павленко С. Основні функції консульств та особливості діяльності Японського імперського консульства в Одесі (1889–1910) // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Історія та археологія». — 2014. — Вип. 22. — С. 82–89.

Протокол про обмін консульствами між Японською та Російською імперіями.
Витяг. 1907 р. (АВПРИ Москва. – Фонд «СПб. ГА», І-10, оп. 28, д. 534, л. 3–4).

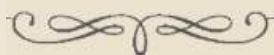
Торговий трактат між Японською та Російською імперією 1858 р.
(АВПРИ Москва. – Ф. Японский стол, д. 1414, л. 6–9 об.)

Він очолював банкірський дім «Рафалович і Ко», який проводив свою діяльність у місті ще з 1833 р. На посаді консула Г. Рафалович сприяв заснуванню Одеського, Київського та Російського комерційних банків, які надавали кредити, головним чином, для здійснення зовнішньої торгівлі. Наприкінці 1880-х – 1890-х рр. консулом Бразилії був Олександр Рафалович, племінник Германа Абрамовича, а на зламі 1890-х – 1900-х рр. бразильським віце-консулом став Григорій Федорович Рафалович. Одночасно він був консулом Перу та Данії в Одесі. У 1889–1892 р. Г. Рафалович був директором Одеського торгово-промислового комерційного банку та головою Одеської міської думи, з 1905 р. — членом правління Бессарабсько-Таврійського земельного банку. У 1911–1917 рр. бразильським віце-консулом був купець першої гільдії Яків Абрамович Бродський, представник банківського дому «А. М. Бродський», який у 1908 р. був перетворений на відділення Північного банку. У 1911 р. Я. Бродський став засновником Одеського купецького банку. Бразильське консульство розміщувалося в будинку за адресою вул. Дерибасівська, 10, у 1890-х рр. побудованому за проектом архітектора Е. Вея.

Консульства інших країн. Бельгійським консулом в Одесі був Онисим Абрамович Рафалович. У 1901 р. приміщення *Бельгійського консульства* розташовувалося у Воронцовському провулку, 4, згодом переїхало на вул. Канатну, 13, а в 1906 р. працювало в будинку Клеймана за адресою вул. Пушкінська, 1.

Данським консулом в Одесі наприкінці XIX ст. був Г. Ф. Рафалович; консульство було відкрите 1870 р. *Консулом Норвегії та Шведського королівства* з 1870 р. до 1882 р. був Ігнат Михайлович Ефруссі, який очолював банкірський дім «М. Ефруссі і Ко» та сприяв поліпшенню міжнародних фінансових зв'язків Одеси з іноземними країнами, зокрема

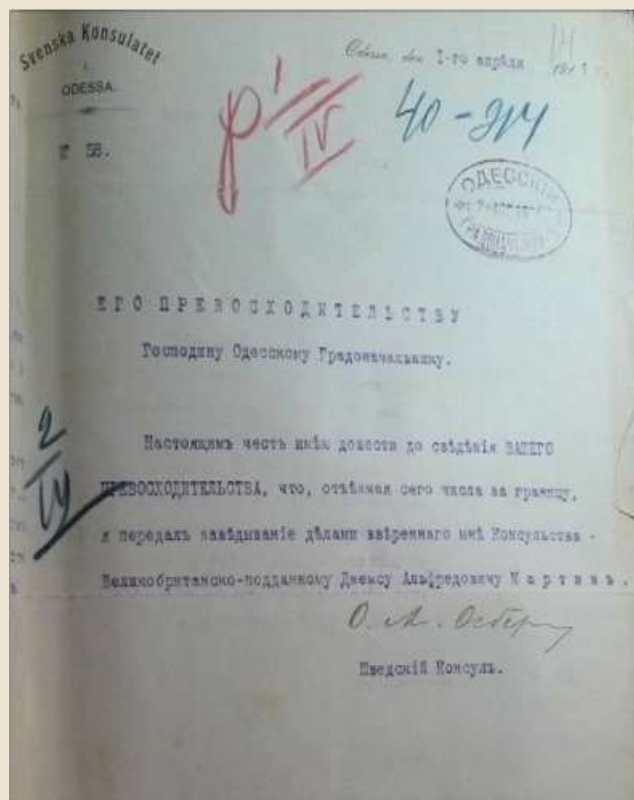

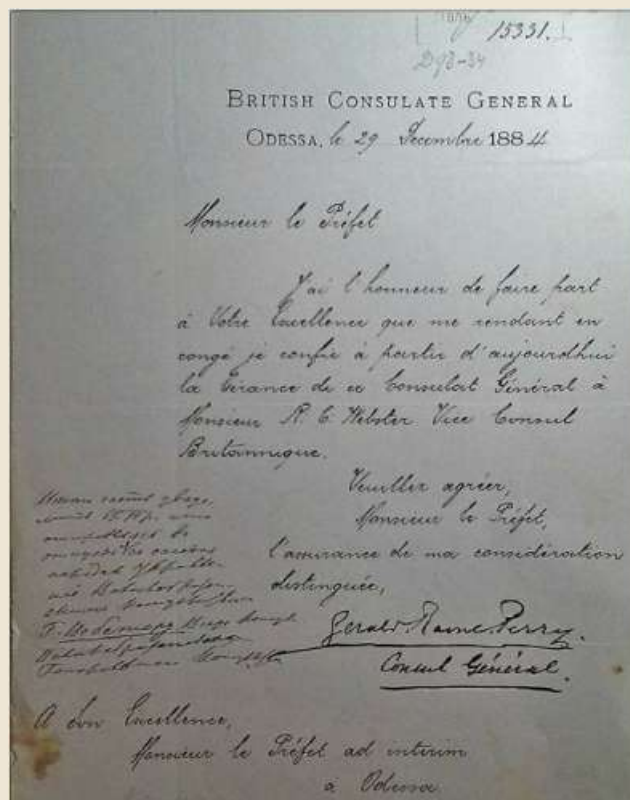
Бланк консульства Бельгійського королівства в Одесі. 1907 р.

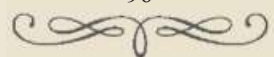
Бланк консульства Персії (Іран) в Одесі. 1884 р.

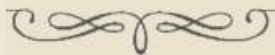

Лист про передачу О. М. Осбергом управління Шведським консульством в Одесі Д. А. Мартену на час відпустки. 1914 р.
Фото О. Федченко.
(ДАОО, ф.2, оп.1, спр.3599, арк.14).

Розпорядження про призначення Вебстера віце-консулом Великобританії в Одесі. 1884 р.
Фото О. Федченко.
(ДАОО, ф.2, оп.1, спр.1465, арк.59).

Австрією та Францією У 1914 р. генеральним консулом Швеції був О. Осберг. Його канцелярія спочатку містилася в будинку на вул. Надеждинській (сучасна вул. Гоголя), а потім — на Ланжеронівській, 3. Крім того, в 1914 р. норвезьким консулом в Одесі було призначено данського консула А. Харі.

Перським консулом в Одесі в 1882–1887 рр. був Лев Онисимович Рафалович. Адреси перського консульства змінювалися. Спочатку воно розташовувалося на вул. Поштовій, 30 (сучасна вул. Жуковського), потім — Грецькій, 38, а з 1906 р. переїхало на вул. Торгову, 12.

Будинок консульства Великої Британії спочатку розташовувався на вул. Катерининській, 7, а в 1906 р. воно перебувало на вул. Грецькій, 2. Відомо, що в 1884 р. британським віце-консулом в Одесі був Вебстер.

У 1854 р. управління консульством Пруського королівства було передане ганноверському консулу Е. Масі. Німецьке консульство в Одесі розташовувалося в будинку на вул. Маразлівській, 2/4; його генеральним консулом у 1914 р. був А. Шаффер.

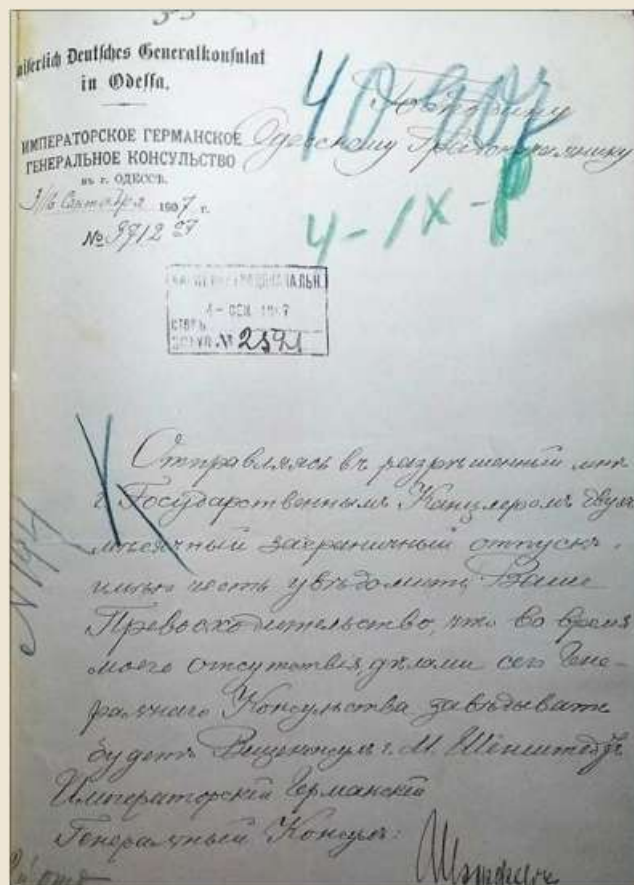
Нідерландське консульство розташовувалося на вул. Ланжеронівській, 3.

Португальське генеральне консульство, яким у 1854 р. керував Я. Порро, перебувало на вул. Троїцькій, 2, на розі вул. Маразлівської.

Румунське посольство розпочало свою діяльність у місті 1883 р. Спочатку воно розміщувалося на вул. Херсонській, 28 (сучасна вул. Пастера), а згодом на вул. Новосельського, 96.

Сербське посольство розташовувалося на Миколаївському бульварі, 6 (сучасний Приморський бульвар), а потім за містом — на дачі в Сухому Лимані.

Турецьке консульство розміщувалося за адресою пров. Казармений, 7 (нині пров. Маяковського). *Французьке консуль-*

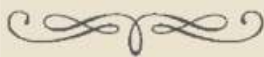
Лист про передачу А. Шаффером управління Німецьким генеральним консульством в Одесі М. Шьоншбергу на час відпустки. 1907 р.

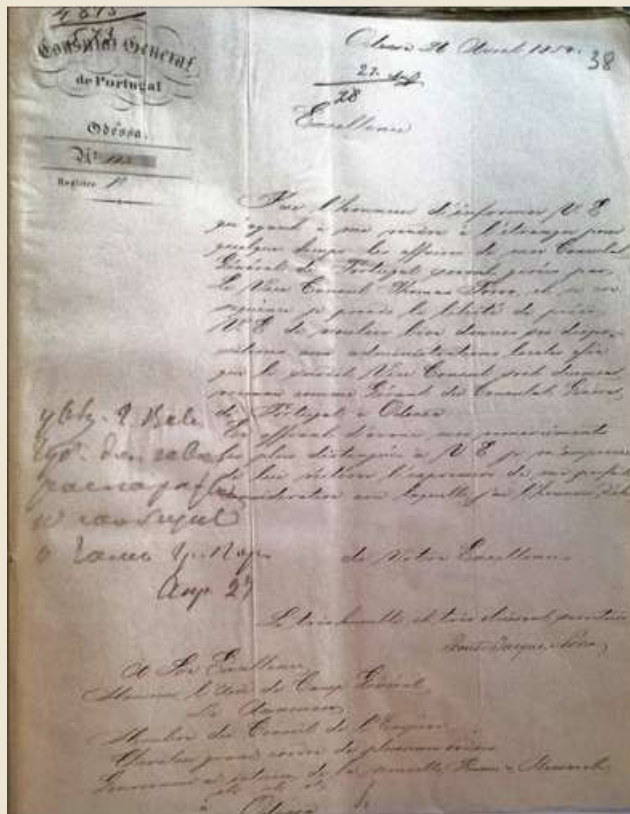
Фото О. Федченко.

(ДАОО, ф.2, оп.1, спр.3263, арк.33).

ство з 1901 р. перебувало в прибутковому будинку Шварца на вул. Троїцькій, 21. *Швейцарське консульство* розміщувалося на вул. Гоголя, 19. У 1906 р. швейцарським консулом в Одесі був Е. Вейем. *Болгарське консульство* в місті діяло з 1909 р., а в 1914 р. болгарським консулом в Одесі став Д. Валахов.

Консульства Чилі та Перу були відкриті в 1877 р., *консульство Панам* — в 1907 р., а з 1915 р. в Одесі почало діяти *консульство Уругваю*.

Лист про передачу Я. Порро управління португальським генеральним консульством в Одесі віце-консулу Т. Порро на час відпустки. 1854 р. Фото О. Федченко. (ДАОО, ф.1, оп.193 за 1854 р., спр.22, арк. 38).

Розпорядження про призначення Болгарським консулом в Одесі Д. Валахова. 1914 р. Фото О. Федченко. (ДАОО, ф.2, оп.1, спр.3599, арк.17).

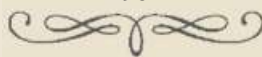
ІНОЗЕМНІ КОНСУЛЬСТВА В МИКОЛАЄВІ

У 1862 р. у Миколаєві були відкриті торговельний порт і митниця, водночас до місцевого порту було дозволено вхід іноземним суднам, що спричинило появу тут консульських представництв багатьох іноземних держав¹⁵⁴. У 1867 р. до Миколаївського морського порту зайшло більше 200 іноземних торговельних

¹⁵⁴ Чередниченко Г. Иностранные консульства в Николаеве как культурно-историческое явление XIX – XX вв. // Красзнавичий альманах. – Миколаїв, 2004. – № 1. – С. 12–26.

суден, а саме місто перетворилося на один з найбільших центрів Південної України з експорту зерна. Миколаїв входив до Одеського консульського округу. Будинки іноземних консулів розташовувалися, головним чином, у кварталі між вулицями Спаською, Великою Морською, Наваринською та Фалєєвською. Місцеві мешканці часто називали його Консульським кварталом.

Генеральне консульство Австрійської імперії почало діяти в Миколаєві з 1860-х рр. У своєму звіті за 1866 р. генеральний консул Австрії в Одесі Й. Р. фон Цішіні писав: «З огляду на те піднесення, яке пережила

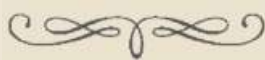
Будинок консульства Сербії в Одесі.
(Приморський бульвар). Суч. фото Т. Чухліба.

тамтешня торгівля, мені здавалося невідкладним вжити відповідних заходів уже зараз, а оскільки в особі громадянина Австрії Людвіга Куліссіча знайшлася цілком прийнятна кандидатура для ведення цих справ, то я не оминув нагоди призначити його 3 квітня 1866 року консульським агентом у Миколаєві та звернувся до посланника Його Величності в Санкт-Петербурзі з проханням розпорядитися про вчинення необхідних заходів у зв'язку з визнанням Куліссіча в цій якості з боку офіційних органів»¹⁵⁵. Перед тим, про-

тягом 1859–1866 рр., Л. Куліссіч був почесним консульським агентом у Феодосії. Отже, в 1869 р. Л. Куліссіч став австрійським консулом у Миколаєві й лише в 1891 р., у зв'язку з похилим віком, він тимчасово передав свої консульські повноваження німецькому віце-консулу в Миколаєві Францу Фрішену. Німецький купець був членом Миколаївського біржового комітету, купцем першої гільдії, комерц-радником та власником «Торгового

матичні зв'язки: 1785–1919 рр. (на матеріалах австрійських представництв на півдні України) // Наукові праці. Історія. – Миколаїв, 2012. – С. 65.

¹⁵⁵ Цит. за: Вовчук Л. Російсько-австрійські дипло-

дому Фрішен і Ко». Основною його діяльністю був експорт українського зерна. Саме він стояв біля витоків побудови Чорноморського суднобудівного заводу в місті.

З 1901 р. до 1914 рр. австрійським консульським агентом у Миколаєві був німець Густав Віндшейд, який за свої заслуги перед урядом Австро-Угорської імперії був нагороджений Лицарським хрестом ордена Франца-Йосипа та орденом Залізної корони. У 1914 р. консулом Австрії став Пауль Гойе, представник фірми «Н. Нойфельд і Ко». Того самого року за підозрою у шпигунстві з Миколаєва був висланий німецький генеральний консул Франц Фрішен, а поліція тривалий час розшукувала австрійського віце-консула Густава Віндшейда.

З 1867 р. у Миколаєві відкрилося **віце-консульство Великої Британії**. Віце-консул Георг-Джеймс Вестор. У 1880 р. віце-консулом був Вільям-Георг Вагстаф. У січні 1880 р. він звертався до миколаївського губернатора М. Аркаса з проханням про видачу дев'яти англійським пароплавам свідоцтв, що вони затрималися у Дніпровсько-Бузькому лимані через великий лід. У 1918 р. з Миколаєва виїхав англійський консул Генріх Браун.

Німецьке консульство в місті було відкрите в 1875 р. Його першим консулом був Геллер. З 1882 р. німецьким віце-консулом у Миколаєві був Франц Фрішен з Бремена. Він став купцем першої гільдії, комерц-радником. У 1902 р. надав 14 тисяч рублів для вимощення вулиць Миколаєва бруківкою. У 1903 р. він придбав у Бельгії спеціальну машину для поливання газонів. Однак у 1914 р., як уже згадувалося, він був висланий з Миколаєва за підозрою у шпигунстві. Зокрема, один з підозрюваних у цій справі А. Шаффер на допиті повідомляв, що «господин Фрішен проживав тогди в Николаеве и

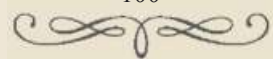
исполнял обязанности германского консула в Николаеве, поручил ему собирать на заводе «Наваль» ряд свидетельств, относящихся, главным образом, к военному судостроению и производству снарядов...»¹⁵⁶. У 1918 р. генеральним консулом Німеччини був Георгій Оттонович Штоббе, правителем канцелярії Німецького генерального консульства — Курт Воленберг.

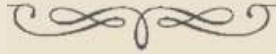
Грецьке консульство в Миколаєві розпочало свою діяльність у 1877 р. Його першим консулом став Георгій Зігомало. У 1881 р. він допоміг Миколаївському товариству садівництва розшукати й судити шкіпера грецького судна С. Гаспарагуса, який не повертав 320 рублів сріблом. 1918 р. віце-консулом був Іван Пантелеймонович Зігомало — засновник Еллінського благодійного товариства в Миколаєві. Канцелярія грецького консульства розташовувалася в будинку на вул. Католицькій, 56 (сучасна вул. Адмірала Макарова).

Іспанське консульство. З 1872 р. іспанським консулом у Миколаєві був Людвіг Куліссіч. Пізніше віце-консулами Іспанського королівства в місті по чергому були Франц Максиміліан Август Фішер (1907–1914), Тіт Бадзирєв (1915) та Соломон Тепер (1918).

Сербське консульство працювало з 1894 р. Консул — австрієць Антон Властелиця, а згодом — його син Георгій. Він закінчив Київський та Миколаївський університети, медичний факультет Московського університету. Купець 2-ї гільдії, комерц-радник, голова Миколаївського міського кредитного товариства. Власник фірми «Товариство Властелиця і Вулих», власник заводу сільськогосподарської техніки. Позаштатний віце-консул Сербії. Будинок консульства розташова-

¹⁵⁶ Тригуб О., Вовчук Л. Шпигунська діяльність намецько-австрійських консулів на півдні України (початок ХХ ст.) // Чорноморський літопис. — 2014. — Вип. 11. — С. 78.

Будинок італійського консульського агента
у Миколаєві
(перехрестя вулиць Лягіна та Микільської).
Фото. 1901 р.

ний за адресою вул. Католицька, 21 (сучасна вул. Адмірала Макарова, 23).

Французьке консульство було започатковане в Миколаєві в 1884 р. на чолі з консулом Віталі. У 1918 р. з Миколаєва виїхав консул Франції Адольф Олександрович Вадон, який одночасно був консулом Бельгії в місті.

Турецьке консульство було відкрите у 1884 р. (консул – Мегмед Садик-бей), **бразильське консульство** діяло з 1896 р. (у 1918 р. консулом був Михайло Маркович Ландау), **данське консульство** відкрите 1882 р. (консул Сербос), **консульство Норвегії та Швеції** – 1884 р. (консул – Лаутон, у 1918 р. – Ричард Альбертович Дандердель), **італійське консульство** — 1896 р. (Олександр Фіделлі).

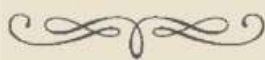
У 1896 р. консулом *Португалії* в Миколаєві був Боссаліні, а в 1918 р. з міста виїхав його наступник — Петро Спиридонович Кологерас. У той самий час у місті діяло **Нідерландське консульство** на чолі з консулом Лісоном Дохан Тори-Лісон

ІНОЗЕМНІ КОНСУЛЬСТВА В ХЕРСОНІ

Наприкінці XVIII ст. у Херсоні перебували представники Австрії, Неаполя, Польщі та Німеччини. Пізніше тут почали діяти консули Великої Британії, Франції, Німеччини та Італії. Від початку XX ст. у Херсоні працював французький консул О. Вадон, німецький консул О. Шиль та британський консул Е. Каруана, віце-консул Італії А. Анатра.

У червні 1782 р. до Херсона через р. Дунай прибуло перше судно **Австрійської монархії**, на якому прибув Антон Франц Віллесгофен, котрий був засновником «Дунайської і морської торгової кампанії». Херсон і Херсонський порт були важливі для австрійців, по-перше, тим, що через Дніпро, гирло якого розташоване поблизу міста, вони мали змогу поставляти свої товари до України, а отже — до всієї Російської імперії. По-друге, Херсонський порт став для Австрії важливим транзитним пунктом, через який її сільськогосподарська продукція потрапляла до Туреччини та Персії, а також через Босфор — у порти Середземного моря. У 1905 р. Херсонський порт відвідало 125 пароплавів, серед яких 100 було англійських, 17 — австрійських, 3 — голландських, 3 — німецьких, по одному — норвезьких, данських та італійських суден. На початку XX ст. через порт проходили десятки мільйонів пудів хліба: у 1902 р. з Херсона до країн Європи було експортовано 1 млн 54 тис. пудів зернових, а в 1903 р. — 318 тис. пудів пшениці, 971 тис. пудів ячменю та 478 тис. пудів жита, що становила близько 1 млн 700 тис. пудів збіжжя.

З 1785 р. у Херсоні почало діяти **австрійське генеральне консульство**. Першим генеральним консулом у Херсоні був Йоган Розарович (1739–1789). У травні 1787 р. йому вдалося підготувати візит до міста імператора

Йозефа II Габсбурга. З 1789 р. до 1791 р. консулом Австрії в Херсоні був Аренд Торклер, який перед тим обіймав посаду канцлера генерального консульства Неаполітанського королівства. Від 1792 р. здійснював свою діяльність консул Ігнац Руттер. З розвитком торговельно-економічних можливостей сусідньої Одеси діяльність австрійського консульського представництва в Херсоні поступово занепадала, з огляду на що в 1803 р. було вирішено перенести його до Одеси.

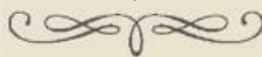
У 1787 р. в Херсоні було відкрите **Неаполітанське генеральне консульство** на чолі з консулом Віченцо Музенгою, яке в 1797 р. було перенесене до Одеси.

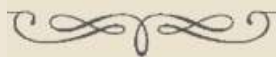
У 1866 р. у Херсоні працювали **віце-консул Великої Британії** Георг Стівенс та **французький консульський агент** Юлій Казимирович Аллар. Активну діяльність у місті розгорнув у 1908–1919 рр. англійський

консул Едвін-Вільям Каруана, який також мав повноваження консула Туреччини в Херсоні. За його сприяння до 80% зерна херсонських портів закупували Англія та Швеція. На початку ХХ ст. у місцевих портах постійно перебували англійські судна «Джекобс», «Принц Альберт», «Квін», «Оуен», «Енсе» та ін. Консул відповідав за постачання вантажу та оформлення митних документів, ремонт суден, опіку моряків тощо. Консул Е.-В. Каруана створив у Херсоні власну морську контору, котра опікувалася цими справами. Завдяки своїм статкам він підтримував культуру, зокрема очолював Музей мистецтв, а також надавав матеріальну допомогу Херсонському музею старожитностей. Він мав квартиру, що одночасно слугувала консульським представництвом, на вулиці Лютеранській поблизу Олександрівського парку в Херсоні.

Залишки будинку консульства Іспанії у Херсоні (Старе місто).
Суч. фото.

ІНОЗЕМНІ КОНСУЛЬСТВА В БЕРДЯНСЬКУ ТА МАРІУПОЛІ

Ще в 1827 р. Бердянськ отримав статус повітового міста Таврійської губернії, а в другій половині XIX ст. місто перетворилося на великий торговельний порт Азовського моря. Протекціоністська політика уряду призвела до того, що в місті селилося багато іноземців, які займалися головним чином торгівлею. За переписом 1897 р., у Бердянську проживали 1106 іноземних підданих: з Грецького королівства — 325 осіб, Османської імперії — 241, німецьких держав — 230, італійських держав — 106, Австро-Угорської імперії — 58, Великої Британії — 34, Сербії — 28, Франції — 21, Румунії — 19, Чорногорії — 18, Персії — 14, Болгарії — 7, Швейцарії — 6, Америки — 2. При цьому в місті, де переважало українське населення, мешкали 2 771 єврей, 733 німці, 418 греків, 290 татар, 130 болгар, 105 поляків, 74 вірменина, 50 турків, 11 чехів, 4 молдаванина. На зламі XIX–XX ст. у Бердянську налічувалося до 650 торговельних закладів з річним товарообігом 10 млн рублів. При цьому лише в 1910 р. дев'ять експортних контор вивезли за кордон 3 097 747 чвертей збіжжя на суму 30 млн 700 тис. руб.

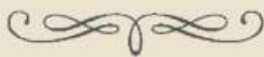
Протягом XIX ст. у Бердянську були започатковані й активно діяли консульства *Сицилії* (перша документальна згадка за 1843 р.; консул Яків Тальяфери), *Сардинії* (1845 р.; консул Розоалі), *Греції* (1857 р.; Ламбро Амбанопуло), *Австрії* (1857 р.; Іванчич, з 1905 р. — Ромелло Тубіно), *Бельгії* (1858 р.; консул Бонне, з 1864 р. — Кауфман, з 1867 р. — Геммерле), *Великої Британії* (1858 р.; консул Камбербетч, з 1864 р. — Вагстафф, з 1866 р. — Джеймс Зороб, з 1877 р. — Лоу, з 1909 р. — Джон Гривз), *Туреччини* (1870 р.; Іванчич), *Іспанії* (1870 р.; Андре Сагвінетті), *Італії* (1870 р.; Ансальді, з 1905 р. — Енріко Дал-

лорсо), *Франції* (1872 р.; Жан Франсуа Бонне), *Данії* (1872 р.; Драшкович), *Німеччини* (1872 р.; Іван Геммерле, потім — Оссенкоп), *Нідерландів* (1872 р.; Михайло Пайкос), *Швеції та Норвегії* (1890 р.; Андронік Пайкос). У 1914 р. у Бердянську продовжували діяти консульства Франції, віце-консульства Австро-Угорщини, Швеції, Данії, Іспанії, Греції та Італії.

Грецьке консульство. Торговельне представництво греків було першим у Бердянську іноземним консульством. За часів Російської імперії його почергово очолювали Ламбро Амбанопуло, Михайло Пайкос, Петро Скуффо, Іоан Іозеф, Антоніо Сонгвінетті та Григорій Пападакі. При цьому всі консули займалися підприємницької діяльністю, були власниками великих і середніх торговельних контор¹⁵⁷. У 1857 р. грецький консул М. Пайкос допомагав спорудити в Бердянську церкву Христа Спасителя, був одним з будівничих Бердянського порту, членом земських зборів міста. Родина Пайоксів володіла будинком на Театральному проспекті, який зберігся до цього часу. Син М. Пайкоса, Андронік Михайлович, у 1890-х рр. був віце-консулом Швеції та Норвегії. Останнім грецьким консулом Бердянська був Григорій Пападакі (1862–1931). Він був купцем, його хлібні склади займали майже цілий міський квартал, володів кількома пароплавами. Родина Пападакі мешкала в будинку на вул. Вознесенській, 15/9.

Консульство Великої Британії. Одним з найуспішніших віце-консулів Великої Британії в Бердянську був Джон Гривз. У 1876 р. Дж. Гривз відкрив у місті склад закордонної сільськогосподарської техніки та спеціальну майстерню для неї. По суті, це стало першим

¹⁵⁷ Руда Ю. Грецька громада Бердянська в епоху реформ другої половини XIX ст. // Грецьке підприємництво і торгівля у Північному Причорномор'ї XVIII – XIX століття : зб. наук. ст. – К., 2012. – С. 152.

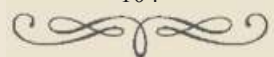
підприємством з виробництва такої техніки на Півдні України. У 1883 р. англійський віце-консул відкрив у Бердянську невеликий завод з виробництва машин, який мав близько 330 станків, пресів, свою електростанцію. У семи цехах заводу працювали до 1500 робітників. Цікаво, що на заводі «Джон Грівз і К» було встановлено 9-годинний робочий день, працювала бібліотека-читальня, а також музичний і драматичний гуртки.

Іноземні консульства в Маріуполі. Маріуполь був великим портовим містом та одним з найбільших торговельно-промислових центрів Північного Приазов'я. У припортовому місті з 1845 р. діяли консульства *Австрійської імперії* та *Італії*. Крім того, до 1917 р. тут перебували консули *Англії* (вул. 1-го травня, 72), *Німеччини* (вул. Торгова, 9), *Туреччини* (вул. 1-го травня, 86), *Франції* (вул. Артема, 50). Упродовж 1895–1916 рр. консулом *Іспанського королівства* в Маріуполі був Йосип Видович.

Таким чином, протягом тимчасового перебування українських земель у складі Російської імперії консули іноземних держав, котрі перебували на території України, виконували не лише функції дипломатів, а й відіграли велику роль у розвитку як окремих міст, так і цілих регіонів. Розвиваючи власне підприємництво, що зазвичай мало родинно-спадковий характер, місцеві консули створювали торгові дома та банківські установи, що сприяло розвитку торгівлі й виходу українських товарів на світовий ринок. Крім здійснення повноважень з розвитку міжнародних торговельних відносин і захисту своїх співгромадян у власному консульському окрузі, іноземні консули брали активну участь у громадському й культурному житті таких міст України, як Київ, Одеса, Херсон, Миколаїв, Маріуполь, Бердянськ та ін.

Будинок німецького консула Бремера
у Маріуполі (вул. Італійська).
Фото. Поч. ХХ ст.

§ 5. КОНСУЛЬСЬКІ
ПРЕДСТАВНИЦТВА
НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ
У СКЛАДІ
АВСТРО-УГОРСЬКОЇ
ІМПЕРІЇ

Наприкінці XVI — на початку XVII ст. визначним центром транзитної торгівлі й ремесла став Львів. Тут діяло близько 30 ремісничих цехів, продукція яких постачалася в Угорщину, Персію, Туреччину, Польщу, Венецію. Своєрідним визнанням важливості міста як торговельного центру було призначення Венеційською республікою свого консула. Ним став венеційський купець Антоніо де Массарі (Antonius Di Massari Dalmata), який походив з Далматійського узбережжя Адриатики. У його обов'язки входило боронити підданих Венеційської республіки та їхнє майно, з тим, однак, застереженням, що він не має права під приводом цього консульства накладати оплати чи мати якісь користі від венеційських підданих та їхніх товарів під загрозою втрати консульської посади.

Наприкінці XVII ст. Львів як транзитний торговельний центр поступово занепадав. До цього спричинилися зміщення торговельних маршрутів, спустошливі напади ворожих армій, пожежі та епідемії, зростання внутрішньої напруженості в Речі Посполитій. Натомість у справах міжнародної торгівлі в регіоні дедалі більшої ваги набувало місто Броди.

Роль Бродів особливо зросла після 1772 р., коли в результаті Першого поділу Польщі Галичина відійшла до Австрії й це місто стало прикордонним з Російською імперією, своєрідними східними «торговельними воротами» Австрії. У 1779 р. Броди отримали статус вільного торговельного міста з правом безмитної торгівлі з Росією та іншими країнами. Саме в Бродах у 1815–1828 рр. працював торговельний представник Пруського королівства Карл Протцен, виконуючи й консульські функції. За деякими даними, тоді в Бродах функціонував і баварський торговельний представник і, можливо, консул. У 1826 р. у місті було відкрите консульство Російської

імперії, яке діяло тут до 1896 р. Від кінця ХІХ ст. і до Першої світової війни у Львові працювали консульства Франції, Великої Британії, Росії, Німеччини, Італії, Данії, Нідерландів, Аргентини.

Віце-консульство Сполученого Королівства Великої Британії та Ірландії. В лютому 1905 р., зважаючи на розвиток торговельно-економічних відносин і присутність значної кількості британських підданих у Галичині, уряд Великої Британії через свого посла сера Френсіса Планкетта повідомив офіційний Відень про намір відкрити у Львові віце-консульство Сполученого Королівства Великої Британії та Ірландії, яке підпорядковувалося Генеральному консульству у Відні. Британським віце-консулом у Львові мав стати професор Львівської політехніки та Львівської торговельної академії Роман Залозецький. 15 лютого 1905 р. на його ім'я генеральний консул Великої Британії у Відні Пауль фон Шеллер виписав консульський патент. Проте отримання екзекватури наштотувалося на несподівану перепону, якою стала саме посада професора Львівської торговельної академії, що вважалася посадою державного службовця. А згідно з Декретом придворної канцелярії 1832 р., державним службовцям заборонялося вступати на службу до іноземних консульств. Ще однією перешкодою було те, що проф. Р. Залозецький мав звання офіцера інженерних військ ландверу.

Однак у цьому випадку йшлося не про звичайного державного чиновника, а про відомого науковця, автора багатьох наукових праць і підручників, засновника й редактора професійного часопису «Нафта», дійсного члена Наукового товариства ім. Шевченка, професора Львівської торговельної академії та Львівської політехніки, члена-кореспондента

Технічного товариства в Санкт-Петербурзі й радника австрійського уряду. Зважаючи на такі обставини, посольство Британії у Відні виявило наполегливість і звернулося з проханням до австрійського уряду зробити виняток стосовно проф. Р. Залозецького. Така тверда позиція британської дипломатії справила потрібне враження, й у жовтні 1905 р. проф. Р. Залозецький (склавши офіцерське звання) був визнаний Почесним віце-консулом Великої Британії у Львові.

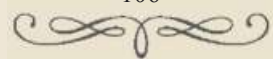
Консульство Королівства Данія. У січні 1908 р. король Данії Фредерік VIII своїм указом призначив відомого львівського архітектора та імперського радника Альфреда Захаревича королівським Почесним консулом Королівства Данія у Львові². 18 березня 1908 р. міністр закордонних справ Австро-Угорської імперії барон Еренталь надіслав подання до Франца Йосифа І, і цісар дозволив Альфреду фон Захаревичу вступити на посаду Почесного консула Данії у Львові та видав екзекватуру.

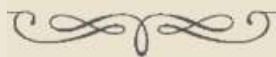
Виконуючи консульські обов'язки, А. Захаревич підпорядковувався генеральному консулу Королівства Данія у Відні. Значною мірою його діяльність на цій посаді була зосереджена на питаннях налагодження торговельно-економічних зв'язків Данії та Галичини, а також трудової міграції. Тоді консульство діяло у віллі А. Захаревича на розі вул. Ісаковича (тепер вул. Горбачевського) та нинішньої Метрологічної. Перебуваючи на посаді почесного консула, А. Захаревич продовжував творчу й будівничу діяльність. За його керівництва було спроектовано і збудовано десятки промислових, господарських і громадських об'єктів у Львові та інших містах Галичини.

Консульство Королівства Нідерландів. У листопаді 1906 р. уряд Королівства Нідерландів ухвалив рішення відкрити кон-

¹ Leopolis Consulari. Сторінками історії консульського Львова. – Львів : Літопис, 2013. – С. 40.

² Там само. – С. 44.

сульську установу у Львові. Після необхідних узгоджень з австро-угорською стороною 19 лютого 1907 р. указом королеви Вільгельміни Почесним консулом Королівства Нідерландів у Львові був призначений керівник відомої в Галичині адвокатської контори доктор Казимир Вітковський — адвокат, член дисциплінарної ради палати адвокатів у Львові, синдик Національного закладу ім. Оссолінських у Львові та директор Меліораційного банку. У травні того самого року він отримав екзекватуру від імператора Франца Йосифа I. Консульство було розташоване в приміщеннях адвокатської фірми доктора К. Вітковського, де і працювало до кінця Першої світової війни.

Німецьке консульство у Львові вперше було відкрите 1 квітня 1896 р. на вул. Мохнацького, 19 (тепер вул. Драгоманова). Очолив консульство кадровий дипломат барон Гуго фон Шпессгардт (Hugo von Spesshardt). Посаду віце-консула в 1906–1907 рр. обіймав граф Фрідріх-Вернер фон дер Шуленбург (Schulenburg), згодом — посол Німеччини в Грузії (1918), Ірані (1922–1931), Румунії (1931–1934), СРСР (1934–1941). У 1944 р. він брав участь у змові проти А. Гітлера, був заарештований і страчений 10 листопада того самого року.

Наступником Шпессгардта на посаді німецького консула у Львові 19 жовтня 1907 р. імператор Вільгельм II призначив Іво фон Редена (Ivo von Reden), одного з найталановитіших і найперспективніших молодих дипломатів Німеччини. До свого призначення у Львові той служив у колоніальній адміністрації в Німецькій Східній Африці, у 1902–1903 рр. обіймав посаду віце-консула Німеччини в Лондоні, а в 1903–1907 рр. — віце-консула

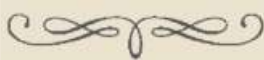
Німеччини в Сент-Луїсі (США). Екзекватура І. Редену була надана 11 листопада 1907 р. За його каденції 31 березня 1912 р. німецьке консульство перенесли на вул. П. Хмельовського, 9 (тепер вул. Л. Глібова).

У 1912 р. І. Реден отримав призначення на посаду повноважного посланника Німеччини в Абіссинії, але 2 жовтня у Львові він за таємничих обставин укоротив собі віку. Повноваження з управління консульством перейшли до секретаря Фаулера (Fauler), а вже в листопаді того самого року — до віце-консула Брайтлінга (Breitling).

23 грудня 1912 р. останнім імператорським німецьким консулом у Львові призначили Едуарда Гайнце (Eduard Heinze), котрий обіймав перед тим від 1906 р. посаду консула в Курітібі (Бразилія). 23 січня 1913 р. імператор Франц Йосиф надав йому екзекватуру, а 28 січня 1913 р. він розпочав виконання обов'язків у Львові. На цей період припадає активізація співпраці німецького консульства з органами місцевого самоврядування, зокрема з поліцією міста Львова, про що свідчить інтенсивне офіційне листування між ними. Після початку Першої світової війни та з огляду на небезпеку наступу російських військ консул Гайнце відбув через Закопане до Кракова. Посольство Німецької імперії просило МЗС Австро-Угорщини перенести туди його розташування.

Консульство Пруссії в 1816 р. було відкрите в Бродах. Почесним консулом став великий торговець міста Броди Карл Протцен, який 24 березня 1816 р. отримав від імператора Австрійської імперії Франца I консульську екзекватуру. Обов'язки почесного консула він виконував до 1828 р., потім пішов у відставку за власним бажанням. Діяльність консульства не відновлювали. Галицьке місто Броди, яке впродовж 1789–1879 рр. мало статус вільного міста, що разом із вдалим

з Там само. — С. 76.

Будівля на вул. Франка, 4 (колишня вул. Панська), де у 1902–1904 рр. працювало Консульське агентство у Львові під керівництвом Е. Сверчевського

географічним розташуванням, наявністю залізничної станції, торгово-промислової палати й митних установ зробило його помітним центром транзитної торгівлі в регіоні⁴.

Не випадково так само, в Бродях, на території Західної України, розпочалася **консульська діяльність Російської Імперії**. Фактично консульство почало діяти 11 квітня (30 березня) 1827 р., а першим консулом Російської імперії став Микола Святський, який обіймав цю посаду до 1842 р.

Надалі консульські обов'язки виконували Ф. Краузе (1851–1855), І. Святський (1855–1858), А. Акерман (1858–1859), А. Рашет (1859–1862). Майже 30 років — з 1862 р. до 1890 р. — консулом у Бродях був Федір Ебергард (хоча зазвичай у практиці російського МЗС консульських агентів на нове місце служби переводили кожні 3–5 років). У 1890 р. на посаду консула у Бродях був призначений Костянтин Пустошкін (1890–1909), який до цього виконував функції генерального консула в Неаполі (1885), а потім в Амстердамі (1887). У 1893 р. указом росій-

ського імператора Олександра III від 10 (22) жовтня консульство перенесли до Львова. У 1906 р. за особливі заслуги на дипломатичній службі К. Пустошкіна призначили генеральним консулом Російського імператорського консульства у Львові. Спогади, враження та роздуми консула про свою службу він описав у мемуарах «Дев'ятнадцять років серед полків». Згодом посаду консула у Львові обіймали Н. Данилов (1909–1910), Я. Екземплярський (1910–1913) та В. Ніколаєв (1913–1914). Із початком Першої світової війни російське імператорське консульство у Львові припинило свою діяльність.

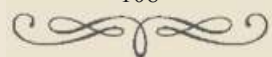
Перебуваючи у Львові, російське консульство кілька разів переїжджало. Будинок на вул. Оссолінських, 4 (тепер вул. Стефаника) — перша зафіксована адреса, за якою розташувалося російське консульство у Львові. У 1900 р. воно переїхало в будинок на вул. Сикстуській, 64 (тепер вул. Дорошенка), у 1901 р. — до вілли Шидловських на пл. Домбровського, 7 (тодішній район Хоронщизна, сьогодні — пл. Маланюка)⁵.

Консульство Франції. З початком ХХ ст. Франція почала проявляти велику зацікавленість у Галичині. У січні 1901 р. дипломатичне представництво Французької республіки у Відні звернулося до міністерства закордонних справ Австро-Угорщини з повідомленням про намір відкрити у Львові консульську установу. У результаті консульським агентом Франції у Львові в березні 1902 р. став Еразм Сверчевський, який представляв у місті інтереси деяких французьких торговельних компаній. Консульські функції він виконував до початку Першої світової війни. Його офіс містився на вул. Панській, 4 (нині вул. І. Франка), а від 1906 р. — за адресою Бернардинська площа, 2а (нині Соборна площа)⁶.

⁵ Там само. — С. 96.

⁶ Там само. — С. 138.

⁴ Там само. — С. 94.

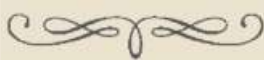
Будівля де у 1900–1901 рр. розмішувалося
Російське Імператорське консульство у Львові
вул. Дорошенка, 64
(колишня вул. Сикстуська)

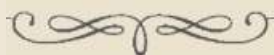

Будівля на вул. Драгоманова, 19
(колишня вул. Мохнацького),
де у 1896–1912 рр. функціонувало консульство
Німецької Імперії у Львові

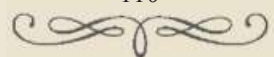

Будівля на вул. Стефаника, 4 (колишня вул. Оссолінських), перша зафіксована адреса Російського
Імператорського консульства у Львові перед Першою світовою війною

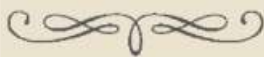

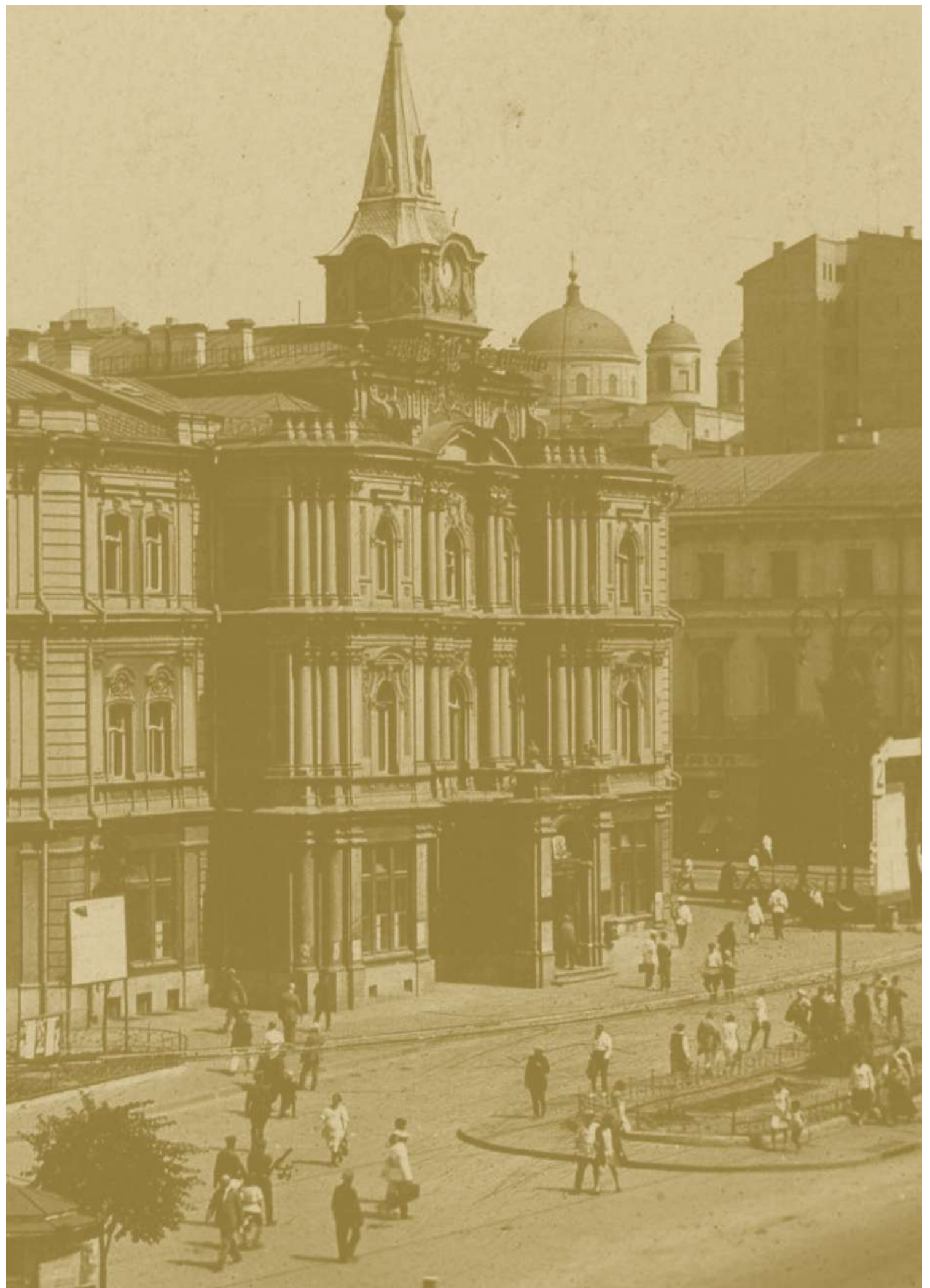
Вілла Шидловських на пл. Маланюка (колишня пл. Домбровського, 7).
Резиденція Російського Імператорського
консульства у Львові у 1901–1903 рр.

Пл. Соборна, 2а (колишня пл. Бернардинська)
від 1906 р. — будівля, де було розташоване Консульське агенство
Французької Республіки у Львові

РОЗДІЛ II

СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КОНСУЛЬСЬКОЇ СЛУЖБИ В 1917–1923 рр.

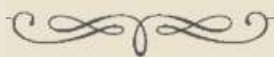

§ 1. ПРАВОВІ
ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ
СТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ
КОНСУЛЬСЬКОЇ СЛУЖБИ
(1917–1923 РР.)

Становлення дипломатії незалежної України як державного інституту з консульською службою в його складі та засобу здійснення зовнішньої політики держави пов'язане з діяльністю створеної в Києві 4 (17) березня 1917 р. у відповідь початок революційних подій в Російській імперії Української Центральної Ради (спершу представницького органу політичних, громадських, культурних та професійних організацій; а з квітня — парламенту). Зовнішню політику Центральної Ради поділяють на три етапи, кожному з яких притаманна різна пріоритетність взаємин із тогочасними провідними міжнародними силами: Росією, яка дедалі більше занурювалась у бурхливий період революції та громадянської війни; країнами Антанти, котрі докладали величезних зусиль, щоб здобути перемогу в Першій світовій війні; Німеччиною та її партнерами з Четвертого союзу, що шукали можливості припинити бойові дії на східному фронті й у такий спосіб послабити сили своїх супротивників.

Перший етап зовнішньополітичної діяльності Центральної Ради охоплював період від її заснування до середини листопада 1917 р. На цьому етапі майже всі дипломатичні зусилля української влади були зосереджені на поладженні взаємин з Росією. Другий етап припадає на час від утворення Української Народної Республіки (УНР) до січня 1918 р. Саме в цей час фактично розпочалася самостійна міжнародна діяльність УНР, спрямована на здобуття прихильності й визнання з боку держав Антанти, насамперед Англії та Франції. Від початку січня й до припинення діяльності Центральної Ради у квітні 1918 р. тривав третій етап, упродовж якого українська зовнішня політика вимушено переорієнтувалася на Німеччину. На цей час припадає проголошення IV Універсалу Центральної Ради.

Відповідно, історію дипломатії Української Народної Республіки доби Центральної Ради можна умовно поділити на три періоди: 4 (17) березня — 7 (20) листопада 1917 р. — боротьба за створення автономної української державності й накопичення міжнародно-правових та організаційних передумов для формування самостійної дипломатичної діяльності; 7 (20) листопада 1917 р. — 9 (22) січня 1918 р. — встановлення контактів із зарубіжними країнами та створення власного зовнішньополітичного відомства; 9 (22) січня — 16 (29) квітня 1918 р. — розроблення правових та організаційних щодо формування дипломатичної та консульської служби, вироблення ключових принципів зовнішньої політики УНР та боротьба дипломатичними засобами за визнання незалежності Української Народної Республіки. Важливу роботу з виконання цих зовнішньополітичних завдань здійснювали консульські установи та надання практичної допомоги громадянам українського походження, біженцям і військовополоненим з метою легалізації їх становища та повернення на батьківщину. Консульська діяльність мала певною мірою компенсувати відсутність офіційних представництв УНР у країнах Європи та більшовицької Росії й стала важливою складовою дипломатичної служби та долучилася до розгортання інформаційної й торговельно-економічної діяльності. Консульські установи взяли активну участь у підготовці економічних угод УНР із Польщею, Італією, Фінляндією та іншими європейськими країнами.

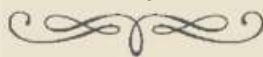
Формування української консульської служби розпочалося в Українській Народній Республіці доби Центральної Ради з розроблення її правових та організаційних засад. Правові підстави для заснування зовнішньополітичного відомства виникли з прийняттям III Універсалу Центральної Ради 7 (20) лис-

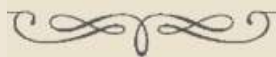

Олександр ШУЛЬГІН (1889–1960) —
генеральний секретар міжнародних справ УНР
(26 грудня 1917 р. – 22 січня 1918 р.),
міністр закордонних справ УНР
(22–24 січня 1918 р.)

топада 1917 р., яким проголошувалася УНР у складі федерації вільних і рівних народів. Розширення компетенції створеного в липні 1917 р. Генерального секретарства справ міжнаціональних й утворення Генерального секретарства справ міжнародних ініціював генеральний секретар міжнаціональних справ Олександр Якович Шульгін. Основним аргументом на користь розширення функцій відомства від локальних до глобальних була зміна його завдань, які полягали в організації «зносин з іншими частинами бувшої Російської держави і охорона інтересів українських підданих поза межами України і чужоземних підданих в межах України»¹.

¹ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі — ЦДАВО України), ф. 2592, оп. 1, спр. 12, арк. 18.

Структура відомства напередодні зміни статусу складалася з департаменту та канцелярії, яка мала політичну секцію та відділи: загальний, міжфедеративний, консульський, внутрішній, літературний². Канцелярію секретарства з консульським відділом у її складі 6 грудня 1917 р. очолив Кость Лоський³. Новопризначений посадовець мав значний життєвий (йому виповнилося 43 роки) і службовий досвід (20 років державної служби). Після закінчення юридичного факультету Петербурзького університету він розпочав службову кар'єру 13 липня 1897 р. молодшим штатним контролером Калісько-Петроковської губернської акцизної управи, 27 грудня 1898 р. був призначений старшим контролером, 14 червня 1900 р. — селянським начальником 3-ї округи Зміїногорського повіту Томської губернії, а 3 серпня 1901 р. — почесним мировим суддею округи Томського Окружного суду на три роки, незабаром переведений селянським начальником 2-ї округи Томського повіту. Після повернення з Росії К. Лоський деякий час працював на Тернопільщині у Галицько-Буковинському комісаріаті під керівництвом майбутнього міністра закордонних справ Дмитра Дорошенка та Івана Красковського. До Києва він повернувся з родиною восени 1917 р. і влаштувався на посаду директора «біженецького» департаменту Секретарства внутрішніх справ, з якої був переведений у Генеральне секретарство справ міжнаціональних⁴. Як фаховий юрист, К. Лоський був активним учасником нормотворчої роботи і практичного формування

Дипломатичний паспорт Костя ЛОСЬКОГО
(ЦДАВО України, ф. 3513, оп. 1, спр. 2, арк. 10–11)

української консульської служби впродовж тривалого часу.

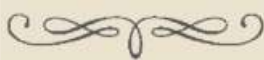
Нагальна потреба в розробленні правових засад діяльності майбутніх українських консулів зумовлювалася тим, що на території УНР рішенням Центральної Ради від 25 листопада 1917 р. було легалізовано «рецепцію московського права», у тому числі Консульського статуту Російської імперії⁵. Нова країна, по суті, жила ще за старими імперськими законами.

² ЦДАВО України, ф. 2592, оп. 1, спр. 12, арк. 11.

³ ЦДАВО України, ф. 2592, оп. 1, спр. 1, арк. 3.

⁴ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 36, арк. 34.

⁵ Там само, спр. 54, арк. 2.

113 H

ПРОЕКТ

ОРГАНІЗАЦІЇ НАРОДНОГО МІНІСТЕРСТВА СПРАВ ЗАКОРДОННИХ.

Народне Міністерство Справ Закордонних має наступне завдання:

1. Відати політичні зносини Української Народної Республіки з иншими державами.
2. Охороняти інтереси українських громадян в чужоземних державах і чужоземних підданців в межах Української Народної Республіки.
3. Виробляти проекти законів по до згаданих вище завдань.
4. Зберігати договори з чужоземними державами і інші акти і документи по до зносин з ними.

Для цього Міністерство складається з а/ Департамента Міністерства і б/ Політичної Секції.

Департамент Міністерства поділяється на Відділи:

1. ЗАГАЛЬНИЙ, який відає призначеннями, переміщеннями і звільненнями всіх урядовців Міністерства, рівно ж посольств і консульств а також реєстратурою і справами, які не відносяться до інших відділів.
2. БУХГАЛТЕРСЬКО-ГОСПОДАРЧИЙ, який відає всіма грошовими справами Міністерства, посольств і консульств, рівно ж господарством Міністерства, його майном і т. п.
3. КОНСУЛЬСЬКИЙ, який відає охороною інтересів Українських громадян за границею і чужих підданців в межах Української Народної Республіки.
4. ПРАВИДНИЙ, який відає підготовкою законопроектів.
5. АРХІВНО-ЛІТЕРАТУРНИЙ, який відає архівом, бібліотекою, а також інформацією і виданнями Міністерства.

Політична Секція відає політичними зносинами з чужоземними державами через своїх представників, виготовляє ноти і договори, акредитує місії, представляє Міністерство в інших державних установах і т.

В голові Міністерства стоїть Міністр і його Товариш.

Технічною справою Міністерства відає Директор Департамента, допомоги йому мають 2 Віце-Директори і Віце-Директори допомагають Директорові в завідуванні - один першим трьома Відділами, а дру-

2.

гий / обов'язково ярост / - четвертим і п'ятим; остатні - 3, які належать разом з тим вісімоконсультатом Міністерства. За відсутності Директора Департаменту обов'язки його виконує один з Віце-Директорів по призначенню Міністра.

В голові кожного Відділу стоїть Завідувач Відділом. Відділи поділяються на Діловодства, які складаються з Діловодів і їх Помічників і Канцелярських урядовців. Крім того в Загальному Відділі є ще Регістратор на правах помічника діловода, в Бухгалтерсько-Господарському - Бухгалтер на правах Діловода, Помічник бухгалтера і Екзекутор на правах помічника діловода, в Архівно-Літературному - архіваріус на правах діловода і бібліотекар на правах помічника діловода.

При Департаменті для виконання його доручень знаходяться в розпорядженні Директора Департаменту три урядовці для особливих доручень.

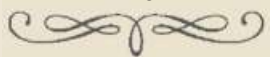
Політична Секція складається під керівництвом Директора Секції з 5 старших і 7 молодших урядовців для особливих доручень, обов'язки яких виконуються Міністром Справ Закордонних, / з 7-ми молодших урядовців для особливих доручень - 2 дежурять на черзі у Міністра і його Товариша і виконують обов'язки особистих секретарів.

Політична Секція не має особливої канцелярії, до неї в мірі потреби прикомандировуються канцелярські урядовці з Департаменту; папери передаються Секції в загальну реєстратуру і зберігаються в Архівно-Літературному Відділі.

По Відділах діловодства поділяються ось-як:

1. В Загальному - два, крім реєстратури,
2. В Бухгалтерсько-Господарському - два /бухгалтерія і каса/, крім того ексектор.
3. В Консульському - два,
4. В Правильному - одно,
5. В Архівно-Літературному - три, рахуючи в тому числі і архіваріуса з бібліотекарем.

Канцелярські урядовці виконують обов'язки перекладачів, машиністів, помічників реєстратора і ексектора, дежурних урядовців і т.п. Число їх покладається наступним розом: 8 перекладачів на

ШТАТИ

Народного Міністерства Справ Закордонних

/ на 1918 рік /

НАЗВА ПОСАДИ	Чис- ло посад	Річна платня		Класа посади	УВАГА		
		Одному Карб.к.	Всім Карб. коп.				
Народний Міністр	I	15000	- 15000	- II	1. В число канцелярських урядовців входять помічники регистратора перекладачі, машиністки на чужеземних і українських мовах і. т. д.		
Товарищ Народного Міністра	I	12000	- 12000	- III			
Директор Департаменту	I	10800	- 10800	- IV			
Зіч-Директор	2	9000	- 18000	- V	2. В випадках, коли урядовці отримують казенне помешкання річна плата зменшується на 300 кр. на кожну кімнату.		
Радник	30	9000	- 270.000	- V			
Урядовець для особливих поручень при Міністрі Стрши	5	7200	- 36000	- VI	3. Число канцел. урядовців різних розрядів може бути зменшено з тим щоб загальні видатки на них не перевищували 11000 карб. на місяць.		
" молодший	7	5400	- 37800	- VII			
Дипломатичний журьер	10	5400	- 5400	- VII			
Урядовець для особливих поручень при Департам.	3	5400	- 16200	- VII			
Завідуючий відділом	5	7200	- 36000	- VI			
Діловод	8	5400	- 43200	- VII			
Бухгальтер	I	5400	- 5400	- VII			
Архівариус	I	5400	- 5400	- VII			
Помічник діловода	8	4500	- 36000	- VIII			
Бібліотекар	I	4500	- 4500	- VIII			
Регистратор	I	4500	- 4500	- VIII			
Екзекутор	I	4500	- 4500	- VIII			
Канцел. урядовці I-розряду	25	3600	- 90000	- IX			
II -	10	3000	- 30000	- X			
III - "	5	2400	- 12000	- XII			
Разом	126		741300				

Управляючий Міністерством Закордонних Справ

М. Любинський

Директор Департаменту К. Доський

за Бухгальтера В. Сотниченко

Директор департаменту К. Доський

Управляючий Міністерством Закордонних Справ

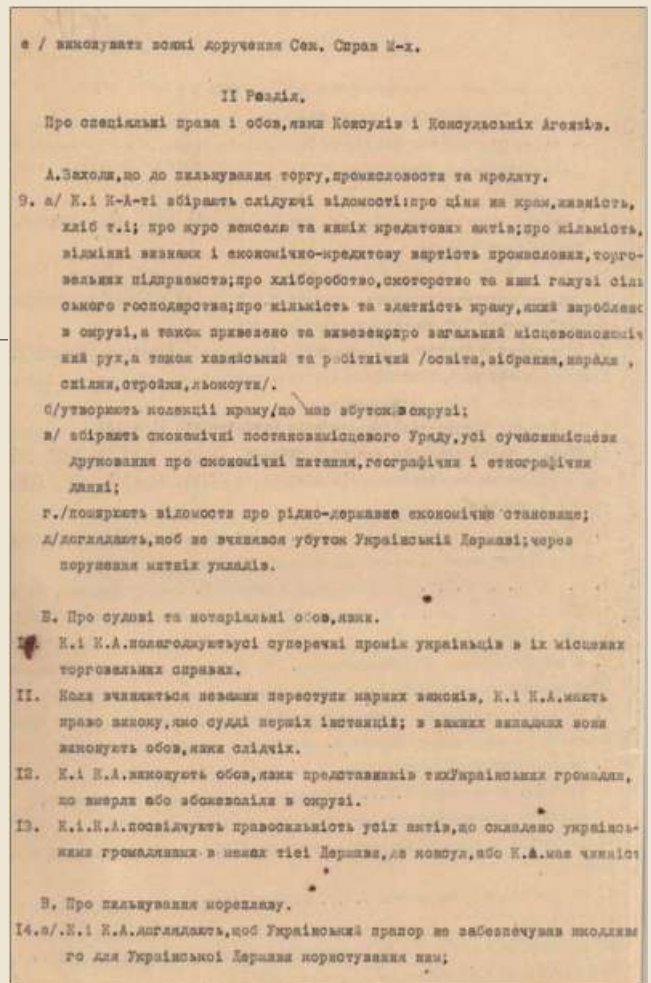
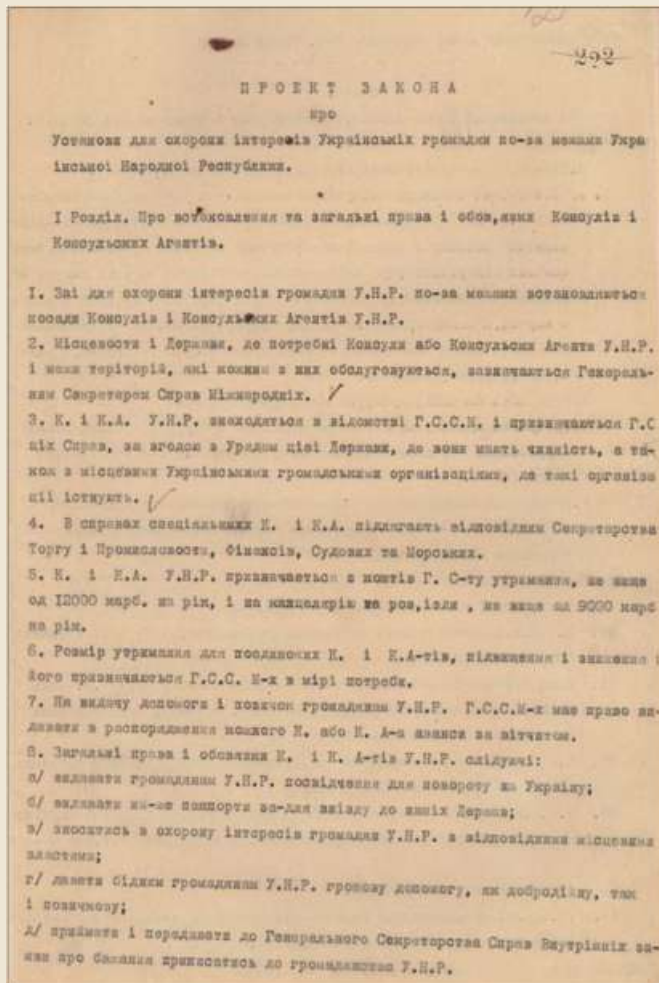
М. Любинський

Директор Департаменту К. Лоський

за Бухгальтера В. Сотниченко

Зеритален підпис: за Діловода, Б. Данилів

Штати Народного Міністерства Справ Закордонних УНР на 1918 р.
(ЦДАВО України, ф. 2592, оп. 1, спр. 67, арк. 18)

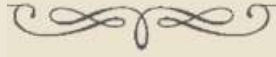
Проект Закону про установи для охорони інтересів українських громадян за межами УНР.

(ЦДАВО України, ф.2592, оп.1, спр. 67, арк. 42–43)

Проекти документів, які мали унормувати назаконотворчому рівні нові завдання відомства на іншій орбіті діяльності, були подані до Генерального Секретаріату ще 21 грудня 1917 р. У цьому пакеті був і перший варіант законодавчого акта, який визначав правові засади організації консульської служби УНР. Він складався із семи пунктів і мав назву «Проект закону про установи для охорони інтересів Українських підданих за межами Української Народної Республіки» і передбачав установа посади консульських агентів УНР

«за для охорони інтересів громадян УНР поза її межами». Консульська служба створювалася в підпорядкуванні Генеральному секретарству справ міжнародних, якому надавалося право визначати «місцевості і держави», де такі агенти потрібні, призначати розмір утримання консульського агента, давати йому спеціальні завдання. Законопроект містив норму про призначення консульських агентів генеральним секретарем справ міжнародних «за

б ЦДАВО України, ф. 2592, оп. 4, спр. 10, арк. 18.

згодою з українськими громадськими організаціями, де такі організації існують»⁷.

Права та обов'язки консульських агентів УНР визначалися в такому обсязі: видавання громадянам УНР посвідчень для повернення в Україну та закордонних паспортів для виїзду в інші країни, взаємодія в інтересах охорони прав громадян УНР із відповідними органами місцевої влади, надавання неможливим громадянам УНР грошової допомоги (із цією метою авансувалися підзвітні спеціальні кошти), приймання від громадян та передавання до Генерального секретарства внутрішніх справ заяв про бажання отримати громадянство УНР. Багато питань діяльності консулів залишилися в законопроекті не внормованими, однак цей документ склав основу для подальшої нормотворчої роботи у сфері створення консульської служби.

Певний стосунок до розбудови консульської служби мала й ініціатива створення при Генеральному секретарстві справ міжнародних з метою постійного ознайомлення європейських держав з українськими справами періодичного видання французькою мовою, в якому мали міститися огляди преси та статті інформаційного і політичного змісту⁸. Таке видання могло стати важливим джерелом інформації для українських консулів за кордоном.

Формування нормативно-правової бази дипломатичної діяльності й зокрема заснування консульської служби стало одним з ключових пріоритетів Генерального секретарства справ міжнародних, створеного 22 грудня 1917 р. шляхом розширення повноважень Генерального секретарства справ міжнаціональних. «Проект Установи консульської» Генеральний Секретаріат розглянув уже 27 грудня 1917 р. Новий законопроект мав

у своїй основі положення «Проекту закону про установи для охорони інтересів Українських підданих за межами Української Народної Республіки» і містив два розділи: «Про встановлення та загальні права і обов'язки Консулів і Консульських агентів»; «Про спеціальні права і обов'язки Консулів і Консульських агентів». Він не мав принципових відмінностей від попереднього законопроекту в частині підпорядкування консульської служби, її основних завдань, прав та обов'язків консулів, їхнього матеріального забезпечення та авансування їм фінансів для надання ними матеріальної допомоги і позик громадянам УНР.

Новели законопроекту полягали в диференціації консульських посад (консули і консульські агенти), уточненні процедури призначення консула в частині необхідності отримання згоди від уряду держави, до якої призначений посадовець, та надання права погодження Генеральному секретарству торгу і промисловості УНР, зобов'язання щодо підпорядкування консульських установ із профільних питань генеральним секретарствам торгу і промисловості, фінансів, справ судових і справ морських¹⁰.

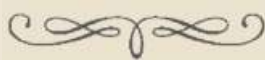
Спеціальні права та обов'язки консулів визначалися в трьох сферах: «пильнування торгу, промисловості та кредиту», судових і нотаріальних питань, «пильнування мореплавства». Обов'язки консулів в економічній сфері полягали у збиранні відомостей про ціни на промислові товари та сільськогосподарську продукцію, її імпорт і експорт, валютний курс, стан промисловості й сільського господарства; добору періодичних видань з питань економіки, поширення відомостей про економічне становище УНР, контроль за «митними укладами» тощо. У питаннях суду

⁷ Там само..

⁸ ЦДАВО України, ф. 2592, оп. 1, спр. 12, арк. 16.

⁹ Там само, спр. 1, арк. 11–12.

¹⁰ Там само..

консулам надавалося право «полагоджувати всі суперечки проміж українцями в їх місцевих торговельних справах», представляти інтереси українських громадян, що померли або збожеволіли в їхній окрузі; виносити вирок на правах судді першої інстанції у справах, пов'язаних із незначними правопорушеннями; виконувати обов'язки слідчих у питаннях, пов'язаних зі складними правопорушеннями. Консул мав здійснювати також нотаріальні дії, посвідчуючи правоможність усіх актів, складених українськими громадянами у країні перебування консульської установи.

Основними завданнями консула в сфері «пильнування мореплаву» визнавалися завдання контролю за правильним використанням на судах українського прапору, дозвіл на вчинення бодмерейної позички під забезпечення кораблем, учинення морського протесту, посвідчення походження товарів, які вивозяться до України, й освідчення стану здоров'я екіпажу, передача керування кораблем якій-небудь особі задля охорони корабля або його екіпажа, заміщення посади шкіпера в разі його смерті, організація допомоги судну в разі аварії чи іншої непередбаченої ситуації¹¹. Консули зобов'язувалися систематично подавати звіти до відповідних секретарств за напрямками своєї діяльності та негайно сповіщати їх про важливі події.

Ухвала Центральною Радою 9 (22) січня 1918 р. IV Універсалу, яким УНР проголошувалася «самостійною, ні від кого незалежною, вільною суверенною державою українського народу», стверджувався основний принцип зовнішньої політики — прагнення жити з усіма сусідніми країнами в мирі й злагоді, та декларувався курс на продовження мирних переговорів із Центральними державами, вимагала прискорення розроблення право-

вих та організаційних засад формування консульської служби. Генеральний Секретаріат було перейменовано на Раду народних міністрів, а Генеральне секретарство міжнародних справ — на Народне міністерство закордонних справ. Усі служби зовнішньополітичного відомства розташовувалися в будинку Терещенка на вулиці Терещенківській, 9. «Помешкання було дуже показне, чудово умебльоване, але воно зовсім не надавалося для канцелярій», — характеризував згодом будівлю Д. Дорошенко¹². Кабінет міністра розташували в колишній спальні, робоче місце діловода обладнали «в невеличкому кабінеті (колишньому будуарі жінки Терещенка), чудесній кімнаті з гобеленами, білим мармуровим каміном та широкими дверима»¹³.

Ставши повноцінним суб'єктом міжнародного права, самостійним міжнародним гравцем, УНР серед перших актів після оголошення IV Універсалу отримала тимчасовий закон про прапор Українського військового флоту¹⁴, що було принципово важливо з огляду на напружену ситуацію із Чорноморським флотом.

Вироблення проектів законів у сфері «відання політичних зносин УНР з іншими державами» та охороні «інтересів українських громадян в чужоземних державах і чужоземних підданих в межах УНР» належали до основних завдань міністерства¹⁵. Із набут-

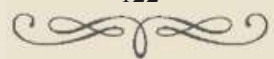
¹² Дорошенко Д. Зі спогадів про створення Міністерства закордонних справ Української Держави // Історія української дипломатії : перші кроки на міжнародній арені (1917–1924 рр.) : документи і матеріали / Держкомархів України, Укр. НДІ архів. справи та документознавства ; [авт. передм., упоряд.: І. Б. Матяш та ін. ; редкол.: К. І. Грищенко (голова) та ін.]. — К. : Вид-во гуманіт. л-ри, 2010. — С. 176.

¹³ Суровцева Н. Спогади // Історія української дипломатії. ... — С. 106.

¹⁴ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 1, арк. 165.

¹⁵ Історія української дипломатії. ... — С. 107.

¹¹ ЦДАВО України, ф. 2592, оп. 1, спр. 1, арк. 11–12..

Будинок, у якому розташовувалося Міністерство закордонних справ УНР/ Української Держави,
вул. Терещенківська, 9. Київ, 1918 р.

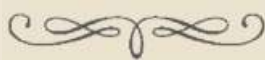
(ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, од. обл. 1-25-18-0-162994)

тям Українською Народною Республікою міжнародної правосуб'єктності не могла змиритися радянська Росія, що скерувала свої військові сили на Київ. Змушений залишити під натиском більшовиків Київ, український уряд від 1 лютого 1918 р. тимчасово працював у Житомирі. Саме там Мала Рада ЦР на своїх засіданнях 2, 4 і 5 березня ухвалила закон «Про громадянство Української Народної Республіки»¹⁶. Законодавчий акт визнавав

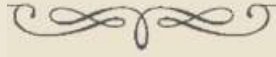
громадянами УНР усіх, хто народився і постійно проживав на території України. Впродовж трьох місяців від дня опублікування закону такі особи мали отримати посвідчення про належність до українського громадянства з обов'язковим складанням обітниці на вірність УНР або подати відмову від українського громадянства із зазначенням держави, громадянином якої він хоче бути, місцевому комісару. В такому разі особа,

¹⁶ Закон про громадянство Української Народної Республіки // Українська Центральна Рада: документи

і матеріали: У 2 т. Т. 2/ Упоряд. В. Верстюк та ін. – К., 1997. – С. 173–174, 177–180.

124

що відмовилася від громадянства УНР, отримувала дозвіл на перебування на українській території на 3 місяці. Для осіб, які проживали за межами України, але виявляли бажання отримати українське громадянство, встановлювався граничний термін на подання відповідної заяви 6 місяців (для мешканців європейських країн) та 12 місяців (для інших країн). Подвійне громадянство заборонялося¹⁷.

Цей закон мав надзвичайне значення для реалізації повноважень українських представників проектованої консульської служби, оскільки саме на консулів покладалося завдання забезпечувати отримання українського громадянства особами, які мешкали за межами УНР, та охороняти права українців за кордоном. З огляду на те, що закон визнавав право на отримання громадянства УНР за особами, які мають «сталу сталість в межах УНР»¹⁸ або живуть за межами УНР, але виявили бажання отримати громадянство УНР, О.Я. Шульгин порушив пропозицію щодо внесення змін до нього. Йшлося про право отримання українського громадянства військовополоненими та особами інших національностей, котрі мешкали на території УНР. Для останніх процедура отримання громадянства УНР передбачала подання заяви про це до Генерального секретарства внутрішніх справ, неукраїнці мали при цьому заручитися рекомендацією територіально найближчого консула УНР. Проте закон не містив вказівок щодо отримання громадянства УНР особами, які «перебувають на території республіки, але не мають сталої осілості»¹⁹. Такої «осілості» не мали передусім військовополонені, тому Генеральне секретарство внутрішніх справ мало

пересилати їхні прохання до Генерального секретарства справ міжнародних. При цьому російський закон про підданство жодних обмежень для отримання військовополоненими російського громадянства не містив. З огляду на численні звернення до Генерального секретарства справ міжнаціональних із цього питання саме від військовополонених українців та осіб інших національностей, котрі проживали на території УНР, а також із міркувань політичного характеру пропонувалося внести зміни до ухваленого закону, замінивши слова «мають сталу осілість» на слово «живуть» у першому параграфі та додавши примітку другу: «Згадані правила поширюються також на воєнно-полонених, заложників, виселенців»²⁰. В поданих пропозиціях на практиці реалізовувалася консульська функція щодо забезпечення інтересів українських громадян.

Установлення дипломатичних відносин із зарубіжними країнами та обмін військовополоненими передбачав підписаний 27 січня (9 лютого) 1918 р. у Брест-Литовську мирний договір із представниками країн Четверного союзу. Додатковий договір між УНР і Німеччиною деталізував умови створення консульських установ (ст. I, II) «в усіх місцях» території кожної з держав, але застерігав право з «причин, викликаних війною» допустити консулів у деякі місця лише після підписання загального миру²¹. Очікувана Центральною Радою зовнішня допомога в захисті від більшовиків у зв'язку з підписанням договору виявилася у введенні союзниками на територію України 450-тисячної німецько-австрійської армії. Більшовики відступили і Центральна Рада повернулася до Києва 9 березня. На той час

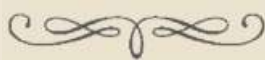
¹⁷ Українська Центральна Рада: документи і матеріали: У 2 т. Т. 2... – С. 173.

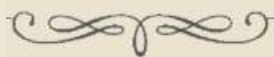
¹⁸ ЦДАВО України, ф. 2592, оп. 4, спр. 13, арк. 11.

¹⁹ Там само.

²⁰ ЦДАВО України, ф. 2592, оп. 4, спр. 13, арк. 11.

²¹ Українська Центральна Рада: документи і матеріали: У 2 т. ; Т. 2... – С. 143–150.

О. Я. Шульгин уже перебував у відставці разом із урядом В. К. Винниченка, ухвалу про яку прийняла Мала Рада 18 січня (2 лютого) 1918 р.²² напередодні підписання Брестського миру.

Перший український міністр закордонних справ залишався принциповим прихильником курсу на зближення з державами Антанти²³. Участь делегації Центральної Ради у брестських мирних переговорах фактично перекреслила всі його зусилля в цій сфері. Пропозицію про поновлення на посаді від нового очільника уряду Всеволода Олександровича Голубовича він не прийняв. В. О. Голубович тимчасово — від 20 січня до 3 березня 1918 р. — поєднував посаду керівника уряду та глави МЗС. 14 березня 1918 р. відомство очолив Микола Михайлович Любинський, який управляв Міністерством закордонних справ до 28 квітня 1918 р.²⁴ Змін зазнала і структура МЗС. Спершу було виокремлено загальний та консульський відділи, згодом створено новий підрозділ — дипломатичний департамент.

У результаті пошуків оптимальної структури в Міністерстві закордонних справ був створений департамент, який складався із загального, бухгалтерсько-господарського, консульського, юридичного та архівно-літературного відділів і політичної секції²⁵. Участь у розробленні правових засад створення консульської служби належала до компетенції консульського (покликаного «охороняти інтереси українських громадян за границею і чужих підданих в межах УНР»²⁶) і юридичного (відав підготовкою законопроектів) відділів. Одним наказом № 11 від 29 березня 1918 р.

на посаду завідувача консульського відділу було призначено старшого урядовця для особливих доручень Йосипа Суховерського, а на посаду завідувача юридичного відділу — діловода Василя Оренчука²⁷. У долі цих осіб, які зробили значний внесок у розбудову української консульської служби, було багато спільного: вони були практично однолітками — мали 30 і 28 років, навчалися на юридичних факультетах — Чернівецького (Суховерський) і Віденського (Оренчук) університетів, які закінчили зі званням «доктор права», мали досвід практичної роботи у сфері юриспруденції та почали діяльність у зовнішньополітичному відомстві ще наприкінці 1917 року²⁸. У першому складі консульського відділу працювали діловод Надія Суровцева (невдовзі переведена на посаду начальника політичного відділу), канцеляристи першого розряду: Ольга Рачинська, Роман Винявський, Юліан Маринович, Володимир Даньківський, канцеляристи другого розряду: Софія Вольська, Аделаїда Давидова, Єлисавета Слабневич²⁹. Робочий день співробітників МЗС розпочинався о 10-й годині ранку й закінчувався о 3-й годині дня за літнім часом³⁰.

В. Оренчук і Й. Суховерський увійшли до складу спеціальної комісії, створеної при МЗС за участі представників міністерств торгу і промисловості та фінансів для розроблення «основного закону» консульської служби. Одним із партнерів зовнішньополітичного відомства в нормотворчій роботі стала заснована 18 березня 1918 р. при Народному міністерстві судових справ під головуванням Миколи Пухтинського³¹ Комісія по закладанню законопроектів, необхідних для

²² Там само. — С. 113–115.

²³ Детальніше див.: Шульгин Олександр Якович// Матвієнко В., Головченко В. Історія української дипломатії ХХ століття у постатях. — К., 2001. — С. 8–26.

²⁴ ЦДАВО України, ф. 2592, оп. 1, спр. 1, арк. 9.

²⁵ Історія української дипломатії

²⁶ Там само.

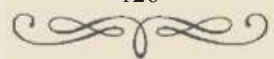
²⁷ ЦДАВО України, ф. 2592, оп. 1, спр. 1, арк. 19.

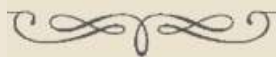
²⁸ Там само, спр. 14, арк. 24.

²⁹ ЦДАВО України, ф. 2592, оп. 1, спр. 1, арк. 22.

³⁰ Там само, арк. 72.

³¹ Там само, спр. 42, арк. 37.

ОТТОН ОТТОНОВИЧ ЕЙХЕЛЬМАН
(1854–1943)

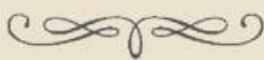
реалізації мирних договорів в частині, що торкається норм цивільного і кримінального права. До неї увійшли проф. О. О. Ейхельман, члени судової палати д-ри Щербак та С. Підгорський, присяжні повірені д. Маяковський, д. Вакар, В. Редліх, К. Діновський з платнею 25 карбованців на добу³². Особливу роль відіграв надалі в розробленні правових та організаційних засад української консульської служби член комісії, відомий правник і педагог вищої школи, уродженець Санкт-Петербурга і випускник Дерптського університету, багаторічний професор і декан юридичного факультету Університету св. Володимира й доктор міжнародного права О. О. Ейхельман³³.

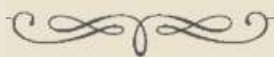
³² Там само, арк. 38.

³³ Детальніше див.: Турчин Я. Б. Отто Ейхельман: постать на зламі століть. Політологічний дискурс [Текст] – Львів: Вид-во Нац. ун-т «Львів. політехніка», 2010. – 519 с.

У квітні на розгляд і затвердження до Ради Народних Міністрів було подано новий законопроект — «Устав про консульства Української Народної Республіки». Порівняно з попередніми проектами, цей документ містив нові норми. Зокрема, йшлося про призначення на консульські посади лише громадян УНР (виняток становили посади консульських агентів, які дозволялося обіймати українцям із числа місцевих мешканців); вимогу складання кандидатами на консульські посади іспиту перед комісією в складі представників міністерств закордонних справ і торгів та промисловості; заборону з метою профілактики корупції суміщення державної служби з будь-якою іншою діяльністю (як у державних, так і приватних установах); підпорядкування консульської служби рівною мірою міністерствам закордонних справ і торгів та промисловості й у справах судочинства та економіки — міністерствам фінансів і судових справ; підпорядкування консульств посольствам УНР у країнах перебування; наголошення відповідальності всіх співробітників консульств за сумлінне виконання своїх обов'язків, установлені кримінальними й цивільними законами.

Коло цих обов'язків окреслювалося відповідно до вимог міжнародного права: охорона прав та інтересів українських громадян, надання їм матеріальної допомоги, виконання для них нотаріальних функцій; догляд за торговельними судами, котрі ходять під українськими прапорами, в портах консульського округу тощо. Консульствам у деяких державах Азії та Африки делегувалися судові функції в межах їхньої компетенції у справах між громадянами УНР на підставі особливих постанов УНР та міжнародних договорів. Штат консульства визначався його категорією та передбачав призначення керівника консульства — консула, одного чи кількох

віце-консулів йому «на допомогу», секретаря та одного чи кількох його помічників³⁴. Кандидатури на посади консула, віце-консула й секретаря мали призначатися наказом Голови РНМ за спільним поданням міністрів закордонних справ і торгу та промисловості. Консульства мали фінансуватися з Державної скарбниці через міністра закордонних справ.

Невід'ємною частиною законопроекту про консульську службу був розрахунок штатів консульських установ з визначенням утримання. Передбачені ставки для керівників майбутніх консульських установ, у складі яких мали працювати в середньому три службовці, приблизно корелювали з розміром заробітної плати інших категорій службовців. Так, бухгалтер отримував 500 крб на місяць (або 6000 на рік), службовець третього класу — 375 крб на місяць (4500 на рік), шкільний учитель — 150 крб на місяць (1800 крб на рік), фельдшер — 125 крб (1500 крб на рік)³⁵. При цьому обов'язкову для установи «алфавітну книгу» або «конторську книгу» можна було купити за 7 крб 50 коп.³⁶, мило — за 2 крб 20 коп.³⁷, 1 пуд пшеничного борошна — за 6 крб 75 коп.³⁸, 1 пуд бринзи — за 25 крб³⁹, поспідати чотирьом солдатам — за 16 крб⁴⁰. Плановані для консульських установ кошториси на першому етапі передбачали порівняно високий рівень фінансування консульських установ. Проте спеціально створена при МЗС комісія за участі представників міністерств судових справ, фінансів, торгу і промисловості, обговоривши 23 квітня 1918 р. питання фінансування діяльності консуль-

ських установ, констатувала, що заплановані штати «в порівнянні з російськими» надзвичайно малі⁴¹. Відтак було визнано за необхідне заснувати при МЗС «фонд для підвищення жалування деяким консулам з тими обмеженням, що висота сего фонду не мала перевищувати суми 3000 крб пересічно на кожне існуюче консульство УНР»⁴². Загалом обговорюваний документ потребував доопрацювання і його ухвалення переносилося.

Паралельно розроблявся законопроект про консульські тарифи. На запит МЗС до Міністерства фінансів щодо вироблення «законопроекту в справі гербового збору з документів, котрі будуть засвідчуватись владою УНР» як центральними, так і закордонними посольськими та консульськими, було надано відповідь про збереження в силі «Російського уставу о гербових зборах» і рекомендовано «при засвідчуванні документів та візування ствердження заграничних паспортів центральними установами МЗС користуватися ст.ст. 13 (п. 1), 14 (п. 1 і 2), 15 (п. 2), 17/2 (п. 1), 75 (п. 7) Статуту про гербовий збір по прод. 1914 р.»⁴³. Та часу на розроблення обґрунтованих консульських тарифів уже не залишилося. Документальна спадщина «по Любинському» залишилася «в доволі хаотичному стані»⁴⁴.

Нормотворчу роботу у сфері створення консульської служби продовжив уже уряд Української Держави. Гетьман П. П. Скоропадський був достатньо мотивований до активізації діяльності зовнішньополітичного відомства, оскільки диспозиція основних сил на міжнародній арені багато в чому зумовлювала перспективи розбудови державності.

³⁴ ЦДАВО України, ф. 2592, оп. 1, спр. 67, арк. 44–48.

³⁵ ЦДАВО України, ф. 462, оп. 1, спр. 1, арк. 13–13 зв.

³⁶ ЦДАВО України, ф. 1434, оп. 2, спр. 2, арк. 16.

³⁷ Там само, арк. 215.

³⁸ ЦДАВО України, ф. 462, оп. 1, спр. 1, арк. 92.

³⁹ ЦДАВО України, ф. 2153, оп. 1, спр. 3а, арк. 6.

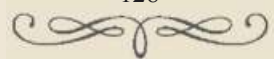
⁴⁰ ЦДАВО України, ф. 1434, оп. 2, спр. 2, арк. 69.

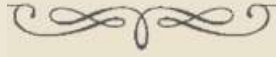
⁴¹ Там само, арк. 51.

⁴² Там само.

⁴³ ЦДАВО України, ф. 2592, оп. 1, спр. 69, арк. 4.

⁴⁴ Дорошенко Дм. Мої спогади про недавнє минуле (1914–1918). — Ч. 3 Доба Гетьманщини (1918). — Львів : Червона калина, 1924. — С. 3.

Гетьманська Грамота до всього українського народу декларувала «управління на твердих засадах законів»⁴⁵ та їх обов'язковість як для українців, так і для іноземців, які перебувають в Українській Державі.

Законопроектна робота покладалася на профільні міністерства, які мали передавати підготовлені проекти законів до Ради Міністрів⁴⁶. Законопроекти подавалися на розгляд за підписом відповідного міністра або його заступника та директора департаменту або його заступника. Напередодні розгляду міністерство, яке ініціювало розгляд законопроекту, розсило його текст для попереднього розгляду всім міністрам та державному секретареві. Для всіх законопроектів, пов'язаних з виділенням коштів з державної казни, передбачалася процедура узгодження з міністром фінансів⁴⁷. До прийняття нових законів чинність у сфері зовнішніх зносин, як і за доби Центральної Ради, зберігали акти Російської імперії. Відповідно до додаткового договору України й Німеччини, відновлювали дію деякі договори, конвенції та умови, зокрема Консульська конвенція між Росією та Німеччиною 26 листопада 1874 року⁴⁸.

Упродовж певного часу після державного перевороту МЗС практично не працювало. З 5 по 20 травня 1918 р. його формально очолював Микола Прокопович Василенко, одночасно обіймаючи посаду міністра народної освіти. Тимчасовий керівник двох міністерств (який, крім того, з 30 квітня по 8 травня виконував ще й обов'язки голови Ради Міністрів Української Держави) пріоритет убачав у праці на освітянській ниві, не виявляючи ініціатив щодо вивчення профільних проблем зовнішньополітичного ві-

домства. У міністерстві діяв один департамент, директором якого був К. В. Лоський, і працював один радник — проф. О. О. Ейхельман. 20 травня 1918 р. керівництво МЗС прийняв Дмитро Іванович Дорошенко, якого спершу було призначено заступником (товаришем) міністра закордонних справ⁴⁹, а наступного дня — 21 травня — вийшов наказ про звільнення М. Василенка від виконання обов'язків міністра закордонних справ та призначення Д. Дорошенка керуючим МЗС⁵⁰. Д. Дорошенко прибув до Києва після гетьманського перевороту і на пропозицію гетьмана увійшов до складу Кабінету Міністрів. До цього він був крайовим комісаром Галичини та Буковини з правами генерал-губернатора (квітень – липень 1917 р.) та від серпня 1917 р. — губернським комісаром Чернігівщини. Статус «керуючого Міністерством» на статус міністра Д. Дорошенко змінив 2 вересня 1918 р. Останнім міністром закордонних справ за доби Гетьманату впродовж місяця був Георгій Омелянович Афанасьєв⁵¹.

Конструктивні зміни в організації роботи зовнішньополітичного відомства розпочав саме Д. Дорошенко. Упродовж червня — липня відбувалася поступова реорганізація міністерства. Спершу були створені департаменти чужоземних зносин (для керівництва діяльністю закордонних установ з консульським відділом у його складі) та загальний (для організації роботи відомства), канцелярія міністра, до завдань якої входило ведення діловодства (у тому числі секретного) та офіційне листування (як з вищим керівництвом, так і з дипломатичними представництвами). Як дорадчий орган з метою аналізу міжнародного становища України та колегіального вироблення рекомендацій щодо конкретних

⁴⁵ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 42, арк. 27 а.

⁴⁶ Там само.

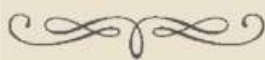
⁴⁷ Там само, арк. 23 зв.

⁴⁸ Історія української дипломатії... — С. 88.

⁴⁹ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 16, арк. 4.

⁵⁰ Там само, спр. 3, арк. 16а.

⁵¹ ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 238, арк. 1.

напрямів зовнішньої політики, було створено Раду міністерства, до складу якої входили заступники міністра, директори департаментів та призначені міністром члени.

Згодом структуру МЗС було скориговано. В остаточному варіанті за доби Гетьманату вона охоплювала Раду міністерства, канцелярію міністра, загальний департамент, департамент чужоземних зносин, політичний департамент. До складу політичного департаменту увійшли відділи: дипломатичний, політичний, консульський і преси. Завдання консульського відділу визначалися як «охорона інтересів українських підданих, проживаючих за границею, а також охорона чужоземних підданих, проживаючих на Україні»⁵², листування з консулами, видача в разі потреби посвідчень громадянам на в'їзд і виїзд з України. Консульський відділ та частину канцелярії було переведено в інше, придатніше для адміністративної роботи, приміщення — будинок 7 на Терещенківській вулиці. На відділ покладалася організація взаємодії з іноземними консулами, котрі залишалися в Києві та з новими представниками, які прибували для встановлення контактів із Українською Державою.

Більшість відповідальних співробітників міністерства зберегли свої посади зі зміною структури. Загальний департамент очолив К. Лоський, посаду старшого радника отримав О. Ейхельман, начальниками відділів було призначено талановиту молодь: Й. Суховерського, В. Оренчука, Н. Суровцеву. Для керівництва департаментом чужоземних справ Д. Дорошенко запросив А. Яковліва⁵³, обійняти посаду радника погодився О. Шульгин, завідування канцелярією було доручене колишньому державному писареві УНР І. Мирному. Центром законопроектної роботи у сфері консульської служби в міністерстві став юри-

дичний відділ, очолюваний В. Оренчуком⁵⁴.

22 червня 1918 р. Рада Міністрів Української Держави ухвалила постанову про призначення генеральних консулів до Москви і Петрограду та 10 консульських агентів першого розряду і 20 другого — до інших міст РСФРР. Ця ініціатива була передусім відповіддю на підписану 12 червня в Києві в результаті переговорів між українською делегацією на чолі із С. П. Шелухіним та радянською делегацією на чолі з Х. Г. Раковським попередню мирну угоду між більшовицькою Росією та Українською Державою. Найважливіші позиції угоди торкалися визнання суверенітету України Росією (до чого зобов'язував Берестейський мирний договір, укладений більшовицькою Росією із Центральними державами), припинення бойових дій на всіх фронтах, взаємного обміну громадянами та створення консульських представництв.

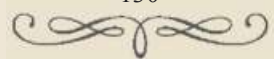
У зв'язку з прийняттям постанови в МЗС 1 липня за головуванням члена ради міністерства І. Г. Красковського відбулася нарада з питання розподілу консульських представників. У ній взяли участь директор департаменту зовнішнього торгу Міністерства торгу і промисловості В. Королів, урядовець цього самого департаменту Шафаренко, член редакційної ради Комітету Консульських курсів Ф. Задорожний, начальник юридичного відділу МЗС В. Оренчук і заступник начальника консульського відділу Д. Андрієвський, а також кандидат на посаду генерального консула в Москві О. Кривцов⁵⁵. Окрім кандидатур на консульські посади, учасники наради обговорили концептуальні проблеми формування консульської служби, найважливішою серед яких залишалася проблема розроблення її правових засад. На потребі терміново ухвалити консульський статут і внести до обов'язків

⁵² ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 144, арк. 9.

⁵³ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 1, арк. 141.

⁵⁴ Там само, арк. 129.

⁵⁵ Там сам, спр. 54, арк. 1.

Василь Якович ОРЕНЧУК (1890–1958).
(З архіву Українського Вільного університету
у Мюнхені, ф. 44)

Іван Гнатович КРАСКОВСЬКИЙ (1880–1955).
(З фондів Центрального державного архіву
вищих органів влади та управління України)

консулів «відання торговими» справами наголосив представник Міністерства торгу і промисловості В. Королів. Активно підтримував цю думку В. Оренчук, який зауважив, що до прийняття «консульського закону» та чіткого розмежування функцій спеціальних торговельних агентів і консульський представників запроваджувати нові обов'язків консулів немає правових підстав⁵⁶. У зв'язку з порушеним питанням нарада вирішила вважати першочерговим завданням міністерства розроблення консульського статуту.

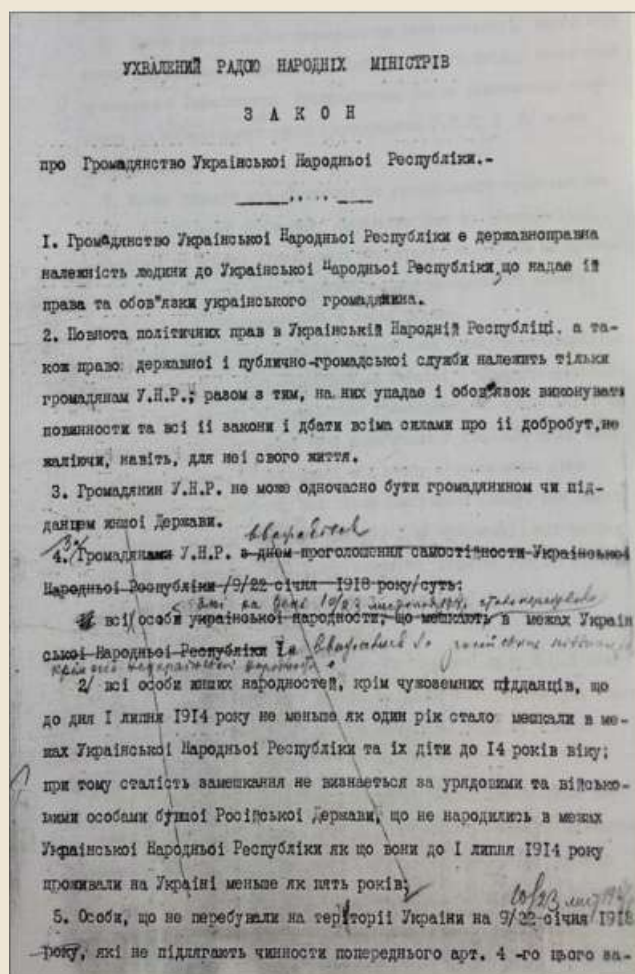
Принципово важливим для діяльності консулів було ухвалення 2 липня 1918 р.

⁵⁶ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 54, арк. 2.

Радою Міністрів (голова Ф. А. Лизогуб) закону «Про громадянство Української Держави», погодженого гетьманом Скоропадським і посвідченого виконувачем обов'язків державного секретаря І. О. Кістяківським. Цей закон скасовував відповідний акт, прийнятий Українською Центральною Радою 2–4 березня 1918 р.

Усі російські піддані, які перебували на території Української Держави на момент набуття законом юридичної сили, визнавалися її громадянами. Не згодні з прийняттям українського громадянства мусили подати заяву про це місцевому старості впродовж місяця від дня одержання закону на місцях

Проект закону про громадянство УНР.
(З фондів Центрального державного архіву
вищих органів влади і управління України)

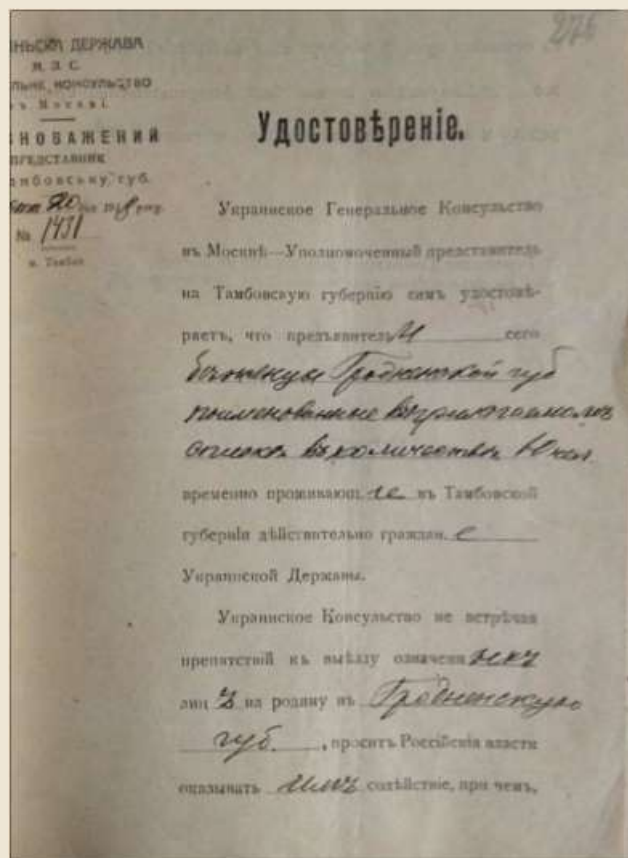
для запису в «особливий алфавіт підданих і громадян чужих держав» (п. 4). Примітка містила вказівку на те, що особи, які не прийняли українського громадянства, мали отримати від свого уряду національний документ, а до того — від місцевого старости довідку на право перебування в Україні, яке встановлювалося на строк не більше як шість місяців⁵⁷. Заборона мати українському громадянину подвійне громадянство зберігалася (п. 2). До видання нового закону про державну службу

чинними визнавалися закони Російської імперії (прим. 2 п. 3). Особами, які мають право претендувати на українське громадянство, визнавалися всі, хто народився на території України, навіть у разі постійного проживання за її межами за умови подання про це заяви впродовж року після досягнення повноліття, а повнолітні — впродовж року після виходу закону. За такої самої умови могли отримати українське громадянство й особи, які самі або їхні батьки осіло перебували в Україні, а на час набуття законом чинності мешкали поза її межами (п. 5, 6). У випадку пропуску строку, зазначеного в цій статті, прохання про прийняття до українського громадянства могло розглядатися за умови, коли особа доведе, що пропуск стався з поважних причин.

Особи, які мешкали за межами Української Держави, мали подавати свої прохання про набуття українського громадянства на місцях проживання «найближчим до них закордонним представникам українського уряду, котрі по розгляду відповідних доказів видають їм посвідчення про українське громадянство, одночасно сповіщаючи про списки таких осіб Уряд свого краю і Правительство Держави, при якому вони перебувають. Не забороняється особам, котрі по поважній причині не мали змоги звернутися до українських представників по за кордоном, звертатися з відповідними проханнями до Адміністративного відділу Окружного Суду по місці свого приїзду на Вкраїну»⁵⁸ (п. 7). Мали право на громадянство також особи, народжені від громадян Української Держави або іноземки та українського громадянина, усиновлені іноземці до 17 років, натуралізовані (п. 8); розлучені українські громадянки; діти, народжені від шлюбу з іноземцем, коли цей шлюб скасовано; іноземці, які отримали в Україні вищу освіту не пізніше, як через два роки після закінчення вищу; іноземці, які

⁵⁷ Там само, спр. 42, арк. 7 зв.

⁵⁸ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 42, арк. 7 зв.

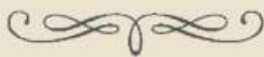
Посвідчення-паспорт громадянина УНР
(З фондів Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України)

зробили державі значні послуги (ч. 10); діти осіб, які стали громадянами України до досягнення дітьми віку 17 років. Передбачалася також можливість зречення громадянства, але не раніше, ніж після трьох років перебування в громадянстві, та право прийняти знову громадянство не раніше, ніж через п'ять років⁵⁹.

Прийняття 4 липня 1918 р. Радою Міністрів Української Держави «Закону про заклад генеральних консульств і консульських агентств за кордоном» вимагало інтенсифікації розроблення правових засад діяльності консульських установ в РСФРР. Українські консульства мали засновуватися в містах ко-

лишньої Російської імперії, де концентрація етнічних українців була найбільшою. Перелік міст, куди призначалися консули, не був остаточним. Для його коригування залишалося три вакансії. До обов'язків українських консулів у радянській Росії, крім традиційних, відносили організацію торговельних зносин між обома державами та матеріальну допомогу українським громадянам. Зважаючи на загрози, пов'язані з розгортанням громадянської війни, актуалізувалися й потреби захисту українських громадян, котрі тимчасово перебували чи постійно мешкали за межами Української Держави, зокрема в частині сприяння репатріації громадян,

⁵⁹ Там само, арк. 58.

«які викинуті долею в далеку північ не мають, згідно не мали дотепер змоги повернутись»⁶⁰. На влаштування притулків, лікарень і пунктів харчування для громадян Української Держави, які мали повертатися додому, з Державної скарбниці виділялося 100 000 крб⁶¹.

Законопроект передбачав авансове асигнування 342 700 крб за рахунок річного бюджету на утримання консулів Української Держави в РСФРР. Для додаткової мотивації за прикладом практики, що існувала в європейських країнах, просувалася в життя вже обговорювана ідея створення при МЗС фонду матеріальної підтримки консулів, трансформована в «фонд для видачі грошової допомоги та нагород консульським представникам Української Держави в місцевостях б[увшої] Російської Імперії» розміром 60 000 крб⁶².

У зв'язку з прийняттям закону й нагальною потребою належно забезпечити організацію роботи українських консулів керівник юридичного відділу МЗС В. Оренчук подав міністру закордонних справ доповідну записку, обґрунтувавши в ній вимогу негайного розроблення нормативних документів, які регламентували б консульську діяльність. Найважливішими питаннями, які потребували законодавчого вирішення, він вважав створення державної комісії, яка приймала б іспити в кандидатів на консульські посади, вироблення консульських штатів, перероблення консульського тарифу, складення «консульського закону», підготовку альбому зразків консульського діловодства, видання консульських інструкцій⁶³. Як один з розробників перших нормативних актів у сфері консульської служби за доби Центральної Ради, В. Оренчук усвідомлював проблему браку часу, тому про-

понував скористатися результатами попередньої нормотворчої роботи, беручи до уваги під час розроблення штатів для всіх майбутніх консульських установ «загальну дорожнечу харчів та падіння курсу грошей»⁶⁴. Особливе занепокоєння викликала в нього чинність російського права, норми якого вже не відповідали економічним відносинам і потребували докорінних змін. Казуїстичним і таким, що «взагалі не відповідає духові часу»⁶⁵, він вважав і Консульський статут. Зважаючи на те, що український аналогічний документ було розроблено (за його участю) в МЗС УНР, він пропонував його «переглянути, доповнити та перевести в життя»⁶⁶. Нагальну потребу в розробленні альбому діловодних форм В. Оренчук убачав у його практичному значенні як посібника, що допоможе консулам починати свою працю, сприятиме уніфікації документів консульського діловодства та полегшенню контролю за діяльністю консульських установ. Не менш важливим і терміновим завданням видавалося керівнику юридичного відділу розроблення інструкцій щодо організації діяльності консулів — «живого голоса консульського права», регулятора консульської діяльності. Потреба в таких підзаконних актах зумовлювалася тим, що закон не вирішував дрібних організаційних проблем, які мали виникнути перед консулами в процесі практичної діяльності. Для прийому іспитів від кандидатів на консульські посади він пропонував створити при одному з державних органів відповідну комісію. Для втілення в життя пропозицій В. Оренчук пропонував повернутися до практики, запровадженої в МЗС УНР, тобто створити при МЗС міжвідомчу комісію з представників міністерств торгу і промисловості, фінансів, судових і земельних справ

⁶⁰ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 53, арк. 38.

⁶¹ Там само.

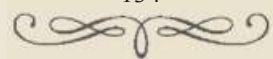
⁶² Там само, арк. 35.

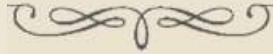
⁶³ Там само, арк. 1.

⁶⁴ Там само, арк. 2.

⁶⁵ Там само, арк. 3.

⁶⁶ Там само, арк. 2.

та державного контролю, яка працювала би двічі на тиждень і виробила потрібні закони та інструкції.

Програма, запропонована В. Оренчуком, почала втілюватися без зволікань. До складу міжвідомчої комісії ввійшли учасники наради з призначення консулів та нові члени від зацікавлених міністерств (В. Королів, І. Шафаренко та начальник відділу міжнародного економічного зближення І. Стороженко — від Міністерства торгу і промисловості; старший юрисконсульт П. Татарів — від Міністерства юстиції; С. Ходов — від Державного контролю; Ф. Задорожний — від комітету Консульських курсів; В. Оренчук і начальник консульського відділу Й. Суховерський — від МЗС та діловод юридичного відділу МЗС О. Храпова-Драгоманова), очолив новий дорадчий орган І. Красковський.

Під час нарад обговорювалися актуальні питання, рішення приймалися узгоджено, виконання рішень було надзвичайно оперативним. Уся підготовча робота з розроблення матеріалів для міжвідомчої комісії та ведення її діловодства покладалася на «найбільш компетентний для такої цілі» юридичний відділ під керівництвом В. Оренчука.

Упродовж другої половини липня — першої половини грудня комісія провела 15 засідань, під час яких розглянула питання створення Державної екзаменаційної консульської комісії; визначення міст, у яких слід заснувати консульські установи; розроблення консульських штатів; підготовки зразків консульського діловодства, виготовлення «консульської мапи», створення бібліотеки для консулів, розроблення консульського статуту та консульських тарифів.

Останнє питання вимагало розроблення процедури сплати консульського мита. Раціональне розв'язання цієї проблеми знайшла Комісія для вироблення зразків консуль-

Посвідчення І. Г. Красковського
як члена Ради МЗС.
(З фондів Центрального державного архіву
вищих органів влади та управління України).

ського діловодства, утворена на базі Комітету Консульських курсів при Українському науковому товаристві економістів. Ішлося про виготовлення спеціальних консульських марок для сплати мита, застосування яких унеможливило б зловживання службовців. Міжвідомча нарада схвалила цю пропозицію, взявши до уваги, що використання консульських марок було практично обґрунтоване, легко підтверджувало дійсну сплату та економило час і гарантувало за умови відмінності консульських марок від марок гербового збору малу правдоподібність зловживань. Вирішено було випустити консульські марки

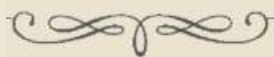
29

ШТАТИ КОНСУЛЬСЬКИХ УСТАНОВ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ.

185

Назва посад та установ	Київ. Київ. Респ.	Річне утрим.	Прим.
осіб пос. пенс. одр. осіб			
I. Генеральне Консульство:			
1) Генеральний консул.	I IV II	18.000	18.000
2) Ст. Секретар.	I VI IIIст2	12.000	12.000
3) Секретар.	I VII V	7.200	7.200
4) На одноразову допомогу при призначенні в розмірі двохмісячного утримання:			
а) Генер. консулаві.		3.000	3.000
б) Ст. Секретареві.		1.666	1.666
в) Секретареві.		1.200	1.200
5) На наміняні помешкань ген. консульству та ген. консулові.		12.000	12.000
6) Одноразове на оздоблення канцелярії.		5.000	5.000
7) Одноразове на бібліотеку під звітністю.		1.000	1.000
8) На утримання служачих канцелярії, на канц. видатки, наміняні вартівників та пошлявців.		20.000	20.000
II. КОНСУЛЬСТВО.			
1) Консул.	I V IIIст1	15.000	15.000
2) Секретар.	I VI IIIст2	9.000	9.000
3) На одноразову допомогу при призначенні в розмірі двохмісячного утримання:			
а) Консулаві.		2.500	2.500
б) Секретареві.		1.500	1.500
4) На наміняні помешкань консулові та консульству		10.000	10.000
5) Одноразове на оздоблення канц.		4.000	4.000
6) Одноразове на бібліотеку під звітністю.		1.000	1.000

Штати консульських установ Української Держави. 1918 р.
(ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 57, арк. 29, 30)

Етнографічна карта Західного Сибіру із зазначенням територій, на яких проживають українці. 1918 р.
(ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 24, арк. 102)

вартістю в 1, 10, 20 карб. і 5, 10, 20, 25, 50 шагів⁶⁷. «Технічним боком» справи було доручено зайнятися бухгалтерсько-господарському відділу МЗС⁶⁸.

У співпраці з Комітетом Консульських курсів при УНТЕ, українськими представниками за кордоном та іноземними консулами в Києві відбувалося розроблення зразків консульського діловодства. Аналізувався також досвід болгарських, німецьких, австро-угорських, бельгійських і швейцарських консульських установ. Досвід консульського діловодства цих країн використав, зокрема, генеральний комісар Української Держави в Румунії Корнелій Чоботаренко в проекті бланку українського паспорта. «Форму закордонної

паспортної книжки» затвердили з урахуванням зауважень юридичного відділу МЗС «з тією непримінною умовою, щоб на першій сторінці книги було означення, скільки має ця книжка всіх сторінок; бажано також було б, щоб місто для фотографії було на першій сторінці, бо тоді фотографія зразу кидалась би в очі»⁶⁹. На пропозицію А. П. Болобана комісія ухвалила пропозицію про розроблення форми секретного журналу в архів⁷⁰.

У планах нормотворчої роботи комісії вперше з'явилось розроблення положення про почесних консулів⁷¹, однак про цю категорію консульських працівників в інших законопроектах не йшлося.

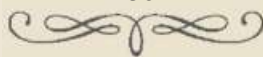
⁶⁷ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 53, арк. 9–9 зв.

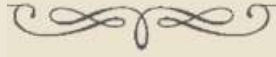
⁶⁸ Там само, арк. 7.

⁶⁹ Там само, арк. 35.

⁷⁰ Там само, спр. 54, арк. 10 зв.

⁷¹ Там само, спр. 53, арк. 10 зв.

Для розроблення консульського статуту було створено окрему підкомісію, яку очолив В. Оренчук. Підкомісія провела ґрунтовну роботу з вивчення іноземних консульських статутів, які вдалося знайти з допомогою українських представників в іноземних державах та іноземних консулів у Києві. Детально аналізувалися, зокрема, німецький, австро-угорський і швейцарський консульські статuti⁷². Зрештою, було вирішено, що проект Українського консульського статуту має містити три розділи (загальний; призначення і звільнення консульських представників; обов'язки консульських представників: а) стосовно торгівлі і мореплавства, б) стосовно воєнних кораблів, в) стосовно українських громадян, г) стосовно третейських судів, д) нотаріальні, е) опікунські), а «все недостатнє повинно бути взято із консульських статутів європейських держав»⁷³.

Один із проектів «Уставу о консульствах Української Держави» передбачав, що засновані Українською Державою за кордоном консульства є державними установами, а їхні співробітники — державними службовцями. Консульства заснуються в закордонних державах відповідно до міжнародних договорів між Україною та закордонними державами. Обіймати штатні посади в консульських установах надавалося право лише громадянам Української Держави (виняток — консульські агенти, на посади яких можуть бути призначені місцеві мешканці). Для призначення на посаду претенденти мали скласти іспит за індивідуальною програмою перед комісією, до складу якої входили представники МЗС та Міністерства торгу і промисловості. Усі штатні працівники консульських установ не мали права як

обіймати жодної іншої посади в державних чи приватних установах, так і брати участь у правлінні товариств, що мають за мету матеріальну вигоду. Статті 6, 7, 10, 11, 12 визначали головну місію консульських установ, яка полягала в «охороні прав і інтересів громадян Української Держави в закордонних державах та виконання господарських та інших доручень Української Держави на території інших держав», «догляд за плаваючими під прапорами Української Держави торговельними кораблями в портах, котрі знаходяться в окрузі консульства і виказують всяку залежну від них допомогу», надання матеріальної допомоги українським громадянам з коштів Державної скарбниці та виконання нотаріальних функцій. Консульства підпорядковувалися посольствам Української Держави у відповідній країні.

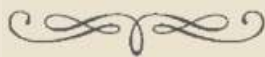
До обов'язків консула входила підготовка періодичних, а в надзвичайних випадках — термінових донесень про становище, всі зміни і значні події в усіх галузях народногосподарського життя за кордоном у межах консульського округу, а також міркування про шляхи розвитку економічних відносин із цією округою. Звіти мали скеровуватися до МЗС та Міністерства торгу і промисловості, копії — до відповідного посольства Української Держави та генеральному консулові, якщо автором донесення є консул, віце-консул чи консульський агент.

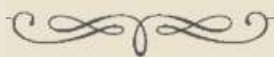
Консульствам Української Держави в деяких державах Азії та Африки делегувалися судові функції в межах їхньої компетенції у справах між українськими громадянами на підставі особливих постанов Української Держави та міжнародних договорів.

Консульські дії, в тому числі щодо аварії, усунення та призначення шкіпера на торговельному судні, скасування договорів із судовою командою і стосовно судової влади на

⁷² ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 54, арк. 80.

⁷³ Там само, арк. 95 зв.; у тексті протоколу викреслено слова «головним чином німецького».

торговельних кораблях мали ґрунтуватися на положеннях міжнародних договорів, звичаїв та законів закордонної держави, інструкцій українського уряду.

Керівництво консульською установою доручалося генеральному консулу, консулу, віце-консулу або консульському агенту. Ведення діловодства консульської установи належало до обов'язків секретаря за особистою відповідальністю консула. До обов'язків генерального консула належала також функція нагляду за діяльністю консулів, віце-консулів та консульських агентів. Генерального консула мав призначати на посаду гетьман за поданням МЗС. Призначення на посаду консулів та віце-консулів мало проводитися після узгодження кандидатури з гетьманом наказом міністра закордонних справ, консульських агентів та секретарів — наказом міністра закордонних справ.

У службовій діяльності консули мали подвійне підпорядкування: Міністерству закордонних справ та Міністерству торгу і промисловості, а у справах, що торкаються компетенції міністерства фінансів та Міністерства судових справ, — цим міністерствам.

Завдання щодо зносин уряду Української Держави із закордонними урядами щодо призначення осіб на посади консулів і віце-консулів належали до компетенції Міністерства закордонних справ. Передбачалося звільнення консулів без їхньої згоди на вимогу міністра закордонних справ чи міністра торгу і промисловості. Передавання справи в суд стосовно особи, яка є співробітником консульства, здійснювалося на підставі розпорядження міністра закордонних справ⁷⁴.

Однак цей проект не був одразу ухвалений, і його розроблення продовжилося.

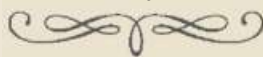
Консульські марки у паспорті А. Шулинського МЗС УНР.

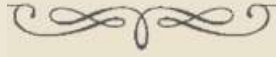
(З фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України)

28 жовтня Рада Міністрів ухвалила представлений МЗС законопроект про консульські штати, у пункті 6 якого зазначалося: «...всі суми, передбачені в штатах консульських установ, виплачуються в тій валюті, де консульство має осідок, по курсу, означеному розпорядженням Міністерства фінансів в порозумінню з Міністерством торгу і промисловості та МЗС». У зв'язку із цим МЗС звернулося до Міністерства фінансів із проханням «негайно» визначити сталий курс карбованця для різних країн⁷⁵.

⁷⁴ ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 699, арк. 1–4.

⁷⁵ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 53, арк. 14.

6 листопада був прийнятий закон «Про скасування закону 4 липня відносно закладу генеральних консульств і консульських агентств поза кордоном, про встановлення нових штатів консульських установ Української Держави, утворення консульських установ по різних краях та про асигнування в розпорядження Міністра Закордонних справ 832 766 крб. на утримання вище згаданих установ», який набрав чинності шляхом публікації в «Державному віснику» (№ 72) 19 листопада 1918 р. Новий закон запроваджував чотири типи консульських установ: генконсульства, консульства, віце-консульства та консульські агентства, про які йшлося в проектах консульського статуту. Витрати на утримання консульства включали річну заробітну платню консула (5-й клас) у розмірі 15 000 крб та секретаря (6-й клас) — 9 000 крб, одноразову виплату під час призначення в розмірі двомісячного окладу: 2 500 крб — консулові та 1500 крб — секретареві⁷⁶. Передбачалося, що при генеральних консульствах, консульствах та віце-консульствах Української Держави наказом міністра закордонних справ можуть призначатися радники з окремих питань без утримання. Міністру делегувалося також право в особливо значних випадках призначати віце-консулів на допомогу генеральним консулам та консулам поза затвердженими штатами. Установлювалися ліміти спеціального фонду, з якого рішенням міністра закордонних справ на нагальні потреби могли видаватися суми: для генеральних консульств — 7 200 крб на рік, для консульств — 5 000 крб, для віце-консульств — 3 000 крб, для консульських агентств — 2 500 крб. Під час відрядження передбачалися також добові (40 карбованців для службовців 4–5-го класів, 30 крб для службовців 6–7-го класів, 24 крб для службовців 8-го класу) та відшкодування

витрат на проїзд (вартість залізничного квитка: службовці до 7 класу включно та члени їх родин — квитка 1-го класу, всі інші службовці та члени їх родин — квитка 2-го класу; вартість квитка на пароплавах 1-го класу для всіх штатних службовців).

Уже в листопаді були здійснені останні призначення консулів, розпочати роботу яким довелося вже в інших політичних умовах. Після від'їзду на місце призначення Й. Суховерського консульський відділ департаменту чужоземних зносин очолив полковник Микола Шаповал⁷⁷.

Останню спробу завершити розроблення консульського статуту було зроблено напередодні зречення гетьманом Павлом Скоропадським влади — 11 грудня, коли його основний розробник В. Оренчук уже виїхав у Мюнхен⁷⁸. У тексті «Загального статуту для українських державних консулів» були враховані зауваження і пропозиції, висловлені представниками зацікавлених міністерств під час його обговорення⁷⁹. Уперше в статуті запроваджувалася норма, яка забороняла консулам одержувати звання консула іноземної держави без «особливого дозволу» міністра закордонних справ та брати пряму чи опосередковану участь у торговельних справах⁸⁰. У частині призначення консулів запроваджувалася норма складання претендентами на такі посади іспитів спеціальної комісії при МЗС, до якої входили представники міністерств юстиції, фінансів, торгу та промисловості⁸¹. Відповідно до статуту, консули мали право виставляти на приміщеннях, де вони мешкатимуть, «щит з видом державного герба» та прапор. З метою збереження документів консульського

⁷⁶ ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 243, арк. 25.

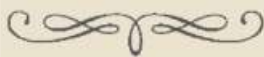
⁷⁷ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 50, арк. 45.

⁷⁸ Там само, спр. 53, арк. 15.

⁷⁹ Там само, спр. 55, арк. 23.

⁸⁰ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 50., арк. 24.

⁸¹ Там само.

СПИСОК УКРАЇНСЬКИХ КОНСУЛЬСТВ		
Місце перебування	Прізвище і ім'я	Коли призначений і № прик.аа.
ГЕНЕРАЛЬНІ КОНСУЛИ посада У кл.		
1. Москва	КРИВЦОВ Олександр	5 липня 1918 р. прик. № 222.
2. Петроград	ВЕСЕЛОВСЬКИЙ Сергій	5 липня 1918 р. прик. № 222.
КОНСУЛЬСЬКІ АГЕНСТВА I-го розряду, посада УІ кл.		
1. Мінськ	КВАСИНСЬКИЙ Анатолій	3 травня 1918 р. прик. № 256.
2. Пенза	ВОРНІНСЬКИЙ Федір	20 вересня 1918 р. прик. № 323.
3. Гельсінфорс	СЛИВЕНКО Петро	4 липня 1918 р. прик. № 267.
4. Самара	ВАГРІЙ Олександр	5 липня 1918 р. прик. № 222.
5. Ново-Черкаск	МІЩЕНКО Володимир	16 серпня 1918 р. прик. № 269.
6. Тифліс	КУЛІНСЬКИЙ Олександр	20 липня 1918 р. прик. № 254.
7. Баку	ЗАСИДКО Євген	4 липня 1918 р. прик. № 266.
8. Омськ	АДАМОВИЧ	18 липня 1918 р. прик. № 266.
9. Ташкент	ЛОСЬ-КОЛІНЦЕВИ Іван	11 липня 1918 р. прик. № 267.
10. Ново-Ніколяевськ	СУХОВЕРСЬКИЙ Микола	27 серпня 1918 р. прик. № 283.
КОНСУЛЬСЬКІ АГЕНСТВА II-го розряду, посада УІІ кл.		
1. Рига	Бендеревський Миколай	1 грудня 1918 р. прик. № 336.
2. Казань	БАЧІЛО Пилип	5 липня 1918 р. прик. № 266.
3. Царини	ПЕРВІНЦЬ Петро	4 липня 1918 р. прик. № 267.
4. Астрахань		
5. Ставрополь		
6. Ниж. Новгород		
7. Саратов	ЯКОВІВ Іван	5 липня 1918 р. прик. № 266.

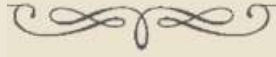
Список працівників генеральних консульств і консульських агентств на території колишньої Російської імперії. Жовтень 1918 р.
ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 24, арк. 2, 3, 7

СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КОНСУЛЬСЬКОЇ СЛУЖБИ В 1917–1923 РР.

Закордонні паспорти громадянина УНР
(надано з особистого архіву Медяникова Олександра Михайловича).

діловодства й архівів передбачалася процедура передавання документів, грошей та речей, залишених на зберігання в консульстві, від попередника наступникові за описом у двох примірниках, підписаних обома сторонами. Один з описів мав залишатися у справах, другий — передаватися консулові, який залишав посаду⁸².

Детально розглядалися в статуті обов'язки консула щодо військових суден Української Держави з покладанням на нього місії догляду за виконанням правил і постанов про «вживання українського прапора» й охорони прав та інтересів української торгівлі і мореплавства, контролю за дотриманням торговельних договорів аж до звернень у разі необхідності до місцевих урядів. Консулу надавалося право в разі особливого політичного становища держави, де він має осідок, звертатися до начальника військової ескадри з «виногою захисту українських підданих, життю і власності яких загрожує небезпека»⁸³. У розділі «Про обов'язки і права консула відносно українських громадян взагалі» декларувалися функції консула щодо видавання національних паспортів, матеріальної допомоги українським громадянам, вчинення нотаріальних дій тощо.

Однак основному «консульському закону» за доби Гетьманату не судилося отримати легітимність. На схвалення Радою Міністрів безуспішно очікував також законопроект про асигнування 400 тис. крб на ліквідацію консульств у РРФСР та допомогу урядовцям цих консульств⁸⁴.

Директорія, яка прийшла до влади в грудні 1918 р., мету зовнішньополітичної діяльності відновленої УНР визначала як забез-

печення міжнародно-правового визнання й міжнародної підтримки в боротьбі проти більшовиків, вступу до новоствореної міжнародної структури безпеки та співробітництва — Ліги Націй, легалізацію оновленої лінії державних кордонів, налагодження взаємовигідної співпраці із суміжними й географічно близькими державами, формування регіонального військово-політичного та економічного блоку.

Завдання здійснення «всіх політичних зносин уряду УНР з іноземними урядами та інституціями міжнародного характеру» покладалися на МЗС. До його функцій належали охорона інтересів УНР за кордоном, захист законних прав іноземців в Україні, регулювання контактів між Патріархами та Українською православною церквою⁸⁵. Організаційна структура МЗС на першому етапі доби Директорії УНР помітних змін не зазнала. Вона охоплювала керівництво (міністр, два заступники, чотири радники, урядовці для особливих доручень), раду міністерства (заступники міністра, керівники підрозділів, п'ять призначених міністром членів), історичний комітет, канцелярію міністра, загальний департамент (відділи: особового складу та загальних справ, бухгалтерсько-господарський, юридичний, архівний), департамент чужоземних справ (відділи: дипломатичний, консульський).

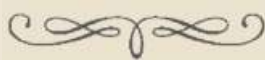
Першим головою Ради Міністрів і водночас міністром закордонних справ доби Директорії став В. М. Чехівський (17 грудня 1918 р. — 10 лютого 1919 р.). Його змінив на посаді міністра закордонних справ К. А. Мацієвич (13 лютого — 9 квітня 1919 р.), який уже у квітні передав керівну естафету В. М. Темницькому, у серпні 1919 р. —

⁸² Там само, арк. 25.

⁸³ Там само, арк. 27.

⁸⁴ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 53, арк. 110.

⁸⁵ Декретом Директорії від 1 січня 1919 р. Українська православна церква отримала автокефалію.

травні 1920 р. міністерством керував А. М. Лівницький, від 26 травня 1920 р. закордонне відомство очолив А. В. Ніковський. Останній залишався на посаді в екзильному уряді на особисте прохання С. В. Петлюри, обіймаючи і посаду заступника голови Ради народних міністрів аж до 1922 р. Певний час у 1921 р. керуючим МЗС був князь Я. С. Токаревський-Карашевич.

Консульський відділ МЗС УНР за доби Директорії очолювали від 1 червня 1920 р. випускник Консульських курсів при УНТЕ, педагог і архівіст, В. Садовський⁸⁶ та з 1 грудня 1920 р. — випускник духовної семінарії та слухач юридичного курсу Московського міського народного університету імені О. Л. Шанявського, старший діловод консульського відділу П. Сікора⁸⁷. Законотворча робота в цей час помітно пригальмувалася. Під час перебування Директорії в Кам'янці-Подільському керівник зовнішньополітичного відомства дійшов висновку, «що організація МЗС не доцільна, а поділ праці не практичний» і доручив урядовцеві особливих доручень Роману Жуківському ознайомитися з організацією відповідного міністерства Речі Посполитої й подати проект реорганізації МЗС УНР, «відповідний потребам хвилі та духові часу»⁸⁸. У розробленому в травні 1920 р. Р. Жуківським проектом передбачалася незначна зміна структури. До загального департаменту пропонувалося з департаменту чужоземних зносин перенести консульський відділ на підставі того, що листування з консулами, акредитованими в зарубіжних країнах, організовує особиста канцелярія міністра, а також з огляду на тісний зв'язок діяльності консульського відділу з юрисконсульським.

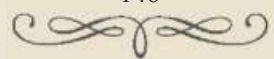
Нова структура департаменту мала охоплювати, крім консульського, відділи: персональний, касовий, господарчий, юрисконсульський та архівний. Департамент чужоземних справ (або дипломатично-політичний, або політичний), за проектом Р. Жуківського, мав дві секції: дипломатичну і пресову. Дипломатична секція поділялася на відділи: 1) романський (Франція, Італія, Португалія, Бельгія) та колонії цих держав; 2) англосакський (Англія з домініонами, Америка з урахуванням її спеціальних інтересів на Далекому Сході, Південна Африка і Середня); 3) Центральних держав (Німеччина, Швейцарія, Австрія, Угорщина, Румунія, Нідерланди, Данія, Норвегія, Швеція); 4) східних держав, тобто держав, які постали після розвалу Російської імперії (Росія, Польща, Фінляндія, Естонія, Латвія, Литва, Кубань, Азербайджан, Грузія); 5) Балканський (Югославія, Туреччина разом з тими новими державами, які Версальським та Сен-Жерменським трактатами були виділені з Туреччини, Персія); 6) Далекого Сходу (Азія, крім держав, залучених до Балканського відділу). Передбачалося, що посади керівників відділів консульського, юрисконсульського, архівного та дипломатичної секції департаменту чужоземних справ мають очолювати особи з вищою юридичною освітою. Від претендентів на посади керівників закордонних представництв вимагалася фахова освіта. Однак проект, як такий, що не містив принципових змін, не мав підтримки керівництва.

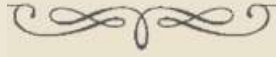
Уже за межами УНР 15 листопада 1921 р. було ухвалено закон «Про громадянство Української Народної Республіки». В умовах втрати державної території, в час, коли дипломатичні та консульські представництва УНР системно припиняли свою діяльність, ухвалення цього закону мало швидше символічне значення.

⁸⁶ ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 402, арк. 17.

⁸⁷ Там само, спр. 183, арк. 215.

⁸⁸ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 50, арк. 234.

Потребу його підготовки ініціювало Міністерство внутрішніх справ УНР у січні 1921 р., вказуючи на небезпеку повного зросійщення українців. За основу було взято текст «гетьманського» закону, який, на думку багатьох причетних до цієї законодавчої ініціативи, не потребував кардинальних змін. Важливою нормою була заборона на прийняття підданства інших держав. Відповідальність за таку правову дію визначалася карними законами УНР⁸⁹. Громадянство УНР розглядалося як «державоправна належність людини до УНР, що надає їй права та обов'язки українського громадянства»⁹⁰. Воно могло набуватися через народження, через шлюб із іноземцем, усиновлення та натуралізацію. Критерієм надання українського громадянства іноземцям визначалися «значні послуги УНР»⁹¹. Підтвердженням факту прийняття українського громадянства було складання присяги або клятви (для осіб, які не хотіли з якихось причин складати присяги). Для християн було складено спеціальний текст присяги. Щодо відмови від громадянства запроваджувалася норма, яка забороняла особам, які позбавилися громадянства до 17 років, приїхати в Україну і поселитися там до виповнення їм 45 років. Закон містив загалом 22 статті, остання з яких скасовувала чинність закону «Про громадянство Української Держави» від 2 липня 1918 р.

Деякі напрями нормотворчої роботи були продиктовані потребами українців, які мешкали за кордоном, та ініційовані консулами. Найбільш ініціативним був В. Оренчук. За його запитом була створена, зокрема, міжвідомча комісія щодо вирішення питання про легітимність розлучень, наданих за кордоном

православним священиком. Оскільки, згідно із чинним законом, вінчання та розлучення належали виключно до компетенції духовних судів в Україні, але ці функції за кордоном не було визначені, В. Оренчук порушив питання про необхідність розроблення закону про розлучення. Через неунормованість цього питання консульство не могло позитивно завершити провадження права про розлучення понад три роки. «Витворюється страшенний хаос, котрому треба зарадити, — зазначав консул. — В такому безвихідному становищі знаходяться зараз тільки українські громадяни. Росіяни з огляду на офіційне визнання більшовицького уряду Німеччиною, будуть могли вінчатись і розводитись згідно більшовицьким законам, які само собою розуміється будуть визнаватись німецькою владою. Було б дуже бажаним виповнити хоч тимчасовою новелою аж до моменту остаточного вирішення справ». Проект закону «Про підсудність справ про шлюбні розводи подружжя, що належать до українського громадянства і постійно живуть в західноєвропейських державах» було підготовлено після численних консультацій з відповідними міністерствами лише в грудні 1921 р.⁹²

Водночас залишилося не вирішеним питання про консульські тарифи, через що консули, які зберегли свої установи в надзвичайно складних умовах, змушені були шукати вихід самотужки. Офіційно чинним залишалися тарифи, ухвалені ще за Російської імперії.

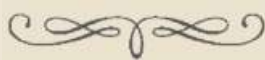
Певний вплив на розроблення правових засад організації консульської служби мали рішення наради послів і голів надзвичайних дипломатичних місій УНР у Відні та ініціатива керуючого МЗС Я. Токаржевського-Карашевича щодо практичної реалізації ідеї інституту почесних консулів. Норматив-

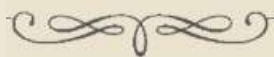
⁸⁹ ЦДАВО України, ф. 1065, оп. 4, спр. 96, арк. 18.

⁹⁰ Там само, арк. 10.

⁹¹ Там само, арк. 13.

⁹² ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 556, арк. 9.

не обґрунтування такої ініціативи містила «Індивідуальна інструкція почесного консула», розроблена консульським відділом департаменту чужоземних справ МЗС УНР 18 травня 1923 р.⁹³

Ініціативи в цьому напрямі демонстрував голова НДМ УНР у Румунії К. А. Мацієвич. У складі місії в Бухаресті та в її представництві в Чернівцях проводилась активна консульська діяльність. 14 грудня 1920 р. К. А. Мацієвич доручив зв'язковому старшині в Чернівцях Євгену Луговому тимчасово виконувати обов'язки консульського представника НДМ УНР в Румунії та проводити працю щодо захисту інтересів українських громадян, опіки над військовополоненими, організації відправлення їх на батьківщину⁹⁴. За два місяці по тому Є. Луговий отримав вказівки щодо зміни в системі видавання паспортів. Йому доручалося документи і прохання про надання громадянства, а також підтвердження про сплату консульського мита надсилати поштою; зібрані кошти фіксувати в касовій книзі; на всіх паспортах напрямок подорожі не вказувати, робити лише запис «вільно на перебування за кордоном»⁹⁵.

У зв'язку з утратою державної території УНР організаційні та правові проблеми консульської служби помітно загострилися. В проекті Статуту МЗС, до розроблення якого долучився призначений у квітні 1922 р. «керуючим» МЗС УНР в екзилі О. О. Ейхельман, указувалося, що діяльність консульств УНР за кордоном унормовується окремим консульським статутом⁹⁶. Пріоритетні завдання МЗС еміграційного уряду О. О. Ейхельман як правник і досвідчений державний службовець

убачав насамперед у консульських функціях та ефективній взаємодії з зацікавленими представниками іноземних держав. Новий проект такого статуту не мав зв'язку з напрацюваннями попередників, але містив загальні норми діяльності українських консульських установ в нових умовах.

Цей документ став останнім серед низки підготовлених і неухвалених законопроектів, що склали правові засади формування української консульської служби.

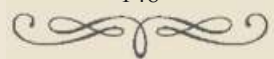
Загалом упродовж 1917–1923 р. були розроблені правові засади та проведено організаційні заходи для створення української консульської служби. Найбільша заслуга в цій сфері належить В. Оренчуку, який в історії дипломатії залишився «бійцем невидимого фронту». Його зусиллями рівень нормотворчої роботи відповідав світовому, а розроблені законопроекти враховували всі деталі діяльності консульських установ. У процесі розроблення організаційних та правових засад консульської служби було отримано цінний досвід нормотворчої роботи, вартий уваги сучасників.

⁹³ ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 3, спр. 45, арк. 6–8.

⁹⁴ ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 1, спр. 161, арк. 6 зв.

⁹⁵ ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 1, спр. 161, арк. 8.

⁹⁶ ЦДАВО, ф. 3882, оп. 1, спр. 4, арк. 72.

§ 2. ЗАПОЧАТКУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ДЛЯ КОНСУЛЬСЬКИХ УСТАНОВ

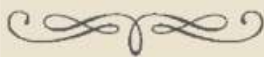

Українська консульська служба, котра народжувалася в буремні революційні роки, потребувала фахівців як для центрального апарату зовнішньополітичного відомства, так і для закордонних представництв. Відтак уже з перших днів діяльності Генерального секретаріату міжнародних справ постало питання про започаткування спеціальної підготовки кадрів для консульських установ.

Спершу новостворене зовнішньополітичне відомство не мало можливості організувати на своїй базі теоретичну підготовку претендентів на консульські посади з кількох причин, насамперед через брак висококваліфікованих викладачів, компетентних у сфері консульських зносин, наступ більшовиків на Київ і виїзд уряду в Житомир. Така можливість виникла після повернення Центральної Ради до Києва, в березні 1918 р. У співпраці з Міністерством торгу та промисловості УНР, яке у лютому очолив І. А. Феценко-Чопівський, і Українським науковим товариством економістів (УНТЕ) (інші назви: Українське товариство економістів, Товариство українських економістів), очолюваним знаним економістом, громадським і державним діячем професором М. І. Туган-Барановським, МЗС УНР зробило перші кроки до організації спеціального навчального закладу. Ініціатива започаткування професійної підготовки майбутніх співробітників консульської служби належала М. І. Туган-Барановському, який влітку 1917 р. повернувся до Києва з Петербурга, кілька місяців (серпень – листопад) був генеральним секретарем фінансів та активно займався громадською діяльністю.

Уже в березні 1918 р. було досягнуто домовленості про заснування при УНТЕ Консульських курсів, покликаних у стислий термін дати необхідні фахові знання тим, хто

Пам'ятник М. І. Туган-Барановському

невдовзі мав репрезентувати молоду незалежну державу на міжнародній арені та захищати права українських громадян у зарубіжних країнах. Курс навчання передбачався двомісячний, а вимоги до освіти претендентів були досить високі: «знати українську мову і яку-небудь чужоземну, мати вищу юридичну або економічну освіту»⁹⁷. У зв'язку з браком підручників для навчання фахівців такого профілю планувалося заснувати друкований орган УНТЕ, науковий фаховий часопис «Вісник Українського товариства економістів», щоб «дати слухачам змогу користуватися всім тим, що в сучасний момент здобуто науково з обсягу економіки та політичної економії і тим самим заповнити велику потребу в наукових підручниках»⁹⁸. Усього на видання друкованого органу, за підрахунками, потребувалося 27 200 крб⁹⁹.

8 квітня 1918 р. Рада народних міністрів УНР ухвалила асигнувати УНТЕ для організації Консульських курсів 24 000 крб. Завдяки державному фінансуванню курси було невдовзі відкрито. Та й зацікавлених отримати консульські посади виявилось достатньо. Прийом заяв для вступу на курси розпочався одночасно в МЗС та Міністерстві торгу і промисловості. З метою організації набору слухачів був створений Комітет Консульських курсів — «адміністративно-господарський орган курсів»¹⁰⁰, до складу якого ввійшли представники цих міністерств та УНТЕ. Комітет розробив навчальний план, розрахований на 240 лекцій з таких дисциплін: загальне міжнародне право, право міжнародних відносин і договори, економічна політика України, економічна географія Правобережної України, економічна географія Лівобережної України, нотаріальне

право, економіка торгівлі, економіка промисловості, економіка транспорту; банки, кредит; валюта, гроші; сільськогосподарська політика, тарифна система і техніка, міжнародна санітарія, кооперативна політика, українська мова, іноземні мови, консульське діловодство. Для викладання на курсах було запрошено знаних фахівців: професорів Оттона Ейхельмана, Костянтина Воблого, Леоніда Яснопольського, Петра Кованька, приват-доцентів Івана Огієнка та Сергія Остапенка, іспанського консула в Києві Стеліо Василиаді.

До середини квітня 1918 р. комітет отримав заяви від 75 осіб, які мали відповідну освіту і знання мов. Прийом на курси відбувався шляхом перевірки документів та співбесіди українською мовою. Для першого набору вона відбулася 17 квітня 1918 р. у приміщенні Міністерства торгу і промисловості¹⁰¹ на вулиці Столипінській (сучасна О. Гончара), 55-б.

Претендентів було розподілено на три групи: дійсні слухачі — 28 осіб; вільні слухачі — 4 особи; кандидати на слухачі — 39 осіб. Категорію вільних слухачів складали співробітники різних міністерств, які потребували кваліфікованих фахівців у сфері зовнішніх зносин. Від МЗС на навчання рекомендацію отримала Надія Суровцева. Дехто з першого набору дійсних слухачів надалі поповнив штат центрального апарату зовнішньополітичного відомства або консульських установ. Так, Віктор Садовський згодом очолив консульський відділ МЗС, Роман Громницький працював секретарем українського консульства в Мюнхені¹⁰². Навчалися на курсах і особи, які здобули ім'я в інших, переважно гуманітарних, сферах. Ідеться, наприклад, про філолога-класика, невдовзі — директора Київського археологічного інституту Сергія Дложевського.

⁹⁷ ЦДАВО України, ф. 2592, оп. 1, спр. 17, арк. 32.

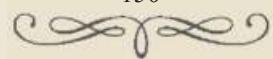
⁹⁸ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 46, арк. 22.

⁹⁹ Там само, арк. 23–24.

¹⁰⁰ Там само, спр. 53, арк. 21.

¹⁰¹ ЦДАВО України, ф. 2592, оп. 1, спр. 14, арк. 16.

¹⁰² Там само.

Приміщення Міністерства торгу і промисловості
(вул. Столипінська, нині – Гончара, буд. 55-б),
в якому відбувався перший прийом
на Консульські курси в квітні 1918 р.
Фото О. Малішевського

Навчання на курсах розпочалося 20 квітня 1918 р. і мало тривати 10 тижнів замість попередньо планованих двох місяців, однак завершити його за доби Центральної Ради в УНР не довелося. У гетьманському МЗС ідею професійного навчання претендентів на консульські посади підтримав міністр закордонних справ Дмитро Дорошенко, а її справжнім промотором став спершу радник міністра, а

згодом керівник юридичного відділу і віце-директор загального департаменту Василь Оренчук.

З огляду на відсутність в Україні «вищої школи, яка підготовляла би консулів до виконання обов'язків економічно-адміністративних представників Держави»¹⁰³, обговорювалося питання створення Консульського інституту «як вищої наукової школи з однорічним курсом»¹⁰⁴. Однак через брак часу для створення інституту у зв'язку з очікуваним виїздом перших співробітників консульських установ на місця призначення вирішено було продовжити діяльність Консульських курсів при УНТЕ за розробленою раніше програмою для підготовки кандидатів на консульські посади, щоб ознайомити їх з посадовими обов'язками й дати найнеобхідніші в практичній діяльності знання.

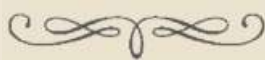
Список кандидатів на Консульські курси при УНТЕ дає підстави поставити під сумнів усталену думку про брак освічених кадрів для дипломатичної та консульської роботи на зорі діяльності зовнішньополітичного відомства. Серед 99 слухачів нового набору 63 особи мали намір підготуватися саме до консульської праці. Усі вони володіли двома-трьома мовами, крім української та російської, мали вищу освіту в українських і зарубіжних університетах і мріяли працювати в закордонних установах.

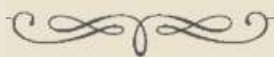
16 травня 1918 р. на посаді старшого радника міністерства, згідно з наказом № 79 по МЗС від 20 травня 1918 р., було поновлено голову професорської колегії Консульських курсів професора Оттона Ейхельмана¹⁰⁵. Відтоді розпочалася робота курсів. Навчання відбувалося у вечірній час, що давало слухачам

¹⁰³ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 53, арк. 21.

¹⁰⁴ Там само.

¹⁰⁵ Там само, спр. 2, арк. 16.

Надія Суровцева — слухачка
Консульських курсів у 1918 р.

можливість не відволікатися від основної праці. Переважна більшість предметів викладалась українською мовою. Курси давали також добру нагоду слухачам поновити знання іноземних мов. Через різні причини (зміни в лекторському складі, скорочення курсу тощо) кількість запланованих годин скоротилася до 189, але результат виправдав очікування: «...слухачі і слухачки виховувались на ідеї української державності, на поглядах економічних з інтересів України в момент сучасного життя»¹⁰⁶.

Завершення викладів 17 липня поставило організаторів перед проблемою, пов'язаною з юридичною силою документа, який слухачі мали отримати після закінчення курсів, оскільки статут курсів наголошував на їх тимчасовому характері як «підготовчого і до-

поміжного апарату»¹⁰⁷ для подальшого складання державних іспитів. З огляду на те, що свідоцтво про закінчення тимчасових курсів при громадській (хоч і науковій) організації не мало б юридичної сили як в Україні, так і за кордоном, актуалізувалося питання про створення органу, який мав би повноваження видавати документ державного зразка. Статут курсів передбачав організацію особливої державної екзаменаційної комісії, котра приймала б іспити у слухачів курсів і давала урядову повну інформацію про їхні знання та розуміння ними консульської справи і видавала державні дипломи.

Питання про створення відповідної державної комісії першим порушив керівник юридичного відділу МЗС В. Оренчук. На його думку, майбутні консули мали усвідомлювати свою відповідальність «бути для українських громадян за кордоном провідниками, учителями та опікунами»¹⁰⁸ і водночас «вірним жовніром Української Держави», здатним «проводити практично в життя тільки то, що від нього вимагає народне добро, честь і слава рідною землею, і у всьому керуватись сильною вірою в світле будучу Української Держави та любов'ю до своєї родини»¹⁰⁹. Критерієм професійності консула В. Оренчук вважав щирість, свідомість та ідейність¹¹⁰.

Серед перших слухачів, які склали іспити перед державною комісією, був випускник Львівського університету філолог і педагог Віктор Садовський — майбутній старший діловод, а згодом і керівник консульського відділу Департаменту чужоземних зносин МЗС. Завершила навчання на курсах і начальник політичного відділу МЗС Надія Суровцева, «котра була прикомандиро-

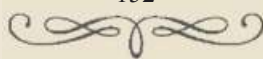
¹⁰⁷ Там само, арк. 24.

¹⁰⁸ Там само, арк. 5 зв.

¹⁰⁹ Там само, арк. 6.

¹¹⁰ Там само.

¹⁰⁶ Там само, спр. 53, арк. 23.

Роман Громницький — слухач
Консульських курсів у 1918 р.

*Дипломатичні паспорти Надії Суровцевої
та Романа Громницького*

(ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 1, спр. 62, арк. 87, 93)

вана міністерством для прослухання курсів з огляду на бажаність для Міністерства мати кваліфікованих співробітників»¹¹¹.

Вирішувалися й інші завдання. Зокрема, при Комітеті Консульських курсів для вироблення зразків консульського діловодства було створено спеціальну комісію, котру очолив іспанський консул у Києві С. Василіаді. Комісія не лише розробила формуляри документів консульських установ, а й запропонувала принципово нову форму сплати консульського мита — консульські марки, яка знайшла підтримку в міністра Д. Дорошенка.

Невдовзі почала втілюватися в життя й ідея створення спеціального вишу. Ішлося

уже не про окремий Консульський інститут, а про Економічно-адміністративний інститут при УНТЕ. Завдання нового вишу полягали в «удосконаленні слухачів у прикладних економічних та адміністративних знаннях для приготування їх до практичної діяльності в державних та громадських установах»¹¹². Він розташувався на третьому поверсі будинку № 25 по вулиці Великій Васильківська.

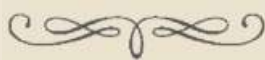
Інститут мав п'ять відділів: зовнішньої політики, адміністративний, фінансовий, економіки і статистики, кооперативний. Вступивши на відділ зовнішньої політики, студенти могли отримати знання з таких предметів: міжнародне право, морське і конкурсне право, нотаріальне право, історія дипломатії, історія громадського руху на Україні, історія економічного розвитку України, економічна географія України, економічна географія зарубіжних країн, економічна політика України: а) загальна; б) економіка торгу; в) економіка промисловості; г) економіка транспорту; д) економіка сільського господарства; е) кооперативна політика; торгово-промислова статистика; фінансова політика; консульське діловодство; колоніальна політика; міжнародна санітарія, політичний і культурний огляд держав Сходу і Заходу, українська мова, іноземні мови¹¹³.

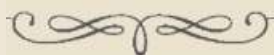
Курс навчання в інституті передбачався однорічний, форма навчання — вечірня. На навчання приймалися особи обох статей без обмежень віку. Пріоритет надавався правникам та економістам, хоч, на відміну від Консульських курсів при УНТЕ, приймалися й особи без вищої освіти за наявності відповідного практичного стажу. Оплата навчання складала 150 карб. за півріччя. Водночас декларувалася можливість закладання

¹¹² Там само, спр. 43, арк. 88.

¹¹³ Там само.

¹¹¹ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 24, арк. 105.

Будинок №25 по вулиці Великій Васельківській (м. Київ), де мав працювати Економічно-адміністративний інститут при УНТЕ.

Сучасне фото О. Малішевського

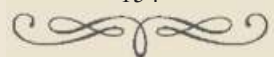
стипендій урядом, громадськими організаціями, приватними інституціями і приватними особами. Інститут мав розпочати свою діяльність у жовтні 1918 р.

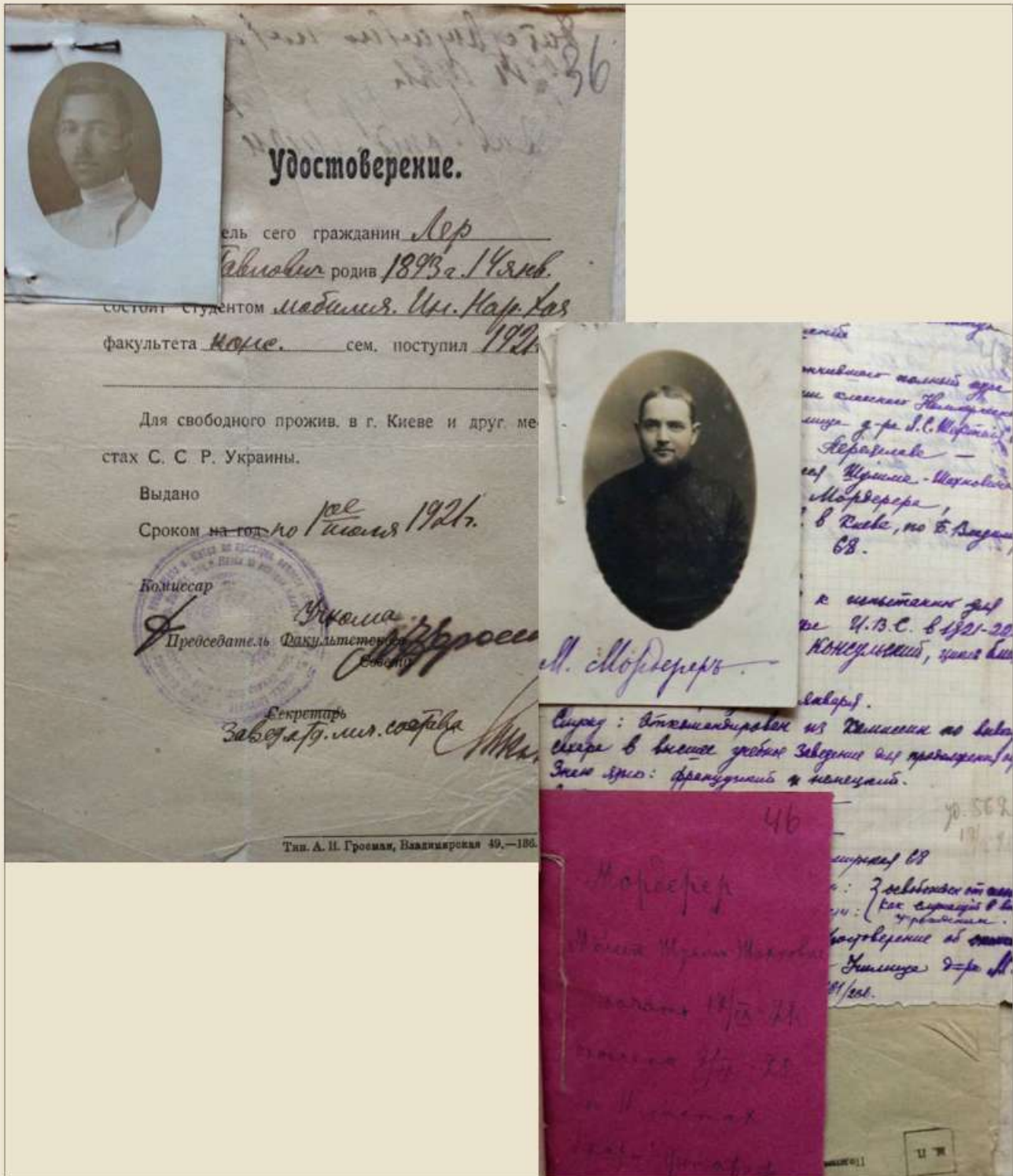
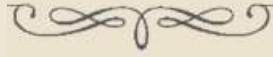
Консульське відділення мав і Близькосхідний інститут (спершу — Інститут східних мов). У червні 1918 р. ініціативна група київських професорів подала до Міністерства освіти на затвердження «Тимчасове положення про Близькосхідний інститут у Києві». Принципово важливим було насамперед вирішити питання про підпорядкування проектного інституту. Ішлося про включення його до установ системи МЗС. Наприкінці червня 1918 р. міністр освіти М. Василенко звернувся до міністра закордонних справ

Д. Дорошенка стосовно прийняття вишу під його «покровительство»¹¹⁴. Однак, не очікуючи відповіді, засновники внесли зміни в положення і з 1 липня 1918 р. Близькосхідний інститут у Києві отримав офіційний статус шляхом затвердження його статуту комісією з вищих навчальних установ МНО Української Держави під головуванням В. Вернадського. 8 липня положення про інститут затвердив міністр М. Василенко, посилаючись на ст. 11 та примітки до ст. 21 правил про приватні школи, класи та курси від 1 липня 1914 р.

Інститут засновувався як вищий навчальний заклад для вивчення Близького Сходу,

¹¹⁴ ЦДАВО України, ф. 2201, оп. 1, спр. 341, арк. 1.

Документи студентів консульського факультету Київського інституту зовнішніх зносин.
Державний архів м. Києва, ф. 744, оп. 3, спр. 19, арк. 27, 36; спр. 18, арк. 46-47.

Балканського півострова та Малої Азії у сфері економічній, етнографічній та політичній. Завдання інституту полягали в підготовці діячів економічної та політико-адміністративної сфери на Близькому Сході, зокрема дипломатичних агентів, консулів, урядових і приватних комерційних агентів, комерційних кореспондентів, організаторів торговельно-промислових установ, керівників торговельних музеїв, складів товарних зразків, керівників і службовців різних торговельно-промислових підприємств¹¹⁵. З огляду на профіль підготовки фахівців, запроваджувалися два відділення: консульське і комерційне. Виокремлення консульського відділення засновники обґрунтували тим, що на багатьох торговельних з'їздах чітко озвучувалася ідея спеціалізації консулів за «певними частинами земної кулі»¹¹⁶. В інституті планувалося готувати як консулів, урядових комерційних агентів та аташе, які працювали б у постійних консульських центрах, так і «роз'їзних» (бельгійського типу), які їздили би країною, вивчали її торгівлю і промисловість і надавали спеціальні звіти із цього питання. Першим директором інституту став професор П. М. Богаєвський, його помічником — Є. Д. Сташевський.

На навчання приймалися чоловіки і жінки, які мали дипломи про закінчення Лазаревського інституту східних мов, інших вишів або спеціальний допуск міністерства освіти. Окрему категорію слухачів склали особи, які не мали вищої освіти, але оплачували прослуховування курсу або окремих лекцій. Такі слухачі по завершенні курсу отримували свідоцтво, а «офіційні» студенти — диплом із переліком прослуханих курсів. Для отримання диплому, крім відвідання лекційних курсів, треба було відбути навчаль-

но-практичну екскурсію на Близький Схід під керівництвом викладача інституту або самостійне відрядження з наданням детального звіту¹¹⁷. Курс навчання передбачався дворічний (чотири семестри). Викладачі та студенти, які прослухали повний курс, мали право носити нагрудний знак інституту.

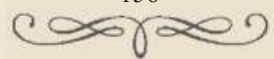
Організація навчальних курсів ґрунтувалася на практиці Німеччини, яка провела реформу освіти консулів і визначила провідну ідею фахової підготовки спеціалістів цього профілю: знання мови, історії державного устрою та економічного стану тієї країни, в якій студент готувався працювати як консул. На консульському відділенні вивчали спеціальні курси (консульський статут і практику його застосування), загальноосвітні (іноземні мови) та загальні: міжнародне право та історію міжнародних відносин, загальний курс законодавства (основні засади права), спеціальний курс законодавства (конференції приватного і публічного права), порівняльне вивчення права близькосхідних держав, вступ у політекономію, історію господарського ладу нового часу, світове господарство, сучасний економічний лад держав Близького Сходу, економічну політику, історію торговельних договорів, тарифи і митну політику, загальний курс економічної географії, економічну географію країн Близького Сходу, історію Туреччини та її сучасний суспільно-політичний лад, етнографію країн Близького Сходу, описове товарознавство, загальне рахункознавство. Позитивною перевагою інституту був склад викладацького колективу. Арабську і турецьку мови викладав Т. Г. Кезма¹¹⁸, перську — М. Джафар та П. Лозієв, історію —

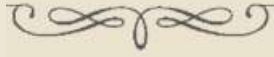
¹¹⁷ Там само, арк. 7 зв.

¹¹⁸ Кочубей Ю. М. Араб і арабіст Тауфік Кезма (1882–1958) // Східний світ. — 2012. — № 4. — С. 56–61.

¹¹⁵ Там само.

¹¹⁶ Там само, арк. 17.

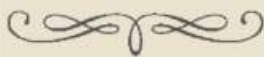

А. Ю. Кримський¹¹⁹. Планувалося надалі викладати румунську, грецьку та албанську мови. Інститут розпочав діяльність практично одночасно з завершенням навчання слухачів першого набору Консульських курсів при УНТЕ, однак завершити навчання студентам не вдалося.

Проте надзвичайно важливим є той факт, що за доби УНР та Української Держави були вироблені наукові підходи до теоретичної підготовки консулів, детально розроблені програми спеціальних і загальних курсів, апробовані різні форми навчання: короткотермінові курси, інститут. Тим самим було закладено підвалини для запровадження фахової освіти дипломатичної (зокрема консульської) служби в Україні.

¹¹⁹ Черніков І.Ф. Близькосхідний інститут// Енциклопедія історії України: Т. 1. А-В/Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України, Ін-т історії України. – К.: В-во «Наукова думка», 2003. – С. 301.

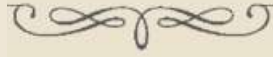
§ 3. СТВОРЕННЯ
ТА ДІЯЛЬНІСТЬ
ЗАКОРДОННИХ
КОНСУЛЬСЬКИХ
УСТАНОВ
УКРАЇНСЬКОЇ
ДЕРЖАВИ

Перші практичні кроки щодо створення українських консульських установ за кордоном було зроблено за доби Гетьманату. Відправлені за кордон із конкретними завданнями дипломатичні представництва УНР фактично не встигли розгорнути своєї діяльності, та й не мали консульських функцій. Правові підстави для створення консульських установ Української Держави виникли з ухваленням Радою Міністрів 22 червня 1918р. постанови про відправлення генеральних консулів до Москви і Петрограда й 10 консульських агентів першого розряду і 20 — другого до різних російських міст та 4 липня 1918 р. — відповідного закону «Про заклад генеральних консульств і консульських агентств за кордоном». Відтоді розпочалася практична розбудова української консульської служби.

Для отримання призначення майбутні консули проходили співбесіду в «Комісії в цілях відбору кандидатів на консульські посади» під головуванням члена Ради МЗС І. Г. Красковського. До її складу входили від МЗС: віце-директор департаменту загальних справ — В. Я. Оренчук, віце-директор департаменту чужоземних справ — Д.П.Левицький; від Міністерства торгу і промисловості — директор департаменту зовнішнього торгу В. В. Королів, урядовець для особливих доручень 4-го рангу того ж департаменту А. П. Болобан.

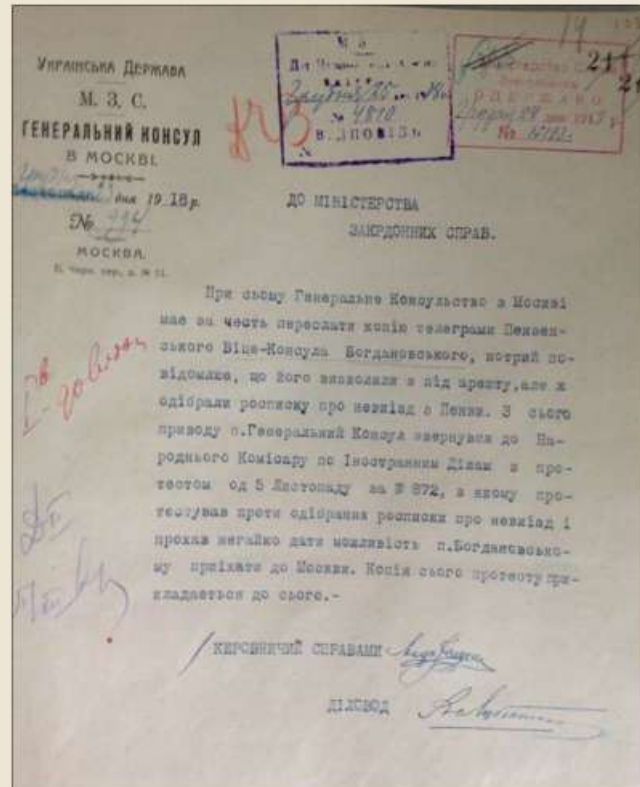
Претендентів на посади консулів виявилося досить багато. Частина з них завершила навчання на Консульських курсах при УНТЕ, дехто — навчався на консульському відділенні Близькосхідного інституту. Практично всі мали вищу юридичну або економічну освіту й володіли трьома-чотирма іноземними мовами. Наприклад, урядовець МЗС Олександр Баранів мав юридичну освіту, володів фран-

цузькою, англійською, італійською та українською мовами; випускник Консульських курсів Михайло Боднар закінчив юридичний факультет Львівського університету зі ступенем доктора права, знав німецьку, данську, французьку, польську, російську мови; отаман Стрілецького вільного полку Георгій Генюк мав середню спеціальну військову (при Павловському військовому училищі) освіту, знав французьку та німецьку мови; кандидат економічних наук Аркадій Артамонов-Нікітін знав німецьку, японську, китайську і теоретично — французьку; генерал-майор Карл Кивекес навчався в Гельсінгфорському університеті, знав фінську, шведську, німецьку, французьку і киргизьку мови; курс філологічного факультету прослухав у Берліні Юхим Рашковський, мав досвід роботи перекладача в головній комісії з економічних переговорів між Україною та Центральними державами; у Варшавському політехнічному інституті рік навчався потомствений дворянин Михайло Левандовський, який після повернення до Києва спеціалізувався на німецькій та англійській мовах на консульському відділенні Близькосхідного інституту¹¹⁷. Єдиним серед сотень претендентів, хто не знав жодної мови, був член комісії, урядовець Міністерства торгівлі та промисловості Андрій Болобан, який просив призначити його на посаду консула в РСФРР.

У списках претендентів на посади в консульських установах були чотири жінки: Алла Гурська зі знанням німецької, польської, російської та французької мови; Лідія Андрузька знала французьку й німецьку мови; єдина серед жінок мала вищу освіту Ганна Баран, яка закінчила Київський комерційний інститут і знала німецьку, французьку та англійську мови; на будь-які посади в канцелярії сподівалися Ніна Комірна, яка не мала вищої

¹¹⁷ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 24, арк. 78.

Доповідна записка українського генконсула в Москві МЗС Української Держави.
(З фондів Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України).

освіти і не знала іноземних мов, та випускниця учительської семінарії Уляна Глоговська, яка знала німецьку мову. Із зауваженням «не знає німецької мови» був знятий з конкурсу випускник Олександрівського ліцею Марко Старицький, який заявив про своє володіння французькою, англійською та німецькою мовами. Рекомендацію «командувати до Берліна або Відня» отримав Петро Мірошниченко.

Перша нарада комісії відбулася 1 липня за участі кандидата на посаду до Москви Олександра Кривцова. Крім обговорення кандидатур претендентів, учасники наради наголосили на нагальній потребі ухвалення

консульського статуту Української Держави¹¹⁸. Під час наступних нарад упродовж липня — першої частини серпня обговорювалися кандидатури претендентів: М. П. Ковалевського (Єреван), О. Кулинського (Кавказ), І. Шафаренка (Данциг), М. Т. Дармороса (Чорноморське узбережжя), І. Оппокова (Ташкент), В. П. Вакуленка (Бухара, Вірний (нині — Алмати)), А. П. Болобана (Сибір, Китай), М. П. Лося (Туреччина, Середня Азія), М. Павловича (Німеччина, Бельгія), Р. Ярославича (Австрія, Польща), В. Кушніра (Будапешт), О. Яцути (Румунія), О. Нечаївського (Болгарія, Італія), К. Кивекеса (Середня Азія, Туркестан, Персія, Фінляндія, Швеція, Франція), М. Левицького (Константинополь, Відень, Смирна), В. Черкас (Дон, Росія)¹¹⁹. Крім того, розглядалися претенденти на посади секретарів та урядовців. На посаду секретаря консульства сподівався Роман Громницький.

На формування мережі консульських установ та призначення на консульські посади конкретних осіб певний вплив мали українські громади на місцях. Так, холмсько-українська колонія в Казані, яка утворилася в результаті евакуації сюди 42 державних установ із Холмської губернії, висунула клопотання перед головою української делегації на мирних переговорах із РСФРР С. П. Шелухіним про сприяння заснуванню в Казані консульства Української Держави для «забезпечення миру і захисту» державних установ та українських громадян¹²⁰. Евакуйовані українці опинилися в Казані між двох вогнів: на вимогу поляків їх справи передавалися до польського секретаріату, а майно і кредити реквізувала радянська влада. Прохання холмських українців було задоволено.

Про призначення консула Української Держави в Царицин просила Міністерство закордонних справ Царицинська українська рада, яка власними силами допомагала біженцям. Представники ради доповідали про утиски більшовиків щодо українців, загрозу остаточного закриття цього осередку української громади й сподівалися, що за них Українська Держава вступиться. Зі свого середовища пропонували на консула «Закотія або Батієнко, або Сверлика, або Перепечая»¹²¹.

З урахуванням рекомендацій комісії міністр закордонних справ видавав накази з кадрових питань. Окремими наказами затверджувалися переліки міст, у яких мали створюватися українські консульські установи. Наказ № 215 від 15 липня 1918 р. до «місцевостей, в яких будуть закладені Консульські агентства 1 розряду», відносив Харбін, Царицин (сучасний Волгоград), Тифліс (нині Тбілісі), Самару, Курськ, Батум (нині Батумі), Омськ, Баку, Новоросійськ і Владивосток та визначав потребу створення консульських агентств 2-го розряду в Казані, Астрахані, Саратові, Пермі, Вірному, Томську, Ставрополі, Бухарі, Ташкенті, Орші, Іркутську, Воронежі, Новочеркаську, Нижньому Новгороді, Хабаровську, Архангельську і Новоніколаєвську (нині Новосибірськ)¹²².

Відповідно до цього закону 22 липня відбулися призначення з 5 липня генеральних консулів у Москві — Олександра Кривцова (єдиного з наданням дипломатичних функцій) та Петрограді — Сергія Веселовського, консульського агента 1-го розряду в Самарі Олександра Багрія, виконувачем обов'язків консульського агента 1-го розряду в Харбіні Петра Твардовського, консульського агента

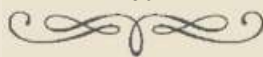
¹¹⁸ Там само, спр. 54, арк. 1.

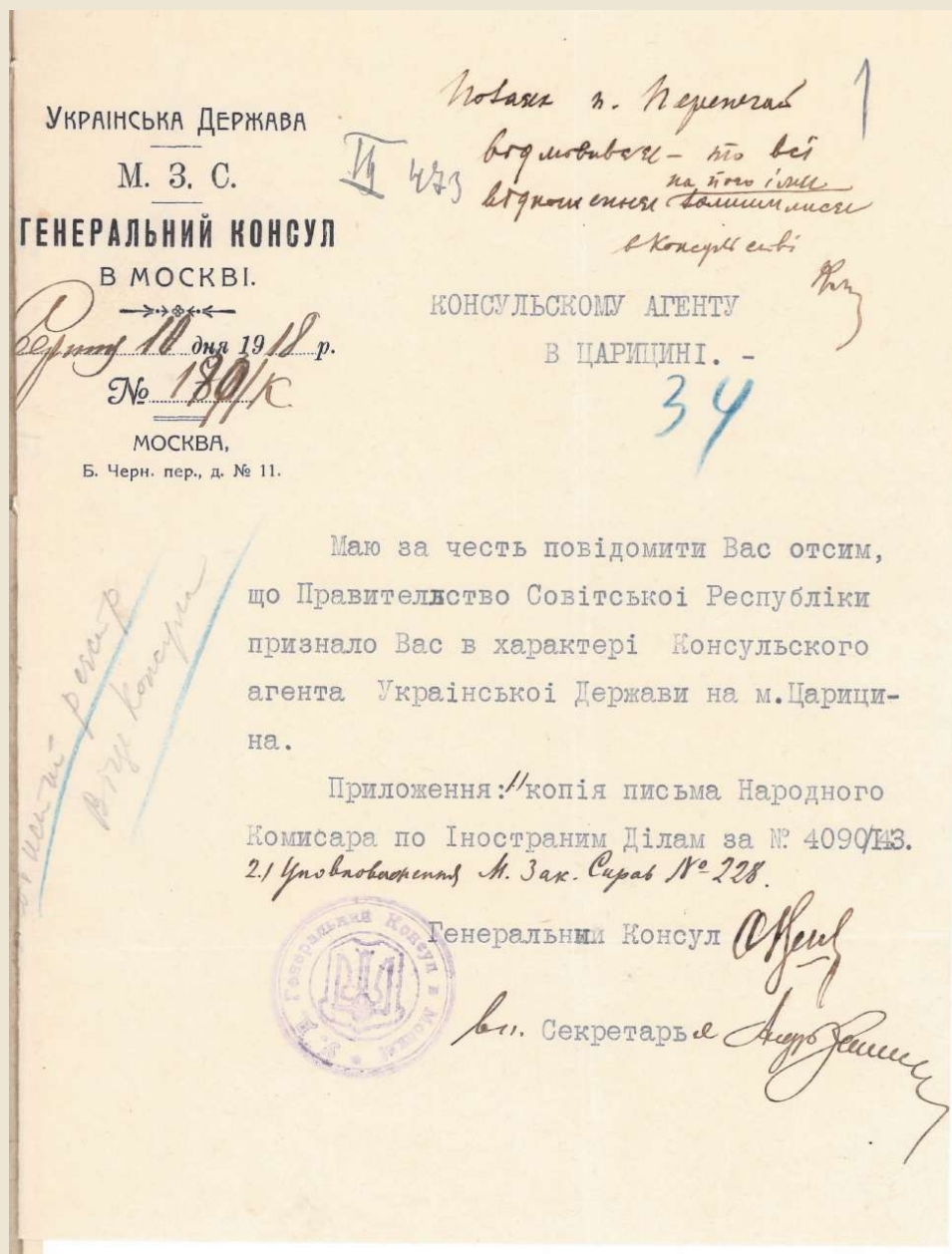
¹¹⁹ Там само, спр. 24, арк. 26.

¹²⁰ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 198, арк. 9.

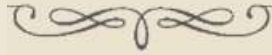
¹²¹ Там само, спр. 90, арк. 6–7 зв.

¹²² Там само, спр. 1, арк. 135.

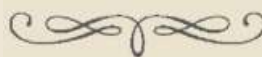

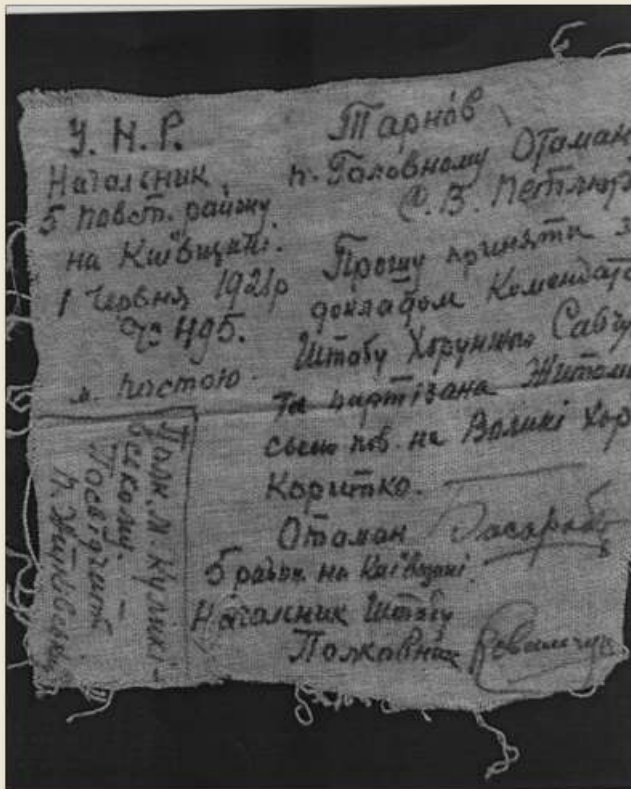
Лист Генерального консула Української Держави в Москві О. Кривоша до українського консульського агента в Царицині про визнання його повноважень урядом радянської Росії. 10 серпня 1918 р.
ЦДАВО України, ф. 1236, оп. 1, спр. 3, арк. 8 зб

КОНСУЛЬСЬКІ АГЕНСТВА II РОЗЯДУ / пос. VII кл. / БУВШОЇ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ	
	70
1. Казань	БАЧИЛО Пилип В.Об. з У/ VII, прик. № 266
2. Іаризин	ПЕРЕТУЧАЙ Петро з 16/VIII, прик. № 267
3. Астрахань	
4. Саратов	ЯКОВЛІВ Іван, приз. 5/VII, прик. № 266
5. Ставропіль	
6. Оріза	ПОЖАР Олекс з 25 серпня, прик. № 291
7. Вороніж	
8. Нижн.Новгород	
9. Курск	
10. Пенза	БОГДАНІВСЬКИЙ Федір Т.В.Об.Віце-Кон. з 20/У, посв. № 4707 приз. прик. № 267 з 4/VI
11. Архангельск	
12. Катеринбург	
С И Б И Р:	
13. Іркутск	
14. Харбін	ТВЕРДОВСЬКИЙ Петро приз. з 5 жовт. нак. № 342
15. Байск	
16. Владивосток	
СЕРЕДНЯ АЗІЯ:	
17. Бухара	
18. Семіпалатинск	
К А В К А З:	
19. Баку	
КУРЛЯНДІЯ:	
20. Рига	ВЕНДЕРОВСЬКИЙ Микофорприз. з 1 жовтня прик. № 336

Список консульських агенств України 2-го розряду в Росії.
ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 24, арк. 7.

Лист С. Петлюрі
(надано з приватного архіву
Медяникова Олександра Михайловича).

2-го розряду в Самарі Івана Яковліва, виконувачами обов'язків консульських агентів 2-го розряду в Казані — Пилипа Бачила та в Омську — п. Адамовича¹²³. Присяжний повірений Платон Забіла отримав з 9 липня призначення на посаду радника генерального консульства Української Держави в Москві¹²⁴.

Однак призначені службовці не всі виїхали на визначені місця, оскільки 15 серпня 1918 р. було запроваджено новий перелік міст, де утворювалися консульські установи. Наказом № 265, який скасовував попередній наказ від 15 липня, консульські агентства 1-го

розряду мали створюватися в Мінську, Самарі, Новочеркаську, Тифлісі, Батумі, Омську і Ташкенті, а консульські агентства 2-го розряду — в Новоніколаєвську, Казані, Царицині, Астрахані, Ставрополі, Нижньому Новгороді, Саратові, Катеринбурзі, Орші, Воронежі, Курську, Пензі, Баку, Семипалатинську, Бійську, Хабаровську, Владивостоку, Іркутську, Архангельську і Бухарі¹²⁵.

Уже наступного дня відповідним наказом № 266 було призначено на посаду консульських агентів 1-го розряду: Анатолія Квасницького в Мінськ, який з травня перебував там як тимчасовий консул¹²⁶; Євгена Засядька — в Батум (із 4 липня), Олександра Багрія — в Самару (з 5 липня), п. Адамовича (18 липня) — в Омськ, Олексія Кулинського в Тифліс (з 20 липня); виконуючими обов'язки консульських агентів 2-го розряду в Казані Пилипа Бачила, Івана Яковліва — в Саратові та Костянтина Ільченка — в Орші (з 5 липня)¹²⁷. Наказом № 267 того самого дня консульськими агентами 1-го розряду з 4 липня були затверджені: Петро Сливенко — в Гельсінгфорс (нині Гельсінкі)¹²⁸, Володимир Міщенко — в Новочеркаськ¹²⁹; консульськими агентами 2-го розряду: Петро Перепечай — у Царицин, Федір Богдановський — у Пензу¹³⁰. При генеральному консулі в Москві було призначено радників («без платні»):

Л. А. Форштретера — з міжнародних питань і банківської справам, Н. В. Тесленка — з юридичних питань, проф. Плетньова — зі

¹²⁵ Там само, спр.2, арк. 21.

¹²⁶ Див.: Матвієнко В. М. Українська дипломатія 1917–1921 років: на теренах постімперської Росії. — К. : Вид.-поліграф. центр «Київський ун-т», 2001. — С. 147–148.

¹²⁷ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 2, арк. 22.

¹²⁸ Там само, арк. 23.

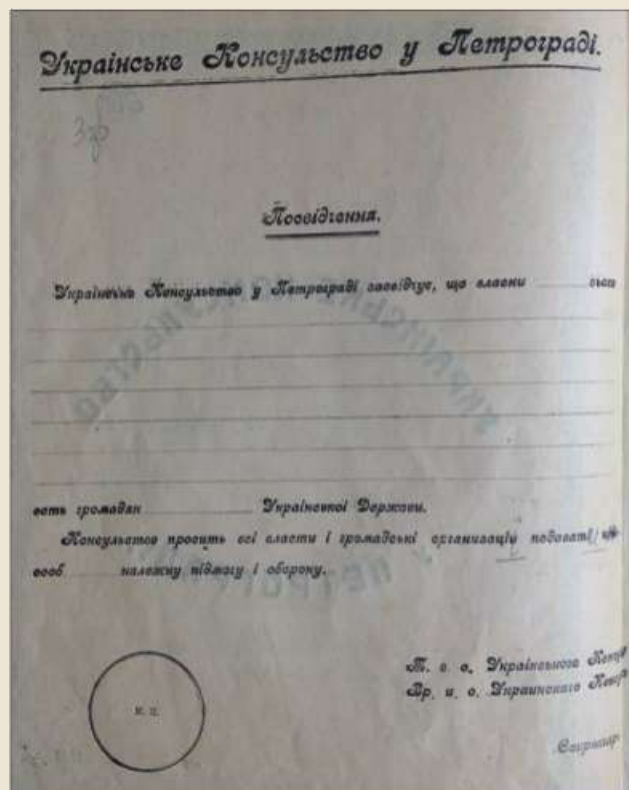
¹²⁹ Там само, арк. 25.

¹³⁰ Там само, арк. 23.

¹²³ Там само, арк. 142

¹²⁴ Там само, арк. 143

Бланк посвідчення про належність до українського громадянства, яке видавалося генеральним консульством Української Держави в Петрограді.
(З фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України).

взаємодії із закордонними представництвами, інженера М. П. Чернявського-Чернігівського — з питань торгівлі і промисловості та інженера Г. А. Невжина — з питань шляхів та залізничного руху¹³¹.

Одним із перших практичну діяльність розпочав консульський агент у Білоруській Народній Республіці А. М. Квасницький. Він займався питаннями заснування Українського державного банку та здійснював заходи щодо утворення Мінської української торговельно-промислової палати, тісно спілкуючись із представниками місцевої біржі та спілки землевласників¹³². Необхідність ство-

рення органу, який би сприяв регулювання цін на товари та полегшенню доставки їх до покупця, засвідчували наполегливі зусилля білоруської влади, здійснювані в Києві. Мінські торговці та промисловці, зі свого боку, порушили цю проблему перед новопризначеним консулом торговельні. «Мінське консульство, — передбачав А. М. Квасницький, — якщо воно буде визнане, стане одним із перших з товарообміну і дасть мільйонні обороти»¹³³. Проте центральною точкою докладання його зусиль стала доля українців, які шукали допомоги й захисту від консула.

1921 рр. – С. 147.

¹³³ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 139, арк. 27–28 зв.

¹³¹ Там само, арк. 24.

¹³² Матвієнко В. М. Українська дипломатія 1917–

27 серпня 1918 р. (наказ № 280) було змінено статус деяких консульських установ, які ще не розпочали своєї діяльності: консульського агентства в Новоніколаєвську з 2-го розряду на 1-й, у Ризі — з 1-го розряду з на 2-й¹³⁴. Підвищення розряду установи в Новоніколаєвську зумовлювалося призначенням її керівником начальника консульського відділу Департаменту чужоземних справ МЗС Йосипа Суховерського¹³⁵. Призначення на посаду секретаря цього агентства отримав Іван Пругло¹³⁶.

Ключова українська консульська установа в РСФРР — Генконсульство Української Держави в Москві — розпочало свою діяльність на початку серпня 1918 р. 28 липня генерального консула О. К. Кривцова прийняв народний комісар закордонних справ радянської Росії Г. В. Чичерин¹³⁷, а для розташування служб консульства та проживання службовців було надано 8 кімнат у будинку № 11 на Великому Чернишевському (нині — Вознесенський) провулку та в будинку № 21 на Штатному провулку. Іншу можливість українські консули отримали від І. П. Харитоненка, який звернувся до української делегації з мирних переговорів 19 липня з пропозицією «приняти під захист і взяти в тимчасове користування» будинок нащадків П. І. Харитоненка в Москві, на Софійській набережній¹³⁸. Однак більшовики «вчасно» націоналізували садибу й передали її в управління НКЗС. Замість українського консульства там розташувалася спершу данська місія Червоного Хреста.

Виселяли з приміщень і українські організації. 30 липня консул спрямував до ко-

місара НКЗС РРФСР ноту протесту проти закриття 22 травня постановою Народного комісаріату в справах національностей Ради української колонії в Москві, реквізицію її приміщення та арешт членів Ради колонії¹³⁹. Крім Ради української колонії, приміщення в Антип'ївському провулку, 4, втратила культурно-освітня організація Українська жіноча спілка. Його реквізували для потреб українського відділу НКЗС РРФСР. Російське зовнішньополітичне відомство «не вбачало порушень» у таких діях¹⁴⁰.

Щодо організації роботи установи генконсул мав кілька принципових вимог: ведення всього внутрішнього діловодства виключно українською мовою; обов'язкове вживання української мови в спілкуванні з українськими громадянами¹⁴¹; вчасний прихід службовців на місце праці, яка починалася о 10-й ранку; службова коректність, у тому числі заборона входити до кабінету генконсула «без попереднього доповіді через секретаря»¹⁴².

З метою чіткої регламентації всіх напрямів роботи установи було розроблено низку нормативних документів. Тимчасова інструкція генконсульства Української Держави в Москві визначала його основну мету як захист особистих майнових прав та інтересів українських громадян, які мешкають у межах консульського округу та виконання доручень уряду¹⁴³. Офіційно призначений міністром закордонних справ генконсул визнавався вищим представником Української Держави як у Москві, так і на території тієї частини республіки, яка належала до його округу. Через особливий статус генконсула, йому надавалися «вся повнота влади» в організації роботи

¹³⁴ Там само, спр. 2, арк. 36.

¹³⁵ Там само, арк. 37, 52.

¹³⁶ Там само, арк. 49.

¹³⁷ ЦДАВО України, ф. 1236, оп. 1, спр. 16, арк. 2.

¹³⁸ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 90, арк. 16.

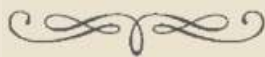
¹³⁹ ЦДАВО України, ф. 1236, оп. 1, спр. 16, арк. 3.

¹⁴⁰ Там само, арк. 4.

¹⁴¹ Там само, спр. 2, арк. 43.

¹⁴² ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 86, арк. 26.

¹⁴³ ЦДАВО України, ф. 1236, оп. 1, спр. 1, арк. 3.

консульства, у зносинах з урядовими установами радянської Росії та дипломатичні функції в межах, даних міністерством закордонних справ. У структурі установи виокремлювалися управління справами, секретаріат (консул мав двох секретарів: особистого й дипломатичного), юридичний, торговельний, реєстраційний та евакуаційний відділи. Штатна чисельність установи передбачала спершу 81 працівника. Однак такої штатної кількості, як показав час, виявилось замало для того, щоб упоратися з усіма завданнями, які довелося виконувати співробітниками.

При генконсульстві засновувався інститут радників з окремих питань, що призначалися консулом та затверджувалися МЗС, і рада консульства (для обговорення питань принципового і загального характеру) у складі генконсула як голови, віце-консула й радників у ролі членів. Секретарювання в раді доручалося управителю справами консульства, а до її роботи залучалися завідувачі відділами. До компетенції юридичного відділу належали питання захисту особистих і майнових прав українських громадян, «спостереження» за дотриманням умов утримання у в'язницях, нотаріальні дії.

Торговельний відділ мав своїм завданням захист торговельних інтересів українських громадян та зносили з питань торгівлі за дорученнями Міністерства торгу та промисловості; реєстрація торговельних закладів у Москві, які належали українським громадянам; видача торговельним підприємствам посвідчень про належність українським громадянам і командировання агентів для присутності під час порушення торговельних прав громадян.

Реєстраційний відділ виконував функції приймання запитів про реєстрацію; розгляду запитів; видавання посвідчень і ведення книг записів зареєстрованих в українському гро-

мадянстві осіб; зовнішнє листування з питань реєстрації.

Евакуаційний відділ займався візуванням паспортів і посвідчень для тих, хто бажає виїхати на територію Української Держави; організацією періодичних залізничних потягів прямого сполучення в Україну; сприянням українським біженцям у переселенні в Україну; укладанням списків осіб для отримання місць у потягах; підготовка вантажного руху в Україну.

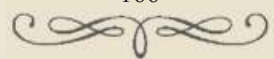
Для всіх відділів генконсульства було розроблено спеціальні інструкції, включаючи відділ віз, рахівництва, комендатури, в тому числі щодо вступу на роботу.

З перших днів діяльності з'ясувалося, що обсяги роботи значно перевищують очікувані: «Тисячі людей облягали консульство, звертаючись з проханнями про реєстрацію до українського громадянства, переїзд в Україну, охорону персональну і охорону майна. Рівночасно консульство повинно було вжити негайних заходів до захисту і визволення українців чисельно заарештованих і замкнутих у в'язницях»¹⁴⁴. Щодня консульство приймало близько 400 осіб — 200 з проханням про громадянство, 200 — про відповідні посвідчення. Особисто генконсул проводив прийом по 100–150 осіб щодня. Постійно надходили до консульства і заяви про арешти українських громадян, переважно з невідомих причин, у тому числі заложників — «т. е. лиц, заключаемых под стражу по негативному признаку — отсутствия преступного намерения и положительному — уважаемости и безупречности в общественном положении»¹⁴⁵.

У зв'язку з великою кількістю звернень генеральний консул змушений був набирати на роботу деяких службовців уже на місці.

¹⁴⁴ ЦДАВО України, ф. 1236, оп. 1, спр. 1, арк. 18–21 зв.

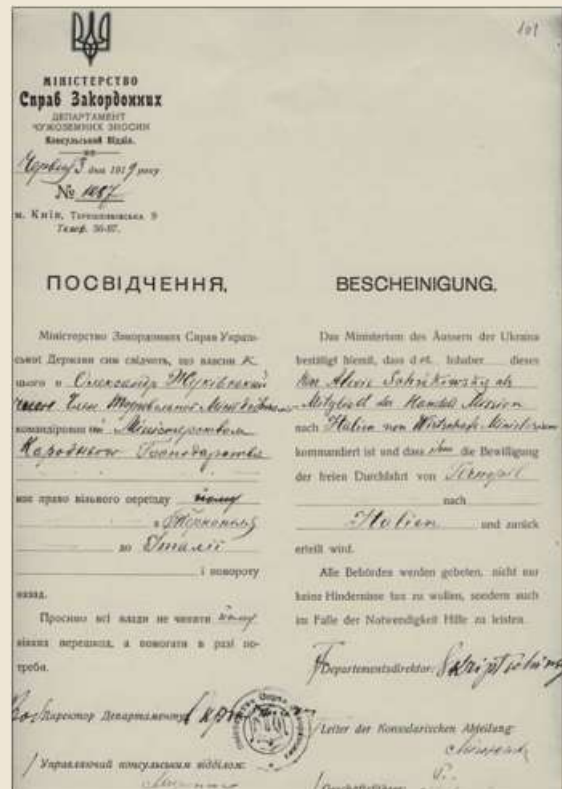
¹⁴⁵ Там само, спр. 6, арк. 7–7 зв.

§ 3. СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАКОРДОННИХ КОНСУЛЬСЬКИХ УСТАНОВ

Посвідчення Євгену Малику торг-пред Італії
(надано з приватного архіву Медяникова
Олександра Михайловича).

Посвідчення Жуковському торг-пред Італії
(надано з приватного архіву Медяникова
Олександра Михайловича).

Посвідчення Луківському для торг-пред Італії
від С. Петлюри (надано з приватного архіву
Медяникова Олександра Михайловича).

«Загальні устами, котрі торкаються вступу, відбування служби і увільнення службовців в Українському генеральному консульстві в Москві»¹⁴⁶ визначали права та обов'язки співробітників установи. Переваги щодо призначення пенсій і «видачі заштатної платні» мали лише генконсул, віце-консули і радники. Інші співробітники давали розписки в тому, що ніяких матеріальних претензій до консульства, у випадку звільнення за скороченням штату, вони не матимуть. Заробітна плата видавалася лише «за прослужений час».

Важливим напрямом діяльності генконсульства стало вивчення можливостей організації товарообміну. 25 серпня 1918 р. радник МЗС князь Б. Гагарін у присутності

¹⁴⁶ Там само, спр. 1, арк. 23.

ИЗВЛЕЧЕНИЕ ИЗЪ ПРАВИЛЪ
О ПАССАЖИРСКИХЪ ВЕЩАХЪ.

1. Пассажирскими вещами признаются вообще находящиеся при пассажирских вещах, бывшие в употреблении и предназначенные для них из нужности. Вещи эти, как по составленным предметам торговли, признаются багажом.

Приложение 1. Кв. мешки, подпадающие безоговорочно под запрет при пассажирских, но могут быть отпущены предметы, принести вещи вообще или-то границы запрещены.

Примечание 2. Наказания при досрочной пробавації из-за границы бывшие из устроения иностранные граждане и гадания каути не могут быть пропусками или из какого количества, но должны быть от них отбраки для представления из Управления по продажам гражданам каути.

§ 2. Къ лицамъ, подлежащимъ безпощадному преследованію въ проѣздѣ, принадлежать:

1) Изделия из устроения палаты, обуви, белья носильное и постельные в количестве, не превышающем общепринятую потребность пассажира.

Примечание: Поступки, матрацы и белье столовое и постельное, эти и изделия из устроения, продаются безотходными только в самом предприятии.

2) Хлебная смесь, кнед-то: шубы, шанени, буфты и т. п., по одному экземпляру на каждую порцию.

3) Золотыя, серебряныя і другія металічныя вошкі для ашапення ўпрыбрачання, да 3 фунт. на кожнае ліца, а таксама дарожныя міністэры золатаго рога, па аднаму на ліца.

4) Галантерейная вещь, золотая, серебряная и другая, но без шпунта, выходящего из кармана на каждую ладонь; выходящая же вещь для туалета, а также: кольца, булавки, заколки и т. п., которые окажутся при насаждении, если сама, очевидно, привнесена не для продажи.

Всё же собранные вещи, бывшие в употреблении, сданные в

Империю и снабженными кавказскими пробирными установками, пропускаются без пошлины в боль ограниченном количестве.

5) По числу вышедших из помещения вонюх, служащих для личного въ пути употребленна въ двѣдѣномъ числѣ, а перчатокъ носили не болѣе одной пары.

Примічання 1. Як предметів для лічного в шти устроєння не прикладати: посуду кухонного, столового та чайного сервісу, бронзу, часті столові та стінні, завісаи, портйери, коври та воиби всіля вати, служачі для меблювання та укрощіа комнаты.

6) При анализе материального звена — материальные инструменты: при художественных — предметы, для искусства эти необходимы; при ремесленных — инструменты, необходимые для их работы; при музыкальных — их ручные инструменты, сама же сн. предметы, по количеству спектру, очевидно, применимы не для продажи.

7) Назвiть: пачка нiматiвiнаго в картiть куритiвiнаго тiбачу, в снiгiрi — на бoкiвi однoї сотнi на виводi злiвi.

9) Шахматная, сумка, ашкан, баулы, чемоданы и проч., из которых выносятся пассажирами вещи, являются объектами.

[illegible]

10) Экземпляр, был бы вывешен из Империю, если бы тактикам и вышест. представлено бы было единственно так тышканы, чрез которую экзакты быль бышканы. Да за прочие экзакты вышестышканы таровым пошланы из тышк. что если экзакты, сь отпавшениш пошланы экзакты, пошланы вышестышканы на сыраны, то пошланы сь экзакты экзакты при экзакты, на представляны экзакты, которая на сь экзакты по экзактышканы, дажны быль экзакты экзакты тышканы, пошланы или экзакты. Такими экзакты экзакты сь экзакты экзакты экзакты экзакты экзакты экзакты.

[illegible]

1-4. Таможенные чиновники, кроме помощи преступнику из засады, поощряя пассажира, обязаны предупредить его, находясь на борту или в купе, что он должен иметь при себе паспорт, а также, если таковой отсутствует, то предъявить ему товарный чек, а также, если таковой отсутствует, то предъявить ему товарный чек, а также, если таковой отсутствует, то предъявить ему товарный чек.

нашій нам друзів предметів однієї, вони для українців кожної і т. п. Коли пасажирів запитали про досвід, що у них намістило об'єктивним колективом товаришів, пасажирів у товаристві, відповіли, що не будуть об'єктивними в його відношенні, то ма пасажирів намагаються змусити

из разряда других третей критично относясь к означенным товарам и предметам торговли. Товары же или предметы, экспортируемые из армян и необязательно пассажирами при депоэте, а также товары или предметы, салитные нападению, из всего упомянутых отметить импидирующую

или при кабо под одеждою, въ обуви, черномъ балахъ и т. п., образуя массу или вслѣдствіе бѣгства или личнаго, кофизауанта.

Примечание. В таможенных учреждениях Кавказского края и Астраханской таможни за товарищ и предводител в таможню выданы следующие таможенные по квитанции или аресту, заменяющие

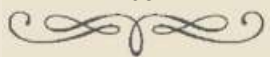
необязательности пассажирам, но и гарантией при досмотре, а также тарифов поощрения за разницу одной из третьих поощрений, продукты скрупулезно фиксируются. На общими основаниями, как таковы производим при чем дифференциация приближаться составление протокола. За подписанием документов и сканов пассажира, если бы от него не отказался

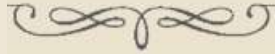
Витяг з правил про пасажирські речі (надано з приватного архіву Медяникова Олександра Михайловича).

генерального консула прийняв депутацію ініціативної групи українських торговопромисловців¹⁴⁷. Депутація довела до відома консула, що в Московському районі функціонує близько ста торговельно-мануфактурних фірм (у тому числі фабрик і великих оптовиків), що належали українцям. Мануфактуру, загальна вартість якої досягала одного мільярда карбованців, пропонували відправити в Україну. Однак О. К. Кривцов констатував неможливість будь-якого переміщення великої кількості товару через обмежену дію договору про перемир'я.

Натомість генконсул ініціював у зв'язку з відсутністю в РСФРР «нормально організо-

ваних банків» створення при генеральному консульстві фінансового відділу на чолі з призначеною урядом особою з правом приймати на зберігання від представників Української Держави та українських громадян грошові вклади, процентні та цінні папери, видавати грошові перекази у валюті, виплачувати суми за виданими на фінвідділ переказами, проводити інкасові операції, приймати доручення від українських громадян на витребування від російського уряду або народного банку РСФРР тих цінностей і в тому розмірі, які будуть визначені українсько-російським мирним договором. За всіма грошовими операціями в російській та українській валюті фінвідділ мав контактувати виключно з Державним банком у Києві.

Розпочати практичну діяльність вдалося й виконувачу обов'язків консула Української Держави у Фінляндії Петрові Сливенку. Він заручився підтримкою «начальника всіх німецьких військ в Фінляндії» — командувача німецького експедиційного корпусу в Фінляндії — генерала Рюдигера Графа фон дер Гольца у справі репатріації українських громадян та їх перебування на чужині¹⁴⁸.

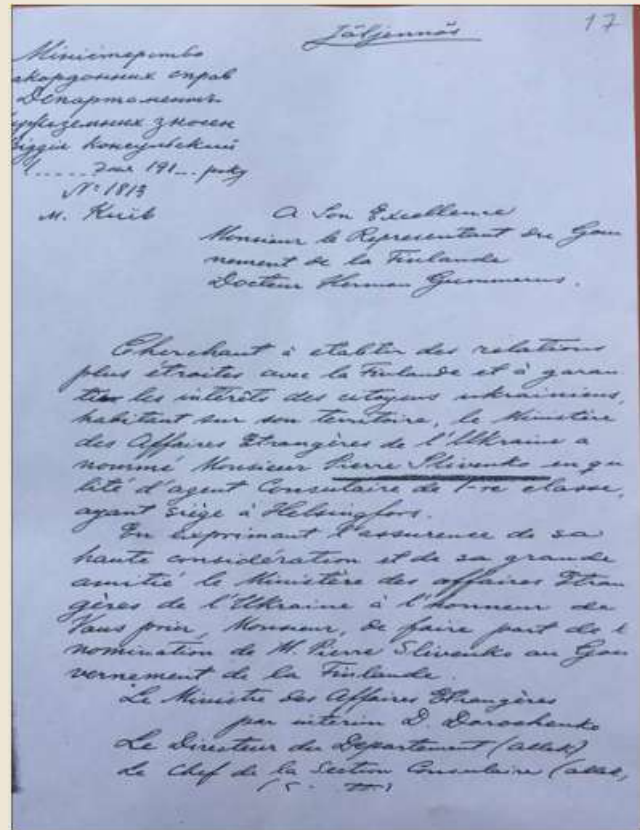
П. Сливенко, від початку 1900-х років жив у Гельсінкі та працював у російській інженерно-будівельній установі у Свеаборзі¹⁴⁹. Після лютневої революції 1917 р. він вийшов у відставку. П. Сливенко багато зробив для захисту прав та інтересів військових-українців, які служили в частинах російської армії, дислокованих на території Фінляндії, зокрема, брав участь в організації повернення українців додому.

У травні 1918 р. П. Сливенко виїхав у Київ. Невдовзі українці, які проживали у столиці Фінляндії, обрали Український комітет на чолі з Валентином Відстедтом, колишнім флотським інженером-механіком, капітаном 2-го рангу, який брав участь у російсько-японській війні на ескадреному панцернику «Победа», служив у Порт-Артурі. У 1908 р. В. Відстедт вийшов у запас, із липня 1914 р. відновив службу у Свеаборзі, але ненадовго — у вересні 1917 р. його остаточно звільнили зі служби.

Створення Українського комітету в Гельсінкі вітала німецька військова влада і навіть пропонувала урядові Української Держави призначити В. Відстедта на посаду консула. Заручившись підтримкою німців, В. Відстедт 26 липня 1918 р. звернувся з аналогічною пропозицією до міністра закордонних справ

¹⁴⁸ ЦДАВО України, ф. 2601, оп. 1, спр. 1, арк. 1.

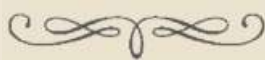
¹⁴⁹ Див.: Пилипенко В.В. Дипломатична діяльність Петра Сливенка у Фінляндії (1918 р.)// Національна та історична пам'ять. – 2013. – Вип. 7. – С. 218–225

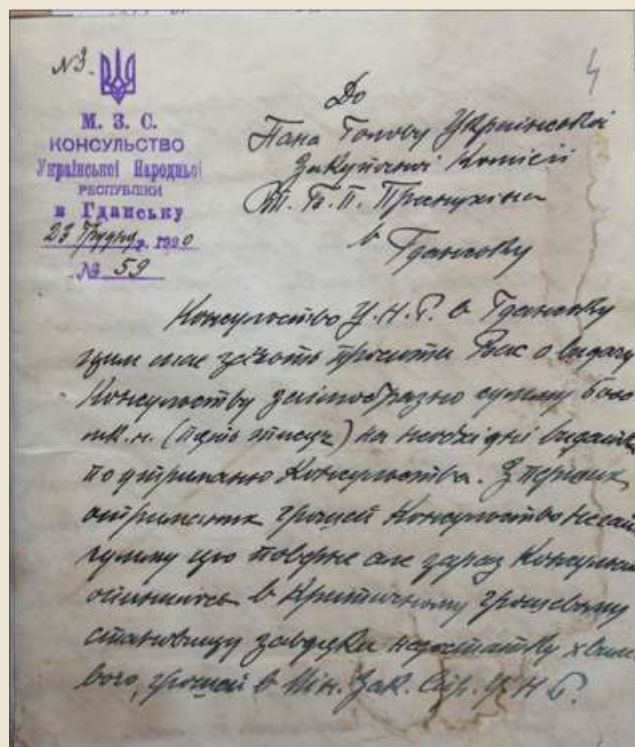
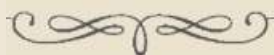

Розпорядження МЗС Української Держави про відправлення Петра Сливенка консулом до Фінляндії.

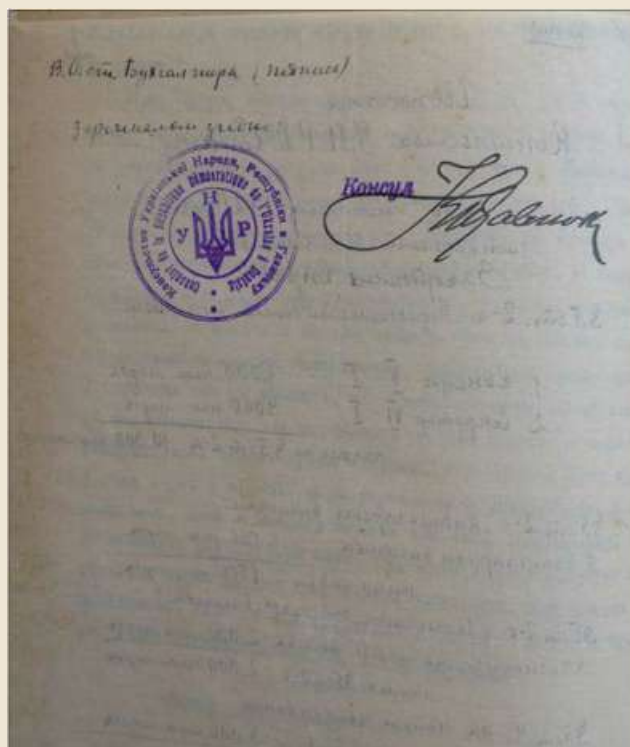

Меморіальна дошка на посольстві України у Фінляндії.

Лист генконсула УНР у Гданську до голови Української закордонної комісії Б.П. Принухіна про виділення коштів для утримання консульства. (З фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України).

Печатка українського консульства у Гданську. (З фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України).

Д. Дорошенка. Він, зокрема, наголошував на тому, що йому і так фактично доводиться виконувати консульські обов'язки — клопотати за українців та захищати їхні права, не знаючи про те, що на посаду консула вже був призначений П. Сливенко, який, однак, виїхав з Гельсінкі до отримання цих повноважень. 28 травня 1918 р. МЗС Української Держави призначило П. Сливенка консульським агентом у Гельсінкі. В отриманому ним уповноваженні говорилося: «Міністерство Закордонних Справ Української Держави поручає Панові Петру Сливенку охорону інтересів громадян Української Держави в Фінляндії і назначає його Консульським

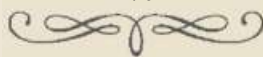
Агентом І-го розряду в Гельсінгфорсі»¹⁵⁰.

До Гданську (тоді — вільного міста Данцигу), згідно з призначенням, приїхав консул Клим Павлюк (Закревський) — колишній співробітник лісового департаменту Генерального секретаріату земельних справ УНР, отаман полку Вільного козацтва Київського повіту¹⁵¹. Для розташування установи йому швидко вдалося знайти приміщення за адресою вул. Elisovetbawall, 9¹⁵².

¹⁵⁰ ЦДАВО України, ф. 2601, оп. 1, спр. 1, арк. 1.

¹⁵¹ Див.: Мазепа І. Україна в огні і бурі революції. — К.: Темпора, 2003. — С. 255.

¹⁵² ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 3, спр. 6, арк. 46. Див також: Igor Hałagida. Konsulat Ukrainskiej Republiki Ludowej przy Elisabethwall 9 (przyczynek do dziejow

Нетривала діяльність генерального консула в Тифлісі Олексія Кулинського, поляка за походженням і прихильника гетьмана П. П. Скоропадського закінчилась скандалом дипломатичного рівня¹⁵³. За безпідставне видавання українських посвідчень він був звинувачений грузинською стороною в спекуляції й хабарництві. МЗС Української Держави кваліфікувало його поведінку як компрометацію консульського представництва та антиукраїнську політику. За відсутність особистого авторитету та діяльність, несумісну з консульськими обов'язками його було звільнено¹⁵⁴.

У вересні — на початку жовтня 1918 р. відбулися нові зміни в конфігурації системи консульських установ. З 1 вересня 1918 р. скасовувалася раніше створені консульські установи та утворювалися Генеральні консульства Української Держави у Берліні, Відні, Будапешті, Яссах, Царгороді, Цюриху, Варшаві, Москві, Петербурзі, Тифлісі; консульства: в Мюнхені, Данцигу, Львові, Софії, Вільні, Женеві, Копенгагені, Амстердамі, Стокгольмі, Самарі, Владивостоці; віце-консульства в Галаці, Варні, Християнії (нині — Осло), Ризі, Лодзі, Курську, Єревані, Батумі, Поті, Ташкенті, Ростові-на-Дону, Омську та Вірному; консульське агентство в Новочеркаську; виконання консульських функцій покладалося на дипломатичну місію у Фінляндії. Міністр закордонних справ отримав повноваження за погодженням з мі-

ністром торгу та промисловості заснувати «по дійсній потребі» 25 консульських агентств у різних країнах у межах затверджених штатів і право переміщати агентів з одного місця на інше в разі потреби.

25 вересня замість консульського агентства 1-го розряду у Вільно створювалася аналогічна установа в П'ятигорську¹⁵⁵, замість консульського агентства 2-го розряду в Хабаровську з 5 жовтня засновувалася аналогічна установа в Харбіні, керівником якої призначався Петро Твардовський¹⁵⁶. Таке рішення було прийняте на підставі консультацій зокрема з представниками Української Держави «на Донщині» щодо «можливості взагалі в виду військових чинностей в тамошнім краю заснувати консульство в П'ятигорську»¹⁵⁷.

У процесі практичного заснування новостворених консульських установ, попри всі труднощі, обговорювалося питання збільшення кількості країн, де існувала потреба діяльності українських консулів. Перелік міст, куди будуть скеровані консули, обговорювала міжвідомча «Комісія в цілях відбору кандидатів на консульські посади». Перелік виходив дуже великий. Лише в Німеччині пропонувалося створити генеральне консульство в Берліні, консульства в Франкфурті-на-Майні, Бреслау та Штеттіні (нині — Вроцлав та Щецин у Республіці Польща), Лейпцигу, Гамбурзі, Мюнхені, Кенігсберзі (нині — Калінінград у Російській Федерації), Мангеймі, Хемніці, Золінгені¹⁵⁸.

Створити генеральне консульство в Яссах пропонував К. Чоботаренко. Маючи практичний досвід роботи в Румунії, він вважав що для цієї держави, де «централістична система управління досягла апогею, де місцева

Wolnego Miasta Gdanska)//Polska-Ukraina Ludzie pojednania Ukraińcy na pomorzu w XX wieku: Materiały z sesji naukowych pod redakcją Tadeusza Stegnera. — Gdansk: Wydawnictwo 'STEPAN desing', 2002. — S. 119–120, де адресу подано як Elisabethwall, 9.

¹⁵³ Див.: Гасымлы М. Дж., Купчик О.Р., Дамиров А.У. Украинско-азербайджанские политические отношения: история и современность. — Изд. Второе, испр. и доп. — К.: Изд. Дом Дмитрия Бурого, 2014. — С. 77, 89.

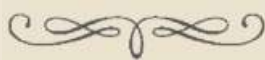
¹⁵⁴ Гасымлы М. Дж., Купчик О.Р., Дамиров А.У. Украинско-азербайджанские политические отношения... — С. 77.

¹⁵⁵ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 2, арк. 81.

¹⁵⁶ Там само, арк. 97, 98.

¹⁵⁷ Там само, спр. 53, арк. 11 зв.

¹⁵⁸ Там само, спр. 54, арк. 6.

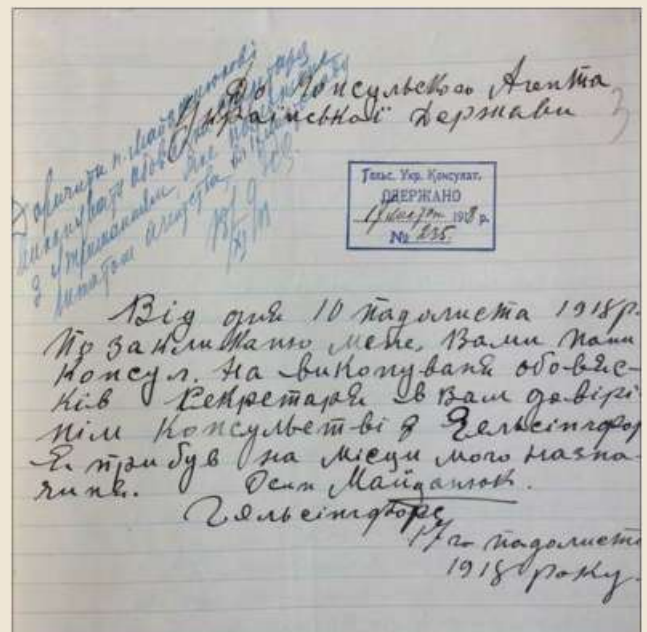

провінціальна влада позбавлена всякої ініціативи, а всі розпорядження виходять від центрального органу (МВС)»¹⁵⁹, заснування генерального консульства буде найбільш ефективним.

Призначений 7 жовтня 1918 р. тимчасовим виконувачем обов'язки генерального консула в Цюриху О. В. Вілінський¹⁶⁰ від'їжджав із Києва зі сподіваннями на налагодження економічних зв'язків (за його спостереженнями, «всі швейцарці на перший план ставлять торговельні справи, а не політичні») та задумом влаштування музею зразків товарів і виробів з України¹⁶¹. Однак на місці, куди співробітники консульства з родинами добралися 29 жовтня, з'ясувалося, що швейцарський уряд не мав намірів офіційно визнавати консула. Проте невизнаний генеральний консул винайняв помешкання для своєї установи на Universitatstrasse, 8 і почав приймати українських громадян по дві години щоденно. Вдалося встановити йому деякі контакти з місцевими підприємцями, зокрема з представниками фірми «Брати Куоні», чому сприяв майбутній Почесний консул УНР у Швеції С. Куоні; з виробниками взуття, тканини тощо. О. В. Вілінський встиг навіть відправити в Одесу замовлені українським керівництвом товари на 2 млн карб. Офіційно консульство у Цюриху було скасовано вже наказом МЗС УНР від 12 лютого 1919 р.¹⁶²

До кінця жовтня 1918 р. була законодавчо й теоретично сформована мережа українських консульських установ на території колишньої Російської імперії: два генеральні консульства в Москві (генеральний консул Олександр Кривцов, радник Платон Забіла) і Петрограді (генеральний консул Сергій Ве-

селовський); консульські агентства першого розряду в Мінську (Анатоль Квасницький), П'ятигорську (Федір Борщинський), Гельсінгфорсі (Петро Сливенко), Самарі (Олександр Багрій), Новочеркаську (Володимир Міщенко), Тифлісі (Олексій Кулинський), Батумі (Євген Засядько), Омську (Адамович), Ташкенті (Іван Лось-Коліндзян), Новониколаєвську (Йосип Суховерський); консульські агентства 2-го розряду — Ризі (Никифор Бендеровський), Казані (Пилип Бачило), Царицині (Петро Перепичай), Саратові (Іван Яковлів, радник Михайло Сапицький), Орші (Олександра Пожар), Пензі (Федір Богданівський)¹⁶³, Харбіні (Петро Твардовський); Тамбові (Леонід Успенський); Орлі (Микола Кононович Лютий-Лютенко); Калузі (Феофан Степа-

Доповідна записка Йосипа Майданюка про прибуття за місцем призначення консульству України в Гельсінгфорсі (З фондів Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України).

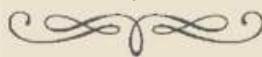
¹⁵⁹ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 53, арк. 12 зв..

¹⁶⁰ Там само, спр. 2, арк. 95.

¹⁶¹ ЦДАВО України, ф. 4455, оп. 1, спр. 3, арк. 64.

¹⁶² Там само, арк. 56.

¹⁶³ Там само, спр. 24, арк. 1.

ницький); Нижньому Новгороді (віце-консул Григорій Федорович Колосовський); Ржеві (уповноважений Микола Іванович Демчук); Воронежі (уповноважений Яків Сенчик); Рязані (уповноважений Полікарп Чирко).

Та на практиці реалізувати ці рішення було не просто. О. Кравцову довелося займатися посередництвом між російським та українським урядами щодо отримання консульських повноважень російськими консулами на території Української Держави. 6 вересня 1918 р. Народний комісаріат закордонних справ РСФРР звернувся до українського генерального консула з вимогою з'ясувати, чому не отримали екзекватур призначені для захисту інтересів російських громадян на території Української Держави його консульські представники. У зверненні наголошувалося, що розвиток відносин між урядами Української Держави й радянської Росії можливий лише на умовах взаємності. Цей принцип, на думку більшовицького зовнішньополітичного відомства, порушувала затримка підтвердження гетьманським МЗС повноважень російських консулів. Після з'ясування обставин консул повідомив російську сторону на початку жовтня 1918 р. про те, що найближчим часом консульські повноваження буде підтверджено.

Систематично наголошуючи на необхідності з'ясування визнання повноважень російського консула в Києві, Росія діяла дзеркально. До 25 жовтня 1918 р. не отримали підтвердження повноважень консульські агенти О. Пожар (Орша), І. Яковлів (Саратов), Г. Колосовський (Нижній Новгород), Й. Суховерський (Новоніколаєвськ), уповноважені генконсульства: М. Лютенко-Лютий (Орел), Ф. Степаницький (Калуга), М. Демчук (Ржев), Я. Сенчик (Воронеж),

П. Чирко (Рязань)¹⁶⁴. У відповідь на затримання і обшук голови російської мирної делегації Х. Раковського в потязі в Ніжині та арешти російських консулів у Києві й Одесі, в російських в'язницях опинилися консули в Пензі Ф. Богдановський та в Самарі І. Яковлів¹⁶⁵.

На той час відносини з РРФСР остаточно загострилися. 8 листопада 1918 р. заступник голови російської мирної делегації Д. Мануїльський отримав від свого керівництва наказ припинити переговори й виїхати з усім персоналом до Москви. Переговорний процес було припинено, а консулів обох сторін — відкликано.

Повернення українських консульських установ потребувало значних коштів (МЗС Української Держави підготувало законопроект на асигнування 400 тис. крб). Ускладнювало проблему збільшення чисельності співробітників, оскільки до штатних службовців додалися нештатні, які також виїхали в Україну через страх перед можливими утисками від російської влади за роботу в українських консульствах. 8 листопада 1918 р. консул О. Кривцов видав останній наказ¹⁶⁶, яким передбачалося видати платню за першу половину листопада; скласти списки всіх, хто виявив бажання залишитися, і всіх, хто від'їжджає; ліквідувати всі справи в консульстві. Віце-консулу Ф. П. Рахінському доручалася ліквідація діловодства і архівів¹⁶⁷. «Їхали з великим перешкодами, терпіли збитки, утративши в дорозі й залишивши на попередньому місці роботи своє власне майно»¹⁶⁸. Врятований архів Генерального консульства Української Держави прибув 4 грудня 1918 р.

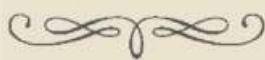
¹⁶⁴ ЦДАВО України, ф. 1236, оп. 1, спр. 3, арк. 8.

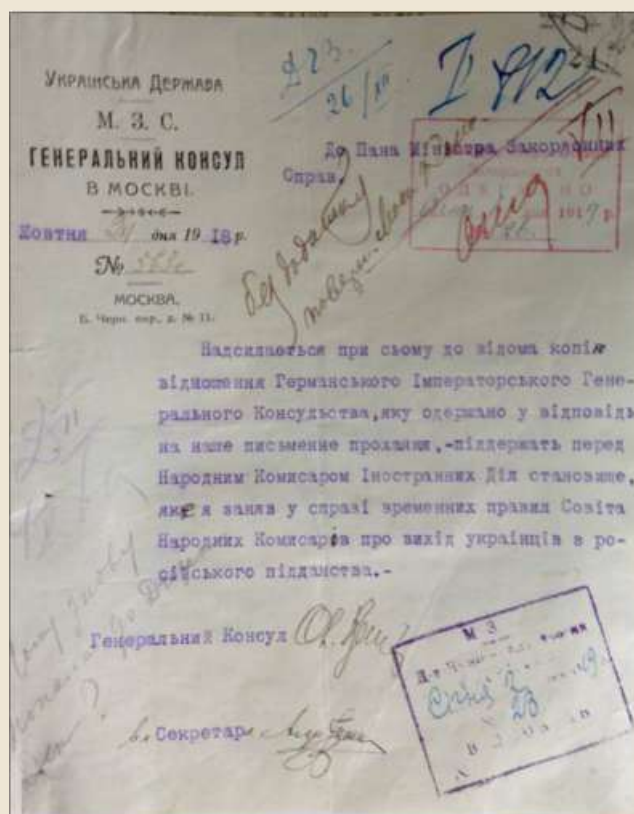
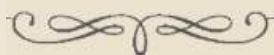
¹⁶⁵ Там само, спр. 16, арк. 54.

¹⁶⁶ Там само, спр. 2, арк. 13.

¹⁶⁷ Там само, арк. 24.

¹⁶⁸ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 53, арк. 110.

Лист генерального консула в Москві до МЗС
Української Держави про вихід українців
з російського підданства
(З фондів Центрального державного архіву
вищих органів влади та управління України).

Дипломатичний паспорт Сергія Нілуса.
(З фондів Центрального державного архіву
вищих органів влади та управління
України).

У його складі, крім поточної документації установи, були цінні документи, пов'язані з матеріальним та особистими інтересами українських громадян: духовні заповіти, грошові акти, акти про арештованих тощо¹⁶⁹.

Одночасно з ліквідацією консульств у РСФРР, попри труднощі й невдачі, продовжувалися призначення консульських представників до інших країн. 11 листопада 1918 р. отримало керівника консульство Української Держави в Женеві — Євгена Сокови-

ча¹⁷⁰ та консульське агентство в П'ятигорську — Ярослава Ногу¹⁷¹.

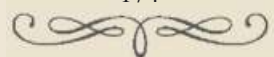
Того самого дня були призначені генеральний консул у Тифлісі Лев Лісняк і старший секретар Микола Ковалевський, 19 листопада 1918 р. — секретар Олександр Дробішевський. Останнім консульську посаду в Мюнхені отримав 15 листопада 1918 р. промотор нормотворчої роботи в МЗС Василь Оренчук¹⁷². Керувати віце-консульством у Лодзі 22 листопада 1918 р. отримав призначення

¹⁷⁰ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 2, арк. 98.

¹⁷¹ Там само, спр. 24, арк. 18.

¹⁷² Там само, спр. 2, арк. 146.

¹⁶⁹ Там само, спр. 24, арк. 21-21 зв.

Сергій Нілус, урядовцем було призначено Юрка Гречка, а наступного дня секретарем — Михайло Володимиров.

За кілька днів до зречення гетьманом П. Скоропадським влади — 7 грудня 1918 р. прибув на місце призначення консульський агент у Ризі Никифор Бендерівський. Він передав свої повноваження німецькому генеральному комісару й отримав від нього заповнення в повному сприянні у «справі охорони інтересів підданців України в м. Ризі і околицях»¹⁷³. Консул В. Оренчук потрапив до Мюнхена 18 грудня.

На той час 15 грудня 1918 р. «вищий революційний орган» Директорії Український революційний комітет при Київському комітеті УСДРП сповістив українців про відновлення УНР і перехід влади до «Народного уряду республіканської Директорії». Того ж дня комісаром Українського революційного комітету по міністерству закордонних справ було призначено М. Г. Левитського¹⁷⁴, який очолював міністерство два дні. Він встиг 17 грудня видати наказ, який зобов'язував міжвідомчу комісію за керівництвом І. Г. Красковського «взяти на себе розгляд і вирішення справ, зв'язаних з ліквідацією українських консульських установ в Російській Східній Республіці»¹⁷⁵.

Після приходу до влади Директорії українські консули в європейських країнах опинилися перед проблемою легітимності свого перебування в країнах призначення та фінансування діяльності консульських установ. Першим, оплативши власним коштом оренду помешкання та виплативши заробітну плату службовцям, наприкінці січня 1919 р. до Києва за отриманням підтвердження своїх повноважень вирушив Никифор Бенде-

рівський¹⁷⁶. Йому вдалося доїхати лише до Берліна, де він дізнався, що через евакуацію уряду підтвердження повноважень відкладене. Заручившись підтримкою уповноваженого уряду Латвії в Берліні та посла УНР у Голландії та Бельгії А. Яковліва, він 4 серпня 1919 р.¹⁷⁷ отримав призначення на посаду «консула Української Народної Республіки для столичного міста Латиської Народної Республіки Риги і околиці»¹⁷⁸. Першим керівником української дипломатичної місії в Латвії було призначено Володимира Кедровського, який працював у Ризі з 1919 р. по 1921 р. Н. Бендерівський, як новопризначений консул, мав «негайно виїхати до Риги, відновити старе консульство, в'яснити справу положення української справи в Латвії і потреби українських громадян в Ризі і околиці і прислати звіт до Міністерства або через українську дипломатичну місію в Лондоні або через посольство УНР в Берліні»¹⁷⁹. Планувалося, що всі контакти з урядом здійснюватимуться через ці дипломатичні представництва «доки не наступлять нормальні комунікаційні відносини»¹⁸⁰. Завершив свою місію перший український консул Никифор Бендерівський у Латвії в 1920 році.

Окрім Н. Бендерівського, підтвердження своїх повноважень отримали й інші консули, які встигли розпочати діяльність. Частину консульських повноважень було покладено на надзвичайні дипломатичні місії, відправлені Директорією до європейських держав. Повноцінні консульські відділи діяли в посольствах УНР у Берліні (створений 1 липня 1918 р.)¹⁸¹ та Відні (створений

¹⁷³ ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 1, спр. 33, арк. 1.

¹⁷⁴ Там само, спр. 1, арк. 2.

¹⁷⁵ Там само, арк. 4.

¹⁷⁶ ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 1, спр. 33, арк. 9.

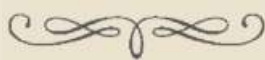
¹⁷⁷ Там само, арк. 20.

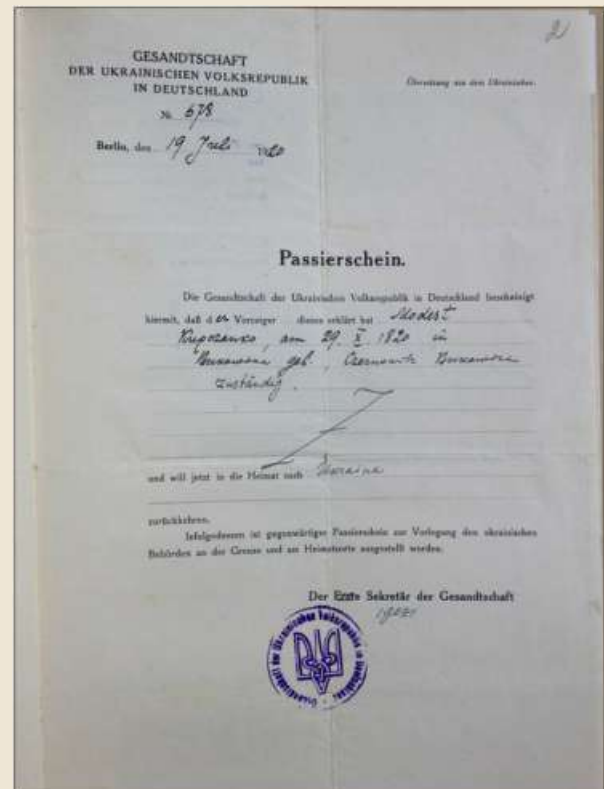
¹⁷⁸ Там само, арк. 18.

¹⁷⁹ Там само, арк. 20.

¹⁸⁰ Там само, арк. 20.

¹⁸¹ ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 562, арк. 19.

Перехідне свідоцтво для українського консульства в Німеччині.
(З фондів Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України).

21 червня 1918 р.)¹⁸² та в Надзвичайній дипломатичній місії УНР у Румунії (діяв з 1 вересня 1919 р.)¹⁸³. Консульськими відділами керували секретарі дипломатичних представництв, які й відповідали за ведення консульського діловодства. При берлінському посольстві було створено окремий консульський архів. Для всіх відділів, які вчиняли нотаріальні дії, проблемним залишалося неврегульоване за жодного українського уряду питання консульських тарифів.

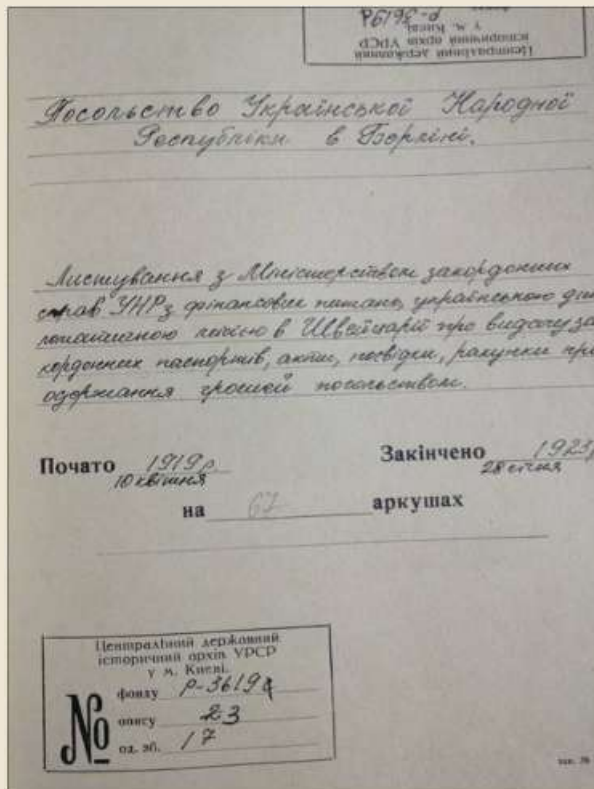
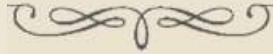
Функції консульського відділу при Посольстві в Туреччині, яке за Гетьманату

очолював М. А. Суковкін (1918), за Директорії — О. Г. Лотоцький (1919–1920) та І. С. Токаржевський-Карашевич (1920–1921), полягали в видаванні громадянам УНР перехідних свідоцтв, українських паспортів, документів на повернення в Україну, наданні матеріальної та правової допомоги. Прибутки консульського відділу складали значну частину доходів української дипломатичної установи.

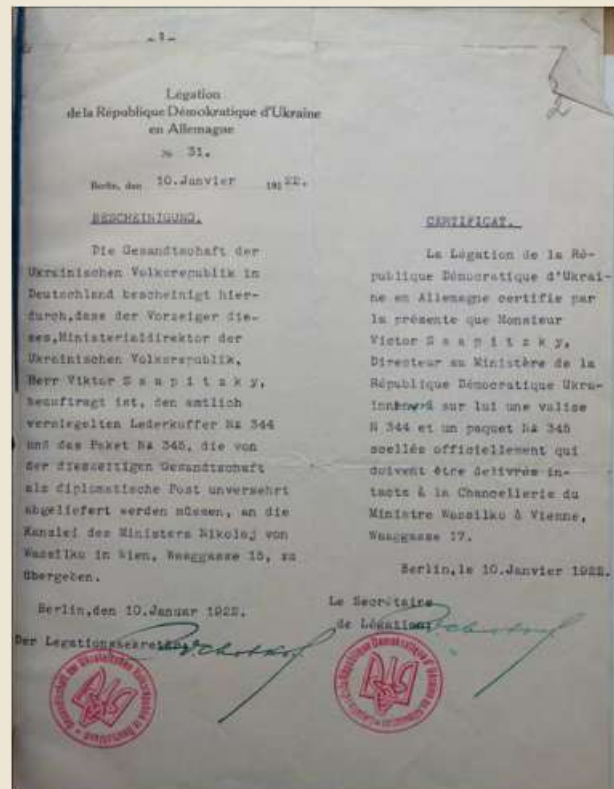
¹⁸² Там само, арк. 42.

¹⁸³ Там само, арк. 23.

§ 3. СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАКОРДОННИХ КОНСУЛЬСЬКИХ УСТАНОВ

Книга посольства УНР в Берліні.
(З фондів Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України).

Сертифікат Віктору Сапітському з державною печаткою.
(З фондів Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України).

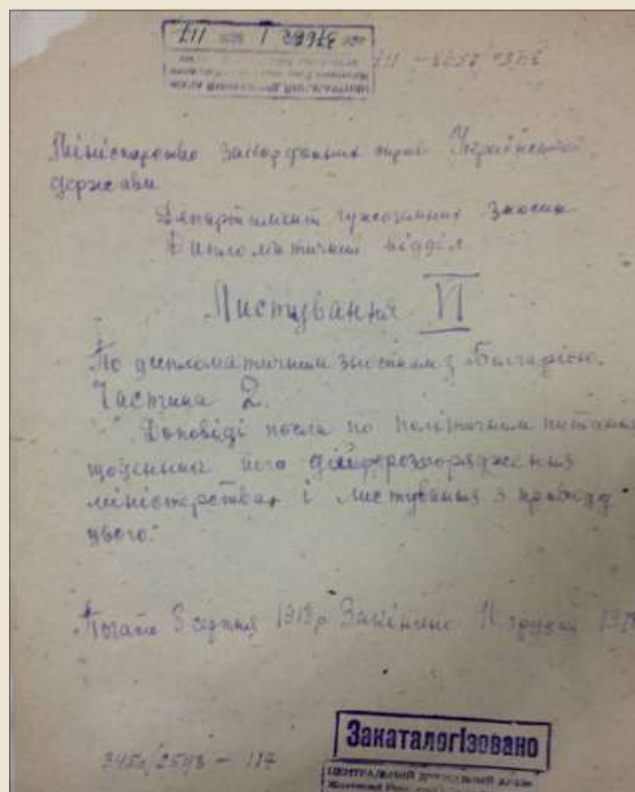
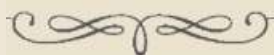
Виконання консульських обов'язків «до призначення в Болгарію консулів»¹⁸⁴ декларувало серед своїх завдань очолюване В. Я. Шульгиним Посольство Української Держави в Болгарії, яке прибуло в Софію в липні 1918 р. Зокрема, колишній міністр закордонних справ УНР розпочав із офіційними представниками влади переговори щодо підписання угоди про торгівлю між Українською Державою і Болгарією. Старший урядовець П. Сікора займався питаннями реєстрації українців та видаванням паспортів. Ще один напрямок консульських дій посольства

Касовий ордер Посольства УНР у Німеччині
(З фондів ЦДАВО України).

¹⁸⁴ Історія української дипломатії: перші кроки на міжнародній арені (1917–1924 рр.): документи і матеріали. – К.: Вид-во гуманіст. л-ри, 2010. – С. 210.

Листування українського консула в Болгарії.
(З фондів Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України).

Дипломатичний паспорт УНР.
(З фондів Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України).

складала опіка над військовополоненими, біженцями, допомога в поверненні на батьківщину, матеріальна допомога убогим співвітчизникам. Посольству вдалося досягти згоди з болгарським урядом щодо надання рівних прав біженцям з Росії і України¹⁸⁵.

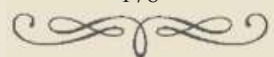
Переіменоване наказом Директорії від 24 січня 1919 р. Посольство в Швейцарії на Надзвичайну дипломатичну місію УНР в Швейцарії також мало консульський відділ, оскільки Швейцарський уряд не визнав українських консульств у Лозанні й Цюриху. Консульською роботою у відділі займався

¹⁸⁵ Див. Павленко В. В. Українсько-болгарські взаємини 1918 – 1939 рр. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1995. – С. 25–41.

старший урядовець Всеволод Соколовський за керівництва радника місії Євгена Соковича, котрому не вдалося розгорнути діяльність окремого консульства¹⁸⁶. Відділ видавав звичайні і дипломатичні паспорти, дозволи на виїзд в Україну та інші держави, підтверджував ідентичність підписів, завіряв переклади, готував шлюбні сертифікати тощо.

Особисто опікувався питаннями консульської діяльності Голова НДМ УНР в Румунії К. А. Мацієвич. Консульський відділ місії розпочав роботу 1 вересня 1919 р. і одразу опинився перед необхідністю вирішити проблему розміру консульських тарифів. К. А. Маціє-

¹⁸⁶ ЦДАВО України, ф. 4211, оп. 1 спр. 21, арк. 17.

вич намагався знайти спосіб пристосувати застарілі консульські тарифи до сучасних йому вимог дійсності, вивчав досвід зарубіжних консульських установ, і зрештою вирішив керуватися тарифами, прийнятими в зарубіжних установах та симетрично підвищувати розміри тарифів¹⁸⁷.

Надзвичайні дипломатичні місії УНР, які не мали спеціального підрозділу через обмежену штатну чисельність, переважно покладали консульські функції на співробітників канцелярії. Так, НДМ УНР у Празі, яка прибула туди 2 лютого 1919 р., й відтоді «побіч берлінського посольства була єдиним представництвом УНР, яке не тільки формально (як приміром Місії в Англії, Голландії, Данії, Швейцарії, Італії, Швеції, Туреччині і др.), але і фактично виконувало до листопада ц. р. заступництво інтересів громадян обох Україн»¹⁸⁸, видавала національні та дипломатичні паспорти, вчиняла нотаріальні

Дипломатичний паспорт Євгена Соковича, призначеного консулом Української Держави у Женеві. (З фондів ЦДАВО України).

Голова Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Румунії Кость Андріанович Мацієвич.
(Фото надано к.і.н. В. М. Власенком, малюнок Мацієвич).

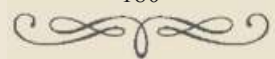
¹⁸⁷ ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 562, арк. 23.

¹⁸⁸ Там само, арк. 5 зв.

Будинок українського консульства в Данії.
(З фондів Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України).

Відмітки в дипломатичних паспортах.
(З фондів ЦДАВО України).

дії, засвідчувала копії та переклади документів, складала реєстр українських громадян, які перебувають на чеській території. Велику частину таких громадян складали мешканці п'яти таборів галицьких цивільних виселенців (евакуйованих австрійським урядом з тих територій, де йшла боротьба), серед яких жінки, старі й діти. Місії довелося відправляти емігрантів, сприяти їх безперешкодному виїзду, оформляти проїзні документи.

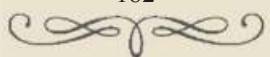
Консульську роботу при НДМ УНР у Голландії (розпочала роботу 4 лютого 1919 р.) та Бельгії (розпочала роботу 15 березня 1920 р.) на чолі з А. Яковлівим було організовано в такий спосіб, що один зі службовців місії (спочатку аташе місії М. Панасевичу, а потім М. Тихомірову) виготовляв паспорти на підставі документів, поданих громадянами. В канцелярії місії зберігалися копії заяв та розписок про отримання паспорта разом із іншими документами, які мали залишатися в архіві місії¹⁸⁹.

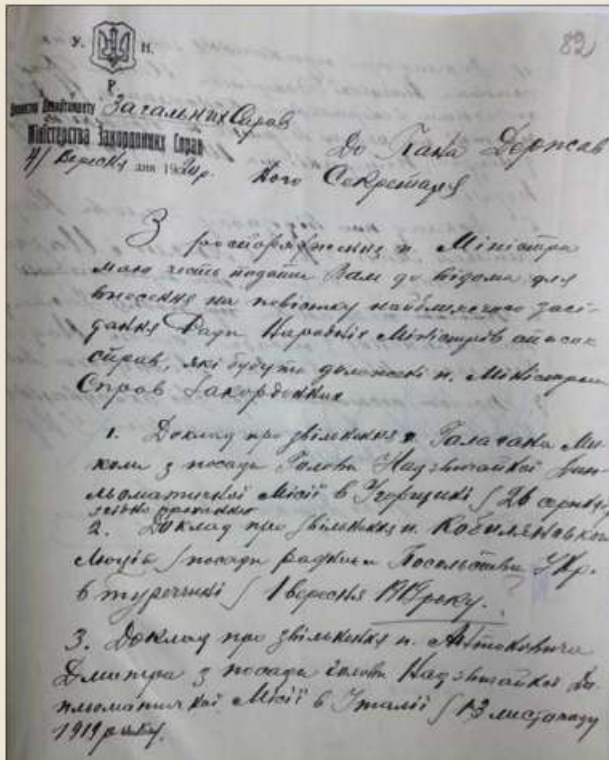
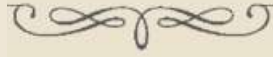
Консульські функції НДМ УНР в Угорщині, котра розпочала діяльність під керівництвом Миколи Галагана 19 лютого 1919 р., а завершила – на чолі з Володимиром Сікевичем 12 травня 1924 р., зосередила консульські функції на видаванні українським громадянам посвідок, національних паспортів, віз та допомозі військовополоненим¹⁹⁰.

У травні 1921 р. надзвичайно гостро постало питання «виживання» як з точки зору політичної через відсутність офіційного визнання УНР та воєнні обставини, так і з матеріальної — через брак фінансування. Консулам доводилося вдаватися до «вигадливості», щоб зберегти установу. Прикладом такої

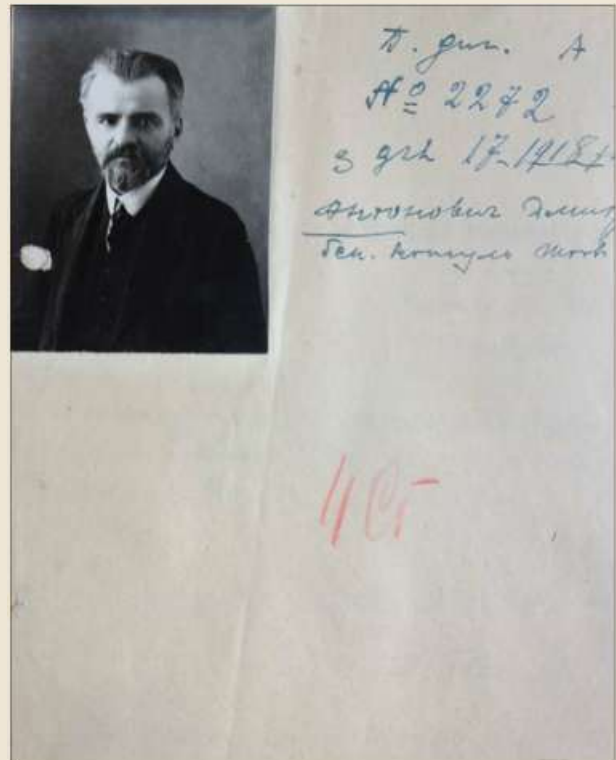
¹⁸⁹ ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 562, арк. 46.

¹⁹⁰ Детальніше див.: Матяш І.Б., Мушка Ю. Ю. Діяльність Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині: історія, спогади, архівні документи. – К.: Вид. дім. «Києво-Могилянська академія», 2005. – 400 с.

Лист Державному секретарю УНР про звільнення представників дипломатичної місії.
(З фондів Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України).

Посвідчення Дмитра Антоновича.
(З фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України).

«здатності до виживання» стала діяльність консула в Гданську полковника Кліма Павлюка, призначеного на посаду 16 листопада 1920 р.¹⁹¹ 4 грудня 1920 р. він вручив консульський акредитив Генеральному польському комісару Бесядецькому, а 9 грудня мав аудієнцію у швейцарського комісара, котрий разом із польським урядовцем репрезентував тимчасову верховну владу¹⁹². Якщо результати візиту були цілком позитивними, то на перешкоді розгортанню роботи консульства ставав банальний «брак засобів».

Призначений 22 листопада секретарем консульства Адам Монтрезор у таких

умовах пропрацював трохи більше місяця. З проханням зарадити становищу керівник консульства неодноразово звертався до МЗС. Водночас сам шукав вихід зі скрути «в ім'я збереження марки Консульства і своєї особистої»¹⁹³. Зрештою К. Павлюк організував товариство «Globus», яке почало видавати адресні книги й давати прибуток, що забезпечило йому можливість набрати штат співробітників «в зв'язку з розширенням круга діяльності консульства УНР у вільному штаті Данцигу» для повноцінного функціонування установи¹⁹⁴.

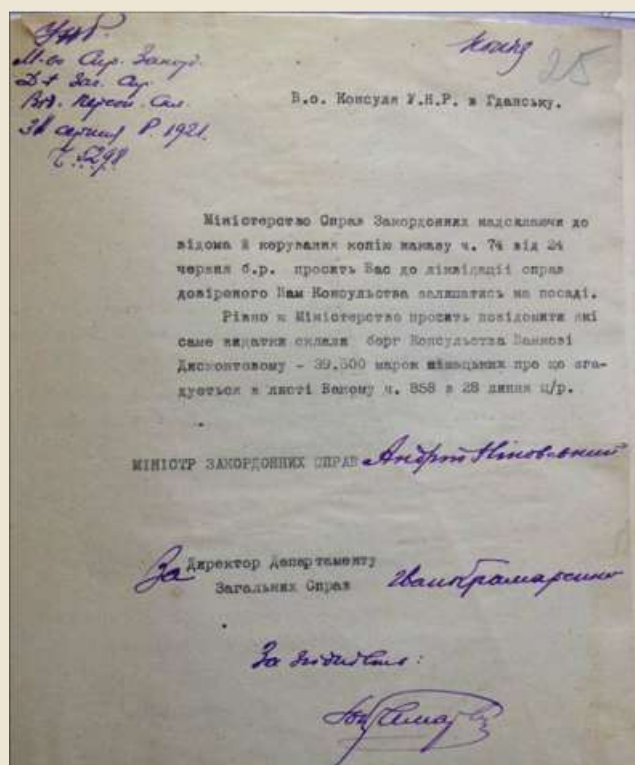
¹⁹¹ Там само, спр. 558, арк. 38.

¹⁹² Там само, арк. 3.

¹⁹³ Там само, арк. 37.

¹⁹⁴ Там само, арк. 37.

Наказ МЗС в.о. консула у Гданську.
(З фондів ЦДАВО України).

Невдовзі надійшло й повідомлення про скасування консульства згідно із законом від 4 червня 1921 р., який передбачав скорочення штатів консульств і залишення деяких службовців на займаних посадах без утримання¹⁹⁵. К. Павлюк вирішив врятувати установу, написавши листа до міністра закордонних справ, у якому запропонував зберегти установи навіть ціною його власного звільнення¹⁹⁶. У результаті наказ про скасування консульства було відмінено, а установі дозволено продовжити діяльність без фінансування. З 1 вересня звільнявся «персональний штат консульства опріч Клима Павлюка», який залишався на «посаді безоплатно»¹⁹⁷. Та консул зберіг і співробіт-

ників, перевівши звільнених співробітників з 1 листопада 1921 р. «в особисте розпорядження консула УНР в м. Данцигу»¹⁹⁸. Деякий час консул продовжував діяльність у тісному контакті з українською громадою, сприяв створенню при Політехнічному інституті громади студентів-українців, роздобував для них українські книжки і газети.

Проте фінал діяльності багатьох консульських установ був сумним. З останнім потягом, не попередивши родину, залишив Тифліс генеральний консул УНР Левко Лісняк, дізнавшись про вторгнення більшовицької кінноти 25 лютого в околиці Тифліса. У Батумі він зустрівся з консулом Євгеном Засядьком, який евакуюювався разом із секретарем консульства. Разом вони дісталися Стамбула. Консули жили в нічліжці, без грошей, стояли в черзі з біженцями за безплатними обідами, щоб прохарчуватися змушені були працювати чорноробом на хуторі (Л. Лісняк) та вантажником на складах Товариства братів Нобель (Є. Засядько). Цінуючи їхню працю задля України, керуючий справами посольства УНР у Царгороді І. Токаржевський-Карашевич, «прикомандирував» їх «до Посольства, але без виплати їм будь-якого утримання або допомоги за браком в Посольстві коштів навіть на власне існування»¹⁹⁹. Усі спроби знайти урядову підтримку українським консулам, які «жили цілком без грошей, на положенню найбільшого біженця»²⁰⁰, були марними.

Найдовше функціонувало консульство в Мюнхені під керівництвом В. Оренчука. Особа призначеного консула ідеально відповідала цій посаді. 28-річний галичанин (уродженець м. Стоянова), Василь Якович Оренчук мав юридичну освіту, досвід роботи в Міністерстві закордонних справ, вільно володів німецькою

¹⁹⁵ Там само, арк. 11.

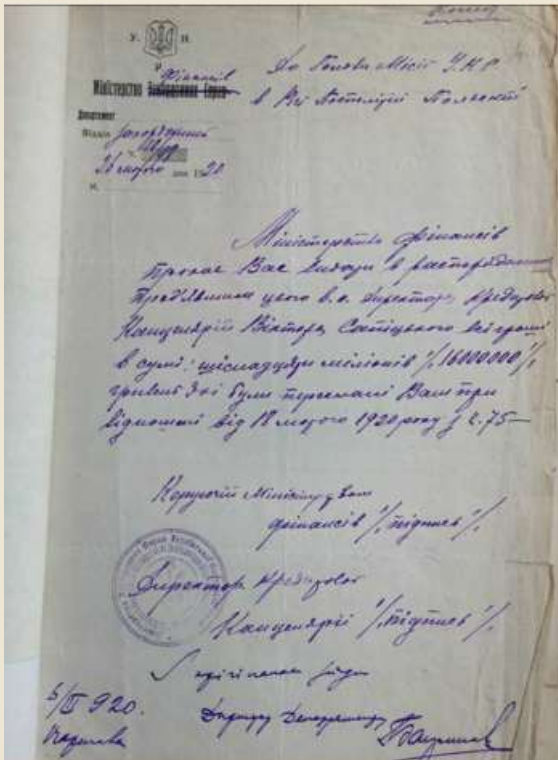
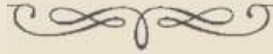
¹⁹⁶ Там само, арк. 26.

¹⁹⁷ ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 558, арк. 24.

¹⁹⁸ Там само, арк. 51.

¹⁹⁹ Там само, арк. 11.

²⁰⁰ Там само, арк. 8.

Лист голови місії УНР в Польщі про проблему грошового забезпечення.
(З фондів ЦДАВО України).

Василь Якович Оранчук – консул УНР
у Мюнхені (1919 р.)
(З фондів ЦДАВО України).

мовою. Його кар'єра в українському міжнародному відомстві розпочалася 9 грудня 1917 р. з призначення на посаду канцелярського урядовця 1-го розряду Генерального секретарства справ міжнародних, а 30 вересня 1918 р. він обійняв посаду віце-директора загального департаменту МЗС Української Держави²⁰¹.

Штат консульства складався з трьох осіб: консула, секретаря і канцелярського урядовця. Свій перший наказ як керівник установи В. Оранчук видав саме з особового складу ще в Києві. Наказом № 1 по консульству він призначив 26 листопада 1918 р. урядовцем із платнею 400 крб на місяць Р. Є. Громницького²⁰². Наступний наказ щодо

прийняття на посаду урядовця консульства з такою самою платнею В. А. Вельця²⁰³ було видано вже в Мюнхені, 18 грудня 1918 р.

Загалом «баварське правительство» демонструвало повну прихильність до нової української установи. В. Оранчук мав дві аудієнції в прем'єр-міністра й одночасно міністра закордонних справ Баварії Курта Айснера (Kurt Eisner, 1867–1919). Не отримавши формального підтвердження своїх повноважень від нової української влади, консул продовжив виконувати доручену йому місію, адже вважав своїм головним завданням «охорону прав українських громадян»²⁰⁴.

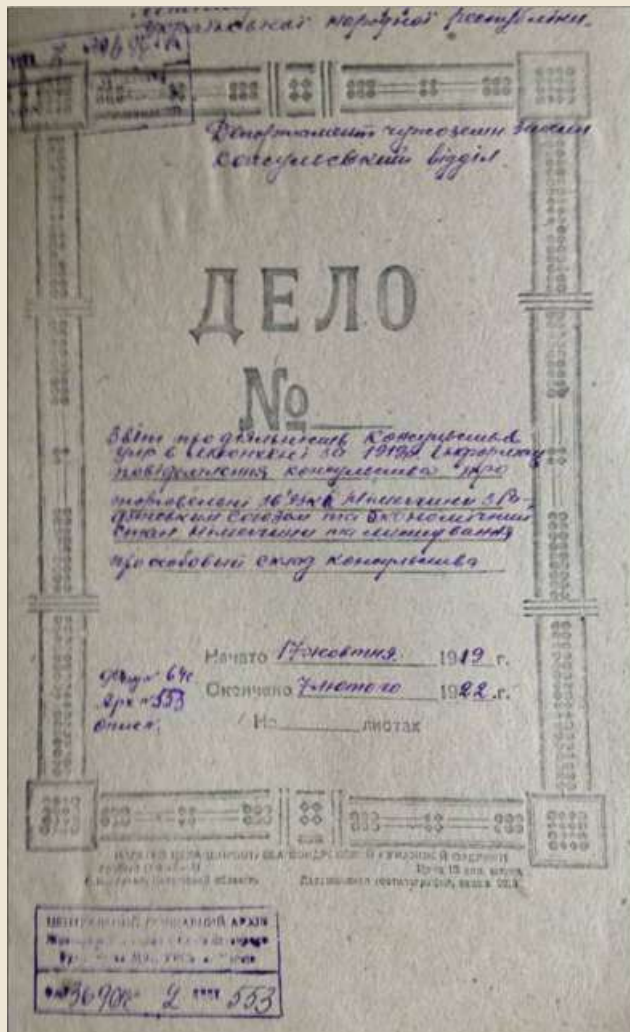
²⁰¹ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 2, арк. 89.

²⁰² ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 553, арк. 38.

²⁰³ Там само, арк. 38.

²⁰⁴ Там само, арк. 38.

Звіт про діяльність консульства УНР
в Мюнхені.

(З фондів Центрального державного архіву вищих
органів влади та управління України).

Дипломатичний паспорт Романа Євгеновича
Громницького – урядовця Консульства УНР
у Мюнхені (1919 р.)

(З фондів Центрального державного архіву вищих
органів влади та управління України).

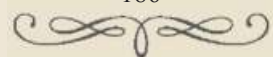

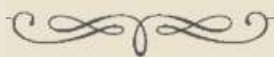
Будинок на вул. Айнміллерштрассе, 35/II
у м. Мюнхен, де розташовувалося впродовж
1919 – 1923 рр.

Генеральне консульство УНР (фото І. Б. Матяш).
(З фондів Центрального державного архіву вищих
органів влади та управління України).

З перших днів роботи до консульства розпочався невпинний потік звернень. Запити українців і німців, котрі мали родичів в УНР, торкалися інформації про рідню та знайомих, майно, пересилання листів тощо. Списки розшукуваних осіб на початку 1919 р. консульство переслало до Вінниці, в Міністерство внутрішніх справ. Більше звернень

стосувалося отримання паспортів або посвідок на проживання етнічними українцями, які мешкали в Баварії. Ця проблема потребувала належної організації консульського діловодства, оформлення консульських метрик на всіх українських громадян, які постійно мешкали в Баварії, здійснення консулом перед баварським урядом заходів щодо визнання прав

звільнялися від оплати консульських такс, а для решти громадян оплата становила від 3 до 13 німецьких марок.

Окремий напрям діяльності консульства складала робота з організації торговельних відносин між УНР та Баварією. В. Оренчук неодноразово зустрічався з заступником баварського міністра закордонних справ доктором Меркле та керівником торговельного відділу МЗС доктором Ліндреном з метою обговорення шляхів і способів зацікавлення баварського суспільства українським ринком. Обговорювалися зокрема питання про влаштування в Мюнхені виставки українських товарів та заснування постійної виставки баварських товарів у Києві, висилки баварської торговельної місії до УНР для ознайомлення зі станом українського ринку, активне використання водного шляху по Дунаю для товарообміну, закладення в Мюнхені німецько-українського банку як посередника майбутнього товарообміну.

З метою активізації зусиль у цій сфері В. Оренчук використовував усі можливості встановити контакти в економічних колах. Спільно з президентом Мюнхенської торгової палати таємним радником Пшором він виробив план торговельних зносин УНР і Баварії, для реалізації якого було вирішено провести письмове опитування майбутніх партнерів щодо якості та кількості товарів, призначених для взаємного постачання. Відповідну пропозицію щодо проведення такого опитування в УНР консульство зробило українському Міністерству торгу і промисловості.

У контексті налагодження товарообміну йшлося також про заснування українсько-німецької торгово-промислової палати з виразно «національно українським обличчям і характером»²⁰⁷. Баварська сторона розглядала

перспективу поширення діяльності Німецько-українського господарчого товариства в Мюнхені на Берлін та наголошувала на труднощах фінансування проекту, котрий потребував для початку 15 000 марок.

Важливим напрямом роботи консульства була інформаційна діяльність, завдання якої полягали, з одного боку, в широкому ознайомленні представників баварських та закордонних фірм із природними багатствами українських земель та можливостями експорту продукції з УНР, а з другого — у вивченні економічних відносин Південної Німеччини й зокрема Баварії та інформуванні у формі детальних доповідних записок МЗС УНР та інших зацікавлених міністерств про стан промисловості й торгівлі Баварії. Задля поширення «ідеї економічної незалежності України» та ознайомлення Заходу з українським ринком консул систематично виступав у місцевій періодиці²⁰⁸. Значну увагу він приділяв висвітленню в баварській пресі й ширших питань, пов'язаних з Україною та життям українців. Водночас В. Оренчук систематично надсилав детальні звіти про економічне становище Баварії до посольства УНР у Берліні та МЗС УНР.

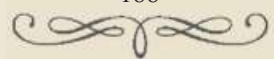
Таким чином, уже в першій половині 1919 р. В. Оренчукові, попри буремні політичні події в Україні та Баварії, вдалося розгорнути діяльність повноцінної консульської установи.

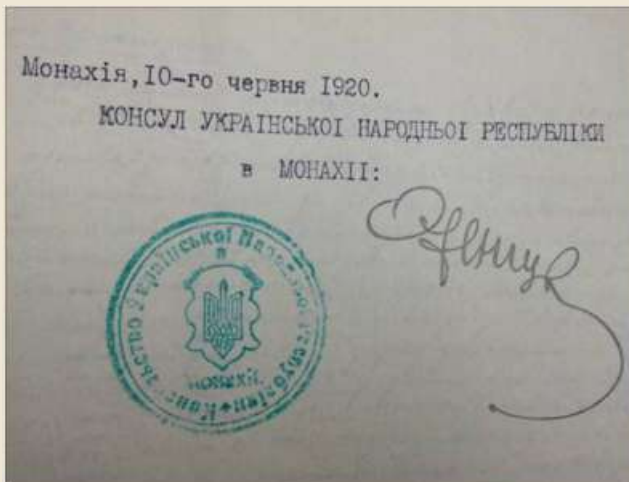
У квітні - травні 1920 р. консулові довелося клопотати перед баварським урядом з приводу вирішення питання про виплату українцями боргів, узятих у представників країн Антанти у валюті, за довоєнним курсом обміну валют, оскільки такий курс зріс у 10-20 разів²⁰⁹. Водночас консул звернувся до посла УНР у Берліні з проханням «проробити відповідні кроки

207 ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 553, арк. 12.

208 ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 553, арк. 22.

209 Там само, спр. 560, арк. 128.

Печатка українського консульства у Мюнхені
(з фондів Центрального державного архіву вищих
органів влади та управління України).

перед німецьким урядом, зміряючи для цього, щоб було злагідне це нестерпне становище українських громадян, котрі весь час ділили долю німців, признанням за ними § 27-ий закону від 24 квітня 1920 р., котрий встановив для німецьких громадян»²¹⁰. Передбачаючи можливу відмову німців, він пропонував звернутися до французького уряду та прохати його, «аби українські громадяни не зарахову-

вались до колись ворожого табору та таким чином аби дано їм змогу вирівняти свої борги по передвоєнному курсові, як це артикул 296 мирного договору встановив для громадян союзних і заприятельованих держав»²¹¹.

Значних зусиль у 1920 р. консул докладав до заснування українсько-німецького банку. Однак у Берліні натомість не виявляли зацікавлень у розвитку українсько-німецьких торговельних відносин, а МЗС намагалося впливати з цих позицій на мюнхенські ділові кола. Українському консулові навіть довелося запобігати перейменуванню Німецько-українського господарського товариства на німецько-російське та злиттю його з подібними організаціями²¹².

Інша ідея В. Оренчука полягала в розширенні двосторонньої культурної співпраці. Він уживав заходів для зацікавлення баварців друкуванням українських книжок та закладання із цією метою за підтримки Німецько-українського господарського товариства спільного видавничого консорціуму; проводив переговори з берлінським товариством «Der Bild und Film Vortrag»²¹³ щодо створення фільму про Україну²¹⁴.

У другій половині 1920 р. консульство, як і інші українські консульські установи, опинилося на межі припинення фінансування: не виплачувалася ні заробітна плата, ні кошти на відрядження й утримання приміщення. В скрутному становищі перебував і консул. Його місячне утримання складало 6000 гривень (3 750 марок), яких катастрофічне бракувало для життя.

В умовах помітного охолодження інтересу баварців до українського ринку, консул робив неймовірні зусилля, щоб

²¹¹ Там само.

²¹² Там само, спр. 506, арк. 6.

²¹³ ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 506, арк. 11.

²¹⁴ Там само, спр. 243, арк. 21 зв.

²¹⁰ Там само, арк. 131.

спинити процес «вислизання» товарообміну з українських рук²¹⁵. Зберігаючи тісні стосунки з керівництвом Німецько-українського господарського товариства в Мюнхені, В. Оренчук ініціював проведення спеціального зібрання товариства, присвяченого питанням відбудови українського господарства та запрошення до участі в ньому українських високопосадовців.

Фінальним акордом діяльності консульства стали кілька гострих публікацій у місцевій пресі та відзначення важливої для українців, «яких у Мюнхені вже зовсім не було»²¹⁶, дати — 22 січня. Опублікована у вечірньому виданні найбільшого часопису баварського «Münchener Neuste Nachrichten» «Telegram-Zeitung» 7 листопада 1922 р. стаття В. Оренчука «Нові економічні угруповання на сході» застерігала німців від дружби з радянською Росією. Публікація дисонувала з настроями, зумовленими Рапальським договором (16 квітня 1922 р.), котрий передбачав відновлення в повному обсязі дипломатичних відносин між радянською Росією та Німеччиною. «Якщо стаття ніякого впливу на хід дальших подій не матиме, — сподівався автор, — все-таки матиме вона деяке значіння, а саме збереження за нами симпатій з боку німецького суспільства, що для нас на будуче куди важніше, чим симпатії теперішнього берлінського уряду»²¹⁷.

П'ятиліття «незалежності» український консул, не маючи можливості «організувати святочної академії», скромно відзначив «за чаєм» у товаристві прихильників української справи. 23 січня 1923 року він повідомив про цю подію міністра закордонних справ і попросив його допомоги в отриманні посади «в офіційному характері» по можливості

в Англії²¹⁸. Залишити Мюнхен він планував через півроку. Та пропозиції не надійшло. Так завершилася діяльність останнього українського консульства доби визвольних змагань і консульська кар'єра одного з найактивніших творців української консульської служби.

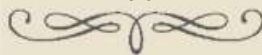
На моделі консульства в Мюнхені В. Я. Оренчук спробув реалізувати не лише свої теоретичні знання, а й ті проекти, які були розроблені українським зовнішньополітичним відомством, починаючи від грудня 1917 р. за його безпосередньою участю. Ключовими пріоритетами його діяльності залишалися захист прав українських громадян за кордоном та державні інтереси в сфері економіки і торгівлі. Після припинення офіційної діяльності на консульській посаді В. Я. Оренчук тривалий час писав на своїх візитівках «консул Василь Оренчук». Як більшість українських консулів і дипломатів 1917 – 1923 рр., В. Я. Оренчук залишився в еміграції. Мешкав у Мюнхені, на вулиці, де починалася його консульська праця, – Люціле Грандштрассе (Lucile Grandstrasse), 46. Упродовж усього свого не надто довгого життя останній консул УНР зберігав суспільну активність, підтримував тісні стосунки з Українським вільним університетом, перенесеним 1945 р. із Праги до Мюнхена, спілкувався з колишнім міністром Д. І. Дорошенком. На той час В. Я. Оренчук був фундатором і керівником торговельної фірми й надавав фінансову допомогу в розбудові українських інституцій. Останній консул УНР пішов із життя 9 березня 1958 р.

²¹⁵ Там само, арк. 37.

²¹⁶ Там само, спр. 550, арк. 1.

²¹⁷ Там само, спр. 506, арк. 124.

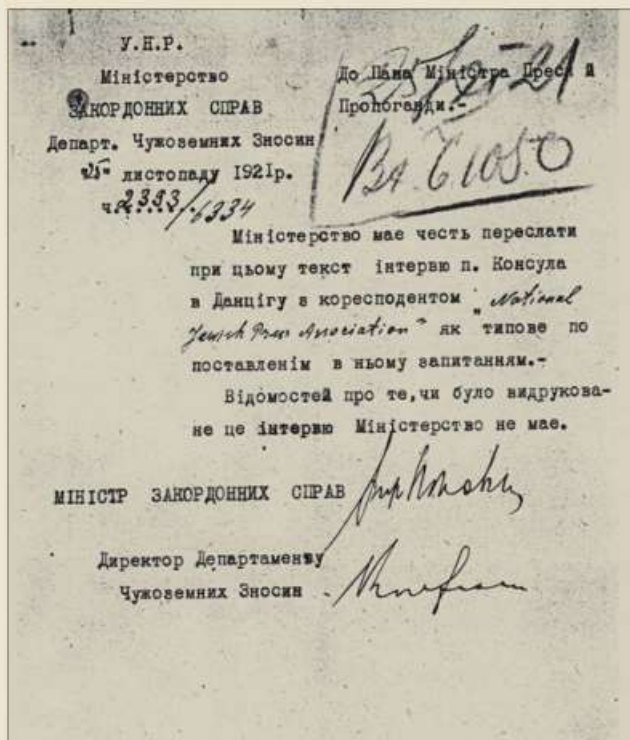
²¹⁸ ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 550, арк. 1.

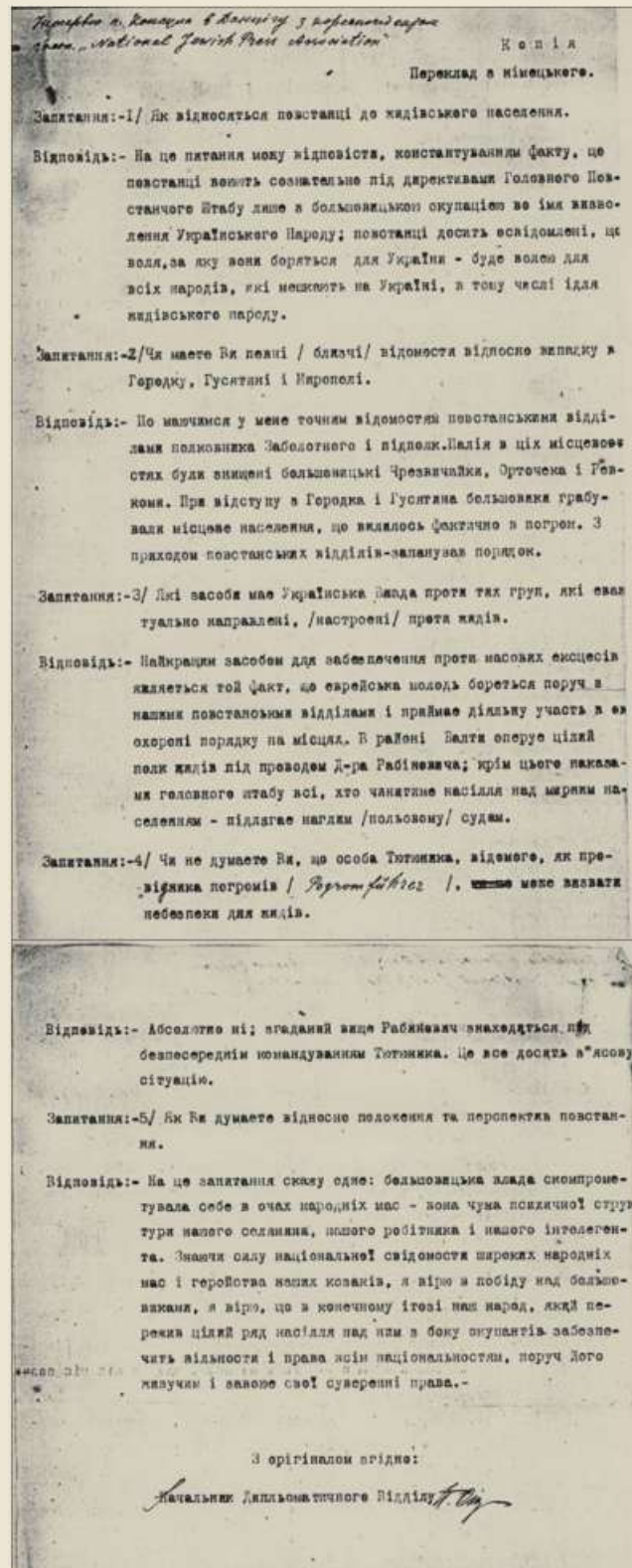
§ 3. СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАКОРДОННИХ КОНСУЛЬСЬКИХ УСТАНОВ

Посвідчення В. Оренчука на проживання в Німеччині
(з фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України).

Інтерв'ю В. Оренчука місцевій пресі
(надано з приватного архіву
Медяникова Олександра Михайловича).

§ 4. ІНСТИТУТ ПОЧЕСНИХ КОНСУЛІВ

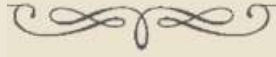

З аснування інституту почесних консулів в українській консульській службі припало на добу Директорії УНР, хоч ідея про потребу запровадження посад почесних консулів в зарубіжних країнах обговорювалася ще під час розроблення нормативних документів на базі гетьманського МЗС. Першим порушив питання про внесення цієї норми в «консульський закон» голова підкомісії з розроблення консульського статуту В. Оренчук. Законопроект про Консульський статут Української Держави, підготовлений до розгляду 11 грудня 1918 р. містив норму про почесних консулів, яка обґрунтовувалася історично — світовим досвідом, що «дав надто яскраві картини, як гарні наслідки і плоди праці згаданих установ» та прагматично — інтересами молодої держави: «завдяки таким відкривається дорога до вірного і правдивого висвітлення побутових умовин, національних, релігійних, етнографічних, культурних і економічних впливів»²¹⁹. Однак підготовлений документ за доби Гетьманату не був ухвалений. Його не встигли розглянути через зречення Павлом Скоропадським влади й припиненням існування гетьманського уряду.

Повернення до цієї ідеї відбулося весною 1920 р.: Ярослав Дем'янович Савчак звернувся до МЗС із пропозицією призначити його «гоноровим консулом УНР з місцем осідку у Кракові»²²⁰. Претендент на посаду почесного консула повідомляв про себе, що народився в Галичині (с. Вишнівчик пов. Підгайці), у родині правника, адвоката і віце-маршалика повітової ради в Борщеві. Отримав юридичну освіту (навчався в університетах Львова, Відня, Граца), працював на державних копальнях солі у Величці, в міністерстві торгівлі у Відні, крайовій дирекції скарбу у Львові, мав суддів-

²¹⁹ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 57, арк. 42.

²²⁰ Там само, спр. 402, арк. 26.

ську практику у Львові та Цехануві. Я. Савчак мав досвід дипломатичної служби: працював на посаді старшого секретаря посольства Західної області УНР у Будапешті (12 листопада 1918 р. – 13 лютого 1919 р.), урядовця посольства УНР у Царгороді (14 лютого 1919 р. – 16 квітня 1919 р.). Студіював міжнародне право, підготував 1919 р. «Підручник для українських консулів». У його інтелектуальному арсеналі було знання польської, німецької, французької, італійської, чеської мов. Потребу заснування почесного консульства у Кракові він обґрунтовував важливістю міста як пункту перетину залізничних і водних шляхів для розвитку торгівлі та наявністю в місті французького, німецького, італійського, румунського і угорського консульств. Усвідомлюючи специфіку посади, яку він прагнув обійняти, претендент на виконання місії почесного консула не просив «за свою працю ніякої винагороди», а лише призначення «однієї сили канцелярської сили»²²¹. Міністр закордонних справ А. В. Ніковський взяв до уваги пропозицію, але вирішив залишити питання до моменту призначення консулів, що не спонукало до втілення ідей у життя.

Невдовзі питання про запровадження інституту почесних консулів та призначення послів за сумісництвом у двох державах було порушено на нараді послів і голів дипломатичних місій УНР, яка відбулася у Відні 18 – 20 серпня 1920 р.

На правах Почесного консула УНР першим почав працювати в Берліні німецький громадянин Йосиф Фонфе²²². Наказ про його призначення згідно з рішенням Ради народних міністрів УНР та визначення меж консульського округу міністр А. В. Ніковський підписав 4 вересня 1920 р. Повноваження почесного генерального консула поширювалися

на Берлін та провінції: Бранденбург, Померанію, Сілезію. З огляду на його «нештатний» статус фінансове утримання для установи не передбачалося. Окрім Німеччини, почесні консульства запроваджувалися в Швеції, Нідерландах, Швейцарії, Данії. Керівників почесних консульств шукали серед місцевої бізнесової еліти. Інформація про претендента ретельно вивчалася перед прийняттям рішення про призначення.

Так, розглядаючи кандидатуру на пост Почесного консула у Швеції Гарольда Сімсонена, МЗС доручило посольству УНР у Берліні зібрати відомості про цю особу. Запит виконувало приватне інформаційне бюро Шимельпфенінга в Берліні²²³. Із зібраної бюро інформації, впливало, що Г. Сімсонен — власник компанії «Гаральд Сімсонен», названої його ім'ям, і «подібної до палати» вілли в Копенгагені, був успішним голландським бізнесменом, який здобув свої статки власними силами.

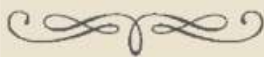
Під час зустрічі з Головою НДМ УНР у Данії Д. П. Левицьким на початку грудня 1920 р. Г. Сімсонен погодився прийняти на себе обов'язки Почесного консула УНР і утримувати власним коштом одного співробітника консульства. Однак невдовзі письмово виклав умови, на яких він погодився б працювати: ведення всіх торговельних справ УНР виключно через нього, розпорядження певною частиною майна в торговельних справах, підвищення статусу до генерального консула з правом призначати потрібних йому віце-консулів і консульських агентів²²⁴. Отримавши пояснення про те, що права почесних консулів унормовані відповідними законами й не передбачають викладених вимог, Г. Сімсонен від свого наміру обійняти цю позаштатну посаду відмовився.

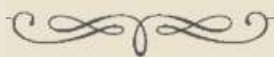
²²¹ Там само.

²²² ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 3, спр. 6, арк. 46.

²²³ ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 562, арк. 40.

²²⁴ ЦДАВО України, ф. 3513, оп. 1, спр. 2, арк. 64.

За поданням віце-міністра, керуючого МЗС І. С. Токаржевського-Карашевича згодом були призначені почесними консулами в Цюриху та Стокгольмі, відповідно громадяни Швейцарської республіки — «відомий своїми здібностями і стараннями» купець і власник нерухомості в Цюриху Симон Куоні — 1 жовтня 1921 року²²⁵ та Швеції — 36-річний купець, батько чотирьох дітей, Йоганн Гаусшильд, відзначений Олімпійською шведською медаллю та Ганзейськими Хрестами Гамбурга і Любека, — 19 липня 1922 року²²⁶. Повноваження Почесного консула у Копенгагені 25 липня 1922 р. отримав місцевий уродженець, 58-річний купець Вільгельм Хрістіансен — командор Королівського шведського ордену Вази, відзначений королівською румунською медаллю 1-го класу та відзнакою імператорського російського Червоного Хреста²²⁷. Єдиним українцем серед почесних консулів УНР за кордоном став 5 травня 1923 р. у Дамаску професор Олекса Боголюбський²²⁸.

У повноваженнях Й. Гаусшильду, підписаних головою Директорії та головним отаманом Симоном Петлюрою, наголошувалося на призначенні його «Тимчасовим консульським представником України для виконання, в цій якості, згідно із законами, розпорядженнями і інструкціями, тих обов'язків, які йому доручені»²²⁹. С. Куоні було призначено «Почесним консулом України»²³⁰. Уряд УНР звертався з наказом до кожного українця визнавати почесних консулів і «коритись» їм та просив федеральний уряд Швейцарії та відповідні уряди кантонів і королівський шведський уряд дозволити почесним українським консулам «вільно виконувати обов'язки, що йому

²²⁵ ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 182, арк. 72.

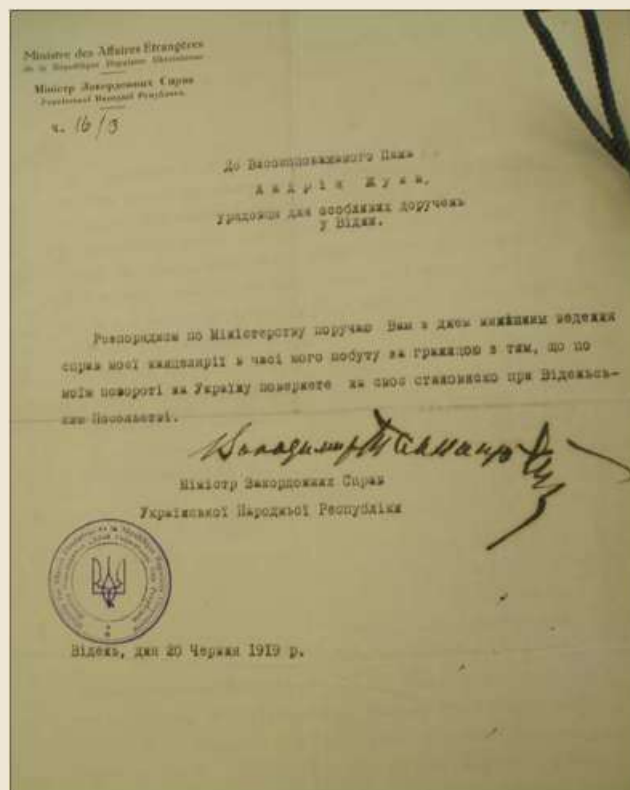
²²⁶ Там сам, арк. 65.

²²⁷ ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 552, арк. 95.

²²⁸ ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 3, спр. 45, арк. 3.

²²⁹ ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 562, арк. 72.

²³⁰ Там само, арк. 73.

Подання І. С. Токаржевського-Карашевича щодо призначення Почесним консулом УНР Йогана Гаусшильда.

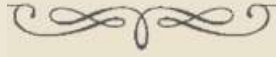
(З фондів Центрального державного архіву вищих органів влади і управління).

доручено, не допускаючи, аби ставились при цьому які-небудь перешкоди»²³¹. Обіцянка «повної взаємності в подібних випадках» була лише слідуванням традиції дипломатичного листування.

Перші призначення почесних консулів засвідчили можливість існування українських консульських установ в умовах фактичної втрати державної території. Наступну (і останню в цей період) консульську грамоту почесного консула в Дамаску було видано професорові Олексі Боголюбському — православному киянину 1888 року народження,

²³¹ Там само, арк. 72.

котрого емігрантські шляхи привели до далекої Сирії, яка з 21 листопада 1919 р. перебувала під французьким протекторатом. Таке призначення ініціював В. В. Богомолець, як згодом стало відомо — резидент британської розвідки²³². О. Боголюбського було призначено за поданням І. Токаржевського-Карашевича наказом по МЗС від 8 травня 1923 р. Почесним консулом УНР в Дамаску та Сирії з 5 травня 1923 р. без утримання²³³. У наданій йому консульській грамоті посада визначалася як «Тимчасовий консульський представник Уряду УНР як Почесний консул УНР»²³⁴. Офіційний лист про призначення О. Боголюбського було скеровано до Верховного комісара в Сирії і Лівані Максима Вейгана, а почесному консулові надіслано копію наказу, консульську грамоту, дипломатичний паспорт та інструкцію щодо організації діяльності почесного консула.

Консульський відділ Департаменту чужоземних справ МЗС УНР 18 травня 1923 р. розробив «Індивідуальну інструкцію»²³⁵. Підготовлений у надзвичайних умовах нормативний документ основними обов'язками почесного консула визначав «захист громадян УНР у Сирії, утримування в лояльному відношенні до Голови Держави і Уряду, — словом в розумному щирому патріотизмові і вірності до Батьківщини з підкресленням перед чужинцями різниці між Українською нацією і сумежними з нею слов'янськими націями — Російською і Польською»²³⁶. Почесний консул зобов'язувався вести широку україноорієнтовану інформаційну та роз'яснювальну роботу. До його завдань належало інформу-

вання української колонії в Сирії про стан в Україні, політичні події з українського життя, та міністерство — про стан колонії, її потреби, бажання, життя і настрої; про ставлення до неї місцевих чинників влади і суспільства; потреби Сирії в українських продуктах і перспективи збуту їх на сирійських ринках. Наголошувалося на потребі гуртувати українців, об'єднувати і «скріплювати солідарну думку про національні обов'язки, поворот до Батьківщини, хоч би і після довгої та кривавої боротьби з ненависним московським ворогом». Зверталася увага на обережність стосунків з росіянами у зв'язку з війною між Українською та російською державами.

Не менш важливим завданням визнавалося встановлення контактів із представниками французького уряду і всією окупаційною владою, постійне детальне належне інформування державних службовців, журналістів, торговців про Україну, українське життя, діяльність уряду і бажання українського народу «з особливим зверненням уваги на розсіювання хибних думок про «єдність і неподільність» колишньої Російської імперії»²³⁷. Поширювати знання про Україну, її історію і національну справу передбачалося й серед представників інших держав. Пропонувалося висловити окрему подяку від імені МЗС іспанському консулові за опіку над українцями — колишніми російськими підданими.

На виконання обов'язків почесного консула не передбачалося державного фінансування, однак вимагалось систематичне звітування перед відповідним посольством та МЗС. Так само за власний рахунок консул мав забезпечити діяльність канцелярії (лише за умови великих витрат на канцелярію мав право «старатися отримати від Уряду УНР обґрунтованими докладами про одноразові субсидії»). Над своїм помешканням консулу

²³² Див. зокрема: Соцков Лев. Код операции — «Тарантелла»: Из архива внешней разведки. — М.: Молодая гвардия, 2007. — 420 с.

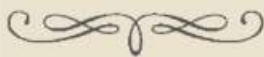
²³³ ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 3, спр. 45, арк. 3.

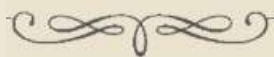
²³⁴ Там само, арк. 18.

²³⁵ Там само, арк. 6-8.

²³⁶ Там само, арк. 6.

²³⁷ ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 3, спр. 45, арк. 7.

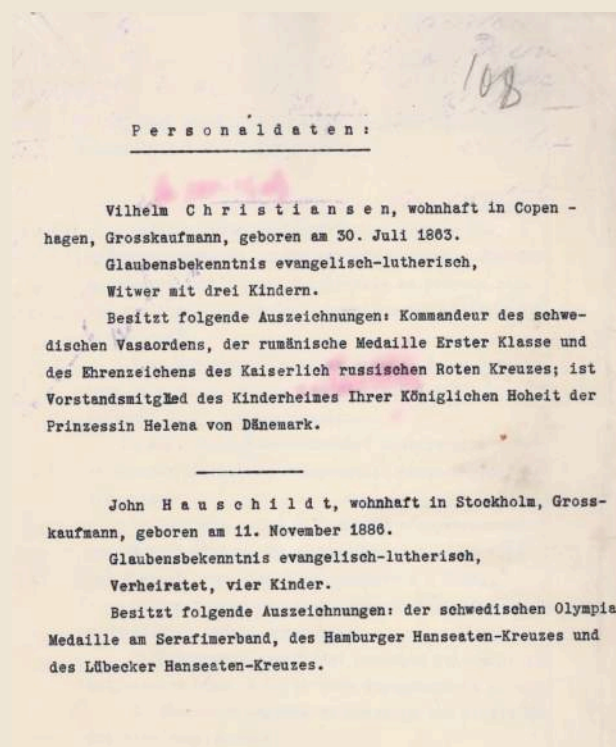
дозволялося встановити жовто-блакитний прапор відповідно до традицій, прийнятих в інших консульствах у Дамаску. На дверях канцелярії розташовувався щит із державним гербом і написом українською та французькою мовами: Консульство УНР у Дамаску. Такий самий напис передбачався на бланках консульства та печатках (для фарби і сургучу) навкруги державного герба УНР.

Консулові надавалося право видавати паспорти, свідоцтва, посвідки, українським громадянам, вести нотаріальні дії (видавати копії, посвідчувати договори), робити метричні записи про шлюби, народження і смерть громадян.

Особлива увага зверталася при цьому на надання національного паспорту, вимагалася «велика обережність, коли особа заінтересована не підпадає під підозріння зносин з ворогами держави і заслуговує довір'я»²³⁸. За вчинені консульські дії встановлювалася такса, від оплати якої звільнялися лише незаможні. На консульське діловодство поширювалися загальні вимоги: запровадження книг вхідних і вихідних документів, реєстрація всіх актів, зберігання копій вихідних листів, фіксування прибутків і витрат у прошнурованій касовій книзі, ведення «адресної книжки як місцевих українських, так і в інших країнах установ, осередків і осіб». Звіти про діяльність консульства, життя української колонії в Сирії, зареєстрованих громадян у Сирії, почесний консул мав надсилати до МЗС по можливості щомісяця.

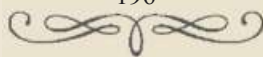
Створення інституту почесних консулів в умовах втрати державної території мало надзвичайне значення для українського уряду в екзилі. Почесні консули певною мірою мали заступити офіційну консульську службу,

демонструючи українську присутність в європейських країнах. Водночас інститут почесних консулів відігравав важливу роль у протистоянні з дипломатичними представництвами більшовицької Росії, демонструючи українську присутність у європейських країнах та даючи надію українським громадянам, що опинилися у вимушеній еміграції, на захист і допомогу з боку держави. На розроблених упродовж 1918 – 1923 рр. в Українській Державі та УНР із урахуванням норм міжнародного права правових засадах було створено перші почесні консульства в Азербайджані, Швеції, Нідерландах, Швейцарії, Данії, Сирії.

Відомості про почесних консулів УНР у Копенгагені та Стокгольмі
ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 592, арк. 107 – 108.

²³⁸ Там само, арк. 8.

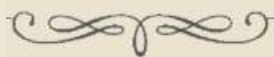

§ 5. ІНОЗЕМНИЙ КОНСУЛЬСЬКИЙ КОРПУС В УКРАЇНІ В ПЕРІОД ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

На момент проголошення Української Народної Республіки на її території перебували консульські установи іноземних держав, які мали дипломатичні стосунки ще з Російською імперією. Іноземні консули забезпечували реалізацію інтересів своєї країни у сфері зовнішньої торгівлі й торговельного мореплавання, здійснювали нагляд та інспекцію суден, що плавали під її прапором, оформляли судові документи, розслідували будь-які події, що мали місце в дорозі; контролювали точність виконання міжнародних торгових договорів та конвенцій; захищали права підданих своїх держав, забезпечували їх представництво в судових та інших установах Російської імперії, надавали їм матеріальну допомогу, видавали національні паспорти і проїзні документи, візи, легалізували документи, реєстрували акти громадянського стану, вчиняли нотаріальні дії; інформували уряди своїх держав про стан торгівлі й мореплавства в консульському окрузі, зміни в законодавстві країни перебування, зміни тарифів і цін та здійснювали іншу діяльність відповідно до вимог міжнародного права. При цьому більшість консулів іноземних держав працювали в Києві доволі тривалий час. Вони переважно не були громадянами країн, які репрезентували, а належали до місцевої промислової еліти, деякі — до станів дворян, купців, спадкоємних почесних громадян, мали власні маєтки й вели бізнес.

Перед початком Першої світової війни в українських містах діяли 117 консульських установ (генеральні консульства, віце-консульства та консульські агентства) таких країн: Австро-Угорщини (Київ, Одеса, Харків, Миколаїв, Бердянськ, Маріуполь); США (Одеса), Великої Британії (Київ, Одеса, Миколаїв, Євпаторія, Севастополь, Феодосія, Бердянськ, Маріуполь, Керч), Німеччини (Київ, Одеса, Харків, Катеринослав, Миколаїв, Бердянськ,

Маріуполь, Херсон), Іспанії (Київ, Одеса, Миколаїв, Бердянськ, Маріуполь, Євпаторія, Керч, Феодосія), Італії (Київ, Одеса, Херсон, Миколаїв, Севастополь, Феодосія, Керч, Бердянськ, Маріуполь), Туреччини (Одеса, Херсон, Миколаїв, Євпаторія, Феодосія, Севастополь, Керч, Маріуполь), Франції (Київ, Одеса, Катеринослав, Миколаїв, Харків, Севастополь, Керч, Маріуполь, Феодосія, Бердянськ, Євпаторія, Херсон), Аргентини (Одеса), Бельгії (Київ, Одеса, Миколаїв, Харків, Севастополь, Бердянськ, Катеринослав), Болгарії (Київ, Одеса), Бразилії (Одеса, Миколаїв), Греції (Київ, Одеса, Євпаторія, Миколаїв, Ізмаїл, Рені, Сімферополь, Севастополь, Феодосія, Керч, Бердянськ, Маріуполь), Данії (Київ, Одеса, Катеринослав, Миколаїв, Бердянськ), Монако (Одеса), Нідерландів (Одеса, Миколаїв), Норвегії (Київ, Одеса, Миколаїв), Панами (Одеса), Персії (Київ, Харків, Одеса), Перу (Херсон), Португалії (Київ, Одеса, Миколаїв), Румунії (Одеса, Ізмаїл), Сербії (Одеса, Миколаїв), Уругваю (Київ, Одеса), Швейцарії (Київ, Одеса), Швеції (Київ, Харків, Одеса, Миколаїв, Бердянськ)²³⁹.

У нових умовах у столиці УНР консульським представником Бельгії залишився Яків Якович Грєтер, Великої Британії — Джон (Іван) Дуглас, Греції — Перикл Петрович Гріпарі, Іспанії та Португалії — Стеліо Стефанович Василяді, Італії — Карл Володимирович Фішман, Норвегії — Віктор Дмитрович Мозерт, Швейцарії — Гавриїл Гавриїлович Енні, Франції — Даниїл Григорович Балаховський, Персії — Ісаакій Миколайович Вітенберг²⁴⁰. Посаду данського консула обійняв широко відомий в громадсько-політичному житті

білоруський єврей, уродженець Могилева 63-річний Григорій (Герман) Овсійович Гуревич. У другій половині грудня 1917 р. у Києві з'явилися консульські представники Франції (Людвиг Карлович Арке) та США (Дуглас Дженкінс). Таким чином, на кінець 1917 р. у Києві функціонували консульства таких країн: Греції — на вул. Миколаївській, 3²⁴¹; Іспанії (представляло також інтереси Португалії) — на вул. Інститутській, 16; Персії — на вул. Бульварно-Кудрявській, 15; Італії — на вул. Лютеранській, 26; Данії — на вул. Хрещатик, 5; Швейцарії — на вул. Маріїнсько-Благовіщенській, 53; Австро-Угорщини — на вул. Пушкінській, 24; Бельгії — на Бібіковському бульварі, 42; Великої Британії — на вул. Пушкінській, 21; Норвегії — вул. Мерінговській, 4²⁴². П'ятиповерховий будинок, у якому розташовувалося англійське консульство, перебував у приватній власності консула. Двоповерховий будинок належав швейцарському консульству. Решта приміщень іноземні консульські установи використовували на правах оренди²⁴³. Деякі консули мали в Києві, окрім офісних приміщень, приватні помешкання. Грецький консул П. Гріпарі мешкав за адресою вул. Велика Володимирська, 48-а²⁴⁴, іспанський С. Василяді — вул. Олександрівська, 25, швейцарський Г. Енні — на Хрещатику, 8-б, кв. 4. Часто іноземних представників можна було зустріти в МЗС, на Терещенківській, 9.

«Головою дипломатичного корпусу, — як згадувала Надія Суровцева, — був представник Греції Гріпарі. Іспанським консулом був Василяді, повна йому протилежність: Гріпарі був високий сухорлявий старий, Василяді —

²³⁹ Ежегодник Министерства Иностранных дел 1914. — СПб., 1914; Див. Архів Осередку української культури і освіти (Вінніпег, Манітоба, Канада): Vox 1/1: 1/3 Fa-5-7.

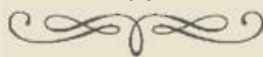
²⁴⁰ ЦДАВО України, ф. 2592, оп. 4, спр. 16, арк. 15.

²⁴¹ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 4, арк. 37.

²⁴² Там само, спр. 50, арк. 34–35.

²⁴³ Галузевий державний архів МЗС України, ф. 1, оп. 1, спр. 4, арк. 4, 35.

²⁴⁴ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 4, арк. 46.

маленький опецькуватий блідий блондин в пенсне. Крім них, був ще якийсь проблематичний консул Швейцарії Енно, француз начеб, вже зовсім миршавенький на вигляд. Значно пізніше, вже після Берестейського миру, прибув консул Фокер. Одночасно в міністерстві почали з'являтися неофіційні, але вже дипломатичні представники та місії. Був француз, полковник Денс, представник генерала Табуї, високий елегантний, русявий, ще не старий чоловік. Генерала Табуї я бачила пізніше — маленька стареча фігурка; був ще англієць, містер Піктон Багге; ходили представники польської «Сили збройної», молоденькі офіцери»²⁴⁵.

Іноземні консульські установи мали різні за чисельністю штати. Так, у Персидському консульстві налічувалось вісім осіб (консул, дружина, секретар, п'ять службовців)²⁴⁶, а в італійському — шістнадцять (консул і його прислуга — шість осіб, завідувач канцелярії — дві, юрисконсульт з родиною — шість, бухгалтерія — дві особи)²⁴⁷.

Бурхливі революційні події, перехід влади від одних сил до інших, погроми і реквізиції ставили перед консулами нові, часто не вирішувані самотужки завдання, пов'язані з їхньою місією захисту прав громадян своїх держав та власною безпекою. 15 жовтня 1917 р. у приміщенні іспанського консульства в Києві (вул. Інститутська, 16) іноземні консули провели нараду, у якій взяли участь англійський консул І. Я. Дуглас, грецький П. П. Гріпарі, данський І. Я. Гуревич, італійський К. В. Фішман, французький Д. Г. Балаховський, швейцарський Г. Г. Енні, персидський І. Н. Віттенберг і норвезький В. Д. Мозерт. Бельгійський консул Я. Я. Гретер через хворобу не брав участі в зібранні, але перебував на телефонно-

му зв'язку з колегами. Ішлося про об'єднання консульського корпусу у зв'язку з викликами часу, створення його управлінського органу та обрання керівника. З огляду на традицію обрання керівником такого органу «старейшого по консульській службі» було обрано за його згодою П. П. Гріпарі, який перебував на посаді грецького консула в Києві вже понад 25 років²⁴⁸. Було також вирішено, що в разі відсутності в Києві П. П. Гріпарі, його обов'язки виконуватиме бельгійський консул Я. Я. Гретер, за відсутності й Гретера — наступний за старшинством італійський консул К. В. Фішман. Присутні виявили бажання збиратися систематично й доручили скликання таких нарад голові.

Як особливо актуальне консули розглядали питання про безпеку. З огляду на «участившиеся погромы, грабежи и выступления безответственных масс, которые с каждым днем прогрессивно растут, а равным образом повивавшиеся в прессе слухи о готовящихся крупных беспорядках, могучих принять большие размеры»²⁴⁹, учасники зібрання визнали за необхідне вжити всіх можливих заходів для охорони майна, архівів та цінностей, що належали консульствам, та майна й життя консулів. Консули уповноважили П. П. Гріпарі звернутися до начальника Київського військового округу та Київського губернського комісара з проханням про надання військової охорони консульствам на випадок безчинств і погромів²⁵⁰. П. П. Гріпарі було доручено також довести до відома місцевої влади, що приміщення консульських установ через зберігання там архівів, документів, листування, цінностей і можливе перебування безпритульних іноземців не підлягають реквізиції та звільняються від постою.

²⁴⁵ Історія української дипломатії... — С. 105–106.

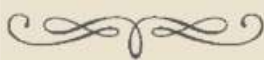
²⁴⁶ ЦДАВО України, ф. 2592, оп. 1, спр. 32, арк. 6.

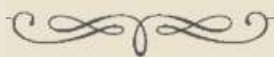
²⁴⁷ Там само, арк. 7.

²⁴⁸ ЦДАВО України, ф. 2592, оп. 1, спр. 32, арк. 1.

²⁴⁹ Там само, арк. 1 зв.

²⁵⁰ Там само, арк. 1 зв.

Для вирішення питань, пов'язаних з порушенням прав підданих іноземних держав, консули не лише за посередництва відповідного відомства, а й особисто зверталися до відповідних органів влади. Так, ознайомившись із життям австрійських військовополонених у Києві на початку грудня 1917 р., датський консул клопотав перед генеральним секретарем військових справ про полегшення їхньої долі. Консул зауважив, що через заміну з ініціативи київських професійних спілок військовополонених місцевими робітниками на різних дрібних роботах 10 тис. осіб залишилися без заробітку й потерпають від неймовірної скрути²⁵¹. Не набагато кращі умови життя він спостерігав у військовополонених, котрі працювали в лазаретах, майстернях, евакуаційних пунктах, на будівництві доріг, і змушені були існувати за мізерну платню: 20 копійок на день (якщо харчі надає працедавець) і 2 карбованці (якщо працівник харчується самостійно)²⁵². У ще скрутнішому стані перебували арештовані військовополонені, утримувані в Дарницькому таборі: у камерах на 16 осіб перебуває по 28, вони спали на голих дошках, без ковдр, білизни і подушок, «насилно забраних русскими, бежавшими из плена военными», а харчувалися залишками розкраденої конвоїрами їжі²⁵³. Консул повідомляв, що має «право і засоби надавати матеріальну допомогу військовополоненим», і висловлював сподівання на сприяння української влади в цій проблемі²⁵⁴. Наступні звернення данського консула містили прохання надати йому можливість отримувати в банках дрібні банкноти для допомоги військовополоненим та надати в його розпорядження приміщення

на дві-три години на день для видавання матеріальної допомоги²⁵⁵.

Генеральне секретарство справ міжнародних (від 22 грудня 1917 р. — міжнародних) вишукувало можливості позитивної відповіді на звернення, попри те, що юрисконсульти відомства не вважали за необхідне йти назустріч усім клопотанням консулів²⁵⁶. Усебічне сприяння консульському корпусу зумовлювалося передусім політичними міркуваннями. «До них наше міністерство «залицялося» навздогад визнання України їх урядами», — іронізувала Н. Суровцева²⁵⁷. Засвідчуючи визнання молодого державою норм міжнародного права, Генеральне секретарство справ міжнародних звернулося 18 грудня 1917 р. до Генерального секретарства фінансів у зв'язку з листом данського консула з проханням вжити заходів, «аби данський консул отримував гроші без перестану і по можливості дрібними»²⁵⁸. 30 грудня 1917 р. уже Генеральне секретарство справ міжнародних зобов'язало свій господарчий відділ надати данському консулові одну кімнату для прийому військовополонених і надання їм допомоги²⁵⁹.

Інше питання порушив перед Генеральним секретаріатом на початку грудня 1917 р. від імені консульського корпусу грецький консул П. П. Гріпарі. Висловлюючи протест проти самочинних дій стосовно іноземців — власників пекарень з боку продовольчої управи, він вимагав відповіді на запитання, які стали для іноземних консулів в УНР життєво важливими і були тісно пов'язані з рішеннями консульської наради: 1) чи має намір УНР «блжести в точности конвенции,

²⁵¹ Там само, арк. 10.

²⁵² ЦДАВО України, ф. 2592, оп. 1, спр. 32, арк. 10.

²⁵³ Там само, арк. 10 зв.

²⁵⁴ Там само, арк. 10.

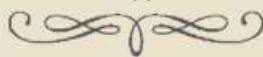
²⁵⁵ Там само, арк. 23.

²⁵⁶ Там само, спр. 69, арк. 18.

²⁵⁷ Історія української дипломатії... — С. 105–106.

²⁵⁸ ЦДАВО України, ф. 2592, оп. 1, спр. 32, арк. 22.

²⁵⁹ Там само, арк. 23.

заключенные Россией с иностранными державами, коими предусмотрена защита интересов иностранных подданных»; 2) які заходи передбачаються Генеральним секретаріатом для захисту інтересів іноземних підданих, яких розоряють дії Київської продовольчої управи.

Реквізиція пекарень складала лише один сюжет із низки багатьох історій, героями яких ставали іноземні піддані. Керівник загального департаменту К. Лоський намагався реагувати невідкладно: Генеральне секретарство міжнародних справ зверталось до відповідних органів (Генерального секретарства військових справ, Генерального секретарства земельних справ, Генерального секретарства фінансів, штабу Київської військової округи та ін.) з вимогою припинити реквізиції та вжити заходів до припинення безчинств, видавало охоронні посвідчення тощо.

Розпочата в грудні українсько-більшовицька війна додавала нові виклики. Доводилося рятувати й майно самих консулів. Так, 1 січня 1918 р. під загрозою опинилася власність грецького консула П. Гріпарі — Гамарянський млин у с. Мала і Велика Новоселиця Полонської волості Новоград-Волинського повіту Волинської губернії, який у нього орендував місцевий мешканець Борух Дербаремдікер, через «визнання недійсним» договору оренди місцевим комітетом. З огляду на «бажаність підтримання найкращих стосунків з Грецьким Урядом», Генеральне секретарство міжнародних справ просило Генеральне секретарство земельних справ вплинути на місцеві комітети й припинити конфіскацію млина, оскільки «всякі відшкодування мусять бути з часом нашим урядом повернені»²⁶⁰.

Від начальника штабу Київської військової округи Генеральне секретарство міжнародних справ вимагало скасувати реквізицію ав-

томобіля системи «кадилак» за № 389, який належав іспанському консулу Стеліо Василіаді і як власність «представника чужоземної держави реквізиції не підлягав»²⁶¹. Після замаху на його власність С. Василіаді отримав охоронний лист такого змісту: «Правительство УНР подає до відома всім, що власник сього дійсно є пан Вассіліяді Стеліян, консул Королівства Іспанії, і тому пропонує кожному, до кого се може відноситись, а саме Військовим, Цивільним і Залізничним установам УНР, щоб не тільки власникові не чинено ніяких перепон при проживанню всюди, але щоби були вжити заходи для надання йому всякої допомоги»²⁶². Вишукувалися можливості сприяти забезпеченню родин консулів предметами першої необхідності, оскільки траплялися випадки відмов видати консулам паливо та предмети першої необхідності²⁶³. Клопотання, пов'язані з майном консулів, підписував особисто генеральний секретар міжнародних справ Олександр Шульгін.

У зв'язку із систематичною загрозою життю та майну консули на початку січня 1918 р. звернулися до в Генерального секретарства міжнародних справ з проханням про дозвіл на право мати вогнепальну зброю. Про бажання мати «право ношення при себе револьвера»²⁶⁴ заявили бельгійський консул Яків Гретер, англійський Джон Дуглас, грецький Перикл Гріпарі та секретар грецького консульства Георгій Згуріді, данський консул Герман-Григорій Гуревич, іспанський Стеліо Василіаді, італійський Карл Фішман, норвезький Віктор Мозерт, французький Людвиг Арке, швейцарський Гавриїл Енні, персидський Ісаакій Вітенберг та секретар персидського консульства

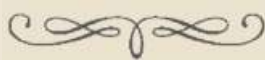
²⁶¹ Там само, арк. 39.

²⁶² ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 1, спр. 49, арк. 1.

²⁶³ ЦДАВО України, ф. 2592, оп. 1, спр. 32, арк. 1 зв.

²⁶⁴ ЦДАВО України, ф. 2592, оп. 4, спр. 16, арк. 15.

²⁶⁰ ЦДАВО України, ф. 2592, оп. 4, спр. 19, арк. 18.

Джамиль Садихов²⁶⁵. Невдовзі Центральна Рада тимчасово залишила Київ, а 6 лютого в місто увірвалися більшовики.

За цих умов іноземні консули залишали територію УНР. Унаслідок розриву відносин між УНР та державами Антанти згідно з Берестейською угодою відкликали своїх консулів передусім Велика Британія, США та Франція. Можливість змінити ставлення американського уряду до українського питання мав консул США, який упродовж грудня — першої половини лютого направив сім ґрунтовних звітів про події в Україні. Уже в першому звіті він зазначив, що в Києві існує «a centrain spirit of Ukrainian nationality», і що Київ став центром дуже інтенсивної політичної діяльності²⁶⁶. Консул попереджав Вашингтон, що Україна виявилася «защемленою» між центральними державами, з одного боку, і дезорганізованою Росією, з другого, і висловлював думку про те, що «американський уряд мусить виявити якусь активність в тутешніх справах»²⁶⁷. Та упродовж усього часу перебування Дугласа Дженкінса в Києві американський уряд не мав належної інформації про українські справи, оскільки звіти консул надсилав до генерального консула США в Москві Саммерса. Останній звіт Дженкінс передав послові безпосередньо в Москві 1 березня, а 2 березня всі разом звіти отримав Державний Департамент у Вашингтоні. Далі дипломатичні шляхи повели Д. Дженкінса в Омськ і Харбін.

Натомість із поверненням Центральної Ради до Києва відповідно до умов Брестського мирного договору тут 9 березня з'явився німецький представник — цісарський посланник у відставці, дійсний таємний радник,

265 Там само, арк. 15.

266 Архів Осередку української культури і освіти (Вінніпег, Манітоба, Канада), Вох 1/1: 1/3 Fa-5-7.

267 Там само.

Удмуртское Генеральное
в Казань

Господину
Министру Иностранных Дел Германской Народной
Республики

Землярского Коллегии Табелей Гео-
метриков Иван /Иван, Мартынов -
Влагодимовских 33/

1/10/1919

ДОКЛАДНАЯ ЗАПИСКА,

В Очеретинском имении при
сел. Очеретин, Липовицкого уезда Киевской губернии,
из извещений и других документов находилось до 12-го
января сего 1918 года недвижимое имущество изъятых
дворянских имуществ:

1/Площадь, горела и прочий алаков на	Р. 45.164.00
2/картофеля 269 пуд. по 24 рубля	6456.00
3/разного рода материалов на	2.419.00
4/6106 пшеницы для складочных ссылок по 24 руб. за пиком	15.255.-
5/ссылок свекловичных: 4900 пуд. первого сорта селекционных по 45 руб. пудом 1180 пуд. 2-го сорта по 30 руб. пудом 3000 пуд. 3-го сорта по 5	220.500.- 50.400.- 15.000.-
6/солома озимой 18791 саж.	15.640.-
7/сена лугового 45 саж.	1.975.-
8/солома яровой 395 саж.	5.385.-
9/полови 110 саж.	1.975.-
10/ трюхи 230 саж.	2.300.- Р. 356.788.00
11/мертвого инвентаря за сунук	59.804.00
12/живого инвентаря	52.500.-
А всего за сунук	Р. 459.239.00

Доповідна записка швейцарського консула
в Києві міністру закордонних справ УНР.
(З фондів Центрального державного архіву вищих
органів влади і управління України).

доктор Філіп Альфонс Фрайгер Мумм фон Шварценштайн, якому було доручено «тимчасове ведення всіх дипломатичних інтересів»²⁶⁸ німецької адміністрації.

Згодом у залежність від його рішень були поставлені долі багатьох іноземних консулів у Києві. Як голова австрійської делегації, уповноваженої на переговори з господарських

268 Історія української дипломатії ... – С. 111.

питань та організації товарообміну, прибув у Київ і граф Йоганн (Янош) Форгач фон Гюмес і Гач. Граф Форгач вважав за можливе призначення генерального консула (бажано молоду, витривалу людину) з дипломатичними повноваженнями або повіреного в справах. Найбільш відповідним кандидатом на посаду австрійського консула в Києві виявився Вальтер Ріттер Принціг фон Гервальт не лише з огляду на професійні якості та знання, а й з урахуванням його шлюбу з одеситкою, донькою директора торговельного і банківського дому, Ольгою Шульц²⁶⁹.

Іноземні консули, які залишали Київ, пробували делегувати свої обов'язки в частині захисту підданих країн, які вони представляли, колегам, що залишалися. 27 березня 1918 р. іспанський консул С. Василіаді сповіщав нового керівника зовнішньополітичного відомства В. Голубовича про те, що англійський, американський і французький консули перед виїздом просили його «прийняти на себе оборону осіб їх підданих і їх інтересів, і я прийняв на себе ту оборону»²⁷⁰. Однак напередодні, 21 березня, Рада Народних Міністрів розглядала справу виїзду консулів та ухвалила рішення, які не давали можливості задовольнити сподівання С. Василіаді на підтримку його звернення. У скерованій до іспанського посольства відповіді було висунуто такі аргументи: «1. В мандатах представлених нашому урядові акредитованими комісарами згаданих вами держав нічого не говориться про визнання цими державами самостійної і незалежної України; 2. Виїжджаючи з території республіки вищезгадані представники не найшли потрібним сповістити наш уряд про причину їхнього од'їзду і про те, кому вони

Доктор Філіп Альфонс Фрайгер Мумм фон Шварценштайн.

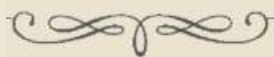

Іноземні консули відвідують торговельну виставку.
(З фондів Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України).

²⁶⁹ Агстнер Р. Про цісарів, консулів і купців. Австрія і Україна 1785–2010 / Рудольф Агстнер. – Wien-Berlin : Lit Verlag GmbH & Co. KG, 2011. – С. 309.

²⁷⁰ ЦДАВО України, ф. 2592, оп. 1, спр. 32, арк. 60.

доручають оборону інтересів свої містян; 3. Ми ніяк не могли думати, що оборона інтересів англійських, французьких та бельгійських містян могла бути доручена представникові тої держави, яка не робила ніяких кроків для того, щоб нав'язати офіціальні зносини з урядом УНР, і ви також своєчасно не сповістили нас в письмовій формі про характер Ваших повноважень; 4. Через згадані причини ми не мали потреби повідомити вас заздалегідь про вищезгадану постанову, сподіваючись, що ви довідаєтесь про те тим шляхом, яким повідомляються всі приватні люди»²⁷¹. Тим самим іспанський консул не отримав згоди на запитуні повноваження.

Останні відомості щодо долі колег він мав 10 серпня 1918 р. Д. Доуглас написав до Василяді з Москви: «В виду разных политических событий — мы представители всех союзных держав — покидаем пределы Российской республики. Мы все арестованы, Консульство опечатано и после 48 часов были освобождены. В настоящее время интересы Великобританских, Американских подданных взял на себя Шведский Генеральный консул в Москве, а французских подданных — датский консул. Я уезжаю в Лондон вместе с консульством, как долго пробуду в Англии, не знаю. В случае надобности обращаться относительно наших подданных прошу обратиться к вышеупомянутым московским консулам. Сегодня я оставил московському испанскому консулу шесть тысяч рублей старого образца. В случае, если он Вам пришлет эти деньги, прошу не отказать вручить их моему шурину Добровольскому или моей жене. Прошу передать привет г-ну Грипари и его семье»²⁷².

Водночас у Києві почали з'являтися представництва нових країн, котрі виникли на

уламках Російської імперії. Після підписання Берестейського мирного договору до Києва як представник спеціальної дипломатичної місії від щойно створеної Білоруської Народної Республіки прибув Олександр Цвікевич. Його місія полягала у веденні переговорів стосовно перегляду мирного договору з урахуванням білоруських інтересів та визнання незалежності БНР. Він не мав консульських повноважень, однак одним із його завдань у Києві було заснування Білоруської торгової палати²⁷³. Відкрита 26 квітня 1918 р. торгова палата, до складу якої входили представники торговельних, промислових та наукових кіл, декларувала намір налагодження товарообміну між УНР та БНР, передусім товарами масового споживання, й запрошувала до співпраці установи, фірми та приватних осіб.

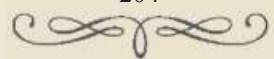
Наприкінці березня запросило про визнання повноважень представництво ще однієї молоді республіки — Національної ради Латвії, якому доручалося тимчасово захищати інтереси громадян Латвії в Україні «до організації урядовою дорогою дипломатичних зносин між Україною і Латвією», тим самим — виконувати обов'язки консульські. Завдання Національної Ради Латвії полягали в організації евакуації та захисті прав уродженців Латвії, видаванні свідоцтв для посвідчення їх належності до громадян Латвії²⁷⁴. Установа розташувалася на вул. Тургенівській, 55. Одночасно виник і Латиський центральний комітет. Однак за доби Центральної Ради вони не розгорнули повноцінно своєї діяльності, але зберегли свій статус після приходу до влади гетьмана П. Скоропадського.

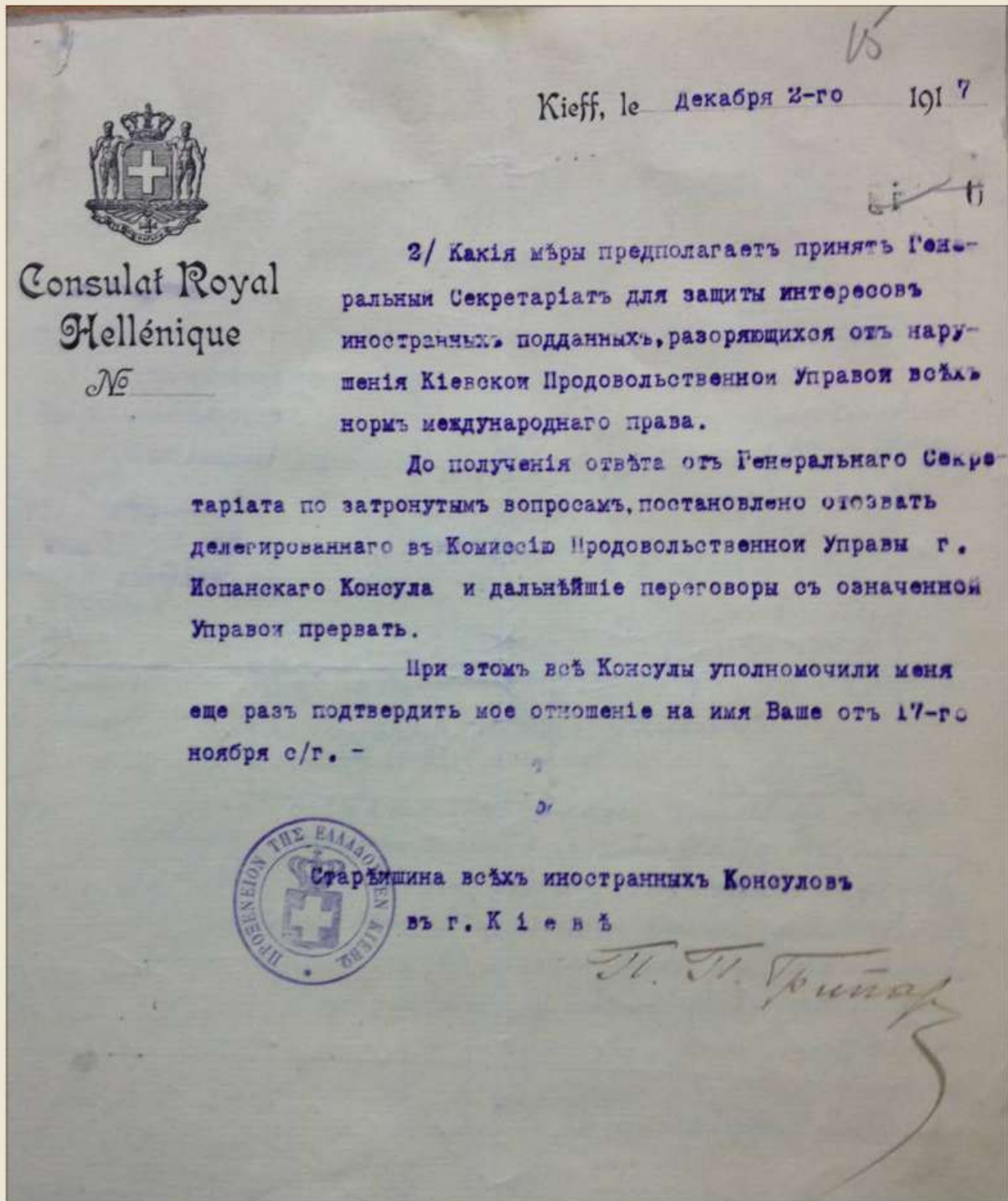
²⁷¹ Там само, арк. 64.

²⁷² ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 199, арк. 28–28 зб.

²⁷³ Див.: Матвієнко В. М. Українська дипломатія 1917–1921 рр... — С. 131–137.

²⁷⁴ ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 1, спр. 33, арк. 6–6 зб.

Лист іспанського консула в Києві до Генерального секретарства міжнародних справ уряду УНР.
(З фондів Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України).

§ 6. ІНОЗЕМНИЙ
КОНСУЛЬСЬКИЙ КОРПУС
В УКРАЇНСЬКІЙ
ДЕРЖАВІ

З особливими почесами Гетьман П. Скоропадський першими серед іноземних представників у Києві прийняв вірчі грамоти від німецького посла барона Мумма фон Шварценштайна та австро-угорського посла Принціга фон Гервальта²⁷⁵.

Повідомлення № 1 «Його Вельможності фельдмаршалу германських військ Ейхгорну», № 2 — «Германському послу на Вкраїні барону фон-Мумм» та № 3 — «Австро-угорському послу на Вкраїні фон-Принциг-Хервалт» про початок діяльності уряду 2 травня 1918 р. було опубліковане в першому числі «Державного вісника»²⁷⁶. Відтоді посол Мумм своєю особою намагався замінити все керівництво зовнішньополітичного відомства, поставивши міністра закордонних справ у позицію прохача, та вносив свої корективи в організацію консульського корпусу в Києві. Німецька місія, яка включала, окрім барона Мумма, генерального консула Тіля, радника посольства графа Берхена, консула Реслера, радника фон Дірксіна, перекладача Форнера, консульського секретаря Маркмана та службовців (усього 17 осіб з родинами) розташувалася в найкращому київському готелі «Палас Отель».

Серед консульських представників за доби Гетьманату в Києві продовжували діяльність персидський консул І. Віттенберг, бельгійський Я. Грєтер, грецький П. Гріпарі, данський Г. Гуревич, італійський К. Фішман, іспанський та португальський С. Василіаді, норвезький В. Мозерт, англійським консульством керував після від'їзду консула виконувач обов'язків секретаря Томас, а в консульстві Франції деякий час порядкував «уповноважений по

²⁷⁵ Див.: Агстнер Р. Про цісарів, консулів і купців — Австрія і Україна 1785–2010. — Wien-Berlin: Lit Verlag GmbH&Co.KG, 2011. — 409 с.

²⁷⁶ Державний Вісник. — 1918. — 16 травня. — № 1.

Палас-отель (м. Київ).
Сучасне фото О. Малішевського.

охороні французьких інтересів» Т. Муллен²⁷⁷. Чи не єдиному серед них Ісаакію Вітенбергу вдалося отримати від Персидського уряду офіційне уповноваження на продовження діяльності в Київському окрузі й завдання «завязать с новыми властями дружественные экономические и другие, связанные с этим, полезные отношения»²⁷⁸. Відтак він очікував на підтвердження своїх повноважень гетьманом.

²⁷⁷ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 50, арк. 34–35.

²⁷⁸ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 196, арк. 12.

МЗС зберігало тісний контакт із консульськими представниками. Серед перших офіційних обіжників було повідомлення 15 травня 1918 р. всіх іноземних консулів про встановлення прапора Українського військового флоту, затвердженого ще Центральною Радою 14 січня 1918 р. та оголошеного в наказі по Морському відомству 13 березня 1918 р. з додатком зображення взірця прапора²⁷⁹. Тісну особисту співпрацю з МЗС Української Держави мав С. Василяді. Він викладав на

²⁷⁹ Там само, спр. 199, арк. 4.

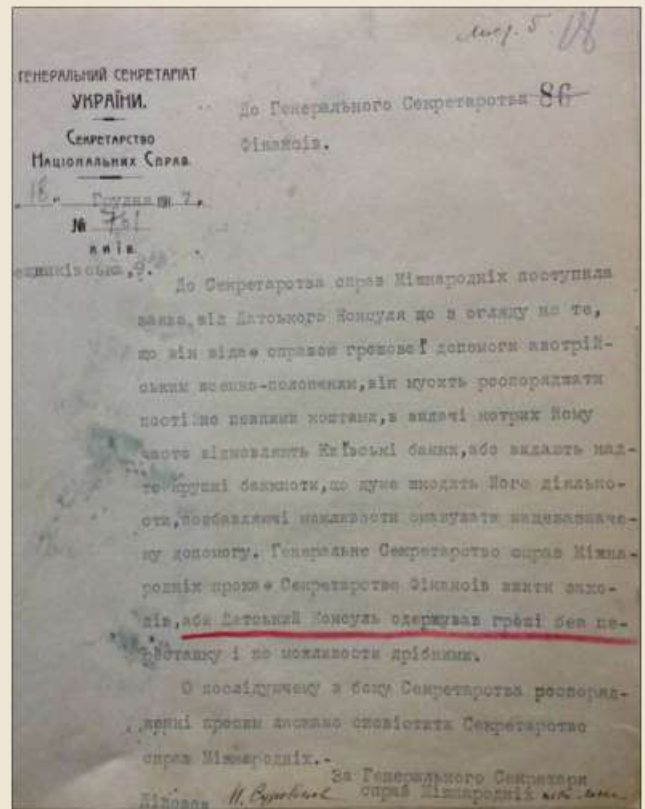

Консульських курсах при УНТЕ, брав участь у нарадах з питань консульських тарифів та в розробленні альбому документів консульського діловодства.

Після ухвалення 2 липня 1918 р. закону про українське громадянство, який унормовував права громадян Української Держави і встановлював умови евакуації біженців і військовополонених, гетьманський уряд визнав офіційним представником Латвії в Українській Державі, котрий виконує консульські обов'язки з питання видавання національних паспортів громадянам Латвії, Латиський центральний комітет, очолюваний Х. О. Бахманом. Такими, що мають право отримати паспорти, визнавалися особи: а) громадяни Латвії; б) ті, хто подав згідно із законом від 2 липня 1918 р. заяву про отримання або відмову від українського підданства і одержав від губернських староств тимчасові посвідчення строком на шість місяців або національні посвідчення на час, установлений Національною Радою Латвії; в) ті, хто приїхав в Україну після оголошення закону від 2 липня 1918 р.; г) ті, хто опинився випадково в Україні як біженець чи військовополонений, який залишив свою домівку в Латвії й через військові події не міг евакуюватися в рідну країну²⁸⁰. Розташовувалася організація за адресою вул. Хрещатик, 50, кімната 26. У свою чергу, Міністерство внутрішніх справ Української Держави визнало правоможність Латиського центрального комітету щодо видавання національних тимчасових посвідчень. Уповноважений Латвії з реєстрації діяв при Національній Раді Латвії підтримував контакти з евакуаційними інституціями та командуванням німецького війська та опікувався евакуацією латишів з України²⁸¹.

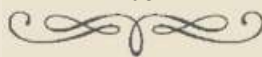
²⁸⁰ ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 1, спр. 33, арк. 6–6 зв.

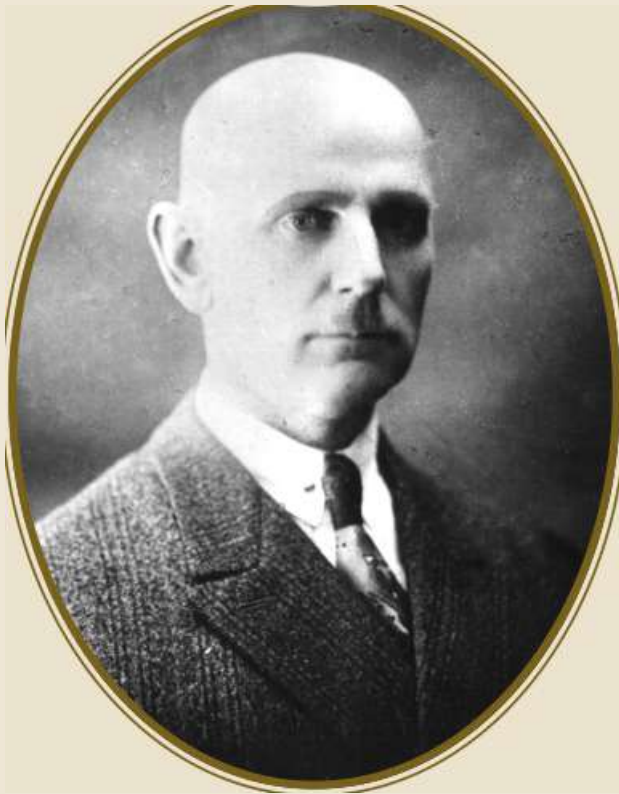
²⁸¹ Там само.

Лист щодо військовополонених до Генерального секретарства міжнародних справ уряду УНР.
(З фондів Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України).

Установлення економічних стосунків з Українською Державою прагнула і БНР. Налагодження товарообміну між українськими та білоруськими виробниками через посередництво Білоруської торговельної палати в Києві урядом Білорусі розглядалося як першочергове завдання. Конкретні пропозиції щодо постачання дров, сірників, скляних виробів і запити на отримання мила, махорки, цвяхів, солі, сільськогосподарського приладдя надійшли 12 липня 1918 р. Однак українська сторона не поспішала з позитивною відповіддю, визнаючи товарообмін з Білоруссю бажаним тією мірою, яка впливала з тогочасних економічних відносин, та

Павел Вікторович ТРЕМПОВИЧ
(фото надано к.і.н. Владимиром Ляховским,
м. Мінськ, Республіка Білорусь).

враховуючи свою залежність від німецької адміністрації.

15 червня 1918 р. рішення про делегування свого представника із правами генерального консула в Києві та дипломатичного представника при МЗС Української Держави ухвалив Народний Секретаріат БНР²⁸². Таким представником став Павло Вікторович Тремпович²⁸³, а Генеральне консульство БНР у Києві офіційно засновувалося з 16 червня 1918 р.²⁸⁴

²⁸² Національний архів Республіки Білорусь, ф. 325, оп. 1, спр. 10, арк. 118.

²⁸³ Там само, арк. 160 а.

²⁸⁴ Там само, арк. 104–104 зв.

Утім запит на підтвердження консульських повноважень П. В. Тремповича уряд БНР надіслав лише 22 липня 1918 р.²⁸⁵. Консул мав організувати разом із очільником торговельної палати М. В. Довнар-Запольським вироблення і підписання умов щодо організації білорусько-українського товарообміну²⁸⁶. Білоруською стороною передбачалося, що така попередня угода діятиме до моменту підписання сталого торговельного договору. Однак отримати екзекватуру білоруському посланнику швидко не вдалося, та й тривала праця не склалася. На запит німецького посольства від 12 вересня щодо наявності білоруського консула в Києві, МЗС констатувало: «...в Україні нема жодних представників Білоруської республіки: ні дипломатичних, ні консульських. Якби такі особи з'явилися, то МЗС буде вважати їх за фактичних, а не юридичних представників»²⁸⁷. Утім, Білоруське генеральне консульство мало в Києві офіційну адресу — вул. Фундуклеївська (сучасна вул. Б. Хмельницького), 42.

Наприкінці липня прибув до Києва, а 3 серпня мав аудієнцію в міністра Дорошенка посланець радянської Росії — уродженець Варшави, доцент Московського інституту інженерів залізничного транспорту Казимир Грінбаум-Кржемінський²⁸⁸. Наступного дня він повідомив Міністерство про призначення консульським агентом в Одесі російського громадянина Михайла Матвійовича Кубріна до моменту призначення генерального консула²⁸⁹. Та К. Кржемінський також

²⁸⁵ Див.: Васілеўская Нона. Жыццёвы шлях Паўла Трамповіча // Spadcyна. — 1998. — № 2. — С. С:\Spadcyна\2_98\Tramp.doc 16.03.98/

²⁸⁶ Національний архів Республіки Білорусь, ф. 325, оп. 1, спр. 10, арк. 136.

²⁸⁷ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 139, арк. 9.

²⁸⁸ К. Кржемінський репресований і розстріляний 1937 р.

²⁸⁹ ЦДАВО України, ф. 2482, оп. 1, спр. 4, арк. 1.

не одразу отримав екзекватуру. Із цього приводу офіційні російські кола висловлювали незадоволення, погрожуючи тлумачити факт невизнання повноважень Грінбаума-Кржемінського як небажання українського уряду рахуватися з принципом взаємності згідно з договором про перемир'я від 12 червня 1918 р. Однак відсутність екзекватур (яких, утім, не отримували швидко й інші іноземні консули) не заважало його діяльності²⁹⁰.

Незадоволення щодо затримки екзекватур для німецьких консулів, призначених в Одесу, Харків та Миколаїв, висловлював у червні 1918 р. й «королівський амбасадор» барон Мумм: запит на отримання екзекватур для королівського генерального консула Вільгельма Онесайта²⁹¹, консула Шенештедта та консула Георгія Штоббе було надіслано ще 26 травня. За час, упродовж якого українська влада не підтверджувала консульських повноважень, відбулися зміни щодо кількості консульських установ та персонального складу їхніх керівників. Очолити генеральне консульство в Одесі мав В. Онесайт, до Миколаєва виїжджав королівський консул Г. Штоббе, до Харкова (замість Шенештедта) консул Краузе, нове консульство створювалося в Катеринославі на чолі з консулом Вейдеманом²⁹².

Серед іноземних консулів, які очікували підтвердження повноважень, був і персидський консул І. Вітенберг. Персидський уряд доручив йому продовжити діяльність у Київському окрузі й «зав'язать с новыми властями дружественные экономические и другие, связанные с этим, полезные отношения»²⁹³.

Німецька окупаційна влада стосовно іноземних підданих (у тому числі й представни-

ків консульського корпусу) діяла жорстко: необґрунтовані арешти на підставі підозри в політичній пропаганді ставали нормою. Консули намагалися в міру своїх повноважень захищати в нових умовах права громадян своїх країн. 25 травня 1918 р. бельгійський консул Я. Гретер спрямував до міністра закордонних справ протест проти арешту німецькими офіцерами за підозрою в політичній пропаганді трьох бельгійців: Івана та Леона Вює і Густава Вер-Ельста. До МЗС нота потрапила лише 11 червня 1918 р. «Позаяк я сіх панів знаю довгі роки як людей, безумовно чесних, котрі зовсім політикою не займались, мушу протестувати проти сього акту насильства над правом людини, — писав консул. — Будучи цілком певним їх невинності я готовий за них відповідати»²⁹⁴. Міністр Дорошенко доручив своїм співробітникам звернутися до німецького посла для з'ясування обставин та «просити по змозі звільнити»²⁹⁵.

Не маючи твердої впевненості у своїй безпеці та безпеці приміщення консульства, бельгійський консул заручився через посередництво МЗС дозволом німецької комендатури на право зберігання п'яти рушниць та однієї старої рушниці «до полювання»²⁹⁶. Додаткову надію на захист давало охоронне свідоцтво за підписом начальника штабу особливого коменданта м. Києва і околиці, згідно з яким приміщення консульства та все майно і зброя, які перебували в ньому, реквізиції не підлягали, а за вторгнення або насильний обшук передбачалося «негайне і суворе покарання»²⁹⁷.

Легшим було прохання нідерландського консула В. Мозерта, отримане МЗС 2 липня 1918 р., про допомогу в налагодженні зно-

²⁹⁰ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 88, арк. 22.

²⁹¹ Агстнер Р. Про цісарів, консулів і купців... — С. 315.

²⁹² ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 104, арк. 5.

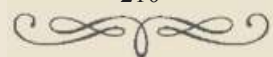
²⁹³ Там само, спр. 196, арк. 12.

²⁹⁴ Там само, спр. 209, арк. 3.

²⁹⁵ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 209, арк. 3.

²⁹⁶ Там само, спр. 199, арк. 7.

²⁹⁷ Там само, арк. 17.

син з нідерландським послом в Петрограді. Він шукав можливості відновити контакти, оскільки поштово-телеграфний зв'язок було зруйновано, а кур'єрський не налагоджено²⁹⁸. Пропонуючи свої послуги, МЗС, утім, попередило, що прямих зносин з Петроградом через кур'єрів ще немає²⁹⁹. Невдовзі як генеральний консул Нідерландів до Києва прибув доктор права Т. Г. Фоккер³⁰⁰.

З проханням урятувати невинного тяжко хворого викладача французької мови, французького громадянина п. Бартерота через його арешт німецьким командуванням до міністра звернувся ректор Київського комерційного інституту К. Воблій³⁰¹. У травні-червні 1918 р. за безпідставно звинуваченого в шпionажі французького громадянина, комерсанта п. Ненглера клопотав перед міністром закордонних справ іспанський консул С. Василіаді. Свідомо наголошуючи на відповідальності української влади за порушення прав іноземних громадян на території Української Держави і натякаючи на несамотійність міністра закордонних справ під час прийняття рішень, консул просив Д. Дорошенка «вжити весь вплив» для позитивного вирішення питання³⁰². Однак цей «вплив» вилився в обережний лист до німецького представника Мумма від 8 липня 1918 р. з проханням: «... звернути увагу на справу п. Нінглера і не одмовити вжити належних заходів для встановлення дійсної його вини, а коли б такої не оказалось, то для дарування йому свободи»³⁰³.

Позиція С. Василіаді не залишилася непоміченою окупаційною владою. 13 вересня

1918 р. німецький комендант Києва запропонував йому припинити консульську діяльність та до 15 вересня виїхати з Києва й залишити межі Української Держави. Тоді як МЗС на прохання іспанського консула лише звернулося до окупаційної влади щодо відтермінування його від'їзду на десять, чи хоча б на три дні³⁰⁴, на його захист стали члени консульського корпусу. 24 жовтня 1918 р. на засіданні членів корпусу, з огляду на те, що С. Василіаді був представником Іспанії — «країни, яка не веде ні з ким війни», та його репутацію як «суворо лояльного» дипломатичного представника, а також відсутності звинувачень його в будь-яких протиправних діях, було вирішено вважати вимогу, висунуту С. Василіаді, порушенням міжнародного права і просити МЗС клопотати про найшвидше повернення Василіаді в Київ³⁰⁵. Залишаючи до вирішення питання Київ, С. Василіаді доручив завідувати справами консульства юрисконсульту іспанського посольства в Петрограді Олександру Вольфсону³⁰⁶.

Та ситуація, пов'язана з виселенням іспанського консула з Києва, була не унікальною. Можливість продовжувати консульські повноваження втратили грецький консул П. Гріпарі, італійський консул К. Фішман. Найстарішого представника консульського корпусу П. Гріпарі до того ж позбавляли житла, реквізуючи його помешкання. Щойно створена Позавідомча комісія з реквізиції квартир для державних потреб не визнавала переваг іноземців перед українськими громадянами в питаннях виконання державних і громадських повинностей³⁰⁷. Питання про надання приміщень іноземним представництвам перейшли до компетенції Головної комісії по

²⁹⁸ Там само, арк. 23.

²⁹⁹ Там само, арк. 23.

³⁰⁰ ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 1, спр. 48, арк. 23.

³⁰¹ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 209, арк. 32–32 зв.

³⁰² Там само, арк. 15–15 зв.

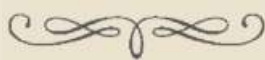
³⁰³ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 209, арк. 18–18 зв.

³⁰⁴ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 143, арк. 14.

³⁰⁵ Там само, арк. 22.

³⁰⁶ Там само, арк. 16.

³⁰⁷ Там само, спр. 199, арк. 35–36.

розташуванню військ та урядових установ на Україні.

Натомість позитивно завершилися справи щодо визнання повноважень нових консулів. Для досягнення результату в спілкуванні із цього питання з українською владою керівник російської мирної делегації Х. Раковський послуговувався недипломатичним стилем докорів і погроз. Підозрюючи, що призначення К. Грінбаума-Кржемінського не розглядається українським урядом як офіційне визнання його генеральним консулом РРФСР, Х. Раковський звинуватив міністра Д. Дорошенка та його заступника О. Ейхельмана у свідомому відтягуванні офіційного визнання російського консула і не двозначно пообіцяв відмовитися від подальшого визнання українських консулів у російських містах³⁰⁸. К. Кржемінський, доповідаючи своїм «шефам» в українському відділі Народного комісаріату закордонних справ РРФСР про ноту Х. Раковського і обіцянки О. Ейхельмана (якого він наполегливо називав Ейхенвальдом) про якнайшвидше визнання та надання приміщення, просив оголосити українському консулові в Москві О. Кравцову про «неможливість надавати в його розпорядження приміщення» через відсутність взаємності в таких діях влади³⁰⁹.

У відповідь український міністр змушений був виправдовуватися, запевняючи, що ці призначення ніколи не тлумачилися «в іншому напрямі», консул ризикував залишитися без приміщення³¹⁰. Між тим «невизнаний консул» у середині вересня здійснив низку призначень консульських агентів: Василя Петровича Яковліва у Кам'янець-Подільський (округ — Подільська губернія)³¹¹, Якова Нахумовича Дровниці — у Житомир (округ —

Волинська губернія)³¹², Пантелеймона Івановича Свистуна — у Чернігів (округ — Чернігівська губернія)³¹³, Михайла Івановича Бурлаченка — у Полтаву³¹⁴, Юлія Давидовича Гопнера — у Харків³¹⁵. Підтвердження цих призначень теж доводилося чекати.

Зростав і штат генерального консульства, яке тимчасово розташовалося в приміщенні російської мирної делегації й потребувало спеціального приміщення для роботи. Для запланованих 80 осіб (ураховуючи очікуване прибуття вже сформованого в Москві евакуаційного відділу) окреслювалася потреба 30 робочих кімнат. Звертаючись до українського МЗС із проханням про надання відповідного приміщення, К. Кржемінський не втримався, щоб не нагадати про те, що в Москві українське генеральне консульство має великий штат і займає відповідну будівлю і квартиру. На вимогу міністра закордонних справ до начальника головної комісії по розташуванню військ та урядових установ в Українській Державі терміново реквізувати для російського консульства «один з кращих клубів м. Києва, напр. комерчеський, або який інший, котрий був би досить гарний і мав би не менше 30–40 кімнат»³¹⁶. Таке приміщення було надане в готелі «Марсель», неподалік «Палас-Отелю».

У генконсульстві всерйоз підходили до виконання свого «основного» завдання — «захисту інтересів російських громадян на Україні»³¹⁷. Оскільки в законах РРФСР прямих указівок на умови вступу в російське громадянство не було, консульство гарантувало під час розгляду таких питань надавати громадянство відповідно до вільного волевиявлення

³⁰⁸ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 95, арк. 33.

³⁰⁹ ЦДАВО України, ф. 2482, оп. 1, спр. 1, арк. 14.

³¹⁰ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 95, арк. 45.

³¹¹ Там само, арк. 36.

³¹² Там само, арк. 40.

³¹³ Там само, арк. 38.

³¹⁴ Там само, арк. 42.

³¹⁵ ЦДАВО України, ф. 1236, оп. 1, спр. 16, арк. 38.

³¹⁶ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 95, арк. 50.

³¹⁷ ЦДАВО України, ф. 2482, оп. 1, спр. 1, арк. 19.

та надавати переваги робітникам, які не користувалися найманою працею: робітникам і службовцям усіх видів і категорій, зайнятих у торгівлі, промисловості, сільському господарстві. Пошукувач російського громадянства на території України мав відповідати певним умовам: бути колишнім підданим Російської імперії, мали більше 17 років, бути правоздатним і дієздатним, і найголовніше — «не опроченим своєю предшествующей деятельностью с точки зрения РСФСР»³¹⁸. Для колишніх підданих Російської імперії висувалася ще й вимога підписки в покорі й безумовному виконанні всіх законів і розпоряджень робітничо-селянського уряду. Особи, які отримували прибуток від використання найманої праці мали надати докази того, що вони є постійними мешканцями Росії та тимчасово перебувають на території Української Держави, й дати детальні відомості про свій майновий стан, звання до революції, рід занять, місце служби та місце проживання. Заяви про набуття громадянства планувалося приймати в генконсульстві до 12 жовтня 1918 р. Після того претендент на отримання громадянства мав подати в консульство посвідчення про вихід з українського громадянства або відсутність перешкод з боку української влади (від місцевого старости). Відповідальність за визначення громадянства малолітніх дітей тимчасово покладалася на батьків.

Ці питання, як і видавання видів на проживання, закордонних паспортів, перепусток, підтвердження факту перебування серед живих, нотаріального засвідчення підписів, укладання шлюбів, реєстрація смертей і народжень, а також захист інтересів російських громадян («насамперед трудящих») покладалася на громадянський відділ генконсульства

з підвідділами з видавання свідоцтв та посвідчень, нотаріальним та загальним у своєму складі³¹⁹.

Дипломатичну, юридичну та матеріальну допомогу росіянам в Українській Державі мав надавати відділ допомоги російським громадянам, які постраждали від громадянської війни. Тут систематизувалися відомості про росіян, затриманих німецькою, австрійською або українською владою; розроблялися норми матеріальної допомоги у вигляді одноразових чи періодичних виплат³²⁰.

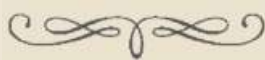
Для концентрації відомостей про можливих російських громадян планувалося створити мережу реєстраційних комісій: центральну — при генеральному консульстві в Києві та окружні. Із цією метою визначалися реєстраційні округи: 1) київський (у генконсульстві); 2) полтавський — у Полтаві та Кременчуці; 3) чернігівський — у Чернігові та Бахмачі; 4) волинський — у Житомирі й Ковелі; 5) подільський — у Кам'янці-Подільському; 6) холмський — у Холмі. Одеським генконсульством засновувалися округи: 1) херсонський — м. Одеса; 2) таврійський — м. Мелітополь, Бердянськ. Харківським генконсульством засновувалися 1) харківський (м. Харків); 2) Катеринославський (м. Катеринослав); 3) Курський і Воронежський (м. Белгород) округи. Завдання консульств полягало в популяризації через місцеву пресу діяльності комісій. З метою систематичного інформування громадян Росії та України про поточні події загальнополітичного, громадського та культурного життя при київському генконсульстві засновувалося бюро друку на правах підрозділу Російського телеграфного агентства з двома відділами (українським і російським) і штатом 17 осіб³²¹.

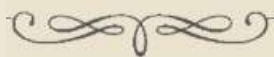
³¹⁹ Там само, арк. 2.

³²⁰ ЦДАВО України, ф. 2482, оп. 1, спр. 1, арк. 31.

³²¹ Там само, арк. 43.

³¹⁸ Там само, арк. 24.

Приміщення, в якому розташовувалося представництво Грузії при Удязі Української Держави
(м. Київ, вул. Караваєвська, 9 (нині – Льва Толстого)).
Сучасне фото О. Малішевського.

Одночасно з російськими підтвердження повноважень отримали й німецькі генеральні консули в Одесі³²², Миколаєві³²³, Катеринославі³²⁴, Харкові³²⁵. Межі Одеського консульського округу охоплювали частину Херсонщини на захід від Бугу і Таврію, Миколаївського — частину Херсонщини на схід від Бугу і Таврію, Харківського — місто Харків і Харківщину, Полтавщину, Катеринославщину (окрім Катеринослава і його передмість Амур і Нижньодніпровськ та Катеринославського і Верхньодніпровського повітів), Катеринос-

лавського — м. Катеринослав і його передмістя Амур та Нижньодніпровськ, а також Катеринославський і Верхньодніпровський повіти ³²⁶.

У вересні 1918 р. в Києві було відкрите дипломатичне представництво Грузії з консульським відділом у структурі установи. Вона розташувалася на вул. Караваєвській, 9³²⁷. Віктор Васильович Тевзая (псевд. — Машиндзе, Georgien) — 35-річний правник і депутат Грузинського парламенту та Давид Віссаріо-

322 ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 104, арк. 17.

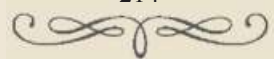
323 Там само, арк. 17, 18, 19.

324 Там само.

325 Там само.

326 Там само, арк. 24.

327 Див.: Друг Ольга, Малаков Дмитро. Особняки Києва. — К.: «Кий», 2004. — 822 с.; Бежуашвілі А. Україна і Грузія: дипломатичні відносини 1918 – 1920 років// Хроніка-2000. — К., 2002. — Вип. 47-48. — С. 35.

нович Вачеїшвілі³²⁸, який мав певний досвід у цій сфері, перебуваючи на посаді офіційного представника Грузинської національної ради на території України та комісара у військових справах при Центральній Раді були скеровані до Києва ще 4 липня 1918 р. як представники Грузії при уряді Української Держави з особливими дорученнями з метою «укріплення дружніх стосунків між Україною і Грузією та торгово-промислових зносин»³²⁹. Напередодні зречення гетьманом влади грузинським представникам вдалося підписати міждержавні угоди.

Наприкінці жовтня завершилася епопея, пов'язана з прибуттям та розташуванням у Києві турецького генерального консула Ахмед Ферід Бея. Повідомлення про його приїзд МЗС отримало ще 6 серпня і негайно дало відповідні доручення щодо надання йому «в кращім кварталі в центрі міста» приміщення в центрі столиці³³⁰. Спершу йшлося про два, потім — про три, далі — про шість-сім, зрештою про десять кімнат для розташування співробітників генерального консульства з родинами. На Міністерства військових справ покладался обов'язок надати турецькому представництву «один із кращих самоходів»³³¹. 12 жовтня МЗС Української Держави підтвердив повноваження генерального консула Оттоманського уряду в Києві Ахмеда Ферід Бея, в Одесі — Евуріза Наміка Бея та в Харкові — Руї Бея Абдулгаді³³². 28 жовтня 1918 р. незадоволений наданим приміщенням у Ки-

єві голова цісарської турецької дипломатичної місії уповноважений міністр Мухтар-Бей звернувся «з приводу безкінечної справи з розміщення Цісарської місії» з проханням надати кімнати на другому поверсі «Палас-Отелю»³³³. «10 кімнат на другому поверсі готелю «Палас», які займала до цього часу німецька місія», турецьке представництво отримало в середині листопада 1918 р.³³⁴

Натомість у представництві БНР відбулися зміни. 30 жовтня 1918 р. Народний секретаріат БНР надав повноваження тимчасового керівника Білоруського генерального консульства в Києві «з усіма присвоєними йому і витікаючи ми з його становища правами і обов'язками»³³⁵ члену правління Білоруської торговельної палати Григорію Федоровичу Базаревичу до офіційного призначення генерального консула БНР в Українській Державі з проханням визнати права білоруського представника і сприяти у виконанні доручених йому обов'язків³³⁶. Новий консул також не зміг прискорити налагодження білорусько-українського товарообміну через неоднозначне ставлення до діяльності Білоруської торговельно-промислової палати. «Київська білоруська торговельна палата в її сучасному складі, яка взагалі складається з осіб, досі невідомих в Білоруському національно-громадянському русі, не дає певності, що її діяльність з боку політичного може відповідати інтересам України, — вважали в міністерстві. — Навпаки, в МЗС маються відомості про шкідливі наслідки діяльності палати, і тому до реорганізації її заснування торговельних зносин з нею з боку політичного не бажано і не корисно»³³⁷. Офіційну відповідь, в основу якої

³²⁸ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 134, арк. 18.

³²⁹ Див.: Українська Центральна Рада: документи і матеріали: У 2 т. Т. 2/ Упоряд. В. Верстюк та ін. — К., 1997. — С. 355; Дацків Ігор Утворення системи дипломатичних представництв і місій Української Народної Республіки// Мандрівець. — 2014. — № 1. — С. 23.

³³⁰ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 114, арк. 2.

³³¹ Там само, арк. 15.

³³² Там само, арк. 22, 23.

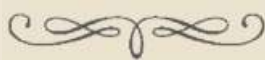
³³³ Там само, арк. 29.

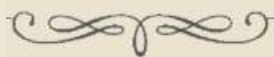
³³⁴ Там само, арк. 30.

³³⁵ Там само, спр. 199, арк. 29.

³³⁶ Там само, арк. 29.

³³⁷ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 139, арк. 21.

було покладено цю думку, МЗС скерувало до Мінська 25 листопада 1918 р.³³⁸

Ситуацію змінив приїзд 28 листопада 1918 р. до Києва особливої торгово-економічної комісії на чолі з О. Цвікевичем, якому делегувалося вступити в переговори з Міністерством торгу і промисловості щодо товарообміну. Консультантами комісії стали проф. М. В. Довнар-Запольський та І. Г. Красковський. На запит О. Цвікевича щодо принципової згоди на підписання угоди³³⁹ МЗС 9 грудня 1918 р. підтвердило «бажаність» «укладення торгово-економічного договору з урядом БНР»³⁴⁰. Текст договору містив питання прав громадян, торгівлі, судноплавства, транзиту, створення українсько-білоруської змішаної комісії. У частині організації консульських зносин передбачалося право кожної сторони призначати генеральних консулів, консульських і торговельних агентів у всі міста та принципу взаємності щодо надання пільгових прав³⁴¹. Підписаний договір мав набрати чинності до ратифікації, одразу після підписання, та підписання не відбулося.

Непорозуміння виникли також щодо призначення консулом БНР в Одесі С. М. Некрашевича. Голова народного секретаріату міжнародних справ БНР звернувся із цього питання безпосередньо до одеського міського отамана та міністра внутрішніх справ³⁴². МЗС, утім, указало на відсутність аналогічного звернення у відомстві, що стало на заваді виконанню консульських функцій С. Некрашевичем³⁴³.

Спроби встановлення консульських зносин із РСФРР завершилися в листопаді

1918 р. На той час за підозрою в підготовці повстання проти української влади були арештовані співробітники генеральних консульств у Києві та Одесі. У відповідь на ноту протесту з цього приводу міністр закордонних справ Української Держави звернувся до міністра внутрішніх справ з вимогою випустити арештованих і повернути делегації та генконсульству архіви, забрані в готелі «Марсель»³⁴⁴. У процесі переговорів з головою російської мирної делегації Д. Мануїльським було досягнуто домовленості про звільнення київських «арештантів» та обмін арештованих в Одесі співробітників генконсульства на українських консулів, арештованих під час виїзду з місць призначення в Україну. Йшлося про обмін арештованими в районі Гомеля, де в той час уже перебувала російська мирна делегація, але через загрозу нападу на неї місце зустрічі переносили. Лише на початку грудня з'ясувалося, що українським консулам удалося повернутися до Києва³⁴⁵.

Консули нейтральних країн трималися відокремлено та обговорювали поточні проблеми на засіданнях консульського корпусу в Києві, який став на той час своєрідним закритим клубом. 29 жовтня 1918 р. дуаєн корпусу швейцарський консул Г. Г. Енні зібрав колег на засідання у зв'язку зі своїм виїздом з Києва «в службових потребах» для обрання заступника на час його відсутності. У засіданні взяли участь норвезький консул В. Д. Мозерт, данський консул Г. Є. Гуревич, персидський консул І. Н. Вітеберг. Вирішили обрати старійшиною консульського корпусу персидського консула І. Н. Вітенберга та довести таке рішення до відома міністра закордонних справ³⁴⁶. Консульському корпусу за посередництвом МЗС вдалося впродовж листопада

³³⁸ Там само, арк. 30 зв.

³³⁹ Там само, арк. 34

³⁴⁰ Там само, арк. 36.

³⁴¹ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 139, арк. 41.

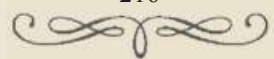
³⁴² Там само, спр. 139, арк. 18.

³⁴³ Там само, арк. 22.

³⁴⁴ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 95, арк. 84.

³⁴⁵ Там само, арк. 118.

³⁴⁶ Там само, спр. 199, арк. 32.

Лист швейцарського консула Г. Г. Енні до МЗС
(з фондів Центрального державного архіву вищих
органів влади та управління України).

Договір про відкриття італійського консульства
в Києві (з фондів Центрального державного архіву
вищих органів влади та управління України).

домогтися від німецького представництва на Україні дозволу повернутися на свої місця всім іноземним консулам, які змушені були перервати свою роботу або виїхати за межі України: іспанському – С. Василяді, грецькому — П. Гріпарі, бельгійському і французькому — у Катеринославі, французькому — в Бердянську, секретареві французького консула у Катеринославі; продовжити працю італійському консулові К. Фішману³⁴⁷.

Не встиг розпочати діяльності генеральний консул Голландії в Києві мистецтвознавець³⁴⁸, д-р Тімон Х. Фоккер. Офіційне звернення про надані йому повноваження було скеровано до

³⁴⁷ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 196, арк. 26.

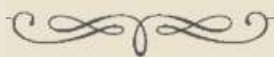
³⁴⁸ Див.: Timon H. Fokker. Wenzel Cobergher schilder // De kunst der Nederlanden, 5 November 1930.

гетьманського МЗС 9 грудня 1918 р., а отримано 10 січня вже в МЗС УНР³⁴⁹.

Загалом упродовж існування Української Держави в Києві продовжили діяльність іноземні консули, які працювали в Українській Народній Республіці. Характерною особливістю функціонування іноземних консульських установ у Києві було постійне втручання окупаційної влади в їх роботу. Дещо інші завдання мали консульські установи, засновані новоутвореними державами. Економічні інтереси превалювали в пріоритетах діяльності генерального консульства БНР. У процесі взаємодії з іноземними представництвами було вперше розроблено церемоніал аудієнції у Глави держави.

³⁴⁹ ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 1, спр. 48, арк. 2.

З відновленням УНР першим звернувся до МЗС УНР секретар і «тимчасово керуючий» французьким консульством у Києві Теодор Муллен, який отримав від свого керівника доручення захищати інтересів «підданих і громадян Держав Згоди»³⁵⁰. «Англійські, американські, сербські, румунські і грецькі громадяни чи піддані не мають в теперішнім часу своїх консульських представників у Києві, — писав він міністру закордонних справ, — бо консулі згаданих підданих ще не мали можливості повернутися до нього після того, як германська влада витиснула їх на протязі останнього літа»³⁵¹. В цих умовах він брав на себе відповідальність заступати практично весь консульський корпус і просив про «справедливе і бережне» ставлення до іноземців та упередження можливих самовільних реквізицій їхнього майна. Відповідь на звернення мала значення показової акції: на прикладі скасування розпорядження щодо реквізиції майна дипломатичного працівника Матіуса Клебера та висловлення вибачення за «прикре непорозуміння»³⁵² нова влада демонструвала готовність співпрацювати з представниками іноземних держав. 23 грудня 1918 року до МЗС звернувся й Латиський центральний комітет в Україні з проханням визнати Національну Раду Латвії тимчасовим представництвом Латвії в УНР, її консульські повноваження в справах громадян Латвії «до організації урядовою дорогою Дипломатичних зносин між Україною і Латвією» та вважати дійними виданими нею посвідчень про належність до громадянства Латвії³⁵³.

Принципові дискусії виникли в МЗС щодо надання консульських повноважень у частині захисту інтересів естонських грома-

дян представникові Самостійної Естонської Республіки. Ще 9 грудня правління Київського естонського товариства уповноважило «до прибуття в Україну офіційного представника» доктора Едуарда Яковича Рітсона на тимчасове представництво інтересів громадян Естонії при уряді Української Держави. 12 грудня Е. Я. Рітсон подав звернення до уряду як Тимчасовий представник інтересів естонців в Україні з проханням визнати за ним право видавати національні паспорти, які б дозволяли уникнути непорозумінь у питаннях мобілізації³⁵⁴. Експертну оцінку питання по суті було доручено дати досвідченому правникові й дипломату О. О. Ейхельману. На його думку, подане уповноваження «формально не має юридичного значіння», крім того «нічого не відомо про існування такої самостійної держави». Однак вирішити питання він запропонував на підставі українського закону про громадянство³⁵⁵. 30 грудня 1918 р. Е. Я. Рітсон отримав вже від уряду УНР охоронний лист як «представник Естонії на Україні»³⁵⁶.

Одразу після новорічних свят у Києві з'явився Гавриїл Енні. 4 січня 1919 р. він повідомив МЗС УНР про те, що повертається до своїх обов'язків «старійшини іноземних консулів у Києві»³⁵⁷.

Чи не останнім перед залишенням Директорією міста було призначення генеральним консулом Голландії в Києві д-ра Тімона Х. Фоккера. 10 січня до МЗС УНР надійшов офіційний лист щодо його повноважень, скерований до МЗС Української Держави³⁵⁸. 20 січня 1919 р., Київський губернський комісар отримав від МЗС УНР інформацію про «призначення генеральним консулом Голлан-

350 Там само, арк. 22.

351 Там само, спр. 40, арк. 22.

352 ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 1, спр. 48, арк. 20.

353 Там само, спр. 33, арк. 6–6 зв.

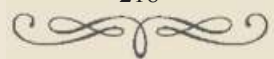
354 Там само, спр. 34, арк. 1.

355 Там само, арк. 3.

356 Там само, арк. 6.

357 ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 1, спр. 25, арк. 25.

358 ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 1, спр. 48, арк. 2.

дії в Києві д-ра Т. Фоккера»³⁵⁹. Часу для організації роботи консульства йому практично не залишалося.

22 січня 1919 р. усі іноземні представники отримали офіційне запрошення до участі в урочистостях на честь злуки УНР і ЗУНР. МЗС надіслало для кожного перепустки для входу на Софійський майдан та прийняття³⁶⁰.

За короткий час діяльності Директорії в Києві іноземні консули намагалися зберегти свої функції, які зводилися переважно до захисту життя і майна підданих своїх країн.

³⁵⁹ Там само, арк. 6.

³⁶⁰ Там само, арк. 26.

РОЗДІЛ III

КОНСУЛЬСЬКА СЛУЖБА В УКРАЇНІ РАДЯНСЬКОЇ ДОБИ (1918–1991)

§ 1. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ПРАВОВІ
ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ
КОНСУЛЬСЬКОЇ СЛУЖБИ
УСРР–УРСР
У 1918–1929 РР.

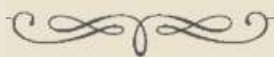
Історія української консульської служби на першому етапі її розвитку не має лінійної хронології: практично одночасно зі створенням перших консульських установ незалежної України в іноземних державах УСРР запроваджувала в центральному апараті спеціальні відділи та засновувала за кордоном підрозділи дипломатичних установ різного рівня з консульськими функціями. Обмежені функції зовнішньополітичного відомства Радянської України (зокрема щодо іноземних громадян) спершу виконували Народний секретаріат з міжнаціональних справ (керівник С. Бакинський (14 грудня 1917 р. — 1 березня 1918 р.)), Народний секретаріат закордонних справ (керівники В. Затонський (1–4 березня 1918 р.), М. Скрипник (8 березня – 18 квітня 1918 р.)), закордонний відділ при Тимчасовому робітничо-селянському уряді, створеному 28 листопада 1918 р.

29 січня 1919 р. у Харкові вищий урядовий орган було перейменовано на Раду народних комісарів УСРР, а керувати ним призначено досвідченого революціонера, дворянина болгарського походження, члена партії більшовиків з 1917 р., нещодавнього уповноваженого уряду РСФРР на Півдні Росії й голову делегації РСФРР на мирних переговорах з Українською Державою Х. Г. Раковського.

За суміщенням посад він очолив і сформований на базі закордонного відділу Народний комісаріат закордонних справ УСРР¹. Структура відомства передбачала діяльність дев'яти відділів, зокрема загального, правового, дипломатично-консульського, інформаційного, архівного, іноземних агентств, дипкур'єрів. Під час нетривалого перебування в Києві НКЗС

¹ Див., зокрема: Веденєєв Д. В., Будков Д. В. Юність української дипломатії. Становлення зовнішньополітичної служби Української держави. 1917–1923 роки. – К. : К.І.С. 2006. – С. 192–202, 239–240.

Приміщення в Харкові, в якому розташовувався Народний комісаріат закордонних справ
(вул. Чернишевського, 66).

УСРР розташовувався в тому самому будинку Терещенка, що й МЗС незалежної України. Офіційною мовою відомства стала російська, й лише деякі консульські працівники зберігали українському мову у внутрішньому діловодстві своїх установ. Принципово відмінними, порівняно з тими, що розроблялися зовнішньополітичними відомствами Української Держави та УНР, були організаційні та правові засади діяльності консульських установ, центром формування засад яких став апарат російського зовнішньополітичного відомства.

Нормативні документи у сфері консульської служби ситуативно використовувалися російські або створювалися методом каль-

кування з російських і затверджувалися згодом після російських. Функції консульських установ, пов'язані з питаннями організації зовнішньої торгівлі, перейшли до торговельних представництв, підпорядкованих Народному комісаріату зовнішньої торгівлі УСРР. Виключного значення в консульській роботі набувала ідеологічна складова та політична доцільність.

З проголошенням Харкова столицею радянської України та переїздом туди урядових органів у січні 1920 р. зовнішньополітичне відомство розташувалося за адресою: вул. Чернишевського, 66.

16 березня 1920 р. ВУЦВК спільно з РНК УСРР ухвалили постанову «Про створення

Народного комісаріату закордонних справ УСРР». Його функції та завдання окреслювало «Положення про Народний комісаріат закордонних справ УСРР». До компетенції відомства належали забезпечення дипломатичних зносин з іноземними державами за завданнями уряду, підготовка проектів міжнародних договорів для затвердження їх вищими органами державної влади УСРР, керівництво діяльністю дипломатичних представництв і консульських установ, захист законних інтересів громадян УСРР за кордоном та іноземців в Україні, зносини з дипломатичним та консульським корпусом іноземних держав, ведення зовнішньополітичної пропаганди. Керівництво відомством покладалося на колегію та народного комісара із закордонних справ, який за посадою мав очолювати колегію. Кандидатуру наркома та його заступника затверджувала ВУЦВК за поданням уряду. Принципове значення при цьому мали партійна належність, сповідування ідей більшовиків та лояльність до радянської влади. Новим організаційним моментом у діяльності НКЗС УСРР у цьому контексті став постійний контроль органів державної безпеки — Державного політичного управління: штатним розписом передбачалася посада уповноваженого з політичного контролю ДПУ в НКЗС УСРР. Водночас у структурі губвиконкомів запроваджувалися іноземні підвідділи. Відповідний підрозділ мало Політбюро ЦК КП(б)У².

Договір «Про військовий і господарський союз між РСФРР та УСРР», підписаний 28 грудня 1920 р. у Москві з українського боку Х. Раковським, з російського — головою РНК РСФРР В. Леніним та наркомом закордонних справ Г. Чичериним³ і затверджений того

самого дня 8-м Всеросійським з'їздом рад, формально декларував суверенітет обох держав. Водночас акт закріплював норму підпорядкування основних сфер життєдіяльності УСРР (у тому числі зовнішньополітичної) радянській Росії та передбачав об'єднання наркоматів військових і морських справ, зовнішньої торгівлі, фінансів, шляхів сполучення, пошти й телеграфу та вищих рад народного господарства. 2 березня 1921 р. договір «Про військовий і господарський союз між РСФРР та УСРР» був ратифікований 5-м Всеукраїнським з'їздом Рад. Невдовзі, 18 березня 1921 р., завершилися підписанням мирного договору тривалі переговори, що велися із серпня 1920 р. у Мінську та від 21 вересня 1920 р. — у Ризі. «Ризький мир», ратифікований в УСРР 17 квітня 1921 р., створював ширші можливості для міжнародної діяльності уряду УСРР.

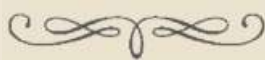
Наприкінці березня 1921 р. у зовнішньополітичній сфері було засновано новий інститут з консульськими функціями: постановою ВУЦВК запроваджувалися посади уповноважених НКЗС УСРР у Києві та Одесі⁴. Такі посадові особи призначалися і звільнялися постановами НКЗС і мали в підпорядкуванні управління справами, через яке здійснювали свої функції. Їхня місія полягала у видаванні закордонних паспортів і дозволів на в'їзд в УСРР, вирішення прикордонних питань за наслідками розвитку взаємин з іноземними державами та їхніми громадянами та питань, пов'язаних з виконанням на місцях зобов'язань, прийнятих за міжнародними

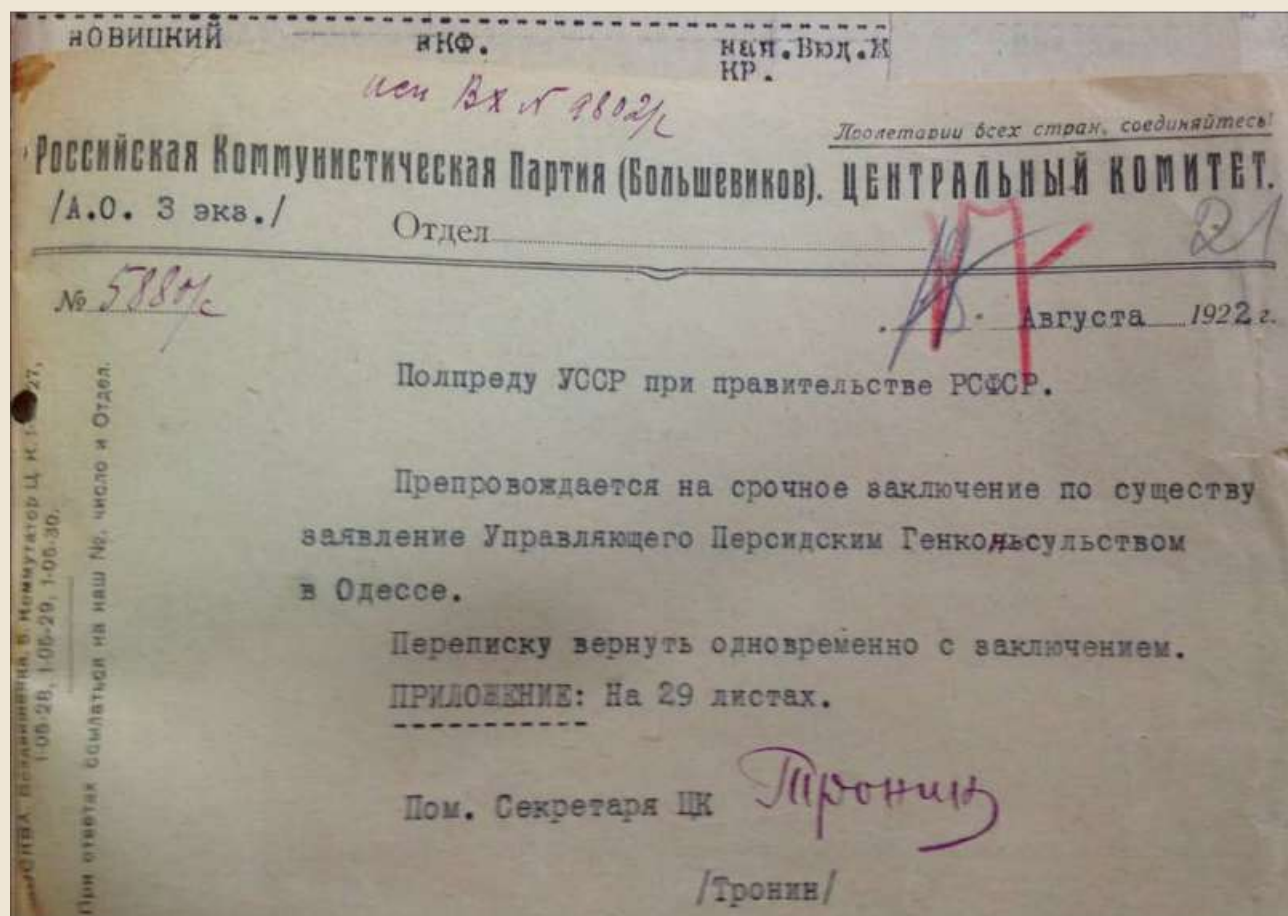
союз між Російською СФРР та Українською СРР 1920 [Електронний ресурс]//Енциклопедія історії України. — Т. 2 : Г-Д / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. — К. : Наукова думка, 2004. — 688 с.: іл. — Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Dogovir_pro_viysk_i_gospod_ky_soyuz.

⁴ ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 736, арк. 1–2; спр. 768, арк. 58–59.

² Див.: Лозицький В. С. Політбюро ЦК Компартії України: історія, особи, стосунки (1918–1991) — К.: Генеза, 2005. — С. 17, 131–144.

³ Бойко О. Д. Договір про військовий і господарський

Циркуляр Центрального комітету РКП(б) Полпреду УССР.
(З фондів Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України).

договорами; загальне керівництво на місцях застосування законів щодо іноземців. Статус уповноважених визначався як «особливо відповідальні працівники», а права прирівнювалися до прав завідувачів відділів центральних установ. Відтак вони не мали самостійності у вирішенні принципових питань і повинні були узгоджувати рішення з НКЗС або президії місцевого губвиконкому (у разі терміновості питання). Безпосередні зносини їм дозволялися також лише з НКЗС та місцевою владою. До зони відповідальності уповно-

важеного в м. Києві було віднесено Київську, Чернігівську, Волинську губернії, а також Летичівський, Літинський і Проскурівський повіти Подільської губернії. Одеський уповноважений поширював свою компетенцію на Одеську, Миколаївську губернії, а також Брацлавський, Вінницький, Гайсинський, Жмеринський, Каменецький, Могилівський, Ольгопольський, Ушицький та Ямпільський повіти Подільської губернії⁶. Першими обійняли ці посади завідувач іноземним підвідділом Київського губвиконкому Л. С. Савельєв у

⁵ ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 736, арк. 1.

⁶ ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 736, арк. 2.

Києві та сумновідомий участю в більшовицьких злочинних безчинствах Й.Е. Южний-Горенюк у Одесі.

Одеський уповноважений з перших днів роботи взяв на себе завдання координації роботи всіх закордонних органів (реєстраційного відділу, закордонного відділу, Комінтерну і Зовнішторгу), реєстрації та експедиції документів, поточного листування управлінь, отримання і розподілу іноземної преси, зносин з іноземними представництвами та цих представництв — з місцевою владою, представництва в інших відомствах питань, котрі належать до сфери інтересів НКЗС, видавання довідок та прийом відвідувачів⁷. У частині зносин з іноземними представництвами штат Управління Уповноваженого НКЗС в Одесі виконував і функції матеріально-технічного обслуговування представництв: надання приміщень, палива, забезпечення кур'єрським зв'язком тощо.

Для реєстрації та візування документів іноземних підданих та українських громадян, які від'їжджали за кордон, розгляду заяв репатріантів було створено відділ віз. Тіньова, не афішована функція відділу полягала в спостереженні за іноземцями, котрі прибували в УСРР, іноземними представництвами та сприяння всім радянським органам за кордоном у конспіративному переправлянні через кордон секретних співробітників (найчастіше як репатріантів на закордонних пароплавах). Штат відділу з огляду на цю функцію складався з «дуже обмеженої кількості працівників надзвичайної комісії», які керували спеціальною роботою серед іноземців та розробляли конспіративні операції. Однією з таких операцій було оснащення судна «Тамара», яке відбуло до іноземного берега з виконавцями секретного завдання і небезпечним

вантажем на борту. Витримавши 16-денний шторм зі зламаним кермом воно увійшло в болгарський порт, де мало забрати в Одесу делегацію Народного комісаріату зовнішньої торгівлі. Під час розгляду заяв репатріантів відділ виявив тенденцію до укладання фіктивних шлюбів з метою виїзду за кордон, що зумовило його «напружену роботу» із запобігання «просочуванню за кордон контрреволюційних елементів»⁸.

1 жовтня 1921 р. у штаті уповноваженого, за аналогією до відповідного підрозділу в структурі НКЗС, було створене економічно-правове бюро для збирання та кодифікації законодавства щодо становища УСРР, договорів та конвенцій, укладених УСРР із іншими державами, в тому числі з питань публічного і приватного права зарубіжних країн, з якими планувалося підписання угод. Експравбюро було передано функції відділу віз і право розгляду клопотань українських громадян та іноземців про дозвіл виїзду за кордон. У відділі акумулювався весь матеріал із цього питання та роз'яснення центру про видавання віз на виїзд із УСРР.

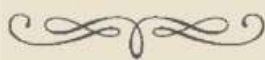
До функцій уповноваженого належали й юридичні консультації іноземних представників з питань репатріації та оптації, надання висновків на заяви іноземців про порушення їхніх особистих і майнових прав, видавання закордонних паспортів. Списки осіб, яким був дозволений виїзд із УСРР, з детальним викладом інформації про прізвища, вік, країну, причини виїзду, двічі на місяць подавалися до центру⁹.

Основним завданням Уповноваженого НКЗС у Києві у зв'язку з укладенням Ризької угоди стала організація митних і пропускних пунктів на кордоні з Польщею. Із цією метою було створено комісію у складі

⁷ Там само, спр. 794, арк. 284.

⁸ Там само, арк. 285.

⁹ ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 794, арк. 288.

Уповноваженого НКЗС, представників Народного комісаріату зовнішньої торгівлі, ВУНК та військового коменданта. Повноцінне управління Уповноваженого НКЗС було сформоване по завершенні цієї роботи, наприкінці березня 1921 р. Фактично штат установи складала одна особа — керівник Лев Савелійович Савельєв, який спершу як завідувач іноземного підвідділу Київського губвиконкому залучав до виконання функцій управління співробітників підвідділу. На цьому етапі робота управління зводилася до інформування НКЗС УСРР та повпреда УСРР у Польщі, керування роботою змішаних прикордонно-конфліктних комісій у Новоград-Волинському і Рівному та Представництві РУДА в Києві, врегулювання взаємин місцевих органів влади з іноземними колоніями і деякими іноземними представництвами, виконання окремих завдань НКЗС¹⁰. Офіційно робота управління розпочалася лише 16 квітня 1921 р.¹¹ Серед іноземних представництв, які діяли в цей час у Києві фактично не залишилося жодного іноземного консульства. Останнє з них — Персидське генеральне консульство — перебувало у стані ліквідації. Припиняли діяльність і Представництво Всеросійського союзу китайських робітників та Американська адміністрація допомоги¹². Згодом управління отримало консульські функції, пов'язані з вирішенням питань майнового і правового характеру щодо іноземців (візування документів, актів громадянського стану, довіреностей тощо), видаванням паспортів українським громадянам та візуванням паспортів іноземців та українців.

24 січня 1922 р. рішенням Колегії НКЗС УСРР Уповноваженим НКЗС в Одесі замість

Й. Е. Южного був призначений М. П. Любченко¹³ зі звільненням його з посади завідувача відділу преси та інформації НКЗС, яку він обіймав від 1921 р.¹⁴ У Києві новим Уповноваженим НКЗС став політпрацівник, відданий член партії більшовиків, колишній секретар РНК УСРР, В. Д. Торговець¹⁵, переведений на цю посаду з посади секретаря НКЗС УСРР¹⁶.

Тривало й «удосконалення» структури НКЗС УСРР. У новому проекті положення про НКЗС УСРР (серпень 1921 р.) основне завдання зовнішньополітичного відомства радянської України визначалося як здійснення зовнішньої політики як самостійно, так і через закордонні представництва, розроблення і втілення в життя всіх питань, що мають міжнародний характер¹⁷. Спеціального консульського підрозділу в структурі НКЗС не передбачалося. Завдання зі збирання матеріалів, пов'язаних з розвитком міжнародних зв'язків радянських республік, політико-економічним станом іноземних держав, політичною кон'юнктурою всередині держав (переважно

¹³ Дипломатичну кар'єру продовжив на посадах першого секретаря повпредства у Варшаві, старшого референта; радника повпредства у Празі. З грудня 1931 р. по травень 1934 р. очолював Українську організацію Всесоюзного товариства культурних зв'язків із закордоном. 1935 р. засуджений до позбачення волі на сім років з конфіскацією особистого майна. Відбував «покарання» в Карагандинському та Біломоро-Балтійському таборах. 8 грудня 1937 р. розстріляний. Реабілітований посмертно.

¹⁴ ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 15, арк. 113.

¹⁵ До переїзду з Х. Г. Раковським в Київ, а згодом — у Харків, В. Д. Торговець виконував обов'язки помічника а секретаря російської делегації на мирних переговорах Української Держави і РСФРР. Арештований у червні 1937 р. за підозрою про участь у діяльності троцькістської організації. Розстріляний 9 травня 1938 р. Реабілітований посмертно.

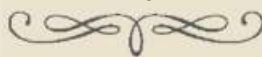
¹⁶ ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 15, арк. 113; спр. 103, арк. 12.

¹⁷ Там само, спр. 26, арк. 158.

¹⁰ Там само, спр. 793, арк. 155.

¹¹ Державний архів Київської обл., ф. 4205, оп. 1, спр. 1, арк. 1.

¹² ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 793, арк. 158.

найближчих сусідів), здійснення письмових і усних зносин з іноземними представниками і представниками УСРР з усіх політико-дипломатичних питань, організації дипломатичних представництв, інструктуванні з політичних питань представників УСРР покладалося на відділ дипломатичних зносин. Питаннями віз та видавання закордонних паспортів мав займатися спеціальний підрозділ віз і паспортів у складі секретаріату.

У процесі обговорення проекту та в результаті запровадження практики калькування основних положень аналогічних актів РСФРР проект положення про НКЗС УСРР зазнав коригувань у частині консульської служби. До завдань НКЗС було віднесено захист інтересів УСРР в іноземних державах та українських громадян за кордоном; зносини з органами влади УСРР з питань іноземних представництв¹⁸. Для здійснення цих завдань НКЗС надавалися повноваження щодо нагляду й керівництва діяльністю дипломатичних і консульських представників УСРР за кордоном; політичне керівництво діяльністю торговельних представництв за кордоном та нагляд за діяльністю всіх посадових осіб, які перебували за кордоном у службових справах; видавання дипломатичних паспортів, виклопотання віз, контроль за дотриманням правил про службові відрядження.

Керівництво НКЗС здійснювали народний комісар, який призначався і звільнявся Президією ВУЦВК за поданням РНК, і Колегія НКЗС, очолювана наркомом. Членів колегії призначала і звільняла РНК. Структура НКЗС містила відділи: дипломатичний, економічно-правовий, управління справами. За потреби з розширенням міжнародних відносин УСРР колегії надавалося право створювати (за принципом організаційної структури російського зовнішньополітичного відомства)

замість дипломатичного відділу відповідні відділи Заходу, Сходу та ін. Політичні відділи з питань Заходу, Сходу були складовими структури НКЗС СРСР, затвердженої 15 червня 1921 р., що передбачала, крім того, відділ друку та інформації та управління справами¹⁹.

Консульські питання належали до компетенції економічно-правового відділу з правовим, економічним та спеціальним підвідділами в його складі. Завдання правового підвідділу полягали в розгляді справ, пов'язаних із правовим становищем дипломатичного корпусу та іноземців в УСРР (натуралізацією, денатуралізацією, особистими й майновими правами та обов'язками іноземців), реалізацією договорів про репатріацію, оптацією, наглядом за виконанням укладених конвенцій (залізничних, морських, річкових, поштово-санітарних) і конфліктів (прикордонних і територіальних), реевакуацією майна; вирішенні інших консульських питань; розробленні положень і правил про легалізацію іноземних документів різних радянських установ²⁰. Штатним розписом передбачалися в правовому відділі всього п'ять посад (завідувач, помічник завідувача, два консультанти за спеціальностями та типограф). У 1921 р. підвідділом завідував В. І. Корецький²¹, згодом його змінив М. М. Руденко, який у другій половині 1922 р. очолив консульський відділ повпредства УСРР у Німеччині.

Передбачалася можливість акредитації при Уряді УСРР генеральних консулів з дипломатичними функціями, консулів і віце-консулів та створення закордонних установ НКЗС (дипломатичних, консульських) задля захисту за кордоном інтересів УСРР та її громадян²².

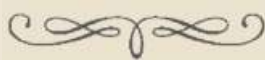
¹⁹ Там само, спр. 58, арк. 1–2 зв.

²⁰ Там само, спр. 27, арк. 8.

²¹ Там само, спр. 27, арк. 12.

²² ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 26, арк. 172.

¹⁸ ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 26, арк. 172.

24 липня 1921 р. РНК УСРР затвердила положення «Про дипломатичних представників іноземних держав, акредитованих в робітничо-селянському уряді УСРР», а 29 липня — «Положення про консульських представників іноземних держав при Робітничо-селянському уряді УССР»²³. Ухвалені документи визначали статус дипломатичних та консульських представників, склад дипломатичного корпусу, права дипломатичних представництв і дипломатичних представників на території УСРР. На роз'яснення положень цих декретів було видано спеціальну інструкцію відділам управління і надзвичайним комісіям, якою регламентувалися місце перебування в УСРР дипломатичних і консульських представництв (м. Харків) та зносини між цими представництвами та українськими органами й урядами країн, які вони представляли, з вимогою виключного посередництва НКЗС²⁴. Усі офіційні документи й акти іноземних представництв набували легітимності лише за умови засвідчення представником НКЗС УСРР підпису іноземного представника, якщо ці документи були створені в УСРР, та відповідного закордонного представника УСРР, якщо такі документи виходили від іноземних держав і громадських об'єднань поза межами УСРР²⁵. Поспіль з основною нор-

мою про недоторканність приміщень і майна представництв, визначалися умови проникнення в ці приміщення: крик про допомогу, пряма небезпека для мешканців, запрошення голови представництва. Абсолютно «радянською» була додаткова умова — підозра іноземного представника в антидержавних діях.

Для обслуговування іноземців при НКЗС створювалися окреме бюро та іноземний відділ Радіотелеграфного агентства України²⁶. На засноване відповідно до постанови Української економічної ради від 11 лютого 1922 р. Українське бюро з обслуговування іноземців (Укрбюробін), було покладене широке коло питань побутового, господарського та матеріально-технічного забезпечення іноземних представництв (від доставляння продуктів харчування чи виготовлення печаток до надання приміщень та обслуговування автомобілів та організації проїзду залізницею). Бюро розташувалося в Харкові на вулиці Чернишевського, 77²⁷. Його очолив колишній начальник служби зв'язку штабу Південно-Західного фронту М.М. Синявський, віце-директором став І. І. Коган²⁸. При Бюробіні існував готель та їдальня, до якої в голодні часи були прикріплені як іноземні представники, так і «відповідальні» працівники НКЗС. У квітні 1922 р. Російське промислове і сільськогосподарське товариство «Промбуд» в Одесі, яке мало досвід роботи з іноземцями, запропонувало свої послуги щодо представництва Укрбюробіну в Одесі²⁹. Однак вирішення питання було відкладене, оскільки такі функції виконувалися управлінням уповноваженого НКЗС у Одесі. Натомість відділення бюро в червні 1923 р. створили в Києві. Там функціонували уповноважений польської делегації з репатріації;

23 О дипломатических представителях иностранных государств, аккредитованных при Рабоче-Крестьянском правительстве УССР; О консульских представителях иностранных государств при Рабоче-Крестьянском правительстве УССР // Собрание Узаконений и распоряжений Рабоче-крестьянского правительства Украины. — 1921, 5–8 июля. — № 13. — С. 478–480; Те саме положення «о дипломатических представителях» датовано 4 серпня 1921 р. // Собрание Узаконений и распоряжений Рабоче-крестьянского правительства Украины. — 1921, 2–16 августа. — № 15. — С. 501–502.

24 ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 733, арк. 16.

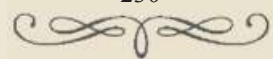
25 Там само, арк. 7.

26 Там само, спр. 26, арк. 172.

27 ЦДАВО України, ф. 60, оп. 1, спр. 1, арк. 2.

28 Там само, спр. 23, арк. 2.

29 Там само, спр. 1, арк. 85.

уповноважений Польської республіки в справах оптації; Уповноважений Чехословацької місії з питань репатріації; представник Австрійської місії в справах військовополонених; Представник Німецького бюро в справах військовополонених; представник Латвійської місії з питань репатріації; уповноважений представник Литви в справах репатріації; уповноважений повпред Вірменії; Ассирійська народна делегація, але фактично вже не залишилося жодного іноземного консульства (останнє з них — Персидське генеральне консульство перебувало в стані ліквідації)³⁰. Київське відділення Укрбюробіну займалося облаштування приміщень та матеріально-технічним забезпеченням іноземних представників.

У процесі започаткування консульської роботи актуалізувалося питання про розміри оплати послуг. Наприкінці 1921 р. — на початку 1922 р. НКЗС розробив «Тимчасові правила про консульські збори» та порядок звільнення від сплати консульських зборів малозабезпечених та неплатоспроможних. Консулу надавалося право звільняти таких осіб від сплати збору за їхнім особистим проханням та після «ретельної перевірки недостатності коштів»³¹. 14 березня 1922 р. РНК УСРР ухвалила постанову «Про консульські тарифи», а 1 квітня 1922 р. на території УСРР було запроваджено гербовий збір. Правову підставу для цього складав «Статут про гербовий збір», затверджений постановою ВУЦВК від 5 квітня 1922 р.³², що охоплював і питання консульської діяльності. Гербовому збору підлягали документи, які НКЗС та його представництва видавали на запит та в інтересах приватних осіб (свідоцтва і посвідчення, що стосуються громадянського стану особи, довідки про належне майно, оголошення у відповідь на

подане прохання, офіційні довідки зі справ, копії діловодних документів), у тому числі дипломатичні паспорти й розписки та квитанції про отримання документів. За видання дипломатичного паспорта гербовий збір складав 1 млн рублів, а розписки про прийняття грошей чи документів (на запит особи, що їх передала) — 100 000 рублів. Акти і документи щодо цивільно-правових угод НКЗС із приватними особами чи організаціями підлягали сплаті збору в обсязі пропорційно 1/2%, 1/4%, 1/10 % від суми акта. Сплачувати збір дозволялося гербовими марками і гербовим папером, які погашалися в установленому порядку, або додаванням квитанції про внесок передбаченої суми готівкою в Державну касу чи безпосередньо в касу НКЗС. Тимчасово сплата збору дозволялася поштовими марками (п. 5 Статуту). При цьому відповідальність за повну сплату збору покладалася на посадову особу, яка мала в разі неправильної сплати чи виникнення нестачі погасити її з власних коштів³³. У липні 1922 р. на всі види консульських зборів рішенням колегії НКЗС з огляду скрутне становище трудящих, які потерпали від голоду, встановлювалося 10-відсоткове відрахування на користь голодним³⁴. Як з'ясувалося згодом, стягувати консульські тарифи виявилось непросто.

Керівні настанови для консульських служб містила постанова ВУЦВК від 28 березня 1922 р., яка затверджувала «Положення про іноземців в УСРР та порядок набуття і втрати Українського громадянства» і правила виїзду за кордон громадян УСРР та іноземців. Згідно із цими правилами, виїхати за межі УСРР українці та іноземці могли лише за спеціальним дозволом НКЗС або його уповноважених у формі візи, що накладалася на закордонні паспорти громадян УСРР та на національні

³⁰ ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 793, арк. 158.

³¹ Там само, спр. 731, спр. 59, арк. 7.

³² ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 27, арк. 69.

³³ Там само, спр. 15, арк. 88.

³⁴ ЦДАВО України, ф. 1236, оп. 1, спр. 141, арк. 4.

паспорти — для іноземців. У візах на паспортах іноземців вимагалася наявність відомостей про дату і підставу видачі, пункт перетину кордону, напрям руху та місце перебування в УСРР; термін, на який дозволене перебування, мету подорожі (комерційна, політична, журналістська). Помітку «возвращаются на родину» проставляли в паспорти українців, які поверталися в УСРР³⁵.

Усі, хто збирався виїхати з України, мали подати до НКЗС або його уповноважених заяву певної форми та посвідку від ГПУ НКВС щодо відсутності законних перепон до виїзду. Аналогічну посвідку (але з місця служби) мали подавати іноземці, котрі працювали в радянських органах. Крім того, українські громадяни подавали два фото і копію посвідчення про відрядження, а іноземці — національний паспорт. За видавання закордонних паспортів передбачалися гербовий, консульський і канцелярський збори³⁶.

На розвиток положень постанови були розроблені й «Правила в'їзду в межі УСРР», згідно з якими дозвіл на в'їзд у формі візи могли давати лише уповноважені на це представники УСРР за кордоном. Особи, які виїхали з УСРР із закордонними паспортами, мали завізувати свої паспорти в консульських відділах повпредств і отримати візу для зворотного шляху. Повернувшись додому, власник закордонного паспорта передавав його у відповідний підрозділ губернського управління або місцевого виконкому для обміну на «вид», залишений у НКЗС перед виїздом. Консульські відділи повпредств УСРР за кордоном зобов'язувалися подавати щомісячну звітність про осіб, які отримали право на в'їзд в УСРР, до НКЗС.

Іноземці, котрі збиралися в'їхати в УСРР (окрім тих, хто подорожував з інших радян-

ських республік), так само отримували візи в консульських відділах повпредств УСРР. Дипломатичні та інші представники іноземних держав допускалися в межі УСРР на підставі особливої візи згідно з попереднім дозволом НКЗС³⁷.

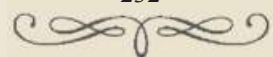
Кардинальні зміни в організації діяльності зовнішньополітичного відомства УСРР та його закордонних установ відбулися після створення СРСР. Під час обговорення положення про НКЗС СРСР українською стороною була висунута низка пропозицій, частину з яких було враховано в остаточному варіанті документа. Так, представникові УСРР, персональну кандидатуру якого висував РНК УСРР і затверджував РНК СРСР, надавалося право членства в Колегії НКЗС СРСР³⁸. Серед іноземних країн були виокремлені такі, де інтереси УСРР переважають над інтересами інших республік союзу. Такими країнами було визнано Польщу, Чехословаччину, Австрію, Румунію, Болгарію, Югославію, Угорщину, Албанію. У цих країнах УСРР отримала право призначати з дотриманням процедури свого представника, а в країнах, де інтереси УСРР визнавалися значними (Німеччина, Франція, Італія, Туреччина, США, Канада) — радника або першого секретаря повпредства. Усі кандидатури висувалися українським урядом, а затверджувалися загальносоюзним на загальних засадах. При цьому залишалася можливість визнати країну такою, де УСРР має значний інтерес, поза визначеним переліком. На практиці ці норми точно не виконувалися, українська зовнішньополітична служба поступово втрачала хоча б і умовну самостійність.

35 ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 731, арк. 60.

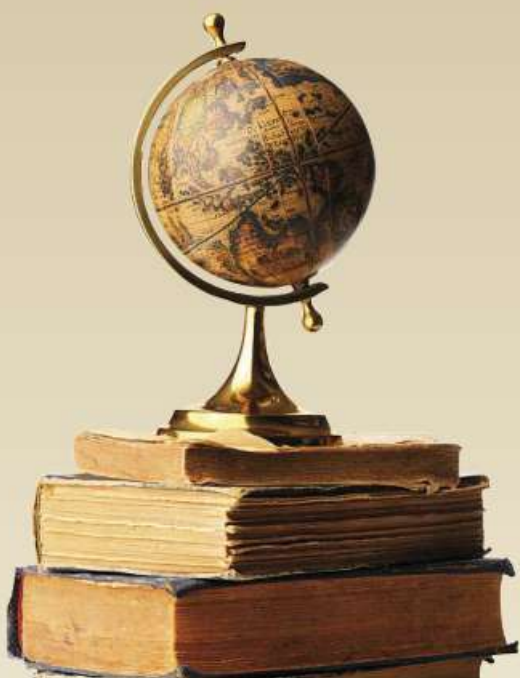
36 ЦДАВО України, ф. 1236, оп. 1, спр. 141, арк. 78.

37 Там само, арк. 49.

38 ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 26, арк. 174.

§ 2. ЗАПОЧАТКУВАННЯ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ДЛЯ РАДЯНСЬКИХ КОНСУЛЬСЬКИХ УСТАНОВ

З апочаткування фахової підготовки працівників консульських установ у радянській Україні восени 1920р. пов'язане з реорганізацією Близькосхідного інституту. На його базі для майбутніх консулів відчинив двері Інститут зовнішніх зносин в Києві (незабаром перейменований на Київський вищий технікум зовнішніх зносин). Призначення на посаду ректора Київського інституту зовнішніх зносин отримав ректор Близькосхідного інституту професор Ілля Львович Бабат. Навчальний заклад мав два факультети: консульський і зовнішньої торгівлі. Головне завдання інституту у сфері консульської служби декларувалося як «повнення загальної освіти», «посилення юридичних знань, необхідних для діячів зовнішніх зносин, особливо майбутніх консулів» та «створити свідоме ставлення до навколишніх соціально-політичних обставин»³⁹. Це «триєдине» завдання відповідало умовам радянської дійсності. На відміну від складу слухачів Консульських курсів доби Української Держави, контингент слухачів інституту характеризувався іншими параметрами. Серед студентів консульського факультету 487 осіб мали освіту 7 класів, 7 осіб закінчили технікуми, 30 — навчались у школі. Показовою була й статистика за національністю: на першому курсі навчались 12 українців, 52 росіянина і 100 євреїв, причому жінок було вдвічі більше за чоловіків: 101 і 45⁴⁰. Очевидно, слухачам бракувало не лише правових знань. З огляду на це навчальні програми мали широкий предметний спектр. Консульський факультет мав спеціалізації-цикли: спершу чотири (англосаксонський, германський, близькосхідний, слов'янський), потім три (англосаксонський, германський, близькосхідний). На першому курсі студенти вивчали

³⁹ Там само, спр. 68, арк. 51.

⁴⁰ Там само, арк. 60.

політекономію та статистику й закріплювали вивчене на практичних заняттях, слухали курси економічної географії, основ фінансових наук, міжнародного права, теорії права і держави, зовнішньої політики Росії в XIX ст., товарознавства (описового), загальний курс географії з антропологією, історію матеріалізму, історію Англії та США, історію Німеччини і Скандинавських країн, історію народів Близького Сходу⁴¹.

На другому курсі додавалися історія революційних рухів на Заході й у Росії, історія міжнародних відносин, торговельне право у зв'язку з вексельним, торговельні трактати і договори, цивільний процес; етнографія Англії та США, етнографія Німеччини і Скандинавських країн, етнографія народів Близького Сходу; побут і культура Англії та США; побут і культура Німеччини і Скандинавських країн; побут і культура народів Близького Сходу (викладач Б. Л. Личков).

На останньому, третьому, курсі з'являвся єдиний предмет, пов'язаний з українською дійсністю: економіка Росії та України (викладач Г. А. Кривченко), і низка «зловбоденних» курсів політичного спрямування, що забезпечували виконання третього завдання: історія соціалізму, історія комуністичної партії, державний уклад федерації, торговельна політика; зовнішня торгівля Росії в її минулому і сучасному; кооперація, практичні заняття з історії міжнародних відносин; конкурсне право; мусульманське право; загальний і політичний устрій Англії та США, загальний і політичний устрій Німеччини і Скандинавських країн, загальний і політичний устрій Близького Сходу; консульське і посольське право; консульське листування, організація установ НКЗС; комерційна арифметика і загальне та спеціальне рахівництво⁴².

⁴¹ ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 68, арк. 49.

⁴² Там само.

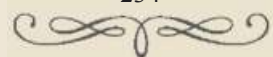
В інституті викладались італійська, німецька, болгарська, арабська, французька, англійська, шведська, сербська іноземні мови. Начальні курси забезпечували 52 викладачі. Найпопулярнішими були лекції з міжнародного права, консульського і посольського права та практичні заняття з історії міжнародних відносин проф. О.О. Жиліна, лекції з теорії права і держави Л. С. Карума, В. Г. Курца — із зовнішньої політики Росії, М. І. Лободи — історія соціалізму.

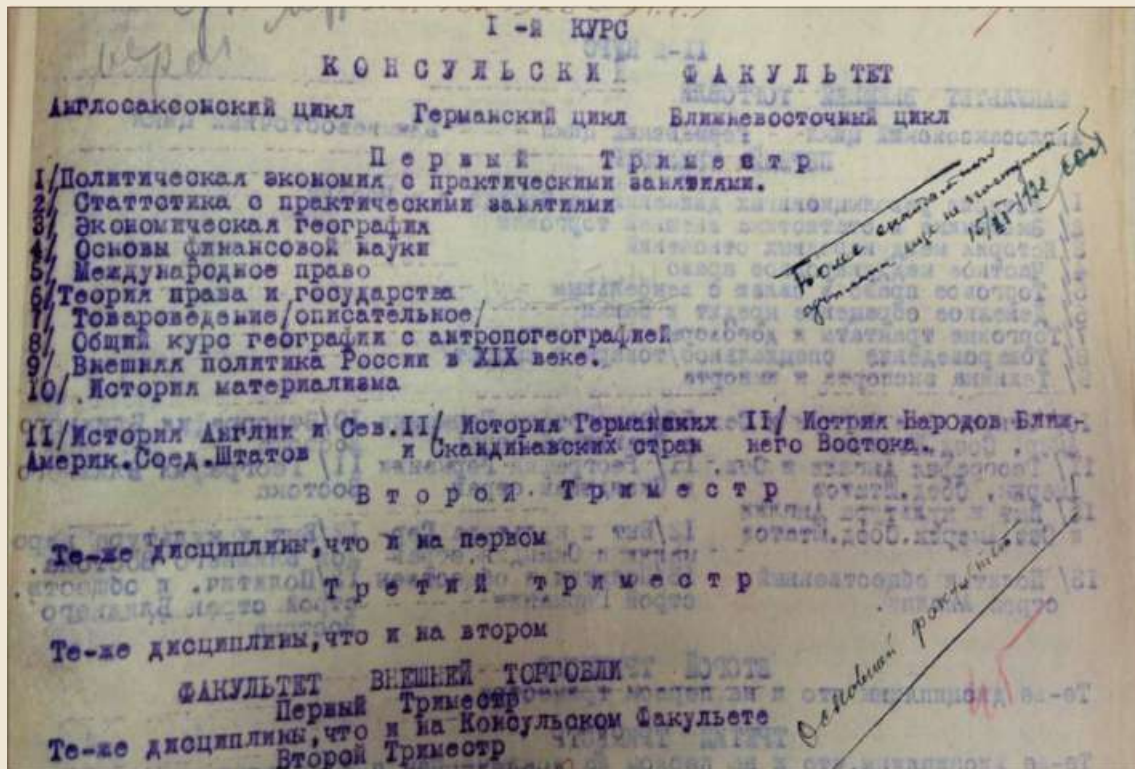
До викладання залучалися й офіційні посадові особи системи НКЗС. Лекції з організації установ НКЗС було запрошено читати уповноваженого НКЗС УСРР у Києві В. Д. Торговця⁴³. У межах свого курсу лектор висвітлював питання про структуру і функції зовнішньополітичних відомств у Європі та США, принципи роботи представництв і консульських установ.

Показовою рисою нового стилю навчання була посада політрука в адміністрації інституту поряд з посадами директора, проректора з господарської частини та деканів. З метою «чистоти викладацького колективу» з погляду радянської ідеології траплялися випадки звільнення професури «за контрреволюційні переконання», «негативне ставлення до радянської влади», невідповідне соціальне походження⁴⁴. Тим самим починалося руйнування щойно вибудованої системи підготовки консульських кадрів. Утім, інститут мав популярність серед молоді насамперед через ґрунтовне викладання в ньому іноземних мов.

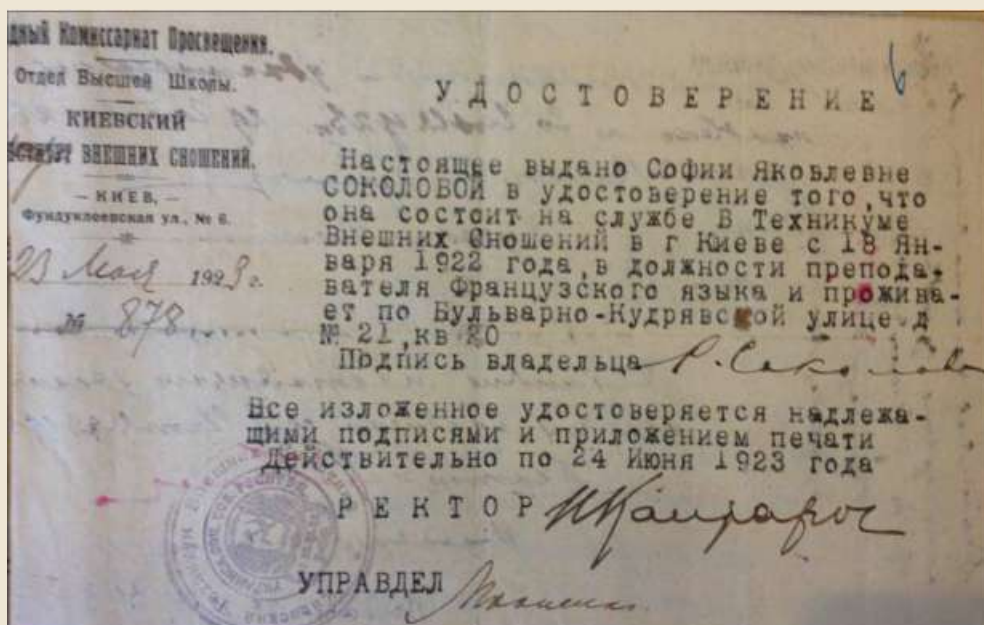
⁴³ Там само, спр. 793, арк. 181.

⁴⁴ Див.: Гайдуков Л. Ф. Традиції України в підготовці дипломатичних кадрів: діалог історією. 1918–1922 рр. — Науковий вісник Дипломатичної академії України. — Вип. 1: Зовнішня політика і дипломатія / за заг. ред. Б. І. Гуменюка, Л. С. Тупчієнка, В. Г. Циватого. — К., 1998. — С. 68–69; Веденєєв Д. В. Дипломатична служба Української Держави 1917–1923 рр. — С. 194.

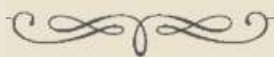

Дисципліни на консульському факультеті.
(З фондів Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України).

Посвідчення викладача.
(З фондів Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України).

Випускниками вишу стали відомий у майбутньому кінодраматург Ілля Ізраїлевич Бачеліс; український письменник, енциклопедист, перекладач, радянський державний діяч Микола Платонович Бажан; учений-сходознавець, доктор економічних наук, професор, у майбутньому — відомий російський учений Костянтин Михайлович Попов; уродженець Чернігівщини, декан робфаку при Київському інституті народного господарства, випускник японського відділення Східного факультету Військової академії імені Фрунзе, військовий розвідник «під дипломатичним дахом», у

1925–1926 рр. — секретар консульства в Нагасакі і Цурузі, в 1926–1930 рр. — віце-консул і генконсул у Кобі (Японія), репресований і розстріляний у 1937 році, Аркадій Борисович Асков та інші відомі й невідомі працівники сфери зовнішніх зносин, яким довелося працювати в радянських консульських установах. Історія Київського вищого технікуму зовнішніх зносин завершилася остаточною реорганізацією його в Київський торговельно-промисловий технікум, який теж невдовзі припинив свою діяльність.

§ 3. КОНСУЛЬСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ПОВПРЕДСТВ УСРР ЗА КОРДОНОМ (1921–1923 РР.)

Мета створення закордонних установ (повноважних і консульських представництв) НКЗС УСРР, відповідно до «Положення про НКЗС УСРР» полягала в захисті інтересів УСРР та її громадян за кордоном. Організація консульських установ на практиці не зовсім відповідала задекларованим у нормативних документах положенням. Особливість цього процесу полягала, з одного боку, в тому, що вони засновувалися не як окремі консульські представництва, а переважно як консульські відділи при повноважних представництвах УСРР. Такі відділи були створені в Австрії (повпред Ю. М. Коцюбинський⁴⁵), Німеччині (повпред В. Х. Ауссем)⁴⁶, Чехословаччині (повпред М. Г. Левицький)⁴⁷, Польщі (повпред О. Я. Шумський)⁴⁸. З другого боку, ці

⁴⁵ У листопаді 1934 р. знятий з роботи, виведений зі складу ЦК КП(б)У, в лютому 1935 р. заарештований, звинувачений в антирадянській діяльності і засуджений рішенням особливої наради при НКВС СРСР до шести років заслання в Західному Сибіру. У жовтні 1936 р. перевезений у Київ, перебував під слідством за звинуваченням у керівництві діяльністю контрреволюційною організацією «Український троцькістський центр». 8 березня 1937 р. засуджений до розстрілу. Реабілітований посмертно.

⁴⁶ ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 64, арк. 100. Виключений з більшовицької партії як «троцькіст» 1927 р. 1929 р. висланий до Казахстану. Зник без вісти.

⁴⁷ ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 64, арк. 102. Заарештований у березні 1931 р. за звинуваченнями в належності до «контрреволюційної організації» «Український національний центр». У лютому 1932 р. засуджений до семи років позбавлення волі, 9 червня 1939 р. – до розстрілу. Реабілітований посмертно.

⁴⁸ ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 64, арк. 102. Заарештований 13 травня 1933 р. за звинуваченням у належності до Української військової організації та участі в підготовці збройного антирадянського повстання і засуджений до 10-річного ув'язнення у виправно-трудовому таборі. Покарання відбував 1933–1935 рр. у сословецьких таборах, із грудня 1935 р. – на засланні в Красноярську. У жовтні -

підрозділи виконували не лише консульські функції, а й політичні завдання. На першому етапі діяльності повпредств консульською роботою займалися особисто повпреди, які призначалися Президією ВУЦВК за поданням РНК УСРР і мали права членів Колегії НКЗС УСРР⁴⁹.

Перший повноважний представник УСРР з'явився в січні 1921 р. у Москві. Ним став Юрій Михайлович Коцюбинський, нащадок славетного українського письменника Михайла Коцюбинського і зять «полум'яної революціонерки» Євгенії Бош. Тоді ще радянський уряд довіряв Коцюбинському, який з юності присвятив себе боротьбі за більшовицькі ідеали й від часу створення першого радянського уряду в Україні перебував на керівних посадах у різних відомствах, а з 8 липня 1920 р. був представником УСРР у Народному комісаріаті у справах національностей РРФСР⁵⁰. Заступниками повпреда стали В. Ауссем і В. Лях. Повпредство УСРР було створено на базі Українського представництва при РНК РРФСР і не мало спеціального консульського відділу. Нова установа розташувалася за адресою вул. Нікітська, 18. Пріоритетом діяльності української більшовицької місії було визнано підписання міжнародних договорів. 14 лютого 1921 р. представник ЦК КП(б)У Ф. Я. Кон та Ю. М. Коцюбинський за результатами переговорів з литовським представництвом підписали в Москві мирний договір між УСРР і Литовською Демократичною Республікою, який став першим міжнародним договором радян-

ської України і передбачав зокрема взаємне визнання сторонами державного суверенітету та декларував негайне встановлення дипломатичних і консульських зносин⁵¹. У грудні 1921 р. повпредство УСРР було об'єднане з представництвом УСРР у справах народного господарства, очолюваним М. М. Полозом⁵². Невдовзі Ю. М. Коцюбинський отримав посаду повпреда УСРР в Австрії, де йому довелося займатися безпосередньо консульськими питаннями.

У Європі першими почали діяльність Повноважне представництво УСРР у Чехословаччині під керівництвом М. Г. Левицького та місія до Німеччини у складі уповноваженого В. Х. Ауссема та секретаря Н. М. Калюжного (Шейтельмана)⁵³. Офіційна версія скерування місії у вересні 1921 р. полягала в організації діяльності українського відділу при Військово-санітарній місії РСФРР у Німеччині (уже формально ліквідованій), можливість створення якого була закладена в додатковому договорі про репатріацію, укладеному уповноваженим НКЗС та НКЗТ РСФРР у Німеччині В. Л. Коппом з німецьким Міністерством закордонних справ⁵⁴. На той час ВУЦВК затвердила «Положення про представників УСРР за кордоном» (5 вересня 1921 р.), згідно з яким консульським завданням повпредств визнавався захист інтересів республіки та її

листопаді 1937 р. знову був заарештований у зв'язку зі справою «боротьбистів», перебував під слідством, тяжко хворів. Після закінчення терміну заслання (13 травня 1943 р.) через хворобу був змушений залишитися у Красноярську. Убитий дорогою із Саратова до Києва.

⁴⁹ ЦДАВО України, ф. 1, оп. 2, спр. 133, арк. 58.

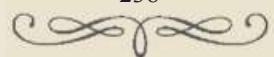
⁵⁰ Веденеев Д. В., Будков Д. В. Юність української дипломатії. – С. 207.

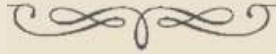
⁵¹ Договор между Украинской Социалистической Советской Республикой и Литовской Демократической Республикой о реэвакуации беженцев// Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-крестьянского правительства Украины. – 1921. – № 8. – С.270–72.

⁵² Нариси з історії дипломатії України / за ред. В. А. Смолія. – К. : Вид. дім «Альтернативи», 2001. – С. 442.

⁵³ 1937 р. заарештований у Харкові за звинуваченням у належності до Української військової організації. Винним себе не визнав. Помер у харківській в'язниці.

⁵⁴ ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 799, арк. 281.

громадян за кордоном⁵⁵. Насправді представники радянської України їхали до Німеччини з іншою метою, та й офіційно такого відділу вже не існувало. Вони мали завдання ослабити вплив Посольства УНР у Берліні та консульства в Мюнхені на українську еміграцію, завадити користуванню «української контрреволюції сумами» (понад 400 млн) українських грошей, сконцентрованих у Німеччині, і з'ясування можливостей укладення угоди між УСРР і Німеччиною щодо ліквідації представництв УНР⁵⁶, а також вести радянську пропагандистську роботу серед політеміграції.

Консульська діяльність місії, яка прибула до Берліна у вересні 1921 р., становила на першому етапі її існування лише прикриття і зводилася до експертизи українських справ у консульському відділі РСФРР. Простіші питання відвідувачів-українців розглядав Н. М. Калюжний, складніші — В. Х. Ауссем. За результатами розгляду відповіді на запити готувалися в апараті російського консульства. Окремого консульського діловодства з українських питань не запроваджувалося. Здійснювана таким чином «консульська» діяльність відповідала поставленій політичній меті: давала можливість не лише безпосередньо знайомитися з українськими емігрантами, дізнаватися про настрої в їхньому середовищі, а й впливати на них з метою використання під час переговорів з німецьким урядом.

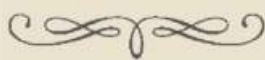
При цьому «місії» довелося долучитися до справді консульських проблем: вирішення долі німців-колоністів, які виявили бажання повернутися на українські землі, та репатрі-

антів зі США. На момент приїзду місії в Берлін там перебувала велика група українців — реемігрантів зі США. Нерозуміння того, що батьківщина стала радянською країною, яка поступово виробляла під більшовицьким диктатом вороже ставлення до емігрантів, призводило до скупчення у великих містах Європи так званих «американців», які мали певні кошти і бажання працювати й жити на рідній землі, але змушені були місяцями чекати дозволу на повернення, витрачаючи свої гроші й терплячи скруту і приниження. Москва вимагала припинити відправку «американців» на підставі того, що перша хвиля реемігрантів, зафіксована в 1920 р., нібито вносила «небажані настрої». Утім, попри розпорядження з Москви, В. Х. Ауссем відправив більшу частину українців зі США в УСРР. Керувався диппредставник під час прийняття такого рішення не лише прагненням скерувати в радянську Україну «економічно більш-менш забезпечених людей», а й хотів уникнути небажаних для його місії негативних «політично шкідливих» оцінок його діяльності в середовищі емігрантів. Подібними міркуваннями керувалися й інші українські повпредства у вирішенні долі американських реемігрантів, у зв'язку із чим НКЗС УСРР отримав низку претензій від російських консульських органів. Надалі процедура надання дозволу на в'їзд реемігрантам передбачала отримання дозволу від НКЗС УСРР, на що витрачалося півтора-два місяці.

Другу проблему створювали німці-колоністи, які прибули в Німеччину з Української Держави під час Гетьманату. В. Х. Ауссем скористався зацікавленістю німецької влади в поверненні «українських» німців на попереднє місце проживання й установлював тісні контакти з тими колоністами, хто бажав виїхати на українські землі. Він уклав угоди з Чорноморським союзом німців-колоністів для організації допомоги голодним;

⁵⁵ Див.: Веденєєв Д. В. Дипломатична служба Української Держави. — С. 189.

⁵⁶ ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 799, арк. 281; див. також: Українські дипломатичні представництва в Німеччині (1918-1922): Документи і матеріали / упоряд.: В. Даниленко, Н. Кривець. — К. : Смолоскип, 2012. — С. 40–41.

фірмою «Вестен», яка отримала кредит для господарської роботи німцям України від Рейхстагу розміром у 100 млн німецьких марок; з організацією німців-колоністів «F rzeuge Verein» про доставляння тракторів та інших сільськогосподарських машин. Утім, реальних кроків щодо репатріації, не маючи точних інструкцій і вказівок згори, «місія» уникала.

«Консульсько-репатріаційну роботу» українська місія використовувала як інструмент тиску на МЗС Німеччини з метою надання їй права видавати українцями відповідні документи. Альтернативним органом до радянського повпредства певний час залишалося посольство УНР, на боротьбу з авторитетом якого радянські «консули» витрачали чимало зусиль. Однак із заснуванням у Берліні торгового представництва радянської України і приїздом в УСРР німецького торгпреда, місія набула фактичних повноважень представництва із виокремленням у її складі консульським відділом. Для роботи в ньому було скеровано спершу Ладана, згодом переведено із центрального апарату М. М. Руденка. Відділ активізував роботу з вирішення питання реемігрантів. На той час у російських консульствах почали видавати дозволи таким громадянам. З огляду на те, що замість тривалого очікування «американці» могли зареєструватися й отримати дозвіл у консульському відділі РСФРР, повпредство УСРР у Німеччині вважало за доцільне спростити процедуру й видавати дозволи на в'їзд без затримки в Берліні, сповіщаючи про це НКЗС УСРР⁵⁷. У свою чергу, торгпредство УСРР у Німеччині пропонувало створити зусиллями «українських американських робітників», які зібрали 150 тис. доларів, за участі місцевих селян комгосп в Україні⁵⁸. Ця ідея викликала зацікавлення

не лише німецького повпредства, а й українського представництва в Празі.

Не мала обнадійливих перспектив і проблема німців-колоністів. Надіслані експраввідділом НКЗС УСРР роз'яснення містили, попри існування постанови ВУЦВК від 7 вересня 1921 р. про припинення переселення в межах України, повідомлення управління землеробством і меліорацією про наявність колонізаційних (для внутрішнього переселення в межах України) і концесійних (для передавання в тимчасову експлуатацію іноземним фірмам, громадським об'єднанням або приватним особам) земельних фондів в Одеській, Миколаївській та Катеринославській губерніях⁵⁹. Реемігрантам планувалося відвести ділянки землі без будівель як переселенцям-зворотникам. Вони не могли претендувати на повернення їм колишніх будинків і земель, виділення приміщень для житла і будь-яку допомогу з боку держави⁶⁰. Земля виділялася з Держфонду по можливості в одному місці за чинними нормами. Пільги передбачалися лише щодо відпуску будівельних (переважно лісових) матеріалів.

Переселенці мали привезти повне господарське обладнання і продовольче забезпечення мінімум на шість місяців. Повпредствам пропонувалося скеровувати реемігрантів групами не менше 25 осіб, попередивши про це НКЗС за три тижні. Недоцільним вважалося проводити переселення восени. Таким чином, проблема німців-колоністів, яких налічувалося загалом до 40 тис. осіб, «обростала» цілою низкою економічних вимог і пов'язувалася з питанням колонізації, чого не вимагали консульські органи РСФРР⁶¹.

Крім цієї категорії громадян, велику кількість звернень до повпредства УСРР в Німеч-

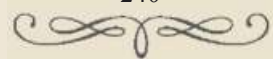
⁵⁷ ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 799, арк. 197.

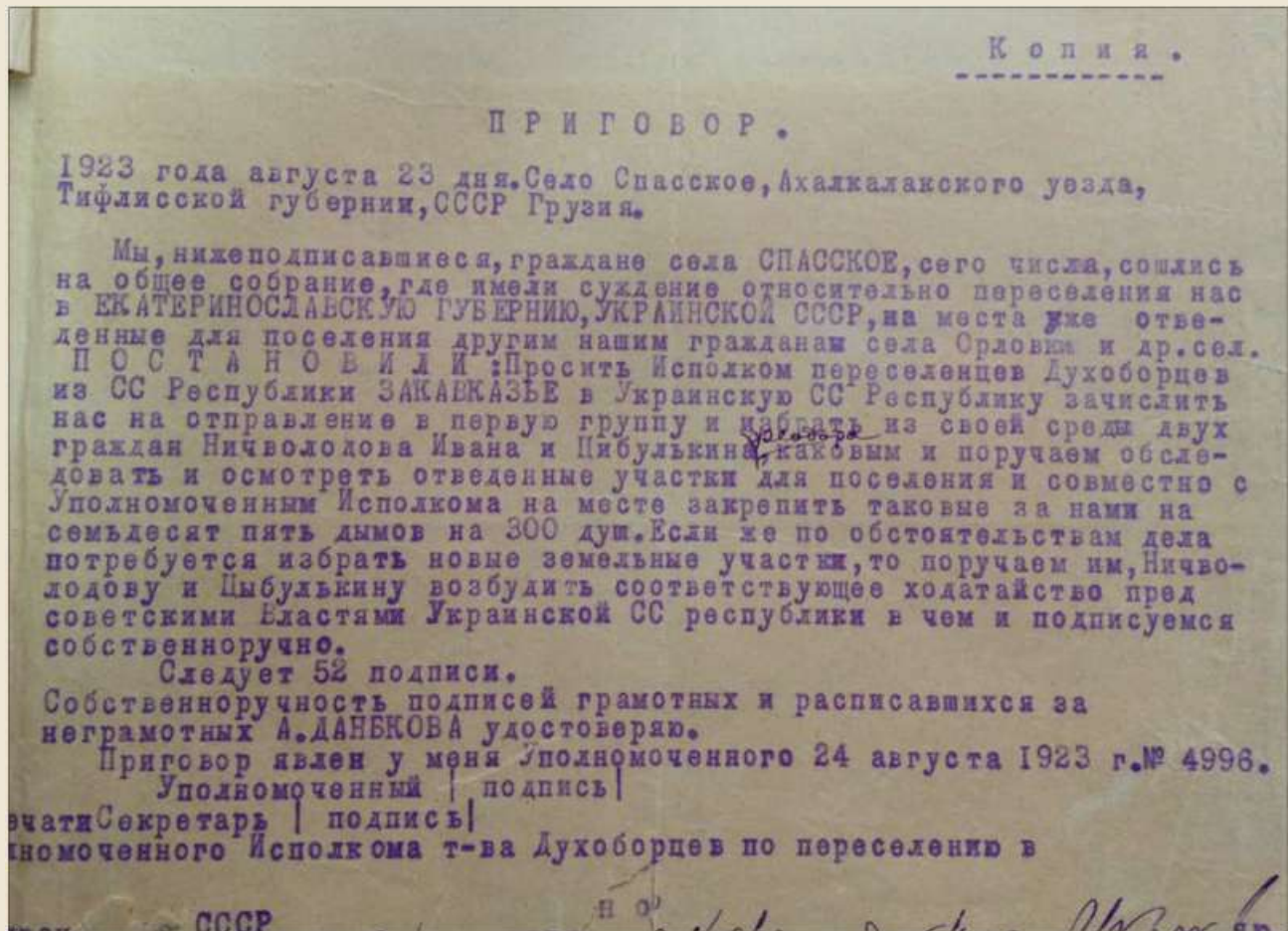
⁵⁸ Там само, арк. 279.

⁵⁹ Там само, арк. 60.

⁶⁰ Там само, арк. 52.

⁶¹ Там само, арк. 60.

Вирок про переселення.

(З фондів Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України).

чині подали безробітні німецькі інженери і кваліфіковані робітники, які бажали переселитися в Україну за умови надання їм пільг та організації безоплатного переїзду⁶². У зв'язку з цим у Харкові було прийнято рішення про «тимчасове» припинення прийому заяв німецьких безробітних, котрі виявили бажання переселитися в УСРР⁶³. Щодо запитів інженерів інструкція з цього питання передбачала роз'яснення консульським відділом необхідності самостійного пошуку клієнтами матеріальних засобів для проживання в УСРР

та роботи в українських містах в умовах безробіття⁶⁴, а також сплати вартості проїзду за власний рахунок. Надання пільг передбачалося лише для спеціалістів, необхідність переселення яких в УСРР визнала б РНГ УСРР.

Проблема репатріації українських німців-колоністів постала й перед Українським радянським посольством у Польщі, що розпочало діяльність у Варшаві 16 жовтня 1921 р.⁶⁵. Консульський відділ посольства мав штат із трьох осіб: завідувач, секретар і діловод. Спершу до «більшовицького» відділу не було

⁶² Там само, спр. 874, арк. 22.

⁶³ Там само, спр. 873, арк. 5.

⁶⁴ Там само, спр. 874, арк. 23.

⁶⁵ Там само, спр. 807, арк. 100.

жодних звернень, та й польське міністерство закордонних справ «з насмішкою відносилося до всякої роботи Консвідділу»⁶⁶. Систематичне проведення прийомів (до ста осіб щоденно) і технічне обслуговування української частини з репатріації консульський відділ розпочав лише з травня 1922 р. Процедура відправки і канцелярські питання залишалися за російсько-українською делегацією з репатріації. Тимчасові посвідчення громадянам, котрі проживали в Польщі, відділ видавав відповідно до встановленого НКЗС УСРР порядку. Для отримання посвідчення громадянин мав подати в консульський відділ заяву, три примірники анкети та старі закордонні паспорти, метричні свідоцтва або інші документи, які доводять права громадянства. Повпреду надавалося право «політичної і соціальної фільтрації». Тимчасові посвідчення видавалися за підписом повпреда і печаткою повпредства із зазначенням дати видачі, порядкового числа за книгою тимчасових посвідчень та позначки про сплату консульського збору. Вони не давали права на в'їзд в УСРР і мали тримісячний термін дії, по завершенню якого необхідно було отримувати нові. Тимчасові посвідчення про належність до громадянства УСРР на практиці в Польщі не мали визнання, але офіційна позиція із цього приводу не оприлюднювалася.

Не менш «політичною» була й проблема переїзду в УСРР колишніх «петлюрівців». Оголошена ВУЦВК 30 вересня 1921 р. і 12 квітня 1922 р. амністія стимулювала звернення до консульського відділу з приводу повернення на батьківщину емігрантів, які не могли вижити на чужині. Іноді вони навіть удавалися до звинувачень С. В. Петлюри в тому, що він «остаточно дискредитував ідею добробуту люду, задля якої протягом чима-

лого часу проливалась кров найкращих сил пролетаріату; своїми авантюристичними концепціями деморалізував повіривші йому маси і довів більшість до повного занепаду, втрати моральних устоїв, життя та здоров'я і цілковитого зубожіння» та запевнень, що в особі колишніх прихильників української незалежності «пролетаріат придбав переконаних одноподумців і активних співучасників робітничо-селянської влади на Україні»⁶⁷.

15 березні 1922 р. розпочало роботу у віденському готелі «Палас» і Повноважне представництво радянської України в Австрії. Консульський відділ представництва складався з двох осіб: завідувача і секретаря Семеновського⁶⁸. Виокремлення консульського відділу було умовним, оскільки його співробітники обслуговували все повпредство. Через обмежену кількість звернень відділ не мав окремого консульського діловодства, реєстрацію здійснювала загальна канцелярія. За відсутністю нормативних документів у сфері консульської служби відділ організовував свою діяльність за інструкціями НКЗС РРФСР, які отримав у представництві радянської Росії у Відні⁶⁹. Організаційна робота на першому етапі зводилася до виготовлення двома мовами (українською і німецькою) формулярів і анкет для осіб, які бажали виїхати; анкет для громадян, які бажали зберегти українське громадянство; інструкції для осіб, котрі виїхали з дозволу і поверталися назад; надання дипломатичних віз.

Згодом у повпредстві почали виконувати інформаційні запити про родичів в УСРР, видавати довідки для в'їзду і виїзду з Австрії в УСРР, засвідчувати копії документів⁷⁰. Посвідчення про належність до українського

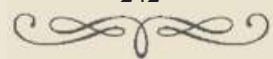
⁶⁶ ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 807, арк. 100.

⁶⁷ Там само, арк. 110.

⁶⁸ Там само, спр. 797, арк. 1–3.

⁶⁹ ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 797, арк. 38.

⁷⁰ Там само, арк. 5.

ОПРОСНЫЙ ЛИСТ

на предмет выдачи заграничного паспорта

19

Ли-Зун-Сик

Гимн, отчество и фамилия просителя:

Ответы должны быть выполнены собственноручно просителем.

1) Какого Вы гражданства (подданства), какой Вы национальности.	<i>Китаец гр. Китайской Республики</i>
2) Когда Вы родились (год и число) и где именно.	<i>1895 году</i>
3) Место и адрес Вашего постоянного жительства.	<i>Киев, Мечникова ул.</i>
4) Место рождения, жительства и профессии Ваших родителей.	<i>Китай гр. Нанкин</i>
5) Чем Вы занимались в период белых. Чем Вы занимаетесь теперь.	<i>Студент Петроградского университета, преподаватель китайского языка в Харбине</i>
6) Ваше отношение к воинской повинности на Вашей родине.	<i>Во подал</i>
7) Откуда Вы приехали.	<i>Из Китая</i>
8) Цель Вашего приезда на Украину.	<i>По семейным обстоятельствам</i>
9) Когда Вы приехали.	<i>6 июля 1920</i>
10) Не подвергались ли Вы судебному преследованию по обвинению в общеуголовном преступлении, а если да, то по какому делу и когда.	<i>Нет</i>
11) Подробный состав Вашей семьи с указанием возраста каждого члена семьи и рода занятий старше 17 лет, находящиеся при Вас.	<i>Не имеет</i>
12) Ваше социальное положение на Вашей родине.	<i>Ученый</i>
13) Ваше имущественное положение (движимым и недвижимым имуществом на Украине).	<i>Не имеет</i>
14) Цель и основание отъезда.	<i>Посещение родителей</i>

Анкета для оформления закордонного паспорту.
(З фондів Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України).

громадянства, як і дозволи на в'їзд в Україну повпредства в іноземних державах мали право видавати лише після отримання дозволу на це з НКЗС УСРР⁷¹. Однак відповіді з Харкова надходили зі значною затримкою, що, на думку Ю. М. Коцюбинського, «підривало авторитет консульства». Щоб «зберегти обличчя», повпредство видавало всім зареєстрованим до отримання дозволу «умовні» посвідчення, замінивши «дійсно український громадянин» на «такий, що заявив себе українським громадянином»⁷². Зі 109 перших громадян, які звернулися за отриманням посвідчень, 57 отримали тимчасові. Однак у Харкові така новація не викликала захоплення. НКЗС УСРР наполягав на дотриманні процедури (особливо щодо реемігрантів зі США і мешканців Бессарабії), оскільки позитивна відповідь надавалася лише після висновків ГПУ, яке забороняло її змінювати⁷³. У липні 1922 р. українські повпредства отримали спеціальний циркуляр із роз'ясненням взаємин між НКЗС і ГПУ в питаннях в'їзду в УСРР. Передбачалося, що НКЗС УСРР, отримавши від своїх представників за кордоном заяви щодо в'їзду в УСРР, скеровував їх до іноземного відділу ГПУ, який упродовж двох тижнів або трьох днів (на телеграфний запит) мав подати позитивний або негативний (із детальним обґрунтуванням причин заборони в'їзду) висновок⁷⁴. Один примірник усіх документів залишався в ГПУ, тим самим збиралася база персональних даних не лише на осіб, які в'їхали в УСРР, а й на «ворогів» режиму, котрі пробували повернутися на батьківщину. Термінове видання віз дозволялося лише за резолюцією народного комісара закордонних справ з обов'язковим оповіщенням ГПУ. 7 жовтня 1922 р. ГПУ

УСРР запровадило правила реєстрації членів іноземних представництв в УСРР, якими регулювалися зносини НКЗС із іноземними представництвами та визначалася контрольна функція в цій сфері ГПУ⁷⁵.

Особливої уваги від радянського повпредства вимагало питання застосування амністії до «запеклих» політичних емігрантів «петлюрівського й інших контрреволюційних напрямків». На той час із найяскравіших представників цієї категорії в Австрії залишився лише професор М. С. Грушевський з родиною. За ними постійно велося спостереження. Простіше вирішувалися питання щодо дрібних урядовців міністерств УНР, які «механічно» евакуювалися з Києва й не мали стосунку до політики й партій: для таких осіб, попри завершення строку подання заяв, згідно з указами НКЗС, амністія продовжувалася.

До проблемних належало питання розлучень, пов'язане зі збільшенням кількості фіктивних шлюбів з метою виїзду за кордон. Оскільки австрійський уряд визнавав шлюби, укладені на території УСРР «за світськими законами», і не визнавав розлучень на території Австрії за законами УСРР, реєстрація шлюбів у радянському представництві не мала законної сили. Крім того, практично не реальним було застосування консульських зборів: заробітна плата в середньому складала 1 200 000 крон, заплатити за розшук родичів 4 золоті рублі (162 000 крон) було для більшості неможливим. «Консульські збори — наша болячка, — звітувалося повпредство перед керівництвом. — Австрія вся — найбідніша країна Європи, а наша клієнтура — мабуть, найбідніша в світі. Кожна візита починається сльозами й скаргами на бідність (немає чим за анкети заплатити, не те що за тимчасове посвідчення), а кінчається тим, що за наш ра-

⁷¹ Там само, спр. 59, арк. 9.

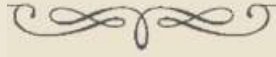
⁷² Там само, спр. 797, арк. 5.

⁷³ Там само, спр. 873, арк. 5.

⁷⁴ ЦДАВО України, ф. 1236, оп. 1, спр. 141, арк. 21.

⁷⁵ ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 78, арк. 65.

хунок доводиться транспортом виряджати в Україну»⁷⁶.

Найгучнішу справу про розлучення української громадянки з іноземцем провело Повпредство УСРР у Чехословаччині, очолюване М. Г. Левицьким, у жовтні-листопаді 1922 р. Правові підстави для здійснення таких дій консульським відділом повпредства складала тимчасовий договір від 6 червня 1922 р. між ЧСР і УСРР, затверджений Радою міністрів ЧСР 14 липня 1922 р. та опублікований у № 259 «Збірника законів та розпоряджень Чехословацької держави»⁷⁷. Неординарність розлучення подружжя Славіків у консульському відділі повпредства полягала в тому, що в цьому зв'язку було вперше порушене питання про право консульських відділів на провадження розлучень при різному громадянстві чоловіка і дружини та розлучень шлюбів, укладених за православним релігійним ритуалом у церкві⁷⁸. У Чехословаччині чинним уважалося розірвання (в тому числі й церковного шлюбу) судом за наявності взаємної згоди чоловіка й дружини, за умови відсутності згоди розлучення не проводилося. Важливою нормою при цьому було те, що жінка, вийшовши заміж, набувала громадянства чоловіка, а отже, підстави для розгляду заяв про розлучення консульськими відділами іноземних держав втрачалися.

На цих засадах чехословацькою владою визнавалося нечинним проведене українським представником розірвання шлюбу Анни Степаненко (колишньої повії) та Йосипа-Владимира Славіка, колишнього військовополоненого, укладений 20 жовтня 1918 р. у Харкові. Це був типовий фіктивний шлюб. Отримавши від родини чоловіка 4000 чеських крон та деяке майно, Анна Славік почала

шантажувати колишніх родичів та добиватися визнання розлучення недійсним. Консульському відділу довелося визнати правильною виплату цих грошей, які батьки готові були віддати «за звільнення сина», й захищати своє право здійснювати акти громадянського стану в суді, апелюючи до норм міжнародного права, згідно з якими питання про законність шлюбу має вирішуватися не в країні перебування, а в країні його укладення⁷⁹.

У празькому повпредстві здійснювалися й інші консульські дії: видання посвідчень про українське громадянство, документи на в'їзд в УСРР (у тому числі й «проблемним» реемігрантам зі США, які очікували дозволу в таборі Нецеце Яблонне)⁸⁰, здійснення інформаційних запитів стосовно арештованих чехів в УСРР⁸¹ тощо.

До осені 1922 р. тісна взаємодія й навіть залежність з погляду нормативного забезпечення, політичних рішень і здійснення організаційних заходів представництва УСРР від РСФРР знайшла «оформлення» в постанові ЦК КП(б)У від 18 жовтня 1922 р. «Про згортання апарату НКЗС УСРР». Акт передбачав передання повноважень українського зовнішньополітичного відомства союзному наркомату. Заступник народного комісара закордонних справ УСРР В. І. Яковлів отримав завдання розпочати переговори НКЗС РСФРР про об'єднання наркоматів та закордонних представництв. Водночас поширення на УСРР положень Раппальського договору (16 квітня 1922 р.), який передбачав негайне відновлення дипломатичних і консульських зносин РСФРР та Німеччини, не корелювало з такими перспективами українського НКЗС. У зв'язку із цим завідувач консульського відділу Повпредства УСРР у Німеччині в грудні

⁷⁶ Там само, арк. 8.

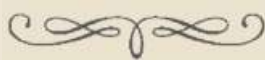
⁷⁷ Там само, спр. 810, арк. 145.

⁷⁸ Там само, спр. 810, арк. 142.

⁷⁹ ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 810, арк. 149.

⁸⁰ Там само, спр. 810, арк. 73.

⁸¹ Там само, спр. 810, арк. 17.

1922 р. висунув альтернативну пропозицію щодо розвитку консульської служби. Він розрізняв у консульській діяльності дві складові: а) державно-правову; б) міжнародно-правову.

У повсякденній роботі консульських установ, як показував досвід, переважала перша складова, що регулювала діяльність консула як виконавчого органу уряду за кордоном за дорученими йому справами, коло яких визначалося політичним устроєм держави та її внутрішньою політикою⁸². Консульська та репатріаційна діяльність повпредств УСРР від початку їхньої діяльності була пов'язана з функціями органів НКВС: продовження репатріації та амністії, надання дозволу на в'їзд в УСРР, відновлення або втрата українського громадянства, акти громадянського стану, розшук осіб і документів, питання управління, пов'язані з перебуванням в УСРР іноземців. Відтак пропонувалося передати керівництво закордонною роботою Іноземному відділу НКВС, який мав відділення при кожному губвиконкомі та апарат у повітах, через посередництво яких без створення нових установ могла б здійснюватися консульська робота в Україні й давалися б указівки за кордон консульським відділам⁸³. У підпорядкуванні українських консульських відділів російським автор пропозиції не вбачав жодної доцільності через відмінності у внутрішньому законодавстві та потребу розширення штату, а лише констатував «політичну шкоду»⁸⁴. Та з утворенням у грудні 1922 р. Союзу Радянських Соціалістичних Республік російські дипломати розпочали оформлення правових підстав для підпорядкування Москві зовнішньополітичних зв'язків УСРР. Представництва радянської України деякий час іще існували.

Основним напрямом їхньої діяльності залишалося видавання тимчасових посвідчень і паспортів українським громадянам, керівним принципом якого залишалася політична доцільність⁸⁵. НКЗС УСРР вимагало від повпредств у Празі, Відні, Берліні та Варшаві забезпечити якнайширше інформування (у тому числі через місцеву пресу) українських громадян про нечинність паспортів, виданих українськими й російськими представництвами за кордоном, що діяли від імені урядів Російської імперії, Української Держави, Української Народної Республіки — «ворожих УСРР»⁸⁶. Усім, хто хотів підтвердити громадянство або отримати право на в'їзд в УСРР, пропонувалося звертатися до «єдиного повноважного представництва» УСРР відповідно до постанови ВУЦВК від 28 березня 1922 р.⁸⁷

Для з'ясування кола осіб, які бажають повернутися з-за кордону в УСРР, проводилося опитування та анкетування. Анкета «для желающих въехать из-за границы в УССР»⁸⁸ передбачала наявність фото, власноручний підпис та вичерпні відповіді на запитання: в яку місцевість їдете, мета поїздки, тривалість перебування, через яку прикордонну станцію передбачається перетин кордону, якою владою виданий закордонний паспорт, прізвище, ім'я, по батькові, дата і місце народження, якщо їдуть діти, вказати ступінь спорідненості, національність, підданство, знання російської або української мови, освіта вища і спеціальна, професія, партійна належність, перебування на державній службі, чи жили раніше в Росії, Україні (чи є майно, родичі, чи брали участь у військових діях), хто може дати рекомендацію, адреса за кордоном.

⁸² Там само, спр. 799, арк. 332.

⁸³ Там само.

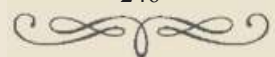
⁸⁴ Там само.

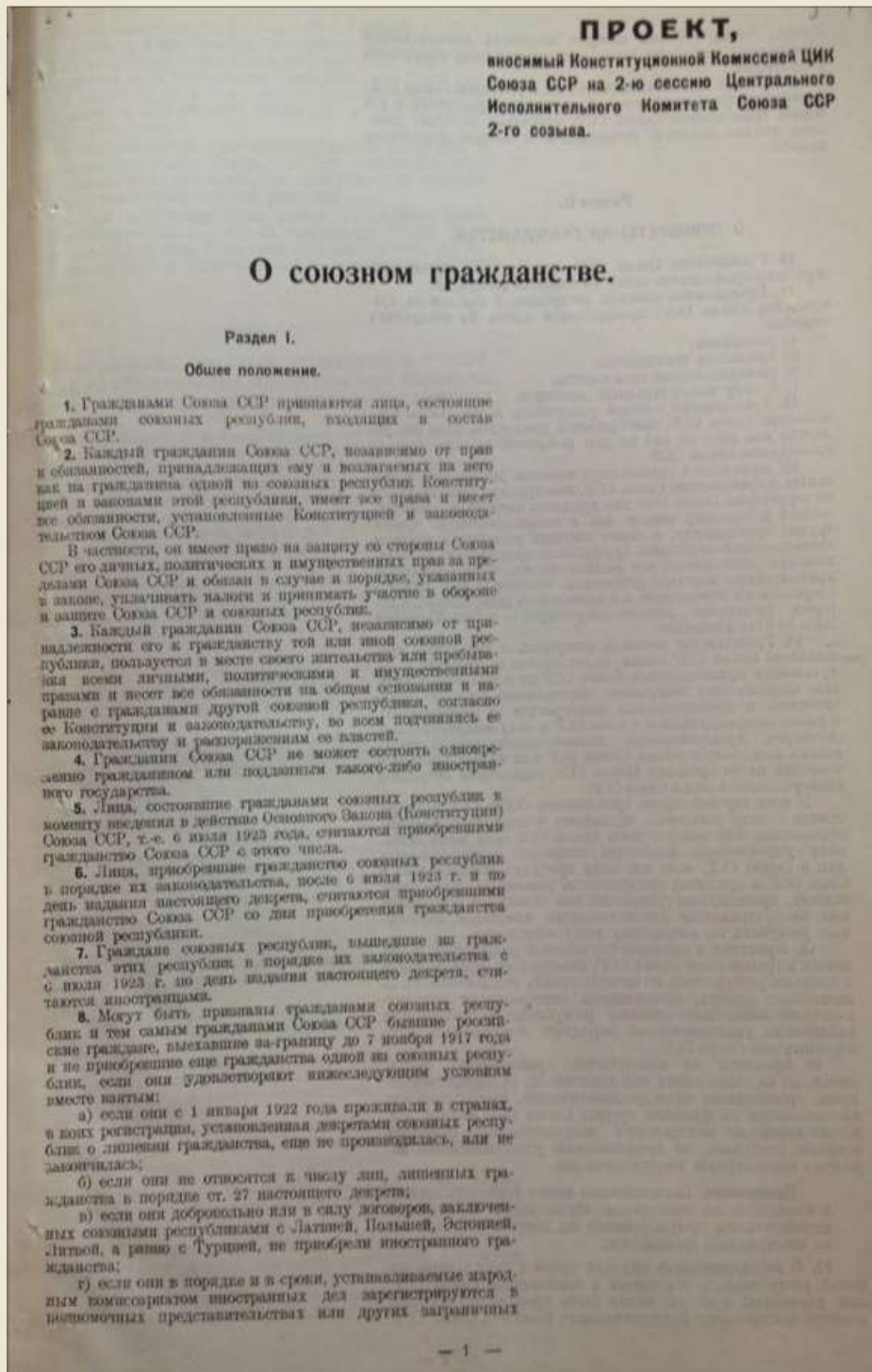
⁸⁵ Там само, спр. 873, арк. 8.

⁸⁶ Там само, спр. 799, арк. 214.

⁸⁷ Там само, арк. 214.

⁸⁸ Там само, спр. 64, арк. 106.

Проект Закону СРСР про громадянство СРСР.
(З фондів Центрального державного архіву вищих органів влади і управління
України).

Інструкціями НКЗС вимагалось надання попереднього висновку за анкетами на підставі біографічної та «політичної» інформації про особу, яка подала клопотання про дозвіл на в'їзд в УСРР⁸⁹. Жодної можливості отримати такий дозвіл не мали прихильні до незалежних українських урядів галичани, які отримали паспорти в «петлюрівському посольстві». Звернень, автори яких вважалися радянською владою «ворожим елементом для УСРР», було найбільше. Для відмови у відновленні українського громадянства таким особам було вироблено «формулу» — «пропущений термін звернення». Будь-які офіційні контакти з ними органів УСРР заборонялися. Виняток серед претендентів на отримання українського громадянства становили лише особи, які залишили Польщу через переслідування польської влади за участь у галицьких військах і боролися проти Польщі. Що стосувалося решти вихідців з Галичини, то радянська влада в Україні, не визнаючи захоплення Польщею Галичини, вважала їх австрійськими підданими або особами іншого підданства і приймала їх «в українське громадянство» як іноземців⁹⁰. З особливою ретельністю перевірялися запити військовополонених — на підставі доказів документального характеру. Реально організувати виїзд українців в УСРР консульські відділи мали дуже обмежені можливості, тому користувалися послугами російських «транспортів», приєднуючи реємігрантів до них. Однак до таких «транспортів» не мали допуску «американці», які намагалися доїхати на рідну землю.

Стосовно проблеми заміни тимчасових посвідчень на паспорти НКЗС УСРР вимагало наполягати на визнанні посвідчень легальними видами на проживання, а паспорти видавати українцям уже не як громадянам УСРР,

а СРСР. Відтак готувалося «нав'язування» громадянства без урахування бажання громадян.

У січні – лютому 1923 р. зросла кількість запитів щодо отримання паспортів через невизнання німецькою та польською владою тимчасових посвідчень. З огляду на те, що російське представництво почало видавати замість посвідчень паспорти, працівники консульських відділів українських радянських повпредств суголосно пропонували НКЗС УСРР запозичити російську практику оформлення відповідних документів.

Справжню війну вели представники радянських закордонних представництв проти посольств і дипломатичних місій УНР, які ще залишалися в деяких країнах. До найбільш небажаних українців за кордоном належали з погляду берлінського представництва УСРР Р. С. Смаль-Стоцький та барон М. М. Василько. З метою виселити їх з Німеччини було організовано цілу акцію. В. Х. Ауспен, заручившись підтримкою «полицей-президента д-р Вейса», звернувся до П. Ф. Дідушка, якого знав особисто, з проханням надати докази того, що Р. С. Смаль-Стоцький продавав українські паспорти⁹¹. Розуміючи бездоказовість справи, він пропонував знайти хоча б українця, котрий згодився б на писати заяву «окажется достаточна заява, заверенная в Немецком посольстве в Москве, что я мол такой, никогда украинцем не был, а просто за деньги, находясь в затруднительном положении получил у Стоцкого паспорт»⁹². П. Ф. Дідушок не відмовив «многоуважаемому товарищу». Однак «допоміг» не особисто, а залучив для цього особу на ім'я Мойсей — референта берлінського посольства, який мав потрібні радянському агенту документи⁹³. У березні 1923 р.

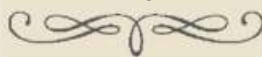
⁸⁹ Там само, спр. 731, арк. 60.

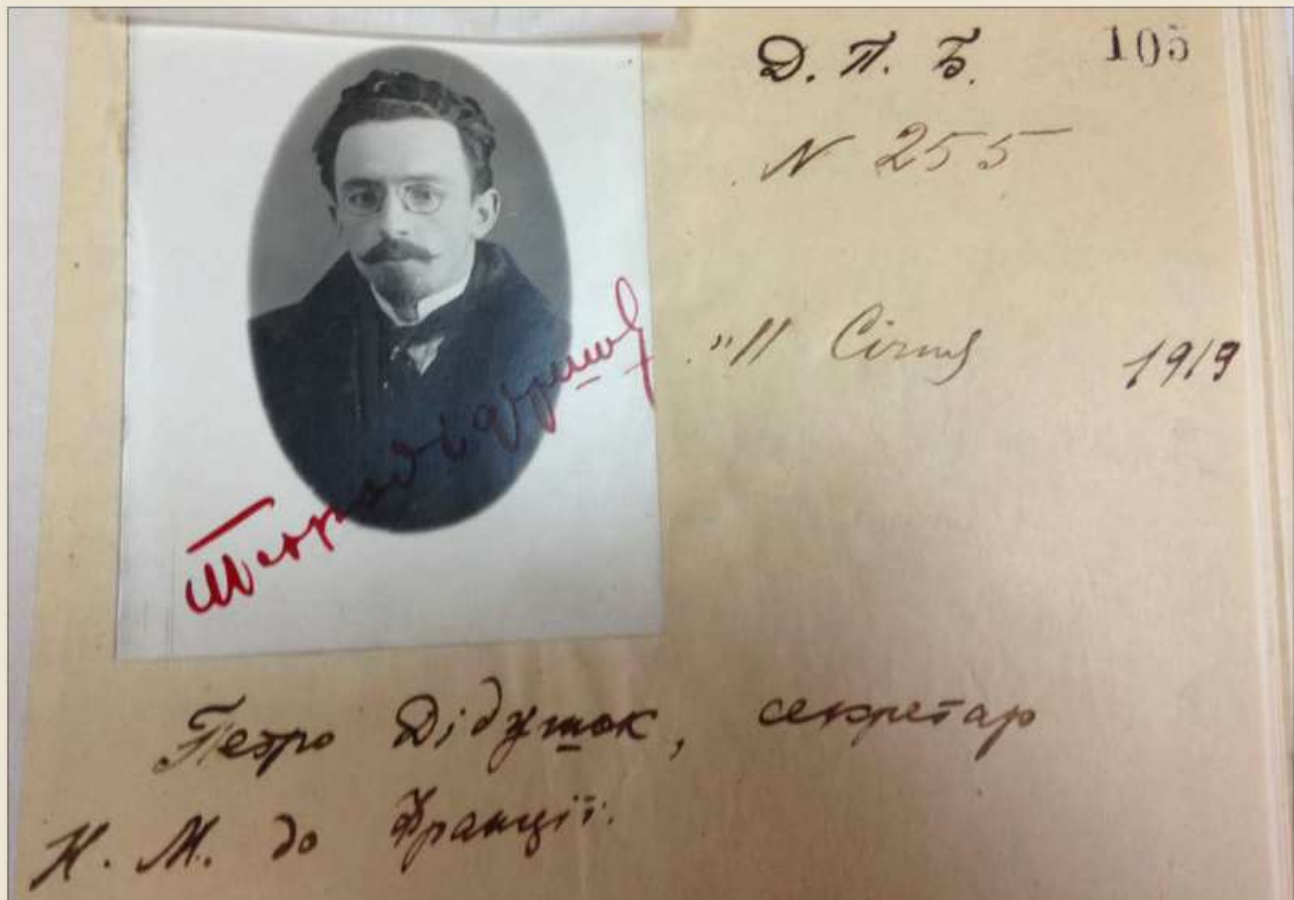
⁹⁰ Там само, спр. 873, арк. 5.

⁹¹ ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 17, арк. 66.

⁹² Там само.

⁹³ Там само, арк. 67.

Дипломатичний паспорт Петра Дідушка
(з фондів Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України).

представники Посольства УНР залишили Берлін⁹⁴.

Останньою спробою зберегти певну самостійність української консульської служби й зовнішньополітичного відомства загалом було ініційоване Х. Г. Раковським звернення ЦК КП(б)У до Політбюро ЦК РКП(б) від 23 березня 1923 р. із проханням переглянути питання щодо злиття НКЗС УСРР і СРСР. На рада відповідальних працівників радянських республік і автономних областей СРСР 9-12 червня 1923 р. у Москві відхилила звернення.

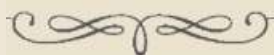
У червні 1923 р. Х. Г. Раковського відкликали з України, а 20 липня 1923 р. колегія НКЗС СРСР визнала за необхідне припинити діяльність представництв НКЗС УСРР не пізніше 5 серпня. Відповідно до постанови ВУЦВК від 20 вересня 1923 р. дипломатичні та консульські представництва УСРР за кордоном ліквідовувалися шляхом об'єднання їх із місіями РСФРР у повпредства СРСР з 5 серпня 1923 р.⁹⁵.

Натомість в УСРР запроваджувалася посада Уповноваженого НКЗС СРСР на

⁹⁴ Див.: Українські дипломатичні представництва в Німеччині... – С. 41.

⁹⁵ ЦДАВО України, ф.Р. 4, оп.1, спр. 32, арк. 20–24.

Україні⁹⁶. До його компетенції належали консульські питання (видавання віз на виїзд іноземцям, дипломатичних і службових паспортів), контроль за українським законодавством у галузі прав і обов'язків іноземців та виконання угод з іноземними державами; зносили із центральними й місцевими установами УСРР у частині, віднесеної до компетенції НКЗС СРСР, порушення перед колегією НКЗС СРСР питань, висунутих урядом УСРР у сфері зовнішніх зносин. Уповноваженому НКЗС СРСР підпорядковувалися всі органи НКЗС на території радянської республіки — України. Уповноважений НКЗС СРСР на Україні мав прийняти всі закінчені справи, архів і заключні фінансові звіти від українських повпредів за кордоном до дня їх закриття. Надалі іноземні держави про відкриття або подальше існування консульств на території УСРР мали просити НКЗС СРСР.

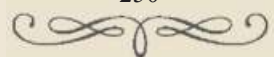
Таким чином, НКЗС УСРР остаточно втрачав самостійність, а республіка отримувала посередника у спілкуванні з московським керівництвом.

Для виконання «спеціально українських» завдань за кордоном поспіль із загальною роботою в Німеччині, Польщі, Чехословаччині й Австрії було рекомендовано призначити В. Х. Ауссема — радником повпреда СРСР у Берліні, радником або першим секретарем у Прагу — Н. М. Калюжного; визнано зайвим призначення на аналогічну посаду в Відні у зв'язку з перебуванням там М. Г. Левицького. У повпредствах СРСР планувалося обладнати «українські столи» і передбачалося збільшення штатної кількості консульської частини⁹⁷.

⁹⁶ Там само, спр. 15, арк. 115.

⁹⁷ ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 874, арк. 150.

§4. «СТАРІ» Й «НОВІ»
ІНОЗЕМНІ КОНСУЛЬСЬКІ
УСТАНОВИ
В РАДЯНСЬКІЙ
УКРАЇНІ

На початку лютого 1919 р. у Київ увійшли більшовики. Деякі «старі» іноземні консули зробили спробу встановити стосунки з новою владою. Декого арештували. У всіх були вилучені архіви, гроші, коштовності. Домінантною стала проблема військової повинності, відбувати яку нова влада вирішила змусити й іноземців. Після численних звернень та за взірцем російських рішень 13 лютого 1919 р. робітничо-селянський уряд ухвалив декрет, у якому декларувалося звільнення іноземних підданих від військової служби та демобілізація раніше мобілізованих.

Першим новим іноземним консулом у Києві у березні 1919 р. став Костянтин Соломонович Цагарелі. Йому доручалося виконання консульських обов'язків в ранзі віце-консула в складі Місії Грузинської Демократичної Республіки на Україні⁹⁸. Місія мала штаб-квартиру в Києві на вул. Караваєвській, 9.

Натомість «старі» представники консульського корпусу на початку травня після аудієнції італійського консула в голови Раднаркому вирішили залишити Київ. Однак без новостворених, але вже всевладних НКВС та НКЗС, що діяли під чітким контролем з Москви, виїхати з міста, де вони провели значну частину свого життя, ніхто не міг. Консули не мали на руках паспортів, не могли отримати в банках кошти, встановленні обмеження на вивезення валюти були по суті грабунком. Запланувавши виїзд на 17 травня 1919 р., вони звернулися до НКЗС із проханням дати відповідні розпорядження щодо повернення архівів та цінностей; збільшення ліміту валюти, дозволеної до вивезення з 100 000 франків до 200 000 франків для консулів і визначення суми, дозволеної до вивозу членами родин та секретарями; сприяння виділенню потяга до

⁹⁸ Там само, спр. 16, арк. 121.

Одеси і видання паспортів⁹⁹. Щоб не змінювати дату від'їзду, просили дати відповідь на звернення до 15 травня. У дорогу готувалися швейцарський, італійський та бельгійський консули, секретар швейцарського консульства з родинами. Відповідь на своє звернення вони отримали вчасно, але часткову. Їм видали паспорти й повернули вилучені предмети, утім, лише «дозволені до вивозу», грошові суми для вивозу збільшили до 150 000 франків, а членам родин дозволили вивозити по 3 000 франків, прохання про потяг залишили «без наслідків»¹⁰⁰. Іншою складовою відповіді було створення Комісії з ліквідації консульських установ.

Залишаючи Київ, швейцарський консул Г. Г. Енні відбув «дипломатичну» зустріч із «відповідальними співробітниками Головначпостачу т. Крушинським і т. Ковнацьким»¹⁰¹, давши їм дозвіл на зайняття кімнат у своєму приміщенні (тоді вже — колишньому). На поселення в консульських будинках одразу набралось безліч претендентів — «відповідальних», «радянських» та інших організацій, які «гарантували зберегти все майно і навіть передати його згодом за описом»¹⁰². Націоналізовано було й будинок англійського консула¹⁰³.

На тлі бруталного ставлення радянської влади до іноземних консулів показовою була справа так званого «представника Бразильської республіки при уряді УСРР» «графа» Альберта-Вольдемара Павловича Пірро. 3 березня 1919 р. при ВУНК розпочав діяльність іноземний відділ для боротьби з контрреволюційною діяльністю «агентів іноземних

держав». Широкі повноваження, пов'язані із запобіганням, припиненням та розкриттям контрреволюційних злочинів (насамперед дій, спрямованих проти більшовицької влади), отримав оперативний відділ ВУНК¹⁰⁴. «Справою Пірро» займався секретний відділ ВУНК з боротьби з контрреволюцією. «Графа» «призначили» «центральною фігурою» контрреволюційної змови проти радянської влади¹⁰⁵. Учасники цієї «змови» («чорне офіцerstvo і представники буржуазних кіл») ніби планували захопити всі головні радянські установи і здійснити в Києві переворот, готували для цього зброю (гвинтівки, кулемети тощо) та передавали шифровані відомості до «англо-французьких місій»¹⁰⁶. Звернення громадян до бразильського консульства були також кваліфіковані як частина змови і спроби прийняти бразильське підданство й порвати з радянською владою. Ухвала Колегії ВУНК про розстріл Пірро та його «посібників» (завідувача складом зброї перших київських інженерних курсів П. П. Альфердова, помічника завідувача навчальною частиною других радянських командних артилерійських курсів І. І. Митрофанова, землевласника Г. М. Трифановського, співробітниці «консула» Р. Л. Поплавської) знайшла широкий розголос, особливо після публікації в газеті політвідділу Особливого корпусу військ ВУНК «Красный меч» (18 серпня 1919 р.).

¹⁰⁴ Див.: Білас І. Г. Репресивно-каральна система в Україні. 1917-1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз : У 2 кн. — Кн 1. — К. : Либідь - Військо України, 1994. — С. 67.

¹⁰⁵ Сообщение ВУЧК о раскрытии в г. Киеве контрреволюционного заговора // Білас І. Г. Репресивно-каральна систем а в Україні. 1917–1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз : У 2 кн. Кн 2. — К. : Либідь - Військо України, 1994. — С. 31–32.

¹⁰⁶ Сообщение ВУЧК о раскрытии в г. Киеве контрреволюционного заговора. — С. 31.

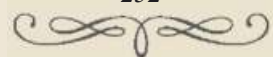
⁹⁹ ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 19, арк. 100.

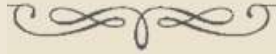
¹⁰⁰ Там само.

¹⁰¹ ЦДАВО України, ф. 4, оп. 2, спр. 1, арк. 5.

¹⁰² Там само, арк. 9.

¹⁰³ Галузевий державний архів МЗС України, ф. 1, оп. 1, спр. 4, арк. 4, арк. 35.

Насправді уродженець Ліфляндської губернії, політичний авантюрист і аферист Пірро не мав жодного стосунку до консульської служби і був енкаведистським агентом, засланим до Києва з провокаційними завданнями. Під виглядом консула він «надавав бразильське громадянство» всім бажаючим. Нові «бразильські піддані» отримували прохання передати в Бразилію листи з Києва. Незабаром вони потрапляли в підвали спецслужб, а листи виявлялися «шпигунськими шифровками»¹⁰⁷. Пірро й сам неодноразово сидів за ґратами аж до 1936 р., а 1925 р. у Ризькій центральній в'язниці написав мемуари «Я раскаиваюсь и проклинаю»¹⁰⁸. Тобто історія з розстрілом «бразильського консула» в Києві була більшовицькою провокацією.

Основним місцем роботи іноземних консулів від січня 1920 р. стала нова радянська столиця — Харків. До кінця 1921 р. у Києві не залишилося жодного іноземного консульства. Останнім припинило діяльність Персидське генеральне консульство¹⁰⁹.

Переїжджаючи до Харкова в січні 1920 р., віце-консул К. С. Цагарелі отримав від свого дипломатичного представництва в РСФРР право установлення ділових стосунків з усіма державними і громадськими установами в Харкові та підвищення статусу до консула Грузинської Демократичної Республіки з дипломатичними повноваженнями. На підставі підписаної дипломатичним представником Грузії в Росії Г. Хунгадзе та керівника справами Ш. Лордкіпанідзе¹¹⁰ вербальної ноти, кон-

сул звернувся з клопотанням щодо надання приміщення (по можливості в центрі міста), увімкнути телефон та відновити електропостачання квартири консула на вул. Дмитрівській, 15, та секретаря консульства на вул. Дмитрівській, 16. Ішлося також про харчові пайки, видачу паспортів кур'єрам, безперешкодне приймання телеграм і службової кореспонденції, друкування в державній друкарні бланків консульства¹¹¹. Штат генконсульства, секретарем у якому був рідний брат генконсула — Григорій Соломонович Цагарелі, складав сім осіб, а загальна чисельність із родинами — 22 особи¹¹². Та його нові повноваження українське радянське зовнішньополітичне відомство зустріло насторожено. Тим більше, що К. С. Цагарелі не зголосився до Іноземного підвідділу Харківського губвиконкому й не отримав дозволу місцевої радянської влади на печатку¹¹³. Підписання 7 травня 1920 р. Грузинською Демократичною Республікою мирного договору з радянською Росією і визнання відповідно до п. 1 цього договору Грузії незалежною державою змінювало статус грузинських громадян в УСРР на іноземців та актуалізувало консульські обов'язки К. Цагарелі. Уже через два тижні після підписання договору, ґрунтуючись на вимогах Декрету робітничо-селянського уряду УСРР від 13 лютого 1919 р. і наказу Головного санітарного управління від 21 квітня 1920 р. про звільнення іноземних громадян від воєнної повинності та звільнення мобілізованих, він порушив перед українською владою питання про термінове доповнення згаданих актів нормою про грузинських громадян¹¹⁴. У відповідь консул отримав роз'яснення, що норми декрету від 13 лютого не поширюються на грузинських

¹⁰⁷ Див.: Радянські органи державної безпеки в Україні (1918–1991 рр.): історія, структура, функції: Матеріали круглого столу 19 грудня 2013 р., м. Київ / упоряд.: О. Г. Бажан, Р. Ю. Подкур. — К.: Ін-т історії України НАН України, 2014. — С. 347–378.

¹⁰⁸ Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://sundry.wmsite.ru/pravozaschita>.

¹⁰⁹ ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 793, арк. 158.

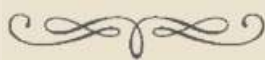
¹¹⁰ Там само, спр. 16, арк. 119.

¹¹¹ Там само, спр. 17, арк. 45.

¹¹² Там само, арк. 61.

¹¹³ Там само, спр. 16, арк. 129.

¹¹⁴ Там само, арк. 124.

підданих, оскільки між Україною та Грузією немає договору. А в Росії нові «іноземці»-лікарі звільняються від військової повинності за умови, якщо вони отримали освіту не в Росії¹¹⁵. Повністю від військово-санітарної служби звільнялися всі іноземні піддані, які отримали освіту за кордоном, причому такими вважалися й іноземці, які прослухали курс в іноземних університетах, а в Росії складали іспити на допуск до медичної практики¹¹⁶. Серед представників медперсоналу, які отримали освіту в Росії, звільненню від військової служби підлягали лише піддані Англії, Франції, Італії та Бельгії, згідно з укладеними УСРР та урядами цих держав угодами, за умови, якщо вони виявили бажання повернутися на батьківщину. Піддані держав, з якими уряд РРФСР уклав або збирався укласти угоди, що не поширювалися на УСРР (Грузії, Латвії, Литви, Естонії) підлягали звільненню від військово-санітарної служби лише в тому разі, якщо вони мобілізовані не на території УСРР.

Водночас НКЗС розпорядився вважати недійсними офіційні документи, видані грузинським консулом, а його самого — приватною особою¹¹⁷. Пропозицію щодо присилання уповноважених для мирних переговорів українською стороною грузинській уже були надіслані. 3 червня секретар НКЗС особисто роз'яснив К. Цагарелі, що його діяльність, визнана на території РСФРР, може вважатися легітимною в Харкові лише за умови підписання договору про мир і дружбу Грузинської республіки з Українською¹¹⁸. Ультиматум змусив грузинську місію на Півдні Росії розпочати підготовку до виїзду на батьківщину на судні «Бр. Феофани», пришвартованому

в Одеському порту. Губвиконком Одеси дав дозвіл на вихід судна в море 23 червня, більше того, було вирішено влаштувати урочисті проводи грузинської місії на пароплаві «Бр. Феофани»¹¹⁹. Та вже 28 червня губвиконком змінив рішення, аргументуючи тим, судно належить УСРР, а мирна угода Грузії з РСФРР не має сили в Україні¹²⁰. Грузинська місія висунула контраргументи: «...пароход «Бр. Феофани» еще в 1918 г. взят Грузинским правительством на основании договора от Черноморской железной дороги, пролегающей по территории Грузии, и прислан из Поти в распоряжение Одесского консульства для ремонта под грузинским флагом. Мы полтора года содержим пароход и его экипаж, неся огромные расходы»¹²¹. Критиці було піддане й можливе розуміння судна як військового трофею, оскільки Грузія не перебувала у стані війни з Україною, тим більше на тлі української ініціативи про мирні переговори¹²². Крапку в протистоянні було поставлено рішенням Москви. Х. Раковський отримав розпорядження «войти в сношение для выработки соглашений для восстановления между собой нормальных взаимоотношений с общими экономическими интересами»¹²³. 31 січня 1921 р. у Москві між РСФРР, УСРР і Грузією було підписано загальний договір¹²⁴.

Відтак К. С. Цагарелі отримав повноваження генерального консула в Харкові з правом користуватися прямим проводом, як у Раднаркомі, так і в центральному телеграфі, для зносин із представниками Грузинської Демократичної Республіки в Одесі, Києві, Москві та

¹¹⁵ ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 16, арк. 124.

¹¹⁶ ЦДАВО України, ф. 1236, оп. 1, спр. 733, арк. 15 а.

¹¹⁷ ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 16, арк. 127.

¹¹⁸ Там само.

¹¹⁹ Там само, арк. 133.

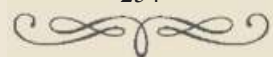
¹²⁰ Там само, арк. 132.

¹²¹ Там само.

¹²² ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 16, арк. 132.

¹²³ Там само, арк. 136.

¹²⁴ Див.: Хміль І. С. З прапором крізь полум'я війни. — К., 1962. — С. 351.

грузинським урядом у Тифлісі¹²⁵. Його родину (п'ять осіб), родину секретаря консульства, його брата Г. С. Цагарелі (три особи), співробітника консульства М. Р. Клігулашвілі та родину кур'єра С. С. Татарішвілі (дві особи) в березні 1921 р. у НКЗС було поставлено на облік для забезпечення продовольством¹²⁶. Послугами з отримання продуктів користувалися також співробітники Персидського генконсульства та члени їхніх родин: Алі Таїров — виконувач обов'язків генконсула (п'ять членів родини і прислуга), І. Б. Юзбашинський — заступник генконсула (дві особи родини), М. Б. Мамюбеков — секретар (чотири особи родини), Салтан Хатум машиністка (дві особи родини), Над Алі Таїров — охоронець (дві особи родини), Ізмаїл Джалал-Огли — швейцар (дві особи родини), кур'єр Зейнал Акпер Огли — всього 18 осіб¹²⁷. «Дипломатичний пайок» отримували члени чехословацької та литовської місій, секретар австрійського посольства, представник українсько-російської змішаної комісії, економка їдальні, кур'єр, повар, секретар колегії НКЗС, завідувач прес-бюро, завідувач експраввідділом¹²⁸.

Захист іноземних громадян у «радянському раї» ставав нагальною необхідністю у зв'язку з наростанням необмеженого втручання «людей у формі», «з повноваженнями і без повноважень», які відбирали майно, виселяли з квартир, арештовували без пред'явлення звинувачень. Запроваджувана реєстрація всіх іноземних громадян викликала занепокоєння та обґрунтований страх за своє життя. Спробу спротиву обов'язковій «реєстровке» зробив харківський генконсул В. З. Дубинський у червні 1920 р. Демонструючи на конкретних прикладах порушень прав персидських під-

даних (секвестрування майна колишнього кондитера Абдула Таїрова, 44 тис. рублів — у дрібного торговця Мамеда Абасова, 4 тис. рублів та білизни — у Садика Огли Джафара; арешту без суда і слідства Вагана Халогляна, у якого родина із семи осіб залишилася без засобів для життя та ін.)¹²⁹, консул просив повернути майно, випустити арештованих і відмінити обов'язкову реєстрацію¹³⁰.

Питання про потребу захисту особистих прав виникло й серед членів харківської колонії турецьких підданих, яка з 1914 р. існувала без спеціального органу правління. Їхнє життя та майно так само залежали від волі радянських чиновників, які здійснювали так зване «изъятие излишков у буржуазии»¹³¹. Відправивши в червні 1920 р. до центрального управління надзвичайних комісій УСРР 17 заяв про арешт майна та затримання окремих осіб, турецькі громадяни сподівалися на позитивне вирішення проблеми. Натомість управління надзвичайними комісіями і НКЗС вирішили узгодити практику і розробити перелік предметів, які можна конфісковувати під час кампанії вилучення надлишків в іноземних підданих, «зادля уникнення непорозумінь і претензій з боку іноземних урядів»¹³². Іноземні піддані, які мали достатні документальні докази свого громадянства, визнавалися такими, що не становили винятку в питанні конфіскації майна.

У зв'язку із цими подіями в липні 1920 р. актуалізувалася потреба обрання уповноваженого з консульськими функціями. Порадником іноземних підданих залишався персидський генеральний консул у Харкові. Та 3 листопада 1920 р. Володимир Захарович Дубинський раптово помер. Документи

¹²⁵ ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 16, арк. 114.

¹²⁶ ЦДАВО України, ф. 4, оп. 2, спр. 275, арк. 3.

¹²⁷ Там само, арк. 4.

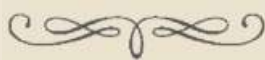
¹²⁸ Там само, арк. 48.

¹²⁹ ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 16, арк. 57.

¹³⁰ Там само, арк. 63.

¹³¹ Там само, спр. 726, арк. 44.

¹³² Там само, спр. 726, арк. 44.

діловодства, печатку й архів (п'ять в'язок) консульства вилучили представники НКЗС, залишивши кімнату померлого «під особисту охорону дружини Олени Олександрівни Дубинської»¹³³. За процедурою, все мали повернути новому консулові.

Харківська персидська колонія рішенням загального зібрання 7 листопада 1920 р. обрала генеральним консулом свого старосту, уродженця м. Хамадана Абдула Алі Таїрова та його помічником Мугбільбека Мамедова. Підтвердження повноважень новообрані репрезентанти перської колонії в Харкові мусили отримати в Москві¹³⁴. Та тижнем пізніше член персидського донвиконкому К. Зульфуміров провів у харківській мусульманській мечеті зібрання персидських підданих, на якому було обрано генеральним консулом харківського округу Вольдемара Депарма, колишнього персидського віце-консула в Петрограді, який залишив про свою діяльність найкращі спогади співвітчизників. Про цю подію, запротокольовану й засвідчену 231 підписом¹³⁵, та про «незаконність» і «недійсність» кандидатури А. Таїрова була скерована в Московський персидський виконавчий комітет телеграма та лист до НКЗС УСРР з вимогою передати печатку й архів консульства В. Депарму. До листа додавалася «переконлива» заява з 93 підписами¹³⁶. Однак Московське генеральне консульство надало повноваження А. А. Таїрову «до призначення нового представника персидського уряду в м. Харкові» й водночас дозволило продовжити роботу старости¹³⁷. Новий консул подав заяву до НКЗС щодо прийняття обов'язків із захисту прав та інтересів перських підданих у

Харкові та повернення документів і архіву консульства 29 листопада 1920 р. Московський персидський генконсул прозвітував своєму безпосередньому керівнику в Надзвичайне персидське посольство: «...функції харьковского генерального консульства, прерванные после смерти консула Дубинского 6 декабря вновь восстановлены»¹³⁸. Щоб залагодити напружену ситуацію із частиною громади, яка обрала консулом В. Депарма, А. А. Таїров запропонував його кандидатуру колонії турецьких підданих на посаду їхнього губернського уповноваженого. В. Депарма було обрано, а 4 лютого 1921 р. затверджено губвиконкомом. Конфлікт вичерпався.

Уже 14 лютого 1921 р. почав функціонувати технічний апарат консульства. Насамперед новий уповноважений звернувся до Харківського губвиконкому щодо надання йому права видавати охоронні грамоти на майно та житло турецьких підданих за зразком документів, які видавалися Київським губвиконкомом про звільнення від трудової мобілізації¹³⁹. Харківська міська влада не бачила потреби у видаванні таких грамот, з одного боку, через наявність серед турецьких громадян достатньо спекулянтів, торговців та осіб, котрі «живуть на нетрудові доходи», а з другого — чесних громадян, які користуються в радянських республіках усіма правами, наданими громадянам цих республік¹⁴⁰. Позицію Харківського губвиконкому підтвердив НКЗС, відмовивши у праві видавання охоронних грамот¹⁴¹. Невдовзі, 2 квітня, В. Депарма без пояснення причин заарештували¹⁴². Колонія звернулася до НКЗС щодо захисту свого голови та отримала лаконічну відповідь:

¹³³ Там само, спр. 16, арк. 29.

¹³⁴ Там само, спр. 17, арк. 29.

¹³⁵ ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 16, арк. 80.

¹³⁶ Там само, арк. 14.

¹³⁷ Там само, арк. 21.

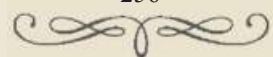
¹³⁸ Там само, арк. 33.

¹³⁹ Там само, арк. 36.

¹⁴⁰ Там само, арк. 36.

¹⁴¹ Там само, арк. 34.

¹⁴² Там само, спр. 17, арк. 55.

Генеральний консул США
ФРАНЦИЗ ХОРВАТ.

«Удовлетворить ходатайство не нахожу возможности. С. Ковалев»¹⁴³.

Крім персидського і грузинського консульства, в Харкові розпочали роботу різні іноземні представництва: Управління німецького уповноваженого (уповноважений Зігфрід Гай); Естонська репатріаційна комісія (голова Александр Тамман); Чехословацька комісія (голова Вацлав Бенеш); Литовська комісія (уповноважений Вітовт Мошинський); Австрійська комісія (повноважний представник для РРФСР і УСРР Франц Вагер)¹⁴⁴. Найбільшою за чисельністю дипломатичною установою було Польське посольство (67 співробітників) з консульським відділом (генеральний консул Франциск Хорват, віце-консул Міхаїл Свірський)¹⁴⁵.

У червні — липні 1921 р. російським радянським урядом, а за ним — і українським було видано низку актів, які регулювали зно-

сини між урядовими органами та іноземними представництвами. Виключне посередництво в таких зносинах надавалося НКЗС УСРР¹⁴⁶. Усі офіційні документи й акти набували легітимності лише за умови засвідчення представником НКЗС УСРР підпису іноземного представника за умови, що ці документи були створені в УСРР, та відповідного закордонного представника УСРР, якщо такі документи виходили від іноземних держав і громадських об'єднань поза межами УСРР¹⁴⁷.

Від 4 серпня 1921 р. року іноземні консульські установи мали організовувати свою діяльність відповідно до «Положения о консульских представителях в государственном рабоче-крестьянском правительстве УССР». Спеціально розробленою у зв'язку із цим інструкцією визначалося, що консули повинні працювати в тому місті, куди вони призначені. Про прибуття консула НКВС мало невідкладно повідомляти відповідному відділу¹⁴⁸. Після затвердження консула йому видавалося посвідчення з фотографією, в якому вказувалося місце перебування (консульський пункт) і округ, у межах якого здійснюватимуться консульські функції. Завдання консула окреслювалося як захист інтересів окремих громадян країни, яку він представляє. Наголошувалося, що до обов'язків консула не належать захист державних інтересів та дипломатичне представництво.

Без дозволу НКЗС консули не мали права призначати своїх представників або відкривати свої відділення і зобов'язувалися контактувати з місцевими органами влади виключно через уповноваженого НКЗС або іноземний підвідділ губвиконкому, якщо в консульському пункті немає уповноваженого НКЗС. Із питань реалізації укладених торговельних

¹⁴³ ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 17, арк. 55.

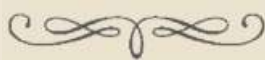
¹⁴⁴ Там само, спр. 78, арк. 71–73.

¹⁴⁵ Там само.

¹⁴⁶ Там само, спр. 733, арк. 7.

¹⁴⁷ Там само.

¹⁴⁸ Там само.

угод консул мав право контактувати з місцевими уповноваженими Наркомату зовнішньої торгівлі в консульському пункті або в межах консульського округу. У разі порушення цієї умови НКЗС мало залишати звернення іноземного консульства без відповіді і спрямовувати його до НКВС. Консули не мали права посилати шифровані телеграми, дипломатичних кур'єрів і секретні пакети. У разі хвороби або смерті консула його обов'язки доручалися іншій особі з дозволу НКЗС через посередництво НКВС та іноземного підвідділу губвиконкому. Недоторканність консулів та їхнього майна визначалася із застереженням щодо відсутності обґрунтованих підозр у протиправних діях, що давало підстави для ігнорування в разі потреби норми про заборону на реквізицію, конфіскацію майна чи арешт консула. Тим самим за діяльністю іноземних консулів на території радянської України офіційно закріплювався потрібний контроль: іноземний підвідділ губвиконкому, НКВС і НКЗС. Додатковий тотальний «нагляд» здійснювало ГПУ.

Чи не єдиною офіційною «пільгою» для іноземних представників (у тому числі консулів), які відповідно до своїх службових обов'язків користувалися екстериторіальністю, був дозвіл на користування вогнепальною зброєю «без установлення на сей предмет у нас разрешений»¹⁴⁹. Співробітники, які не мали права екстериторіальності, отримувати дозвіл на вогнепальну зброю індивідуально й лише за умови взаємності: якщо такий дозвіл видавався співробітникам українських представництв відповідних категорій¹⁵⁰.

7 жовтня 1922 р. ГПУ УСРР запровадило правила реєстрації членів іноземних представництв в УСРР. Відтоді керівники та спів-

робітники представництв мали отримувати в НКЗС особливі посвідчення з виокремленням категорій: а) дипломатичні картки (для дипломатичних представників); б) посвідчення консульських представників; в) посвідчення службовців представництв. Відомості про видані посвідчення вносилися до спеціального реєстру, в якому фіксувалися номер посвідчення, прізвище, ім'я та по батькові службовця, назва держави, яку він представляв, ранг, місце проживання і територія, на яку поширювалася його компетенція, документ, на підставі якого видане посвідчення. У посвідченнях 1-ї та 2-ї категорій на дипломатичних і консульських представників містилися витяги з відповідних декретів про права і пільги цих представників. У разі вибуття представника він був зобов'язаний повернути посвідчення, про що робилася спеціальна позначка. На перше число кожного місяця витяг з реєстру виданих посвідчень направлявся до ГПУ¹⁵¹.

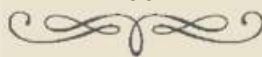
Подальше обмеження прав іноземних місій запровадила колегія НКЗС на засіданні 20 липня 1923 р. Видавання іноземцям віз на виїзд, дипломатичних та службових паспортів, а також нагляд за дотриманням законодавства українським урядом у галузі прав та обов'язків іноземців і виконання договорів з іноземними державами належало до компетенції Уповноваженого НКЗС СРСР в УСРР. Надалі відкриття чи продовження повноважень іноземним консульствам мало відбуватися лише за дозволом НКЗС СРСР¹⁵².

¹⁴⁹ ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 64, арк. 71.

¹⁵⁰ Там само, арк. 72.

¹⁵¹ Там само, спр. 78, арк. 65.

¹⁵² ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 15, арк. 115.

§ 5. КОНСУЛЬСЬКІ ПИТАННЯ
В ДІЯЛЬНОСТІ УПРАВЛІННЯ
УПОВНОВАЖЕНОГО
НКЗС СРСР
ПРИ УРЯДІ УСРР

20 вересня 1923 р. НКЗС УСРР постановою ВУЦВК¹⁵³ був реорганізований в Управління Уповноваженого НКЗС СРСР при уряді УСРР, безпосередньо підпорядковане і підзвітне передусім загальносоюзному НКЗС, на який покладалося «відання» зовнішньополітичною діяльністю на території СРСР¹⁵⁴. Місцем його розташування залишився Харків як столиця республіки. Відповідно змінили статус і уповноважені НКЗС УСРР у Києві та Одесі, які стали агентами НКЗС СРСР у Києві та Одесі.

Для проведення на території УСРР заходів НКЗС СРСР запроваджувався інститут уповноваженого СРСР при уряді УСРР, якому надавалося право вирішального голосу на правах керівника відомства, народного комісара УСРР. Уповноваженому підпорядковувалися агенти НКЗС в Одесі та Києві. До їхніх обов'язків входило спостереження за реалізацією на території УСРР декретів і розпоряджень уряду СРСР, пов'язаних з правами та обов'язками іноземних підданих; за виконанням міжнародних договорів та інших міжнародних зобов'язань; видавання дозволів для в'їзду на територію СРСР іноземців на підставі порядку, встановленого НКЗС СРСР; видавання дипломатичних паспортів; зносини від імені Уряду УСРР з іноземними представництвами, акредитованими при уряді УСРР та його місцевих органах¹⁵⁵.

Права, обов'язки та завдання Уповноваженого НКЗС СРСР при уряді УСРР у загальних

¹⁵³ ЦДАВО України, ф. 2, оп. 2, спр. 466, арк. 2.

¹⁵⁴ Див.: Стрельникова І. Ю. Правовий статус Уповноваженого Народного комісаріату закордонних справ СРСР при Раді народних комісарів УСРР (1923–1929 рр.) // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – Симферополь, 2010. – Т. 23 (62). – № 1. – С. 420–428. – (Серия «Юридические науки».)

¹⁵⁵ ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 26, арк. 172.

рисах визначалися «Положенням про Народний комісаріат закордонних справ СРСР»¹⁵⁶ та «Загальним положенням про народні комісаріати СРСР»¹⁵⁷ від 12 листопада 1923 р. Щодо кандидатури Уповноваженого право попереднього погодження мав ВУЦВК, але призначався він (як і заступники Уповноваженого) та звільнявся за поданням НКЗС СРСР постановою РНК СРСР і за посадою входив до складу РНК УСРР.

Першим Уповноваженим НКЗС СРСР при уряді УСРР став О. Г. Шліхтер, кандидатуру якого Президія ВУЦВК погодила 15 серпня 1923 р.¹⁵⁸ Відповідно до своїх посадових обов'язків він мав інформувати ВУЦВК, його Президію та РНК УСРР про діяльність НКЗС СРСР та звітувати про свою діяльність перед НКЗС СРСР і РНК УСРР і ВУЦВК (після змін та доповнень 1926 р. — з обов'язковою вимогою повідомлення про доповіді українському урядові союзний НКЗС)¹⁵⁹. До компетенції Уповноваженого НКЗС СРСР при уряді УСРР входило інформування ВУЦВК і РНК УСРР про діяльність НКЗС СРСР та відповідно НКЗС СРСР — про важливі для загальносоюзної політики зносини УСРР з іноземними державами; зносини з центральними й місцевими установами на території УСРР із питань діяльності іноземних консульств та інших іноземних представництв, іноземних морських і річкових суден, становища інозем-

них громадян та з інших питань, віднесених до компетенції НКЗС; зносини від імені НКЗС з консульськими та іншими офіційними представниками іноземних держав на території УСРР; видавання дипломатичних і службових паспортів громадянам СРСР, віз іноземним громадянам, посвідчення документів осіб, які виїжджали за кордон тощо¹⁶⁰. Виконання цих завдань забезпечував особовий склад Управління Уповноваженого НКЗС СРСР при уряді УСРР, структура якого охоплювала загальну канцелярію, економіко-правовий відділ, бюро друку, відділ зв'язку, господарську частину і бухгалтерію.

У березні 1925 р. О. Шліхтер через невістіні відомості, що надходили з-за кордону (ніби переважна більшість відмов у прийнятті громадянства СРСР припадала на українців, за переклад документів з української мови на російську стягувався консульський збір тощо), зробив спробу реанімувати питання «українських консульських столів». З його ініціативи політбюро ЦК КП(б)У прийняло проект положення «про українські консульські столи при повпредствах СРСР за кордоном в країнах, де є інтереси України, тобто насамперед у Варшаві, Празі, Відні, Берліні та Парижі»¹⁶¹. Колегія НКЗС СРСР категорично відхилила українську ініціативу. У серпні 1925 р. рішенням Політбюро ЦК КП(б)У постійне представництво УСРР у Москві «з метою прискорення розв'язання питань української закордонної роботи в союзних інстанціях» було зобов'язане «слідкувати за швидкістю проходження питань по вказівках уповноваженого НКЗС»¹⁶².

¹⁵⁶ Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства РСФСР. — 1923. — № 107. — Ст. 1033; Сборник законов и распоряжений рабоче-крестьянского правительства СССР. — 1926. — № 60. — Ст. 448.

¹⁵⁷ Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства РСФСР. — 1923. — № 106. — Ст. 1031.

¹⁵⁸ ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 95. арк. 312 зв.

¹⁵⁹ Сборник законов и распоряжений рабоче-крестьянского правительства СССР. — 1926. — № 60. — Ст. 448.

¹⁶⁰ Там само.

¹⁶¹ Кульчицький С. В., Павлюк О. В., Кірсенко М. В. Проблеми українських консульських столів// Нариси з історії дипломатії України/ За ред. В. А. Смолія. — К.: Вид. дім «Альтернативи», 2001. — С. 449.

¹⁶² Там само. — С. 445.

Наступні спроби, з урахуванням цієї постанови, повернутися до питання українських столів також не мали успіху. Одне призначення у сфері консульської діяльності ЦК КП(б) У зробило в травні 1926 р. — посаду генерального консула при Уряді УСРР у Парижі обійняв за сумісництвом директор філії Московського народного банку в Парижі О. Полоцький. Новопризначений консул зосередив свою діяльність на роботі серед української еміграції з метою переконання повернутися

на батьківщину. Однак постпредство СРСР не визнавало його легітимним. Не був поставлений до відома О. Шліхтер і щодо призначення консула в Польщі. Комісія в закордонних справах при політбюро ЦК КП(б)У припинила існування 9 липня 1926 р. Від 1929 р. за відсутності в Конституції УСРР норм про зовнішньополітичну діяльність робота Уповноваженого НКЗС СРСР при уряді УСРР дедалі більше втрачала актуальність і була припинена з посиленням радянської централізації.

§ 6. КОНСУЛЬСЬКІ
ПИТАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ
ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО
ВІДОМСТВА УРСР
(1944–1990 РР.)

Право здійснювати зовнішньополітичну діяльність Українській РСР, як і іншим союзним республікам, було повернуто 1 лютого 1944 р. ухваленням Верховною Радою СРСР Закону «Про надання союзним республікам повноважень у галузі зовнішніх зносин та про перетворення у зв'язку з цим Народного комісаріату закордонних справ із загальносоюзного в союзно-республіканський народний комісаріат». Кардинальна зміна поглядів Москви на принципи зовнішньої політики під час Другої світової війни зумовлювалася передусім не раптовим усвідомленням прав союзних республік на самостійне встановлення міжнародних зв'язків, а, радше, прагненням Й. Сталіна отримати можливість максимальної участі у створюваній Організації Об'єднаних Націй.

НКЗС УРСР відновлював діяльність відповідно до постанови Політбюро ЦК КП(б) У і Указу Президії Верховної Ради УРСР від 5 лютого 1944 р.¹⁶³ Відповідні зміни до Конституції УРСР внесла Верховна Рада УРСР законом, ухваленим 4 березня 1944 р. Зокрема, в ст. 15-б УРСР надавалося право «вступати в безпосередні зносини з іноземними державами, укладати з ними угоди і обмінюватися дипломатичними і консульськими представниками»¹⁶⁴, брати участь у міжнародних конференціях.

Розташувалося зовнішньополітичне відомство на перейменованій з Єлизаветинської на честь київської Надзвичайної комісії, яка діяла тут у перші роки радянської влади, вулиці Чекістів (нині — вул. Пилипа Орлика) в будинку № 1, спроектованому архітектором П. Ф. Альошиним для поміщика Миколи Вікторовича Ковалевського, названому через своєрідну стилізацію «арабським будинком».

¹⁶³ Галузевий державний архів МЗС, ф. 1, оп. 1, спр. 1, арк. 1.

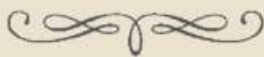
¹⁶⁴ Там само, арк. 2.

М. Київ, вул. Пилипа Орлика, 1.
Сучасне фото А. Малішевського.

На НКЗС УРСР покладалися завдання забезпечувати членство Української РСР в ООН та інших міжнародних міжурядових організаціях, представництво на міжнародних конференціях політичного, правового, економічного та науково-технічного характеру; організаційне забезпечення питань, пов'язаних із членством Української РСР у міжнародних договірних відносинах (оформлення, підписання, ратифікація, контроль за виконанням); аналіз політичних та економічних питань міжнародного становища,

політики зарубіжних держав щодо СРСР та УРСР, підготовка відповідних інформаційних повідомлень та пропозицій; проведення зовнішньополітичної пропаганди, роботи з осередками української еміграції; контакти з іноземними журналістами в УРСР, організація прес-конференцій; проведення протокольних заходів, пов'язаних з перебуванням в УРСР делегацій та офіційних осіб іноземних держав; контакти зі співробітниками іноземних дипломатичних представництв в Українській РСР; вирішення питань консульського

характеру тощо. Першим, відповідно до Указу Президії Верховної Ради УРСР від 5 лютого 1944 р., очолив комісаріат відомий український драматург і громадський діяч О. Є. Корнійчук, переведений на цю посаду з посади заступника наркома закордонних справ СРСР у справах слов'янських країн. Призначення керівником української дипломатії особи, далекої від цієї сфери, не свідчило про можливість ведення республікою самостійної зовнішньої політики. Показовим у цьому сенсі був початок діяльності наркома.

*Корнійчук Олександр
Євдокимович
(25 травня 1905 — 14
травня 1972)*

Упродовж своєї нетривалої діяльності (лютий — липень 1944 р.) О. Корнійчук устиг подати в Москву М. Хрущову проект концепції організації НКЗС УРСР, яка не мала принципових відмінностей від структури комісаріату 1920-х рр. Передбачалося розгорнути діяльність відділів наркомату для організації зв'язків з іноземними державами: першого (з Польщею, Румунією, Чехословаччиною), другого (з Великою Британією та США), третього (з Болгарією, Югославією, Угорщиною, Грецією, Туреччиною), четвертого (з Німеччиною), а також протокольного, правничого, консульського, відділу друку, кадрів, шифрувального, адміністративно-господарського. Складовою концепції було відновлення підготовки кадрів для дипломатичних представництв та консульських установ. Важливим

напрямом зовнішньополітичної діяльності О. Корнійчук вважав пропагандистську діяльність (у тому числі в закордонній пресі) та залучення до популяризації ролі України «як великої європейської держави» та її внеску в боротьбу з гітлерівською Німеччиною, її політичного, економічного та культурного розвитку за роки радянської влади журналістів, письменників, учених. За час перебування на посаді О. Корнійчука проект не було реалізовано. У структурі НКЗС УРСР розпочали функціонування політичний, протокольно-консульський, секретно-шифрувальний відділи та відділ кадрів і управління справами, секретаріат міністра.

12 липня 1944 р. на посаді наркома закордонних справ О. Корнійчука змінив Д. З. Мануїльський¹⁶⁵, який володів кількома іноземними мовами, мав європейську освіту й дипломатичний досвід (зокрема був заступником голови мирної делегації РСФРР в Українській Державі у 1918 р.) та довів особисту відданість «вождю». На чолі зовнішньополітичного відомства, яке від 15 березня 1946 р. отримало статус міністерства, Д. Мануїльський залишався до 1952 р.

Уже в перші дні своєї діяльності на посаді наркома Д. Мануїльський видав наказ про організацію в НКЗС лекцій з історії України, її культури, географії та економіки з метою підвищення теоретичних знань робітників НКЗС¹⁶⁶.

Восени 1944 р., на підставі рішень уряду від 9 вересня та наркома освіти УРСР від 18 жовтня, для метою організації підготовки кадрів для діяльності у сфері зовнішніх зв'язків і зокрема практичних працівників НКЗС у Київському університеті був створений факультет міжнародних відносин¹⁶⁷. Спеці-

¹⁶⁵ ГДА МЗС, ф. 1, оп. 1, спр. 2, арк. 28.

¹⁶⁶ Там само, арк. 29.

¹⁶⁷ Інститут міжнародних відносин / За заг. ред. В.

ального консульського відділення факультет не мав. Від 1950 р. тут готували фахівців за спеціальностями «історик-міжнародник» та «юрист-міжнародник», а від 1953 р. ще й за спеціальністю «референт-перекладач».

Консульські питання зосереджувалися в діяльності протокольно-консульського відділу, який працював відповідно до положень та інструкцій з консульських питань, вироблених у МЗС СРСР. 1948 р. з відкриттям у Києві Генерального консульства Польської Республіки «роботу з консульством Польщі» було віднесено до його ключових завдань. Крім того, на відділ покладалася організація прийому іноземних делегацій, зв'язку радянських установ з іноземцями й іноземними установами; відповіді на запити радянських громадян; підготовка документів іноземних громадян для Президії Верховної Ради УРСР щодо оформлення громадянства СРСР; контроль за готелем «Інтурист», сприяння діяльності Ін'юрколегії щодо вирішення питань майнового характеру радянських громадян, котрі мали майно за кордоном; сприяння роботі відділу віз і реєстраційного управління МВС УРСР щодо реєстрації іноземних громадян, які проживають на території УРСР, тимчасово або постійно, а також зв'язок з консульським управлінням НКЗС СРСР і паспортне обслуговування радянських громадян, котрі приїжджали в УРСР з-за кордону у відпустки¹⁶⁸. Відділ очолював В. Д. Стадник, до особистої відповідальності якого належали контакти з іноземним консульством.

Упродовж 1949 р. польське консульство надіслало до протокольно-консульського відділу 1368 запитів, 106 із них були перенаправлені до РАГС, 84 — до архівного управління, 77 — до ОВІР і 193 — до інших організацій: виконкомів, міністерств, Ін'юрколегії, на-

вчальних закладів. 428 листів-відповідей та 260 документів (архівних копій, дипломів, відомостей про місце проживання спадкоємців, родичів) відділ надіслав до консульства¹⁶⁹. Крім того, було передано бібліотеку професора-літературознавця Юліуша Кляйнера, пам'ятники Яну III Собеському та письменнику і драматургу графу Александру Фредро, інші культурні цінності.

Упродовж 1950-х років зі збільшенням кількості зарубіжних представництв навантаження протокольно-консульського відділу, який очолив В. М. Циба, невпинно зростало. У травні 1959 р. був запроваджений новий порядок проходження справ з витребування, легалізації документів та розшуку осіб, а все листування, пов'язане із цими питаннями, передане до компетенції протокольно-консульського. У зв'язку із цим колегія МЗС звернулася до ЦК КПУ з листом про збільшення штату відділу¹⁷⁰. Інші завдання відділу полягали в реєстрації дипломатичного і службового персоналу генконсульств, забезпечення працівників консульств і членів їхніх сімей консульськими картками, оновлення і доповнення досьє інструкцій та угод щодо в'їзду до СРСР та виїзду за кордон, витребування документів з міжнародно-правових та консульських питань. Відділ указав Консульському управлінню МЗС СРСР на деякі розходження між Інструкцією про витребування документів з СРСР за кордон і практикою, а саме: у питанні розкриття міри збереження архівних документів та щодо легалізації документів для країн, не вказаних в інструкції¹⁷¹.

1959 р. в структурі МЗС УРСР з'явився відділ преси, до завдань якого, серед інших, належали й відповідні контакти з іноземними консульствами. Діяльності нового відділу

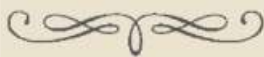
В. Скопенка. — К. : Знання України, 2004. — С. 9.

¹⁶⁸ ГДА МЗС, ф. 1, оп. 1, спр. 222, арк. 2.

¹⁶⁹ ГДА МЗС, ф. 1, оп. 1, спр. 223, арк. 2.

¹⁷⁰ ГДА МЗС, ф. 1, оп. 2, спр. 777, арк. 33.

¹⁷¹ Там само, спр. 1361, арк. 3.

особливої ваги надавав міністр закордонних справ УРСР Л. Х. Паламарчук, у біографії якого було й головування в радіокомітеті при РНК УРСР (1941–1942), і редагування газети «Советская Украина» (1943–1952). Спеціально присвячене питанням роботи цього відділу засідання колегії МЗС УРСР констатувало недостатню активність його роботи. Ішлося про недоліки в роботі з іноземними консульствами з організації публікацій українських журналістів у польських та чехословацьких газетах, потребу систематичних публікацій в українській пресі, присвячених польсько-радянським, чехословацько-радянським договорам тощо¹⁷².

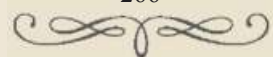
У середині 1960-х років МЗС СРСР оновив деякі положення та інструкції з консульських питань, якими належало послуговуватися в практичній діяльності МЗС УРСР. Ішлося про спрощення порядку відмови від радянського громадянства для осіб, які виїжджають на постійне проживання до Ізраїлю, відповідно до Указу Президії Верховної Ради СРСР від 17 лютого 1967 р.; про зміни редакції статті 21 Інструкції про прийом у громадянство СРСР і вихід з нього відповідно до постанови Президії Верховної Ради СРСР від 19 січня 1968 р.; про порядок реєстрації шлюбів іноземних громадян з радянськими громадянами в органах РАГС відповідно до Постанови Ради Міністрів СРСР від 6 серпня 1966 р.; про відміну легалізації документів про освіту, трудовий стаж та актив громадянського стану у взаєминах з Кубою на підставі обміну нотами між Посольством СРСР та МЗС Куби 20 і 27 вересня 1967 р.); про взаємну відмову від сплати консульського збору з 48 країнами та ведення переговорів з Австралією, Мексикою, Тунісом, Францією, Ефіопією, Румунією, внесених у тарифи консульських зборів СРСР, із

цього питання; про роз'яснення щодо скасування з 20 травня 1966 р. оплати за видавання віз радянським громадянам, які проживають у соціалістичних країнах; запровадження з 15 квітня 1968 р. нового порядку оформлення і розгляду клопотань про в'їзд у СРСР радянських та іноземних громадян строком до трьох місяців до радянських громадян; запровадження з 25 січня 1966 р. безвізового порядку в'їзду в СРСР зі службовою метою для громадян СФРЮ та Куби та з 27 серпня 1966 р. — туристів, які виїжджають у НРБ, УНР, НДР, ПНР, СРР, ЧССР, із 30 жовтня 1967 р. — до СФРЮ; спрощення з 1 червня 1967 р. оформлення порядку виїзду до країн РЕВ особам, які перебуватимуть там до 45 днів; надання права послам і консулам СРСР продовження до трьох місяців строку проживання радянських громадян за кордоном¹⁷³. Запроваджені зміни сприяли активізації контактів громадян інших країн з населенням СРСР, що, у свою чергу, потребувало відкриття нових консульств.

Упроваджувати в життя нові зміни 16 березня 1966 р. був призначений новий міністр закордонних справ Д. З. Білокопос шляхом переведення з посади завідувача відділу науки і культури, секретаря Донецького обкому КПУ, який залишався на посаді до 10 червня 1970 р. Як і попередник, він був істориком за фахом (1936 р. закінчив історичний факультет Харківського державного університету) і партійним працівником за покликанням. 15 жовтня 1969 р. Рада Міністрів УРСР прийняла постанову № 581-17 «Про покращення обслуговування генеральних консульств соціалістичних країн, акредитованих у м. Києві», відповідно до якої передбачалося збудувати п'ять особняків і житловий будинок на 45 квартир для співробітників генконсульств.

¹⁷² ГДА МЗС, ф. 1, оп. 2, спр. 777, арк. 31.

¹⁷³ Там само, спр. 2463 т, арк. 8–11.

Проектування покладалося на інститут «Київпроект», будівництво — на Головкиївміськбуд, функції замовника — на МЗС УРСР, які з вересня 1970 р. здійснювало управління капітального будівництва Київського міськвиконкому¹⁷⁴.

Зі збільшенням кількості іноземних консульств у Києві на початку 1970 р. у структурі МЗС УРСР був виокремлений консульський відділ, який очолив В. І. Ніколайко. 10 серпня 1970 р. призначення міністром закордонних справ отримав Г. Г. Шевель — випускник Харківського державного університету, комсомольський і партійний діяч, завідувач відділу пропаганди і агітації ЦК КПУ. Співпраця МЗС УРСР із іноземними консульствами за його десятилітнього керівництва покладалася на чотири відділи (протокольний, консульський, преси, управління справами) відповідно до специфіки їхньої діяльності. Протокольний відділ на чолі з В. М. Цибою здійснював представницьку роботу з генеральними консульствами; консульський — вирішував практичні консульські питання; відділ преси під керівництвом І. М. Непийводи займався організацією висвітлення протокольних заходів та пропагандистської роботи, надавав допомогу генконсульствам в організації та проведенні прес-конференцій, інформаційних зустрічей, вивченням становища української еміграції та «ворожої пропагандистської діяльності українських буржуазних націоналістів», підготовкою закритих інформаційних бюлетенів за результатами вивчення іноземної преси та преси «українських буржуазних націоналістів» тощо¹⁷⁵.

Взаємодію з іноземними генконсульствами в господарчій сфері здійснювали співробітники управління справами МЗС УРСР

(керуючий справами — Ф. І. Лисенко). Вони займалися питаннями відведення землі під будівництво приміщень генконсульств (вул. Гоголівська, 45–47), відселенням мешканців з будинків, визначених до реконструкції й подальшого розташування там генконсульств (вул. Малопідвальна, 31; вул. Госпітальна, 1), контроль за підготовкою технічної документації для будівництва приміщень генконсульств та за перебігом ремонту будинку для Генконсульства СРР у Бехтерівському провулку, 5; сприяння оформленню договорів між генконсульствами та житлово-експлуатаційними конторами, наданням санаторних путівок для працівників генконсульств, наданням приміщень для дач генконсульств НДР, ЧССР, ПНР, УНР, СРР тощо.

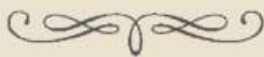
Основними консульськими питаннями, які належали до компетенції консульського відділу, були питання прийому іноземців та осіб без громадянства до громадянства Української РСР, в'їзду з-за кордону до Української РСР на постійне та тимчасове проживання, розгляд заяв громадян іноземних країн з майнових питань, витребування різноманітних документів про освіту, трудовий стаж (у тому числі витребування документів про трудовий стаж з-за кордону в разі, якщо архіви підприємств, установ та організацій не збереглися), громадянського стану, легалізації документів тощо.

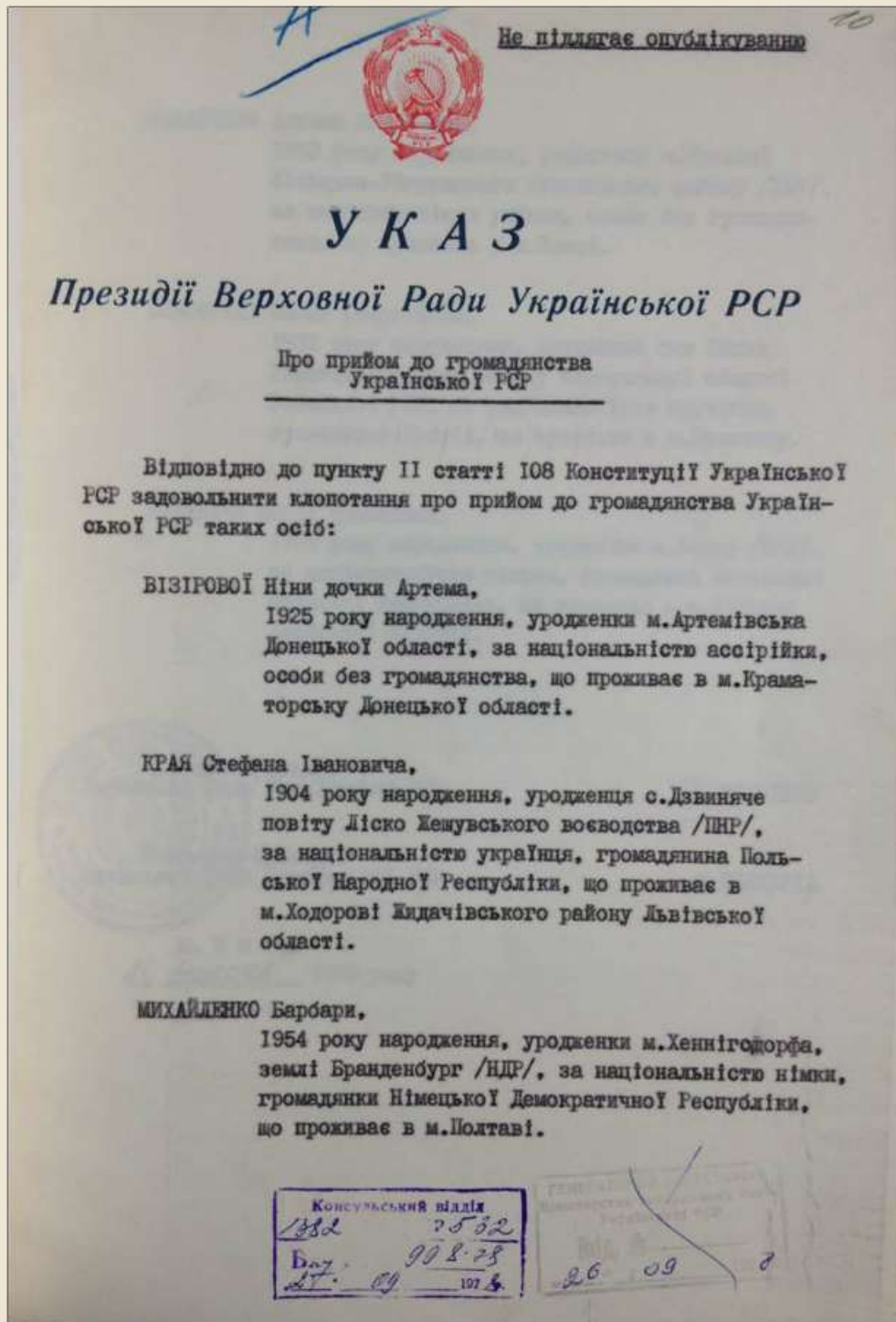
Упродовж першого року діяльності відділ отримав 13 789 вхідних документів, серед яких — листи Генерального консульства Польської Народної Республіки — 1831, ЧСР — 78, НДР — 4, Угорської НР — 57, листи щодо витребування документів за запитами радянських громадян і установ — 1127 тощо¹⁷⁶.

¹⁷⁴ ГДА МЗС, ф. 1, оп. 2, спр. 2136, арк. 174.

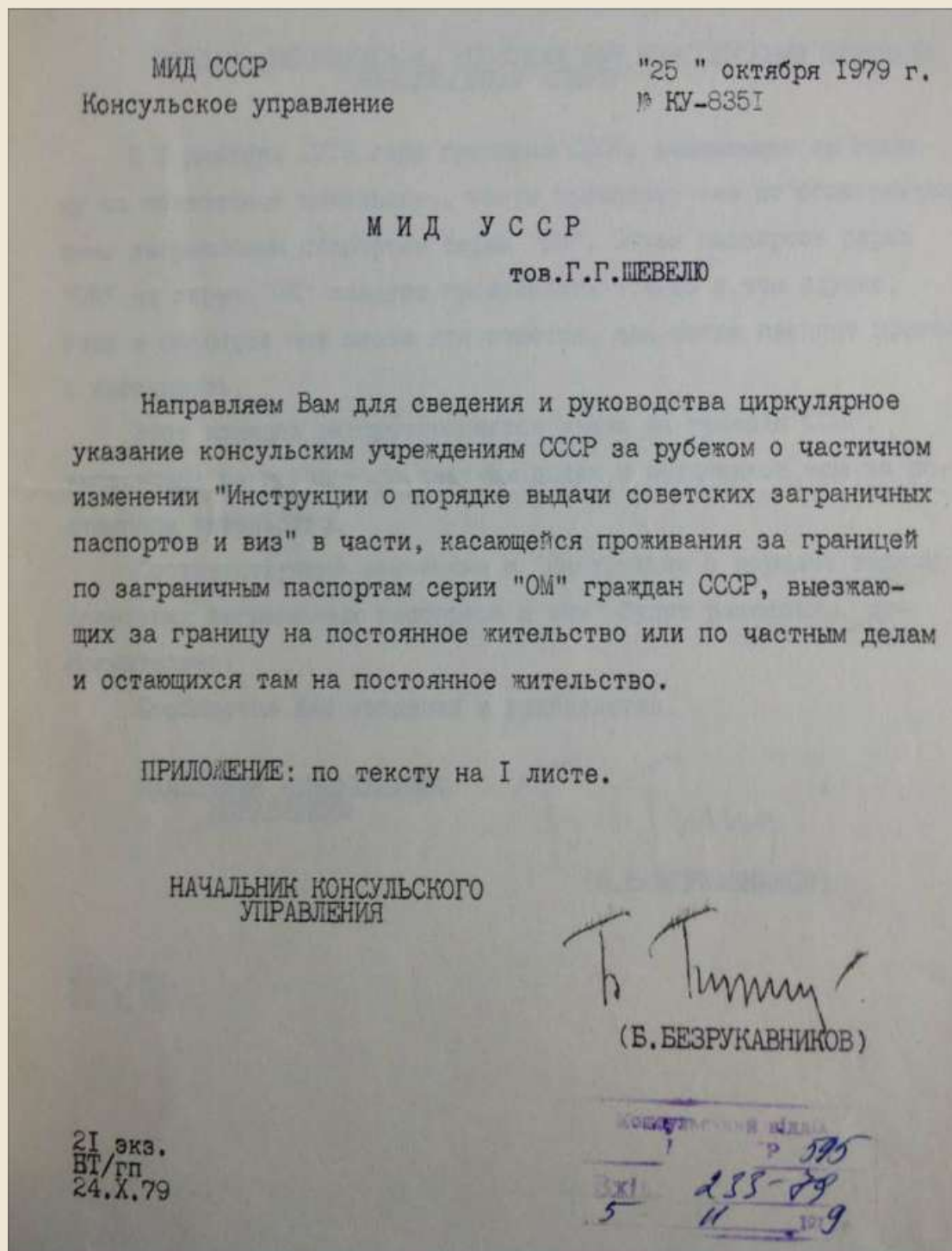
¹⁷⁵ Там само, спр. 2463 т, арк. 36.

¹⁷⁶ ГДА МЗС, ф. 1, оп. 2, спр. 2100, арк. 1.

Указ про прийом до громадянства УРСР
(з фондів Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України).

Інструкція про видачу віз
(з фондів Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України).

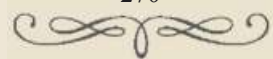
Переважна більшість звернень Генконсульства ПНР була певним чином пов'язана з підписанням у травні 1970 р. Угоди між Урядом СРСР і Урядом ПНР про взаємні безвізові поїздки громадян обох держав. Відповідно до цієї угоди, громадяни СРСР та ПНР могли вільно в'їжджати, виїжджати і рухатися транзитом через територію обох держав, а громадяни, які постійно проживали на території іншої держави, на батьківщину або в третю державу мали виїжджати відповідно до правил тієї держави, на територію якої в'їжджають. Компетентні органи обох держав зобов'язувалися обмінюватися інформацією з питань, пов'язаних з реалізацією положень угоди.

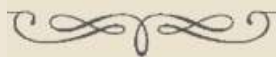
У зв'язку із затвердженням 22 вересня 1970 р. Радою Міністрів СРСР «Положення про в'їзд до СРСР та виїзд із СРСР» консульський відділ МЗС УРСР надіслав примірники положення до всіх генеральних консульств соціалістичних країн у Києві. Згідно з Положенням, право на в'їзд у СРСР мали радянські громадяни за чинними радянськими дипломатичними паспортами, службовими, загальногромадянськими закордонними паспортами, паспортами моряка і посвідками на повернення. Радянські громадяни, які постійно проживали за кордоном і мали закордонні паспорти, могли в'їхати в СРСР лише за наявності в паспортах відмітки про знаття з обліку у зв'язку з виїздом у СРСР, зробленої радянськими посольствами, місіями і консульствами. Іноземним громадянам та особам без громадянства дозволявся в'їзд у СРСР за чинними закордонними паспортами або за документами, що їх замінюють, за наявності в'їзних радянських віз.

Такі візи мали видавати радянські посольства, місії та консульства або (в окремих випадках) уповноваженими на це радянськими представниками. Аналогічні умови ставилися до виїзду із СРСР. Право на отримання дипло-

матичного паспорта надавалося членам і кандидатам у члени ЦК КПРС; членам і кандидатам у члени ЦК компартій союзних республік та іншим партійним діячам; голові Президії Верховної Ради СРСР і його заступнику; головам президій рад союзних і автономних республік та їх заступникам, депутатам та керівництву секретаріату Президії Верховної Ради СРСР; голові Ради Міністрів СРСР, його заступнику, головам Рад Міністрів союзних і автономних республік, міністрам, головам державних комітетів, членам колегій міністерств та іншим категоріям працівників міністерств і відомств; послам і посланникам СРСР, радникам, секретарям, аташе МЗС СРСР та МЗС союзних республік, а також радянським генеральним консулам, консулам, віце-консулам, консульським агентам і секретарям генеральних консульств і консульств, дипломатичним кур'єрам; військовим аташе та їхнім помічникам, торговим представникам та їхнім заступникам, головам і членам урядових делегацій СРСР і союзних республік на міжнародних конференціях та ін. Службові паспорти видавалися працівникам міністерств, відомств та інших державних установ, які виїжджали за кордон зі службовою метою, кореспондентом Телеграфного агентства СРСР при Раді Міністрів, газет «Известия» і «Правда».

Відповідно до своїх функцій співпрацював із генеральними консульствами протокольний відділ МЗС УРСР. До завдань внутрішньої роботи відділу належали складання списків особового складу генконсульств у Києві та Одесі, а також списків послів і керівників консульських установ СРСР за кордоном, реєстрація поїздок працівників генконсульств зі службовою метою по території УРСР та за межі республіки, видача консульських карток і посвідчень. Конкретні заходи з представницької роботи з генконсульствами та внутрішньої роботи планувалися щокварталу.

Окремий напрям діяльності консульського відділу складала робота з особами без громадянства з метою впорядкування їхнього правового статусу. На початок 1970-х років на території УРСР проживали понад 900 апатридів. Основні причини втрати цими особами громадянства полягали в прийнятті деякими країнами нових законів про громадянство, що не поширювалися на мешканців СРСР, позбавлення деяких осіб іноземного громадянства відповідними закордонними органами влади та припинення існування деяких держав. При цьому більша частина апатридів не прагнула отримати громадянство СРСР, оскільки користувалася пільгами, встановленими для осіб без громадянства (при отриманні квартири і поліпшенні житлових умов, непадгледості призову на дійсну військову службу, звільненню від сплати деяких податків), та основними правами, якими були наділені радянські громадяни¹⁷⁷.

У січні 1972 р. до консульського відділу надійшла «Інструкція про порядок оформлення виїзду з СРСР іноземних туристів, які втратили особисті документи», розроблена Головним управлінням з іноземного туризму при Раді Міністрів СРСР¹⁷⁸. Документом передбачалося, що в разі втрати національного паспорту іноземний турист мав подати заяву про факт утрати документа на ім'я керівника відділу «Інтуриста» (агенції або готелю) та особисто звернутися в посольство або консульство своєї країни для отримання документа, що посвідчує особу.

Для виїзду радянських громадян на постійне проживання до соціалістичних країн була встановлена процедура інформування ВВІР МЗС УРСР про згоду на виїзд радянського громадянина до певної країни та розроблений формуляр ноти із зазначенням

умови — «якщо на це буде повідомлено про згоду відповідної сторони»¹⁷⁹. Оформленням радянського громадянства і виходу з нього займалися центри звернень іноземців про прийняття в громадянство СРСР та звернень радянських громадян, котрі постійно проживали за кордоном, про вихід із громадянства СРСР. Звернення щодо набуття чи відмови від громадянства СРСР такі центри отримували від закордонних консульських установ СРСР і надавали громадянство СРСР на підставі указів Президії Верховної Ради Української РСР, які не підлягали опублікуванню¹⁸⁰.

1 вересня 1976 р. набув юридичної сили Консульський статут СРСР, відповідно до ст. 3 якого радянські консульські установи за кордоном у своїй діяльності мали послуговуватися не лише законодавством СРСР, міжнародними договорами та звичаями, а й законодавством союзних республік. Консульський відділ МЗС УРСР, наприкінці 1970-х років очолюваний Ю. Є. Єгоровим, надіслав тексти законодавчих актів УРСР, а в травні 1978 р. — нової Конституції Української РСР до всіх закордонних радянських установ¹⁸¹.

Нові зміни в процедурі оформлення виїзду радянських громадян з Радянського Союзу шляхом скасування вимоги про попереднє повідомлення місцевими органами МВС про запланований виїзд консульських підрозділів МЗС були запроваджені в травні 1979 р. Передбачалося, що за умови отримання позитивного рішення заявники звертатимуться безпосередньо до консульства або посольства за в'їзною візою, а після отримання дозволу на в'їзд органи МВС видаватимуть їм загальногромадянські закордонні паспорти¹⁸².

¹⁷⁷ ГДА МЗС, ф. 1, оп. 2, спр. 2463, арк. 25.

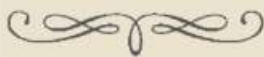
¹⁷⁸ Там само, арк. 1.

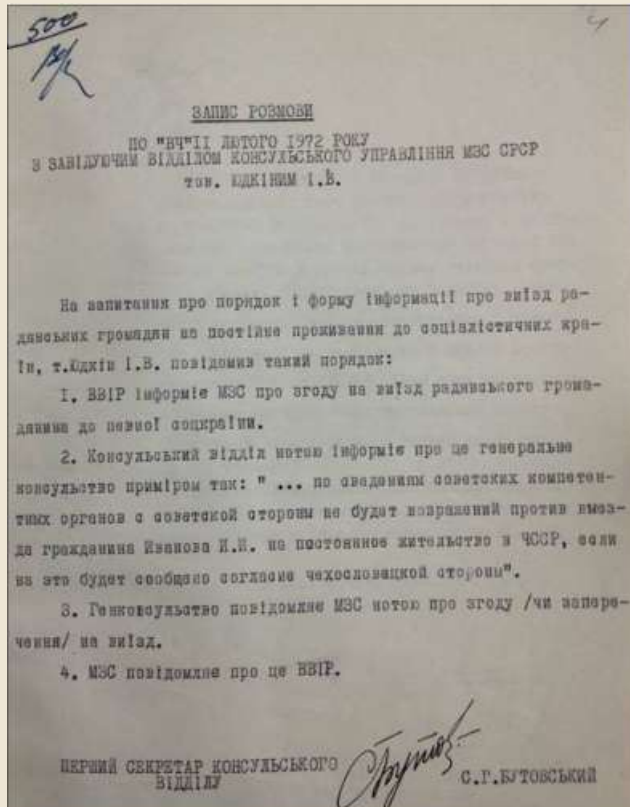
¹⁷⁹ Там само, спр. 2463 ж, арк. 4.

¹⁸⁰ ГДА МЗС, ф. 1, оп. 3, спр. 3700 б, арк. 1–10.

¹⁸¹ Там само, спр. 3700 в, арк. 1–7.

¹⁸² ГДА МЗС, ф. 1, оп. 3, спр. 3700 к, арк. 3.

Запит на виїзд
(з фондів Центрального державного архіву вищих
органів влади і управління України).

У жовтні 1979 р. відбулися зміни в правилах видавання радянських закордонних паспортів і віз, зокрема, в частині заміни загальногромадянських закордонних паспортів серії «ОМ» на паспорти серії «ОК». Ішлося про проведення заміни паспортів лише в разі непридатності його для використання або браку місця для проставляння відміток про візи. Відповідні зміни були внесені до «Інструкції про порядок видавання радянських закордонних паспортів і віз». Вироблені напрями діяльності консульського підрозділу МЗС Української РСР на підставі московських інструктивних матеріалів та під контролем МЗС СРСР залишалися незмінними до відновлення незалежності України.

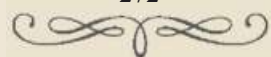
Новою формою співпраці протокольного та консульського відділів МЗС УРСР із іноземними генконсульствами стала «пропагандистська» робота з дружинами співробітників генконсульств¹⁸³. Розбудові діяльності консульського відділу в останні десятиліття перебування України у складі Радянського Союзу прислужилися І. Ф. Грищенко¹⁸⁴ та М. П. Макаревич¹⁸⁵, який очолював відділ 1986 р. Очолюваний М. П. Макаревичем відділ був на той час одним з найбільших у МЗС УРСР — його штат складався вже з 30 осіб, а функції залишалися сталими: видавання службових паспортів українським спеціалістам, які від'їжджали за кордон; витребування документів українських громадян з-за кордону та документів іноземців з українських відомств, захист українських громадян за кордоном, взаємодія з іноземними консульствами в Україні. 1990 р. М. П. Макаревич отримав призначення на посаду першого заступника міністра закордонних справ України, яку обіймав до 1994 р.

Останнім українським радянським міністром закордонних справ став В. О. Кравець, випускник факультету міжнародних відносин Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, партійний діяч, викладач історії КПРС. Свою дипломатичну кар'єру він почав з посади радника Постійного представництва Української РСР при ООН, а міністром закордонних справ був призначений з посади постійного представника Української РСР при ООН. 27 липня 1990 р. він передав посаду А. К. Зленку, якому судилося стати першим міністром закордонних справ незалежної України.

¹⁸³ ГДА МЗС, ф. 1, оп. 3, спр. 3893, арк. 3.

¹⁸⁴ Див.: Денисенко Анатолій, Туркевич Василь. Постпред України Іван Грищенко. Біографічне есе. — К., 2011. — С. 60.

¹⁸⁵ Див.: Макаревич Микола. Сторінки мого життя. — К., 2015. — С. 142–143.

§ 7. ПОВЕРНЕННЯ ІНОЗЕМНИХ
КОНСУЛЬСЬКИХ УСТАНОВ
В УКРАЇНУ:
РАДЯНСЬКА ДОБА
(1948–1990)

Першою іноземною консульською установою, яка розпочала діяльність у Києві після повернення відносної самостійності зовнішньополітичному відомству радянської України було Генеральне консульство Польської Республіки, розташоване на вул. К. Лібкнехта (нині Шовковична), 29¹⁸⁶.

Установлення консульських зносин із Польщею та Чехословаччиною належало до основних позицій плану роботи МЗС Української РСР на 1947 р.¹⁸⁷ Польський генеральний консул Александр Хлонд прибув до української столиці 16 вересня 1947 р. Призначення в радянську республіку він обрав свідомо, відмовившись від направлення до Лондона і мотивуючи це бажанням «працювати серед друзів, а не там, де будуть оточувати вороги»¹⁸⁸. Приватним, не афішованим, мотивом був стан здоров'я консула, через який кліматичні умови Києва йому імпонували більше. А. Хлонд володів російською мовою й планував вивчити в Києві українську. Віце-консулом був призначений Павло Влонский.

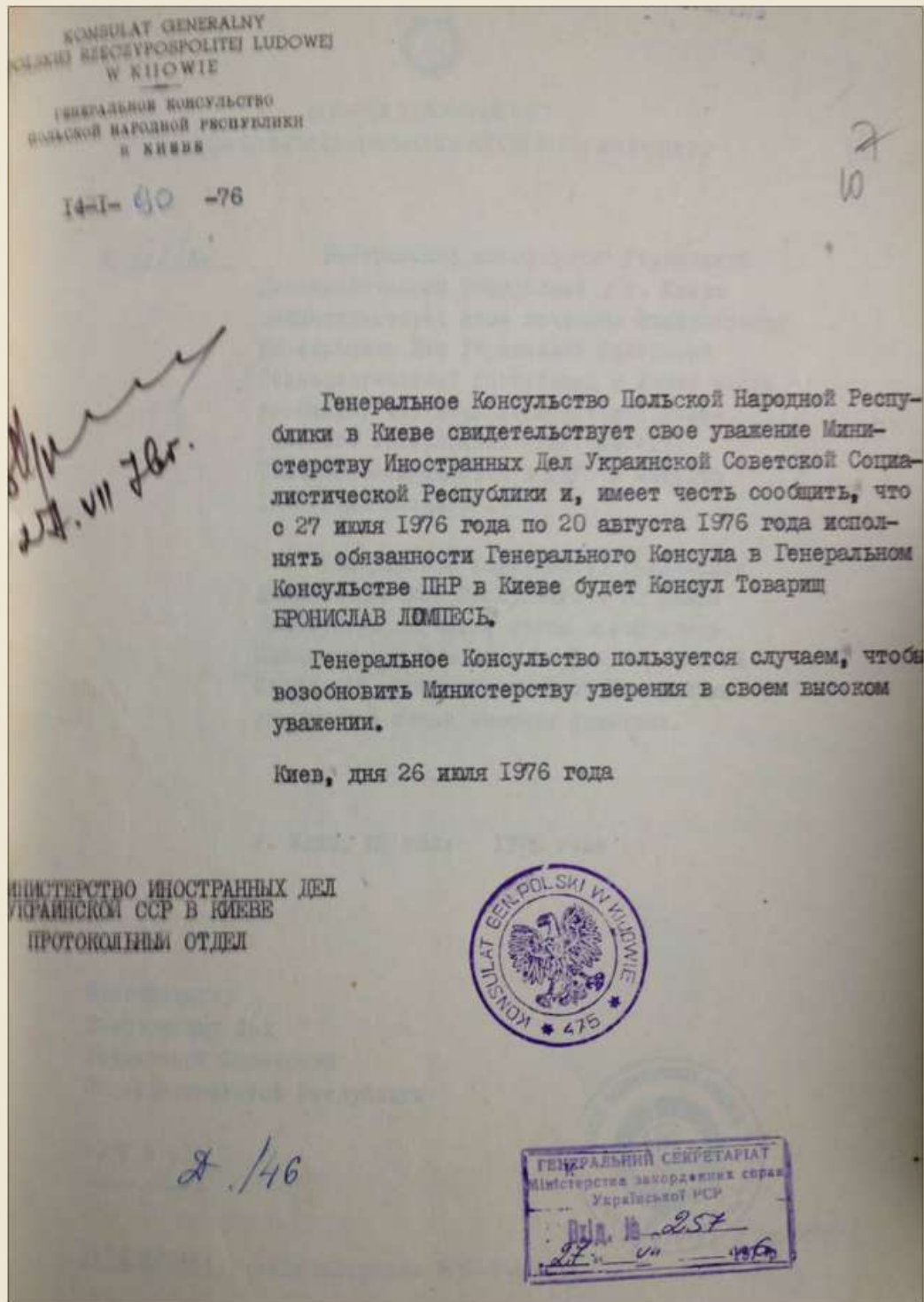
Офіційно діяльність генерального консульства почалася 1948 р. Межі консульського округу охоплювали всю територію УРСР. 1950 р. його змінив Маріан Валентинович Цеслік (1901 р. н.). Посаду аташе консульства обійняв 29-річний Генрих Йосипович Гордон, одружений з громадянкою СРСР, уродженкою Москви, Зоєю Коршуновою¹⁸⁹. Третім польським консулом у Києві стала жінка — Ванда Міхалевська.

¹⁸⁶ ГДА МЗС, ф. 1, оп. 1, спр. 283, арк. 27.

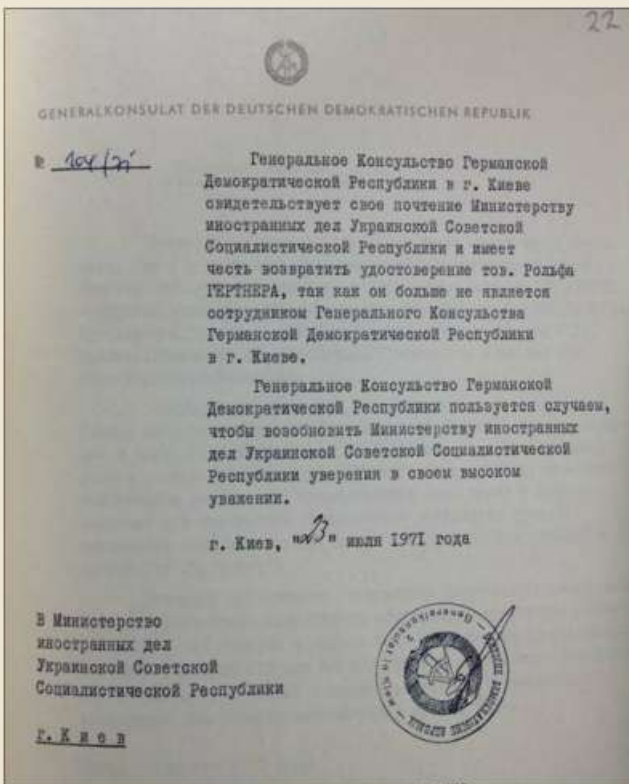
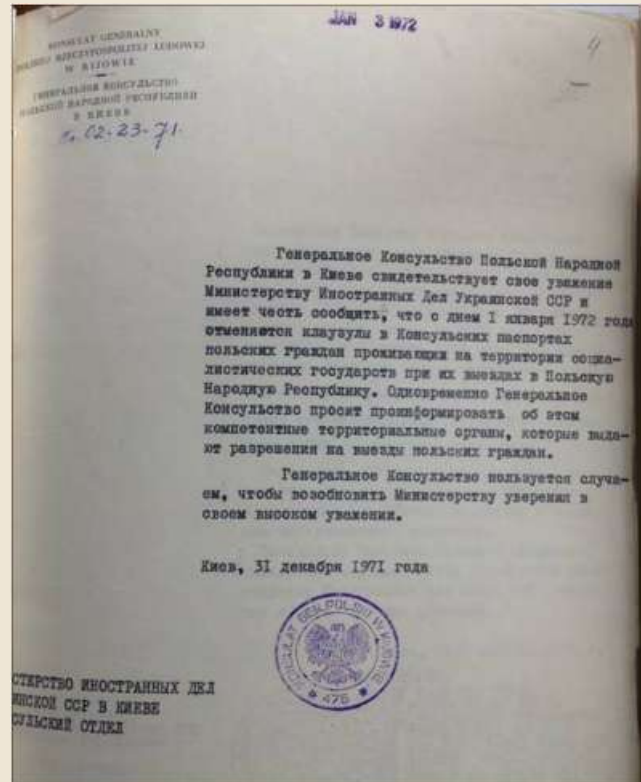
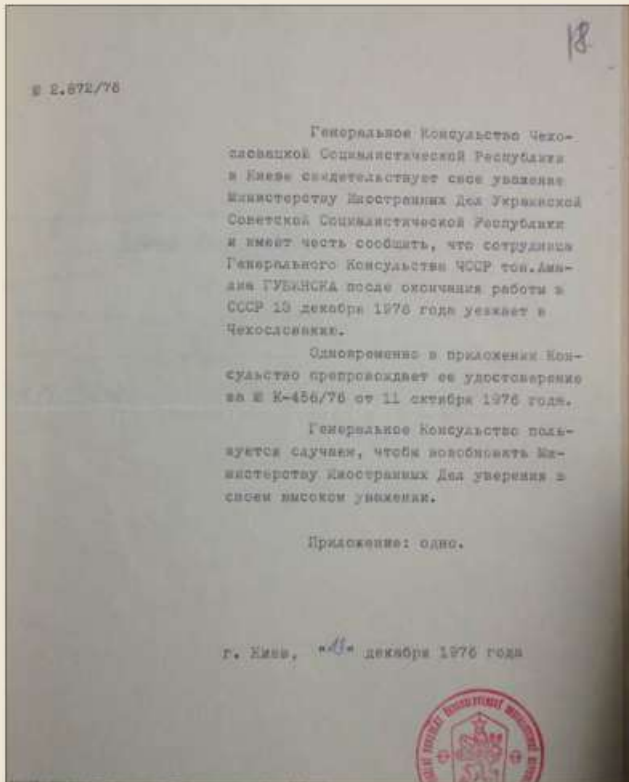
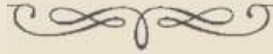
¹⁸⁷ Див.: Камінський Є. Є. Повоєнна дипломатія Української РСР // Нариси з історії дипломатії України... – С. 560.

¹⁸⁸ ГДА МЗС, ф. 1, оп. 1, спр. 145, арк. 47.

¹⁸⁹ Там само, спр. 283, арк. 28.

Лист до МЗС УРСР про призначення Генерального консула Польщі в Києві.
(З фондів Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України).

Нота Генконсульства ЧСР до МЗС УРСР
про завершення повноважень співробітників
консульства в Києві.

Нота Генконсульства ПНР до МЗС УРСР
про відміну клаузили в консульських паспортах
польських громадян.

Нота Генерального консульства Німецької
Демократичної Республіки до МЗС УРСР
про завершення повноважень співробітників
консульства в Києві.

(З фондів Центрального державного архіву вищих
органів влади і управління України).

Серед перших іноземних консульських установ у Києві повоєнного часу було й Генеральне консульство Чехословацької Республіки¹⁹⁰. У грудні 1958 р. на посаду віце-консула було призначено Геннадія Йосиповича Цодра, юриста за освітою. Новопризначений представник, попри молодий вік (йому виповнилося 30 років) уже мав досвід роботи в секретаріаті Всесвітньої федерації демократичної молоді (в Угорщині) та завідував сектором економічних зв'язків радянського відділу МЗС Чехословацької Республіки¹⁹¹. Перший візит він наніс МЗС УРСР і був прийнятий заступником міністра С. О. Сліпченком. Уже у вересні 1960 р. Г. Цодр був переведений до Москви, в Посольство ЧССР у СРСР. На посаді його змінив випускник дипломатичної школи, співробітник радянського відділу МЗС Чехословаччини Рудольф Мартишко¹⁹². Посаду генерального консула ЧССР у Києві обіймав І. І. Горак.

Генеральне консульство НДР очолив консул Г. Фогель. На посаді генерального консула Генерального консульства Угорської Народної республіки розпочав діяльність Вільмош Кошич (його невдовзі змінив Ласло Ваці), консула — Йожеф Уграї та віце-консула — І. Леваї.

У співпраці іноземних консульств із МЗС УРСР важливу роль відігравали ритуали привітання з радянськими святами¹⁹³. Діяльність іноземних консульств відбувалася під пильним контролем МЗС. Згідно з Указом Президії Верховної Ради СРСР від 16 грудня 1947 р., відносини державних установ УРСР, їхніх посадових осіб з установами та посадовими особами іноземних держав, які перебувають за кордоном або мають представни-

цтва чи перебувають на території УРСР, здійснювалися лише через МЗС УРСР. Водночас відомості про нових співробітників консульських установ, які прибували в країну призначення, в обов'язковому порядку передавалися до МЗС СРСР. Відповідальність у цій сфері покладалася на протокольно-консульський відділ. Окрім офіційних заходів, відділ організовував для консульських працівників екскурсії (на Дарницький комбінат шовкового волокна, Інститут електрозварювання імені Патона АН УРСР, Інститут кібернетики АН УРСР, відпочинковий виїзд на Десну), перегляди вистав у театрах, організовував проходження запитів іноземних консульств.

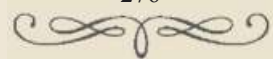
Консульські запити були різноманітними. Поряд із діяльністю, пов'язаною з відновленням чи наданням громадянства, майновими правами іноземних громадян та з'ясуванням інформації про родичів, отриманням дозволу на відвідання могил родичів консульства сприяли започаткуванню двосторонніх контактів між різними організаціями своїх країн та українськими установами. Усі контакти здійснювалися через посередництво протокольно-консульського відділу. До кінця 1960-х років у Києві діяли вже п'ять консульств: ПНР, ЧССР, НДР, УНР, СФРЮ. Звернення, які стосувалися безпосередньо консульських питань, іноземні консульства порушували перед консульським відділом МЗС УРСР. Передбачаючи розвиток автотуризму, німецьке консульство подало запит до МЗС УРСР про вирішення питань, пов'язаних з аваріями, що трапляються на території УРСР з автотуристами — громадянами НДР. Для узагальнення інформації про кількість і причини аварій консульство просило витребувати в Державтоінспекції МВС УРСР відомості, які містили б прізвище, ім'я та по батькові автотуриста, дату і місце народження, номер паспорта, місце проживання в НДР, номер і

¹⁹⁰ ГДА МЗС, ф. 1, оп. 2, спр. 763, арк. 7.

¹⁹¹ Там само.

¹⁹² Там само, спр. 942, арк. 21.

¹⁹³ Там само, спр. 1039, арк. 8.

тип автомобіля, місце аварії, вартість завданих збитків, місце перебування громадянина й автомобіля після аварії, можливість продовження подорожі, наявність страхових полісів у радянського громадянина, причетного до аварії, та німецького громадянина¹⁹⁴. Ішлося не лише про допомогу громадянам, а й про можливість запобігання аваріям.

З важливою ініціативою виступило угорське консульство. У вересні 1970 р. під час візиту до міністра автомобільного транспорту УРСР Ф. Головченка угорський консул Й. Уграї порушив питання про започаткування тіснішої співпраці між українським міністерством та угорською фірмою «Могюрт», організацію поставок обладнання для ремонту автобусів марки «Ікарус» на Дніпродзержинському автомобільно-ремонтному заводі та обміну спеціалістами в галузі ремонту автобусів¹⁹⁵. Уже в жовтні планувалося прибуття в Україну спеціалістів заводу «Ікарус» на чолі з директором.

У другій половині 1971 р. у Києві відкрилися генеральні консульства СФРЮ, НРБ та СРР. У вересні 1971 р. керівником Генерального консульства НРБ в Одесі отримав призначення Борис Васлев Мілев. 51-річний консул мав вищу освіту та науковий ступінь кандидата історичних наук, закінчив також Академію суспільних наук при ЦК КПРС у Москві і тривалий час працював у болгарських комсомольських та партійних структурах (був членом БКП від 1942 р.), редагував журнал «Наука і мистецтво»¹⁹⁶. Від 1964 р. Б. Мілев працював у МЗС НРБ заступником начальника документально-архівного відділу, а з листопада 1970 р. — консулом у Генеральному консульстві НРБ в Одесі. У зв'язку з відкриттям Генерального консульства НРБ

у Києві болгарське генконсульство в Одесі 7 вересня 1971 р. розпочало свою діяльність у новому статусі: його було реорганізовано в консульство з консульським округом у межах Одеської області, міст Миколаєва, Херсона і Жданова (сучасний Маріуполь)¹⁹⁷.

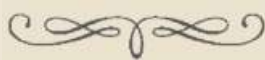
З метою організації належного обслуговування іноземних представництв у Києві, кількість яких поступово зростала, була створена спеціальна установа з функціями, які раніше виконував трест «Бюробін». 3 липня 1972 р., відповідно до Постанови Ради Міністрів УРСР, при Київському міськвиконкомі почало діяти госпрозрахункове Управління з обслуговування консульського корпусу (УпКК). Його першим начальником став співробітник МЗС УРСР О. Є. Оскома. Основні зусилля управління, яке розташувалося в будинку 12 на Брест-Литовському проспекті (нині проспект Перемоги), зосередилися на реконструкції та будівництві приміщень для перших чотирьох генеральних консульств і багатоповерхового будинку для іноземних представників по вул. І. Франка, 24а. Реконструкція та будівництво здійснювалися за кошти резервного фонду Ради Міністрів України. УпКК було надано право координувати роботу всіх організацій у м. Києві, які брали участь у виконанні замовлень Генеральних консульств та інших іноземних представництв із надання ремонтно-будівельних, комунальних, торговельних, побутових, видавничих, транспортних та інших послуг, а також право контролю за виконанням відповідними установами й організаціями рішень і доручень Ради міністрів УРСР та Київського міськвиконкому з питань обслуговування Генеральних консульств, інших іноземних представництв та їхніх працівників. Відповідальність за матеріальне забезпечення консульств (у тому числі й надання приміщень)

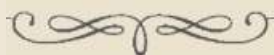
¹⁹⁴ ГДА МЗС, ф. 1, оп. 2, спр. 2102, арк. 24.

¹⁹⁵ Там само, арк. 65.

¹⁹⁶ Там само, спр. 2252, арк. 25.

¹⁹⁷ ГДА МЗС, ф. 1, оп. 2, спр. 2252, арк. 27.

М. Київ, вул. Стрілецька, 12.
Сучасне фото О. Малішевського.

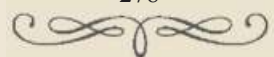
М. Київ, вул. Стрілецька, 16.
Сучасне фото О. Малішевського.

з боку МЗС УРСР була покладена на заступника міністра Г. Й. Удовенка, який розпочав свою кар'єру в МЗС у листопаді 1959 р. з посади першого секретаря відділу міжнародних організацій «в порядку переведення з аспірантури Українського науково-дослідного інституту економіки і організації сільського господарства»¹⁹⁸. Іншим напрямом діяльності управління стало забезпечення консульських працівників залізничними та авіаквитками,

¹⁹⁸ ГДА МЗС, ф. 1, оп. 2, спр. 776, арк. 172; Руденко Г. М. Представництва іноземних держав в Україні: статус, протокол, обслуговування, законодавчі акти / Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв. – К., 2004. – С. 85.

поселення в готелі, купівлі промислових товарів, ремонту автомобілів тощо.

У середині 1970-х років у Києві працювали генеральні консульства восьми соціалістичних країн: Польщі, Чехословаччини, НДР, Угорщини, Румунії, Болгарії, Куби, Югославії. Керівники та персональний склад консульських установ періодично змінювався, про що генконсульства надсилали відповідну інформацію до МЗС УРСР. 1972 р. генеральне консульство НДР очолювала Ірмгарда Зікерт, ПНР — Янош Грохульський, ЧССР — Ян Малкович, Куби — О. Г. Лугонес, СРР — Александру Унгур, СФРЮ — Томислав Перунич. Генеральний консул СРР А. Унгур вико-

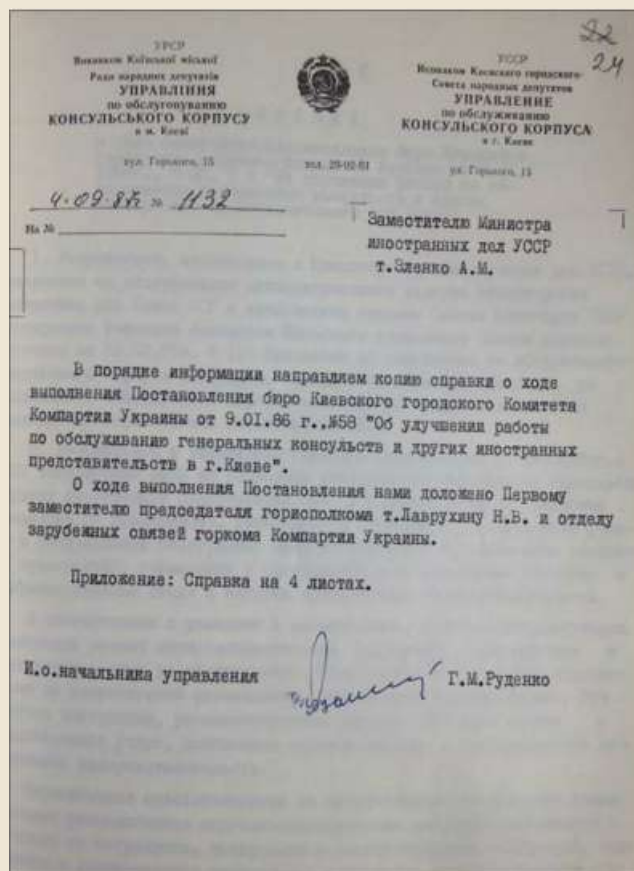
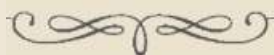

М. Київ, вул. Стрілецька, 14.
Сучасне фото О. Малішевського.

нував обов'язки дуаена консульського корпусу. Візити консульських працівників до МЗС УРСР часто зумовлювалися й питаннями надання дозволів на виїзд з УРСР та проблем, пов'язаних із проживанням чи тимчасовим перебуванням іноземних громадян у Києві або в інших українських містах. До таких проблем належали, зокрема, вимоги ВВІР щодо погодження з відповідними консульствами в Києві виїзду з приватних питань іноземних громадян, які постійно проживали на території України, в треті країни (Велику Британію, Францію, США та ін.); працевлаштування в українських установах іноземних громадян, які тимчасово перебували в УРСР, тощо.

1976 р. до Києва прибув новий керівник Генерального консульства НРБ Кристья Євтимов. Водночас Посольство НРБ у СРСР звернулося до МЗС СРСР з проханням повернути одеському консульству статус генерального, мотивуючи це активними інтеграційними процесами між країнами і важливістю ролі консульства в Одесі в організації морських, річкових та залізничних перевезень, обслуговуванні болгарських громадян, екіпажів та організацій. Ішлося також про розширення меж консульського округу, включення до нього міст Ялти, Керчі, Бердянська, Таганрога, Єйська, Новоросійська, Туапсе, Сочі, Сухумі, Поті і Батумі, а також

Постанова «Про заходи щодо подальшого поліпшення обслуговування представництв зарубіжних країн у м. Києві».
(З фондів Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України).

території Молдавської РСР шляхом виключення її із округу Генерального консульства в Києві¹⁹⁹. 27 жовтня 1976 р. МЗС СРСР повідомило Посольство РНБ про згоду радянської сторони на перетворення Консульства в Одесі на Генеральне консульство та розширення меж консульського округу відповідно до запиту (окрім Керчі)²⁰⁰.

1976 року відкрилося Генеральне консульство Індії в Одесі, у штаті якого була лише

одна офіційна посада — генерального консула, яку обіймав Бодж Радж²⁰¹.

У середині 1970-х років у Києві почали відкриватися консульські установи капіталістичних країн, першою з яких стала передова група консульства США. В березні 1976 р. радник з адміністративних питань Посольства США в Москві Томас Трейсі розпочав переговори з МЗС СРСР про розміщення Генерального консульства в Києві та можливість набору на місці технічного персоналу. Ішлося про оренду на п'ять років (з можливістю пролонгації) приміщень за адресою вул. Стрілецька, 12, 14 і 16, та квартир для співробітників у будинку на вул. Флоренції, 9, і вул. Горького, 15.

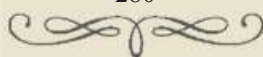
До підготовки планів будинків для їх реконструкції було залучено 43-річного американського архітектора, уродженця Нью-Йорка Стюарта Лоуренса Нупа²⁰². Передбачалося, що співробітники передової групи генконсульства США будуть зареєстровані як працівники Посольства США в Москві аж до офіційного відкриття Генконсульства в Києві. Перші двоє-троє співробітників мали приїхати до Києва в липні 1976 р., ще двоє — у вересні. Для тимчасового розташування передової групи до завершення реконструкції київська влада запропонувала готель «Москва» з оплатою за проживання згідно з прейскурантом, затвердженим Головним управлінням з іноземного туризму Ради Міністрів СРСР. Дзеркально розпочиналися роботи з розміщення передової групи радянського генконсульства в Нью-Йорку. Однак роботи щодо обладнання будівель у Києві затримувалися. У середині травня Т. Трейсі змушений був нагадати про потребу їх активізації, наголосивши, що «державному департаментові доведеться переглянути своє рішення сто-

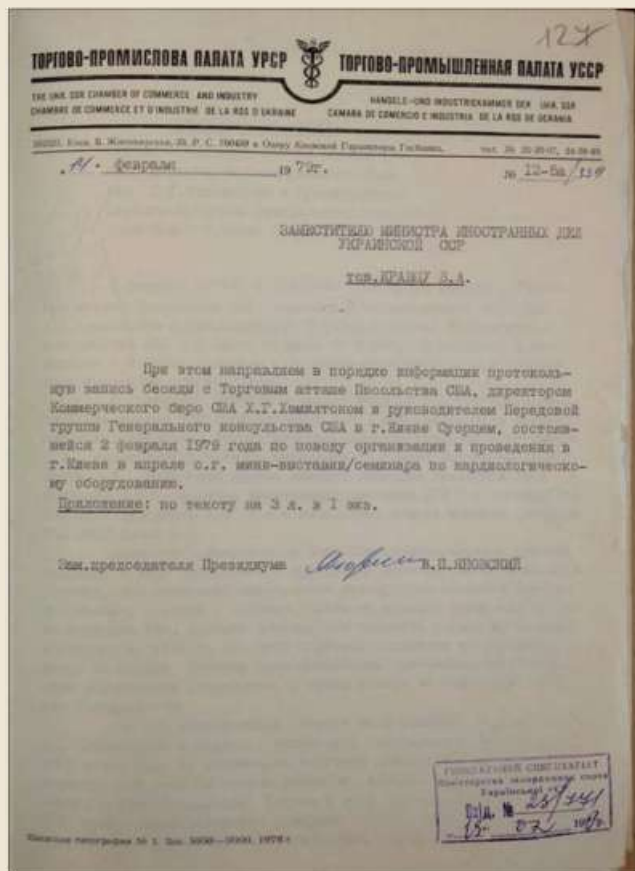
199 ГДА МЗС, ф. 1, оп. 2, спр. 3257, арк. 6.

200 Там само, арк. 15.

201 Там само, арк. 1.

202 Там само, арк. 13–15.

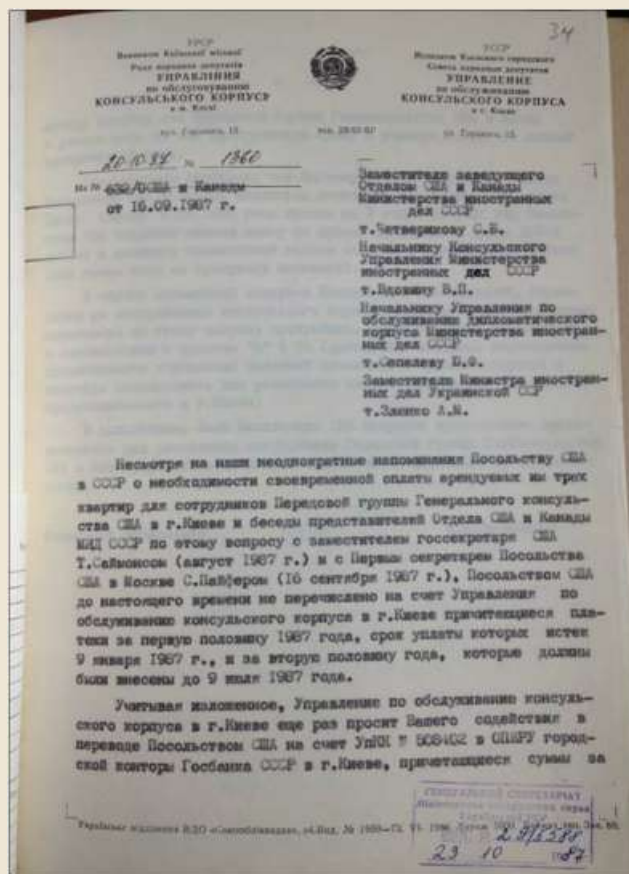
Лист про торговельну виставку
Генконсульства США.

(З фондів Центрального державного архіву вищих
органів влади і управління України).

совно направлення радянською стороною в Нью-Йорк передової групи співробітників генконсульства»²⁰³. Упродовж другої половини травня було оперативно узгоджене питання розташування генконсульства США в Києві, розв'язана проблема знесення на запит американської сторони будинку, що межував із будинком 16 по вул. Стрілецькій. Рада Міністрів УРСР ухвалила постанову «Про заходи щодо подальшого поліпшення обслуговування представництв зарубіжних країн у м. Києві»²⁰⁴.

²⁰³ ГДА МЗС, ф. 1, оп. 2, спр. 3257, арк. 27.

²⁰⁴ Руденко Г. М. Представництва іноземних

Звернення до А. Зленка
Генконсульства США.

(З фондів Центрального державного архіву вищих
органів влади і управління України).

З розширенням консульського корпусу 1976 р., зумовленим підготовкою відкриття в Києві Генерального консульства США, Рада Міністрів УРСР ухвалила постанову «Про заходи щодо подальшого поліпшення обслуговування представництв зарубіжних країн у м. Києві»²⁰⁵. На той час у Києві, крім генеральних консульств, діяли торговельні підприємства та представництва авіакомпаній різних країн. Деякі генконсульства поєднували роботу, пов'язану з питаннями торговельно-економічного характеру, з безпосередньо

держав в Україні... – С. 84–86.

²⁰⁵ Там само.

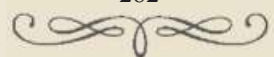

М. Київ, вул. Рейтарська, 39.
Сучасне фото О. Малішевського.

консульською діяльністю. Так, генконсул СФРЮ Т. Перуничич займався організацією в Києві виставок югославської електронної техніки, холодильників, пральних машин та інших побутових товарів.

Наприкінці 1970-х років відбулася ротація складу деяких генконсульств соціалістичних країн. У зв'язку з представленням нових консулів передбачався обов'язковий візит до протокольного відділу МЗС УРСР. 2 січня

1978 р. генеральний консул ЧССР у Києві Олдридж Могельський представив начальнику протокольного відділу В. М. Цибі нового консула Михала Колбасу, який до призначення п'ять років працював в апараті КЦ Компартії ЧССР. До обов'язків нового консула належала співпраця з громадськими організаціями та об'єднаннями УРСР: Укрпрофрадою, Українським товариством дружби і культурних зв'язків із зарубіжними країнами, Комітетом молодіжних організацій тощо²⁰⁶.

У червні 1978 р. генконсулом ПНР у Києві був призначений Владислав Новак, випускник Варшавського університету, завідувач сектора міжнародного відділу ЦК ПОРП²⁰⁷. Генерального консула Угорщини Ласло Ваці змінив Дьєрдь Макларі, Генеральне консульство НДР очолив доктор Рудольф Рошер, Генеральне консульство СФРЮ — С. Алексич, Генеральне консульство Болгарії — Недялко Христо Мінков. Новим керівником Передової групи Генконсульства США став Девід Хейвуд Суорц.

В Одесі продовжували функціонувати три консульства: Генеральне консульство Індії (розташоване на вул. Кірова, 31) на чолі з Хослою Даршаном Синглом, Генеральне консульство Куби (вул. Томаса, 7/9), очолюване Альберто Суаресом Ортегою, та Генеральне консульство НРБ (вул. Посмітного, 9, та підрозділ у м. Іллічівську, на вул. Леніна, 28) на чолі з Миколою Ніколовим Міхаловим²⁰⁸. У березні 1979 р. генеральний консул Республіки Куба в Одесі порушив питання про заснування постійного представництва Куби в Києві для організації та керівництва навчанням кубинських студентів²⁰⁹.

У цей час обміни студентами на безвалютних еквівалентних засадах набували актуаль-

ності як форма міжнародного науково-технічного співробітництва, в якій ключову роль відігравали генконсульства. Цей принцип поширювався й на інші форми науково-технічного співробітництва.

Великою іміджевою акцією стала організована передовою групою генконсульства США в Києві торговельна виставка та семінар «Нове медичне устаткування та технології», які відбулися за підтримки Комітету з науки і техніки СРСР та Торговельно-промислової палати СРСР 9—11 квітня 1979 р.²¹⁰

Добробут генконсульств забезпечувало УпКК, яке 1979 р. очолив М. Ф. Саченко. З його приходом 1979 р. розпочалося будівництво офісного будинку по вул. Рейтарській, 39.

У другій половині 1980-х років набув поширення інститут почесних консулів, правовою основою розвитку якого стала Віденська конвенція про консульські зносини 1963 р. Першим про початок призначення почесних консульських посадових осіб на території Угорської Народної Республіки 27 вересня 1988 р. повідомило генконсульство УНР²¹¹. Генконсульство Республіки Куба, очолюване Х. А. Моренте Кабальєрою²¹², 1987 р. відкрило своє представництво в Харкові. Поступово мережа консульських установ розширювалася, а форми роботи оновлювалися.

На початок 1990-х років у Києві діяли генеральні консульства Болгарії, НДР, Куби, Угорщини, Монголії, Польщі, Чехословаччини, Австрії, Італії, Лівії, США, ФРН, Франції, Швейцарії, Югославії.

²⁰⁶ ГДА МЗС, ф. 1, оп. 2, спр. 3700, арк. 1.

²⁰⁷ ГДА МЗС, ф. 1, оп. 3, спр. 3700 л, арк. 5–6.

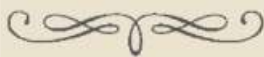
²⁰⁸ Там само, спр. 3891, арк. 8–9.

²⁰⁹ Там само, спр. 3872, арк. 2.

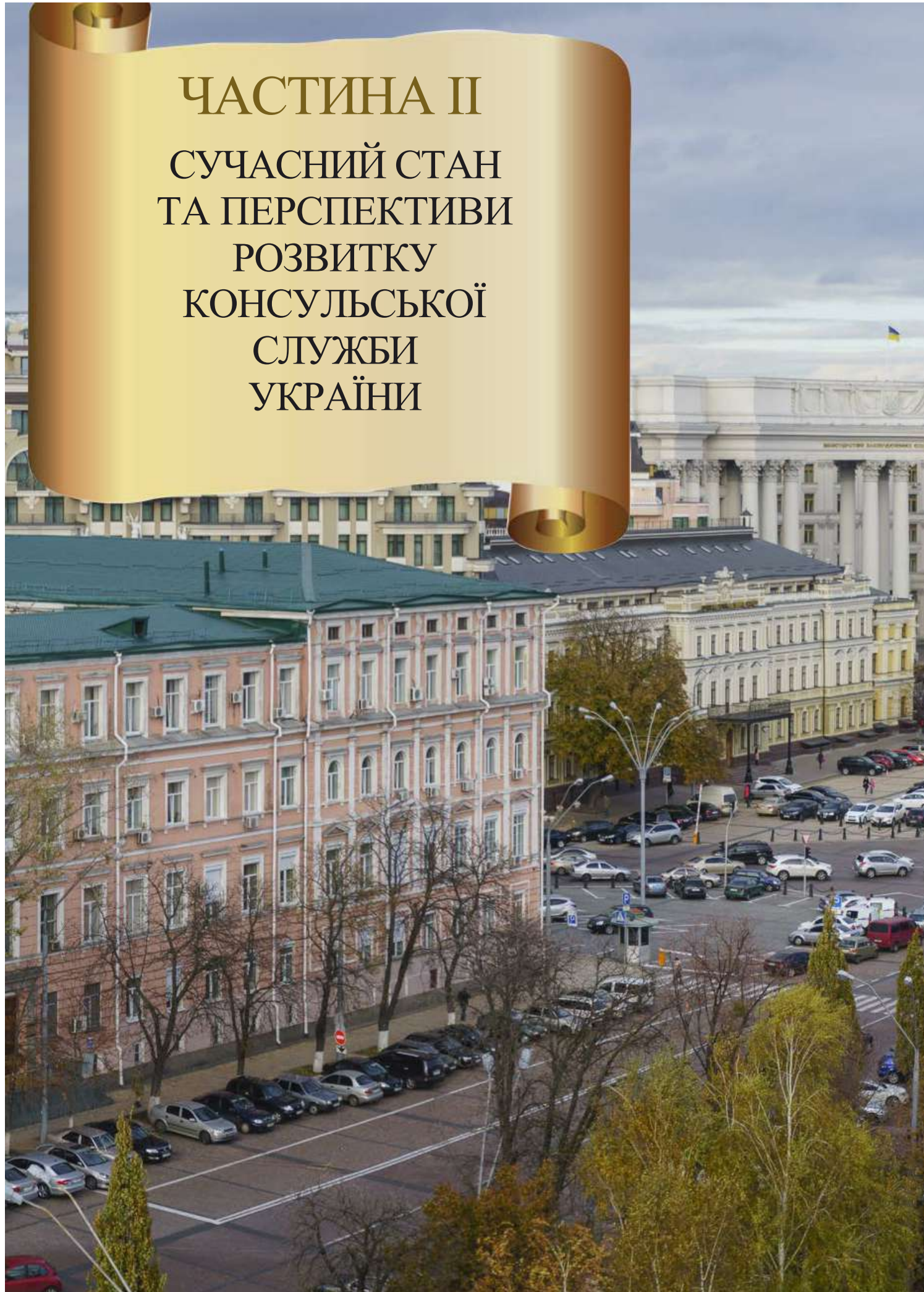
²¹⁰ Там само, спр. 3895, арк. 43.

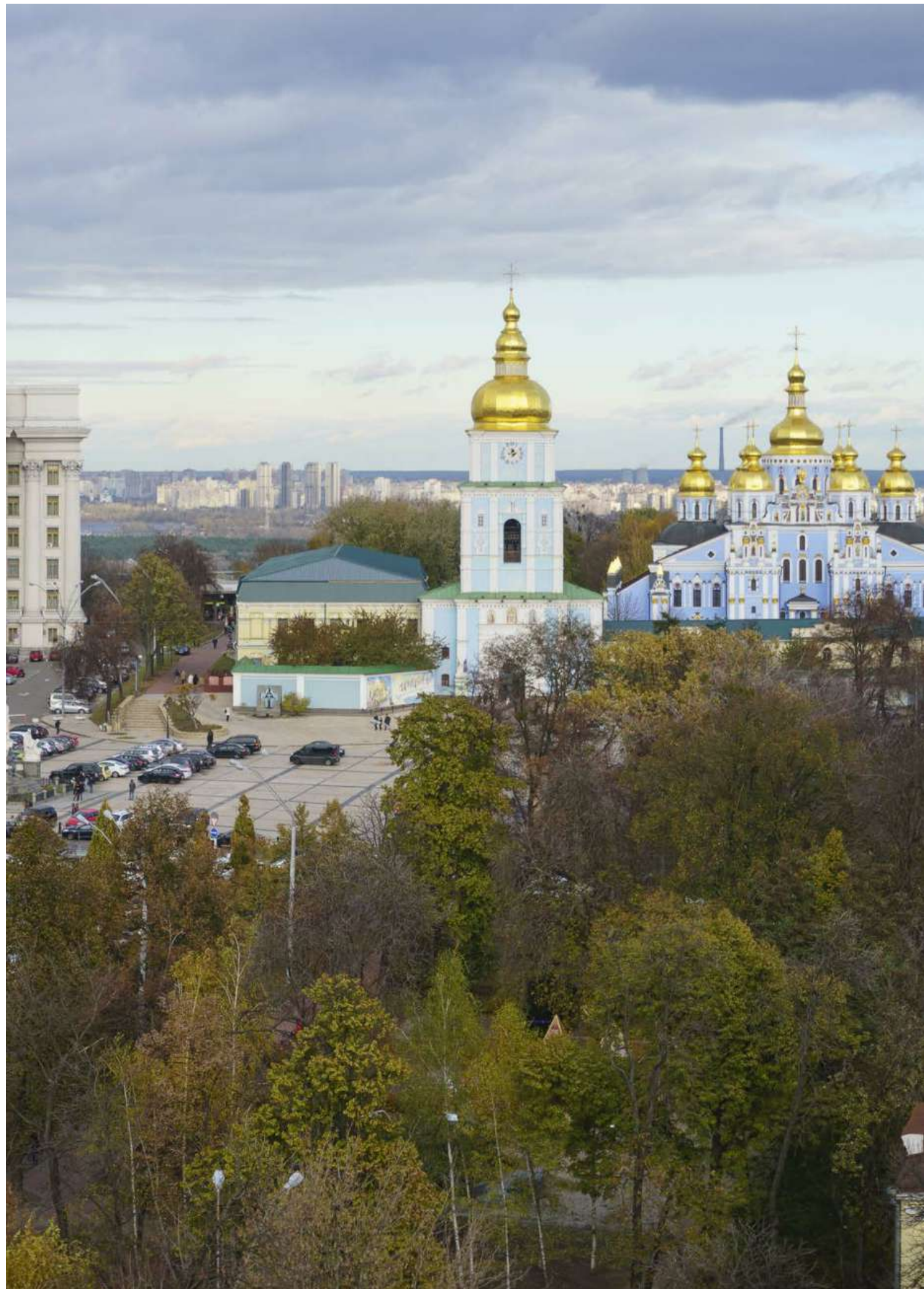
²¹¹ ГДА МЗС, ф. 1, оп. 4, спр. 6570, арк. 11.

²¹² ГДА МЗС, ф. 1, оп. 4, спр. 6575, арк. 3.

ЧАСТИНА II
СУЧАСНИЙ СТАН
ТА ПЕРСПЕКТИВИ
РОЗВИТКУ
КОНСУЛЬСЬКОЇ
СЛУЖБИ
УКРАЇНИ

РОЗДІЛ І

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК КОНСУЛЬСЬКОЇ СЛУЖБИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

§ 1. СТАНОВЛЕННЯ
КОНСУЛЬСЬКОЇ СЛУЖБИ
В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ
(1991–2000)

З проголошенням незалежності 24 серпня 1991 р. Україна вступила в новий історичний етап свого державотворення. Як незалежна держава вона мала стверджувати свою суверенність на міжнародній арені шляхом здійснення зовнішньополітичної діяльності й установа зовнішніх відносин з іншими країнами. Як зазначається в Декларації про державний суверенітет України, вона «як суб'єкт міжнародного права здійснює безпосередні зносини з іншими державами, укладає з ними договори, обмінюється дипломатичними, консульськими, торгівельними представництвами, бере участь у діяльності міжнародних організацій в обсязі, необхідному для ефективного забезпечення національних інтересів Республіки»¹.

Відповідно до положень Декларації, Україна в зовнішній політиці дотримується загальнолюдських фундаментальних цінностей, захищає права та інтереси її юридичних осіб, створює умови для підтримання контактів з українцями за кордоном, дбає про задоволення їхніх національно-культурних і мовних потреб, надаючи допомогу згідно з міжнародним правом². Власне, ці ідеологічні принципи і стали політико-правовою основою діяльності консульської служби України.

Тож перед Міністерством закордонних справ України в нових історичних умовах поставали якісно нові завдання. Адже протягом усього часу існування радянської України її зовнішньополітичне відомство як по суті, так і за формою відігравало незначну роль. Воно було здебільшого підлеглим «маріонетковим

¹ Декларація про державний суверенітет України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/55-12>.

² Сагайдак О. П., Сардачук П. Д. Посольство і консульство: організація і форми роботи: навч. посіб. / О. П. Сагайдак, П. Д. Сардачук; Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника, Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – К. : Знання, 2014. – С. 186.

придатком відомства на Смоленській площі», що відбивало двоїсту сутність існуючої тоді політичної системи. Лише від моменту проголошення незалежності нашої держави почала створюватися фундаментальна концептуально-правова база. У створенні цієї концептуальної бази її розробники могли спиратися на досвід дипломатичної служби УНР, брати кращий зарубіжний досвід діяльності консульських служб, а також залучати українських дипломатів радянських часів, чиї зусилля приносили користь рідній Україні, допомагали як ближнім, так і далеким сусідам краще розуміти її історію, оцінювати невичерпний потенціал.

Окремі питання організації та діяльності консульської служби були розглянуті відомими в Україні та за її межами вченими-міжнародниками, дипломатами-практиками, зусиллями яких створювалася тоді й нині підтримується на належному рівні національна система підготовки висококваліфікованих фахівців у галузі міжнародних відносин. Серед них — Л. Губерський, В. Буткевич, М. Белоусов, В. Бруз, В. Василенко, П. Мартиненко, В. Пашук, К. Сандровський, О. Сагайдак, П. Сардачук, А. Філіпенко та багато інших³.

Першим завданням зовнішньополітичного відомства із часу ствердження України як незалежної держави стало — закріплення визнан-

Анатолій
Максимович
ЗЛЕНКО

ня державного суверенітету України міжнародним співтовариством. Відповідно, пріоритетом діяльності її консульської служби в перші роки незалежності було встановлення консульських відносин з іноземними державами. Спершу Україна мала закріпити спадщину в консульських стосунках із країнами колишнього соціалістичного табору, консульські установи яких були розміщені на її території в радянські часи. Так, 8 вересня 1991 р. між

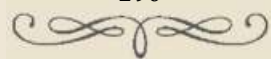
Україною та Республікою Польща була підписана Консульська конвенція, згідно з якою консульські установи Республіки Польща, розташовані на території України, продовжували функціонувати й надалі. За ними зберігалися приміщення, які вони займали за радянських часів, незмінною була і чисельність працівників цих консульських установ.

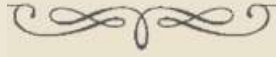
Базовою міжнародно-правовою основою для встановлення й розвитку таких відносин була Віденська конвенція про консульські зносини від 24 квітня 1963 р., а також принцип взаємності. Серед нових країн, з якими були встановлені консульські відносини, чи не першою стала Австрійська Республіка. Спільне комюніке про встановлення консульських відносин між двома країнами міністри закордонних справ Анатолій Зленко та доктор Алоїс Мок підписали 26 вересня 1991 р.⁴ Слідом за Австрією 14 листопада 1991 р. консульські відносини були встановлені між Україною та Турецькою Республікою.

Після Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р. однією з перших протокол

³ Гуменюк Б. І. Основи дипломатичної та консульської служби / Б. Гуменюк. — К. : Либідь, 1998. — 255 с.; Репецький В. М. Дипломатичне і консульське право : підручник / В. М. Репецький. — 2-ге вид., перероб. і доп. — К. : Знання, 2006. — 372 с., Сагайдак О. П., Сардачук П. Д. Посольство і консульство: організація і форми роботи: навч. посіб. / О. П. Сагайдак, П. Д. Сардачук; Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника, Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. — К. : Знання, 2014. — 317 с.; та ін.

⁴ Спільне комюніке про встановлення консульських відносин між Україною та Австрійською Республікою [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/040_009.

про встановлення консульських відносин з Україною підписала Болгарія — 13 грудня 1991 р. Наступного дня, 14 грудня, консульські відносини були встановлені між Україною та Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії.

Протягом 1992 р. подібні протоколи, угоди й домовленості про встановлення Україною консульських відносин були підписані та набули чинності зі Швейцарською конфедерацією (6 лютого), Фінляндією (26 лютого), Південно-Африканською Республікою (16 березня), Монголією (1 червня) та іншими країнами.

Достатньо складний комплекс стосунків склався з Російською Федерацією. Меморандум про взаєморозуміння з питань консульських відносин між Україною та РФ українській стороні вдалося підписати лише 3 серпня 1992 р. під час переговорів щодо розподілу Чорноморського флоту. РФ визнала за Україною право на заснування українських консульських установ на російській території та погодилася дотримуватись у консульських зносинах з Україною положень Віденської конвенції. Питання про місцезнаходження й кількісний склад консульських установ, їх клас і консульські округи було вирішено узгодити дипломатичним шляхом.

Інше, не менш складне, ніж розподіл Чорноморського флоту, питання стосувалося реалізації права на закордонну власність колишнього СРСР для цілей дипломатичних, консульських і територіальних представництв. Відповідну Угоду з Російською Федерацією вдалося підписати також під час Ялтинської зустрічі 3 серпня 1992 р. У статті 1 цієї Угоди Росія підтвердила право України на володіння, користування і розпорядження належною їй справедливою фіксованою часткою майна колишнього Союзу РСР за кордоном. Сторони домовилися про передачу Україні окре-

мих будівель і приміщень для розташування й нормального функціонування дипломатичних, консульських і торговельних представництв із прилеглими до них земельними ділянками, а також іншого майна, пов'язаного з їх обслуговуванням та експлуатацією⁵.

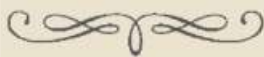
Згідно зі статтею 2 зазначеної Угоди, будівлі і приміщення дипломатичних, консульських і торговельних представництв колишнього СРСР із прилеглими до них земельними ділянками, а також інше рухоме та нерухоме майно, яке на час правонаступництва перебувало в розпорядженні колишнього СРСР або під його юрисдикцією та контролем, передавалося у володіння, користування й розпорядження Україні як частка належної їй власності, виходячи з агрегованого показника відповідно до шкали фіксованих часток (16,37%) в активах колишнього СРСР⁶.

Нарешті, у статті 4 Угоди сторони погодилися, що передача об'єктів здійснюватиметься постійно шляхом підписання окремих протоколів у рахунок належної Україні частки на підставі необхідної документації. Передача об'єктів відбуватиметься таким чином, щоб не було будь-якого розриву між реалізацією права України на встановлену для неї частку закордонної власності й виконанням нею своїх зобов'язань щодо погашення та обслуговування зовнішнього боргу⁷. Проте ця Угода так і не була виконана в повному обсязі. Україна так і не отримала всієї належної їй частки окремих будівель та приміщень колишнього СРСР за кордоном для розміщення й нормального

⁵ Угода між Урядом України і Урядом Російської Федерації про реалізацію права на закордонну власність колишнього СРСР для цілей дипломатичних, консульських і торговельних представництв [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/643_023.

⁶ Там само.

⁷ Там само.

функціонування своїх дипломатичних, консульських і торговельних представництв із прилеглими до них земельними ділянками, а також іншого майна, пов'язаного з їх обслуговуванням та експлуатацією.

Для вирішення складного комплексу питань, що виникли перед молодого Українською державою в царині консульських відносин, у Міністерстві закордонних справ України був створений спеціалізований підрозділ — консульське управління, першим керівником якого став **Петро Данилович Сардачук**.

П. Сардачук народився 11 липня 1938 р. у селі Звози Ківерцівського району Волинської області. У 1960 р. він закінчив Львівський державний університет імені Івана Франка, у 1986 р. — Дипломатичну академію МЗС СРСР (кандидат історичних наук, дипломатичний ранг — Надзвичайний і Повноважний Посол). Свою трудову діяльність у системі Міністерства закордонних справ України П. Сардачук розпочав 1991 р. на посаді начальника консульського управління МЗС України, яку обіймав до 1993 р., коли Указом Президента України був призначений Надзвичайним і Повноважним Послом України в Словацькій Республіці, де працював до 1995 р. Продовжував дипломатичну діяльність П. Сардачук на посадах Надзвичайного і Повноважного Посла України в Республіці Польща (1995–1998), заступника міністра закордонних справ України (1999–2001), Надзвичайного і Повноважного Посла України у Фінляндській Республіці (2001–2003) та Надзвичайного і Повноважного Посла України в Республіці Ісландія (за сумісництвом упродовж 2002–2003 рр.). Про його

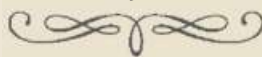

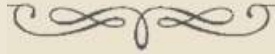
Петро Данилович
САРДАЧУК

заслуги перед Вітчизною свідчать нагороди: ордени «Знак Пошани» (1976), «Дружби народів» (1980), «За заслуги» III і II ступенів (1995, 2000), командорський Хрест із Зіркою (Республіка Польща, 1997 р.); «Почесна відзнака МЗС України» II ступеня (2005); «Почесна відзнака МЗС України» I ступеня (2005) та ін.

Консульське управління МЗС за часів П. Сардачука перебувало у стадії формування. Воно складалося з двох відділів: паспортно-візового та консуль-

сько-правових питань, який охоплював два сектори — з консульських питань (політичних) та з питань захисту прав і інтересів, котрий відав питаннями легалізації. Пригадуючи ті часи, Петро Данилович зазначає, що його робота в управлінні виявилася надзвичайно напруженою та відповідальною. Переважну більшість справ довелося починати практично з нуля. Це стосувалося передусім договірно-правової бази консульських відносин, конкретних питань консульської практики: оформлення виїздів за кордон та віз іноземцям, легалізації документів і проблеми громадянства тощо. Треба було думати про виготовлення українських паспортів для виїздів за кордон. Оскільки відповідної матеріальної бази для виготовлення таких документів в Україні не було, довелося перші українські дипломатичні і службові паспорти виготовляти в Канаді. На червень 1992 р. ці документи були виготовлені, але аж до жовтня 1992 р. довелося долати шалений опір бюрократів з тодішньої Адміністрації Президента, щоб розпочати видачу нових українських паспортів з українською символікою, бо багато хто з них, мабуть, з великим жалем був вимушений прощатися із «серпастим і молоткастим».

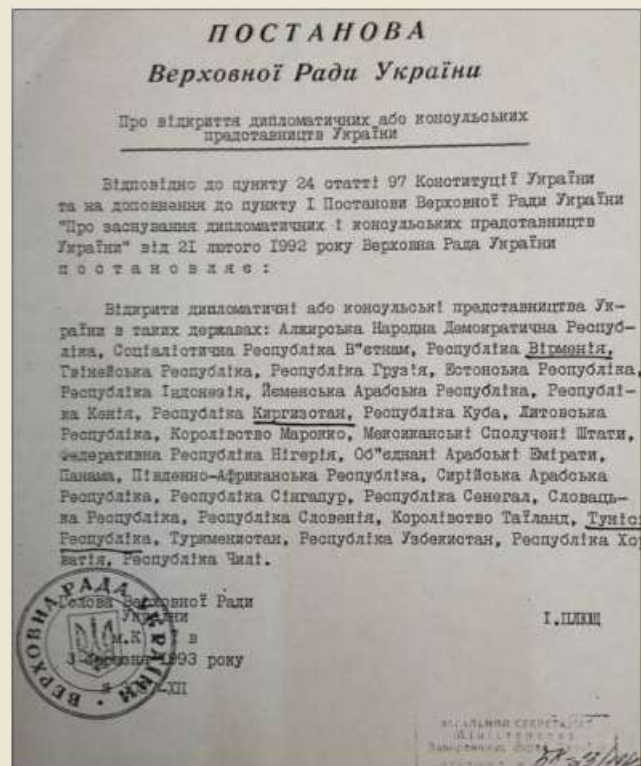

Два роки роботи в консульському управлінні МЗС пролетіли для Петра Даниловича як один день, хоча забрали в нього багато фізичних і моральних сил. Але немало вдалося і зробити за цей короткий, однак надзвичайно напружений період. Консульська служба України почала виходити на нові рубежі. Улітку 1993 р. Указом Президента України П. Сардачук був призначений Надзвичайним і Повноважним Послом України в Словаччині, де і продовжив свою дипломатичну кар'єру.

Як згадує Олександр Володимирович Марков, кар'єрний дипломат, який з 1992 р. обіймав посаду керівника структурних підрозділів консульського управління, в ті часи МЗС України зіткнулося зі складною проблемою підбору й підготовки кадрів для консульської служби. На той момент була відсутня чітка система вимог до кандидатів на заміщення дипломатичних посад у консульському підрозділі Міністерства. При цьому, безперечно, знання іноземних мов було необхідною вимогою. Як правило, кандидати проходили співбесіду з керівництвом консульського підрозділу, за результатом якої приймалося рішення про прийняття на роботу.

Як зазначав О. Марков, у перші роки становлення незалежної молодої держави та її інституцій саме ентузіазм, патріотизм, мрія, прагнення працювати за покликанням були основними рисами та рушійними чинниками, що визначали й характеризували українську дипломатію того часу. При цьому складна економічна ситуація в країні, відсутність належного матеріально-технічного забезпечення та нормативно-правової бази ускладнювали виконання першочергових завдань, котрі стояли перед дипломатами. Діяльність консульського управління в часи його становлення була спрямована на вирішення чотирьох ключових завдань: визначення належності або прийняття у громадянство України; реалізація візової політики в частині оформлення певними громадянами віз для перебування в Україні та візова підтримка українських громадян при виїзді за кордон; розв'язання майнових проблем стосовно відкриття консульських установ за кордоном та формування правової бази діяльності консульської служби України.

Молода Українська держава терміново потребувала становлення й розвитку інституту громадянства. Першими кроками на цьому шляху після проголошення незалежності України стали Закон «Про правонаступництво України», у статті 9 якого закріплено, що «всі громадяни Союзу РСР, які на момент проголошення незалежності України проживали на території України, є громадянами

Постанову Верховної Ради України «Про відкриття дипломатичних або консульських представництв України». (З фондів Музею історії української дипломатичної служби МЗС України).

України», та прийнятий 8 жовтня 1991 р. Закон України «Про громадянство України». Згодом Указом Президента України було затверджене «Положення про порядок розгляду питань, пов'язаних з громадянством України».

Цими нормативними актами вперше були визначені поняття громадянства України, коло осіб, які стали громадянами незалежної Української держави, порядок набуття та припинення громадянства України. У визначенні поняття «громадянство України», яке дається в преамбулі Закону «Про громадянство України» 1991 р., підкреслюється правовий характер зв'язку особи й Української держави. Громадянином держави особа є не в силу того, що проживає на її території, а внаслідок існування між особою та державою певних правових зв'язків. Громадянство як суб'єктивне право людини визнається в Україні невід'ємним правом людини. У статті 1 Закону зазначалося, що в Україні існує єдине громадянство, разом з тим, припускалася можливість існування подвійного громадянства на підставі двосторонніх і міжнародних договорів. Підтвердження громадянства України провадиться в індивідуальному порядку. У перші після проголошення незалежності України роки в паспортах СРСР проставлялася відмітка про те, що особа належить до громадянства України. Згодом громадянство України стало підтверджуватися паспортом громадянина України.

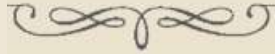
Практика імплементації Закону «Про громадянство України» 1991 р. потребувала внесення значних змін у його зміст, на що спрямовувалася тривала робота співробітників консульського управління МЗС. Особливо багато проблем виникло у зв'язку зі зверненнями з питань визначення належності або прийняття до громадянства України. Це стосувалося передусім категорії осіб, які про-

ходили військову службу, працювали за державним направленням або навчалися за межами України, але згідно з пунктом 2 статті 2 Закону «Про громадянство України» 1991 р. належали до її громадянства за умови, якщо вони народилися чи довели, що постійно проживали на її території, не є громадянами інших держав і не пізніше як через рік після набрання чинності вказаним Законом виявили бажання стати громадянами України. Сюди ж належали й ті, хто виїхав за межі України на тимчасове перебування. Існувала також значна кількість людей, які виїхали на постійне проживання за межі України до набрання чинності Законом, тобто до 13 листопада 1991 р. За Законом «Про громадянство України», такі особи не є громадянами України. Цей контингент, як правило, звертався до консульських установ України з проханням «поновити» або «прийняти» до громадянства України. Зокрема, це стосувалося й набуття громадянства України депортованими свого часу кримськими татарами, особами інших національностей та їхніми нащадками, які поверталися в Україну з місць депортації.

Проблема із цими категоріями осіб полягала в тому, що однією з обов'язкових умов громадянства України, як того вимагала стаття 17 Закону «Про громадянство України», є постійне проживання в Україні протягом останніх п'яти років, чого вони не мали. Для розв'язання цієї проблеми були внесені зміни до пункту 2 статті 17 за такою редакцією: «Це правило не поширюється на осіб, які прибули в Україну на постійне проживання і виявили бажання стати громадянами України, за умов, якщо вони народилися чи довели, що хоча б один з їх батьків, дід чи баба народилися на її території, і не перебувають у громадянстві інших держав».

Водночас була висунута вимога про те, що особи, які виїхали з України тимчасово у при-

ватну поїздку з паспортом громадянина колишнього СРСР до прийняття Закону «Про громадянство України» і були громадянами України, але виявили бажання залишитися на постійне проживання за кордоном, мають звернутися до посольства (консульства) з приводу оформлення дозволу на залишення. Це саме стосувалося й тих, хто виїхав з України у приватну поїздку, набувши за цим Законом громадянство України. Особам, які виїхали з України на постійне проживання за кордон із загальногромадянськими закордонними паспортами колишнього СРСР до набуття чинності Законом «Про громадянство України», посольство (консульство) могло видавати тільки довідки про неналежність до громадянства України, якщо ці громадяни зверталися саме із цього питання. Так, упродовж 1992–1993 рр. були видані 22354 довідки про належність до громадянства України, заведено 500 справ про вихід з громадянства України.

З 1 листопада 1992 р. Міністерство закордонних справ України почало видавати

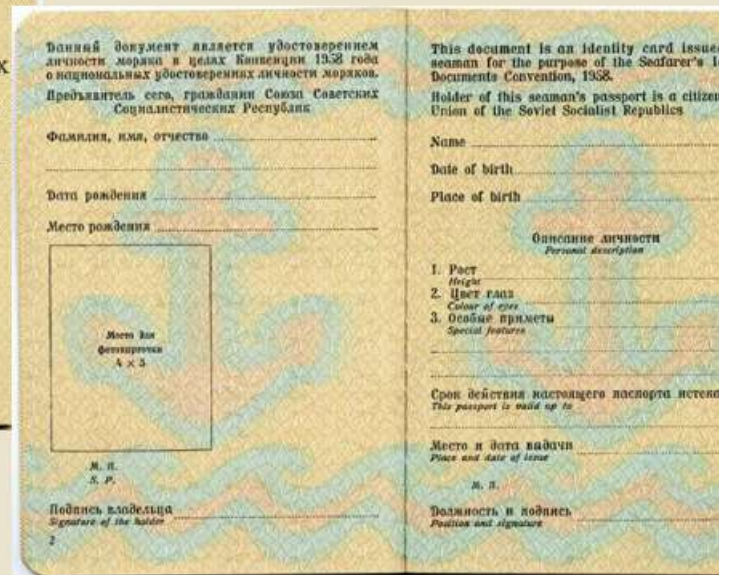
дипломатичні та службові паспорти. Усього за 1992 р. було видано 65300 паспортів. Консульське управління МЗС, згідно з Указом Президента України № 491/93 від 28 жовтня 1993 р. «Про паспорт громадянина України для виїзду за кордон», розпочало оформляти загальногромадянські закордонні паспорти.

Велика увага приділялася також роботі з витребування документів. Це вимагало детальної перевірки заповнення анкет з витребування документів, які надсилалися до МЗС. Рекомендувалося більше уваги приділяти оформленню висновків посольства (консульства) за клопотаннями з питань громадянства та залишення або в'їзду на постійне проживання. Так, лише протягом 1992 р. було легалізовано 23 тис. документів. Представники Міністерства брали також активну участь у роботі Тимчасовій комісії по вивченню питань щодо укладення двосторонніх угод про подвійне громадянство.

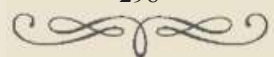
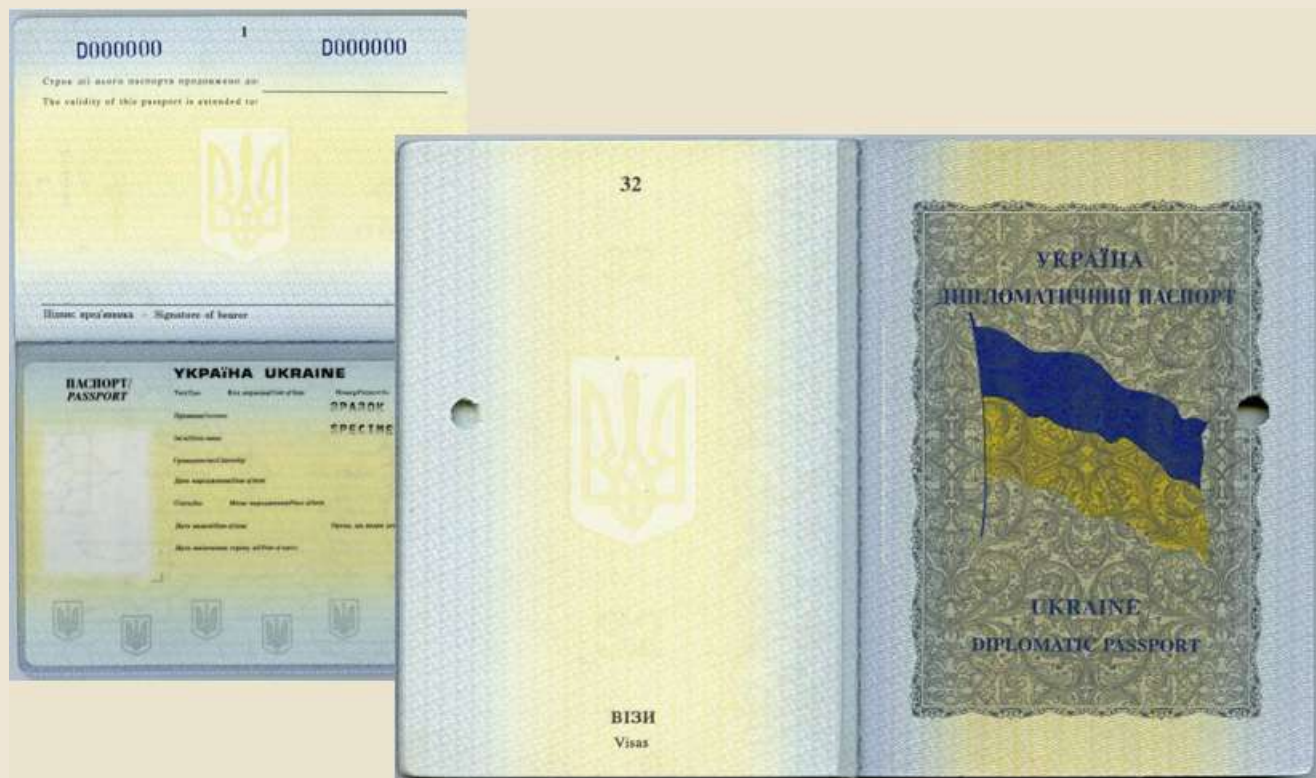
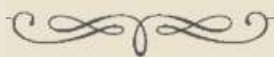

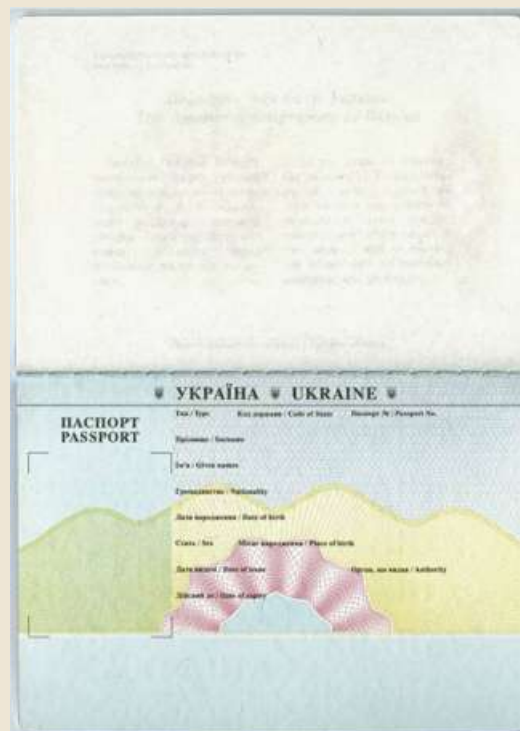
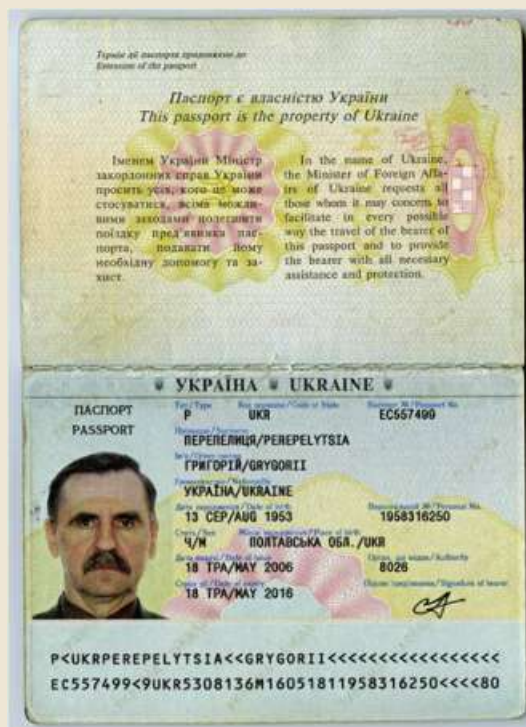
8 Галузевий державний архів Міністерства закордонних справ України (далі – ГДА МЗС). – Ф. 1, оп. 4, спр. 7255, арк. 5–8.

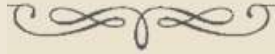

§ 1. СТАНОВЛЕННЯ КОНСУЛЬСЬКОЇ СЛУЖБИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ (1991–2000)

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК КОНСУЛЬСЬКОЇ СЛУЖБИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

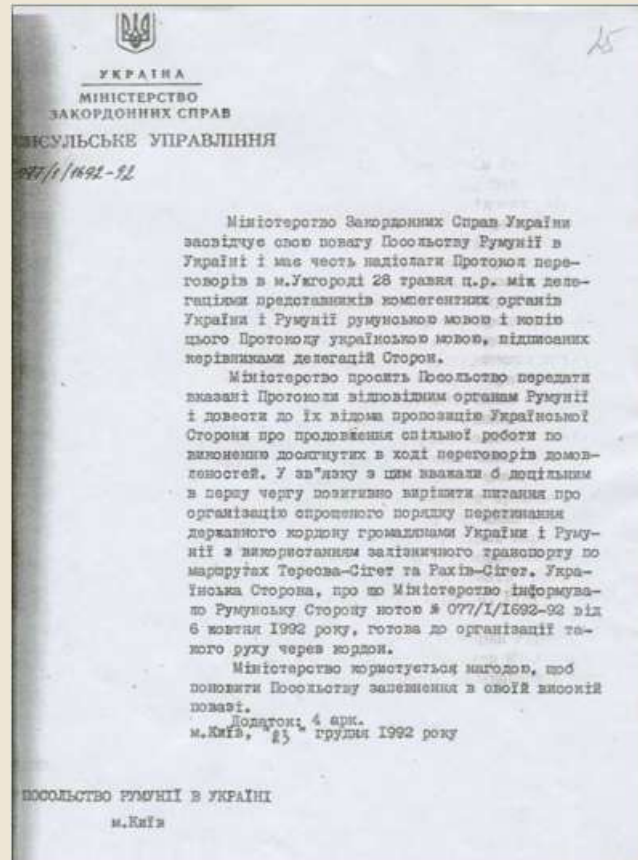
Фото дипломатичного, службового та загальногромадянського паспортів.

Важливе значення надавалося роботі з оформлення віз на в'їзд в Україну, документів на виїзд за кордон та наданню консультацій у зв'язку з виїздом. Упродовж 1992 р. було видано понад 83 тис. в'їзних віз, за які зібрано 3,1 млн дол. США. Водночас українські громадяни отримали 94493 іноземні візи. За виконання консульських дій було стягнуто 141,6 млн карбованців⁹. А вже протягом 1993 р. консульське управління МЗС України видавало іноземним громадянам 119697 віз, за що було стягнуто консульських зборів на суму 2 632 235 дол. США, легалізовано 20129 документів. Паралельно тривали переговори із сусідніми країнами про організацію спрощеного порядку перетину державного кордону. Зокрема, така домовленість була досягнута з румунською стороною про перетин державного кордону громадянами України та Румунії з використанням залізничного транспорту на маршрутах Тересва – Сігет і Рахів – Сігет.

Візова практика перших років незалежності України показала, що через прозорість і неналежне оформлення державного кордону до країни потрапляло багато іноземних громадян та осіб без громадянства. Візи для тривалого (більше одного місяця) чи неодноразового (до п'яти разів) відвідування України також оформлювалися лише за наявності відповідних документів. Багаторазові візи без обмеження кількості в'їздів в Україну оформлювалися як виняток. У таких випадках термін дії багаторазової візи обмежувався шістьма місяцями. Туристичні візи оформлювали тільки за умови наявності туристичного ваучера та зворотного квитка на відповідну дату. Транзитні візи також надавалися лише на підставі документальних підтверджень саме транзиту через територію України, тобто за наявності візи країни призначення, квитків на проїзд до пункту призначення. Оформлен-

⁹ ГДА МЗС. – Ф. 1, оп. 4, спр. 7255, арк. 5–8.

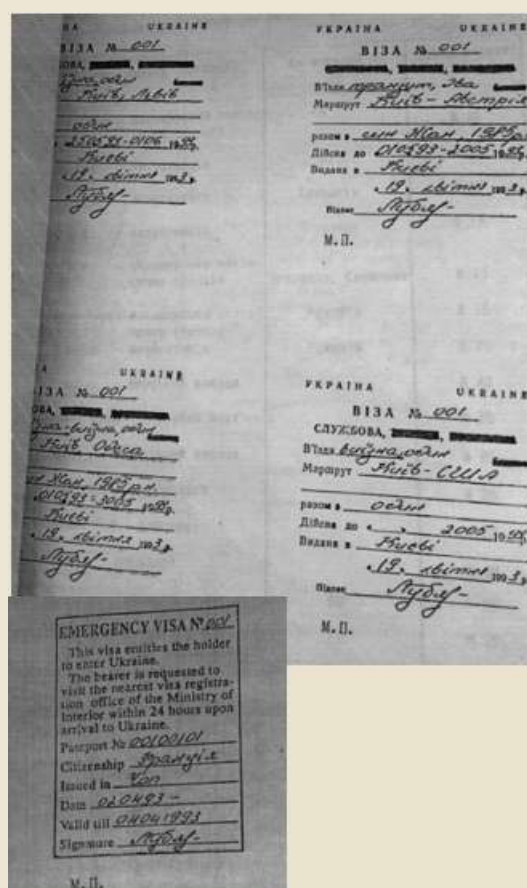
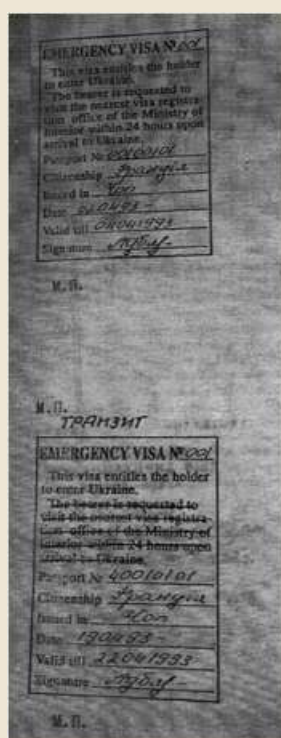
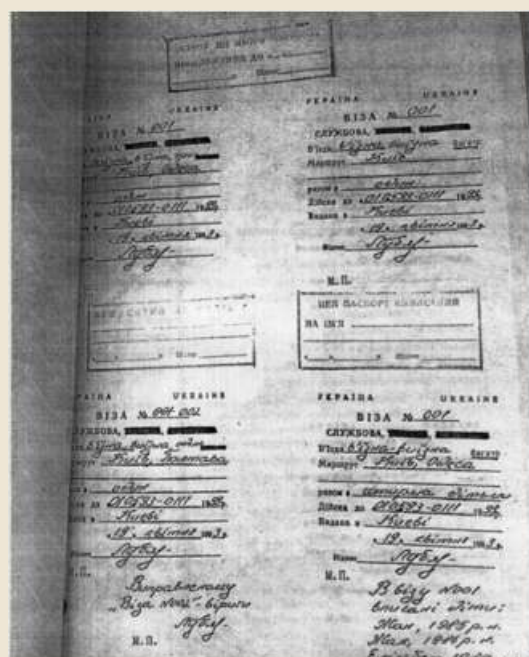
Нота МЗС України до посольства Румунії в Україні з пропозицією про спрощений порядок перетину державного кордону.

Матеріали Архіву 1992 лист МЗС ГДА МЗС.
ф1. оп 4, спр. 6855-а, арк. 25.

ня віз іноземним громадянам, які мали намір займатися в Україні трудовою діяльністю, було можливе лише за наявності дозволу на працевлаштування.

З 1 квітня 1993 р. оформлення віз здійснювалося на підставі Постанови Кабінету Міністрів України № 137 від 26 лютого 1993 р. «Про тимчасовий порядок оформлення іноземним громадянам віз для перебування в Україні» та міжвідомчої інструкції з цього питання. При оформленні службових, туристичних та приватних віз необхідно було вказувати мету поїздки. Постанова Кабміну

та інструкція стали першими нормативними документами, які дали змогу проводити консульсько-візову діяльність відповідно до загальноприйнятої міжнародної практики, зробити більш організованою та чіткою візову роботу консульських відділів посольств України за кордоном.

Проте з огляду на відсутність консульських установ України за кордоном спершу довелося створювати тимчасову інфраструктуру для оформлення віз безпосередньо на державному кордоні у міжнародних пунктах пропуску. Після сталою новою проблемою — пошук приміщень для відкриття консульських установ за кордоном. Цю проблему довелося розв'язувати новому керівнику консульського управління Міністерства закордонних справ України **Віктору Андрійовичу Кирику**, який перебував на цій посаді двічі — в 1993–1995 рр. та в 1998–2001 рр.

В. Кирик народився 22 червня 1944 р. у Новосибірську (Російська Федерація). У 1973 р. він закінчив Київський державний університет імені Т. Г. Шевченка (юрист, референт-перекладач англійської мови, дипломатичний ранг — Надзвичайний і Повноважний Посол). Трудову діяльність у системі Міністерства закордонних справ України В. Кирик розпочав 1991 р. на посаді першого заступника начальника консульського управління. З 1993 р. по 1995 р. працював на посадах виконувача обов'язків начальника консульського управління та начальника консульського управління МЗС України. У 1995–1998 рр. був генеральним консулом України в Чикаго (США), з 1998 р. по 2001 р. — начальником

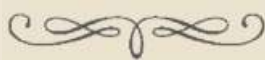
Віктор Андрійович
КИРИК
(Фото О. Малішевського).

консульського управління, а після зміни структури МЗС — директором Департаменту консульської служби МЗС України (2001). Указом Президента України 2001 р. був призначений Надзвичайним і Повноважним Послом України в Республіці Хорватія, а 2002 р. — Надзвичайним і Повноважним Послом України в Республіці Боснія і Герцеговина (за сумісництвом).

У 2006 р. В. Кирик повернувся до Міністерства закордонних справ України, де до 2014 р. працював на посадах директора Департаменту кадрів, а з 2008 р., після зміни структури МЗС України, — директора Департаменту персоналу МЗС України, радника по посаді Посла з особливих доручень у Договірному-правовому департаменті.

За свою роботу Віктор Андрійович був нагороджений нагрудним знаком «Почесна відзнака Міністерства закордонних справ України» I ступеня (2004), орденом «За заслуги» III ступеня (2005), Почесною грамотою Верховної Ради України (2003), Почесною грамотою Кабінету Міністрів України (2008), медаллю Служби зовнішньої розвідки України «За заслуги» (2008), орденом «За заслуги» II ступеня (2008), «Почесною відзнакою МЗС України» II ступеня (2009), Грамотою Державної прикордонної служби України (2010) та іншими нагородами.

Зі спогадів В. Кирика було очевидно, що в ті часи у зв'язку з непростим фінансовим становищем зовнішньополітичного відомства України в МЗС дуже бракувало професійних дипломатів, зокрема фахівців консульської сфери. Консульськими питаннями займалися близько 30 осіб. Для того, щоб наповнити

консульське управління потрібними кадрами, запрошували на роботу людей з вищою освітою, переважно перекладачів, за яких могли поручитися інші дипломати шляхом персональної відповідальності. В. Кирик переконаний, що «до консульських співробітників мають висуватися високі моральні вимоги. Адже співробітників консульської служби не можна призначити, їх можна лише виховати і підготувати. Крім того, бути консулом — це покликання. Це внутрішній голос, який мотивує тебе до нових звершень на користь співвітчизників, котрі перебувають за кордоном, до нових перемог у сфері захисту їхніх прав та свобод».

У довготермінові відрядження направлялися дипломати виключно зі знанням мови країни перебування або англійської мови. Для організації роботи застосовувався досвід США, Канади, Швейцарії, Німеччини, Польщі. Вивчення досвіду цих держав було пріоритетом у розвитку концепції та формуванні законодавчої бази України. З матеріальним забезпеченням теж було дуже складно. Комп'ютери на той час були дуже дорогими. Доводилося писати листи вручну, а згодом офіційні документи друкувати на друкарській машинці.

У ті часи перед консульською службою України були поставлені завдання: розбудова мережі консульських установ України за кордоном, забезпечення захисту прав громадян України за кордоном, вилучення паспортів зразка СРСР і документування громадян України паспортами громадянина України для виїзду за кордон.

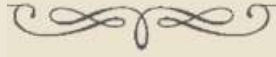
Розв'язання проблеми створення й розміщення консульських установ України за кордоном пов'язувалося насамперед з розподілом майна й активів колишнього СРСР за кордоном. Але оскільки уряд України попередньо погодився на «нульовий варіант», від-

мовившись від розподілу боргів Радянського Союзу, то це, крім політичних мотивів, значно ускладнило вирішення завдання, яке так гостро стояло перед консульською службою України.

У розв'язанні зазначеної проблеми Україна спиралася на Угоду між Урядом Російської Федерації та Урядом України про реалізацію права на закордонну власність колишнього СРСР для цілей дипломатичних, консульських і торговельних представництв від 3 серпня 1992 р. та Угоду між РФ та Україною про подальший розвиток міждержавних відносин від 23 червня 1992 р. Згідно із цими угодами Російська Федерація зобов'язалася до 1 червня 1995 р. передати Україні в користування для розміщення й нормального функціонування дипломатичних консульських і торговельних представництв та їх персоналу будівлі і приміщення, включно із житловими будинками. У відповідному Протоколі, підписаному двома сторонами в Москві 9 грудня 1994 р., були вказані житлові будинки, які мали передаватися у Болгарії, Болівії, Ботсвані, Німеччині, Греції, Єгипті, Ємені, Кенії, Китаї, Монголії, Польщі, Уругваї. Як видно з Протоколу, Росія здебільшого пропонувала Україні взяти в користування майно в «третіх», переважно африканських та азійських країнах, де Україні не було особливої потреби відкривати консульські й дипломатичні представництва. Що ж до порядку та умов передачі й експлуатації будівель, то вони мали визначатись окремими міжурядовими угодами, що дало можливість російській стороні затягувати цей процес, а в окремих випадках і відмовляти в такій передачі.

Водночас успішною була процедура обміну майновими активами держав за принципом взаємності, рівних прав та рівної відповідальності, за яким будівлі, приміщення й земельні ділянки передавалися у безоплатне користування на умовах взаємності термі-

ном на 150 років. Так, між Урядом України та Республікою Болгарія 20 жовтня 1995 р. була підписана відповідна угода, згідно з якою Україна отримала будинки та земельні ділянки в Софії, а Болгарія отримала майнові активи в Києві та в Одесі. Аналогічний меморандум був підписаний між Україною та Сполученими Штатами Америки 9 грудня 1997 р.

Після розв'язання майнових проблем, пов'язаних із придбанням будівель, Міністерство закордонних справ України перейшло до розбудови мережі консульських установ України за кордоном, основна відповідальність за яку покладалася на консульське управління. У стадії практичної реалізації перебували питання про відкриття Генерального консульства України в Греції (Пірей), тривала робота зі створення Генконсульств України в Польщі (Гданськ), Угорщині (Ніредьгазі), Туреччині (Стамбул), Росії (Тюмень) та в Монголії. З урахуванням взаємних інтересів у 1993 р. було відкрите Генеральне консульство Угорщини в Ужгороді, ухвалені питання про відкриття аналогічних установ Румунії й Туреччини в Одесі, консульського пункту Греції в Одесі, перетворення консульського пункту Республіки Польща у Львові на Генеральне консульство.

Так, В. Кирик за дорученням керівництва МЗС України узгодив з турецькою стороною відкриття українського Генерального консульства в Стамбулі. У відповідь посол Турецької Республіки висунув умову про відкриття турецького консульства в Одесі чи Сімферополі. При цьому турецький посол попросив дати можливість турецькій стороні самостійно обирати місце розташування генконсульства, підкреслюючи зацікавленість переважно в Сімферополі й мотивуючи це тим, що в Криму мешкають понад 250 тис. кримських татар, пов'язаних родинними зв'язками з Туреччиною. Беручи до уваги той факт, що Одеса

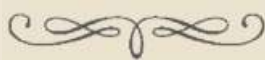
і Стамбул є великими чорноморськими портами, українська сторона наполягла на відкритті консульства саме в цих портових містах, що мало сприяти розвитку торговельно-економічних відносин між двома країнами¹⁰.

Непоодинокими були також випадки, коли іноземні посли самі зверталися до України з проханням відкрити в їхніх країнах українські консульські установи. Так, посол Монголії в травні 1999 р. передав прохання монгольської сторони відкрити українське консульство в Улан-Баторі. Після розгляду цього питання керівництво МЗС України визнало за доцільне поширити консульську діяльність Посольства України в Китайській Народній Республіці на територію Монголії.

Значну допомогу у вирішенні питання з відкриттям консульських установ України за кордоном надавала українська діаспора. Так, питання про відкриття Генерального консульства України в Марселі (Франція) було порушене ще 1996 р. Проте через відсутність коштів Міністерство закордонних справ України призупинило процес його відкриття (орієнтовні витрати на утримання Генерального консульства України становили близько 170 тис. дол. США, тоді як консульські збори в Посольстві України за 1998 р. склали близько 800 тис. дол.¹¹). Водночас МЗС України позитивно поставилося до пропозиції про відкриття у Франції почесних консульств України в містах Ліоні, Ліллі, Тулузі, а також у Ніцці. Питання про поновлення Генерального консульства України в Марселі знову актуалізувалося лише 1999 р. Консульське управління МЗС України приділяло постійну увагу роботі з консульськими установами іноземних держав на території України, зокрема вирішенню таких питань, як відкриття іноземних консульств і надання згоди для вступу

¹⁰ ГДА МЗС. – Ф. 1, оп. 4, спр. 7255-а, арк. 44–45.

¹¹ ГДА МЗС. – Ф. 1, оп. 5, спр. 10275, арк. 1.

Нота посольства Угорщини до МЗС України.
ГДА МЗС. Ф1. оп 5, Справа 10294, С. 31.

Екзекватура Генріка Литвина.
ГДА МЗС. Ф1. оп 4, Справа 7562, С.12.

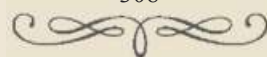
на посади новопризначених генеральних консулів та надання їм відповідної юрисдикції.

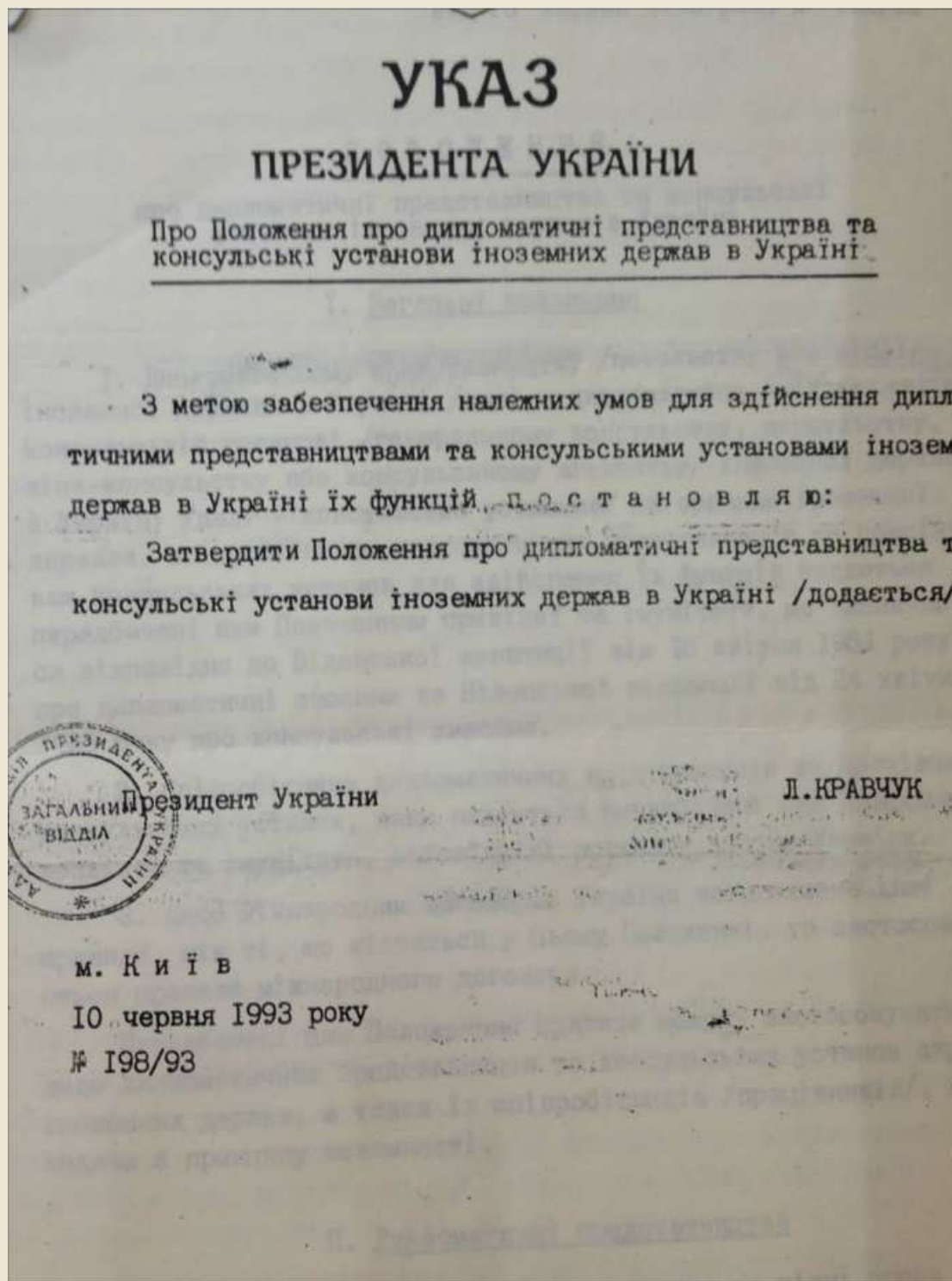
29 квітня 1992 року згідно з розпорядженням Представника Президента України в Києві було створено Міську фірму з обслуговування іноземних представництв Київської міської державної адміністрації, головне завдання якої полягло в облаштуванні та забезпеченні належних умов для діяльності дипломатичного корпусу, консульських установ іноземних держав і представників міжнародних організацій в Україні. Директором установи призначено Кривоноса Павла Олександровича. Організацію підпорядковано Київській міській державній адміністрації

та від 11 травня перейменовано в Генеральну дирекцію по обслуговуванню іноземних представництв.

19 грудня 1994 року відповідно до Розпорядження КМУ на структуру було покладено функцію замовника щодо виконання Програми розміщення дипломатичних представництв, консульських установ іноземних держав і представництв міжнародних організацій в Україні, затвердженої Указом Президента України від 12 вересня 1994 року¹².

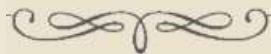
¹² Історія та сьогодення. // Дипломатія без кордонів. 2017, 1(3). – С.8–9.

Указ Президента України Кравчука.
(З фондів Музею історії української дипломатичної служби МЗС України).

З перших років становлення державного суверенітету Україна у своїй зовнішній політиці дотримувалася принципу лібералізації візового режиму. Перед консульським управлінням МЗС стояли два першочергові завдання: по-перше, домогтися запровадження безвізового режиму з країнами-сусідами; по-друге, отримати можливість вільного пересування громадян із дипломатичними паспортами. Так, Чеська Республіка у вересні 1993 р. однією з перших передала Україні проект Угоди між Урядом Чеської Республіки та Україною про скасування віз. Українська сторона позитивно сприйняла пропозиції й, у свою чергу, запропонувала укласти консульську конвенцію між Україною та Чеською Республікою¹³.

У процесі впровадження візової практики консульському управлінню доводилося вирішувати багато питань, пов'язаних з упорядкуванням правил оформлення віз. МЗС України було змушене надсилати до іноземних консульств безліч нот, у яких указувалося на порушення термінів видачі віз та вимагання зайвих документів для їх отримання.

Важливим напрямом роботи консульського управління Міністерства закордонних справ України стала підготовка до підписання угод з іноземними державами стосовно лібералізації умов взаємних поїздок громадян України до цих країн. На кінець вересня 1996 р. угоди про умови взаємних поїздок громадян України були підписані з 25 державами світу. 4 грудня 1995 р. була укладена Угода між Україною та США щодо значної лібералізації поїздок українських та американських громадян. Ця Угода передбачала видачу довготривалих (до трьох років) багаторазових віз, оформлення безкоштовних віз для окремих категорій громадян обох держав — студентів,

Додаток 1
до Правил в'їзду іноземців в Україну,
їх вильзду з України і транзитного
проїзду через її територію

60 x 30 мм

Дозволено
постійне проживання
в Україні

* * 200 р.

Місце для печатки

Підпис посадової особи

Додаток 2
до Правил в'їзду іноземців в Україну,
їх вильзду з України і транзитного
проїзду через її територію

60 x 30 мм

Мас дозвіл на
працевлаштування в Україні
терміном до * * 200 р.

* * 200 р.

Місце для печатки

Підпис посадової особи

Додаток 3
до Правил в'їзду іноземців в Україну,
їх вильзду з України і транзитного
проїзду через її територію

60 x 30 мм

Навчається у _____
(назва вищого закладу освіти)

терміном до * * 200 р.

* * 200 р.

Місце для печатки

Підпис посадової особи

Бланки дозволів.

ГДА МЗС. Ф1.оп.5.спр.10965, арк.5

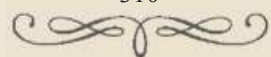
інвалідів, ветеранів та пенсіонерів. Угодою був також передбачений безвізовий транзит¹⁴.

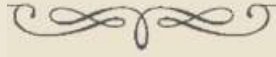
До особливо важливої категорії були віднесені громадяни з дипломатичними та службовими паспортами, для яких Україна підписувала спеціальні угоди про взаємні безвізові поїздки. На липень 1997 р. Україна мала такі угоди з Естонією, Аргентиною, Ізраїлем, Боснією і Герцеговиною, Бразилією, Китаєм, Туреччиною, В'єтнамом¹⁵. Подібна угода, укладена з Латвією, давала українським дипломатам

¹³ ГДА МЗС. — Ф. 1, оп. 4, спр. 7255-а, арк. 52.

¹⁴ ГДА МЗС. — Ф. 1, оп. 4, спр. 5080, арк. 76.

¹⁵ ГДА МЗС. — Ф. 1, оп. 4, спр. 9079, арк. 9–10.

змогу без віз в'їжджати до країни, акредитуватися в Міністерстві закордонних справ Латвії та отримувати акредитаційні картки, які засвідчували їхню особу.

Досить складним процесом виявилось укладання угод такого типу з країнами ЄС, котрі входили в Шенгенську зону. Воно вимагало від консульського управління МЗС України й відповідних відомств країн ЄС копійкою підготовчої роботи. По-перше, згідно із законодавством країн ЄС, виконавчі органи могли розпочати цю підготовчу роботу лише після відповідного рішення їхніх національних парламентів. По-друге, підписання подібних угод потребувало координації та узгодження з усіма членами Шенгенської групи. Підготовка й підписання відповідних угод у цих умовах розтягувалися на два-три роки. Така ситуація склалася з угодами з Нідерландами, Австрією, Грецією, Італією. Значно ускладнювала імплементацію візової практики проблема нелегальних мігрантів та надання політичного притулку, яка також входила у сферу діяльності консульського управління МЗС України.

У зв'язку з відкритістю кордонів і нерегульованістю питань у сфері паспортного контролю в 1990-ті рр. до України потрапляла велика кількість іноземних громадян та осіб без громадянства. Переважно це були вихідці з бідних країн Близького Сходу й Південно-Східної Азії. Часто вони мали на меті нелегально емігрувати до розвинених європейських країн, удаючись при цьому до підробки документів. Україну вони розглядали як транзитну країну, через яку мали надію потрапити до Європи. У такому разі українські візи надавалися цій категорії іноземців тільки за наявності документів, які підтверджували мету поїздки, незалежно від передбаченого терміну перебування в Україні¹⁶.

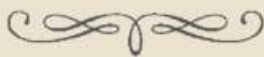
¹⁶ГДА МЗС. – Ф. 1, оп. 4, спр. 7255, арк. 7.

Для упорядкування візового режиму за ініціативою Міністерства закордонних справ Кабінет Міністрів України прийняв спеціальну Постанову № 137 від 26 лютого 1993 р. «Про тимчасове оформлення іноземним громадянам віз для перебування в Україні»¹⁷. Водночас консульське управління МЗС запровадило практику регулярних зустрічей генеральних консулів іноземних країн, з якими виникали міграційні проблеми. Переважно це були сусідні країни, зокрема Румунія. На одній із зустрічей з генеральним консулом Румунії в Україні Л. Пастором 24 лютого 1993 р. представники консульського управління обговорили й узгодили порядок надання політичного притулку, питання регулювання міграції з метою працевлаштування та проблеми нелегальної міграції. Румунський консул був попереджений про неприпустимість випадків подвійного громадянства, з урахуванням того, що законодавство Румунії передбачає можливість його отримання¹⁸.

З метою усунення проблем, які виникали при виїзді іноземців та осіб без громадянства з України до третіх країн, консульське управління МЗС рекомендувало внести зміни до правил в'їзду іноземців в Україну, виїзду з України і транзитного проїзду через її територію, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України № 910 від 5 червня 2000 р. Відповідно до цих змін та доповнень, у тексті Правил слово «національний паспорт» у всіх відмінках було замінене словом «паспортний документ». Згідно із цими змінами, іноземці та особи без громадянства, які перебували в Україні, були зобов'язані мати паспортний документ, тобто документ, який підтверджує громадянство іноземця або посвідчує особу без громадянства, виданий уповноваженим органом іноземної держави або статутною

¹⁷ГДА МЗС. – Ф. 1, оп. 4, спр. 7255, арк. 8.

¹⁸ГДА МЗС. – Ф. 1, оп. 4, спр. 7955-а, арк. 17–18.

організацією ООН, дає право виїзду за кордон і визнаний Україною.

Відповідно до зазначених змін поїздки без українських віз могли здійснювати: а) іноземці, які постійно проживають в Україні, в разі наявності дозволу на постійне проживання та посвідки на проживання; б) особи без громадянства, які постійно проживають в Україні, за посвідченням особи без громадянства для виїзду за кордон; в) іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на підставі дозволу відповідного центру зайнятості для працевлаштування на визначений термін; г) іноземці та особи без громадянства, які навчаються у вищих навчальних закладах України не менш як протягом одного року¹⁹.

Та попри вжиті заходи у сфері впорядкування візового режиму проблема з нелегальною міграцією в 1990-ті рр. залишалася надзвичайно гострою. Тільки за перше півріччя 1997 р. в Україні були затримані 5392 нелегальні мігранти. З урахуванням того, що на депортацію одного нелегального мігранта держава витрачала близько 1500 дол. США, загальна сума на депортацію виявлених нелегалів склала 8 млн дол. США²⁰. Для розв'язання цієї проблеми Кабінет Міністрів України 8 червня 1998 р. прийняв Постанову № 829 «Про План заходів щодо нелегальної міграції громадян в Україну». На виконання цього плану консульське управління МЗС розпочало роботу з укладання міжнародних угод із суміжними країнами та країнами походження найбільшої кількості потенційних нелегальних мігрантів щодо взаємних поїздок громадян, запобігання нелегальній міграції в Україну та приймання-передачі осіб — порушників державного кордону.

Ця робота спиралася на вже створену в попередні роки договірно-правову базу. Так,

ще в лютому 1993 р. між Урядом України та Урядом Угорської Республіки була підписана Угода про приймання-передачу осіб через спільний державний кордон. Подібні угоди були підписані 29 травня 1993 р. з Польщею, 14 жовтня 1993 р. зі Словачкою Республікою, 11 березня 1999 р. з Молдовою.

Поряд з нелегальною міграцією, ще однією складною проблемою стала депортація українських громадян з європейських країн, вирішення питань з якими також лягло на плечі консульського управління МЗС. Зокрема, лише з Туреччини за 1999 р. були депортовані 877 громадян України; понад 4 тис. українських громадян звернулися за допомогою до консульського відділу Посольства та Генерального консульства України в Стамбулі, у результаті чого їм було видано понад 600 посвідчень особи на повернення в Україну²¹. У зв'язку із цим турецька сторона звернулася до Міністерства закордонних справ України з пропозицією укласти двосторонню консульську конвенцію, яка регулювала би питання депортації. Таку потребу мала й українська сторона, оскільки досить типовими були випадки, коли турецька влада інформувала Генеральне консульство України про затримання, арешт або видворення з Туреччини українських громадян через три-чотири місяці після події, тоді як, згідно з Віденською конвенцією, термін таких сповіщень не повинен перевищувати трьох днів після затримання²².

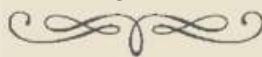
Досить напружена ситуація з нелегальними мігрантами склалась у Нідерландах, у зв'язку із чим міністерство закордонних справ цієї країни звернулося до України з пропозицією укласти Угоду про співробітництво в питаннях повернення на батьківщину громадян, які опинились у країні без документів і

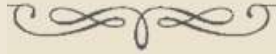
¹⁹ ГДА МЗС. — Ф. 1, оп. 5, спр. 10965, арк. 4–5.

²⁰ ГДА МЗС. — Ф. 1, оп. 4, спр. 9078-а, арк. 19.

²¹ ГДА МЗС. — Ф. 1, оп. 5, спр. 10277, арк. 57.

²² ГДА МЗС. — Ф. 1, оп. 5, спр. 10277, арк. 57.

коштів на повернення²³. Звичайно, Посольство України в цій державі докладало значних зусиль для повернення громадян України до місць їх проживання, проте досить часто необхідність повернення чи депортація зумовлювалися протиправною діяльністю українських громадян у країнах перебування.

Особливу тривогу наприкінці 1990-х рр. викликала работоргівля українськими жінками та примушення їх до заняття проституцією. Так, особливістю депортації українських громадян із Греції було те, що переважну їх більшість становили молоді жінки віком від 17 до 25 років, зайняті в розгалуженій мережі місцевого розважального бізнесу. При цьому українські повії підлягали депортації навіть при тому, що вони мали дозвіл на постійне проживання в країні, оскільки, згідно з місцевим законодавством, легальною проституцією в Греції мають право займатися винятково громадянки країн ЄС²⁴.

У контексті боротьби з контрабандною торгівлею жінками з метою їх сексуальної експлуатації консульське управління МЗС дало доручення консульським установам України за кордоном здійснювати збирання й аналіз даних щодо каналів контрабандної торгівлі жінками, підтримувати робочі контакти з місцевими компетентними органами. Виконуючи поставлене завдання, консульські установи накопичили значний досвід з протидії торгівлі жінками, а також із захисту прав та інтересів фізичних осіб України жіночої статі, які використовувалися за кордоном у ролі «сексуального товару» і потрапляли в різного роду пригоди та надзвичайні ситуації, що потребували оперативного вирішення. Накопичені інформаційні аналітичні матеріали, а також дані щодо конкретних дій консульських установ із захисту згаданої категорії осіб по-

служили основою для розробки консульським управлінням МЗС конкретних пропозицій із запобігання торгівлі жінками та контрабанди ними. Було запропоновано створити робочу групу за участю відповідних міністерств і відомств для підготовки законопроекту «Про боротьбу з контрабандою торгівлі жінками з метою їх сексуальної експлуатації». Серед інших пропозицій були просвітницькі та інформаційні заходи серед молоді для підвищення її обізнаності з проблемами вивезення жінок з метою сексуальної експлуатації²⁵.

Окремою групою, котра потребувала уваги з боку консульської служби України, були українські громадяни за кордоном, яким було відмовлено в наданні політичного притулку. Таких людей у 1990-ті рр. за кордоном виявлялося чимало. Лише в Бельгії протягом 1999 р. – січня 2000 р. з клопотанням про надання політичного притулку звернулися 1343 українських громадян. Двом третинам з них було відмовлено через те, що основною їх мотивацією в отриманні подібного статусу була економічна скрута, а не порушення прав людини в Україні. Тож ці громадяни підлягали депортації з Бельгії в Україну. Українська сторона підтвердила готовність до співпраці у справі ідентифікації осіб, які заявляють про свою належність до громадянства України, зазначивши, що пріоритетом для Української держави у вирішенні цього питання залишається забезпечення прав українських громадян²⁶.

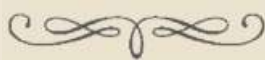
Питання захисту прав українських громадян перебувало під пильним парламентським контролем. Воно неодноразово піднімалося у зверненнях народних депутатів Верховної Ради України. Так, у зверненні до Міністерства закордонних справ України тодішній перший заступник голови Комітету у закордонних справах Олександр Григорович

²³ ГДА МЗС. – Ф. 1, оп. 5, спр. 10274, арк. 36.

²⁴ ГДА МЗС. – Ф. 1, оп. 5, спр. 10274, арк. 49–50.

²⁵ ГДА МЗС. – Ф. 1, оп. 4, спр. 9664, арк. 16–17.

²⁶ ГДА МЗС. – Ф. 1, оп. 5, спр. 10958, арк. 3–4.

Пухкал порушив питання про українців, переселених у 1944–1946 рр. з Польщі в Україну. Низку аналогічних пропозицій висунули голова Комітету з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин Геннадій Йосипович Удовенко та народний депутат Василь Васильович Костицький. Ці пропозиції з урядом були сприйняті й використані в роботі.

До пріоритетних напрямів роботи Міністерства закордонних справ належало забезпечення умов для реалізації положень статті 25. Конституції України, яка визначає, що «Україна гарантує піклування та захист своїм громадянам, які перебувають за її межами». З моменту започаткування консульської служби МЗС України консульські установи України за кордоном працювали над створенням дієвого механізму захисту прав та інтересів України, українських громадян та юридичних осіб у державах перебування. Такий механізм забезпечувався шляхом створення договірно-правової бази, імплементації положень двосторонніх і багатосторонніх консульських конвенцій, угод із соціально-правових питань, громадянства, взаємних поїздок, працевлаштування, а також правових відносин і надання правової допомоги. Станом на травень 2000 р. Україною було укладено: двадцять консульських конвенцій (у роботі — три), двадцять дві угоди про умови взаємних поїздок (у роботі — сімнадцять), чотири угоди з питань громадянства (у роботі — десять), шість угод про реадмісію (у роботі — чотирнадцять), вісімнадцять угод з питань працевлаштування та соціального забезпечення, двадцять договорів про правову допомогу²⁷.

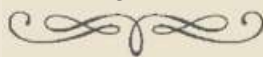
Одним з найважливіших завдань консульських установ України за кордоном є надання всебічної допомоги українським громадянам, які перебувають в ув'язненні, заарештовані

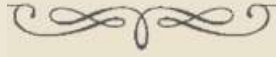
або позбавлені волі іншим чином. Така допомога охоплювала зустрічі із заарештованими, контроль за належними умовами утримання, пошук адвокатів і роботу з ними, присутність на судових засіданнях тощо. Першочергова увага приділялася роботі із захисту прав та інтересів неповнолітніх осіб у державі перебування або осіб, які мають обмежену дієздатність, особливо в питаннях опіки чи піклування, а також забезпечення представництва громадян України в судових або інших органах держави перебування. Одним зі шляхів урегулювання питань усиновлення українських дітей іноземцями стало приєднання України до Гаазької конвенції про захист дітей та співробітництво у сфері усиновлення від 29 травня 1993 р. Це дало змогу частково усунути прогалини національного законодавства у сфері захисту прав дитини загалом та усиновлення дітей зокрема.

На думку Міністерства закордонних справ України, найбільш ефективним та універсальним двостороннім документом, який забезпечував захист українських громадян, виявилася консульська конвенція. Відповідно до Закону України «Про міжнародні договори України» від 22 грудня 1993 р., двосторонні консульські конвенції підлягали ратифікації Верховною Радою. Інколи процес ратифікації затягувався, тож питання скорочення термінів розгляду питань про ратифікацію консульських конвенцій Міністерство розглядало як один з пріоритетів ефективної співпраці з Парламентом. Затверджений Верховною Радою України Державний бюджет на 2000 р. дав можливість українським громадянам отримувати державну допомогу в екстремальних ситуаціях за кордоном шляхом надання мінімально необхідних коштів за рахунок 10% консульського збору.

Та найбільшу стурбованість МЗС у той час викликала ситуація з працевлаштуванням

²⁷ГДА МЗС. – Ф. 1, оп. 5, спр. 10967, арк. 42.

українських громадян за кордоном. Через безвідповідальність та кримінальну спрямованість комерційних структур, які займалися посередницькою діяльністю у сфері працевлаштування громадян України в інших країнах, багато українських громадян не мали правового захисту й мінімальних соціальних гарантій з боку роботодавця. Це призводило до того, що українці, які виїхали за кордон, ставали нелегалами. Лише в Чехії та Словаччині кількість українських громадян, які працювали нелегально, оцінювалась у 100 тис. осіб²⁸. Така ситуація потребувала втручання відповідного комітету Верховної Ради України в частині припинення діяльності подібних структур в Україні.

Важливе значення у світлі проголошеного Українською державою курсу на європейську інтеграцію мало створення в Україні цивілізованої системи забезпечення прав і свобод іноземних громадян та осіб без громадянства, які тимчасово перебували або постійно проживали в Україні. Із цією метою Міністерство закордонних справ розробило проект нової редакції Закону України «Про правовий статус іноземців» як закону прямої дії. Ухвалення цього документа давало змогу адаптувати національне законодавство України, яке регулює питання правового статусу іноземців та осіб без громадянства, до уніфікованого законодавства держав — членів Ради Європи.

Міністерство закордонних справ України на етапі свого становлення приділяло максимальну увагу належному опрацюванню всіх депутатських звернень з питань захисту прав фізичних та юридичних осіб України за кордоном. На підставі таких звернень Міністерство та відповідні закордонні установи України вживали необхідні заходи для з'ясування обставин справи, у разі порушень — віднов-

лення прав співвітчизників та надання їм консульської допомоги. Народні депутати — ініціатори звернень та заявники оперативно інформувалися про наслідки вжитих заходів. Таким чином, у 1999 р. було опрацьовано понад двісті звернень народних депутатів України та листів Секретаріату ВРУ, а у 2000 р. — 57 звернень народних депутатів²⁹.

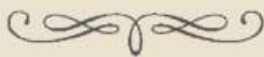
У контексті правового захисту українських громадян у Великій Британії консульське управління МЗС України в 1999р. започаткувало щорічні повномасштабні консультації з представниками британської консульської служби. Зокрема, консультації стосувались укладання угоди про правову допомогу в цивільних справах, а також консульської конвенції у зв'язку з тим, що питання про врегулювання проблем виконання судових рішень набуло особливої гостроти³⁰. Консульське управління МЗС тримало під своїм контролем і вирішення питань, що дісталися «у спадщину» від СРСР, зокрема таких, як розшук зниклих безвісти українців — колишніх радянських військовослужбовців під час війни в Афганістані 1979–1989 рр.

Міністерство закордонних справ України взяло на себе відповідальність у вирішенні ситуації, що виникла у зв'язку із затриманням та арештом кількох українських суден, головним чином з причин заборгованості, в Мавританії, Греції та Тунісі. Випадки затримання суден були пов'язані з порушенням правил проходу економічної зони в Гамбії, технічними станом суден, який порушував безпеку плавання в Іспанії, валютними порушеннями в Угорщині та розлиттям нафтопродуктів у Греції. У зв'язку із цим консульське управління й консульські установи МЗС України за кордоном приділяли особливу увагу захисту екіпажів українських морських суден в

²⁸ ГДА МЗС. — Ф. 1, оп. 5, спр. 10967, арк. 43.

²⁹ ГДА МЗС. — Ф. 1, оп. 5, спр. 10967, арк. 44.

³⁰ ГДА МЗС. — Ф. 1, оп. 5, спр. 10274-а, арк. 29.

іноземних портах. Основним завданням такої роботи було надання консульської допомоги, а також координація роботи Мінтрансу, Фонду держмайна України та компаній-судновласників для недопущення відчуження державного майна України, звільнення суден з-під арешту, надання екстреної допомоги в депортації моряків.

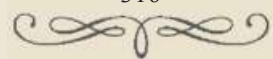
Протягом 1990-х рр. були розроблені та прийняті засадничі для консульської служби нормативно-правові документи: розпорядження Президента України «Про Положення про дипломатичне представництво України за кордоном» від 22 жовтня 1992 р., Указ Президента України «Про Положення про дипломатичну службу в Україні» від 16 липня 1993 р., Закон України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» від 21 січня 1994 р., Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 4 лютого 1994 р., Указ Президента України «Про консульський статут України» від 2 квітня 1994 р., Указ Президента України «Про Положення про Міністерство закордонних справ України» від 3 квітня 1999 р. Своєрідною «конституцією» для консульської служби України в її зовнішніх відносинах була Віденська конвенція «Про консульські зносини» від 24 квітня 1963 р.

Консульське управління брало безпосередню участь у межах своєї компетенції у формуванні законодавства України. Часто проходили міжвідомчі наради, готувалися відповідні подання до Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України. Порівняно із сьогоденням прийняття законів та інших нормотворчих документів відбувалося досить швидко. 2 липня 1993 р. Верховна Рада України схвалила Основні напрями зовнішньої політики України. Як зазначалося в цьому документі, одними з найголовніших завдань зовнішньої політики України є поширення у світі образу України

як надійного та передбачуваного партнера і захист прав та інтересів громадян України, її юридичних осіб за кордоном, створення умов для підтримання контактів із зарубіжними українцями й вихідцями з України, надання їм допомоги згідно з міжнародним правом. Важливою функцією зовнішньої політики України в цьому контексті є захист прав українців у державах, що утворилися на геополітичному просторі колишнього Союзу РСР³¹.

Виконання цих функцій потребувало розширення організаційної структури та збільшення штату співробітників консульського управління Міністерства закордонних справ України. Штат консульського управління був збільшений до п'ятдесяти співробітників. У структурі управління, крім візового відділу, який налічував одинадцять осіб, та паспортного відділу, котрий складався з десяти осіб, з'явилися такі структурні підрозділи, як відділ візової підтримки і візової інформації (сім осіб), відділ консульсько-правових питань (дванадцять осіб), сектор питань громадянства (три особи) та канцелярія (сім співробітників). Таким чином, протягом 1990-х рр. завдання побудови консульської служби незалежної Української держави було повністю виконане.

31 Про Основні напрями зовнішньої політики України. Верховна Рада України : Постанова № 3360-XII від 2 липня 1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3360-12>.

§ 2. КОНСУЛЬСЬКА СЛУЖБА НА ЕТАПІ ВДОСКОНАЛЕННЯ ТА ОПТИМІЗАЦІЇ 2001–2010 РОКІВ

І з закінченням етапу становлення консульської служби України та створенням ґрунтовної законодавчої та договірно-правової бази постало питання про її імплементацію та оптимізацію діяльності консульських установ відповідно до нових вимог і викликів ХХІ століття та зовнішньополітичних пріоритетів України. Ключовими завданнями консульської служби України на цьому історичному етапі стали: оформлення зміни громадянства та міграційних документів, укладення та імплементація угод про взаємні поїздки громадян, лібералізація візового режиму, реалізація стратегії євроінтеграції у сфері консульської служби, вдосконалення кадрової політики.

Для реалізації цих масштабних завдань у Міністерстві закордонних справ України у 2001 р. була прийнята нова організаційно-штатна структура, згідно з якою консульське управління було реорганізоване в консульський департамент. Нова структура охоплювала три ключові напрями консульської служби України: консульське обслуговування, консульське забезпечення та консульську діяльність. Керівниками реформованої консульської структури центрального апарату МЗС України в цей період були М. Маймескул, В. Наливайченко, М. Точицький, Б. Базилевський, С. Погорельцев, С. Камишев. Очевидно, така кількість керівників департаменту за десятирічний період зумовлювалася їх коротким терміном перебування на посаді та значною складністю завдань, які стояли тоді перед консульською службою. Так, **Микола Іванович Маймескул** перебував на цій посаді з 2002 р. по 2003 р.

Микола Іванович Маймескул народився 18 грудня 1948 р. у селі Приморське Татарбунарського району Одеської області. У 1972 р. він закінчив Київський державний університет імені Т. Г. Шевченка (перекладач-

референт, викладач французької та англійської мов, кандидат історичних наук, дипломатичний ранг — Надзвичайний і Повноважний Посол). М. Маймескул розпочав свою діяльність у системі МЗС України на посаді начальника відділу міжнародного економічного співробітництва МЗС України в 1992 р., після повернення з Постійного представництва СРСР при Відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві, де працював другим, а згодом першим секретарем з 1986 р. по 1992 р. У 1993–1996 рр. М. Маймескул обіймав посаду начальника Управління міжнародного економічного і науково-технічного співробітництва МЗС України, а в 1996–2000 рр. призначався Постійним представником України при Відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві. У 2000 р. М. Маймескул повернувся до МЗС України, а у 2001 р. був призначений директором Департаменту європейської інтеграції, економічного та гуманітарного співробітництва — начальником Управління Європейського Союзу МЗС України. У 2002–2003 рр. він очолював Департамент консульської служби.

З 2004 р. по 2006 р. М. Маймескул був призначений Надзвичайним і Повноважним Послом України в Канаді та Представником України при Міжнародній організації цивільної авіації (ІКАО). У 2006 р. він повернувся в МЗС України на посаду заступника міністра закордонних справ, яку обіймав до 2008 р. У 2008–2013 рр. був призначений Постійним представником України при Відділенні ООН та інших міжнародних організаціях

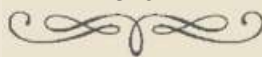

Микола Іванович
МАЙМЕСКУЛ

у Женеві. За успіхи в роботі М. Маймескул отримав такі нагороди: Почесну грамоту Кабінету Міністрів України (2001), Почесну грамоту Верховної Ради України (2003), орден «За заслуги» III ступеня (2007), «Почесну відзнаку Міністерства закордонних справ України» I ступеня (2007), Почесну грамоту Головного управління державної служби України (2008), «Почесну відзнаку Міністерства закордонних справ України» II ступеня (2009) та ін.

У 2003–2004 рр. посаду керівника консульського департаменту обіймав **Валентин Олександрович Наливайченко**.

В. Наливайченко народився 8 червня 1966 р. у Запоріжжі. 1990 р. закінчив Київський державний університет імені Т. Г. Шевченка (філолог, викладач російської мови та літератури, дипломатичний ранг — Надзвичайний і Повноважний Посланник першого класу). В. Наливайченко розпочав трудову діяльність у системі МЗС України з довготермінового відрядження до Фінляндської Республіки на посаді другого секретаря Посольства України в 1994 р. У 1995 р. його призначили на посаду першого секретаря Посольства України у Фінляндській Республіці. У 1997 р. він повернувся в Україну і з 1998 р. працював у МЗС України на посадах першого секретаря відділу країн СНД, Балтії та Східної Європи, консульського управління МЗС України (1998), першого секретаря, виконувача обов'язків завідувача відділом консульського забезпечення інтересів фізичних та юридичних осіб консульського управління МЗС України (1998–2000), радника, виконувача обов'язків завідувача відділом аналізу і планування

консульського управління МЗС України (2000–2001), заступника начальника консульського управління Департаменту консульської служби МЗС України.

З 2001 р. по 2003 р. В. Наливайченко перебував у довготерміновому відрядженні в США на

посаді генерального консула (радника) Посольства України в цій державі. У 2003 р. він повернувся до МЗС, де обіймав посаду директора Департаменту консульської служби до 2004 р., далі до 2006 р. — заступника міністра закордонних справ України. У 2006 р. В. Наливайченко Указом Президента України був призначений Надзвичайним і Повноважним Послом України в Республіці Білорусь, однак цього самого року повернувся в Україну і приєднався до пропозиції обійняти високу посаду в Службі безпеки України. Під час роботи в системі МЗС України В. Наливайченко був відзначений нагородами: орденом князя Ярослава Мудрого IV ступеня (2010), Почесною грамотою Центральної виборчої комісії (2005), відзнакою МВС України «За міжнародне співробітництво у правоохоронній діяльності» (2005).

Недовго обіймав посаду керівника консульського департаменту (2004–2005) і його наступник **Микола Станіславович Точицький**.

М. Точицький народився 22 вересня 1967 р. у селі Жигалівка Калинівського району Вінницької області. У 1993 р. закінчив Київ-

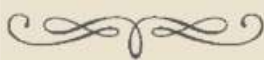
Валентин Олександрович
НАЛИВАЙЧЕНКО

Микола Станіславович
ТОЧИЦЬКИЙ

ський державний університет імені Т. Г. Шевченка (філолог, перекладач французької та англійської мов), у 1995 р. — Інститут міжнародних відносин Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка (юрист-міжнародник). Молодий дипломат розпо-

чав свою трудову діяльність у системі МЗС України в 1993 р. на посаді аташе відділу оперативного зв'язку та комп'ютерного забезпечення Управління контролю над озброєнням та роззброєння МЗС України, а в листопаді 1994 р. його було призначено на посаду третього секретаря відділу багатостороннього роззброєння та заборони хімічної і біологічної зброї Управління контролю над озброєнням та роззброєння МЗС України. У 1995 р. М. Точицький був направлений у своє перше довготермінове відрядження до Посольства України в Королівстві Бельгія на посаду третього секретаря. У 1997 р. він був призначений на посаду другого секретаря Посольства, а в 1998 р. повернувся в МЗС України на посаду першого секретаря відділу ядерного роззброєння та обмеження стратегічних озброєнь Управління контролю над озброєнням та науково-технічного співробітництва МЗС України. Цього самого року М. Точицький був переведений до відділу конвенційних проблем хімічної та біологічної зброї згаданого управління. З 1999 по 2001 рр. обіймав посади першого секретаря, згодом радника Департаменту з питань політики та безпеки МЗС України. У 2001 р.

М. Точицький був направлений у довготермінове відрядження на посаду радника Постійного представництва України при Раді Європи. У 2003 р. він повернувся в МЗС України на посаду першого заступника директора Кабінету міністра закордонних справ України, а у 2004 р. став директором Кабінету міністра закордонних справ України.

У 2004 р. М. Точицький був призначений на посаду начальника Управління консульської служби, а вже 2005 р. він поїхав генеральним консулом України в Сан-Франциско (США). У 2008 р. М. Точицький повернувся в Україну на посаду першого заступника керівника Головної служби зовнішньої політики Секретаріату Президента України, у 2009 р. очолив Головну службу зовнішньої політики Секретаріату Президента України і цього самого року став керівником Головної служби з питань міжнародного співробітництва Секретаріату Президента України. У 2010 р. Указом Президента України М. Точицького призначено Постійним представником України при Раді Європи (Страсбург, Франція), а у 2016 р., у зв'язку із завершенням роботи в Постійному представництві при РЄ, — Надзвичайним і Повноважним Послом України в Королівстві Бельгія.

Під час роботи в системі МЗС України М. Точицький був відзначений званням почесний юрист України та нагородами: Грамотою Верховної Ради України (2011), Почесної відзнакою МЗС України I ступеня (2011).

З 2005 р. по 2008 р. на посаді керівника консульського департаменту працював **Борис Миколайович Базилевський**.

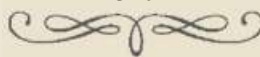
Борис Миколайович
БАЗИЛЕВСЬКИЙ

Б. Базилевський народився 6 серпня 1946 р. у Києві. У 1969 р. він закінчив Московський державний інститут міжнародних відносин, є кандидатом юридичних наук. Борис Миколайович розпочав свою трудову діяльність у системі МЗС України, перебуваючи на посаді завідувача відділом Науково-дослідницького центру інформатики. У 1991 р. він перейшов на роботу до Верховної Ради України на посаду головного консультанта сектора міжнародних зв'язків, а з 1992 р. по 1999 р. працював

на посаді завідувача Секретаріату Комісії Верховної Ради України у закордонних справах (з 1995 р. — Комітету у закордонних справах і зв'язках з СНД).

У 1999 р. Б. Базилевський був призначений на посаду генерального консула України в Чикаго (США), а після завершення відрядження, у 2005 р., — на посаду директора Департаменту консульської служби МЗС України. У 2008 р. Указом Президента України Б. Базилевського призначено Надзвичайним і Повноважним Послом України в Ірландії, де він очолював Посольство України до 2010 р. За час роботи в зовнішньополітичній службі України Б. Базилевський був нагороджений Почесною грамотою МЗС України (2001), відзнакою МВС України «За сприяння органам внутрішніх справ України» (2005), орденом «За заслуги» III ступеня (2006), Почесною відзнакою МЗС України I ступеня (2007).

З появою нових завдань змінювалася й організаційно-штатна структура Департаменту консульської служби (ДКС) Міністерства закордонних справ України. Суттєві її зміни відбулись у 2008 р. Запроваджувати ці зміни

випало **Сергію Олексійовичу Погорельцеву**, який з 2008 р. по 2009 р. обіймав посаду керівника цього підрозділу центрального апарату МЗС України.

С. Погорельцев народився 17 вересня 1964 р. у Києві. 1986 р. він закінчив факультет романо-германської філології Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка (референт-перекладач іспанської та англійської мов, викладач іспанської мови). Перша посада в Міністерстві закордонних

Сергій Олексійович
ПОГОРЕЛЬЦЕВ
(Фото О. Малішевського).

справ України — аташе візового відділу консульського управління, яку він обіймав з 1992 р. по 1993 р. У 1993–1997 рр. С. Погорельцев працював спочатку третім, а згодом другим секретарем Посольства України в Аргентинській Республіці. У 1997 р., після повернення із закордонного відрядження, С. Погорельцев був призначений на посаду першого секретаря відділу закордонних установ Управління кадрів та навчальних закладів МЗС України, а в 1999 р. переведений на посаду радника, виконувача обов'язків завідувача відділу візової політики консульського управління МЗС України. Наприкінці 1999 р. його призначено консулом Генерального консульства України в Нью-Йорку, з 2003 р. — виконувачем обов'язків генерального консула, а з 2001 р. по 2006 р. — генеральним консулом України в Нью-Йорку. Протягом 2006–2009 рр. С. Погорельцев обіймав посади заступника директора й директора Департаменту консульської служби МЗС України.

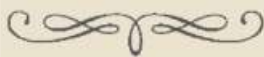
З 2009 р. по 2012 р. С. Погорельцев як генеральний консул очолював Генеральне консульство України в Нью-Йорку. У 2012 р. Указом Президента України його призначено

Надзвичайним і Повноважним Послом України в Королівстві Іспанія та Постійним представником України при Всесвітній туристичній організації (за сумісництвом), а 2013 р. — Надзвичайним і Повноважним Послом України в Князівстві Андорра (за сумісництвом). Довготермінове закордонне відрядження С. Погорельцева завершилося навесні 2016 р., а восени того самого року він знову був призначений на посаду директора Департаменту кон-

сульської служби МЗС України.

Дипломатичну діяльність С. Погорельцева відзначено подяками МЗС України (1996, 2000, 2006), Почесною грамотою МЗС України (2001), Почесною грамотою Кабінету Міністрів України (2004), цінним подарунком та грошовою винагородою МЗС (2007), Почесною відзнакою МЗС України III ступеня (2008), медаллю Служби зовнішньої розвідки України «За заслуги» (2008), Грамотою Верховної Ради України (2011).

Консульська служба України продовжувала успішно розвиватися. Наприкінці 2008 р. у Департаменті консульської служби був створений новий структурний підрозділ — відділ ведення та адміністрування Державного реєстру виборців, які проживають або перебувають за кордоном. У результаті проведеної реструктуризації штатний розпис ДКС налічував 106 посад, серед яких директор, заступник директора, заступник директора — начальник відділу, дев'ять начальників відділів, чотири завідувачі секторів, чотирнадцять радників, одинадцять перших секретарів, десять других секретарів, вісім третіх секретарів, тринадцять аташе, два головні спеціалісти,

шість провідних спеціалістів, п'ятнадцять спеціалістів першої категорії, одинадцять спеціалістів другої категорії.

Вельми актуальним питанням, яке залишалося неврегульованим ще з 1990-х рр., було набуття або зміна громадянства. Його актуальність зумовлювалася передусім наслідками розпаду Радянського Союзу та визначенням громадянами колишнього СРСР своєї нової Батьківщини чи повернення до своїх етнічних коренів та рідних домівок, де вони народились або жили чи були народжені їхні батьки. Існувала також проблема, пов'язана проживанням на українській території іноземних громадян, які хотіли залишатися жити в Україні.

Розв'язуючи цю проблему, консульський департамент розробив низку типових угод, згодом підписаних та імplementованих з тими країнами, де мешкали українські громадяни, котрі не хотіли повертатися в Україну й залишалися в місцях свого постійного проживання. Ці угоди дали можливість запровадити спрощений порядок зміни громадянства громадянами інших держав, які постійно проживали на території України, та громадян України, які постійно проживали на території інших держав. Спрощений порядок отримання українського громадянства, як і спрощений порядок його припинення, запроваджувався за наявності однієї з таких умов: а) якщо заявник або хоча б один з його батьків, дід, баба народилися або постійно на законних підставах проживали на території договірної сторони, громадянство якої набувається; б) за наявності в заявника хоча б одного з постійно проживаючих на законних підставах на території договірної сторони, громадянство якої набувається, близьких родичів, котрі є її громадянами, чоловіка (дружини), одного з батьків, сестри, брата, діда чи баби, онука.

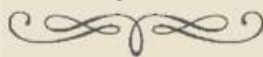
Потреба в удосконаленні інституту громадянства виникла також у зв'язку з приєднанням України до Конвенції про громадянство, прийнятої Радою Європи в 1997 р. У зв'язку з цим Верховна Рада 18 січня 2001 р. ухвалила Закон України «Про громадянство України» в новій редакції, основними новелами якої були:

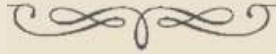
— закріплення принципів законодавства України про громадянство, які відповідають положенням Конституції України та принципам міжнародного права у сфері громадянства (принципів єдиного громадянства — держави Україна; запобігання виникненню випадків безгромадянства; неможливості позбавлення громадянина України громадянства України; визнання права громадянина України на зміну громадянства; неможливості автоматичного набуття громадянства та автоматичного припинення громадянства України; рівності перед законом громадян України незалежно від підстав, порядку й моменту набуття ними громадянства України; збереження громадянства України незалежно від місця проживання громадянина України (стаття 2 Закону);

— зміст основних положень Закону про набуття і припинення громадянства України ґрунтується на одному із загальновизнаних принципів міжнародного права — принципі уникнення безгромадянства (пом'якшено умови прийняття до громадянства України іноземців та осіб без громадянства);

— максимально враховані інші ситуації, які можуть виникнути при набутті чи припиненні громадянства України (випадки набуття громадянства за народженням, територіальним походженням, унаслідок усиновлення, поновлення у громадянстві, а також виходу з громадянства та його втрати);

— повніше врегульоване питання повноважень державних органів у сфері громадян-

ства та організації їх практичної діяльності (порядок провадження за заявами й поданнями з питань громадянства визначає Президент України).

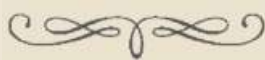
Закон змінював вимоги «постійного проживання» на території України протягом останніх п'яти років як умови прийняття до громадянства України на вимогу «безперервного проживання» протягом зазначеного періоду. Такі зміни сприяли набуттю громадянства такими особами, як біженці. Крім того, були внесені зміни до винятку із цієї умови, яка стосувалася вихідців з України, а також їхніх нащадків. За попередньою редакцією Закону «Про громадянство» такі особи могли подати клопотання про прийняття до громадянства України лише після прибуття в Україну на постійне проживання. Цю вимогу із Закону було вилучено, й особи, які постійно проживали за межами України, але народилися чи довели, що хоча б один з їхніх батьків, дід чи баба народилися на території України, могли звертатися з клопотанням про прийняття до громадянства України після закінчення терміну визначення належності до громадянства України в місцях свого теперішнього проживання через дипломатичні представництва чи консульські установи України.

Суттєво змінена редакція статті 5 Закону щодо документів, які підтверджують громадянство України. Раніше відповідні статті редакцій Закону «Про громадянство України» від 8 жовтня 1991 р. та від 16 квітня 1997 р. визначали лише два документи, що підтверджували громадянство України, — паспорт громадянина України та свідоцтво про народження (для дітей віком до 16 років). Отже, нова редакція Закону «Про громадянство України» від 18 січня 2001 р. стала підтвердженням реалізації європейського вибору України у сфері громадянства.

Ухвалення Верховною Радою Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про громадянство України» 16 червня 2005 р. стало черговим етапом у становленні й удосконаленні інституту громадянства України. Потреба в розробці цього проекту зумовлювалася підготовкою України до підписання Європейської конвенції про громадянство 1997 р. та подальшим удосконаленням законодавства України в зазначеній галузі. Цей Закон дав змогу ратифікувати у 2007 р. вказану Конвенцію лише з одним застереженням та заявою.

Розробники проекту Закону виходили також із того, що Україна в майбутньому має приєднатися до Конвенції про скорочення безгромадянства 1961 р. Саме тому запобігання виникненню випадків безгромадянства є одним з основних принципів національного законодавства України про громадянство. Ухвалення цього Закону зумовлювалося також змінами в національному законодавстві України, які відбулися після 2001 р., зокрема внаслідок прийняття Цивільного та Сімейного кодексів України. З огляду на набрання чинності зазначеними кодексами були внесені зміни до статей 1, 6, 11, 12, та 15 Закону «Про громадянство України».

Нові визначення термінів, які містяться у статті 1 Закону, викликані потребою в удосконаленні практики реалізації цього Закону, а також у приведенні у відповідність із положеннями інших законів України та нормами міжнародного права. Зміни, внесені до статті 7, змінили норму, за якою набуття дитиною громадянства України за правом ґрунту пов'язувалося виключно з постійним проживанням її батьків на території України. Нова редакція статті 8 розширила коло вихідців з України, які мають право на набуття громадянства України за територіальним походженням.

Збільшення терміну для подання документа про припинення іноземного громадянства від одного до двох років створило сприятливіші умови для набуття громадянства за територіальним походженням. Статтю 18 було доповнено положенням стосовно самостійного виходу з громадянства України дітей, які вважаються такими, що постійно проживають за кордоном. Зміни до статті 24 і нова редакція статті 25 Закону чіткіше визначили повноваження центральних органів виконавчої влади у сфері громадянства з метою вдосконалення механізму реалізації Закону.

Водночас потрібно було вдосконалювати роботу з легалізації офіційних документів, одним з яких є паспорт, котрий засвідчує громадянство особи. Консульська легалізація офіційних документів — це процедура підтвердження автентичності оригіналів офіційних документів або засвідчення справжності підписів посадових осіб, уповноважених засвідчувати підписи на документах, а також автентичності відбитків штампів, печаток, котрими скріплено документ. При цьому консул не несе відповідальності за зміст документа. Легалізація в установленому порядку надає документу право на існування в міжнародному обігу. Порядок консульської легалізації офіційних документів установлюється Віденською конвенцією «Про консульські зносини» 1963 р., міжнародними договорами та Інструкцією про порядок консульської легалізації офіційних документів в Україні і за кордоном № 113, затвердженою наказом Міністерства закордонних справ України 4 червня 2002 р.

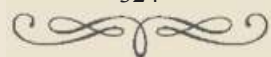
Консульська легалізація є тривалим та іноді складним процесом, що може зумовлюватися, наприклад, відсутністю дипломатичних відносин з країною походження документа чи країною використання документа. Для спрощення процедури легалізації документів

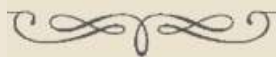

Нота МЗС України до посольства Туреччини про порядок укладення та розірвання шлюбів.

ГДА МЗС. Ф1. оп 5,
Справа 12715 (012), арк.30.

багато країн світу приєдналися до Конвенції, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів, від 1961 р. Відповідно до статті 3 цієї Конвенції, єдиною формальною процедурою, яка може вимагатися для посвідчення автентичності підпису, якості, в якій виступала особа, котра підписала документ, та, у відповідному випадку, автентичності відбитку печатки або штамп, котрими скріплений документ, є проставлення апостилі компетентним органом держави, в якій документ був складений. Україна після трива-

лого переговорного процесу приєдналася до цієї Конвенції у 2002 р., що було затверджено Законом України «Про приєднання України до Конвенції, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів» від 10 січня 2002 р.³²

Отже, 22 грудня 2003 р. Конвенція 1961 р. набула чинності для України і почала застосовуватись у відносинах із державами, які не висловили заперечень проти приєднання України. На жаль, такі заперечення були висловлені Королівством Бельгія та Федеративною Республікою Німеччина. Утім, Королівство Бельгія зняло свої застереження 2004 р., а ФРН – 2010 р.

Дія Конвенції поширюється на офіційні документи, які були складені на території однієї з договірних держав і мають бути представлені на території іншої договірної держави. Постановою Кабінету Міністрів України № 61 «Про надання повноважень на проставлення апостилів, передбаченого Конвенцією, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів, від 18 січня 2003 р.», визначено, що апостиль на офіційних документах проставляють: МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ — на офіційних документах, виданих навчальними закладами, державними органами, підприємствами, установами та організаціями, котрі стосуються сфери освіти і науки; МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ — на документах, які видаються органами юстиції та судами, а також на документах, що оформляються нотаріусами України; МІНІСТЕРСТВО ЗАКОРДОННИХ СПРАВ — на решті видів документів.

До таких документів належать також свідоцтва про укладення шлюбів українських

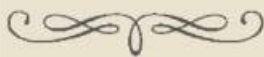
громадян з іноземними громадянами, потреба в чому була пов'язана зі зростанням процесу міграції та відкритості України. Оформлення таких документів покладалося на консульських посадових осіб, у зв'язку із чим іноземні посольства неодноразово зверталися з нотами до МЗС України за роз'ясненнями стосовно цієї процедури та чинності виданих шлюбних документів. Значним підґрунтям у вирішенні цих питань стали консульські конвенції, укладені Україною з іншими країнами на двосторонній основі. Зокрема, у відповідь на подібну ноту МЗС України поінформувало Посольство Турецької Республіки в Києві про те, що консульська посадова особа має право реєструвати укладення та розірвання шлюбу між громадянами акредитуючої держави згідно із законодавством акредитуючої держави, якщо ці особи в момент одруження були громадянами держави, котра призначила посла або консула³³.

Однією з проблем, якою на початку 2000-х рр. довелося займатися консульському департаменту МЗС, було врегулювання взаємодії з іншими країнами стосовно повернення неповнолітніх у місця їх постійного проживання. Для розв'язання цієї проблеми консульський підрозділ МЗС України у співпраці з органами зацікавлених держав під час саміту СНД у Кишиневі 7 жовтня 2002 р. підготував і підписав Угоду про співробітництво держав — учасниць Співдружності Незалежних Держав у питанні повернення неповнолітніх у держави їх постійного проживання.

Важливим політичним завданням для консульської служби України впродовж 2000-х рр. було забезпечення права українських громадян на вільне пересування за кордоном. Адже задекларувавши побудову демократичного суспільства, Українська держава мала забезпечити це право своїм громадянам.

³² Закон України «Про приєднання України до Конвенції, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2933-14>.

³³ ГДА МЗС. – Ф. 1, оп. 5, спр. 12715 (012), арк. 30.

Вирішення цього завдання потребувало розробки стратегії візової політики. Відповідальність за її підготовку та імплементацію в МЗС України покладалася на консульський департамент. Ця довгострокова стратегія передбачала лібералізацію візового режиму шляхом поетапних і послідовних кроків, котрі полягали в укладанні низки угод у візовій сфері. Першими на цьому шляху були угоди про взаємні поїздки громадян, завданням яких було полегшити режим взаємних поїздок українських громадян за кордон та іноземних громадян в Україну за симетричним принципом, а також домогтися відмови від віз для громадян, які користуються службовими й дипломатичними паспортами.

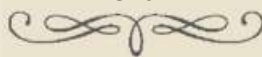
Другий рівень лібералізації візового режиму мав на меті спростити оформлення віз. Для досягнення цієї мети мали бути підписані й ратифіковані спеціальні угоди про спрощення оформлення віз. Третій рівень лібералізації мав забезпечити безвізові поїздки громадян, а четвертий, фінальний рівень, передбачав запровадження та отримання безвізового режиму. Безумовно, найлегше цю стратегію Україні було втілювати з новоутвореними державами пострадянського простору. Щодо інших держав шлях імплементації виявився тернистим і тривалим. Тож Україна розпочала торувати його з підписання угод про взаємні поїздки громадян зі своїми сусідами та країнами пострадянського простору — Молдовою, Вірменією, Казахстаном, Узбекистаном, Таджикистаном.

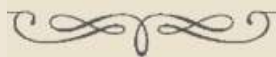
Типова угода цього виду регламентує порядок в'їзду, виїзду, транзитного і тимчасового перебування громадян України на території іноземної держави. Основним документом для в'їзду в країну перебування є віза, яка видається дипломатичними або консульськими установами договірної сторони в разі наявності запрошення або документів про

туристичну поїздку, оплачений відпочинок у пансіонаті чи санаторії або іншій лікувально-профілактичній установі, право власності громадянина однієї договірної сторони на нерухоме майно, розташоване на території іншої договірної сторони, або в разі наявності законного шлюбу між громадянином однієї договірної сторони і громадянином іншої договірної сторони, незалежно від місця їхнього проживання.

Другою перевагою подібної угоди є звільнення від необхідності мати візу для громадян, які мають службові, дипломатичні паспорти, видані міністерством закордонних справ. Такі громадяни в'їжджають, прямують транзитом, перебувають і виїжджають з території іншої договірної сторони без віз на термін не більш як дев'яносто днів на кожне перебування. Громадяни держави однієї договірної сторони, які є працівниками дипломатичного представництва або консульської установи, міжнародної організації або торговельно-економічних місій у складі дипломатичних представництв чи акредитовані як журналісти, котрі перебувають на території іншої договірної сторони, можуть в'їжджати, перебувати і виїжджати з території іншої договірної сторони без віз на повний термін своєї акредитації після того, як вони зареєструються відповідно до внутрішнього порядку приймаючої держави та за наявності документа, який підтверджує їхній офіційний статус. Для першого в'їзду на територію приймаючої сторони цій категорії осіб видаються безкоштовні одноразові візи з правом перебування до тридцяти днів.

Ліберальний режим у цих угодах також передбачений з урахуванням професійної діяльності та особливих обставин. Так, договірні сторони застосовують безвізовий режим в'їзду на свої території до членів морських екіпажів, екіпажів повітряних суден цивільної авіації за наявності чинного документа. Бага-

торазові візи видавалися на умовах взаємності на термін до одного року і тривалістю кожного перебування до тридцяти днів членам поїзних, рефрижераторних, локомотивних бригад, телеграфно-поштовим службовцям та супроводжувачам вантажів міжнародних потягів, які перетинають території держав-договірних сторін, а також особам, які здійснюють на підставі двосторонніх угод регулярні поїздки для перевезення пасажирів і товарів автомобільним транспортом та прямують визначеними маршрутами територією договірних сторін.

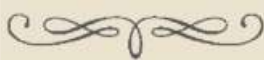
Виходячи з особливих обставин, типова угода передбачала надання безкоштовних віз громадянам держав-договірних сторін у термін 24 години у випадках: відвідування важко хворого члена родини, участі в похованні члена родини або близького родича, супроводження небіжчика, при представленні офіційного документа, який підтверджує цей факт; супроводження вантажу гуманітарної допомоги за наявності відповідно оформлених документів; відвідування місць поховання і могил близьких родичів на території договірних сторін за наявності документів, що це підтверджують (кожне відвідування на термін до семи днів, але не більше трьох поїздок протягом календарного року); відвідування в разі потреби для участі в досудовому або судовому розслідуванні на території іншої договірної сторони за наявності підтверджуючого документа.

Однією з перших угод такого типу, підписаних на початку 2000-х рр., була Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Болгарія про взаємні поїздки громадян, укладена 15 листопада 2001 р. у Києві. А вже у 2002 р. набула чинності низка підписаних раніше угод з питань взаємних поїздок громадян: з Молдовою (підписана 18 травня 2001 р.), Вірменією (23 грудня 1999 р.), Казахстаном (19 травня 2000 р.), Узбекистаном

(12 жовтня 2000 р.), Болгарією (15 листопада 2001 р.), Таджикистаном (6 липня 2001 р.).

30 липня 2003 р. між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща була підписана Угода про умови поїздок громадян, яка набула чинності 9 жовтня 2003 р., і того самого дня була підписана подібна Угода між Урядом України та Урядом Угорської Республіки (набула чинності 16 грудня 2003 р.). У 2003 р. такі угоди набули чинності з Азербайджаном (підписана 14 лютого 2002 р.), Туркменістаном (підписана 18 травня 2000 р.); 9 грудня 2003 р. подібна угода була підписана з Урядом Румунії та набула чинності вже наступного 2004 р., поряд з такими самими угодами зі Швейцарією (підписана 11 липня 2003 р.) та Домініканською Республікою (підписана 25 вересня 2002 р.). Того ж таки 2004 р., 25 лютого, Угоду про взаємні поїздки громадян було підписано між КМУ та Урядом Литовської Республіки. Таку саму угоду з Урядом Республіки Хорватія Україна підписала 16 грудня 2005 р. А угоди про взаємні поїздки громадян з Республікою Македонія та із Чорногорією набрали чинності лише 2010 р.

Угоди про спрощення оформлення віз мали на меті спростити цю процедуру переважно для в'їзду та перебування в країнах Європейського Союзу для тих громадян України, які не були звільнені від візових вимог відповідно до законодавства Європейського Співтовариства або інших міжнародних договорів. Спрощення оформлення віз громадянам України згідно із цим типом угод стосується збільшення терміну перебування на території держави договірної сторони до 90 днів за період 180 днів. Інша пільга, закріплена в подібній угоді, полягає у звільненні від плати за оформлення віз таких категорій осіб: близьких родичів, які відвідують громадян України, котрі мають чинний дозвіл на проживання на території договірної сторони;

членів офіційних делегацій, які за офіційним запрошенням беруть участь у зустрічах, консультаціях, переговорах та програмах обміну, а також у заходах, що проводяться міжурядовими організаціями на території договірної сторони; членів органів державної влади й місцевого самоврядування, конституційних і верховних судів, якщо ця угода не звільняє їх від необхідності отримувати візи; учнів, студентів, аспірантів з метою навчання чи освітньої підготовки; інвалідів та осіб, які їх супроводжують, якщо в цьому є потреба; осіб, які надали документи, що свідчать про необхідність їхньої подорожі з гуманітарних міркувань, у тому числі для одержання невідкладного медичного лікування, або з метою участі в похороні близького родича, або з метою відвідання тяжкохворого близького родича; учасників міжнародних спортивних заходів; учасників наукових, культурних і мистецьких заходів; учасників офіційних програм обміну, організованих містами-побратимами; журналістів; пенсіонерів; водіїв, які здійснюють міжнародні вантажні та пасажирські перевезення на територію держав-членів транспортними засобами, зареєстрованими в Україні; дітей віком до 18 років і дітей віком до 21 року, які перебувають на утриманні. Зокрема, такі угоди були підписані Україною з Королівством Данія (набрала чинності 1 березня 2009 р.) та Європейським Співтовариством (набрала чинності 15 січня 2008 р.).

Водночас Департамент консульської служби продовжував роботу зі спрощення візового режиму для громадян України, які користуються дипломатичними та службовими паспортами. Результатом цієї роботи стало підписання 19 квітня 2002 р. Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Панама про відмову від віз для громадян, які користуються службовими та спеціальними паспортами, котра набрала чинності 6 груд-

ня 2002 р.; 25 вересня 2002 р. така сама угода була підписана з Урядом Домініканської Республіки.

Паралельно з угодами про спрощення візового режиму консульський департамент Міністерства закордонних справ України опрацьовував проекти угод про безвізові поїздки громадян. Найреальнішим підписання таких угод було з країнами пострадянського простору, пов'язаними спільним історичним минулим. Не випадково перші угоди такого виду на цьому, другому, етапі розвитку консульської служби України були укладені з Молдовою (18 травня 2001 р.), Таджикистаном (6 липня 2001 р.), Азербайджанською Республікою (14 лютого 2002 р.). На кінець 2003 р. Україна мала угоди про безвізовий режим поїздок громадян з п'ятнадцятьма країнами світу, а з двадцятьма країнами був установлений безвізовий режим поїздок для власників дипломатичних та службових паспортів.

У наступні роки Департамент консульської служби продовжував утілювати стратегію лібералізації візової політики за трьома напрямками: спрощення оформлення віз, скасування віз для громадян, які користуються дипломатичними, службовими і спеціальними паспортами, та запровадження безвізового режиму поїздок громадян. Десятилітній період копіткої роботи Департаменту консульської служби МЗС ознаменувався значними здобутками. Особливо плідними виявилися 2004 р. та 2010 р., протягом яких угоди про скасування віз для громадян, котрі користуються дипломатичними, службовими та спеціальними паспортами, були підписані з Урядом Республіки Перу (19 січня 2004 р.), Урядом Республіки Кіпр (15 липня 2004 р.), Радою Міністрів Сербії і Чорногорії (18 жовтня 2004 р.), Урядом Брунею Даруссаламу (11 листопада 2004 р.), Урядом Королівства

Марокко (14 серпня 2009 р.), Урядом Держави Ізраїль (21 липня 2010 р.), Урядом Арабської Республіки Єгипет (7 грудня 2010 р.). 17 червня 2010 р. набрала чинності Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Литовської Республіки про тарифи консульського збору, положеннями якої передбачалося звільнення всіх категорій громадян України та Литовської Республіки від сплати консульського збору за оформлення національних довготермінових віз терміном дії понад три місяці, але не більше одного року. 7 жовтня того самого року була підписана подібна угода з Урядом Словацької Республіки.

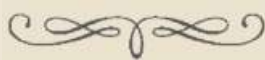
Одночасно розширювалося коло країн, з якими вдалося досягти угоди про безвізовий режим поїздок громадян. Так, 28 травня 2009 р. набула чинності Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Парагвай про скасування віз. Така сама угода була підписана 12 червня 2009 р. з Урядом Республіки Білорусь. З початку 2006 р. безвізовий режим поїздок запроваджено для громадян Андорри, Ватикану, Ісландії, Монако, Норвегії та Сан-Марино. За результатами переговорного процесу Києва із Загребом Республіка Хорватія в односторонньому порядку запровадила безвізовий режим поїздок громадян України до Хорватії з 1 травня по 31 жовтня 2009 р. 2 грудня 2009 р. була підписана Угода між КМУ та Урядом Федеративної Республіки Бразилія про часткову відмову від віз, а 3 листопада 2010 р. укладена Угода між КМУ та Урядом Спеціального Адміністративного Району Гонконг Китайської Народної Республіки про взаємне скасування візових вимог.

Помаранчева революція 2004 р. надала нового поштовху на шляху інтеграції України в Європейський Союз. Відповідно до Стратегії інтеграції України в ЄС, перед Департаментом консульської служби постали нові завдан-

ня з реформування міграційно-візової політики. Важливим поступом у її втіленні стали рішення Президента України щодо запровадження у 2005 р. в односторонньому порядку безвізового режиму поїздок в Україну для громадян держав — членів ЄС та Швейцарії (з 1 травня 2005 р.), США (з 1 липня 2005 р.), Канади та Японії (з 1 вересня 2005 р.), якщо період їх перебування в Україні не перевищує 90 днів. Реакцією на українську ініціативу було скасування консульського збору за оформлення віз для громадян України такими державами, як Естонія, Латвія, Литва, Польща, Словаччина, Чехія та Угорщина.

Наступною важливою віхою на цьому шляху став 2008 р., коли 29 жовтня у Брюсселі було офіційно започатковано безвізовий діалог між Україною та Європейським Союзом. Мета діалогу полягала в підготовці документа — «дорожньої карти», котра мала містити передумови та критерії, виконання яких дало би змогу скасувати візи у взаємовідносинах України з країнами ЄС. За домовленістю з Європейською Комісією, безвізовий діалог між Україною та ЄС мав здійснюватися за чотирма основними напрямками: забезпечення безпеки документів, у тому числі запровадження збору біометричних даних; боротьба з нелегальною міграцією, включаючи реадмісію; підтримка громадського порядку й безпеки; зовнішні зносини та забезпечення фундаментальних прав громадян.

Найменш захищеними виявилися права українських громадян, які виїжджали за кордон з метою працевлаштування. Виходячи з масового характеру трудової міграції, Департамент консульської служби був змушений докладати великих зусиль для розв'язання проблем українських трудових мігрантів. Досить часто ці проблеми виникали не лише через недобросовісних роботодавців, а й через підставні й «тіньові» фірми, що займалися

працевлаштуванням українських громадян за кордоном. Окремі представництва іноземних фірм, розташовані на території України, не мали потрібних ліцензій на право надання зазначених послуг. За таких умов українські громадяни часто залишалися позбавленими гарантій у країнах перебування. Для розв'язання цієї проблеми Департамент консульської служби неодноразово звертався до іноземних дипломатичних і консульських установ з проханням надати достовірну інформацію про діяльність таких фірм та кількість українських громадян, котрі були відправлені цими фірмами до їхніх країн³⁴.

Департамент консульської служби розробив проект угоди про захист прав українських трудових мігрантів, у якому було запропоновано країнам з найбільшою кількістю таких осіб узгодити й підписати цей документ. Проте не всі країни Євросоюзу погодилися підписати подібну угоду. Зокрема, Посольство Італії в Україні направило МЗС України вербальну ноту, в якій зазначило недоцільність підписання такої угоди³⁵. Крім того, Італія залишалася незадоволеною недостатньою співпрацею з боку українського уряду в питаннях ідентифікації суден під українським прапором, які використовувалися для перевезення нелегальних мігрантів до Італії через Суецький канал³⁶. У відповідь на цей закид МЗС України повідомило Посольство Італії в Україні, що вказані в ноті судна, які перебували під українським прапором, у державному судовому реєстрі України не зареєстровані³⁷.

Зі свого боку, італійська сторона наполягала на підписанні угоди про міжнародні усиновлення, що також виявилось одним з найскладніших консульських питань для України.

³⁴ ГДА МЗС. – Ф. 1, оп. 5, спр. 12715 (012), арк. 11.

³⁵ ГДА МЗС. – Ф. 1, оп. 5, спр. 12715 (012), арк. 21.

³⁶ ГДА МЗС. – Ф. 1, оп. 5, спр. 12715 (012), арк. 21.

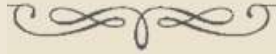
³⁷ ГДА МЗС. – Ф. 1, оп. 5, спр. 12715 (012), арк. 22.

Нота посольства Грузії до МЗС України з проханням продовжити дію паспортів радянського зразка для біженців.
ГДА МЗС. Ф1. оп 5, Справа 12715 (012), арк.24.

Проте найболючішою для України не лише в контексті безвізового діалогу з ЄС, а й у контексті національної безпеки залишалася проблема боротьби з нелегальною міграцією, включаючи реадмісію. Ця проблема полягала не тільки в незаконному порушенні державного кордону країн ЄС українськими нелегалами, а й нелегалами з інших держав, які використовували Україну як транзитну територію для нелегального проникнення в Європу.

До певної міри розв'язанню цих проблем сприяли угоди про передачу і приймання осіб

через спільний державний кордон, які Україна підписала зі своїми сусідами в 1990-ті рр. Проте положення цих угод стосувалися лише тих громадян третіх держав, громадянство або статус особи без громадянства яких установлені й підтверджені необхідними документами, та за умови, що така особа перетнула кордон з території України. Подібні угоди не регламентували дії стосовно тих нелегалів, які таких ознак і документів не мали. До цієї категорії осіб належали переважно іноземні транзитні нелегали. Причини, які змусили цих людей залишити свої домівки й шукати кращої долі в Європі, були різними. Значну їх частку складали біженці, котрі тікали від війни. Так, станом на червень 2002 р., за неофіційними даними, на території України мешкали понад два десятки тисяч біженців із зони грузинсько-абхазького конфлікту, яким українською стороною були надані пільги згідно з постановою Кабінету Міністрів України № 79 від 25 січня 2002 р. Більшість цих біженців користувалася паспортами радянського зразка, дія яких на території України припинилася 1 липня 2002 р. У зв'язку із цим Посольство Грузії в Україні звернулося до української сторони з проханням продовжити термін дії радянських паспортів для грузинських біженців³⁸.

Іншою причиною, яка гнала людей до Європи через територію України, була бідність. Ця причина була особливо характерна для мігрантів з Індії, котрі прямували східним маршрутом, намагаючись використати територію України, а далі — території Словаччини, Угорщини та Польщі для слідування в розвинені країни Європи. На цьому «індійському каналі» за порушення законодавства України про державний кордон Прикордонними військами України у 1996–2002 рр.

були затримані 5819 громадян Індії³⁹, зокрема 587 — лише за десять місяців 2002 р., а в пунктах пропуску не пропущені 148 громадян цієї держави, які пред'явили нечинні документи на право перетину державного кордону України. Протягом зазначеного періоду 37 громадян Індії були притягнуті до адміністративної відповідальності. Станом на 20 листопада 2002 р. в ізоляторах тимчасового тримання Прикордонних військ перебували 37 осіб з Індії для проведення ідентифікації. За рахунок індійського уряду за цей період було депортовано з України до Індії 89 осіб, затриманих Прикордонними військами України⁴⁰. Ураховуючи таку ситуацію з нелегалами, а також у зв'язку з тим, що Республіка Індія входить до переліку країн — потенційних постачальників незаконних мігрантів та перебуває у так званому «негативному» Шенгенському списку, Департамент консульської служби рекомендував керівництву Міністерства закордонних справ України утриматися від лібералізації існуючого між Україною та Індією візового режиму взаємних поїздок громадян⁴¹.

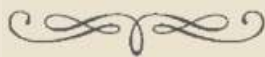
Загрозливість проблеми з нелегальними мігрантами спонукала консульський департамент МЗС удатися до посилення нормативно-правової бази в цій галузі консульської діяльності. За пропозиціями департаменту був підготовлений і виданий Указ Президента України № 22/2001 «Про заходи щодо посилення боротьби з незаконною міграцією» 18 січня 2001 р., яким була затверджена Програма боротьби з незаконною міграцією на 2001–2004 рр. До основних завдань Програми належали: недопущення проникнення на територію України осіб, які незаконно прибувають в Україну й не заявляють у встановленому

³⁹ ГДА МЗС. — Ф. 1, оп. 5, спр. 12715 (020), арк. 22.

⁴⁰ ГДА МЗС. — Ф. 1, оп. 5, спр. 12715 (020), арк. 22.

⁴¹ ГДА МЗС. — Ф. 1, оп. 6, спр. 13704, арк. 20–21.

³⁸ ГДА МЗС. — Ф. 1, оп. 5, спр. 12715 (012), арк. 24.

порядку про свій намір набути статусу біженця чи отримати притулок, утратили підстави для подальшого перебування в Україні та ухиляються від виїзду з неї, переховуються й уникають контактів з компетентними державними органами; перекриття транснаціональних каналів незаконної міграції на державному кордоні України та за її межами; припинення протиправної діяльності фізичних і юридичних осіб, які незаконно переправляють мігрантів в Україну та/або транзитом переміщують їх через територію України; посилення контролю за додержанням правил в'їзду, виїзду, перебування в Україні іноземців та осіб без громадянства⁴².

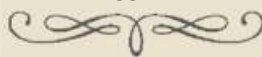
Основним виконавцем завдань, покладених цією Програмою на Міністерство закордонних справ України, був визначений Департамент консульської служби. Він відповідав за оформлення документів для виїзду з України іноземців та осіб без громадянства, котрі втратили під час перебування в Україні паспортні документи, поновлення яких відповідними дипломатичними представництвами чи консульськими установами в Україні здійснити неможливо. Відповідно до Програми, ДКС створив базу даних про візи для відвідання України, оформлені іноземцям та особам без громадянства з держав походження потенційних незаконних мігрантів. Було запроваджено механізм щорічного визначення та коригування переліку держав походження потенційних незаконних мігрантів з метою посилення контролю під час оформлення документів для відвідання України та в'їзду в Україну таких осіб. Проводився моніторинг запрошень і в'їзду в Україну іноземців та осіб без громадянства з країн Південно-

Східної Азії, Близького й Середнього Сходу та Африки.

На консульський департамент було покладене проведення переговорів з державами — учасниками Угоди про співпрацю держав — учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі з незаконною міграцією відповідно до статті 5, Угоди про взаємну передачу-прийняття незаконних мігрантів. У контексті Програми боротьби з незаконною міграцією ДКС продовжував роботу з укладення міждержавних угод з питань взаємних поїздок громадян та укладення угоди між Україною та Європейським Союзом про взаємну передачу-прийняття незаконних мігрантів.

При виконанні цих завдань Департамент консульської служби надавав свої пропозиції стосовно вдосконалення нормативно-правової бази у сфері боротьби з незаконною міграцією, які затверджувалися відповідними постановами Кабінету Міністрів України. Так, згідно з постановами Кабінету Міністрів України № 910 від 5 червня 2000 р. та № 1259 «Про внесення змін до Правил в'їзду іноземців в Україну, їх виїзду з України і транзитного проїзду через її територію» від 26 вересня 2001 р., було визначено, що іноземці та особи без громадянства, які постійно проживають в Україні чи перебувають в Україні з метою працевлаштування на підставі дозволу центру зайнятості або навчаються у вищих закладах освіти України, в'їжджають в Україну та виїжджають з неї за паспортними документами з відповідними відмітками та посвідками на проживання. Транзитний проїзд іноземців через територію України дозволяється за наявності в них транзитної української візи, візи країни призначення, проїзних квитків або інших документів, котрі підтверджують транзитний характер поїздки. Громадяни держав, з якими Україною укладені міжнародні угоди про безвізові поїздки громадян, в'їжджають

42 Указ Президента України «Про заходи щодо посилення боротьби з незаконною міграцією» від 18 січня 2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/22/2001>.

СЕРГІЙ ОЛЕКСІЙОВИЧ
КАМИШЕВ

в Україну та виїжджають з неї без віз по документах, дійсних для виїзду за кордон, у разі наявності страхового полісу та належним чином оформленого запрошення від юридичних чи фізичних осіб в Україні⁴³.

Важливим аспектом для безвізового діалогу з ЄС залишалося питання безпеки кордонів, тісно пов'язане не лише з незаконною міграцією, а й з транснаціональною злочинністю у сфері торгівлі людьми, що в першій половині 2000-х рр. набуло особливого розмаху й розглядалося як загроза національній безпеці. У

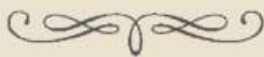
⁴³ Постанова Кабінету Міністрів України № 1259 «Про внесення змін до Правил в'їзду іноземців в Україну, їх виїзду з України і транзитного проїзду через її територію» від 26 вересня 2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1259-2001-п>.

щорічній доповіді Державного департаменту США про торгівлю людьми Україна була віднесена до другої категорії країн, які хоч і не повністю відповідають міжнародним стандартам, однак докладають відчутних зусиль для боротьби із цим явищем. У доповіді зазначалося, що Україна є країною походження жінок і дівчат, які вивозяться до Європи та Близького Сходу з метою сексуальної експлуатації, а також чоловіків, примусова праця яких використовується в Європі та Північній Америці. Крім того, Україна є країною транзиту значної кількості людей з Азії та Молдови, котрих перевозять до західних країн з метою продажу. Повідомлялося, що за 2003 р. в Україні значно зросли обсяги торгівлі дітьми, особливо сиротами⁴⁴.

Усі ці аспекти організованої транснаціональної злочинності зачіпали сферу діяльності консульської служби. На Департамент консульської служби були покладені аналітично-інформаційні та організаційні функції з боротьби з торгівлею людьми. Співробітники департаменту брали активну участь у підготовці та вдосконаленні як національної, так і міжнародної нормативно-правової бази з боротьби з торгівлею людьми. Так, у грудні 2000 р. Україна приєдналася до Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності. Консульський департамент МЗС подав свої пропозиції до Комплексної програми протидії торгівлі людьми на 2002–2005 рр., головною метою якої є запобігання торгівлі людьми, особливо жінками й дітьми, а також кримінальне переслідування осіб, причетних до торгівлі людьми.

У рамках виконання цієї програми на ДКС та консульські установи України за кордоном були покладені завдання вивчати, аналізувати, узагальнювати й поширювати

⁴⁴ ГДА МЗС. – Ф. 1, оп. 210, спр. 14783, арк. 108–109.

міжнародний досвід з питань запобігання торгівлі людьми, здійснювати контроль за діяльністю іноземних туристичних фірм, шлюбних агентств, інших суб'єктів, які мають ліцензії на посередництво з працевлаштування на роботу за кордоном. Консульським установам за кордоном було доручено надавати інформаційно-консультативну і правову допомогу українським громадянам за кордоном, які виїхали з метою працевлаштування, оздоровлення чи відпочинку. Консульські установи України за кордоном і ДКС надавали постійну допомогу в поверненні в Україну українським громадянам, які стали жертвами торгівлі людьми. Таким чином, консульська служба України зробила суттєвий внесок у викорінення цього ганебного явища та досягнення певного прогресу в боротьбі з торгівлею людьми. Лише протягом 2003 р. органами внутрішніх справ України було виявлено 289 злочинів, передбачених статтею 149 Кримінального кодексу України (торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини), що на 71% більше, ніж у 2002 р. У вчиненні цих злочинів підозрювалися понад 200 осіб, з них 99 особам були пред'явлені звинувачення. За фактами торгівлі людьми виявлено 94 злочини, вчинених у складі організованої групи. Установлено та повернуто в Україну 377 потерпілих, з них сорок — неповнолітніх, знешкоджено п'ятнадцять організованих злочинних груп, що займалися «живим товаром»⁴⁵. Протягом 2003 р. досудове слідство було завершено в 65 кримінальних справах, з яких 59 були надіслані до суду, а шість справ закриті на підставі відсутності ознак складу злочину. Усього ж із часу введення кримінальної відповідальності за торгівлю людьми з 1998 р. по 2004 р. були виявлені 603 злочини зазначеної категорії⁴⁶.

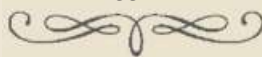
⁴⁵ ГДА МЗС. — Ф. 1, оп. 210, спр. 14783, арк. 28.

⁴⁶ ГДА МЗС. — Ф. 1, оп. 210, спр. 14783, арк. 28.

Під кінець 2000-х рр. значна частина завдань, від початку поставлених перед Департаментом консульської служби, була виконана, що послужило підставою для подальшої оптимізації цього спеціалізованого структурного підрозділу Міністерства закордонних справ України. Це завдання довелося здійснювати новому начальнику консульського департаменту **Сергію Олексійовичу Камишеву**.

С. Камишев народився 8 квітня 1956 р. у Дніпропетровську. 1977 р. він закінчив Донецький державний університет (економіст), 1993 р. — Дипломатичну академію РФ. У 1994 р. С. Камишев розпочав трудову діяльність у Міністерстві закордонних справ України на посаді першого секретаря відділу світових та європейських організацій Управління міжнародного економічного та науково-технічного співробітництва МЗС України. Того самого року розпочалося його довготермінове закордонне відрядження до Посольства України в Арабській Республіці Єгипет, де він до 1998 р. обіймав спочатку посаду першого секретаря, а згодом — радника. З 1998 р. по 2001 р. С. Камишев призначався радником-посланником, далі — тимчасовим повіреним у справах України в Ліванській Республіці та в Сирійській Арабській Республіці за сумісництвом.

Протягом 2001–2004 рр. С. Камишев працював у центральному апараті МЗС України на посадах виконувача обов'язків начальника, начальника П'ятого територіального управління, директора Департаменту двостороннього співробітництва, посла з особливих доручень Першого територіального управління. У 2004 р. Указом Президента України його було призначено Надзвичайним і Повноважним Послом України до Китайської Народної Республіки, а також Монголії — за сумісництвом. Після повернення з відрядження у 2009 р. С. Камишев був призначений на

посаду виконувача обов'язків директора, а 2010 р. — директора Департаменту консульської служби МЗС України. За роботу в Міністерстві закордонних справ України С. Камишева відзначено Почесною грамотою МЗС (2006), Почесною грамотою КМУ (2008) та орденом «За заслуги» III ступеня (2009).

За час роботи С. Камишева на посаді директора Департаменту консульської служби було проведено значне скорочення структури Департаменту. У результаті проведеної реструктуризації штатний розпис ДКС налі-

чував 98 посад, серед яких: директор, заступник директора, заступник директора — начальник відділу, посол з особливих доручень, дев'ять начальників відділів, один завідувач візовим сектором в аеропорту «Бориспіль», чотирнадцять радників, дванадцять перших секретарів, одинадцять других секретарів, сім третіх секретарів, десять аташе, три головні спеціалісти, сім провідних спеціалістів, чотирнадцять спеціалістів першої категорії, шість спеціалістів другої категорії.

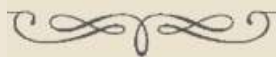

§ 3. УПРОВАДЖЕННЯ
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ МОДЕЛІ
КОНСУЛЬСЬКОЇ
СЛУЖБИ
(2011–2017)

Входження України в друге десятиліття XXI століття позначилося титанічними міжнародними зрушеннями та карколомними внутрішньополітичними змінами в державі. Нові тенденції розвитку міжнародних процесів на глобальному, континентальному й регіональному рівнях стали проявами кризи системи міжнародних відносин, заданого на етапі завершення «холодної війни» і сфокусованого навколо західних ідей та інституцій. Зрушення подібного масштабу потребували адекватних концептуальних змін у зовнішній політиці держав. Для Європи цей період ознаменувався інтенсивним процесом пошуку альтернативних моделей організації континентального простору за умови утримання загального балансу між провідними центрами впливу — Європейським Союзом, Сполученими Штатами Америки та Російською Федерацією. У такій конфігурації межі для маневрування української дипломатії дедалі звужувалися, зводячи нанівець можливості для проведення політики балансування між різними центрами впливу.

Після перемоги Віктора Януковича на президентських виборах нова українська владна команда з перших днів заявила про те, що вступ до ЄС залишається для України стратегічною метою. На підтвердження цього свій перший після обрання на посаду Президента України офіційний закордонний візит В. Янукович здійснив 1 березня 2010 р. до Брюсселя, де озвучив ключові пріоритети й очікування Києва у відносинах з євроінтеграційною спільнотою. Серед цих пріоритетів фігурувало прагнення до введення безвізового режиму між Україною та країнами ЄС, створення зони вільної торгівлі та підтримка з боку Європейського Союзу в питаннях подолання наслідків економічної кризи в Україні.

Спочатку нове керівництво Української держави намагалося вирішити на євроінтеграційному напрямі завдання переважно тактичного характеру — забезпечити визнання власної легітимності, здобути принаймні ситуативну підтримку курсу на нормалізацію відносин з Росією та визначити ключові питання реалізації євроінтеграційного курсу України на найближчу перспективу. У відповідь Євросоюз активізував зусилля зі стимулювання системних реформ в Україні⁴⁷. Розвиток відносин з Євросоюзом спочатку приніс Україні низку досягнень переважно тактичного характеру і декілька суперечливих результатів, які стали передумовами істотних ускладнень у відносинах Україна — ЄС. При цьому основні стратегічні дилеми як у політиці власне Євросоюзу у Східній Європі, так і в його відносинах з Україною залишалися не до кінця розв'язаними⁴⁸.

У цих умовах українська дипломатія активізувала зусилля на регіональному вимірі своєї зовнішньої політики, що дало змогу значно поліпшити зовнішньополітичні відносини України з державами різних регіонів світу, а також вийти на новий рівень відносини з такими країнами, як Лівія, Ліван, Туреччина, Ізраїль, Єгипет, Сирія, Венесуела, Аргентина, Бразилія, Китай, Японія, Південна Корея. З огляду на ці обставини перед консульською службою постало політичне завдання — забезпечити поглиблення й розширення торговельно-економічного та гуманітарно-культурного співробітництва України з країнами Близького й Далекого Сходу, Азії та Латинської Америки.

Таким чином, на початку другого десятиліття перед Департаментом консульської

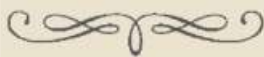
служби постав новий комплекс завдань як у реформуванні самої консульської служби, так і в реалізації інтересів держави за кордоном у консульській сфері. Проте декларування новим політичним керівництвом курсу на європейську інтеграцію, демократизацію країни та проведення системних реформ ще не означало наявності політичної волі й необхідних умов для його реального втілення. Ці умови ще потрібно було створювати. Тож третій етап розвитку консульської служби України варто розділити на перехідний період і період реального впровадження європейської моделі, її функціонування та розвитку.

Перехідний період від усталеної пострадянської до європейської моделі забрав понад два роки і тривав упродовж 2011–2012 рр. За цей час мала бути змінена й розширена договірно-правова база консульських відносин і проведена структурна реформа консульської служби, а також визначені стратегічні напрями її діяльності відповідно до нових вимог. Ці ключові завдання постали насамперед перед Департаментом консульської служби, який мав безпосередньо відповідати за їх реалізацію. Очолив ДКС у цей період **Андрій Володимирович Олефіров**.

А. Олефіров народився 18 березня 1972 р. у Києві. 1994 р. він закінчив Київський державний університет імені Т. Г. Шевченка (філолог, перекладач іспанської та англійської мов). У системі Міністерства закордонних справ України А. Олефіров розпочав свою діяльність у 1996 р. на посаді аташе відділу з питань громадянства консульського управління, де з 1997 р. по 1998 р. працював третім, а з згодом — другим секретарем відділу легалізації документів. У 1998 р. А. Олефірова призначено другим секретарем з консульських питань Посольства України в Республіці Хорватія. Під час відрядження на нього покладалося виконання обов'язків тимчасового

⁴⁷ Зовнішня політика України — 2010: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети / за ред. Г. М. Перепелиці. — К. : ВД «Стилос», 2011. — С. 324.

⁴⁸ Там само.

повіреного у справах України в Республіці Хорватія.

Після завершення відрядження у 2002 р. А. Олефіров вступив до Дипломатичної академії України, після закінчення якої протягом 2003–2004 рр. працював першим секретарем відділу центрального апарату Управління кадрів та навчальних закладів Міністерства закордонних справ України. 2004 р. він був направлений у довготермінове відрядження до Генерального консульства України в Нью-Йорку, де протягом чотирьох років обіймав посаду консула. Після повернення на роботу до центрального апарату МЗС України А. Олефіров був призначений на посаду виконувача обов'язків начальника відділу консульсько-правових питань Департаменту консульської служби, згодом — начальника цього самого відділу.

2010 р. А. Олефіров обійняв посаду заступника директора Департаменту секретаріату міністра, а згодом, того самого року, — посаду директора Департаменту консульської служби МЗС України, з якої 2012 р. був призначений заступником міністра закордонних справ України — керівником апарату. З 2014 р. по теперішній час А. Олефіров, згідно з Указом Президента України, — Надзвичайний і Повноважний Посол України у Фінляндській Республіці, а з 2016 р. — також у Республіці Ісландія за сумісництвом. Діяльність А. Олефірова в зовнішньополітичному відомстві України відзначено Почесною грамотою МЗС (2006), медаллю «Захиснику Вітчизни» (1999), відзнакою МВС України «За сприяння органам внутрішніх справ України» (2010), медаллю «За сприяння в охороні державного

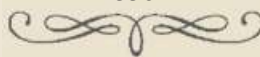

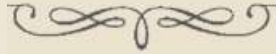
Андрій Володимирович
ОЛЕФІРОВ

кордону України» (2010), Грамотами Головного управління розвідки Міністерства оборони України (у 2010 р. та 2011 р.), Грамотою Служби зовнішньої розвідки України (2010), Грамотою Державної прикордонної служби України (2010), Почесною відзнакою МЗС України III ступеня (2011), медаллю «За заслуги» (2011), нагрудним знаком «За відданість дипломатичній службі» (2014).

Реформа консульської служби, як і всіх державних органів у ті часи, зводилася до банального скорочення їхніх структурних підрозділів та зменшення чисельності штатних співробітників. Таке реформування називалось «оптимізацією». Отже, за результатами «кадрової оптимізації» штат ДКС у 2011 р. було скорочено на тринадцять посад, у результаті чого його штатний розпис на кінець 2011 р. нараховував 85 посад, з них: директор, заступник директора, заступник директора — начальник відділу, одинадцять начальників відділів, п'ять заступників начальників відділів, двадцять чотири радники, чотирнадцять перших секретарів, вісім других секретарів, чотири треті секретарі, один аташе, вісім головних спеціалістів, сім провідних спеціалістів.

Таке скорочення негативно позначилося на завантаженості співробітників, проте не вплинуло на оперативність і якість виконання завдань, поставлених перед Департаментом. Результативності роботи ДКС сприяли чіткий перерозподіл обов'язків між співробітниками та відділами, затвердження міністром нового Положення про Департамент консульської служби, внесення змін до положень про відповідні відділи, оновлення посадових інструк-

цій. Візовий сектор в аеропорту «Бориспіль» був перетворений на візовий відділ.

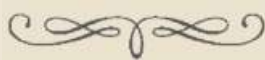
Виходячи з наявних ресурсів оптимізованої оргштатної структури, Департамент консульської служби в цей період сконцентрував свої зусилля на вирішенні двох ключових завдань: інвентаризації та імплементації вже підписаних угод з консульських відносин та вдосконаленні й розширенні існуючої договірно-правової бази діяльності консульської служби. Це потребувало тіснішої та наполегливішої співпраці з Верховною Радою України, завдяки чому набрала чинності низка угод, підписаних у минулі роки, але так і не ратифікованих. Так, у 2011 р. удалося ратифікувати Угоду між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Норвегія про спрощення оформлення віз, підписану ще 2008 р. 9 лютого 2011 р. набрала чинності Угода між КМУ та Урядом Держави Ізраїль про відмову від візових вимог для осіб, які користуються паспортом громадянина або службовими паспортами України та Держави Ізраїль, підписана 21 липня 2010 р. Імплементація цієї угоди значною мірою посприяла збільшенню взаємних поїздок українських громадян та громадян Ізраїлю, розвитку політичного діалогу між двома країнами та поглибленню двостороннього співробітництва в культурно-гуманітарній, торговельній і туристичній сферах у зв'язку з паломництвом віруючих до святих місць на території Ізраїлю.

Розширенню географії поїздок українських громадян та гуманітарно-культурного і торговельно-економічного співробітництва сприяло набрання чинності низки угод, підписаних з країнами Африки, Латинської Америки та Близького Сходу. Так, 2 жовтня 2011 р. набрала чинності Угода між Урядом України та Урядом Аргентинської Республіки про скасування віз, підписана 20 квітня 2011 р.; 2 листопада 2011 р. — Угода між КМУ та Уря-

дом Брунею Даруссаламу про взаємне скасування віз для громадян, які користуються паспортами для виїзду за кордон (укладена 30 березня 2011 р.); 30 грудня того самого року набрала чинності Угода між Урядом України та Урядом Федеративної Республіки Бразилія про часткову відмову від віз, підписана 2 грудня 2009 р.

Після закінчення балканських конфліктів та відбудови туристичної інфраструктури на Балканах відкрилися широкі можливості для відпочинку іноземних громадян у балканських державах. Для забезпечення такої можливості українським громадянам ДКС розпочав інтенсивну роботу з країнами цього регіону, завдяки чому було досягнуто значних результатів. Хорватія в односторонньому порядку тимчасово призупинила візовий режим для громадян України на період літнього туристичного сезону (з 1 квітня по 31 жовтня 2012 р.). Уряд Республіки Хорватія також ухвалив рішення продовжити до 1 липня 2013 р. дію рішення від 2011 р. про безвізовий в'їзд громадян України, які мають чинну дво- або багаторазову шенгенську візу типу «С», довготермінову візу типу «Д» або дозвіл на перебування, виданий будь-якою країною Шенгенської зони.

Завдяки таким зусиллям Департаменту консульської служби вдалося досягти значного прогресу в лібералізації візового режиму для українських громадян. Македонія в односторонньому порядку тимчасово призупинила візовий режим для громадян України з 15 березня 2012 р. по 15 березня 2013 р. 3 10 вересня 2012 р. безкоштовні електронні візи для українських громадян запроваджені Посольством Кіпру в Україні. 27 листопада 2011 р. набрала чинності Угода між КМУ та Радою міністрів Боснії і Герцеговини про умови взаємних поїздок громадян, підписана 15 квітня 2011 р. 8 грудня 2011 р. набрала

чинності Угода між КМУ та Урядом Республіки Сербія про відмову від візових вимог для громадян, підписана 31 травня 2011 р. 23 березня 2011 р. набрала чинності Угода між КМУ та Урядом Словацької Республіки про скасування консульських зборів, підписана 6 жовтня 2010 р.

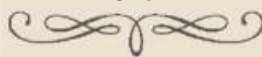
Найбільш проблемними країнами з погляду спрощення взаємних поїздок громадян залишалися Індія й Туреччина. Зумовлювалося це великою кількістю нелегальних мігрантів, котрі виїздили із цих країн або прямували через їхні території до України. Індія, як уже згадувалося, перебуває в так званому «негативному» Шенгенському списку, на що мав зважати Департамент консульської служби МЗС України в консульських відносинах із цією державою. З тих пір, майже десять років, Міністерство закордонних справ України вважало недоцільним піднімати питання про лібералізацію візового режиму взаємних поїздок громадян двох країн. Проте зростаючий потік українських туристів та розширення науково-технічного співробітництва з Індією змусили дещо скоригувати таку позицію. У результаті 25 листопада 2011 р. Кабінет Міністрів України підписав з Індією Угоду про безвізові поїздки, але тільки для власників дипломатичних паспортів.

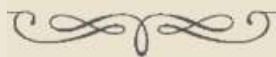
22 грудня 2011 р. була підписана Угода між КМУ та Урядом Турецької Республіки про умови взаємних поїздок громадян. Угода мала типовий формат і передбачала, що громадяни держави однієї сторони в'їжджають, виїжджають, прямують транзитом і перебувають на території держави іншої сторони без віз на підставі чинних проїзних документів, за умови, що строк їхнього безперервного перебування не перевищує тридцяти днів від дати їхнього в'їзду. При цьому сумарний термін їх перебування на території держави іншої сторони не повинен перевищувати

дев'яносто днів протягом ста вісімдесяти днів. Угода була укладена терміном на один рік.

В умовах обмежених можливостей балансування між Європою та Росією керівництво України вирішило торувати третій стратегічний вектор зовнішньої політики у форматі стратегічного партнерства з Китаєм. Фундаментальними підставами для активного поглиблення українсько-китайського діалогу стала взаємна прагматична зацікавленість у розвитку торговельно-економічного, наукового, військово-технічного й гуманітарного співробітництва, відсутність проблемних питань у відносинах, близькість підходів до розв'язання актуальних міжнародних проблем. Основні зусилля сторін спрямовувалися на реалізацію домовленостей, досягнутих під час державного візиту голови Китайської Народної Республіки до Києва в червні 2012 р., зокрема щодо реалізації положень Декларації про стратегічне партнерство. У контексті такої активізації відносин 17 травня 2012 р. набула чинності Угода між Урядом України та Урядом КНР про взаємне скасування візових вимог для членів екіпажів авіакомпаній, підписана в Києві та Пекіні 15 березня 2012 р. 16 квітня 2012 р. Уряд КНР прийняв рішення про введення в дію з 1 січня 2013 р. 72-годинного режиму безвізового транзиту для громадян України, які прибувають до Пекіна.

Іншими напрямками діяльності ДКС у цей перехідний період були: імплементація угод про місцевий прикордонний рух із сусідніми державами, спрощення візового режиму для громадян України та запровадження безвізового режиму. Результатами такої діяльності стало, зокрема, набрання чинності 29 грудня 2011 р. Угоди між Україною та Словацькою Республікою про внесення змін до Угоди між Україною та Словацькою Республікою про місцевий прикордонний рух. 15 вересня 2012 р. набула чинності Угода між

КМУ та Урядом Республіки Польща про скасування оплати за оформлення національних віз, підписана 6 червня 2012 р. З 1 травня 2012 р. австралійською стороною була запроваджена процедура оформлення електронних віз громадянам України без необхідності безпосереднього звернення до Посольства Австралії в РФ. З 25 травня 2012 р. Панама запровадила безвізовий режим для громадян України, які відвідують цю країну з метою туризму.

Андрій Іванович
СИБІГА

Усі ці заходи й досягнення створили певне підґрунтя для безпосереднього запровадження європейської моделі консульської служби. Цей другий період розпочався з приходом до керівництва департаментом **Андрія Івановича Сибіги**.

А. Сибіга народився 1 січня 1975 р. у місті Зборові Тернопільської області. 1997 р. він закінчив Львівський державний університет імені І. Франка (спеціаліст з міжнародних відносин, перекладач англійської мови), 1999 р. отримав диплом цього самого університету за спеціальністю «правознавство», має ранг Надзвичайного і Повноважного Посланника першого класу. У Міністерстві закордонних справ України А. Сибіга розпочав свою діяльність у 1997 р. на посаді аташе, а згодом третього, другого секретаря відділу державно-правових питань Договірно-правового управління.

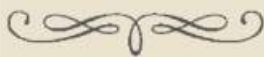
1998 р. А. Сибігу призначено другим секретарем Посольства України в Республіці Польща, де він працював до 2002 р. і завершив відрядження на посаді першого секретаря. Після повернення до центрального апарату Міністерства закордонних справ України А. Сибіга був призначений на посаду першого секретаря відділу правового та гуманітарного

співробітництва Управління європейської інтеграції, а з 2003 р. по 2008 р. працював у Договірно-правовому департаменті на посадах виконувача обов'язків начальника та начальника відділу міжнародно-правового співробітництва, заступника директора департаменту — начальника відділу міжнародного права в галузі зовнішньої політики, заступника директора департаменту. З 2008 р. по 2012 р. А. Сибіга — радник-посланник Посольства України в Республіці Польща. У 2012 р., після за-

вершення довготермінового відрядження, А. Сибіга спочатку обіймав посаду виконувача обов'язків директора Департаменту консульської служби, а згодом очолював Департамент протягом чотирьох років. У вересні 2016 р. А. Сибігу Указом Президента України призначено Надзвичайним і Повноважним Посол України в Турецькій Республіці.

Внесок А. Сибіги у становлення й розвиток дипломатичної служби України відзначено Почесною грамотою МЗС України (2005), Почесною відзнакою МЗС України III ступеня (2008), медаллю «За сприяння в охороні державного кордону України» (2010), Почесною грамотою Кабінету Міністрів України (2011), Почесною грамотою Апарату Ради національної безпеки і оборони України (2012), нагрудним знаком «За сумлінну службу» (2013), нагрудним знаком «За відданість дипломатичній службі» (2014), Подякою Центральної виборчої комісії України (2014).

Проте головною заслугою Андрія Івановича стало реальне втілення європейської моделі в діяльність консульської служби України. Сутність цих реформаций полягала в тому,

щоб, по-перше, запровадити кадрову політику, побудовану на нових принципах підбору кадрів та їх професійної підготовки; по-друге, привести організаційно-штатну структуру Департаменту консульської служби у відповідність до європейської моделі; по-третє, провести технічну модернізацію роботи ДКС; по-четверте, маючи таку модернізовану й реформовану консульську службу, досягти вищого рівня лібералізації візового режиму, основними завданнями якого мало стати запровадження безвізового режиму з ЄС та іншими країнами, а також створення найбільш сприятливих умов для поїздок українських громадян за кордон.

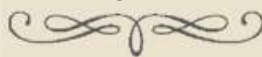
Перехід на нові принципи кадрової політики тривав протягом 2013 р. До роботи в ДКС запрошувалися сумлінні, творчі, витривалі дипломати, які поверталися із закордонних дипломатичних установ, працівники інших центральних органів виконавчої влади, котрі виявляли бажання та схильність до консульської роботи. Керівником ДКС було ініційовано й узгоджено з керівництвом МЗС України нову структуру і штатний розпис Департаменту. Нова структура дала можливість оптимізувати розподіл управлінської діяльності в ДКС, налагодити тіснішу та оперативнішу взаємодію працівників центрального апарату з консульськими посадовими особами в закордонних дипломатичних установах. При реформуванні структури Департаменту консульської служби були враховані іноземний досвід, структура інших підрозділів МЗС, а також специфіка поставлених перед консульською службою завдань.

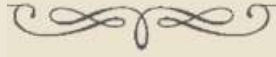
На кінець 2013 р. штатний розпис Департаменту консульської служби налічував 85 посад, з яких: директор, заступник директора, два заступники директора — начальники управлінь, один начальник управління, три заступники начальників управлінь — начальни-

ки відділів, дев'ять начальників відділів, чотири заступники начальників відділів, двадцять один радник, п'ятнадцять перших секретарів, вісім других секретарів, чотири треті секретарі, один аташе, сім головних спеціалістів, сім провідних спеціалістів. До роботи за цивільно-правовими договорами у ДКС було залучено одинадцять осіб. Як свідчить практика, співробітники, які працювали за такими договорами, належним чином виконували довірену їм роботу, що дало змогу оптимізувати використання дипломатичного складу Департаменту. У 2014 р. у ДКС був забезпечений ефективний формат теоретичного і практичного стажування з подальшим комп'ютерним тестуванням у Дипломатичній академії України дипломатів, які від'їжджали на консульські посади в закордонні державні установи.

Досвід Департаменту консульської служби Міністерства закордонних справ України, а також консульських служб іноземних держав підтверджує актуальність подальшого вдосконалення підготовки в МЗС працівників, призначених на консульські посади в закордонні дипломатичні установи. Ідеться про належне оволодіння ними необхідними теоретичними і практичними знаннями з усіх складових консульської роботи, посилення вимог і контролю з метою визначення ступеня готовності кандидатів до консульської роботи як у штатних ситуаціях, та і в умовах форс-мажорних обставин з нашими співвітчизниками.

З метою подальшої організаційно-кадрової та фінансово-технічної модернізації консульської служби Міністерства закордонних справ України на підставі аналізу й узагальнення досвіду провідних країн світу у сфері практики консульської роботи, а також запровадження в ДКС і закордонних дипломатичних установах передових методів у консульській сфері та вдосконалення профільної

нормативно-правової бази у 2015 р. був затверджений новий Порядок проходження стажування в Департаменті консульської служби. Таке стажування передбачене для кандидатів на заміщення консульських посад і співробітників, на яких покладене виконання консульських функцій у закордонних дипломатичних установах України. Стажування кандидатів проводиться без відриву від основного місця роботи і триває, як правило, до двох місяців. В окремих випадках, за рішенням керівництва Міністерства закордонних справ України, стажування кандидатів може проводитися з відривом від основного місця роботи. Процес стажування складається з таких етапів: тематичний тренінг, а також комп'ютерне тестування при Центрі підвищення кваліфікації працівників дипломатичної служби Дипломатичної академії при МЗС України стосовно консульських питань та психологічної готовності до консульської роботи; практичні заняття у відділах ДКС, у разі потреби — в інших профільних організаціях; тренінг у форматі «віртуального консульського прийому»; підсумкова співбесіда з Комісією ДКС.

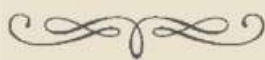
Затверджена в попередні роки структура ДКС підтвердила свою ефективність, тому протягом 2015 р. структура і штатний розпис Департаменту не змінювалися. Це дало можливість зосередити основні зусилля на технічній модернізації роботи ДКС та закордонних державних установ. Результатом цієї роботи стали придбання й установлення комплекту обладнання автоматизованого контакт-центру ДКС для вдосконалення системи реагування на надзвичайні ситуації за участю громадян України за кордоном; надання консультативної й технічної підтримки закордонним державним установам щодо встановлення банківських терміналів для безготівкової оплати консульського збору (POS-термінали)

у залах прийому відвідувачів. До кінця 2015 р. POS-термінали були встановлені у вісьмох закордонних державних установах.

Були вжиті заходи для запровадження інформаційно-телекомунікаційної системи оформлення і видачі іноземцям та особам без громадянства віз для в'їзду в Україну і транзитного проїзду через її територію (ІТС «Віза»); здійснювався контроль за роботою відомчої підсистеми системи «Аркан», а також за функціонуванням інших систем, пов'язаних із діяльністю консульської служби.

Співробітниками ДКС була створена концепція автоматизованої системи роботи консульських установ «Е-консул» (автоматизація реєстрації обліку консульських дій у закордонних державних установах, перевірка відповідності їх учинення і повноти справляння консульського збору, підвищення ефективності роботи консульських посадових осіб). Були також опрацьовані питання облаштування міжнародних аеропортів, морських портів, залізничних вокзалів на території України інформаційними інтерактивними дошками (або інформаційними стендами) з інформацією про особливості законодавства іноземних держав, безпекову ситуацію в них тощо та контактною інформацією про закордонні державні установи (з метою забезпечення обізнаності громадян України, які виїжджають за кордон).

За ініціативою та наполяганням Департаменту консульської служби було організовано закупівлю, оренду й установлення в закордонних державних установах технічних засобів: міні-АТС, POS-систем безготівкової сплати консульського збору в приміщеннях для прийому відвідувачів, копіювальних апаратів самообслуговування, фотокіосків, біотуалетів, технічних засобів для перевірки справжності документів, засобів аудіо- та відеофіксації прийому відвідувачів,

рамок-металошукачів, шаф для заборонених речей, засобів криптографічного захисту інформації, пожежної та охоронної сигналізації тощо. Було також придбане відповідне оснащення (мобільні та супутникові телефони, переносні комп'ютери та принтери, цифрові радіоприймачі, фото- й відеокамери тощо) для оперативної групи МЗС, що дало змогу значно підвищити рівень її матеріально-технічного забезпечення.

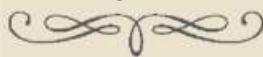
За результатами ознайомлення із сучасним високим рівнем організації консульської служби Естонії до естонської сторони було висловлене офіційне прохання направити до Києва експертів з метою проведення аудиту ефективності функціонування консульської служби України та підготовки рекомендацій щодо її модернізації, а також надання фінансової й технічної допомоги для розробки, впровадження і подальшого супроводження програмного продукту, аналогічного до естонського «Консул» у Посольстві Естонії в Києві, а також інформаційного ресурсу «Travel-adviser». Вивчався аналогічний американський досвід, досягнуто домовленості про подальшу конкретизацію шляхів взаємодії з питань модернізації консульської служби між ДКС і Посольством США в Україні.

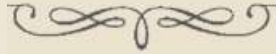
На підставі цих рекомендацій та отриманого досвіду були сформульовані технічне завдання й вимоги до апаратно-програмних комплексів керування потоками відвідувачів. Технічна модернізація дала змогу запровадити й забезпечити стабільне функціонування «віртуального консульського вікна» для проведення тематичного тренінгу у форматі прийому громадян та приміщення, де можуть проходити стажування від'їжджаючі в закордонні державні установи консульські посадові особи. У цьому приміщенні встановлене відповідне навчальне обладнання з оформлення

віз, посвідчень особи на повернення в Україну, біометричних паспортів.

Одним з важливих завдань технічної модернізації була розробка, встановлення й тестування програмного забезпечення, яке дало можливість автоматизувати роботу структурних підрозділів ДКС із найбільшим документообігом — відділів громадянства та апостилю і легалізації. 20 листопада 2015 р., відповідно до Конвенції, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів, 1961 р., в Україні був запроваджений Електронний реєстр апостилів. Він став єдиною базою даних апостилів, проставлених на документах, виданих органами юстиції та судами, а також на документах, оформлених нотаріусами України, та на решті видів документів. Запроваджений реєстр входить до другої категорії електронних реєстрів за класифікацією Гаазької Конференції з міжнародного приватного права. Про запровадження Електронного реєстру апостилів Міністерство юстиції України листом № 12.1-41/588 від 2 грудня 2015 р. поінформувало Постійне бюро Гаазької Конференції з міжнародного приватного права.

Згідно з пунктом 12 Порядку ведення Електронного реєстру апостилів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 890 «Деякі питання забезпечення запровадження електронного сервісу з проставляння апостилів» від 4 листопада 2015 р., будь-яка особа має право на доступ до відомостей цього реєстру про проставлений апостиль безоплатно через веб-сайт, що ведеться адміністратором реєстру. Відповідно до пункту 6 розділу III Порядку проставляння апостилів на офіційних документах, які видаються органами юстиції та судами, а також на документах, що оформляються нотаріусами України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України № 2268/5 11 листопада 2015 р.,

zareestrovano в Міністерстві юстиції України того самого дня за № 1419/27864, під штампом апостилю, сформованого у формі електронного документа, розміщується додаткова інформація, котра містить відомості про електронну адресу, за якою можна перевірити видачу апостилю.

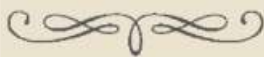
Технічна модернізація дала можливість значно полегшити і спростити роботу з реалізації головного завдання діяльності консульської служби з лібералізації візового режиму. Це стосувалося насамперед спрощення візового режиму для громадян України. На цьому напрямі Департаменту консульської служби вдалося досягти значних результатів. Уряд Болгарії ухвалив рішення про спрощення оформлення туристичних віз для громадян України, уряд Чехії запровадив подальші спрощення в порядку оформлення віз деяким категоріям українських громадян, зокрема в частині скасування консульського збору молоді до 26 років та видачі багаторазових шенгенських віз терміном дії понад один рік. США збільшили максимальний термін дії віз для окремих категорій громадян України, зокрема підприємців і туристів, з п'яти до десяти років. З вересня 2015 р. США збільшили максимальний термін дії віз для громадян України — членів екіпажів суден — з п'яти до десяти років.

У листопаді 2015 р. міністерство закордонних справ Чехії повідомило про запровадження програми для висококваліфікованих спеціалістів з України, якою передбачений спрощений порядок оформлення віз. За результатами домовленості з польськими колегами, починаючи з 15 травня 2014 р. громадяни України, які вже мали короткострокові візи з метою туризму, можуть отримати в консульських установах Польщі однорічну багаторазову візу, а громадяни, які звертаються за шенгенською візою вперше, отримуватимуть піврічну дворазову візу.

МЗС ФРН прийняло рішення про скасування з 1 листопада 2014 р. плати за оформлення німецьких національних довгострокових віз.

У контексті заходів з лібералізації візового режиму для громадян України з іноземними державами Департамент консульської служби проводив у 2015 р. роботу, за результатами котрої були укладені або набрали чинності міжнародні угоди, відповідно до яких удосконалено режим поїздок у рамках місцевого прикордонного руху з Румунією та Республікою Польща, спрощено режим поїздок громадян України до Ісландії та Королівства Данія, спрощено режим взаємних поїздок громадян України, власників дипломатичних і службових паспортів до Республіки Колумбія та Туніської Республіки. Загалом за результатами діяльності свого зовнішньополітичного відомства Україна перемістилася на 37 місце серед вісімдесятьох країн у рейтингу паспортів за можливостями безвізового або спрощеного в'їзду до держав світу, розширивши у 2015 р. відповідний перелік для громадян України до 109 країн.

За цей період була також проведена значна робота з удосконалення інституту громадянства України, завдяки якій було спрощено процедуру набуття громадянства України для іноземців та осіб без громадянства, котрі беруть участь у захисті територіальної цілісності й недоторканності України. Зокрема, з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України», були внесені зміни до Закону України «Про громадянство України». Так, за новою редакцією частини 14, статті 18 обмежується право на припинення громадянства України шляхом виходу з громадянства осіб, яким повідомлено про підозру у

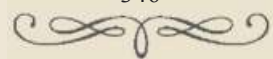
вчиненні кримінального правопорушення або стосовно яких є обвинувачувальний вирок, що набув законної сили і підлягає виконанню. З переліку документів, що підтверджують громадянство України (стаття 5 Закону), вилучені свідоцтво про належність до громадянства України та проїзний документ дитини.

Поряд з означеними здобутками основною лінією в діяльності Департаменту консульської служби залишається запровадження безвізового режиму з іноземними державами для українських громадян. За час реформування консульської служби вдалося досягти запровадження безвізового режиму в'їзду громадян України до Республіки Чилі. Республіка Македонія тимчасово призупинила візовий режим для громадян України терміном на п'ять років до 15 березня 2018 р. Ямайка із 7 березня 2013 р. запровадила безвізовий режим для громадян України, які відвідують цю країну з туристичною метою. Уряд Турецької Республіки ухвалив рішення про збільшення з 5 вересня 2013 р. строку безвізового перебування для громадян України на території Туреччини з 30 до 60 діб.

Таким чином, на цьому напрямі діяльності Департаменту консульської служби також вдалося досягти значних успіхів. Набрали чинності міжнародні угоди про звільнення від оформлення віз для громадян, які користуються офіційними і службовими паспортами з Республікою Корея та дипломатичними,

службовими або спеціальними паспортами з Державою Кувейт. 20 січня 2013 р. набула чинності Угода між Урядом України та Урядом Арабської Республіки Єгипет про звільнення від оформлення віз громадян, які користуються дипломатичними, службовими або офіційними паспортами, підписана 7 грудня 2010 р. 16 серпня 2013 р. набула чинності Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Панама про скасування віз, підписана 26 грудня 2012 р. 1 жовтня 2013 р. набула чинності Угода між КМУ та Урядом Держави Катар про звільнення від оформлення віз громадян, які користуються дипломатичними та спеціальними паспортами, підписана 28 листопада 2012 р. 8 жовтня 2013 р. набула чинності Угода між Урядом України та Урядом Східної Республіки Уругвай про відмову від віз для осіб, які користуються дипломатичними, службовими та офіційними паспортами, підписана 25 квітня 2012 р. Важливим досягненням стало укладення Угоди між Україною та Європейським Союзом про внесення змін до Угоди між Україною та ЄС про спрощення оформлення віз, підписаної 23 липня 2012 р., яка набула чинності 1 липня 2013 р.

Окрім зазначених напрямів діяльності Департаменту консульської служби, одним з основних його завдань є забезпечення функціонування консульських установ за кордоном.

РОЗДІЛ II

ПРИСУТНІСТЬ
КОНСУЛЬСЬКОЇ СЛУЖБИ
УКРАЇНИ
ЗА КОРДОНОМ

§ 1. КОНСУЛЬСЬКІ УСТАНОВИ УКРАЇНИ ЗА КОРДОНОМ

Діяльність консульських установ за кордоном регламентується Консульським статутом України, де зазначається, що «консульські установи України захищають за кордоном права та інтереси України, юридичних осіб та громадян України. Консульські установи сприяють розвитку дружніх відносин України з іншими державами, розширенню економічних, торговельних, науково-технічних, гуманітарних, культурних, спортивних зв'язків і туризму. Консульські установи сприяють вихідцям з України та їхнім нащадкам у підтримці контактів з Україною» (стаття 1).

Нагадаємо, що консульство (від латинського *consul* — радитися, допомагати, піклуватися) — це установа, яка входить до системи державних органів зовнішніх зносин і виконує свої функції на певній території, визначеній у відповідній угоді з країною перебування. На відміну від посольств і місій, консульства не є універсальними представництвами держави за кордоном і виконують свої завдання у сфері, яка, як правило, не стосується суто політичних аспектів міждержавних відносин. І лише в тому випадку, коли з тих чи інших причин дипломатичне представництво в державі не відкрите, на консула, за згодою країни перебування, може бути покладене виконання дипломатичних функцій. Це, зокрема, передбачено статтею 17 Віденської конвенції про консульські зносини від 24 квітня 1963 р.: «У державі, де акредитує держава не має дипломатичного представництва і де вона не представлена дипломатичним представництвом третьої держави, консульська посадова особа може, за згодою держави перебування, бути уповноваженою на вчинення дипломатичних актів. Вчинення таких актів консульською посадовою особою не змінює її консульського статусу і не дає їй права претендувати на дипломатичні привілеї та імунітети».

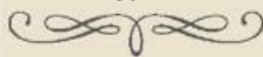
Консульства, як і посольства, входять до системи державних органів зовнішніх зносин і, таким чином, обидві установи мають представницький характер. Проте посольство завжди розташоване у столиці країни перебування, а консульств акредитуючої держави в країні перебування може бути кілька, і розташовуються вони не лише в столиці, а й в інших містах. Крім того, якщо посольство діє як орган, до компетенції якого входить усе, що стосується прав та інтересів акредитуючої держави на всій території країни перебування (у тому числі й консульські питання), то консульство має лише певну спеціальну компетенцію та діє не на всій території країни перебування, а лише в межах відведеного йому консульського округу. Наслідком цього є ще одна відмінність між посольством і консульством: перше підтримує контакти із центральними органами влади держави перебування (урядом, міністерством закордонних справ тощо), тоді як консульство може на пряму контактувати лише з місцевими органами влади, тобто владою свого консульського округу.

Як свідчить практика, для встановлення консульських відносин повне міжнародно-правове визнання де-юре не є обов'язковим — достатньо визнання де-факто. Оскільки консульства можуть засновуватися навіть в умовах невизнання де-юре, тобто за відсутності нормальних дипломатичних стосунків, то їх встановлення, якщо не існує інших домовленостей, означає встановлення і консульських відносин. Це положення, знову ж таки, регулюється пунктом 2 статті 2 Віденської конвенції про консульські зносини: «Згода, дана на встановлення дипломатичних відносин між двома державами, означає, якщо інше не передбачено, згоду на встановлення консульських відносин». Проте досягнення домовленості про встановлення консульських

відносин і навіть підписання консульської конвенції між державами не знімає питання про те, що в кожному окремому випадку при фактичному заснуванні консульств необхідна угода між державами щодо місцезнаходження консульської установи та визначення територіальних меж консульського округу. Практично всі ці питання висувуються державою, зацікавленою у відкритті консульської установи, проте вони підлягають обов'язковому схваленню з боку країни перебування. Стаття 4 Віденської конвенції роз'яснює: «Місцезнаходження консульської установи, її клас і консульський округ визначаються акредитуючою державою і підлягають схваленню державою перебування (п. 2). Подальші зміни місцезнаходження консульської установи, її класу або консульського округу можуть здійснюватися акредитуючою державою тільки за згодою держави перебування (п. 3)».

Тож у будь-якому разі безпосередньою правовою базою для встановлення консульських відносин і започаткування діяльності консульських установ є взаємна згода держав, висловлена в будь-якій прийнятній для них міжнародно-правовій формі. Це можуть бути консульські угоди та конвенції, протоколи про заснування консульств, обмін нотами, листами, телеграмами тощо.

Сторони домовляються не лише про місцезнаходження консульських установ, а й про рівень та клас цих представництв. Загальноприйнятими у світовій практиці заведено вважати такі класи консульських установ: генеральне консульство, консульство, віце-консульство, консульське агентство. За Консульським статутом України, в поняття «консульські установи», крім чотирьох згаданих вище класів консульських установ, входять: «Консульське управління Міністерства закордонних справ України, представництва Міністерства закордонних справ України в Україні,

консульські відділи дипломатичних представництв України, генеральні відділи дипломатичних представництв України» (стаття 2).

Початок консульської місії визначається моментом вступу на посаду консульської службової особи. Згідно із цитованою вище статтею 2 Консульського статуту України, консульська службова особа — це «будь-яка особа, включаючи главу консульської установи, якій доручено виконання консульських функцій (генеральний консул, консул, віце-консул, консульський агент і секретар консульської установи), а також особа, прикомандирована до консульської установи для підготовки до служби в консульських установах (стажист)».

Пріоритетність у відкритті консульських установ у тих чи інших країнах і регіонах світу визначається такими ключовими чинниками, як наявність значної української діаспори, великих міжнародних транспортних комунікацій (аеропортів, морських та річкових портів, міжнародних автострад), важливих освітніх, політичних, бізнесових, промислових та культурних центрів, де спостерігаються пов'язані з діловою активністю чи туризмом великі потоки людей, які мають стосунки з Україною.

За цими критеріями найважливішими в період становлення української державності стали країни Американського континенту, зокрема Сполучені Штати Америки, Канада, Аргентина та Куба.

Роботу Генерального консульства України в **Нью-Йорку (США)** було започатковано в 1992 р. Серед причин, які бралися до уваги при ухваленні відповідного рішення, — важливе географічне, політичне, фінансове й гуманітарне місце, яке займає Нью-Йорк не лише у США, а й у всьому світі. Нью-Йорк є одним з найбільших світових торговельно-фінансових центрів, де розташовані Нью-Йоркська фондова біржа, офіси транснаціональних

корпорацій та великих промислових центрів Північної Америки, це великий транспортний вузол, конгломерат морських та річкових портів США. Нью-Йорк — важливий освітній і культурний центр Сполучених Штатів. Зрештою, тут розташована штаб-квартира Організації Об'єднаних Націй, співзасновником якої є Україна.

Зважаючи на те, що Нью-Йорк є чи не найбільшим портом Атлантичного узбережжя США, та враховуючи проблеми з правовим захистом українських моряків, 25 вересня 2004 р. було підписано Меморандум про співробітництво між Генеральним консульством України в Нью-Йорку і Центром захисту прав моряків (Нью-Йорк) про захист людських прав, економічних інтересів і безпеки моряків торговельного флоту. Меморандум підписали директор Центру захисту прав моряків Даглас Б. Стівенсон і генеральний консул України в Нью-Йорку С. Погорельцев. Угода передбачає допомогу українським мореплавцям, вивчення проблем діяльності українських моряків і суден, проведення семінарів і конференцій з правозахисних питань, розвиток національної та міжнародної співпраці. Церемонія підписання відбулася за участі міністра закордонних справ України К. Грищенка, його заступника В. Наливайченка, а також голови Комітету у закордонних справах Верховної Ради України С. Сташевського. З підписанням меморандуму Україна стала учасницею діяльності Центру захисту прав моряків, який працює у США на базі The Seamen's Church Institute, заснованого 1834 р.

Центр захисту прав моряків є міжнародною неурядовою організацією, яка опікується проблемами моряків, надає юридичні консультації на безоплатній основі, забезпечує послуги адвокатів, є активним учасником консультацій, котрі проводять Міжнародна

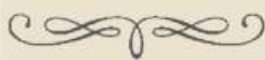

Фото консульства в Мічигані (США).

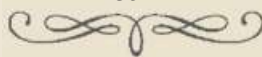
морська організація та Міжнародна організація праці. Уже в лютому 2005 р. у рамках меморандуму відбувся семінар з питань захисту прав моряків — громадян України. У семінарі взяли участь українські дипломати — співробітники установ України у Вашингтоні, Оттаві, Сан-Франциско, Нью-Йорку та Чикаго. Були обговорені шляхи вдосконалення механізмів надання консульсько-правової допомоги українським морякам, підвищення ефективності контролю за забезпеченням українських громадян усіма правами та імунітетами, які передбачає законодавство іноземних держав, а також міжнародні договори, учасниками яких є Україна.

Крім того, Нью-Йорк є найбільшим після Вашингтона містом за кількістю представ-

ництв іноземних держав на території США, де відкриті та діють понад сто іноземних консульських установ. Не менш важливим чинником при прийнятті рішення щодо започаткування роботи Генерального консульства України в Нью-Йорку була численна українська діаспора, у тому числі сформована завдяки трудовій міграції. Саме представники української громади свого часу виступили ініціаторами та зібрали кошти на придбання у власність України будівлі, в якій на сьогодні розташоване Генеральне консульство України в Нью-Йорку.

Найвагомішим чинником, що спонукав відкрити консульство в **Канаді**, була активність української діаспори, яка найбільшою мірою підтримувала незалежність України. Саме Канада стала першою західною країною, яка 2 грудня 1991 р. визнала незалежність України. Дипломатичні відносини між Україною та Канадою були встановлені 27 січня 1992 р. шляхом обміну нотами між міністром закордонних справ України Анатолієм Зленком та міністром закордонних справ Канади Барбарою МакДугалл.

Посольство України в Оттаві розпочало роботу 1992 р., а вже через рік відкрилося Генеральне консульство України в Торонто, межами консульського округу якого є ті провінції Канади, де традиційно мешкає велика кількість українців, зокрема Онтаріо, Альберта, Британська Колумбія, Саскачеван, землі Юкон та Нунавут, а також Північно-Західні території. Першим генеральним консулом України в Торонто був Олександр Сабатович, пізніше в різний час установу очолювали Сергій Боровик, Микола Кириченко, Ігор Логінов, Василь Базів, Ігор Лоссовський та Олександр Данилейко. На жаль, у перші роки роботи Генерального консульства України в Торонто стався прикий випадок, коли його перший генеральний консул пан Сабатович, який про-

був на цій посаді з 1993 р. по 1995 р., просто втік до Канади. Цей вчинок консула свідчив про недостатньо ретельний добір кандидатів на такі відповідальні посади в консульських установах за кордоном, що псувало, а часом і ускладнювало українсько-канадські відносини⁴⁹.

Ці недоліки надалі були враховані в кадровій роботі Міністерства закордонних справ України. З 1995 р. по 1997 р. Генеральне консульство України в Торонто очолював Сергій Миколайович Боровик, який народився 28 березня 1954 р. у Києві. 1977 р. він закінчив факультет міжнародних відносин і міжнародного права Київського державного університету імені Т. Шевченка (спеціаліст із міжнародних відносин, референт-перекладач англійської мови). З 1977 р. по 1983 р. працював аташе, третім, згодом другим і першим секретарем протокольного відділу Міністерства закордонних справ Української РСР. З 1983 р. — перший секретар секретаріату Комісії УРСР у справах ЮНЕСКО МЗС УРСР (Київ), у 1987–1991 рр. — перший секретар Постійного представництва УРСР при ЮНЕСКО (Париж). У 1991–1992 рр. — перший секретар відділу культурного і гуманітарного співробітництва МЗС України, в 1992–1995 рр. — помічник міністра, радник, головний радник МЗС України. З 1997 р. по 1999 р. — радник Посольства України в Канаді, у 2000–2001 рр. — заступник начальника управління, виконувач обов'язків начальника Управління міжнародних орга-

Микола Миколайович
КИРИЧЕНКО
(Фото О. Малішевського).

нізацій МЗС України. З квітня 2001 р. — генеральний інспектор Управління Генеральної інспекції МЗС України. З 13 жовтня 2004 р. по 15 серпня 2009 р. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Алжирській Народно-Демократичній Республіці, з 16 листопада 2007 р. по 15 серпня 2009 р. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Малі за сумісництвом. Дипломатичний ранг — Надзвичайний і Повноважний Посланник другого класу.

У 1997 р. генеральним консулом України в Торонто став **Микола Миколайович Кириченко**, який перебував на цій посаді до 2000 р. У 2000–2001 рр. він був генеральним консулом України, завідувачим консульським відділом Посольства України в Канаді (Оттава).

М. Кириченко усе своє життя присвятив дипломатичній та консульській службі. У 1976 році він з відзнакою закінчив факультет міжнародних відносин та міжнародного права Київського державного університету імені Т. Шевченка. З 1976 р. по 1977 р. працював перекладачем англійської мови при Торговельно-економічній місії СРСР у Могадишо (Сомалі), з 1978 р. по 1979 р. очолював молодіжну комісію Українського товариства дружби та культурного зв'язку із зарубіжними країнами. З 1979 р. по 1991 р. М. Кириченко — аташе, третій секретар, другий секретар, перший секретар Міністерства закордонних справ України, в 1991–1994 рр. — консул України в Нью-Йорку, з 1994 р. по 1995 р. — радник Міністерства закордонних справ України, в 1995–1997 рр. — перший заступник директора Департаменту консульської служби МЗС. У 2001–2003 рр.

⁴⁹ Зловживання в українських дипломатичних місіях за кордоном: Канада [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/>

news/2002/08/20/2990205/.

М. Кириченко працював у центральному апараті Міністерства закордонних справ України директором Департаменту державного протоколу. У 2003 р. він знову повернувся на консульську службу генеральним консулом України в Стамбулі (Туреччина), де перебував до 2006 р., а з 2006 р. по 2009 р. очолював Генеральне консульство України в Нью-Йорку (США). У 2009–2011 рр. М. Кириченко — директор Департаменту персоналу МЗС України, а з 2011 р. по 2016 р. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Словенія. Має дипломатичний ранг Надзвичайного і Повноважного Посла.

З 2002 р. по 2006 р. на посаді генерального консула України в Торонто перебував **Ігор Євгенович Лоссовський**.

Він народився 22 квітня 1957 р. у Києві. 1979 р. закінчив геологічний факультет Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка (кафедра геофізики, кандидат фізико-математичних наук). Свою дипломатичну кар'єру І. Лоссовський розпочав з посади виконувача обов'язків завідувача відділу ОБСЄ Управління європейського регіонального співробітництва Міністерства закордонних справ України. Займав посаду начальника відділу ОБСЄ та Ради Європи Управління євроатлантичного співробітництва МЗС України. Працював заступником начальника Управління євроатлантичного співробітництва МЗС України. З 2002 р. — генеральний консул України в Торонто. З 4 квітня 2009 р. по 5 лютого 2010 р. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Малайзії, з 2010 р. по 2016 р. — посол з особливих доручень МЗС України. Заступник Постійного Представника України

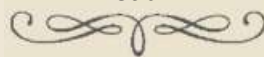
Ігор Євгенович
ЛОССОВСЬКИЙ

при міжнародних організаціях у Відні.

Згадуючи про свою чотирирічну роботу в Канаді впродовж 2002–2006 рр. на посаді генерального консула України в Торонто, Ігор Євгенович указує на труднощі, з якими йому довелося зіткнутися при виконанні своїх службових обов'язків. «Для мене особисто, — зазначає він, — було справді великою честю й відповідальністю призначення на посаду керівника закордонної дипломатичної установи нашої держави

в Торонто, проте я був здивований, що деякі мої колеги та керівники відверто висловлювали мені свої співчуття у зв'язку з моїм призначенням, оскільки, як з'ясувалося, за десять попередніх років існування цієї установи жоден з моїх попередників не відбув більш-менш повної каденції. Попереднім керівникам Генерального консульства України в Торонто вдалося утриматися на посаді від кількох місяців до найбільше двох років». Така плинність була пов'язана як з політичною ситуацією в Україні, так і з різного роду міжособистісними конфліктами, як у самій установі й дипломатичному відомстві України, так і з керівниками та представниками української діаспори в Канаді.

Отже, починаючи свою каденцію, І. Лоссовський відчував перед собою серйозний виклик, гострота якого посилювалася тим, що в цей час навколо України розгорталися так звані «касетний» і «кольчужний» міжнародні скандали, що суттєво погіршувало міжнародний імідж нашої держави й жодним чином не сприяло полегшенню роботи її дипломатичних представників за кордоном. Проте такі несприятливі зовнішньопо-

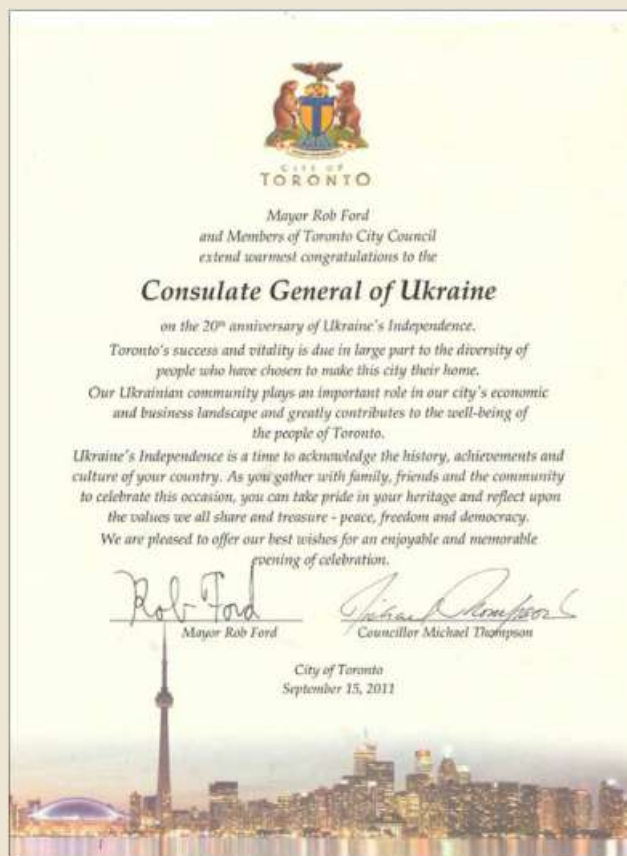

літичні обставини не бентежили генерального консула. Навпаки, все це ще більше стимулювало й мотивувало його до активної роботи та конструктивної співпраці з представниками місцевих українських громадських організацій.

А співпраця ця полягала передусім у правдивому інформуванні канадської сторони про події, що відбуваються в Україні, а також у плануванні, розробці та реалізації спільних проектів у всіх сферах українсько-канадського співробітництва, зокрема торговельно-економічній, інвестиційній, культурно-гуманітарній, міжособового обміну, сприяння збереженню культурно-мовної ідентичності українців у Канаді. Ця робота, крім суто консульського забезпечення, передбачала проведення численних щоденних зустрічей з керівниками місцевих українських громадських організацій, активні обговорення та імплементацію планів спільних заходів, виступи генерального консула на численних громадських заходах місцевих громад тощо. Завдяки такій активності за короткий час удалося подолати упереджене ставлення до офіційних представників України, налагодити конструктивну і доброзичливу співпрацю з усіма організаціями української діаспори Канади.

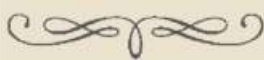
Інша особливість роботи полягала в тому, що консульська установа в Торонто була єдиною окремою консульською установою України в Канаді, консульський округ якої є найбільшим за площею в рамках усієї консульської служби України. Він приблизно вдвічі перевищує площу всього Європейського континенту й охоплює території канадських провінцій і територій Онтаріо, Альберта, Саскачеван, Британська Колумбія, Північно-Західні території, Юкон і Нунавут. Останні три й досі є мало заселеними й освоєними територіями — «білою тишею», за Джеком Лондоном, які ще

Вітання від мера Торонто з нагоди 20-ї річниці незалежності України.

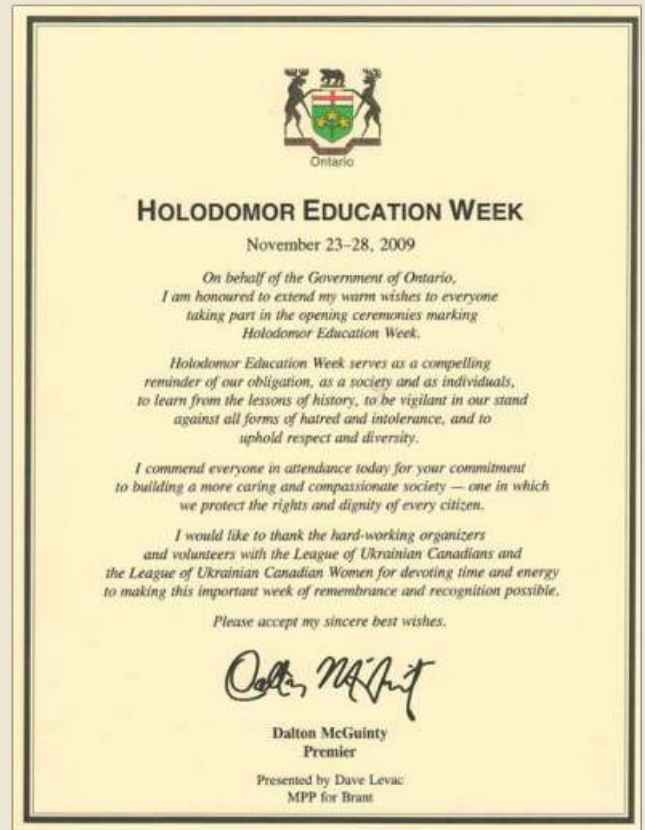
чекають свого часу стати «Клондайком» ХХІ століття.

Найбільшої уваги генерального консула України І. Лоссовського потребувала робота з українською діаспорою, котра лише за офіційними даними переписів населення налічує близько 1,3 млн осіб. Причому це лише ті, хто офіційно проголосив себе українцем. А є ще українці змішаного походження, у яких один з батьків — українець, багато є таких, у кого дід чи баба є українцями. Насамперед це стосується нащадків перших хвиль українських емігрантів, котрі мешкають переважно в Західній і Центральній Канаді — провінціях Манітоба, Альберта, Саскачеван і Британська

Вітання від члена Парламенту Канади з нагоди 16-ї річниці незалежності України.

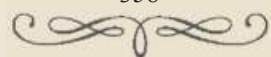

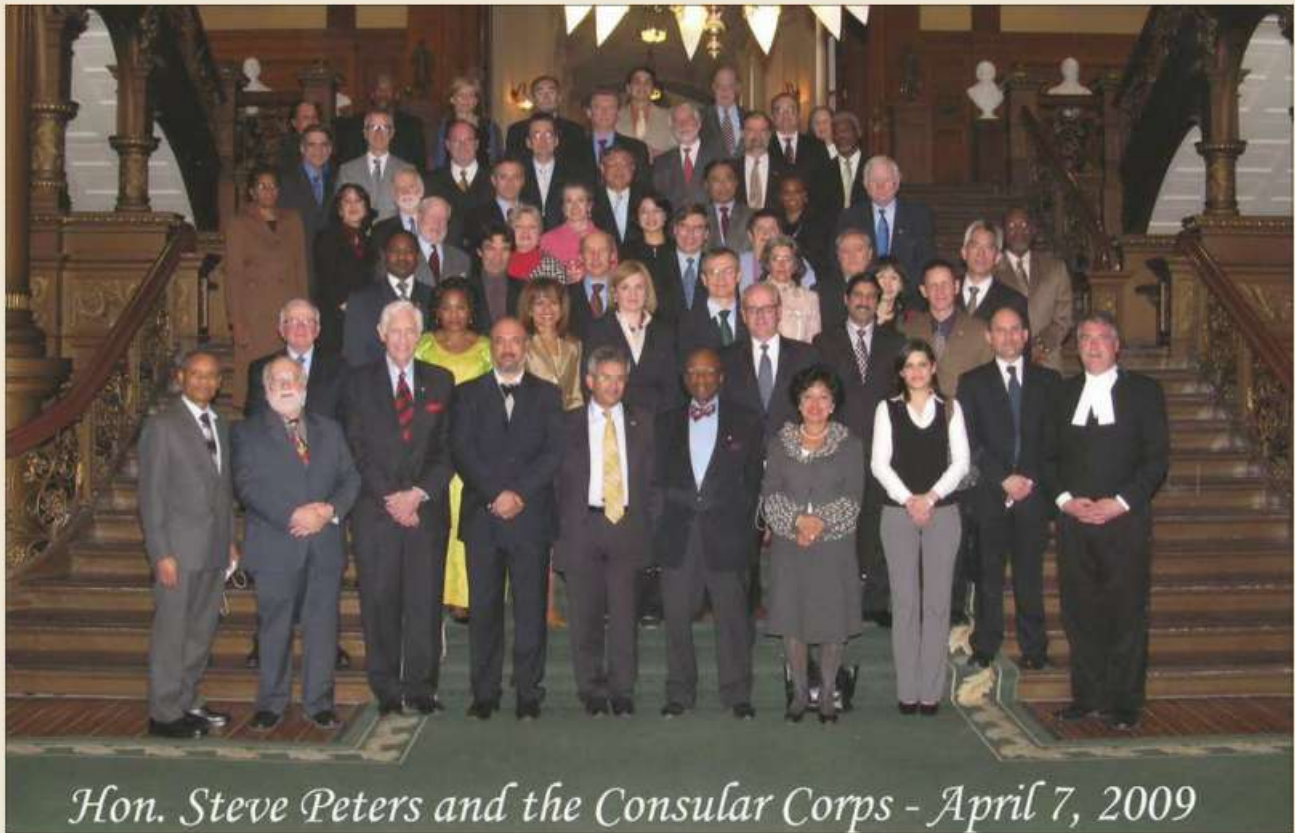
Звернення прем'єра Канади з нагоди чергових роковин, присвячених Голодомору в Україні.

Колумбія. Саме ці українці й досі вважаються першопрохідцями, піонерами освоєння та розвитку цих канадських територій, підйому місцевої економіки й передусім аграрного сектора Канади, котрий і сьогодні є однією з найуспішніших і найрозвиненіших галузей економіки в країні й у світі загалом.

Починаючи з кінця XIX століття виокремлюють п'ять хвиль української еміграції до Канади. Перша хвиля кінця XIX – початку XX століття пов'язується з еміграцією малоземельних селян з Галичини, які спокушались на привабливі обіцянки канадського уряду отримати значні земельні наділи в Західній і Центральній Канаді. Друга хвиля почалася

під час і після Першої світової війни і складалася переважно з галицьких, буковинських та волинських селян, котрі втікали в Канаду від жахів війни, що прокотилася по землях сьогоднішньої Західної України, та післявоєнної розрухи. Ця хвиля також була пов'язана з припиненням існування в 1919–1920 рр. Української Народної Республіки та Західно-Української Народної Республіки. Третя хвиля, що почалася після завершення Другої світової війни, складалася в основному з галичан, а також мешканців інших регіонів України, які залишали землі свого віковичного проживання, побоюючись політичних репресій з боку радянської влади. Причому якщо перші

Консульський корпус в Торонто.

дві хвилі мали переважно економічних характер, то третя — виражений політичний. Часто це були високоосвічені люди, представники української національної культурної та наукової інтелігенції, які не сприймали комуністичної ідеології та відповідних тоталітарних методів управління, сповідуваних радянською державою.

Якщо емігранти перших двох хвиль оселялися переважно на родючих «цілиних» землях і безкрайніх просторах провінцій Західної та Центральної Канади, то більшість емігрантів третьої хвилі осідала в найбільш заселеній та економічно розвиненій центрально-східній провінції Онтаріо.

Деякі дослідники називають четвертою хвилею української еміграції до Канади від'їзд українців з Польщі («Закерзоння») 1980-х рр. — лемків, бойків та інших — і з Холмщини, Лемківщини, а також із західних земель сучасної Польщі, які відійшли до неї від Німеччини за підсумками Другої світової війни й на які наприкінці 1940-х рр. були переселені українці зі Східної Польщі (Західної Галичини) в результаті реалізації операції «Вісла». Останньою, п'ятою хвилею вважають досить численну еміграцію з території пострадянської України з початком лібералізації та гострої економічної кризи, що виникла після розпаду Радянського Союзу.

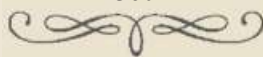
За деякими оцінками, в провінції Онтаріо разом з містом Торонто мешкають близько півмільйона українців, представників від третьої до п'ятої хвилі еміграції. У самому «великому Торонто» разом з околицями та «містами-супутниками», за офіційними даними, проживають до 200 тис. українців. Отже, Торонто як столиця канадської провінції Онтаріо й сама провінція стали місцем поселення чи не половини всіх понад 1,3 млн етнічних українців Канади. Ураховуючи те, що Торонто є найбільшим містом країни, її найвпливовішим економічним і фінансовим центром, а провінція Онтаріо — найбільш населеною та економічно розвиненою територією, стає зрозумілим важливість цього регіону з погляду можливостей налагодження та розвитку всебічного політичного, культурно-гуманітарного, науково-технічного, освітнього й насамперед практичного торговельно-економічного, бізнесового та інвестиційного співробітництва України й Канади.

За офіційними даними, на території «великого Торонто» зареєстровані десятки українських етнічних громадських організацій, принаймні понад десять із яких є досить активними у своїй діяльності. Основними напрямками роботи цих організацій є підтримання української мови та культури, етнічної самобутності й самоідентифікації серед української громади, котра мешкає в Канаді. Це досягається шляхом реалізації різних освітніх програм, проведення урочистих заходів з нагоди відзначення численних знаменних подій, пов'язаних з історією та культурою України й української діаспори. Важливим напрямком діяльності українських громадських організацій у Канаді є сприяння політичній підтримці України на міжнародній арені, активізації двосторонньої українсько-канадської співпраці в усіх сферах, передусім у торговельно-економічній, інвестиційній,

культурно-гуманітарній тощо. Численні українські громадські організації в Канаді функціонують переважно за рахунок пожертв місцевих українців. Ними створені українські школи й дитячі садки, церкви та культурні центри, видаються газети і журнали, виходять в ефір українські теле- і радіопрограми.

За сприяння федерального уряду в Канаді успішно функціонує Конгрес українців Канади — «парасолькова» загальноканадська організація української діаспори, яка об'єднує інші громадські організації українців, котрі створювалися в різні часи та об'єднували представників різних хвиль еміграції, регіонів та субетнічних і субкультурних груп, ідеологій і політичних поглядів. Досить потужними, численними й активними є організації представників четвертої та п'ятої хвилі еміграції, української молоді, котра проживає в Канаді. І. Лоссовський переконаний, що така значна організованість, численність та активність українців у Канаді є серйозною запорукою та потенціалом для розвитку активної співпраці з Україною та її закордонними установами в ім'я забезпечення поступального розвитку демократичних та економічних реформ у нашій державі, її активного інтегрування до світової спільноти економічно розвинених ліберально-демократичних країн.

Виходячи із цих особливостей української діаспори, генеральним консулом України в Торонто І. Лоссовським за час його каденції були проведені понад дві сотні окремих і спільних з місцевою громадою публічних заходів. Одним з таких найяскравіших заходів, який залишився в пам'яті Ігоря Євгеновича, було проведення 8 травня 2005 р. зустрічі-примирення груп ветеранів Другої світової війни з нагоди 60-ї річниці її завершення в одному з українських ресторанів та культурних центрів Торонто — «Золотий Лев». У цій зустрічі, організованій і проведеній Генераль-

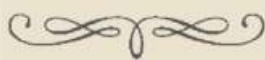
ним консульством, взяли участь українські ветерани, які воювали в різних арміях і через відомі складні й трагічні історичні обставини, часом, один проти одного, у складі армій ворогуючих сторін — ветерани Української повстанської армії, Червоної армії Радянського Союзу, Першої української дивізії Української національної армії (дивізії «Галичина»), польської Армії крайової, ветерани Товариства українських січових стрільців, всього близько ста осіб. У заході, крім співробітників Генконсульства, взяли участь відомі канадські історики й соціологи українського походження, професори Йоркського університету (м. Торонто) Орест Субтельний, Університету Мак-Мастер (м. Гамільтон) Петро Потічний, Торонтського університету Всеволод Ісаїв, які виступили з доповідями, група офіцерів — полковників Збройних Сил України, котрі проходили навчання у Військовому коледжі в Торонто, представники українських громадських організацій та місцевих засобів масової інформації. Захід завершився переглядом нового на той час документального фільму американських режисерів українського походження «Між Гітлером і Сталіним: Україна в роки Другої світової війни». Захід викликав значний інтерес з боку канадських ветеранських організацій, місцевої української громади й отримав досить широкий розголос у мас-медіа.

Ейфорійну реакцію в українській громаді Торонто викликали події Помаранчевої революції в Україні восени 2004 р. Публічні вуличні демонстрації на підтримку демократії в Україні тривали впродовж майже місяця, в них брали участь тисячі канадців, і не лише українського походження, а й представників інших етнічних груп цієї багатонаціональної країни. Торонтська громада, як і вся українська патріотична діаспора, миттєво солідаризувалась із Майданом. Уже 22 листопада

місцеві студенти поставили намети біля Генерального консульства України і перебували в них цілодобово. Генеральний консул доктор Ігор Лоссовський заявив, що він підтримує протестуючих. Місце біля консулату перетворилося на своєрідний «міні-Майдан», де відбулися декілька масових демонстрацій.

Тоді, мабуть, уперше в сучасній історії новини з України щоденно потрапляли на перші шпальти канадських газет і ставали головними сюжетами новин місцевих телевізійних каналів. Інтерес усього канадського суспільства й місцевих засобів масової інформації до подій в Україні в ті дні був шалений. Якщо перед цим канадські медіа практично ігнорували Україну або згадували її лише в негативному контексті «касетного» й «кольчужного» скандалів, то в ті революційні часи кореспонденти канадських газет і телевізійних каналів, у тому числі федеральних (The Globe and Mail, Toronto Star, Toronto Sun, Edmonton Journal, CBC, CTV, City TV) буквально «стояли в черзі» за інтерв'ю генерального консула України. У своїх виступах у медіа І. Лоссовський намагався довести правдиву інформацію про Україну, цілі й мотиви мирного повстання народу проти намагань корумпованої псевдоеліти вкрати в людей їхню свободу та конституційне право вільного вибору.

Після успішного проведення повторно-го голосування другого туру президентських виборів в Україні в усьому світі, зокрема й у Канаді, склалася вельми сприятлива для нашої держави атмосфера, передусім для подальшого активного нарощування всебічних українсько-канадських відносин. Насамперед це стосувалося практичного інвестиційного й торговельно-економічного співробітництва. Генконсульству і тут удалося активно долучитися до цієї роботи. Згадуючи ті часи, І. Лоссовський з гордістю й задоволенням констатував,

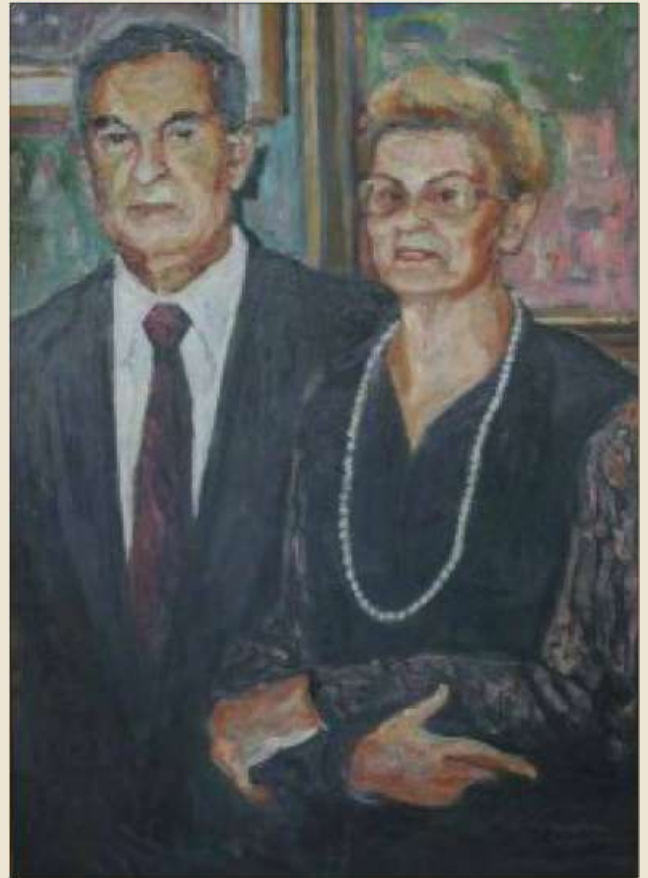

що за безпосередньої участі та сприяння Генконсульства навесні 2005 р. була відроджена діяльність Канадсько-Української торгової палати, штаб-квартира якої розташована в Торонто і яка об'єднала десятки великих канадських компаній і бізнесменів, котрі були готові активізувати спільний бізнес із Україною. Сьогодні це — важливий недержавний орган координації та сприяння практичній співпраці України й Канади.

У 2008 р. на посаду генерального консула України в Торонто був призначений **Олександр Іванович Данилейко**. Він народився 20 липня 1967 р. у Гадячі на Полтавщині. Свою дипломатичну кар'єру О. Данилейко розпочав 6 липня 2004 р. з посади тимчасового повіреного у справах України у Швеції. З 2005 р. він — заступник керівника Головної служби зовнішньої політики — керівник Департаменту європейської та євроатлантичної інтеграції Секретаріату Президента України. З 5 лютого 2007 р. по 30 листопада 2007 р. О. Данилейко входив до складу делегації України на переговорах з Європейським Союзом щодо укладення нового базового договору між Україною та ЄС. Від липня 2008 р. він був призначений генеральним консулом України в Торонто, а з 2012 р. — керівником структурного підрозділу центрального апарату МЗС України. З 2016 р. Генеральне консульство України в Торонто очолює Андрій Іванович Веселовський.

Перше приміщення Генерального консульства України в Торонто було розташоване на вулиці Блур Вест Віллідж, де історично проживала і проживає нині велика українська громада. Будівля, де перебувала консульська установа, належала канадській родині українського походження, меценатам Михайлу і Стефанії Шафранюкам.

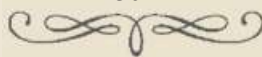
Однак до Генерального консульства України в Торонто традиційно звертається велика

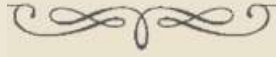

Михайло і Стефанія ШАФРАНЮКИ.

кількість українських громадян, тож у 2009 р. консульство переїхало до нового приміщення, більшого і сучаснішого, розташованого на березі озера Онтаріо — символу однойменної канадської провінції.

Аргентинська Республіка першою серед країн Латинської Америки визнала незалежність України 5 грудня 1991 р. і першою в регіоні 6 січня 1992 р. установила дипломатичні відносини з нашою державою. Посольство України в Аргентині було відкрите в березні 1993 р., а Посольство Аргентини в Україні — у травні 1993 р. З відкриттям Посольства України в його складі був утворений консульський відділ. Великою мірою його

Консульство України в Канаді.

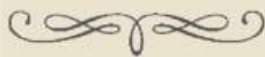
відкриття та діяльність зумовлювалися наявністю в Аргентині численної української громади. Першою штатною консульською посадовою особою було призначено третього секретаря з консульських питань **Сергія Олексійовича Погорельцева**, який працював у цьому консульському підрозділі до 1997 р.

Відкривав українське Посольство тимчасово повірений у справах Олександр Миколайович Никоненко, який перебував на цій посаді до липня 1994 р

Спочатку Посольство розташовувалося в будинку номер 3057 по вулиці Лафінур у районі Буенос-Айреса Палермо. Пізніше, у

2001 р., воно переїхало в район Бельграно, де перебуває і нині за адресою вул. Конде, будинок 1763. Консульський відділ у складі Посольства України в Аргентині проводить свою діяльність із моменту відкриття дипустанови в Буенос-Айресі.

Найбільш знаною для українців серед країн Центральної та Латинської Америки ще за радянських часів була **Куба**, з якою підтримували тісні культурні й економічні зв'язки безліч українських підприємств та організацій. Такі зв'язки збереглися і після розпаду СРСР. Ця обставина зумовила потребу встановлення пріоритетних дипломатичних стосунків із цією країною. Тож у вересні 1993 р.

Сергій Олексійович
ПОГОРЕЛЬЦЕВ

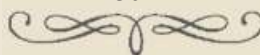

Доповідна записка С. О Погорельцева начальнику
консульського управління МЗС України.
(надано Консульським департаментом
МЗС України).

консульське управління відправило Олександра Володимировича Маркова, котрий на той час був керівником одного з його структурних підрозділів, на Кубу у складі передової групи МЗС України для відкриття Посольства України в Республіці Куба, де він працював до 1997 р. першою консульською посадовою особою Посольства. О. Маркова можна вважати українським «дипломатичним першопрохідцем» цієї частини Латинської Америки. Одним зі своїх важливих досягнень у сфері захисту прав та інтересів громадян України О. Марков вважав запровадження виїзних консульських обслуговувань у країні перебування.

Наступними консульськими посадовими особами Посольства були: в 1997–2001 рр. — Анатолій Васильович Коваль; у 2001–2005 рр. — Владислав Олександрович Богорад; у 2005–2009 рр. — Сергій Петрович Солодовник; у 2009–2014 рр. — Лідія Сергіївна Яркова; з 2014 р. — Яна В'ячеславівна Ємцева. Одним з основних завдань диппредставництва України в Республіці Куба була двостороння співпраця в гуманітарній сфері, а саме забезпечення оздоровлення українських дітей, постраждалих від Чорнобильської катастрофи.

Генеральне консульство України в **Бразилії** (м. Куритиба) було відкрите в липні 1997 р. на прохання української громади. У

Підписання Меморандуму з Центром захисту
прав моряків.

грудні 1997 р. його очолив **Василь Прохорович Кириченко**.

Очільники діаспори розглядали тоді консульство як власну установу, відкриту для обслуговування діаспори. Спочатку приміщення консульства навіть не охоронялося. Українці приходили до нього як до власної хати, перебували там, скільки заманеться, відволікаючи працівників розмовами від роботи. В. Кириченко пригадує, що в перші тижні його роботи сотні людей приходили до консульської установи, щоби побачити першого українського генерального консула, потиснути йому руку, поговорити з ним, запросити як «весільного генерала» на всілякі сімейні заходи.

Спочатку, як зізнається Василь Прохорович, його це тішило, але коли ці візити почали заважати роботі, він видав розпорядження про прийомні дні й години. Це допомогло. Місяць по тому Міністерство закордонних справ України видало наказ про підтримання безпеки, наведення ладу з прохідним режимом. Виконання цього документа викликало невдоволення керівництва громади й віце-консула: такі дії розцінили як антиукраїнські. Як згодом з'ясувалося, до приїзду В. Кириченка співробітники консульства зміцнювали зв'язки з представниками діаспори своєрідно: відвідували весілля, іменини, хрестини, жили в них на дачах.

Одразу по приїзді в Бразилію В. Кириченко почав налагоджувати контакти з місцевою владою та дипломатичним корпусом. Старшина дипкорпусу — консул Сенегалу — зустрів його добре і на першому ж прийомі перед Новим роком представив подружжя Кириченків усьому дипломатичному корпусу. До відкриття нашого Генерального консульства в місті Куритиба діяло почесне консульство на чолі з Мар'яном Чайковським, який дуже допоміг новому генконсулу в установленні контактів з потрібними людьми, у побутових справах тощо. М. Чайковський був призначений почесним

Василь Прохорович
КИРИЧЕНКО

консулом в інше місто. Від самого початку найкращі стосунки склалися у В. Кириченка з генконсулами Іспанії, Аргентини, Еквадору, Уругваю, Парагваю, Італії. З іншими, як пригадує В. Кириченко, він дотримувався офіційних, але доброзичливих стосунків.

У відносинах з офіційною владою В. Кириченко керувався консульською конвенцією, знання якої, на його переконання, — альфа й омега консульської роботи. Консульська конвенція Бразилії базується на

Консульській конвенції міжнародної чинності, однак її зміст і практика цієї країни дещо відрізняються від, скажімо, української. Як пригадує В. Кириченко, на час його роботи у Бразилії діяли понад шістсот іноземних консульств (штатних і почесних), тому тут був запроваджений спрощений порядок ведення екзекватури, яка видається міністерством закордонних справ Бразилії після представлення посольством консульського патенту. Екзекватура видається разом з дипломатичною карткою, й від цього моменту консул може приступити до роботи. Однак щоб це сталося, потрібна реєстрація консула у штатах консульського округу (в адміністрації штатів); до цієї реєстрації консул має утримуватися від громадських заходів.

Тож ділячись враженнями про свою консульську роботу, В. Кириченко зазначає: «Тільки-но я прибув до Ріо-де-Жанейро, мені зателефонував керівник української діаспори у цьому місті і запропонував виступити перед громадою: довелося, дотримуючись норм консульської конвенції, ввічливо пояснити йому особливості мого службового стану і відмовитися від зустрічі до офіційного вступу

Handwritten details on the form include:
 - Nationality: ARGENTINO
 - Name: ANTONIO
 - Date of birth: 10/01/1954
 - Place of birth: RIVNENSKA OBL. POLONNARICHKO P.H.
 - Date of entry: 02/07/93
 - Date of departure: 02/07/93
 - Signature: Antonio Proshak
 - Date: 02 de julio 1993

Візова анкета (надано Консульським департаментом МЗС України).

Візит В. Кириченка до голови Верховного Суду штату Парана Енріке Леона Цезаря.

на посаду. Пізніше я переконався, що вчинив правильно».

За дотриманням консулами норм консульської конвенції ревно стежить представник міністерства закордонних справ Бразилії у штаті Парана (такі представники є в усіх 27 штатах країни). Коли Генконсульство розгорнуло широку роботу з українською діаспорою й активно шукало контрагентів для наших торговельно-економічних відносин, представник МЗС Бразилії запросив В. Кириченка до себе в офіс, подарував консульську конвенцію Бразилії та попросив самого визначитися, чи вписується така його економічна активність у норми конвенції, враховуючи факт, що Генконсульство —

це все ж не Посольство. Довелося врахувати порядки бразильської дипслужби.

Інший факт, який наводить В. Кириченко у своїх спогадах, пов'язаний з тим, що в 1996 р. під час візиту до України губернатор штату Парана і губернатор Львівської області підписали угоду про співробітництво, яка передбачала низку заходів економічного, політичного й культурного характеру. Час минав, а угода не виконувалася з вини бразильців. Коли В. Кириченко звернувся до представника міністерства закордонних справ по допомогу, той знову подарував йому консульську конвенцію Бразилії й чітко сказав: підписана угода не є чинною, бо не зареєстрована в МЗС Бразилії та не має відповідного бюджетно-

го фінансування. Подібних випадків можна навести чимало.

У своїх спогадах В. Кириченко звертає увагу на необхідність знання консулом місцевого законодавства. У Бразилії місцеве законодавство фактично регулює щоденне життя як громадянина країни, так і іноземця. Місцеві закони мають свою специфіку, яку потрібно добре знати, аби не потрапити в халепу й не зазнати моральних і матеріальних втрат. Так, пригадує він, коли Генконсульство придбало легковий автомобіль (до цього генконсул ходив на прийоми чи наносив візити на автомобілі діаспори, на таксі або ходив пішки), знання місцевого законодавства допомогло заощадити на його купівлі 6 тис. дол.

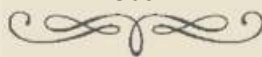
І, знову-таки, незнання місцевого законодавства мало свої негативи. Так, Генконсульство, за порадою діаспори, взяло по контракту на роботу водієм громадянина Бразилії, якому воно платило 450 дол. щомісячно. Представник МЗС Бразилії «популярно пояснив генконсулу, скільки законів той порушив при цьому. Адже для цього потрібен дозвіл міністерства праці на прийняття на роботу іноземця, потрібно платити шоферу мінімальну зарплатню 600 дол., забезпечити йому безкоштовний проїзд до місця роботи і назад, надати йому безкоштовний обід, платити за нього податки й внески до пенсійного фонду, враховувати кожну хвилину перепрацювання ним робочого часу і ще багато чого... Довелося виправляти ситуацію, і врешті відмовитися від його послуг», — констатує В. Кириченко.

З досвіду своєї консульської роботи В. Кириченко переконався, що лівову частку роботи Генконсульства займає робота з розбудови двосторонніх торговельно-економічних відносин. Бразильські бізнесмени й чиновники неодноразово заявляли йому: «Ми купимо в Україні, що завгодно, але на трьох умовах — якісніше, дешевше, кращі умови поставок».

Їм невідомі такі поняття, як попередня оплата, бартер, зате добре знані такі, як «кинули», «піддурили», в основному від українських контрагентів. Укласти торговельний контракт у Бразилії дуже складно: товар повинен відповідати вимогам бразильського законодавства, а також економічним вимогам, бути зробленим у країні-експортері, необхідно провести виставку зразків, пробний продаж і ще багато акцій. До того ж контракт не повинен зачіпати інтересів бразильської економіки чи партнерів по інтеграції. Принагідно зазначимо, що зовнішня торгівля Бразилії перебуває під відчутним впливом іноземних фірм. Виходячи із цього, В. Кириченко дає пораду: «Отож, нашим експортерам потрібно бути мобільнішими, повороткішими. Взаємна інформація про потенційні й реальні можливості наших бізнесменів дуже важлива, але все ж має значення особиста ініціатива».

Потреба у відкритті консульських установ у нових країнах пострадянського простору зумовлювалася передусім проблемами, породженими розпадом СРСР та утвердженням національного інституту громадянства нових незалежних держав. Насамперед це стосувалося українських громад, які проживали в межах територій нових незалежних держав, та задоволення прав цих громадян на повернення в Україну, а також переселення депортованих кримських татар та українців в Україну. Найскладнішими такі проблеми виявилися в Узбекистані та Казахстані, куди за радянських часів була переселена частина населення, яка раніше мешкала на території України.

Значною проблемою, породженою процесом розпаду Радянського Союзу, стало визначення громадянства етнічних українців, які залишилися на території інших пострадянських країн. Однією з таких країн був Казахстан. Тут зосереджувалася велика кількість таборів ГУЛАГ, до яких у різні часи радянська

влада відправляла політично нелояльних українців. Крім того, переселенню сюди українців сприяло також освоєння цивільних земель у 1950–1960-ті рр.

16 грудня 1991 р. Україна однією з перших визнала незалежність Республіки Казахстан. Казахстан же визнав Україну суверенною незалежною державою 23 грудня того самого року. У січні 1992 р. Міністерство закордонних справ України направило на адресу МЗС Республіки Казахстан ноту з пропозицією про встановлення дипломатичних відносин. Нотою у відповідь 23 липня 1992 р. МЗС Казахстану запропонувало цей обмін офіційними документами вважати угодою про встановлення дипломатичних відносин між нашими державами.

Практично одразу розпочалися переговори про взаємне відкриття дипломатичних представництв. Посольство України в Республіці Казахстан було відкрите в Алмати у травні 1994 р. Воно розташовувалося тоді в центрі міста на вулиці Чайковського, 87, поряд з головною артерією міста — проспектом Абая. Консульський відділ розмістився в одному підвір'ї з Посольством.

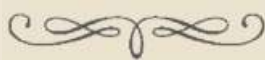
У 1997 р. президент Казахстану Н. Назарбаєв підписав Указ про перенесення столиці держави до міста Акмола (нині Астана). Урядові установи, в тому числі й міністерство закордонних справ Казахстану, почали переїжджати туди. У червні 1998 р. Президент України Л. Кучма під час візиту до Казахстану урочисто відкрив відділення Посольства України в новій столиці за адресою проспект Республіки, 25. Саме ж Посольство переїхало до Астани в січні 2001 р.

У старому приміщенні Посольства було відкрите Генеральне консульство України в Алмати. Першим генеральним консулом став Олег Сергійович Бай. З 1 листопада 2014 р. Генеральне консульство припинило свою ро-

боту. Нині в Казахстані працює консульський відділ Посольства України в Астані за адресою вул. Кенесари, 41. Ця будівля відома корінним акмолинцям як дім одного з найбагатших людей міста купця Кубріна, з нею пов'язано чимало цікавих сторінок акмолинської та цілиноградської історії. Споруджений 1904 р., цей будинок, капітально відремонтований Посольством, має нині первісний вигляд початку ХХ ст.

Іншою пострадянською країною, зв'язки з якою потребували відкриття консульської установи, був Узбекистан, що зумовлювалося насамперед поверненням на Батьківщину депортованого кримськотатарського народу. Республіка Узбекистан визнала Україну як незалежну державу 4 січня 1992 р. Дипломатичні відносини обома державами встановлені 25 серпня 1992 р. шляхом підписання відповідного протоколу під час візиту президента Узбекистану І. Карімова в Україну. Посольство України в Республіці Узбекистан було відкрите в 1993 р. Консульський підрозділ розміщений у будинку Посольства. Консулами в Узбекистані в різні часі працювали: О. Мельничук (1993–1998), Є. Сярий (1998–2003), В. Бондар (2003–2006), Є. Зайцев (2006–2011), С. Кононенко (2011–2015).

Комплекс будівель, у якому розміщені Посольство та житловий будинок для співробітників, був наданий українській стороні на умовах довгострокової оренди на підставі Угоди між Урядом України та Урядом Республіки Узбекистан про взаємне врегулювання питань, пов'язаних з діяльністю посольств, від 21 червня 1995 р. та міжурядового Протоколу до цієї Угоди від 8 квітня 2003 р. Будинок Посольства та житловий комплекс були збудовані в першій половині минулого століття. Посольство розташоване в самому центрі міста на вулиці Я. Гулямова, де розмістилися також

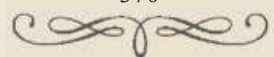
Посольство України в Республіці Казахстан.

посольства Білорусі, Великої Британії, Китаю, Малайзії, Туреччини та Франції.

Першочергового вирішення потребували питання консульських відносин України із сусідніми державами, що зумовлювалося спільними кордонами та проблемами їх перетину, потребами комунікації етнічних меншин, транскордонним співробітництвом, міграцією та визначенням громадянства.

Однією з таких важливих для консульської діяльності країн була й залишається Румунія. Потреба заснування консульських установ України в Румунії була викликана низкою чинників. Румунія — сусідня держава, яка має спільний державний кордон з Україною завдовжки близько 650 км. На території Румунії досить компактно проживає велика українська меншина, зокрема в повітах Сучава, Марамуреш, у зоні Банату тощо. У двадцяти

п'яти містах Румунії навчається понад тисяча українських громадян, які мають потребу в постійній увазі та зв'язку з консульською службою. У румунські порти Констанца, Галац, Джурджу досить часто заходять морські та річкові судна, які ходять під державним прапором України. У цих портах обробляються понад 2 млн тонн вантажу з України. Щоденно, особливо в літньо-осінній період, виїжджають або слідують транзитом через територію Румунії понад 8 тис. українських громадян, які за різних обставин потребують консульсько-правової допомоги та захисту. Взаємні поїздки громадян і представників ділових кіл обох країн зумовлюють потребу у створенні належних умов для переміщення пасажирів і товарів через кордон, а також для вдосконалення прикордонного й митного контролю.

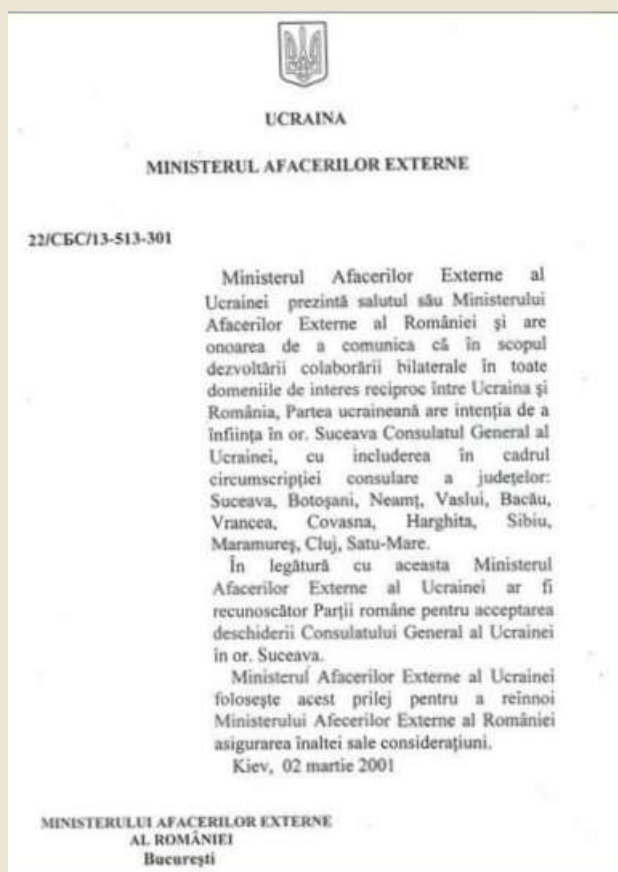

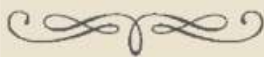
Упродовж тривалого часу Посольство України в Румунії акцентувало увагу на прискоренні вирішення питання розширення консульської присутності України в Румунії з огляду на те, що станом на червень 1999 р. Румунія на території України максимально розширила дипломатичну (Посольство Румунії в Києві) та консульську присутність (Генеральні консульства Румунії в Одесі та Чернівцях). Тож до Програми діяльності Кабінету Міністрів України (зовнішньополітичний розділ) у 1996 р. та 1997 р., а також до відповідних планів роботи Міністерства закордонних справ України було внесене питання про заснування консульських установ України в румунських містах

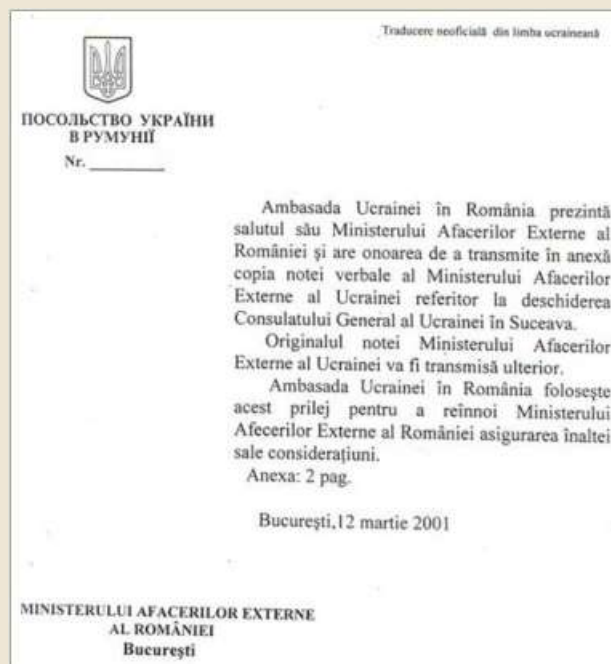
Сучава та Констанца. До консульського округу Генерального консульства України в Сучаві мали входити повіти Ботошань, Сучава, Яси, Марамуреш, Сату-Маре, Нямц, Бакеу, Харгіта, Муреш, Бистриця-Несеуд, Селаж, Орадя. Відповідно, консульський округ Генерального консульства України в Констанці мав охоплювати повіти: Констанца, Тульча, Бреїла, Галац, Васлуй, Келераш, Вранча, Ковасна.

Заснування українських консульських установ сприяло взаємовигідному співробітництву між адміністративно-територіальними одиницями обох країн у рамках існуючих на той час, а також новостворюваних єврорегіонів «Верхній Прут» і «Нижній

Нота МЗС України до МЗС Румунії щодо відкриття українських консульських установ
(надано Консульським департаментом МЗС України).

Ministerul Afacerilor Externe al României
DIRECȚIA RELAȚII CONSULARE

nr. B5/8216

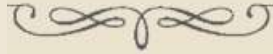
Ministerul Afacerilor Externe al României prezintă salutul său Ambasadei Ucrainei la București și, în legătură cu Nota verbală nr.22 SBS/13-513-301 a Ministerului Afacerilor Externe al Ucrainei, are onoare să-i comunice acordul Guvernului României privind deschiderea unui consulat general al Ucrainei, cu sediul la Suceava, având drept circumscripție consulară județele Suceava, Botoșani, Neamț, Vaslui, Bacău, Vrancea, Covasna, Harghita, Sibiu, Maramureș, Cluj și Satu Mare.

Ministerul Afacerilor Externe al României folosește și acest prilej pentru a reînnoii Ambasadei Ucrainei la București asigurarea înaltei sale considerări.

 București, 05 aprilie 2001

Ambasada Ucrainei la București

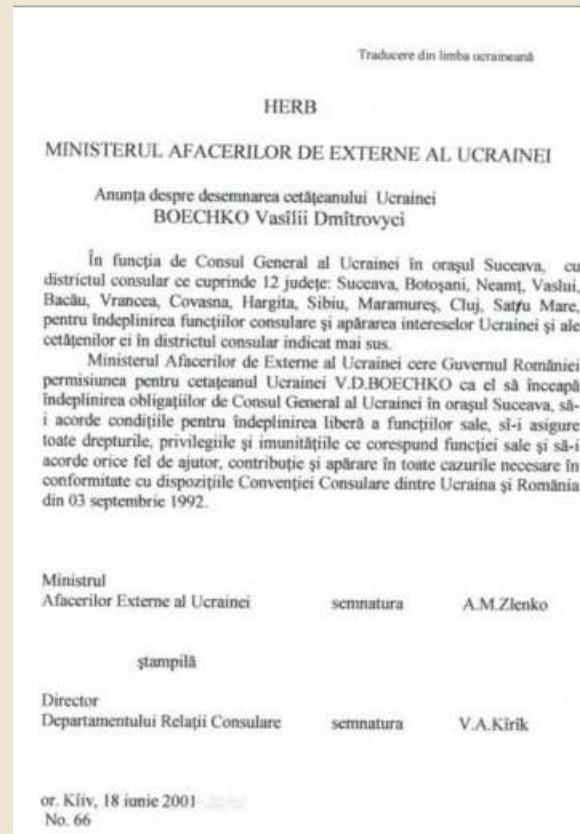
Дунай» та підтверджувало реалізацію положень Договору про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією, які передбачали розвиток консульських відносин. Тож у 2001 р. Президент України узгодив пропозицію Міністерства закордонних справ щодо відкриття Генерального консульства України в Сучаві з консульським округом у межах повітів: Ботошань, Сучава, Яси, Марамуреш, Сату-Маре, Нямц, Бакеу, Харгіта, Муреш, Бистриця-Несеуд, Селаж, Орадя, про що на адресу румунської сторони було надіслано відповідну ноту.

5 квітня 2001 р. Уряд Румунії надав дозвіл на відкриття Генерального консульства України в Сучаві.

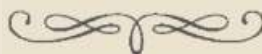
Будівля консульства була розташована на вул. Міхай Вітязул, 48. 18 червня 2001 р. першим генеральним консулом України та території Румунії було призначено Василя Дмитровича Боєчка.

Проте у 2014 р. у зв'язку з оптимізацією консульської присутності України за кордоном Генеральне консульство України в Сучаві було ліквідоване.

Іншою важливою з погляду консульських зносин чорноморською країною була **Туреччина**. Її значення зумовлювалося зростанням приватної торгівлі, а також напливом відвідувачів з України з метою торгівлі, відпочинку та працевлаштування. Туреччина має великі морські порти, аеропорти і транспортні комунікації.

Консульський патент В. Боєчка.

Туреччина визнала незалежність України 16 грудня 1991 р., а 20 листопада 1992 р. між Україною й Туреччиною були встановлені консульські відносини. 3 квітня 1992 р. у Києві було відкрите Посольство Туреччини, а 3 січня 1993 р. в Анкарі розпочало роботу Посольство України.

Генеральне консульство України в Стамбулі було основане на підставі Меморандуму про принципи реалізації консульських відносин між Україною і Турецькою Республікою від 7 квітня 1994 р., згідно з яким «Уряд України і Уряд Турецької Республіки домовились відкрити Генеральні консульства відповідно в Стамбулі і Одесі». Фактичну роботу Генконсульство розпочало у вересні 1994 р., коли до Стамбула прибув перший керівник установи Ігор Вікторович Лукшин. За інформацією самого І. Лукшина, спочатку Генконсульство розташовувалося на вулиці Сетюстю в одному із центральних районів Бешикташа, пізніше — в тому самому районі неподалік палацу Долма Бахче. У 1999 р. Генконсульство переїхало в престижний мікрорайон Флорія району Бакіркой поблизу стамбульського аеропорту імені Ататюрка, де перебуває й донині.

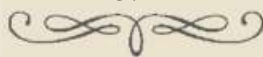
За час існування Генконсульство очолювали: Ігор Вікторович Лукшин (1994–1996), Олександр Павлович Міщенко (1996–2000), Руслан Михайлович Демченко (2000–2003), Микола Миколайович Кириченко (2003–2006), Володимир Михайлович Пузирко (2006–2010), Богдан Васильович Яременко (2010–2013) та Василь Миронович Боднар (2015–2017).

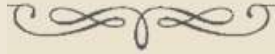
Василь Миронович Боднар народився 20 вересня 1976 р. у селі Олесине Козівського району Тернопільської області. 1998 р. закінчив факультет міжнародних відносин Львівського університету, а 2003 р. — юридичний факультет цього самого вишу. В 1999 р. він пройшов навчальний курс з питань євро-

пейської інтеграції в Нідерландському інституті міжнародних відносин «Клінгендаль». Його дипломатична кар'єра почалася з посади аташе, третього секретаря відділу балканських країн МЗС України, на яких він перебував з 1998 р. по 2000 р. У 2000–2004 рр. В. Боднар працював третім, другим секретарем Посольства України в Російській Федерації, у 2004–2006 рр. — виконувачем обов'язків начальника відділу Туреччини та Південного Кавказу МЗС України. У 2006–2010 рр. — перший секретар, радник Посольства України в Республіці Польща, у 2010–2012 рр. — заступник директора Третього територіального департаменту — начальник Управління країн Центральної та Північної Європи Міністерства закордонних справ України. Свою дипломатичну службу в Туреччині В. Боднар розпочинав на посаді радника-посланника Посольства України в Туреччині (2013–2015). Від травня 2015 р. він призначений на посаду генерального консула України в Стамбулі, на якій перебував до 2017 р.

Як зазначає Василь Миронович, діяльність українського Генконсульства у Стамбулі сконцентрована на виконанні основних функцій, притаманних більшості консульських установ України за кордоном. Це передусім захист прав та інтересів наших громадян, розвиток окремих сегментів українсько-турецьких відносин, взаємодія з українською громадою. До специфічних функцій належать забезпечення представництва інтересів України в Організації Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС), підтримання комунікації із Вселенським Патріархатом, розвиток зв'язків між бізнес-структурами двох країн.

Стамбул — це великий транзитний і торговельний мегаполіс, у якому щоденно перебувають сотні, а то й тисячі українських громадян. Адже одних лише авіарейсів з різних міст України до Стамбула прибувають близь-

ко десятка на день. У Стамбулі мешкають і навчаються багато українців. Відповідно, виникають потреби проконсультуватися або й розв'язати нагальні проблеми. Серед традиційних звернень домінують паспортні питання, набуття громадянства, нотаріальні дії. Доволі часто трапляються випадки втрати документів, затримання поліцією, побутові конфлікти. Низка інцидентів з громадянами України є наслідком їхньої

Василь Миронович
БОДНАР

власної недбалості. Насамперед тут можна згадати про неуважність до документів, особливо терміну дії паспорта громадянина України для виїзду за кордон, наявності страхового полісу.

Чимало проблем виникають з моряками. Досить часто їм доводиться місяцями сидіти на судні, очікуючи зарплати. Як пригадає В. Боднар, «у цьому разі добре, коли судновласник хоча б годує екіпаж та постачає пальне й питну воду. Гірше, якщо судно покинуте напризволяще. У цьому випадку Генконсульство допомагає сконтактуватися з адвокатами, сприяє в забезпеченні суден продуктами, організовує репатріацію моряків. У цьому плані величезну допомогу надає Благодійна організація Фонд допомоги морякам «Ассоль», а також наші почесні консули».

Турецька Республіка є надзвичайно важливим торговельним партнером України. У торгівлі із цією країною Україна традиційно має одне з найбільших позитивних сальдо: середній щорічний показник за п'ять попередніх років склав близько 2 млрд дол. США. За обсягами реалізації вітчизняного експорту Туреччина традиційно посідає друге місце серед країн світу. Україна й Туреччина мають доволі розвинену мережу торговельно-еконо-

мічної співпраці, намагаються спільно розв'язувати проблеми сьогодення, шукати нові шляхи взаємодії.

Можна говорити про істотне зростання інтересу вітчизняного бізнесу до роботи на турецькому ринку й установлення партнерських відносин з місцевими підприємцями. Попри насиченість турецького ринку, для якісної продукції з відповідними ціновими параметрами завжди може бути

віднайдена ніша. Як приклад можна навести запуск у грудні

2015 р. одним з провідних виробників харчових продуктів в Україні заводу з виробництва молочної продукції в Туреччині.

З метою сприяння розвитку ділових відносин українських і турецьких промисловців і підприємців Генеральне консульство постійно організовує презентації промислового й інвестиційного потенціалу України, окремих регіонів у Стамбульській промисловій палаті, Стамбульській торговельній палаті, численних бізнес-асоціаціях. Установою надається можлива консультативна і практична підтримка українським компаніям у виході на турецький ринок, вирішенні проблемних питань, налагодженні ділових зв'язків. Пропозиції українських суб'єктів поширюються серед ділових кіл країни.

У Стамбулі функціонує дуже енергійна й активна українська громада. Люди самоорганізуються, займаються волонтерською діяльністю, допомогою фронту й дітям, які приїжджають на лікування до Туреччини. Особливістю української громади в Стамбулі є те, що переважна більшість її членів — це українки, котрі або вийшли заміж за громадян Туреччини, або знайшли собі тут роботу.

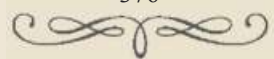
Генконсульство України в Санкт-Петербурзі.

За допомогою Генконсульства здійснене організаційне оформлення української громади — зареєстроване відповідне товариство. Доброю традицією стали зустрічі на День вишиванки, День незалежності, Свято Покрови. Разом відзначаються великі релігійні свята. Зокрема, з благословення Його Всесвятості Вселенського Патріарха Варфоломія I українська громада має можливість регулярно брати участь у богослужіннях у церкві св. Миколи неподалік Вселенського Патріархату.

Українці почувають себе доволі комфортно в Туреччині, оскільки турки — дуже доброзичливі й гостинні люди, привітно і відкрито ставляться до наших співвітчизників. Багато турецьких громадян працювали або навчалися в Україні, мають тут друзів, знайомих

та родичів. Більшість із них зберігає приємні враження про Україну.

Після анексії Криму Росією українське Генконсульство у Стамбулі зосередилося на захисті прав українських громадян, зокрема й громадян кримськотатарського походження, котрі живуть у Туреччині. Генконсульство отримує досить багато звернень про допомогу з отриманням дозволу на проживання, оформленням нових паспортів, адже територія Криму окупована. Кримські татари — одні з найвідданіших прихильників України. Це стосується як громадян України, які з різних причин перебувають у Туреччині, так і багатомільйонної діаспори кримських татар, які проживають у Туреччині понад сотню років. Генконсульство тісно співпрацює

як зі Стамбульською асоціацію кримських татар, так і з окремими громадянами.

Найбільший обсяг питань у 1990-ті та 2000-ні рр. у сфері консульської діяльності був пов'язаний з **Російською Федерацією**, де проживає найбільша українська діаспора. Для забезпечення належного консульського захисту українських громадян були відкриті Генеральні консульства України в містах Санкт-Петербурзі в 1998 р., Тюмені, Ростові-на-Дону — у 2002 р., Владивостоці — у 2004 р., Нижньому Новгороді, Новосибірську, Єкатеринбурзі — у 2012 р.

На початку своєї діяльності Генконсульство в Санкт-Петербурзі розміщувалося у переобладнаній квартирі на Малій Морській вулиці. У 2003 р. воно переїхало в спеціально реконструйований для роботи консульської установи флігель у дворі житлового будинку по вулиці Бонч-Бруєвича, 1-В, неподалік від будівлі Смольного інституту (з 1991 р. — будинку уряду та адміністрації Санкт-Петербурга).

Будівля дипустанови орендується в спеціалізованого російського державного підприємства, яке забезпечує роботу іноземних диппредставництв (Санкт-Петербурзьке державне унітарне підприємство з обслуговування іноземних представництв «Інпредсервіс»).

Повноваження Генерального консульства України в Санкт-Петербурзі поширюються на Санкт-Петербург, Ленінградську, Архангельську, Вологодську, Калінінградську, Мурманську, Новгородську, Псковську області, Ненецький автономний округ, Республіку Карелія, Республіку Комі. Генеральними

Віктор Васильович
МАРЧЕНКО

лені шляхом підписання відповідного протоколу, складеного в Києві 24 січня 1992 р. Діяльність Посольства України у Франції була започаткована 15 лютого 1993 р., а розпорядженням Кабінету Міністрів України № 214-р від 8 квітня 1993 р. Міністерство закордонних справ України виділило 120 тис. дол. США на покриття витрат, пов'язаних з роботами з упорядкування і спорудження приміщень Посольства України у Франції та проведенням протокольних заходів з нагоди його офіційного відкриття.

Протягом перших років свого існування консульський відділ Посольства України у Франції функціонував на базі дипустанови за своєю нинішньою адресою: 75007, Париж, проспект Сакс, будинок 21 (21, avenue de Saxe – 75007 Paris). Відповідно до наказу МЗС України № 337 від 15 квітня 1993 р., його першим секретарем було призначено Віктора Васильовича Марченка, завідувача відділом візової інформації консульського управління МЗС України.

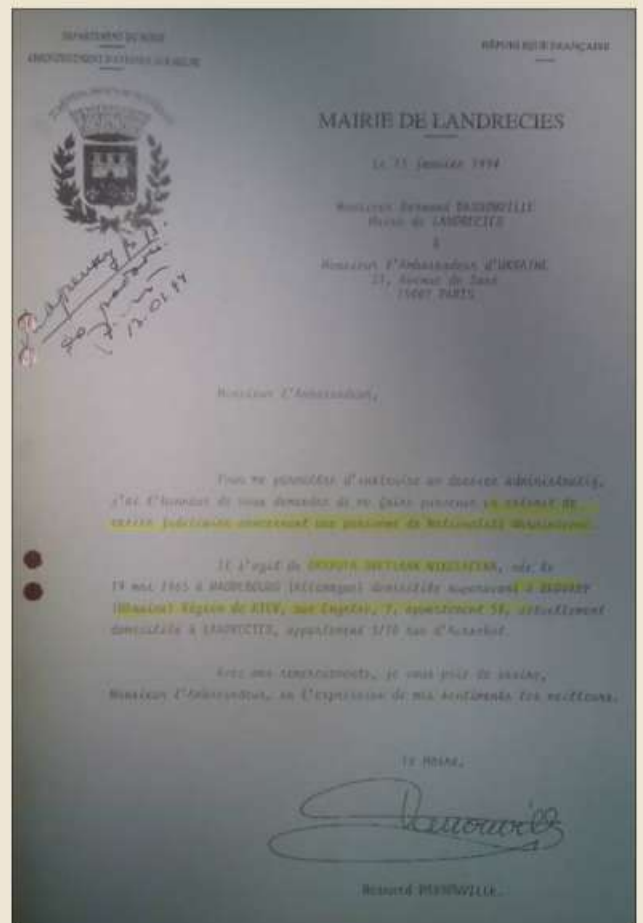
Наприкінці 1990-х рр. — на початку 2000-х рр. консульський відділ Посольства розташовувався за адресою: 75006, місто Париж, вулиця дю Шерш Міді, будинок 91 bis

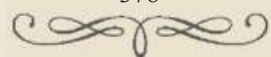
ПРИСУТНІСТЬ КОНСУЛЬСЬКОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ЗА КОРДОНОМ

Будівля, де розташовувався
консульський відділ (Франція).

«Щодо реєстру судової реєстрації»
порушеної проти українських моряків.

(91 bis, rue du Cherche Midi — 75006 Paris), де займав частину першого поверху будівлі. Діяльність консульського відділу Посольства України у Франції за новою пропискою започатковували та розбудовували перший секретар Олександр Борисович Рибак та другий секретар Василь Володимирович Гулей.

Дипломатичні відносини між **Республікою Хорватія** та Україною були встановлені в 1992 р., 26 січня 1994 р. Хорватія підписала Протокол про здійснення консульських відносин, а в 1995 р. було відкрите Посольство України в Республіці Хорватія. Консульська служба України з моменту відкриття дипломатичної установи України в Хорватії представлена на рівні штатного співробітника Посольства.

Діяльність консульської служби України на території Марокко була започаткована в жовтні 2000 р. у складі Посольства України в Королівстві Марокко. Адмінбудівлю Посольства було розташовано в столиці держави — місті Рабат, важливому адміністративному, культурному, транспортному центрі країни.

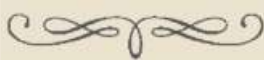
До консульського округу Посольства України були віднесені території Марокко та Ісламської Республіки Мавританія. До 2000 р. виконання консульських функцій на території Марокко та Мавританії покладалося на консульську службу Посольства України в Тунісі. Особливості функціонування консульської служби України на території Марокко й Мавританії зумовлені насамперед відмінною від України правовою системою цих держав, нечисленністю української діаспори в Мавританії, обмеженою групою українських юридичних осіб, які працюють у цих країнах, а також великою береговою лінією та кількістю портів, що розвиваються. Нині двостороння договірно-правова база в консульській сфері з Марокко та Мавританією перебуває на етапі становлення. 22 вересня 2008 р. у Нью-Йорку

Будівля Посольства України
в Королівстві Марокко.

між Україною та Королівством Марокко була підписана Угода про безвізові поїздки громадян України та підданих Королівства Марокко, які користуються дипломатичними, службовими та спеціальними паспортами. Ця Угода набрала чинності для України із 14 серпня 2009 р.

Першим штатним консулом України в Посольстві України в Королівстві Марокко був призначений Валерій Миколайович Кірдода. Він народився 6 січня 1961 р. у селі Гельмязеві Золотоніського району на Черкащині. 1983 р. закінчив Київський державний університет ім. Тараса Шевченка (юрист-міжнародник, перекладач-референт французької мови). З 1983 р. по 1984 рр. — інженер Держкомпостачу УРСР, з 1984 р. по 1989 р. — перекладач, завідувач відділу деканату по роботі з іноземними студентами Київського державного університету ім. Тараса Шевченка. З лютого 1990 р. по вересень 1991 р. — третій секретар консульського управління Міністерства закордонних справ України.

З вересня 1991 р. по травень 1993 р. — третій, другий секретар відділу кадрів МЗС, із травня 1993 р. по серпень 1996 р. — другий секретар Посольства України в Королівстві Бельгія, із серпня 1996 р. по січень 2001 р. — завідувач сектора протоколу Прем'єр-Міністра України Кабінету Міністрів України. З січня 2001 р. по листопад 2005 р. — перший секретар із консульських питань Посольства України в Королівстві Марокко, з лютого 2006 р. по серпень 2008 р. — радник відділу підготовки кадрів та планування Департаменту кадрів МЗС України, із серпня 2008 р. по серпень 2009 р. — начальник відділу підготовки кадрів та планування Департаменту персоналу МЗС України. Із серпня 2009 р. по травень 2014 р. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Алжирі, а з квітня 2011 р. по травень 2014 р. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Малі за сумісництвом.

У 2001 р. були відкриті Генеральне консульство України в Шанхаї (Китай), Консульське агентство в Поті (Грузія) та Консульство України в Аммані (Йорданія).

Консульство України в **Йорданії** з моменту відкриття й до 2003 р. очолював Роман В'ячеславович Горайнов. У 2003 р. було відкрите Посольство України в Йорданії, консульський підрозділ у якому Р. Горайнов очолював на посаді першого секретаря з консульських питань. Специфіка роботи консульських установ України в Йорданії зумовлюється великою кількістю українських громадян, які виходили заміж за громадян Йорданії та переїжджали сюди на постійне місце проживання. Основне навантаження припадає на весняно-літній період, коли вони разом з дітьми й чоловіками прямують у відпустки до України.

Водночас виникають і численні проблемні питання. Це стосується передусім сімейних спорів і питання повернення в Україну дітей —

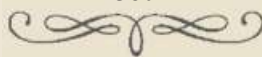

Будівля Консульства України в Йорданії.

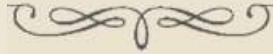
громадян України, народжених від змішаних шлюбів. Існувала також значна кількість українських громадян, які нелегально працювали в містах Амман та Акаба у сфері розважального бізнесу. Вони приїжджали до Королівства за туристичною візою та працювали без відповідних дозволів. Таких громадян затримували правоохоронні органи Йорданії та депортували із подальшою заборонаю на в'їзд до Королівства.

Українсько-йорданські відносини в консульській сфері завжди регулювалися Віденською конвенцією про консульські зносини 1963 р. Разом з тим, йорданська сторона уникала розширення двосторонньої договірно-правової бази в консульській сфері та покладання на себе додаткових правових зобов'язань у цьому питанні.

У 2002 р. були започатковані нові Генеральні консульства України — в містах Единбурзі (Шотландія), Гамбурзі (Німеччина),

§ 1. КОНСУЛЬСЬКІ УСТАНОВИ УКРАЇНИ ЗА КОРДОНОМ

РЕЕСТРАЦІЙНА КАРТКА ГРОМАДЯНИНИ УКРАЇНИ
ЯКИЙ ТИМЧАСОВО ПРОЖИВАЄ ЗА КОРДОНОМ

Тимчасово

25.12.1998

1. Прізвище, ім'я та по батькові (якщо змінили прізвище та ім'я, то вказати їх всі) (українською та англійською мовами)

2. Число, місяць та рік народження

3. Місце народження

4. Національність

5. Освіта, фах, професія, місце роботи в Україні, посил

6. Коли і в зв'язку з чим виїхав за кордон

7. Останнє місце мешкання в Україні до виїзду

8. Адреса місця мешкання, номер телефону

9. Місце роботи і посил

10. Чи є близькі родичі за кордоном, їхні прізвища та адреси

075 454 54343
05 077914870

11. Чи є близькі родичі за кордоном, їхні прізвища та адреси

12. Назва установи, що видала закордонний паспорт, номер паспорта, число, до якого він діє

13. Особа, якій власне в паспорті прізвище, ім'я

14. Відмітки про продовження та зміну паспорта

5.12.1998

Підпис особи, яка прийняла на облік

Реєстраційна картка громадянина України, який тимчасово проживає за кордоном (надано Консульським департаментом МЗС України).

Consulate of Ukraine
IN Jordan

تتمثلية اوكرانية في الأردن

Рис. 5514123
Тел. 5514122
5514124
P.O. Box 253 Tla' AL-Ali

البريد
التاريخ

№ 23
Date 05.03.2000

ДОВІДКА

Громадянка України ВАХМЯНІНА Світлана Василівна (закордонний паспорт AE150385) разом з дочкою АЛЬ ІССА Маріам Халед Авад (27.07.1998 р.н.) з 21 жовтня 1997 року по наступний час проживає в Йорданії, м.Мафрак за місцем проживання чоловіка, громадянина Йорданії АЛЬ ІССА Халед Авад.

С.В.Вахмяніна не працює, знаходиться на утриманні чоловіка, допомогу на дитину не отримує.

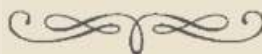
2 секретар Посольства України в Королівстві Саудівська Аравія для консульської роботи в Йорданії

В.Гуцалюк

Відмітка про перебування за кордоном (надано Консульським департаментом МЗС України).

Довідка про проживання за кордоном (надано Консульським департаментом МЗС України).

Барселоні (Іспанія), Варні (Болгарія) та Мілані (Італія). Генеральне консульство України в Мілані стало першою штатною консульською установою на теренах Північної Італії, а його першим керівником був призначений Володимир Васильович Вільський. До 2009 р. установа розміщувалася в орендованому приміщенні на вул. Прівата Марія Тереза, 8.

Уряд Іспанії визнав Україну як незалежну державу ще 31 грудня 1991 р., а дипломатичні відносини між Україною та Королівством Іспанія були встановлені 30 січня 1992 р. Посольство України в Іспанії та консульський відділ при ньому розпочали свою діяльність у червні 1995 р. Перша будівля, де розмістилося Посольство України в Іспанії, в тому числі й консульський підрозділ, розташовувалася на вул. Серрано, 6 (з 1995 р. по 1997 р.), згодом — на вул. Серрано, 112. Після придбання у 2002 р. у власність України нерухомості в Мадриді консульський підрозділ розміщується в одній будівлі з Посольством за адресою: Мадрид, вул. Ронда де ла Абубілья, 52. Генеральне консульство України в Барселоні розпочало роботу у вересні 2002 р.

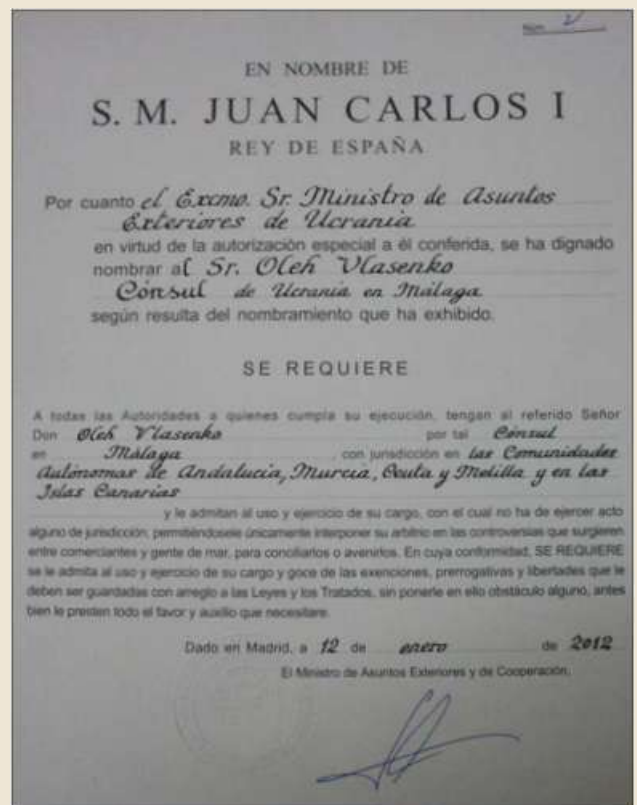
У листопаді 2011 р. консулом — керівником установи було призначено **Олега Вікторовича Власенка**.

Він народився 1964 р., 1986 р. закінчив Київський державний університет імені Тараса Шевченка, а 1996 р. — Дипломатичну академію при МЗС Іспанії. О. Власенко зробив стрімку дипломатичну кар'єру. Спочатку він був призначений на посаду другого секретаря відділу ОБСЄ Управління Європейських регіональних структур МЗС України, на якій пе-

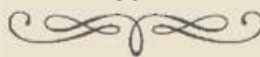

Олег Вікторович
ВЛАСЕНКО

ребував до 1995 р. У 1997–1998 рр. працював першим секретарем відділу країн Центральної та Південної Америки Управління країн Європи та Америки МЗС України, в 1998–1999 рр. — першим секретарем Посольства України у Сполучених Штатах Америки, в 1999–2000 рр. — тимчасовим повіреним у справах України в Мексиканських Сполучених Штатах, а з 2000 р. по 2001 р. — першим секретарем Посольства України в Мексиканських Сполучених Штатах. У 2001–2003 рр. О. Власенко — головний

Екзекватура Власенка О. В.

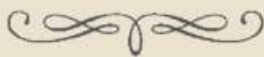
§ 1. КОНСУЛЬСЬКІ УСТАНОВИ УКРАЇНИ ЗА КОРДОНОМ

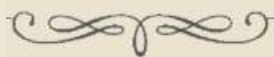
Перша будівля консульської установи України в Іспанії
(м. Мадрид, вул. Серрано 6).

Посольство України в Іспанії
(м. Мадрид, вул. Ронда де ла Абубілья 52).

ПРИСУТНІСТЬ КОНСУЛЬСЬКОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ЗА КОРДОНОМ

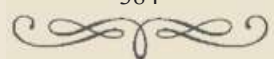
Приміщення Посольства України в Іспанії
(м. Мадрид, вул. Ронда де ла Абуілья 52).

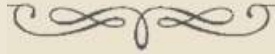

Консульські печатки та штампи
про прийняття та знаття з консульського
обліку (надано Консульським департаментом
МЗС України).

Генеральне консульство України в м. Барселона
(м. Барселона, вул. Нумансія 185).

консультант Головного управління з питань зовнішньої політики Адміністрації Президента України, з 2003 р. по 2007 р. — радник Посольства України в Королівстві Іспанія, з 2007 р. по 2009 р. — начальник відділу країн Латинської Америки та Карибського басейну другого територіального департаменту МЗС України, з 2008 р. по 2011 р. — начальник відділу іноземних дипломатичних представництв Департаменту державного протоколу МЗС України, з листопада 2011 р. — консул — керівник Консульства України в Малазі.

Відкриття консульської установи у **Варні** зумовлювалося особливостями причорноморського регіону Болгарії. По-перше, регіон, котрий належить до сфери компетенції Генерального консульства України, залишається зоною транзиту наркотичних засобів, які транспортуються в Європу та Америку. По-друге, на території консульського округу розташовані чотири морські (Бургас і Варна) та річкові (Русе і Сілістра) порти Республіки Болгарія. По-третє, швидкими темпами розвивається інфраструктура туризму, що сприяє зростанню тут кількості українських відпочивальників. До того ж російський фактор у цьому регіоні, як і в Болгарії загалом, продовжує бути впливовим попри еволюцію світогляду болгар і зміну політичних акцентів на зламі 1990-х рр. Але водночас тут відбувається зміцнення турецької присутності та помітне зростання обсягів інвестицій європейського капіталу.

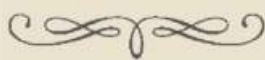
Регіон компетенції української консульської установи у Варні утворювали десять областей східної частини Республіки Болгарія: Варненська, Бургаська, Добрицька, Разградська, Русенська, Сілістренська, Слівенська, Тирговиштська, Шуменська і Ямбоська. Окрім Генерального консульства України, на території консульського округу діяли консульства російські (у Варні та Русе), польське

Консульство України в м. Малага
(м. Малага, вул.Маестранса 23).

(у Варні), повноваження якого поширюються на три області Республіки Болгарія, і турецьке (в Бургасі).

Започаткування діяльності Генерального консульства України у Варні поставило на порядок денний низку питань, які потребували оперативного й ефективного розв'язання: по-перше, створення організаційних умов для злагодженого функціонування консульської установи; по-друге, вивчення всього спектра проблем, з якими стикаються громадяни України, котрі пов'язали свою долю з Болгарією, та здійснення передбачених Консульським статутом України й іншими нормативними актами консульсько-правових функцій із захисту українських інтересів у регіоні; по-третє, пошук оптимальних форм розвитку українсько-болгарського співробітництва на міжрегіональному рівні; по-четверте, вироблення чіткої системи заходів з утвердження авторитету України в межах консульського округу й у країні перебування загалом. Усі ці проблеми довелося розв'язувати першому генеральному консулу України у Варні **Олегу Миколайовичу Барановському**.

О. Барановський народився в 1956 р. 1983 р. закінчив історичний факультет Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка, а 1987 р. — Київський інститут народного господарства. Трудову діяльність розпочав у 1974 р. муляром будівельно-монтажного управління № 11 тресту «Київміськбуд-2». Із червня 1998 р. до липня 2001 р. працював спочатку заступником керівника, потім керівником торговельно-економічної місії у складі Посольства України в Республіці Болгарія; з 2002 р. — Генеральний консул України у Варні. Надзвичайний і Повноважний Посланник другого класу.

Олег Миколайович
БАРАНОВСЬКИЙ

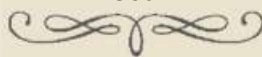
Факт відкриття Генерального консульства у Варні збудив, здавалося, приспаний інтерес держав, особливо чутливих до закріплення української присутності в Чорноморському регіоні Болгарії. Як зазначає у своїх спогадах О. Барановський: «Подеколи нібито з нерозумінням ситуації звучали риторичні запитання: «Чи потрібне ще одне російське консульство у Варні?» або ж «Українці, що проживають у регіоні, набули російського громадянства і, таким чином, не потребують консульсько-правової допомоги України». І в першому, і в другому випадках безсонними видалися ночі для тутешнього проросійського чинника і тенденційно налаштованих та «історико-філософськи» підготовлених «вчорашніх» місцевих функціонерів, які загубили Україну в історичному розвитку націй та їх державницького оформлення, бо звикли до «єдиного і неподільного, що Союзом колись називався», спадкоємця імперії царя Олександра II, і потреб українців на території консульського округу не дає підстав вести мову про обмеження чи ущемлення українців у питанні

на з її глибокими історичними взаєминами з Болгарією. Але послідовний і цілеспрямований поступ Генерального консульства з перших днів започаткування його діяльності пробудив цікавість до України, її історії, економіки, народних звичаїв і традицій і, таким чином, залишив у минулому «нерозуміння доцільності української консульської установи» у східній частині Болгарії».

Окремо зупинився О. Барановський у своїх спогадах на проблемі місцевого українства

та захисту інтересів України в рамках консульського округу: «Українці в Болгарії — новітня складова у структурі болгарського суспільства, присутність якої в країні перебування зумовлена соціальними обставинами, що й послужило підставою іменуватися «шлюбним українством». Формування української громади в Болгарії сягає середини ХХ століття і відбувалося здебільшого двома шляхами: в результаті залишення українського студентства на постійне місце проживання в країні навчання та укладення українцями шлюбів з болгарськими громадянами».

Відповідно до консульського обліку та інформації від регіональних дирекцій внутрішніх справ, кількість українських громадян у межах консульського обліку сягає півтори тисячі осіб. З погляду соціального статусу місцеві українці зайняті здебільшого у сфері туризму й малого бізнесу. Водночас помітна частина з них залишається безробітною. Аналіз ситуації стосовно задоволення політичних, економічних та соціальних прав і потреб українців на території консульського округу не дає підстав вести мову про обмеження чи ущемлення українців у питанні

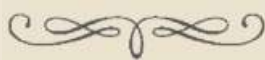
реалізації передбачених національним законодавством прав.

Базовим нормативно-правовим документом, який регулює права національних меншин у Болгарії, є ратифікована Народними зборами Болгарії в березні 1999 р. Рамкова конвенція про захист національних меншин. Окрім зазначеного правового акта, укладено галузеві українсько-болгарські угоди з питань освіти, науки й культури, котрі регламентують право на навчання рідною мовою та створення національно-культурних товариств. Джерелом для задоволення культурно-освітніх і мовних потреб місцевого українства слугують регіональні українські чи українсько-болгарські громадські об'єднання (у межах консульського округу функціонують сім товариств, шість із яких утворені у 2003–2005 рр. за ініціативою Генерального консульства), зареєстровані відповідно до чинних вимог країни перебування. 20 березня 2003 р. консульською установою у Варні була відкрита українська недільна школа, навчальний процес у якій забезпечується кваліфікованим педагогом. За короткий час вона стала «рідною оселею» для українців Варни та її околиць.

З огляду на дотримання ключових положень Консульського статуту України та інших нормативних актів з консульсько-правового захисту громадян України Генеральним консульством був вироблений оптимальний в існуючих умовах механізм захисту прав та інтересів фізичних та юридичних осіб України. «Вертикаль» моделі консульсько-правового захисту становить добре злагоджений діалог з українськими товариствами, на базі яких проводилися регулярні зустрічі з місцевою українською громадою за участю представників державної влади в регіоні та органів місцевого самоврядування, а «горизонталь» — взаємоузгоджена співпраця Генерального консульства і прокуратури, правоохоронних, судових та

інших компетентних органів місцевої влади. Завдяки таким заходам дипломатам консульської установи вдавалося звільняти безпідставно заарештованих українських громадян, надавати допомогу знедоленим українцям або ж повертати до «батьківської хати» зваблених місцевими «заробітками» українських громадян тощо. Своїм основним завданням у контексті викладеного Генеральне консульство вважало згуртування місцевого українства, надання йому підтримки в установленні контактів з Україною та адаптації до умов країни проживання.

Позаяк на території консульського округу розташовані чотири морські та річкові порти Республіки Болгарія, захист прав та інтересів українських морських екіпажів і плавзасобів, які заходять у ці порти, став одним з провідних завдань у діяльності українського консульства у Варні. Особливо складною тут виявилася проблема звільнення українського риболовецького судна «Стратосфера», заарештованого Бургаським окружним судом 5 березня 2001 р. за позовом німецької компанії «Трамп Ойл» за несплату за використання пального. Для звільнення з-під арешту «Стратосфери» консульською установою були проведені переговори з представниками портової влади міста Бургаса і Бургаського окружного суду, керівництвом міністерства транспорту і зв'язку Республіки Болгарія та Виконавчої агенції «Морська адміністрація», а також з морським агентом судновласника ТзОВ «Альфа Марін» і керівництвом Севастопольського управління океанічного риболовства — власника судна. Зрештою, було ліквідовано існуючий борг і таким чином розв'язано проблему українського судна. Завдяки рішучим заходам дипломатів консульської установи були також звільнені заарештовані українські судна «Іван Кудря», «Б. Грушин» і «Кримська-6», і при цьому жодне з них не зазнало матеріальних втрат.

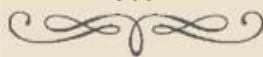
Морську тематику в діяльності консульської установи доповнили заходи з порятунку українського судна «Славутич-7», яке зазнало аварії в територіальних водах Румунії 13 вересня 2003 р., а також захисту інтересів українських плавзасобів, котрі заходять у дунайські річкові порти Русе та Сілістра, та звільнення затриманих у порту Балчик українського судна «Мізар» і громадян України — членів екіпажу судна «Мармара Дон». Нерідко доводиться реагувати на сумний фінал літніх мандрівок українських яхтсменів, які з різних обставин стають суб'єктами непорозуміння з болгарськими інституціями, як це трапилося з екіпажами українських яхт «Одеса», «Стрілець» та ін. Задля встановлення кількості українських суден, котрі заходять у порти консульського округу, та регулярності їх курсування Генеральне консульство на постійній основі проводить моніторинг ситуації щодо українських плавзасобів, а також створило інформаційно-довідкову базу українських суден, яка поповнюється інформацією, що надсилається керівництвом портів та агентських компаній.

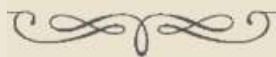
Зусилля Генерального консульства у Варні у справі відновлення й поглиблення двостороннього міжрегіонального співробітництва спрямовувалися на вирішення двох завдань: установлення й розвитку двосторонніх відносин на міжрегіональному рівні та залучення українських і болгарських компаній до реалізації спільних проектів. У процесі вирішення цих завдань був проведений моніторинг інфраструктури окремих регіонів і вивчені можливості реалізації спільних українсько-болгарських проектів, що послужило ґрунтом для ініціювання низки двосторонніх візитів. Зокрема, у березні 2003 р. уперше за роки незалежності України з офіційним візитом Варну відвідала делегація Одеси на чолі з міським головою. У лютому 2003 р. відбу-

ся візит офіційної делегації мерії Варни до Харкова й Києва, за результатами якого були підписані Угода між Варною і Харковом про продовження співробітництва в торговельно-економічній, науково-технічній і культурній сферах, а також Протокол про наміри співробітництва між мерією Варни та Печерською районною державною адміністрацією м. Києва. 24–25 травня 2003 р. з офіційним візитом у морській столиці Болгарії — Варні — перебувала делегація Одеської області, очолювана головою Одеської обласної державної адміністрації. У червні 2003 р. обласний центр консульського округу Ямбол відвідала з візитом офіційна делегація Бердянська на чолі із заступником міського голови. За результатами візиту був підписаний Договір про побратимські зв'язки між Бердянськом та Ямболом. За час функціонування Генерального консульства у Варні Україну відвідали 1899 болгарських бізнесменів з регіону консульського округу. Зацікавленість болгарським ринком виявили українські фірми з Києва, Львова, Маріуполя, Миколаєва, Одеси, Харкова.

За підтримки консульської установи у Варні відкрите відділення Міжнародної асоціації ветеранів спеціальних підрозділів з боротьби з організованою злочинністю «Центр» (Київ), мережа якої налічує понад 60 фірм і представництв в Україні та за кордоном (у липні 2004 р. з візитом у Варні перебувала делегація «Центру»).

Протягом 2004 р. консульською установою були проведені консультації з представництвами українських державних і недержавних інституцій, акредитованих у Болгарії, — представництвами «Укрзалізниці» (м. Варна), судноплавної компанії «Укрферрі» (м. Варна) та «Українського дунайського пароплавства» (м. Русе) — з питання можливого здійснення судноремонтної діяльності на річці Дунай і пошуку шляхів зростання товарообігу з кра-

їнами басейну Чорного моря водним сполученням Варна — Іллічівськ. Однією з форм активізації двостороннього співробітництва вбачається створення спільного українсько-болгарського фінансового механізму (спільного банку чи фінансової групи) як супровідного інструмента в реалізації спільних проєктів, що опрацьовуються Болгарсько-Українською господарською палатою.

Предметом уваги Генерального консульства було питання відновлення існуючих і встановлення нових наукових контактів між вузами України та Болгарії (у рамках консульського округу). Упродовж 2003–2004 рр. вівся активний науковий діалог між Варненським та Одеським економічними університетами, Варненським технічним університетом і Харківським національним автомобільно-дорожнім університетом, Ямбольським технічним коледжем та Південнослов'янським інститутом (м. Миколаїв). Досягнуто домовленості про реалізацію спільних проєктів між Міжрегіональною академією управління персоналом (Київ) і Варненським вільним університетом, Державною податковою академією України (м. Ірпінь) та Варненським вільним університетом, а також проведено попередні консультації про співробітництво між Дипломатичною академією України при МЗС України та Варненським вільним університетом.

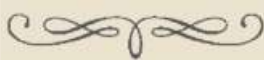
За сприяння Генерального консульства вчені Одеси, Харкова та Києва взяли участь у міжнародних конференціях, організованих регіональним відділенням Союзу вчених Болгарії у Варні. Отже, відновлення й розвиток традиційно близьких торговельних і культурних українсько-болгарських взаємин стало очевидним фактом, що важливо для обох сторін у контексті поглиблення європейських інтеграційних процесів.

З-поміж широкого кола завдань, котрі є предметом діяльності консульської установи,

та з урахуванням рівня знань про Україну в регіоні компетенції Генерального консульства у Варні важливим стало питання утвердження імені України, її державницьких і культурних традицій, самобутності та глибоко закорінених зв'язків з Болгарією. Протягом 2003–2005 рр. консульською установою у Варні була підготовлена низка інформаційних та українознавчих проєктів, покликаних відкрити болгарам «світ» України, зокрема: інформаційний проєкт «Україна в регіональних ЗМІ», котрий щорічно оголошується Генеральним консульством для місцевих мас-медіа з метою якнайповнішого та об'єктивного висвітлення української теми, переможців якого нагороджують туристичними путівками в Україну. З ініціативи та заходами віце-консула В. Кирилича вперше видано болгарською мовою інформаційний довідник «Украина отблизю» («Україна зблизька», 69 стор., понад 100 фотоілюстрацій, наклад — 1000 примірників, автор В. Кирилич).

Важливою функцією консульської установи є сприяння розвитку культурних відносин між акредитуючою та приймаючою державами. Зокрема, ця функція охоплює опіку над культурним надбанням народу, пам'ятниками, що стосуються історії становлення й розвитку державності України, які з певних причин перебувають на території інших держав. Першим кроком на цьому шляху став факт відкриття 2003 р. Генеральним консульством за участю мерії Варни меморіальної дошки Я. Романчуку — українцеві, котрий очолював Варненську міську бібліотеку в 1910–1928 рр. і ввійшов в історію Варни та регіону як один із зачинателів тематичного та алфавітного класифікаторів болгарського бібліотечного фонду.

Історичні події середини XV століття зумовили пошуки консульською установою «слідів» української участі у визвольній боротьбі

болгарського народу проти Османської імперії, а саме в поході польсько-угорського короля Владислава III Ягайла 1444 р. під Варну. Документальні підтвердження участі українців послужили підставою для відкриття спільними зусиллями Генерального консульства України у Варні, Львівської міської ради та Львівської галереї мистецтв у відділенні Національного воєнно-історичного музею Республіки Болгарія — Варненському парку-музеї «Вл. Варненчик» постійної української експозиції. Зусиллями консульської установи як члена Оргкомітету з відзначення 560-ї річниці Варненської битви встановлена українська експозиція. Вона являє собою вісім гербів і прапорів українських земель, представники яких входили до складу війська короля Владислава III Ягайла, та витесаний на камені герб України й викарбуваний на пам'ятній табличці напис про участь українців у битві армії «християнських народів» з османським військом.

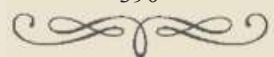
Багатство українського мистецтва, його тематична й техніко-виконавська близькість до болгарського стали підґрунтям для виставкової діяльності консульської установи, яка організувала дев'ятнадцять різножанрових заходів з популяризації українського мистецтва. Зокрема, у 2002 р. Генеральне консульство спільно з Варненським філателістичним товариством провело виставку українських поштових марок періоду УНР. З ініціативи консульської установи у Варні відкрилася виставка творів софійського художника І. Кініва, сюжети яких складала українська тематика, а згодом — виставка творів української вишивки (Нова Загора, лютий 2004 р.), робіт відомих сучасних українських художників Р. Романишина та М. Стратілата (Варна, серпень 2004 р.), учнів Львівської художньої школи ім. О. Новаківського (Нова Загора, жовтень 2004 р.) і школи мистецтв м. Під-

Консульство України в м. Братиславі.

гайці Тернопільської області (Варна, грудень 2004 р.), виставка української писанки і дерев'яної скульптури та різьби, тематична виставка «Воскресну нині» (2005).

Таким чином, на кінець 2002 р. Україна була представлена у світі 92 консульськими установами, з них: 19 генеральних консульств, 69 консульських підрозділів дипломатичних представництв, два консульські агентства, один консульський пункт та одне консульство. У 2003 р. започатковано діяльність п'яти штатних консульських установ, зокрема відкрито Генеральні консульства України в містах Сан-Франциско (США), Люблін (Польща), Ніредьгаза (Угорщина), Брест (Білорусь), Пряшів (Словаччина) та Консульське агентство в місті Брно (Чехія).

§ 1. КОНСУЛЬСЬКІ УСТАНОВИ УКРАЇНИ ЗА КОРДОНОМ

Будинок консульства України у Пряшеві (Словаччина).

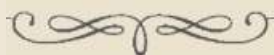

Кабінет консула України у Пряшеві (Словаччина).

Приміщення для відвідувачів у консульстві України в Словаччині.

Кабінет Генконсула України в Словаччині.

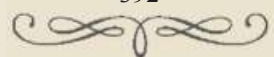
Історія консульської служби України у **Словаччині** починає свій відлік від відкриття Посольства України в Словацькій Республіці в березні 1992 р. (суверенна Словацька Республіка створена 1 січня 1993 р.). Від початку заснування Посольство розміщується в Братиславі, в будівлі по вулиці Радванській, 35, згідно з Угодою між Урядом Словацької Республіки та Урядом України про умови відкриття та обслуговування дипломатичних представництв Словацької Республіки в Україні та України в Словацькій Республіці від 30 червня 1993 р. Ця нерухомість перебуває в безкоштовному користуванні України.

У зв'язку з тим, що майже 90% українців проживають у північно-східній частині Словаччини і більшість із них мешкає поблизу українсько-словацького кордону на сході держави, консулами Посольства України з листопада 1993 р. проводилися виїзні консульські обслуговування громадян у місті Пряшеві, а 8 березня 1998 р. там розпочала свою роботу консульська агенція України.

Першим її керівником був призначений Ярослав Степанович Асман. Генеральне консульство України в Пряшеві відкрилося

Зал засідань в Генконсульстві України у Братиславі (Словаччина).

Святкування Дня незалежності України співробітниками консульської установи України у Пряшеві.

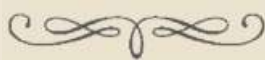
лише 22 березня 2003 р. за адресою: Пряшів, вул. Пльзенська, 11.

Генеральними консулами України в Пряшеві працювали: Інна Василівна Огнівець (березень 2003 р. – грудень 2005 р.), Євген Петрович Перебийніс (лютий 2006 р. — вересень 2008 р.), Юрій Антонович Колядинський виконував обов'язки генерального консула з вересня 2008 р. до 12 жовтня 2010 р., Ольга Григорівна Бенч (грудень 2010 р. — грудень 2014 р.). І. Огнівець, яка фактично заклала основи діяльності установи, налагодила тісне співробітництво як з українськими організаціями, так і з керівництвом регіону. Наприкінці 2005 р. вона була призначена Надзвичайним і Повноважним Послом України в Словацькій Республіці.

Євген Петрович Перебийніс народився 9 листопада 1968 р. у Тернополі. У 1985 р. вступив на філологічний факультет Київсько-

го державного університету ім. Т. Шевченка.

У 1987–1989 рр. проходив строкову військову службу в прикордонних військах. 1992 р. закінчив університет за спеціальністю «славістика» (викладач чеської мови та літератури) і того самого року розпочав роботу в Міністерстві закордонних справ України, де працював на посадах аташе, третього, другого секретаря Управління інформації. У вересні–грудні 1992 р. закінчив курс з європейських і світових відносин для дипломатів із Центральної та Східної Європи в Нідерландському інституті міжнародних відносин «Клінгендаль». З 1994 р. по 1998 р. — другий, перший секретар Посольства України в Чеській Республіці, в 1998–2000 рр. — старший консультант, головний консультант, заступник завідувача відділу Управління зовнішньої політики Адміністрації Президента України. У 1999 р. закінчив

КИХ ПРЕМІЙ У ПРЯШЕВІ

І ми не
зараз і,
м дослід-
човоримо
ни про
про ми-
наждала,
ний поет

исутнім
рос лау-
трекції -
творчого
стор Ем-
Лемків-
вничного
нь" Ва-
ф, який

опублікував ряд альбомів і з по-
лишнім Президентом України Л.
Кравчуком і адія у ряд країн сві-
ту.

Після цього слідувала презента-
ція книжкової продукції Ганни
Кодур та Івана Яцканіна, а та-
кож наукової літератури та ви-
дань видавці "Карпати".

Зустріч закінчилась бесідою на
актуальні сучасні теми, в якій
шановні гості відповіли на ряд за-
питань з економічних і політич-
них взаємовідносин Словаччини
з Україною, а також до проблем
нашого культурного та національ-
ного життя.

-ка-

КОНСУЛЬСТВО - ПЕРЕДОВИЙ ПУНКТ ПОСОЛЬСТВА

/Розмова з консулом України Володимиром Боголюбовим/

Як інформую на іншому місці га-
зети, 8 березня н.р. в Пряшіві було
офіційно відкрито Консульське аген-
тство України. Це й стало темою нашої
розмови з консулом, передусім про те,
коли виникла думка про відкриття
консульства.

Перший приїзд до Пряшова відбув-
ся ще в листопаді 1993 р. Гостро сто-
яло питання - куди їхати. Консуль-
ський працівник Посольства України
ще у федеративній республіці, пан
Кушнір, перебуваючи в Празі, ще пе-
ред тим часто їздив до Кошиць. Пам'я-
ти дане питання було обговорене в Мі-
ністерстві закордонних справ СР. Було
погоджено, що їздити у місті, в третій
четвер і п'ятницю, буде проведено
консульський прийом в Пряшіві.
Прийоми проходили в приміщеннях
"Чорного орла" до березня 1995 р. П'я-
тидню, проходила в грудні 1994 р.
Мовляючи, що й ця ідея вилетіла,
що мене було запрошено в Руський
дім. Я із задоволенням прийняв це за-
прошення і проводив консульські дні.
Було дуже приємно, що при зустрічах
міг говорити з людьми по-українськи,
бо і працівники Окружної ради
СР/УСР, що й прозвучало, українці. Се-
ред відвідувачів були різні люди, які
приходили в приватних справах, але
і такі, які прийшли просто поговори-
ти. Заходили, аби обмінятися думками
про національну привабливість, про
назву русин і т.п. Доводилось поясню-
вати, що каже русин старша казна,
а українця - новіша того самого наро-
ду, людей тої самої крові.

Якщо ж нас правдиво розумію,
вам доводилось, крім своєї безпосе-
редньої консульської праці, виконува-
ти і, так би мовити, просвітницьку, у-
чнівською роботу серед людей, хто
в силу різних обставин не цілком ро-
зумів, що русин і українця - єдині
ми. Та повернімося до питання, пов'я-
заних безпосередньо з діяльністю
Консульського агентства.

Ми завжди вірили і ми що думку
не змінювали, що в Східній Словаччи-
ні повинен бути Генеральне консульст-
во України. Через відсутність фінансової
помічності це не робилося, але
завжди хотіли, аби це було, аби
було зроблено. Іноді надходило Кон-
сульство в Києві. Як завжди відби-
ли наші співробітники Ірина Бондар, Та-
дана, який ми завжди розмовляли.

в українських національних кольорах,
яка інформув, що тут розміщене наше
агентство. Мені пощастило і в тому, що
напряма тут на добрих людей, а яки-
ми вже знаємо, утримуємо з ними кон-
такти. Гадаю, що і надалі будемо спів-
працювати з місцевими органами вла-
ди і правопорядку, а коли буде вирі-
шене в парламенті питання східних
регіонів Словаччини, коли буде за-
тверджений закон про який територі-
альний поділ, коли поставити два схід-
ні краї - Пряшівський і Кошицький, а
також, що будуть поділені і на кон-
сульські округи. Тоді громадяни Ук-
раїни, які постійно проживають на те-
риторії СР і знаходяться в кошицькому
обліку, будуть на обліку тут у Пряш-
еві. Далше, які проживають на те-
риторії Словаччини, будуть на обліку
в Братиславі, в консульському відділі
Посольства України в СР.

Нас радує, що Консульське
агентство було відкрито саме в Пряш-
іві, який є одним з культурних центрів
русинів-українців.

Так, Кошицькі були готові прийняти
у себе українського дипломата, там же
діють дипломати Росії, Чехії... А все-
таки говорю, що географічний центр
Східної Словаччини - це Пряшів. І для
людей вигідно звертатися в Консульсь-
ке агентство саме в Пряшів. Недобре
було б, аби агентство було розміщене
ексцентрично.

Проте нам було б цікаво знати на
це погляд людей, наших відвідувачів.
Ви з ними зустрічалися щомісяця.
Яка їх думка?

Так, у мене багаторічний досвід
роботи. Люди самі говорять, що ми
добре зробили, коли обрали Пряшів.
Сюди приїжджають люди від Стефана
Любови, Свідняки, Бараєва, Гумєн-
ного, Сніна, Спільської Нової Весі, чис-
то з Трєбшова.

І в Пряшіві ви хочете поєднати
з своєю сім'єю. Таким чином у вас бу-
де більше часу і для зустрічей з гро-
мадянами.

Коли організації будуть проводити
акції, я завжди радий бути вісуну-
том на запрошення і приймати з них
участь. Разом з дітьми, а з дітьми, якщо
можливо, організувати в українські ку-
льтурні центри в Україні. Буду-
ть сподіватися організувати спільні акції.
Пан Богдан, який ми завжди розмовляли.

КА

і заповід-
и Моск-
у XVII
ік спіл-
к Годо-

і висту-
пий хор.
Валчик
аккомпані-
азували
ь, серед
закі про

Америки. Вони нагадали сумне
минуле не лише 25 тваріа-
нам з прізвиськом Белейчан, але
й 76-річній Анні Гафой, у-
родженій Белейчан, батько
якої теж загинув за морем, ко-
ли вона була ще дитиною.

У заклочному слові Рудольф
Бубеда подякував гостям з Ук-
раїни і всім учасникам за ви-
шукання пам'яті Томаса Белла,
а організаторам і спонсорам за
поміч в реалізації цього почи-
ну.

Людвіг ГАЛУШКА.
Фото автора.

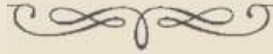
Виступ місцевий дитячий церковний хор

А...

зачепа-
і право
розмов,
а не ру-
нероду,
те скла-
у спіль-
у особ-
не при-
мо, щоб
у запро-
вимо, де

березня 1996 р.: "Predseda zahraničného výboru Národnej rady Slovenskej republiky Dušan Štrobodník dnes pozitívne zhodnotil práve skončenú návštevu parlamentnej delegácie na Ukrajinu. Okrem iného privítal obojstrannú otvorenosť pri rokovaníach s ukrajinskými poslancami aj pri nastolení otázky postavenia Rusinov na Slovensku. Hostiteľom vysvetlil, že podľa našej Ústavy má každý občan republiky právo deklarovať svoju národnosť a tiež zaväzujúce právomocť vytvárať ústavy práva ako predstaviteľ národnostného mena". Slovenská delegácia

Стаття про консула України у Пряшіві Володимира Боголюбова.

Гарвардську українську програму з питань національної безпеки (Гарвардський університет, США). У 2000–2001 рр. — радник Посольства України в Грецькій Республіці, у 2001–2004 рр. — радник Посольства України в Чеській Республіці. У 2004 р. призначений заступником керівника Головного управління з питань зовнішньої політики Адміністрації Президента України, а 2005 р. — заступником керівника Головної служби зовнішньої політики Секретаріату Президента України. З березня 2006 р. — генеральний консул України в Пряшеві (Словацька Республіка). З 29 серпня 2008 р. по 11 листопада 2011 р. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Королівстві Швеція, у 2012–2013 рр. — посол з особливих доручень МЗС України. Із січня 2013 р. — виконувач обов’язків директора, а із червня 2013 р. — директор Департаменту інформаційної політики МЗС України. З 10 травня 2015 р. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Латвійській Республіці, із січня 2017 р. — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Чеській Республіці.

Є.ВГЕН ПЕТРОВИЧ
ПЕРЕБИЙНІС

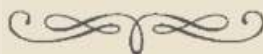
Діяльність Генерального консульства зосереджувалася передусім на забезпеченні національних, культурних та освітніх потреб українців регіону, створенні умов для поглиблення контактів і співробітництва згаданих східнословачьких країв з регіонами України, насамперед Закарпатською областю. До консульського округу Генконсульства належали Пряшівський, Кошицький та Бансько-Бистрицький краї. В окрузі налічується близько 250 сіл, де українці становлять значну части-

ну населення. Серед міст найбільше українців проживають у Гуменному (4,9 тис. осіб), Свиднику (1,8 тис.), Пряшеві (1,6 тис.), Бардієві (1,6 тис.), Кошице (1,1 тис.), Старій Любовні (700 осіб).

Значна частина роботи Генерального консульства була присвячена забезпеченню прав та інтересів українських громадян, які перебували на території Словаччини, а також налагодженню торговельно-економічного співробітництва між регіонами України та Словаччини.

Консульський патент Євгена Перебийніса.

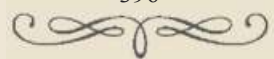

Євген Перебийніс зі своїми співробітниками консульства України у Пряшеві (Словаччина).

І це не випадково, адже після Другої світової війни на Пряшівщині спостерігалось значне зростання української національної самосвідомості. Позитивні зрушення відбувалися в галузі національної освіти й культури. У Пряшеві була заснована Українська національна рада Пряшівщини як представницький орган русинсько-українського населення, діяли український національний театр, радіо, газети, журнали, видавництва, музеї тощо. Почала активно розвиватися система українського шкільництва, яка охоплювала дитячі садки, близько 300 шкіл та середніх професійних навчальних закладів.

Попри це асиміляційні процеси не вдалося повністю зупинити. Більше того, в 1990 р. єдина українська національна меншина була

штучно розділена на дві частини. У результаті на основі української громади виникли дві течії — русинів-українців, які асоціюють себе з українським народом, та русинів, які вважають себе самостійним народом, не пов'язаним з українським етносом. Закріпленню цього розколу, на жаль, сприяло визнання в 1993 р. урядом Словацької Республіки русинів окремою національною меншиною та кодифікація «русинської» мови. За переписом населення 2001 р. у Словацькій Республіці було зареєстровано близько 35 тис. русинів-українців, з них близько 13 тис. ідентифікують себе українцями, а 24 тис. — русинами. Таким чином, природні і штучні асиміляційні процеси призвели до того, що за минулі шістьдесят років кількість русинсько-українського населення

Консульства України в місті Бельцях (Молдова).

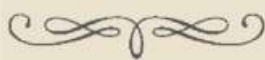
регіону скоротилася більш як утричі. Ураховуючи це, в грудні 2014 р. Генеральне консульство України в Пряшеві було ліквідоване.

Протягом 2004 р. започатковано діяльність двох Генеральних консульств України — в Салоніках (Греція) та у Владивостоці (Російська Федерація). Водночас був змінений клас консульської установи України в Бресті (Білорусь) на Генеральне консульство та перенесене Консульське агентство з Поті до Батумі (Грузія).

Протягом 2005 р. було започатковано роботу Консульства України в місті **Бельцях (Молдова)**. 1 березня 2005 р. між президентами України та Республіки Молдова була досягнута домовленість про взаємне відкриття консульських установ. Під час консультацій сто-

совно відкриття консульств молдовська влада з огляду на неврегульованість придністровського конфлікту заявила про неможливість відкриття на цьому етапі української установи на території Придністров'я, хоча там мешкають десятки тисяч громадян України. Зрештою, сторони дійшли згоди щодо започаткування діяльності українського консульства в Бельцях, котрі в країні називають «північною столицею» Молдови, та молдовського консульства в Одесі. Консульство України розміщувалося за адресою: Бельці, вул. Київська, 143.

Його консульський округ охоплював чотирнадцять північних районів Молдови (Бричанський, Глодянський, Дондюшанський, Дрокійський, Єдинецький, Окницький, Резінський, Ришканський, Синжерейський,

Сорокський, Теленештський, Фалештський, Флорештський, Шолданештський) і два райони Придністровського регіону (Кам'янський та Рибницький). На цій території Молдови проживають близько 200 тис. етнічних українців та 18 тис. громадян України.

Консульство України в Бельцях стало першою консульською установою в Молдові, розташованою за межами столиці — Кишинєва. Першим консулом України в Бельці був Святослав Васильович Драч, який на підставі консульського патенту 5 липня 2006 р. отримав від молдовської сторони екзекватуру й розпочав виконання своїх обов'язків.

За час своєї діяльності Консульство в Бельцях зареєструвало близько 4 тис. громадян України, видало понад 6 тис. паспортів громадянина України для виїзду за кордон. На консульському обліку в українській установі перебувають понад 18 тис. громадян України. Консульство активно співпрацює з місцевими організаціями українців, проводить спільні заходи з метою відзначення пам'ятних дат у житті українського народу, сприяє діяльності українського відділення кафедри славістики Бельцького державного університету ім. А. Руссо та навчальними закладами, в яких викладаються українська мова й література, а також здійснює іншу діяльність, властиву консульській установі.

Протягом 2006 р. було започатковано роботу двох штатних консульських установ у містах Порту (Португалія) та **Малага (Іспанія)**.

Рішення відкрити Консульство України в Малазі було прийняте керівництвом Мі-

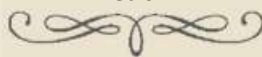

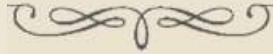
Тетяну Григорівну
САЄНКО

ністерства закордонних справ України з огляду на значну кількість громадян нашої держави, які проживають на півдні Іспанії, та потребою в забезпеченні ефективного захисту їхніх прав і поліпшенні умов та якості надання послуг. Межі консульського округу охоплювали Автономну область Андалусія, регіон Мурсія, Канарські острови, міста Сеута й Мелілья. Основними напрямками роботи Консульства було вирішення паспортних питань, надання нотаріальних послуг, захист прав моряків, робота з усиновленими дітьми, репатріація. З моменту відкриття Консульство розміщується в районі Ла Малагета в орендованому приміщенні за адресою вул. Маестранса 23, перший поверх.

25 травня 2006 р. першим консулом — керівником Консульства України в Малазі було призначено **Тетяну Григорівну Саєнко**.

Вона народилася 26 липня 1951 р. у м. Дружківці. 1974 р. закінчила Київський державний педагогічний інститут іноземних мов, а 1990 р. — спеціальні курси в штаб-квартирі ЮНЕСКО в Парижі. З 1994 р. по 1998 р. працювала на дипломатичних посадах у Посольствах України в Аргентинській Республіці, Чилі, Уругваї, Парагваї за сумісництвом, а з 2000 р. по 2004 р. — у Мексиканських Сполучених Штатах, з 1998 р. по 2000 р. — у Департаменті культурного та гуманітарного співробітництва Міністерства закордонних справ України. З 2004 р. по 2006 р. — радник Департаменту культурного та гуманітарного співробітництва МЗС України. 25 травня 2006 р. Т. Саєнко призначена консулом України — керівником установи в

Консульський патент Святослава Драча.

Екзекватура Святослава Драча.

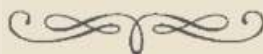
Малазі (Іспанія), а 4 червня 2009 р. — Надзвичайним і Повноважним Послом України в Республіці Куба. Померла 7 січня 2013 р. на Кубі після важкої хвороби.

Протягом 2007 р. започатковано діяльність двох штатних консульських установ — Генерального консульства України в Неаполі (Італія) та Консульства України в **Марселі (Франція)**. До консульського округу Генерального консульства в Марселі були віднесені найважливіші південні регіони Франції: Лангедок-Руссійон та Прованс-Альп-Кот-д'Азюр, які, у свою чергу, охоплюють 20 департаментів.

У 2008 р. започатковано діяльність двох Генеральних консульств України — в містах

Хайфі (Ізраїль) та Едмонтоні (Канада), а у 2011 р. — Генерального консульства України в Нижньому Новгороді (Російська Федерація) та Консульства України в Дубаї (Об'єднані Арабські Емірати).

Протягом 2012 р. розпочали роботу Генеральні консульства України в Гуанчжоу (Китайська Народна Республіка), Новосибірську (з ліквідацією Генерального консульства України у Владивостоці), Єкатеринбурзі (з ліквідацією Генерального консульства України в Тюмені), Сан-Паулу (з ліквідацією Генерального консульства України в Ріо-де-Жанейро). Генеральне консульство України у Варні було перетворене на Консульство у Варні, а Генеральне консульство України в Хайфі —

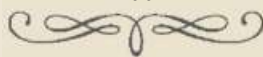
на Консульство в Хайфі. Таким чином, у 2012 р. Департамент консульської служби Міністерства закордонних справ України координував діяльність 124 консульських установ нашої держави за кордоном: 83 консульських підрозділів посольств, 29 генеральних консульств, дев'яти консульств, однієї консульської агенції — в Батумі, двох відділень посольств України — у Бонні (ФРН) та в Палестині.

За безпосередньої участі й координації ДКС у вересні 2014 р. була завершена реалізація ініційованих Міністерством закордонних справ та узгоджених з Президентом України заходів з оптимізації штатної консульської присутності України у світі. Виходячи з поточної та прогнозованої інтенсивності діяльності закордонних дипломатичних установ у відповідних країнах, пріоритетів у використанні державних коштів, за результатами узгодження з іноземними сторонами були ліквідовані дев'ять та реорганізовані вісім консульських установ. Так, були ліквідовані Генеральні консульства України в Нижньому Новгороді, Пряшеві, Алмати, Сучаві, Консульства України в Марселі, Куритибі, Варні, Хайфі та консульське агентство в Батумі; реорганізовані Генеральні консульства України в Бресті, Гданську, Единбурзі, Єкатеринбурзі, Новосибірську, Ніредьгазі, Сан-Паулу та Салоніках і перетворені на Консульства України в цих містах.

Перед Посольствами України, на території країн акредитації яких у 2014 р. були ліквідовані консульські установи, ставилося завдання забезпечити ефективний консульський захист і обслуговування наших співвітчизників, зокрема через використання потенціалу нештатних консульських установ, здійснення виїзних консульських обслуговувань, оптимізацію механізмів прийому громадян, посилення інформаційної роботи.

Протягом 2015 р. тривала оптимізація консульської присутності України у світі, зокрема було відкрите Генеральне консульство України в Дюссельдорфі. Тож станом на 2016 р. налічувалися: 31 консульська установа України, 84 консульські відділи у складі Посольств України та 112 почесних консульств. Консульські установи України є в Білорусі (Консульство України в Бресті), Бразилії (Консульство України в Сан-Паулу), Великій Британії (Консульство України в Единбурзі), Греції (Консульство України в Салоніках), Іспанії (Генеральне консульство України в Барселоні та Консульство України в Малазі), Італії (Генеральні консульства України в Мілані та Неаполі), Канаді (Генеральне консульство України в Торонто), Китаї (Генеральні консульства України в Гуанчжоу та Шанхаї), Молдові (Консульство України в Бельці), Німеччині (Генеральні консульства України в Гамбурзі, Мюнхені, Дюссельдорфі та Франкфурті-на-Майні), Об'єднаних Арабських Еміратах (Консульство України в Дубаї), Польщі (Генеральні консульства України в Кракові та Любліні, Консульство України в Гданську), Португалії (Консульство України в Порту), Росії (Генеральні консульства в Ростові-на-Дону і Санкт-Петербурзі, Консульства України в Єкатеринбурзі та Новосибірську), Сполучених Штатах Америки (Генеральні консульства України в Нью-Йорку, Сан-Франциско, Чикаго), Туреччині (Генеральне консульство в Стамбулі), Угорщині (Консульство України в Ніредьгазі) та Чеській Республіці (Консульство України у Брно).

Консульські відділи також працюють при Посольствах України в таких країнах: Австралія, Австрія, Азербайджан, Алжир, Ангола, Аргентина, Бельгія, Білорусь, Болгарія, Бразилія, В'єтнам, Ватикан, Велика Британія, Вірменія, Греція, Грузія, Данія, Естонія, Ефіопія, Єгипет, Ізраїль, Індія, Індонезія, Ірак, Іран, Ірландія,

Іспанія, Італія, Йорданія, Казахстан, Канада, Катар, Кенія, Киргизстан, Китай, Кіпр, Корея, Куба, Кувейт, Латвія, Литва, Ліван, Лівія, Македонія, Малайзія, Марокко, Мексика, Молдова, Нігерія, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Об'єднані Арабські Емірати, Пакистан, Палестина, Південно-Африканська Республіка, Перу, Польща, Португалія, Росія, Румунія, Саудівська Аравія, Сенегал, Сербія, Сирія, Сінгапур, Словаччина, Словенія, Сполучені Штати Америки, Таджикистан, Таїланд, Туніс, Туреччина, Туркменістан, Угорщина, Узбекистан, Фінляндія, Франція, Хорватія, Чехія, Чорногорія, Швейцарія, Швеція, Японія.

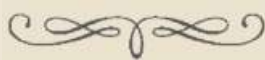
Навіть з викладеного вище короткого огляду діяльності українських консульств стає зрозумілою багатогранна компетенція консула, оскільки сфера його обов'язків невпинно зростає під впливом та зі зміною потреб міжнародного життя. Варто пам'ятати, що консульська служба виконує також важливі завдання зовнішньої політики держави. Відповідно, в майбутньому її роль зростатиме, зокрема в розвитку міжнародної торгівлі та збільшенні міграції робочої сили. Особливого значення набуває функція захисту фізичних осіб акредитуваної держави у приймаючій державі. Розвиток туризму, прикордонного співробітництва, а також трудова міграція щораз більше знаходять закріплення у двосторонніх консульських конвенціях.

Виходячи з такої надзвичайної різноманітності консульської діяльності, консульські функції можна поділити на загальні й спеціального характеру. Що стосується першого виду, то вони спрямовані на сприяння розвитку економічних і культурних відносин між зацікавленими державами, а також на забезпечення захисту прав та інтересів акредитуваної держави та її юридичних і фізичних осіб. З іншого боку, консул є консультантом фізичних осіб, уповноваженим представляти їхні

інтереси перед органами держави перебування, а також консультантом капітанів торговельних і військових суден. У разі потреби він виступає посередником у їхніх відносинах з владою порту приймаючої держави.

Стосовно спеціального характеру функції консул виконує обов'язки посадової особи, яка реєструє акти цивільного стану (народження дитини, шлюб тощо), є нотаріусом з питань засвідчення документів та їх легалізації, може зберігати заповіти й виступати в суді зі спадкових питань. Компетенція ж консула стосовно морських суден належить до найдавніших і найважливіших його функцій. Відповідно до статті 58 Консульського статуту, консул зобов'язаний всіляко сприяти українським бойовим кораблям і військовим допоміжним суднам, які перебувають у портах, територіальних і внутрішніх водах іноземної держави в межах його консульського округу, в питаннях зв'язку з берегом, взаємовідносин з місцевою владою, матеріально-технічного забезпечення тощо. За відсутності в державі перебування військово-морських (військових) аташе України консул бере участь у розв'язанні всіх питань, що стосуються заходу кораблів у порти, розташовані в межах консульського округу. Консул зобов'язаний за першої нагоди особисто відвідати корабель чи загін кораблів, що прибув. Якщо судно, яке перебуває в плаванні під прапором акредитуваної держави, зазнає катастрофи або аварії, компетентні органи держави перебування негайно повідомляють консульську установу про вжиті заходи з порятунку людей, котрі перебувають на борту судна, збереження вантажу або іншого майна.

Усі ці надзвичайно складні обов'язки потребують від консула компетентності, самовідданості, патріотизму, мужності, сили волі й високих людських якостей. Приклади відповідності українських консулів цим

вимогам наводить у своєму інтерв'ю Борис Базилевський, директор Департаменту консульської служби Міністерства закордонних справ України з вересня 2005 р. по січень 2008 р.

РИЗИКУЮЧИ ЖИТТЯМ І ЗДОРОВ'ЯМ

«Консули України виконують свій службовий обов'язок, часто навіть ризикуючи життям. І це не лише слова. Ось декілька наочних прикладів.

Республіка Гвінея. Лютий 1996 р. Гвінейські військові вчинили заколот, який переріс у спробу військового перевороту в країні. Палац гвінейського президента, за 100 метрів від якого розташовувалося Посольство України, обстрілювався з танків та реактивних установок типу «Град». В умовах пожвавленої вуличної стрілянини український консул, ризикуючи власним життям, переміщується містом та здійснює дії щодо з'ясування обставин смерті українського громадянина, інженера представництва Миколаївського глиноземного заводу, який загинув у власному помешканні від випадкової кулі у вікно.

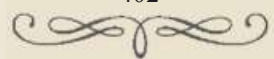
Ліберія. 1995–1996 рр. (країна перебуває у стані громадянської війни). Дванадцять українських моряків екіпажу судна «Joisy-4» опинились у складній ситуації в порту Монровія. Судно потрапило в «боргову яму». Жодних коштів для підтримання життєдіяльності судна та екіпажу не було. Моряків навіть не випускали на берег, оскільки тримали як заручників для повернення заборгованості судна.

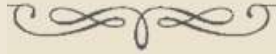
Український консул з власних коштів надає фінансову допомогу морякам для проїзду з Монровії до Конакрі у Гвінеї. Шість осіб таким чином вдалося врятувати і відправити до України через Конакрі з українськими суднами-бокситовозами. Однак ще шестеро залишилися на судні серед моряків-африкан-

ців. Один з наших моряків помирає. Ще трое опинилися в маленькому порту Бьюкеннен із судном, що потрапило в полон у відкритому морі при переході до Нігерії та було врятоване миротворцями.

Український консул з величезними труднощами відправляє труну з тілом померлого в Україну та переправляє ще двох моряків з Монровії до України. Залучивши урядові кола Ліберії, можливості Посольства США у цій країні, представництва Червоного Хреста та військових спостерігачів ООН, консулу вдається «витягти» трьох українських моряків, доставивши їх до Монровії оонівським вертольотом. А далі — до України за кошти українського Посольства у Гвінеї. Одного з моряків було фактично врятовано від малярійної смерті в Конакрі та відправлено до України через Москву, де йому надавали сприяння вже наші консульські співробітники в Росії. У грудні 1999 р. наш консул у Південно-Африканській Республіці, ризикуючи власним життям, здійснював дії зі звільнення українських транспортних літаків у Замбії, а у 2001 р. у Конго активно сприяв звільненню з-під арешту літака української транспортної компанії «Мотор Січ».

З першого дня, як стало відомо про захоплення у жовтні 2005 р. сомалійськими піратами ліберійського судна «Панагія» з українським екіпажем, справа перебувала під пильною увагою МЗС. На виконання доручення міністра закордонних справ та під його особистим контролем ситуація навколо заручників відстежувалася в цілодобовому режимі, готувалися пропозиції щодо шляхів її вирішення, які вносилися на розгляд вищого керівництва держави. До розв'язання проблеми були залучені дипломатичні установи України в США, Великій Британії, Франції, Кенії, Нігерії, Малайзії, Лівії, Туреччині та інших державах, підтримувався постійний контакт

з міжнародним Центром з повідомлень про випадки піратства (Куала-Лумпур), а також із судовласником та президентом крюїнгової компанії. Внаслідок чітких і злагоджених дій Міністерства закордонних справ України, інших міністерств і відомств визволені з піратського полону громадяни України 12 грудня 2005 р. повернулися в Україну.

Серед таких прикладів слід згадати також роботу українських консулів зі звільнення унікального українського літака «Руслан» у Канаді у 2002 р. і в Бельгії у 2004 р. Лише за 2005 р. в іноземних портах було затримане/заарештоване 21 українське судно, з них 14 звільнені за активного втручання консульських посадових осіб. Водночас були заарештовані два повітряні судна, що в подальшому завдяки консульському втручанням були звільнені.

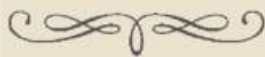
Визначальну роль відіграє активність українських консульських співробітників при допомозі громадянам України, які постраждали внаслідок природних і техногенних катастроф. Так, до найбільш резонансних можна віднести події на Таїланді. Там у результаті страшного цунамі загинули сотні тисяч людей, серед яких були й українські громадяни. У багатьох залишилися у пам'яті жахливі кадри з телевізійних передач із місць трагедії, де, зокрема, працював і український консул, який здійснював необхідні дії з пошуку та ідентифікації тіл наших співвітчизників. До конкретних прикладів таких дій українських консулів слід віднести участь у пошуку українців, загинлих у результаті землетрусу на острові Балі (Індонезія) у 2003 р. та в результаті величезної пожежі в Стамбулі (Туреччина) у 2001 р.

Одним з найскладніших видів консульської діяльності є участь у розслідуванні авіакатастроф. Так, у 1997 р. консульська служба Міністерства відряджала своїх представників для участі в розслідуванні авіакатастрофи українського літака Як-40, який здійсню-

вав пасажирський переліт до м. Салоніки (Греція), та з'ясування обставин катастрофи українського літака в Ірані, який здійснював перевезення групи високих посадових осіб України у 2003 р. Лише 2005 р. до МЗС та закордонних установ надійшло 897 звернень щодо розшуку зниклих за кордоном громадян України, 558 з яких були повернуті на Батьківщину. Обсяг матеріальної допомоги, наданої закордонними установами нашим громадянам за їхніми зверненнями, склав 22 338 дол. США.

Безсумнівно, найскладнішою із психологічної точки зору для консулів залишається діяльність, пов'язана з випадками смерті чи загибелі наших громадян за кордоном. Саме консульські співробітники уповноважені вживати заходів щодо отримання відомостей про смерть наших співвітчизників, з'ясовувати обставини та причини, здійснювати упізнання трупів чи останків, надавати допомогу у проведенні слідчих дій, захищати майно померлих, оформлювати належні документи для поховання на місці чи відправлення останків в Україну. Міністерством закордонних справ на постійній основі фіксуються і в подальшому тримаються в полі зору справи щодо нещасних випадків з громадянами України за кордоном, надається консультивна та фінансова допомога родичам, спрямована на репатріацію в Україну тяжкохворих громадян та тіл (або урн із прахом) померлих. Зокрема, протягом 2005 р. були зареєстровані 364 випадки загибелі громадян України та 1659 смертей наших співвітчизників. На ритуальні послуги для померлих за кордоном 82 громадян України надано матеріальну допомогу обсягом 274 913 дол. США.

У такій діяльності трапляються випадки, коли консулам доводиться організовувати ексгумацію та відправляти на батьківщину рештки давно похованих людей. Такий

випадок, зокрема, мав місце у 2001 р. у Франції. Тоді матір померлого сина була безмежно вдячна МЗС, Посольству України у Франції та нашому консулу за дії з перепоховання її сина. Старенька матір отримала можливість провести останні свої дні, відвідуючи могилу сина на Чернігівщині.

Питання життя і смерті постає перед консулами не тільки в емпіричному сенсі. Іноді для наших громадян воно залежить від дій самих консулів. Подібними прикладами можуть слугувати зусилля української консульської служби щодо українських громадян, засуджених за кордоном до смертної кари. Гідним прикладом таких дій є історія із засудженням до найвищої міри покарання української громадянки Вікторії М. у Таїланді, яка отримала вирок за місцевим законодавством за зберігання наркотичних речовин. Саме завдяки зусиллям українських консульських співробітників удалося домогтися пом'якшення найвищої кари та провести розмову з місцевою владою про можливість переведення Вікторії для відбування покарання в Україну.

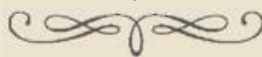
Серед подібних випадків варто відзначити також зусилля МЗС та української консульської служби, направлені на пом'якшення смертного вироку українському громадянину Андрію С., якого було засуджено в Об'єднаних Арабських Еміратах за вбивство. Місцеве законодавство дуже суворо карає за подібні злочини і, як правило, не поступається в пом'якшенні вироків. Разом з тим, завдяки зусиллям української дипломатії вдалося перенести дату виконання вироку щодо Андрія та започаткувати переговори щодо його пом'якшення.

Зусилля консулів із захисту українців, засуджених за кордоном, — це надзвичайно напружена повсякденна копітка робота. На жаль, скрутна економічна ситуація в Україні підштовхнула величезну кількість українських громадян до виїзду за кордон у пошуку

заробітків. Хтось із них свідомо стає на шлях злочину, хтось опиняється серед злочинців випадково. Але доводиться із сумом констатувати, що кількість затриманих чи ув'язнених наших громадян за кордоном не зменшується. Так, тільки за 2005 р. закордонними дипустановами було зафіксовано 13869 випадків затримання/арешту громадян України. Разом з тим, статистичні показники свідчать, що кількість затриманих наших громадян, звільнених завдяки зусиллям консульських співробітників, зростає.

Варто відзначити, що думка, яка склалася в багатьох українських громадян, нібито консул завжди може домогтися звільнення злочинця, не відповідає дійсності. Консул, як офіційна особа своєї держави, покликаний захищати права та інтереси своїх громадян, але не може виконувати функції адвоката, виступати стороною в суді або здійснювати слідчі дії. Фактично завдання консула полягає в забезпеченні дотримання положень міжнародного права й законодавства держави перебування щодо громадян України. Це означає, що його можливості обмежені й не завжди дають змогу вирішити ті чи інші юридичні питання. Саме тому для розв'язання багатьох проблем консули широко залучають міжнародні правозахисні організації, послуги місцевих юристів та адвокатів. Звичайно, такі послуги потребують фінансових витрат. Пошук коштів стає вирішальним для повноцінного захисту наших громадян.»

Борис БАЗИЛЕВСЬКИЙ,
директор Департаменту
консульської служби
МЗС України (2005–2008 рр.)

§ 2. ІНСТИТУТ ПОЧЕСНИХ КОНСУЛІВ УКРАЇНИ ЗА КОРДОНОМ

Обмежена чисельність генеральних консульств і висока вартість їх утримання спонукає країни до започаткування почесних консульських установ, які покликані виконувати консульські функції за кордоном. Почесний (нештатний) консул — це особа, яка не перебуває на державній, дипломатичній або консульській службі, проте виконує певні консульські доручення на прохання заінтересованої держави та за згодою країни перебування. Почесний консул водночас із виконанням консульських функцій може займатися професійною діяльністю, а також отримувати або не отримувати винагороду за здійснення консульських функцій. Стосовно інституту громадянства почесного консула немає особливих вимог, хоча заінтересована держава, призначаючи його на цю посаду, віддає перевагу здебільшого своїм громадянам, які постійно проживають на території країни перебування.

Хоча практика застосування почесних консулів досить поширена, у міжнародному праві все ж немає чіткого визначення поняття «почесний консул». Глава III Віденської конвенції про консульські зносини має назву «Режим, що застосовується до почесних консульських посадових осіб та консульських установ, очолюваних такими посадовими особами». Її статті 58-68 регламентують конкретну діяльність і правовий статус почесного консула та очолюваної ним консульської установи. Держави, котрі вдаються до послуг почесних консулів, своїм внутрішнім законодавством визначають поняття цього інституту. Так, відповідно до статті 92 Консульського статуту України, «нештатними (почесними) консулами можуть бути як громадяни України, так і іноземні громадяни з числа осіб, які займають помітне становище в суспільстві держави перебування і мають необхідні особисті якості. Вони не повинні бути на державній службі

у державі перебування або брати активну участь у її політичному житті». Міжнародна практика використання інституту почесних консулів свідчить, що більшість розвинених країн Європи та Америки призначає почесних консулів у тих державах, де вже існують посольства та консульські установи, з метою їх підсилення. Водночас зарубіжні держави використовують інститут почесних консулів як перший крок до забезпечення своєї дипломатичної або консульської присутності в певному регіоні.

Слід також відзначити наявність ще одного чинника, який зумовлює доцільність призначення почесних консулів України. Це — існування країн (або окремих регіонів країн), де проживає значна за чисельністю українська громада (наприклад, Австралія, провінція Місйонес в Аргентині, штат Парана в Бразилії тощо).

При роботі з почесними консулами України керівники дипломатичних та консульських установ нашої держави неухильно дотримуються Положення про нештатних (почесних) консулів України, затвердженого Указом Президента України № 150 від 17 лютого 1997 р., Типової угоди про консульські функції, виконання яких доручається нештатним (почесним) консулам України, та про обов'язки нештатних (почесних) консулів України, а також Порядку призначення, діяльності і припинення повноважень нештатних (почесних) консулів України за кордоном та започаткування, функціонування і припинення діяльності консульських установ, що очолюються нештатними (почесними) консулами України, затвердженого наказом МЗС України № 332 від 4 серпня 2014 р.

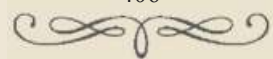
Конкретні права, обов'язки та функції почесного консула закріплюються окремою угодою між Міністерством закордонних справ України та особою, яка призначається на цю

посаду. Зміст зобов'язань почесного консула залежить від характеру інтересів України щодо тієї чи іншої держави, особливостей країни та регіону, на які поширюється діяльність почесної консульської установи, та іншими обставинами.

Типова угода про функції та обов'язки почесного консула України, як правило, складається із чотирьох розділів: обов'язки та функції почесного консула; виконання інших консульських функцій; зобов'язання сторін та особливі умови діяльності консульської установи, очолюваної почесним консулом. У першому розділі конкретизуються основні службові зобов'язання почесного консула, визначені пунктами «а», «b», «с» та «е» статті 5 Віденської конвенції про консульські зносини. До них належать захист інтересів України, юридичних осіб і громадян України в консульському окрузі, закріпленому за консульською установою, в межах, визначених міжнародним правом, а також надання їм допомоги та сприяння.

Іншою функцією почесного консула є з'ясування особливостей економічного та культурного життя регіону чи провінції, розташованих у межах відведеного консульського округу, та сприяння розвитку торговельних, економічних, культурних та наукових зв'язків між Україною та цими регіонами, а також дружніх відносин між Україною та країною перебування. За окремим дорученням Міністерства закордонних справ України почесний консул може виконувати інші функції, не заборонені законами і правом країни перебування або передбачені окремими двосторонніми і багатосторонніми договорами, чинними між Україною та країною перебування почесного консула.

Міністерство закордонних справ України, у свою чергу, зобов'язується надавати всебічне сприяння у виконанні почесним консулом

покладених на нього функцій. Почесний консул призначається МЗС України, як правило, на п'ять років і підпорядковується безпосередньо голові дипломатичного представництва України, виконує його розпорядження та положення законодавства й нормативно-правових актів України та держави перебування.

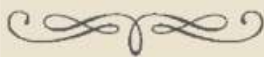
В умовах браку бюджетних коштів на утримання консульських установ та їх штатних співробітників Міністерство закордонних справ України запровадило широку практику заснування інституту почесних консулів за кордоном. Особливо це було важливо в тих країнах, де дипломатичні функції виконувалися за сумісництвом, а також там, де дипломатичні й консульські представництва були відсутні. Це стосувалося передусім регіонів Азії, Африки й Латинської Америки. З іншого боку, започаткування почесних консульських установ зумовлювалося потребою в розвитку економічних та культурних зв'язків України з тим чи іншим регіоном іноземних країн, а також забезпеченням діяльності представників риболовецького флоту України, туристичними поїздками українських громадян тощо. Процедура відкриття почесного консульства розпочиналася з подання українським дипломатичним представництвом до Міністерства закордонних справ України, в якому обґрунтовувалася доцільність заснування такої установи в певному регіоні та характеристики кандидата на посаду почесного консула.

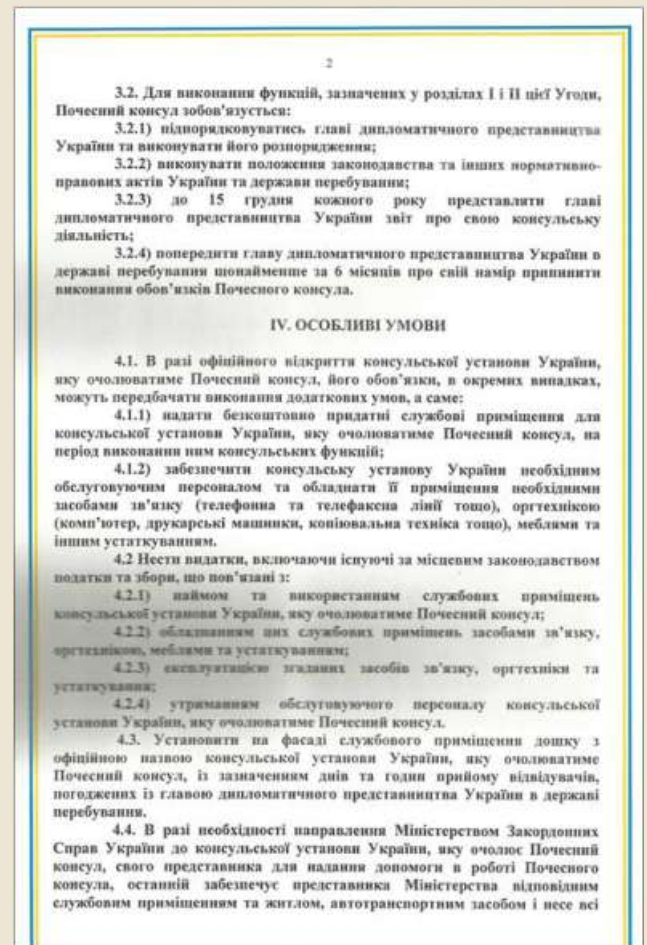
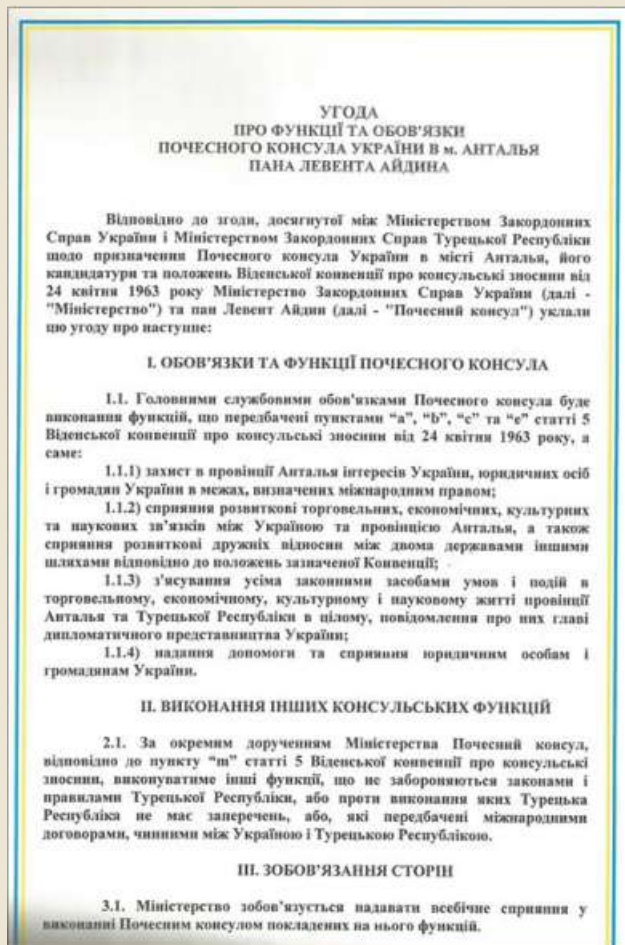
Поряд із переліченими зобов'язаннями почесний консул має забезпечити представника Міністерства закордонних справ України в разі направлення його до почесної консульської установи відповідним службовим приміщенням, житлом та автотранспортом, а також покрити інші пов'язані з його перебуванням видатки. Такі видатки почесні кон-

сули несуть у разі утримання обслуговуючого персоналу консульської установи України, яку очолює почесний консул, та експлуатації службових приміщень, засобів зв'язку та оргтехніки. Не менш цінними є поради та пропозиції, які надають почесні консули українським дипломатичним представництвам та МЗС щодо просування інтересів України в регіоні країни перебування.

При призначенні почесних консулів особливе значення має відбір самих кандидатів на ці посади. Як правило, це авторитетні, освічені та заможні люди, відомі в бізнесових колах та органах місцевої влади країни перебування. З іноземних громадян почесними консулами України можуть бути особи, які займають помітне становище в суспільстві держави перебування і мають необхідні особисті якості, бездоганну репутацію, добре знають особливості державного, політичного та суспільного устрою держави перебування, мають вагомий суспільний статус і сталі контакти з представниками урядових, ділових та громадських кіл держави перебування, орієнтуються в її законодавстві. До таких осіб можна віднести багатьох почесних консулів України в різних регіонах світу. Надзвичайно яскравою постаттю серед них був Богдан Гаврилишин.

Поряд із переліченими зобов'язаннями почесний консул має забезпечити представника Міністерства закордонних справ України в разі направлення його до почесної консульської установи відповідним службовим приміщенням, житлом та автотранспортом, а також покрити інші пов'язані з його перебуванням видатки. Такі видатки почесні консули несуть у разі утримання обслуговуючого персоналу консульської установи України, яку очолює почесний консул, та експлуатації службових приміщень, засобів зв'язку та оргтехніки. Не менш цінними є поради та

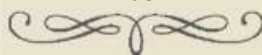

Угода про функції та обов'язки
почесного консула.

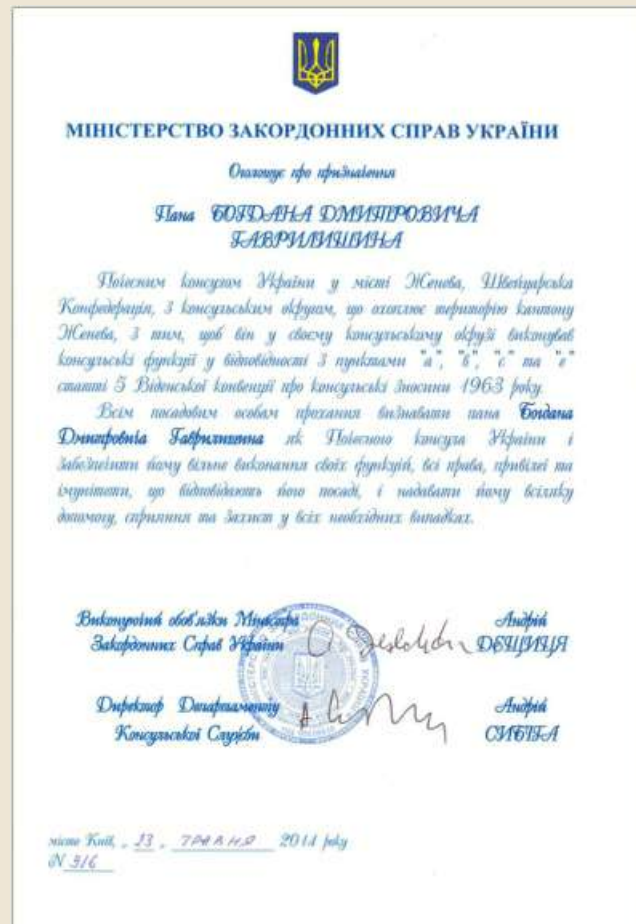
пропозиції, які надають почесні консули українським дипломатичним представництвам та МЗС щодо просування інтересів України в регіоні країни перебування.

При призначенні почесних консулів особливе значення має відбір самих кандидатів на ці посади. Як правило, це авторитетні, освічені та заможні люди, відомі в бізнесових колах та органах місцевої влади країни перебування. З іноземних громадян почесними консулами України можуть бути особи, які займають помітне становище в суспільстві держави перебування і мають необхідні осо-

Богдан Дмитрович
Гаврилишин.

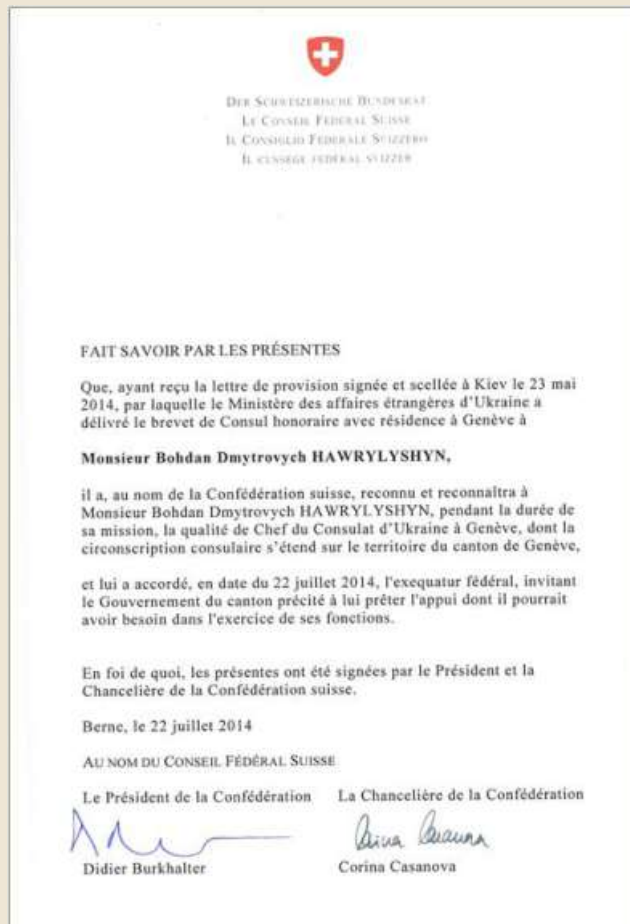
Консульський патент
Б. Д. Гаврилишин.а.

бисті якості, бездоганну репутацію, добре знають особливості державного, політичного та суспільного устрою держави перебування, мають вагомий суспільний статус і сталі контакти з представниками урядових, ділових та громадських кіл держави перебування, орієнтуються в її законодавстві. До таких осіб можна віднести багатьох почесних консулів України в різних регіонах світу. Надзвичайно яскравою постаттю серед них був Богдан Гаврилишин.

Богдан Дмитрович Гаврилишин народився 19 жовтня 1926 р. у містечку Коропець Монастирського району Тернопільської

області. Відомий український, канадський, швейцарський економіст, громадський діяч, меценат, дійсний член Римського клубу, президент Фонду Богдана Гаврилишина. Три роки навчався в початковій школі в с. Жизномирі, потім — у Буцацькій польськокомуні гімназії, яку після приходу більшовиків перетворили на середню школу. З вересня 1941 р. навчався у Чортківській гімназії, а в 1943/1944 навчальному році — у Дрогобицькій гімназії. Під час Другої світової війни 1944 р. його забрали до Німеччини. Після 1945 р. він перебував у таборі для переміщених осіб, 1947 р. виїхав до Канади, де працював лісорубом, організовував

Екзекватура Б. Д. Гаврилишин.а.

вечірні класи для українців, діяв у профспілках. У 1952 р. здобув ступінь бакалавра, в 1954 р. — магістра спеціальності «інженер-механік» в Університеті Торонто. У 1954–1960 рр. обіймав посади з дослідництва, інженерної справи, менеджменту в Канаді. З 1960 р. мешкав у Швейцарії. 1976 р. здобув ступінь доктора філософії-економіки в Женевському університеті. З 1988 р. працював на громадських засадах в Україні. Від часу здобуття Україною незалежності був радником кількох Президентів України, Прем'єр-Міністрів, Голів Верховної Ради. Майже тридцять років Б. Гаврилишин присвятив Міжнародному ін-

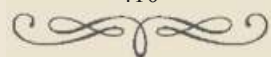
ституту менеджменту МІМ-Женева. Обіймав посади директора з навчання (1960–1968), директора інституту (1968–1986), почесного науковця (1986–1989). У 2010 р. заснував Благодійний фонд Богдана Гаврилишина, місією якого є підготовка молодих українців, які на власному досвіді вивчили, як функціонують найкращі країни Європи, та зможуть утворити критичну масу людей, яка трансформує Україну.

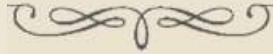
Б. Гаврилишин має почесні ступені доктора права Університетів Йорку, Торонто (1984), Альберти (1986), Тернопільської академії народного господарства України. Нагороджений Орденом Свободи (21 жовтня 2016 р.) — *за визначний особистий внесок у піднесення міжнародного авторитету Української держави, багаторічну плідну наукову та благодійницьку діяльність*, Орденом святого Миколая Чудотворця від Патріархату УПЦ (КП) (19 жовтня 2016 р.), Орденом князя Ярослава Мудрого V ступеня (19 травня 2005 р.) — *за вагомий особистий внесок у розвиток національної економічної освіти, плідну педагогічну діяльність, високий професіоналізм*, Орденом «За заслуги» III ступеня (16 жовтня 1996) — *за особистий внесок у зміцнення української державності, піднесення авторитету України у світі*⁵⁰.

29 грудня 2002 р. Богдан Гаврилишин був призначений Почесним консулом України в Женеві Швейцарської Конфедерації та обіймав цю посаду до кінця своїх днів.

Однією з авторитетних постатей є також перший Почесний консул України в Республіці Парагвай **Андрес Троцюк**. Він народився 17 лютого 1963 р. у Кармен-дель-Парана, департамент Ітапуа, Парагвай. Здобув вищу освіту в Асунсьйонському університеті (спеціаліст

⁵⁰ Гаврилишин Богдан Дмитрович [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Гаврилишин_Богдан_Дмитрович.

у галузі зовнішньої торгівлі). За фахом — пілот цивільної авіації. А. Троцюк є головою правління агропромислової фірми «Троцюк і компанія», власником торговельних компаній «Троцюк-Аргентина», «Троцюк-Бразилія», «ЕксімФрам». 30 серпня 2002 р. А. Троцюка було призначено Почесним консулом України в Республіці Парагвай (з розміщенням почесного консульства у місті Фрам, департамент Ітапуа, Парагвай).

АНДРЕС ТРОЦЮК.

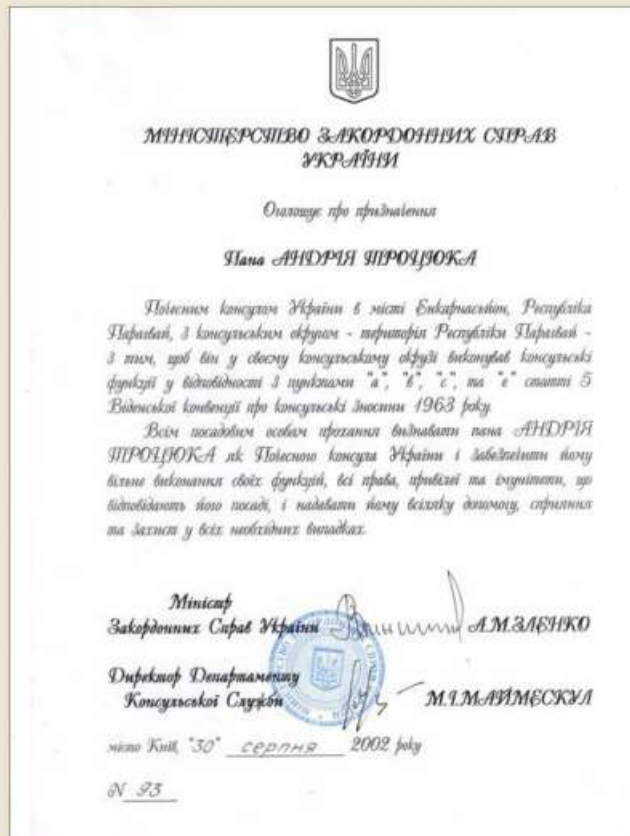
А. Троцюк відомий як активний громадський діяч.

Він є почесним головою муніципальної ради то робить на користь інтересів Української

м. Фрам, членом ради Національного агентства сприяння експорту та інвестиціям «ПРОПАРАГВАЙ» при Міністерстві закордонних справ Парагваю, членом правління низки професійних спілок у Парагваї, головою асамблеї Української автокефальної православної церкви в Парагваї, засновником Асоціації української молоді Парагваю.

Слід також згадати про почесного консула України в Сло-

вацькій Республіці **Станіслава Обіцького**, який досить бага-

Консульський патент А. Троцюка..

Консульський патент С. Обіцького..

Нота МЗС України про намір відкрити Почесне консульство в Республіці Парагвай.

Консульський патент В. Ботте..

держави та її громадян. Призначений на цю посаду у грудні 2004 р., він успішно працює на благо України.

Однією з перших нештатних консульських установ України було почесне консульство України в місті **Мельбурн (Австралія)**, засноване 1992 р. Почесним консулом тоді була Зінаїда Ботте. Після її смерті, з 14 листопада 1997 р., почесне консульство України в Мельбурні очолив її чоловік **Валерій Ботте**. За роки роботи почесним консулом він приділяв велику увагу розбудові двосторонніх політичних, економічних, культурних зв'язків поміж Україною та Австралією, збереженню культурної спадщини України, популяризації її історії, традицій серед закордонного укра-

їнства; захисту прав і свобод громадян України, які перебували за її межами, та надавав усілякого сприяння в полегшенні адаптування новоприбулих з України до життя і традицій Австралії.

Відзначаючи активну діяльність В. Ботте у громадському житті української діаспори Австралії, Товариство збереження української спадщини Австралії та видавництво першого українського часопису в Австралії «Вільна Думка» у 2001 р. нагородило Валерія Ботте Золотою почесною грамотою. За багатолітню активну діяльність і значну фінансову підтримку потерпілим від аварії на ЧАЕС в оздоровленні дітей із забруднених радіацією районів і фінансування та забезпечення ме-

дичним обладнанням та устаткуванням дитячих лікарняних закладів у містах Києві та Славутичі Київська обласна державна адміністрація нагородила Валерія Ботте Почесною грамотою; Міжнародний академічний рейтинг популярності «Золота Фортуна» нагородив його Георгіївською медаллю «Честь. Слава. Труд» IV ступеня і удостоїв почесного звання «Людина року 2003».

ІОАННІС ЛІТІНАС

Почесний консул України у м. Рефімно (острів Крит, Греція) **Іоанніс Літінас** народився 16 лютого 1963 р. у Рефімно. З 1982 р. по 1988 р. він вивчав міжнародне право в Київському державному університеті імені Тараса Шевченка, після закінчення якого з відзнакою отримав звання магістра юридичних наук; з 1991 р. — практикуючий юрист. У 2001 р. І. Літінас отримав учене звання кандидата юридичних наук за спеціальністю міжнародне право. З 1992 р. по 2005 р. він представляв інтереси фінансово-промислової групи Вардінояннісів в Україні. Починаючи з 2005 р. самостійно веде бізнес у різних сферах (нерухомість, купівля-продаж, реконструкція, здавання в оренду нерухомого майна, торгівля нафтопродуктами, готовою сільськогосподарською продукцією), а також здійснює активну юридичну діяльність на території України та Греції.

У 2000 р. І. Літінас призначений Почесним консулом України у м. Рефімно (о. Крит). За 15 років діяльності він доклав чимало зусиль для поглиблення й розвитку українсько-грецьких двосторонніх відносин. Забезпечив супроводження цілої низки візитів вищих посадових осіб України та Греції на о. Крит. За сприяння І. Літінаса налагоджується тісна

співпраця між православними церквами України та о. Крит. Офіс Почесного консула України в Рефімно щоденно забезпечує практичну допомогу громадянам України, які мешкають на території о. Крит та найближчих островів.

Перше почесне консульство України на території **Королівства Марокко** було започатковане в липні 2003 р. у місті **Танжер** на чолі з громадянином Марокко **Мохаммедом Мурадом Шаріфом Д'Уаззаном**. Пізніше були створені почесні

консульства України в містах Касабланка і Марракеш, а також у столиці Мавританії місті Нуакшот.

Мохаммед Мурад Шаріф Д'Уаззан народився 11 січня 1952 р. у Танжері. Середню освіту отримав в Італійській школі Танжера. У 1974 р. закінчив Болонський університет (Італія) та отримав диплом за спеціальністю комерційна експертиза, менеджмент. З 1974 р. працював у компанії Fudiciaire Générale de Tanger у сфері надання юридичних консультацій при утворенні компаній, ведення справ з питань нерухомості й управління майном. З 1994 р. став генеральним директором цієї компанії. З 1994 р. — радник компанії Chickday, з 1994 р. є асоційованим членом компанії Gustoso з проведення експортно-імпорتنих операцій з обладнанням для виробництва харчових продуктів. Одночасно з 1994 р. по 2001 р. є асоційованим членом компанії Vigoma. Мохаммед Мурад Шаріф Д'Уаззан бере активну участь у громадському житті. З 1973 р. і донині є головою організації із зовнішніх зв'язків — Асоціації аматорів арабської музики (Танжер). З 1982 р. по 1997 р. — голова Королівського клубу кінного спорту в Танжері, є активним

Консульський патент Мухамеда Шерифа..

Екзекватура Мухамеда Шерифа.

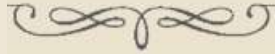
учасником міжнародних благодійних організацій. У 2002–2003 рр. — голова і координатор від Марокко третьої конференції «Lions club» арабських країн.

З 1998 р. почало функціонувати почесне консульство України у **м. Тревизо (Італія)**, очолюване громадянином Італії **Джакомо Карло Арк'ютті**.

У Республіці Хорватія функціонують дві позаштатні консульські установи України. З 2003 р. діє почесне консульство України в **м. Задарі** на чолі з Почесним консулом **Ніколою Малічем**. Наприкінці 2014 р. започатковане почесне консульство України у **м. Малінська** на чолі з Почесним консулом **Ніколою Турчічем**.

Особливо активно почесні консульські установи України почали засновуватись у 2000-х рр. Так, на кінець 2002 р. у світі існували 57 нештатних консульських установ України, акредитованих у 48 країнах. З них у 2002 р. було започатковано діяльність почесних консулів України в тринадцяти країнах: Албанії (м. Тирана), Ісландії (м. Рейк'явік), Канаді (м. Калгарі), Литві (м. Клайпеда), Ліхтенштейні (м. Шелленберг), Мексиці (м. Толука), Монголії (м. Улан-Батор), Панамі (м. Панама), Парагваї (м. Енкарнасьйон), США (м. Детройт), Франції (м. Ліон), Туреччині (м. Анталія), Швейцарії (м. Женева). На кінець 2003 р. у світі функціонували вже 65 нештатних консульських установ України,

які були акредитовані у 52 країнах. З них у 2003 р. було започатковано діяльність одинадцяти установ: у містах Зальцбург (Австрія), Блуменау (Бразилія), Костанай (Казахстан), Сянган (Гонконг, КНР), Висагінас (Литва), Джохор-Бару (Малайзія), Танжер і Касабланка (Королівство Марокко), Жешув (Польща), Задар (Хорватія), Цуг (Швейцарія).

Цього року Почесним консулом України в Греції в місті Патри (Пелопоннес) був призначений **Александрос Агелопулос**, який народився в Афінах 1972 р. У 1995 р. він завершив навчання на факультеті бізнес-менеджменту Бостонського університету, а в 1998 р. успішно закінчив аспірантуру з міжнародного менеджменту в Бостонському коледжі. Випускник програми PDP Нью-Йоркського Корнуельського університету 2008 р.

З 1995 р. А. Агелопулос обіймає посаду віце-президента групи готелів Aldemar. У

2011 р. він став членом Ради директорів SETE (Асоціації грецьких туристичних підприємств), з 2012 р. — секретарем ради директорів Грецької асоціації підприємців. У 2010 р. А. Агелопулос призначений на посаду почесного консула України на Пелопоннесі (м. Патри).

На кінець 2004 р. у світі функціонувало вже 68 нештатних консульських установ України, які були акредитовані у 55 державах. З них

АЛЕКСАНДРОС
АГЕЛОПУЛОС

Луїс Мігель Ромеро
ВІЛЬЯФРАНКА

у 2004 р. було започатковано діяльність низки нових установ у містах: Санто-Домінго (Домініканська Республіка), Валенсія (Королівство Іспанія), Пікерінг (Канада), Хелм (Польща), Вранов-над-Топльоу (Словаччина), Хартум (Судан).

Зокрема, Почесним консулом України у **Валенсії** був призначений корінний мешканець цього міста **Луїс Мігель Ромеро Вільяфранка**.

Він народився 1944 р., у 1962–1967 рр. навчався у Валенсійському університеті та отримав диплом правознавця. З 1968 р. входить до складу Колегії адвокатів Валенсії. У 1978–1983 рр. та 1986–1991 рр. — депутат парламенту, в 1993–2003 рр. — декан колегії адвокатів Іспанії, в 1998–2003 рр. — президент арбітражного суду Торгово-промислової палати Валенсії, в 1993–2003 рр. — президент Валенсійської королівської академії юриспруденції та законодавства, нині є віце-президентом цієї академії. У

2002 р. був президентом Федерації колегій адвокатів Європи, з

2007 р. — віце-президентом Виконавчого комітету з питань вивчення юридичного аспекту міграції, заснованого Європейською Комісією (штаб-квартира у м. Трані, Італія). Підтримує Фундацію офтальмологічних досліджень (регіон Середземного моря). Займався викладацькою діяльністю. У 1996 р. Луїс Мігель Ромеро Вільяфранка відкрив представництво свого адвокатського об'єднання в

Києві. Призначений Почесним консулом України у Валенсії у 2004 р.

У 2005 р. була започаткована діяльність ще кількох установ, зокрема в містах Лімасолі (Кіпр), Порт-оф-Спейн (Тринідад і Тобаго), Вентспілс (Латвія), Лагос (Нігерія), Пірей (Греція), Нджамена (Чад), Бамако (Малі), Шальчинінкай (Литва), Сус (Туніс). У 2006 р. започатковано діяльність нових установ у містах Сан-Паулу (Бразилія), Нуакшот (Мавританія), Дакка (Бангладеш), Мец та Монт-е-Маре (Франція), Хошимін (В'єтнам), Барі (Італія), Кінгстон (Ямайка), Щецин (Польща), Оукленд (Нова Зеландія),

Паріс ДРАГНІС

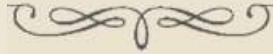
Попрад (Словаччина), Ізмір та Чанаккале (Туреччина), Орхус (Данія). У 2007 р. була започаткована діяльність п'яти установ: у містах Анталія (Туреччина), Леандро (Аргентина), Маніла (Філіппіни), Сантьяго (Чилі), Зелена Гура (Польща).

Станом на кінець 2007 р. у світі функціонувало 88 нештатних консульських установ України, які були акредитовані у 62 країнах. Цього року почесним консулом України у **м. Пірей (Греція)** було призначено

Паріса Драгніса, який народився 1944 р. у м. Волос, Греція. У 1966 р. він закінчив Національну морську академію Греції. До вступу до Maritime College of London у

Консульський патент Луїса Мігеля Ромеро Вільяфранка.

1969 р. він прослужив у чині офіцера три роки. Капітан П. Драгніс продовжував морську кар'єру до 1973 р. Підприємницьку діяльність він почав 1978 р., заснувавши підприємство Renewal Shipping Agency, яке діє як агент багатьох авторитетних судновласників та операторів суден. Renewal Shipping Agency донині є одним з найавторитетніших підприємств у Піреї. У 1986 р. Драгніс заснував компанію Goldenport Shipmanagement, що володіє та управляє великим диверсифікованим флотом, до складу якого входять контейнеровози і суховантажні судна. Корпорація розвинулася в одну з найбільших судноплавних компаній у Греції, з флотом від 26 до 35 суден. У 1998 р. в Одесі було відкрите її представництво — Goldenport Odessa — для підбору і підготовки морського персоналу. Пізніше був відкритий також новий філіал компанії в Маріуполі.

У 1989 р. капітан П. Драгніс заснував United Construction Enterprises, що спеціалізується на будівництві та управлінні нерухомістю в Греції. Після успішного завершення численних будівельних проєктів у країні компанія розширила свою діяльність за межами Греції, реалізовувала проєкти в Угорщині, Китаї та Україні. У 1997 р. П. Драгніс заснував ще одне підприємство Golden Yachts, у власності якого перебувають вісім яхт, що робить компанію лідером на сході Середземномор'я. Капітан П. Драгніс бере участь в інвестиційних проєктах у Великій Британії та на Балканах. Він забезпечує роботою більш як 1500 осіб щорічно — як офісних працівників у Греції та в Україні, так і моряків на судах. У

Антоні Зорзано
РІЄРА

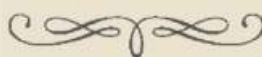
2007 р. Паріс Драгніс призначений Почесним генеральним консулом України в місті Піреї та на островах.

У 2008 р. було започатковано діяльність тринадцяти установ, зокрема в містах Андорра-ла-Велья (Андорра), Котону (Бенін), Русе (Болгарія), Мумбай (Індія), Флоренція (Італія), Реджо-Канабрія (Італія), Вроцлав (Польща), Маскат (Оман), Бірмінгем та Солт-Лейк-Сіті (США), Сегед (Угорщина), Лейпциг і Майнц (ФРН).

Першим Почесним консулом України в Князівстві Андорра став **Антоні Зорзано Рієра**.

Екзекватура Антоні Зорзано Рієра.

Він народився 11 жовтня 1949 р. у м. Сант Жуліа де Лорія (Андорра). У 1958–1963 рр. навчався в Коледжі Ла Саль міста Сео-д'Уржель. Закінчив курси англійської мови в Лондоні 1968 р., отримавши кембриджський сертифікат. У 1976 р. заснував підприємство «Експансіо» (виробництво предметів урбаністичного облаштування). У 1977 р. заснував щотижневий видання «Активітатс Андорранес» та «Ель Нотісіарі дель Валс», а в 1979 р. – видавництва «Аженда де Андорра» і «Аженда де Каталунья». В 1990 р. А. Зорзано Рієра заснував фундацію «Андорра — Україна», спрямовану на допомогу українським дітям, котрі постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС. У 1996 р. він заснував Музей мініатюри у м. Ордіно (Андорра), в якому зберігається колекція українського мініатюриста Миколи Сядристого, а в 2002 р. у тому самому місті — Музей ікони, присвячений православній іконографії. У 2005–2007 рр. А. Зорзано Рієра виступив продюсером міжнародних концертів Андорра — Україна, які пройшли за участю Національного симфонічного концерту України та Національного балету України.

На кінець 2009 р. у світі вже функціонували 99 нештатних консульств України, акредитованих у 70 країнах світу. З них у 2009 р. була започаткована діяльність почесних консульств України в містах Абіджан (Кот-Д'Івуар), Тіхуана (Мексика), Пусан (Республіка Корея), Гватемала (Гватемала). У 2010 р. було започатковано ще шість почесних консульських установ: у містах Грац (Австрія), Пловдив (Болгарія), Бидгощ (Польща), Целе (Словенія), Фрітаун (Сьєрра-Леоне), Монтевідео (Уругвай).

У 2011 р. інститут почесних консулів України у світі продовжував розширюватися. Було започатковано діяльність нових почесних консульств у містах Гуаякіль (Еквадор),

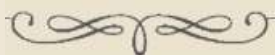
Богота (Колумбія), Бітола (Македонія), Карачі (Пакистан), Крань (Словенія), Петровац (Чорногорія), Кобе (Японія), Вінніпег (Канада). Таким чином, кількість почесних консулів досягла 96 у 62 країнах світу.

Протягом 2012 р. було започатковано діяльність ще дев'яти нових почесних консульств України за кордоном — у містах Баня-Лука (Боснія і Герцеговина), Гюмрі (Вірменія), Конакрі (Гвінея), Падуя та Генуя (Італія), Караганда (Казахстан), Клайпеда (Литва), Познань та Перемишль (Польща). Станом на кінець 2013 р. інститут почесних консулів було розширено до 107 нештатних консульських посадових осіб у 71 країні світу. Зокрема, цього року було започатковано діяльність дванадцяти нових почесних консульств України в містах Лінц (Австрія), Ла-Плата (Аргентина), Гродно (Білорусь), Бургас (Болгарія), Пярну (Естонія), Єрусалим (Ізраїль), Каунас (Литва), Марракеш (Марокко), Панама (Панама), Тусон (США), Ніцца (Франція).

Одним з раких почесних консульств стало консульство в чорногорському місті Будва яке було відкрито 14 березня 2013 р. з метою поліпшення відносин між Україною та Чорногорією, розвитку більш інтенсивного політичного діалогу та співробітництва в окремих сферах. Діяльність консульства в основному присвячена створенню і зміцненню економічних відносин України та Чорногорії. Не випадково на посаду Почесного консула України в цьому місті було обрано відомого чорногорського бізнесмена і науковця Предрага Міловіча.

Предраг Міловіч народився 20 лютого 1971 року в м. Нікшич в багатодітній родині. Початкову та середню школу він закінчив в м. Нікшич, далі навчання продовжив на факультеті економії Белградського університету. На початку 90-х років, Предраг Міловіч став співзасновником чорногорсько-німе-

цької компанії «Cairo-Stern», яка в основному займалась торгівлею. Кілька років по тому, в 1995 р. він створив свою незалежну компанію, що займається інженерією у будівельній галузі.

В 2001 році його компанія розширює свою діяльність в архітектно-будівельній сфері, займаючись плануванням і проектуван-

Предраг МІЛОВІЧ

ням великих інфраструктурних та комерційних будівель, фінансованих респектабельними вітчизняними та закордонними інвеститорами.

Зразкова якість, професійність та компетентність, дотримання термінів та повага до ділових партнерів, атмосфера в якій ділові зв'язки переростають в теплі дружні відносини, - все це сприяло динамічному розвитку компанії Предрага Міловича. З 2004 року компанія почала займатися розвитком та впровадженням інформаційних технологій, а сам Мілович став співвласником програмного забезпечення Кредитного Бюро, досягнувши в цій галузі найвищої оцінки від Світового банку на Бізнес Форумі в 2010 році за інновації та якість.

Творче ставлення до роботи та особливий спосіб спілкування з людьми відкрив Предрагу Міловичу ще одну нову творчу сферу його діяльності - консульську службу. Ставши Почесним консулом України в Чорногорії, значну частину свого часу Предраг Мілович приділяє поліпшенню економічних відносин між Україною і Чорногорією. За його ініціативи в Чорногорії була створена «Українсько-Чорногорська бізнес асоціація».

Її метою є сприяння розвитку співробітництва України та Чорногорії у сфері зовнішньоекономічних відносин, міжнародної економіки та освіти. Саме в цих сферах Почесний консул України Предраг Мілович докладає значних зусиль для розвитку перспективних напрямів співпраці української та чорногорської

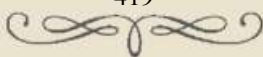
бізнесспільноти та забезпечення і надання консультацій українським та чорногорським підприємствам і їх підтримки.

Приділяючи таку велику увагу поліпшенню економічної співпраці між Україною та Чорногорією Предраг Мілович зазначає: "Враховуючи, що економічні відносини все частіше становлять сутність міжнародних відносин, головною функцією Почесного консульства України в Чорногорії є здійснення співробітництва, особливо економічного співробітництва між двома країнами. Діяльність консульства буде спрямована на зміцненні конкурентоспроможності цих країн на міжнародній арені".⁵¹

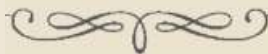
Почесний консул України Предраг Мілович має тісні зв'язки як з місцевою, так і з центральною владою Чорногорії, що відкриває йому широкі можливості для підтримки діяльності українських підприємств та бізнесменів у Чорногорії.

Так зокрема, 8 грудня 2014 року він відвідав муніципалітет міста Тіват. В дру-

⁵¹ Створено Українсько-чорногорську бізнес асоціацію. www.ukrcon.me/indexukr.html

ПРИСУТНІСТЬ КОНСУЛЬСЬКОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ЗА КОРДОНОМ

Патент Предрага Міловіча

Екзекватура Предрага Міловіча

жній розмові з головою Тіватської міської ради паном Іваном Новоселом Міловіч звернув увагу на великі можливості для покращення співпраці України та Чорногорії, особливо коли мова йде про інвестиції українських підприємців на території муніципалітету Тіват, з чим погодився і голова Тіватської міської ради. Темати розмови були також інші види співпраці, особливо в галузі туризму, спорту, культури та освіти. В кінці бесіди співрозмовники, користуючись нагодою, пообіцяли, що й надалі докла-датимуть всіх зусиль для поліпшення традиційно хороших відносин між Україною та Чорногорією.⁵²

Окрім ділової, Предраг Міловіч займається активною громадською діяльністю. Після закінчення спортивної кар'єри він залишився в рідному клубі «Оногошт» з карате як багаторічний президент клубу і головний спонсор. Його активна діяльність в спорті як чиновника і донатора стала хорошою рекомендацією для обрання в керівництво Асоціації Чорногорії з карате і членом правління футбольного клубу «Сутеска» з Нікшича. В 2003 році разом з групою ентузіастів Предраг Міловіч також заснував та фінансував Асоціацію гольфу Чорногорії.

Велику увагу Предраг Міловіч приділяє розвитку культурних зв'язків між Україною та Чорногорією.

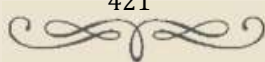
Зокрема, він брав участь у концеп-

туальній та донорській реалізації кількох культурних проектів в Україні, таких як: відкриття нової дзвіниці Св. Василя Острозького храмі Святителя Миколая Чудотворця перед Київським національним політехнічним університетом України; ініціювання міжнародних проектів для молодих лінгвістів у сфері освіти; був спонсором виставки «Україна сьогодні» в Нікшичі з нагоди Дня незалежності України, в якому взяли участь посли та дипломати Азербайджану, Китаю, Греції, Польщі, США, Угорщини, ЮНІЦЕФ.

За значний внесок у розвиток співпраці України та Чорногорії в економічній, науковій та гуманітарній сферах Почесний консул України Предраг Міловіч удостоєний урядових нагород та міжнародних відзнак.

Так окрема, за рекомендацією Київського центру Європейської академії наук, мистецтв та літератури (ЄАНМЛ) він був нагороджений академічною медаллю за заслуги в розбудові наукових і творчих зв'язків між Чорногорією та європейськими країнами. Академік Ніколь Лемер д'Агаджіо, вручаючи Предрагу Міловічу цю почесну відзнаку 18 грудня 2016 р. у Паризькому центрі Польської академії наук, наголосила на потребі глибшої співпраці між Європейською академією та дивовижно багатою в науковому та культурному плані Чорногорією, а також просила передати Диплом дійсного члена ЄАНМЛ видатному письменникові та літературознавцеві, Президен-

⁵²Почесний консул України в Чорногорії здійснив офіційний визит до Муніципалітету міста Тіват. www.ukrcon.me/indexukr.html.

ту Дуклянської академії наук і мистецтв пану Почесному консулу України в Чорногорії Предрагу Міловічу Сретену Перовичу.⁵³

В серпні 2013 року В Посольстві України в Чорногорії була вручена нагорода за внесок у поліпшення відносин між Україною та Чорногорією. Цю важливу нагороду вручила Її Високоповажність Оксана Слюсаренко, посол України в Чорногорії в присутності міністра закордонних справ Чорногорії Ігора Лукшича, дипломатичного корпусу та багатьох видатних громадських діячів.

З нагоди 25-ї річниці з Дня незалежності України Президент України Петро Порошенко нагородив Предрага Міловіча медаллю «За заслуги» III-го ступеня. Цієї нагороди він був удостоєний за особистий внесок у зміцнення міжнародного авторитету України. Медаль вручив Міністр закордонних справ України Павло Клімкін в актовій залі Міністерства закордонних справ України.

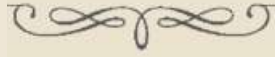
Виступаючи зі словами подяки за високу нагороду Предраг Міловіч зазначив: «Для мене велика честь отримати цей орден і з гордістю його носити. Носити так, як мої предки Чорногорці. Я сподіваюся, що я вас не зганьблю і обіцяю цінувати надану мені довіру. У 2014 р. було започатковано діяльність семи нових почесних консульств України: в містах Нікшич (Чорногорія), Блата Ль-Байда (Мальта), Малінська (Хорватія), Пафос (Кіпр), Фрібург (Швейцарія),

Новий Орлеан (США), Браззавіль (Конго). Станом на кінець 2014 р. інститут почесних консулів налічував 105 нештатних консулів у 67 країнах світу. На кінець 2015 р. у 67 країнах світу функціонували вже 110 нештатних консульських установ України, очолюваних почесними консулами. Серед них — кілька нових почесних консулів нашої держави: в містах Аш-дод (Ізраїль), Сіетл (США), Сеул (Південна Корея), Бидгощ і Тарнув (Польща), Паттайя (Таїланд).

Станом на 2017 р. у 69 країнах світу діяло 106 нештатних консульських установ, очолюваних почесними консулами України, які ефективно виконували повноваження і доручення консульського характеру. Зокрема, це почесні консульства України у країнах: Австралія (м. Мельбурн), Австрія (у містах Грац, Клагенфурт-ам-Вертерзе та Лінц), Андорра (м. Ордіно), Аргентина (м. Пасадас), Бангладеш (м. Дакка), Бельгія (м. Антверпен), Білорусь (м. Гродно), Болгарія (у містах Бургас, Пловдив та Русе), Болівія (м. Ла-Пас), Боснія і Герцеговина (м. Баня-Лука), Бразилія (в містах Паранагуа та Сан-Паулу), В'єтнам (м. Хошимін), Вірменія (м. Гюмрі), Гватемала (м. Гватемала), Гвінея (м. Конакрі), Греція (в містах Патри, Пірей та Рефімно), Данія (м. Орхус), Домінікана (м. Санто-Домінго), Еквадор (у містах Гуаякіль і Кіто), Естонія (м. Пярну), Ізраїль (у містах Єрусалим та Хайфа), Індія (м. Мумбай), Ісландія (м. Рейк'явік), Іспанія (м. Валенсія), Італія (у містах Барі, Генуя та Падуа), Казахстан (у містах Караганда і Костанай), Канада (м. Варкувер), Кіпр

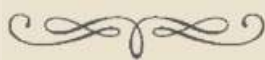
⁵³Чорногорія в Європейській академії наук, мистецтв і літератури. www.ukrcon.me/indexukr.html

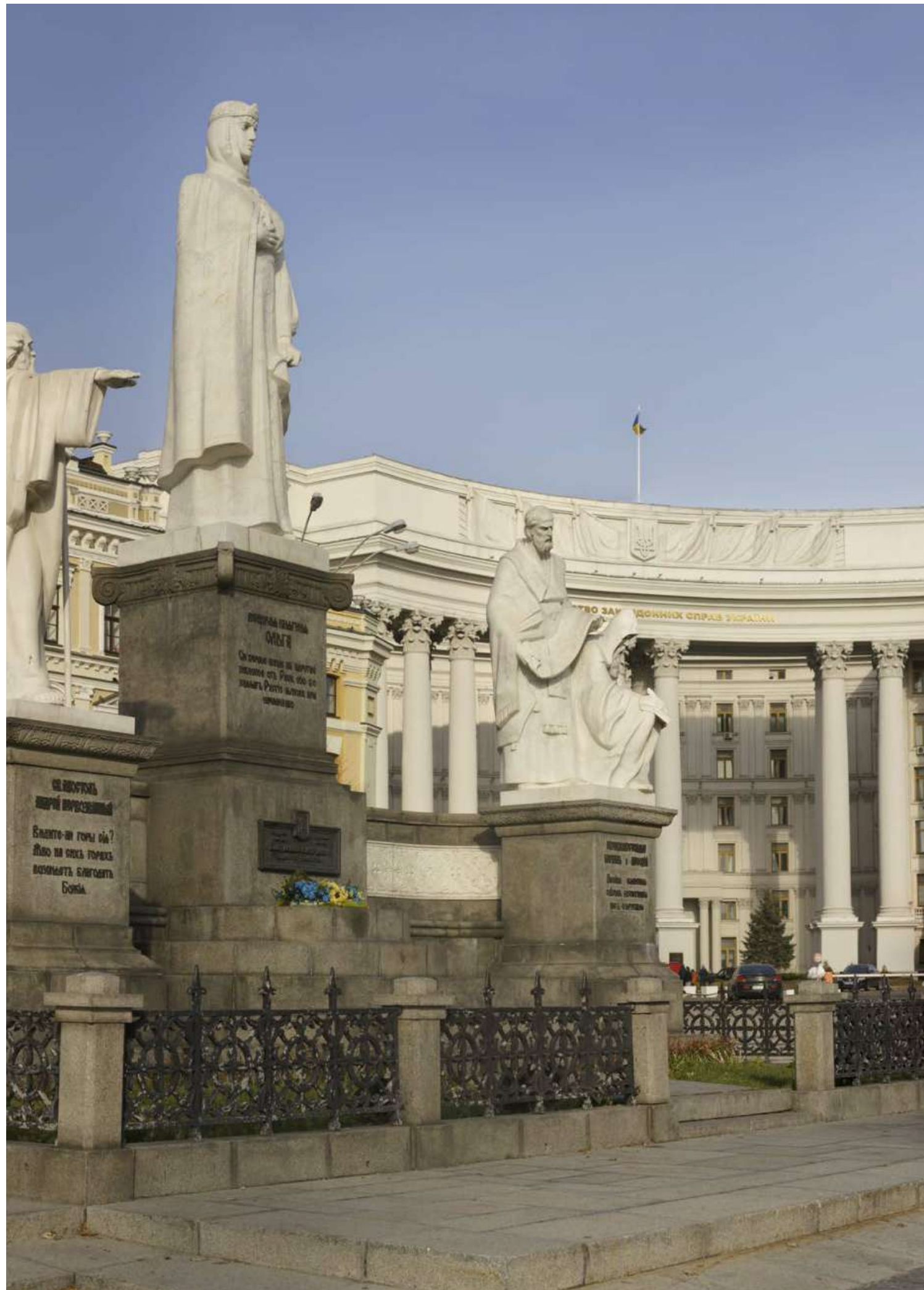

(у містах Пафос та Лімасол), Колумбія (м. Бого- та), Конго (м. Браззавіль), Республіка Корея (м. Сеул), Кот-Д'Івуар (м. Абіджан), Литва (у містах Каунас і Клайпеда), Ліхтенштейн (м. Шелленберг), Люксембург (м. Люксем-бург), Маврикій (м. Порт-Луї), Мавританія (м. Нуакшот), Малайзія (м. Куала-Лумпур), Малі (м. Бамако), Мальта (м. Блата Ль-Байда), Марокко (у містах Касабланка, Марракеш і Танжер), Мексика (м. Тіхуана), Монголія (м. Улан-Батор), Непал (м. Катманду), Ні-меччина (у містах Лейпциг та Майнц), Оман (м. Маскат), Пакистан (м. Карачі), Панама (м. Панама), Парагвай (м. Фрам), Польща (у містах Бидгощ, Тарнув, Вроцлав, Зелена Гура, Перемишль, Познань, Жешув, Хелм та Щецин), Португалія (м. Лісабон), Руанда (м. Кігалі), Саудівська Аравія (м. Джидда), Сирія (м. Алеппо), Словаччина (м. Вранов-над-Топльоу), Словенія (у містах Крань та Целе), Судан (м. Хартум), США (у містах Новий Орлеан, Сіетл, Бірмінгем, Тусон, Детройт, Клівленд, Солт-Лейк-Сіті, Х'юстон), Сьєрра-Леоне (м. Фрітаун), Таїланд (у провінції Чонбурі та м. Бангкок), Туніс (м. Сус), Туреччина (у містах Даламан, Ізмір та Чанаккале), Угорщина (м. Сегед), Уругвай (м. Монтевідео), Філіппіни (м. Маніла), Хорватія (у містах Малінська і Задар), Чад (м. Нджамена), Чилі (м. Сантьяго), Чорногорія (канцелярії в м. Будва та у м. Нікшич), Швейцарія (у містах Женева, Фрібург та Цуг), Шрі-Ланка (м. Коломбо).

Створення інституту почесних консулів — це надбання Української держави та української дипломатії на шляху повернення до загальноновизнаних, законодавчо унормованих та дієвих у сучасному світі форм міждержавних стосунків.

РОЗДІЛ III

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КОНСУЛЬСЬКОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

§ 1. ФУНКЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ
КОНСУЛЬСЬКОЇ СЛУЖБИ
В ЦЕНТРАЛЬНОМУ АПАРАТІ
МІНІСТЕРСТВА
ЗАКОРДОННИХ СПРАВ
УКРАЇНИ

Консульська служба України — спеціальний вид дипломатичної служби, основною метою якої є забезпечення прав та інтересів громадян і юридичних осіб України за кордоном. Центром координації роботи зовнішньополітичного відомства в консульській сфері на сьогодні є Департамент консульської служби Міністерства закордонних справ України.

Консульський підрозділ у структурі МЗС України в різні часи мав різні назви: Консульське управління, Управління консульсько-правового забезпечення, Департамент консульської служби, але фахова суть консульської служби залишалася незмінною: вона покликана забезпечувати захист прав та інтересів юридичних і фізичних осіб своєї держави. Для належного виконання своїх функцій працівники консульських установ отримують відповідний правовий статус, зокрема наділяються привілеями та імунітетами, відповідно до Віденської конвенції про консульські зносини 1963 р., міжурядових двосторонніх консульських конвенцій, котрі укладаються між акредитуєчими державами та державами перебування, а також законодавства держави перебування. Україна є стороною Віденської конвенції та двосторонніх консульських конвенцій, укладених з державами, з якими встановлені дипломатичні відносини. Положення таких конвенцій, відповідно, є частиною законодавства України.

У своїй діяльності Департамент консульської служби (ДКС) керується Конституцією України, законами України, актами Президента України і Кабінету Міністрів України, Консульським статутом України, Положенням про Міністерство закордонних справ України, Положенням про Департамент консульської служби, нормативно-правовими актами МЗС та іншими нормативними актами. На сьогодні ДКС є найбільшим

департаментом Міністерства, наділеним найвищим ступенем повноважень. Він, будучи напіваавтономною одиницею, виступає як процесуальний орган найвищої інстанції з певного кола питань. Його функції та завдання визначені Положенням про Департамент консульської служби Міністерства закордонних справ України. У своїй діяльності Департамент функціонально та організаційно підпорядковується державному секретареві, згідно з розподілом обов'язків.

Відповідно до Положення про Департамент консульської служби, яке затверджується наказом МЗС України, його основними завданнями є:

1) участь у реалізації національних інтересів України в консульській сфері та пріоритетів зовнішньої політики України щодо інтеграції до Європейського Союзу;

2) участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері консульських зносин України з іноземними державами;

3) забезпечення захисту прав і законних інтересів громадян України, які перебувають за її межами, а також законних інтересів юридичних осіб України в іноземних державах;

4) забезпечення консульської діяльності на території України та за кордоном відповідно до законодавства України, міжнародних договорів України та міжнародних звичаїв;

5) забезпечення розвитку консульської служби України.

Департамент консульської служби, відповідно до покладених на нього завдань і в межах своєї компетенції, здійснює функції в таких сферах: захист прав громадян України, розвиток консульських відносин та організації консульської роботи, консульсько-правова сфера, міграційно-візова політика, паспортна робота, питання громадянства, міжнародного усиновлення, нотаріату, державної реєстрації актів цивільного стану, легалізації та витребу-

вання документів, взаємодії з правоохоронними органами, питання морських і повітряних суден України, в галузі санітарної, фіто-санітарної та ветеринарної охорони тощо.

Відповідно до Положення про Департамент консульської служби та покладених на нього завдань, він має право:

1) проводити в установленому порядку міжнародні переговори та консультації з консульських питань;

2) здійснювати дипломатичне листування з консульських питань з дипломатичними установами іноземних держав;

3) отримувати від структурних підрозділів МЗС відомості, необхідні для виконання покладених на Департамент завдань;

4) брати участь і скликати наради, конференції з питань, що належать до компетенції Департаменту;

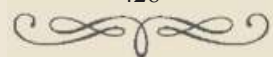
5) здійснювати службове листування з органами виконавчої влади, місцевого самоврядування, установами, підприємствами та організаціями з питань, що належать до його компетенції;

6) вести листування із закордонними дипломатичними установами України з консульських питань;

7) здійснювати в установленому порядку контроль за станом виконання консульських функцій закордонними дипломатичними установами України та представництвами МЗС України на території України, брати участь у здійсненні планових і позапланових комплексних перевірок закордонних дипломатичних установ України;

8) вносити на розгляд керівництва МЗС пропозиції щодо вдосконалення порядку виконання консульських функцій, підвищення ефективності діяльності консульських установ України.

Департамент очолює директор, який призначається на посаду Державним секретарем

у встановленому порядку. Директор ДКС має трьох заступників, у тому числі одного заступника, який не очолює управління. Положення про Департамент консульської служби затверджується міністром закордонних справ України. Штатний розпис Департаменту затверджується Державним секретарем за поданням директора або особи, яка виконує його обов'язки.

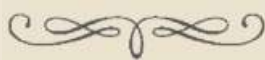
За всю історію становлення й розвитку консульської служби України нині Департамент консульської служби має найбільш розгалужену структуру. До його складу входять три управління й тринадцять відділів. До складу **Управління консульського обслуговування** входять: відділ консульсько-правових питань; візовий відділ; відділ паспортної роботи; відділ апостилю, легалізації та витребування; оперативний відділ в аеропорту «Бориспіль». До складу **Управління консульського забезпечення** входять: відділ захисту прав громадян та юридичних осіб України за кордоном; центр оперативного реагування; відділ міжнародного усиновлення; відділ громадянства. До складу **Управління консульської діяльності** входять: відділ ведення та адміністрування Державного реєстру виборців; відділ аналізу і планування; відділ роботи з інформаційними ресурсами.

Управління консульського обслуговування очолює начальник управління. Управління консульської діяльності очолює заступник директора — начальник управління. Управління консульського забезпечення очолює заступник директора — начальник управління. Начальник управління може мати заступника — начальника відділу. Відділ очолює начальник, який може мати одного заступника в разі, якщо чисельність працівників у відділі не менша п'яти осіб.

Управління і відділи діють на підставі положень про них, які затверджуються директором Департаменту консульської служби.

Директор ДКС у межах своєї компетенції:

- 1) керує діяльністю ДКС та несе персональну відповідальність перед керівництвом Міністерства закордонних справ України за виконання покладених на Департамент завдань та функцій;
- 2) організовує виконання працівниками ДКС завдань, передбачених їхніми посадовими інструкціями, доручень керівництва Міністерства;
- 3) підписує посадові інструкції працівників ДКС, забезпечує підтримку належних умов для ефективної та якісної роботи співробітників;
- 4) вносить пропозиції керівництву Міністерства щодо вдосконалення структури і штатного розпису ДКС, призначення та переведення співробітників, їхнього заохочення, преміювання, підвищення по посаді, присвоєння дипломатичних рангів, проведення атестації та накладення дисциплінарних стягнень, а також розробки планів Міністерства щодо ротації працівників консульської служби;
- 5) вживає заходів щодо дотримання працівниками ДКС трудової дисципліни, правил внутрішнього трудового розпорядку, забезпечує контроль за дотриманням правил збереження державної таємниці;
- 6) бере участь у засіданнях і нарадах, які скликаються керівництвом Міністерства;
- 7) доповідає керівництву Міністерства з питань, що належать до компетенції ДКС;
- 8) візує проекти документів, які розробляються ДКС або надходять на опрацювання Департаменту;
- 9) за дорученням керівництва представляє Міністерство у зносинах з представниками дипломатичних і консульських установ іноземних держав, постійними представниками міжнародних організацій в Україні;
- 10) представляє Міністерство у зносинах з міністерствами, відомствами та організаціями України;
- 11) вживає заходів стосовно покращення умов праці та матеріально-побутових умов його співробітників, подає керівництву Міністерства відповідні пропозиції.

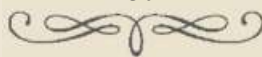
Кожен з відділів має свої специфічні завдання та функції. Так, *відділ ведення та адміністрування Державного реєстру виборців* Управління консульської діяльності здійснює функції органу ведення Державного реєстру виборців та регіонального органу адміністрування Державного реєстру виборців стосовно виборців, які проживають або перебувають за межами України. До основних завдань цього відділу належать: ведення Державного реєстру виборців, до якого заносяться відомості про громадян України, які мають право голосу і проживають або перебувають за межами України; складання та уточнення списків виборців для проведення виборів і референдумів; організаційна підтримка, забезпечення взаємодії місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, закладів, установ та організацій з питань ведення Державного реєстру виборців та здійснення контролю за виконанням рішень розпорядника Реєстру.

Відділ аналізу і планування Управління консульської діяльності в межах своїх повноважень та відповідно до наказів і розпоряджень Міністерства закордонних справ України і Департаменту консульської служби виконує завдання, спрямовані на організацію та координацію роботи ДКС, закордонних дипломатичних установ, почесних консульств України за кордоном у консульській сфері та надає сприяння в організації роботи консульських установ іноземних держав в Україні. Основними завданнями цього відділу є: вирішення загальних питань організації консульської роботи ДКС, закордонних дипломатичних установ і почесних консульств України, координація їхніх зусиль із захисту законних інтересів фізичних і юридичних осіб України; участь у розробці концепції, тактики та стратегії розбудови консульської служби України; визначення пріоритетних напрямів співпраці

у консульській сфері з іноземними державами; координація консульської роботи закордонних дипломатичних установ з метою спрямування їхньої діяльності на вирішення пріоритетних завдань консульської служби України та надання їм необхідної допомоги; узагальнення інформації, яка надходить від закордонних дипломатичних установ щодо законодавства та консульської практики країн акредитації та зон відповідальності, внесення на розгляд керівництва ДКС і МЗС пропозицій щодо вдосконалення шляхів і методів захисту прав і законних інтересів громадян України за кордоном; забезпечення в межах своєї компетенції контролю за виконанням закордонними дипломатичними установами покладених на них завдань.

Відповідно до покладених на відділ аналізу, планування і тарифної політики завдань, він опрацьовує питання щодо утворення, реорганізації та ліквідації штатних консульських установ України в іноземних державах та погодження кандидатур їхніх керівників; опрацьовує питання погодження у МЗС проектів тарифів консульського збору, які застосовуватимуться на території України та в закордонних дипломатичних установах за вчинення консульських дій; організує і проводить роботу з опрацювання річних звітів закордонних дипломатичних установ щодо діяльності на консульському напрямі, а також підготовку проектів відповідних відгуків Департаменту консульської служби.

Відділ роботи з інформаційними ресурсами Управління консульської діяльності здійснює адміністрування та підтримання роботи інформаційних систем Міністерства закордонних справ України, які перебувають у використанні Департаменту консульської служби. Основними завданнями та функціями цього відділу є: здійснення адміністрування роботи Відомчої інформаційної системи МЗС

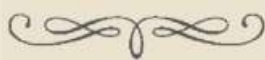

України Інформаційно-телекомунікаційної системи оформлення і видачі іноземцям та особам без громадянства віз для в'їзду в Україну і транзитного проїзду через її територію (ІТС «Віза»); упровадження з відповідальними підрозділами МЗС заходів безпеки інформації, яка обробляється в інформаційних системах, здійснення контролю за виконанням вимог наказів, інструкцій та інших розпорядчих документів з питань забезпечення захисту службової та конфіденційної інформації, забезпечення підготовки до відправлення закордонним дипломатичним установам України візових етикеток, технічних засобів для оформлення паспортів громадянина України для виїзду за кордон, посвідчень особи на повернення в Україну; організація ремонту та сервісного обслуговування комп'ютерної та оргтехніки, засобів зв'язку та інших технічних засобів у структурних підрозділах ДКС (у співпраці з відповідальними департаментами МЗС України); здійснення реєстрації вхідної та вихідної кореспонденції, відправлення документів на адресу закордонних дипломатичних установ України, органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій та громадян;

Управління консульської діяльності здійснює підготовку та проведення методологічних заходів, спрямованих на вдосконалення організації роботи МЗС із виконання завдань щодо захисту прав і законних інтересів громадян України за кордоном. У взаємодії з іншими структурними підрозділами ДКС, а також Центром підвищення кваліфікації Дипломатичної академії України відділ консульської методології і стажування займається вдосконаленням нормативно-правової бази в консульській сфері, доведенням її до відома працівників, які працюють на консульському напрямі в центральному апараті, представництвах МЗС на території України,

а також закордонних дипломатичних установах.

Відділ консульсько-правових питань Управління консульського обслуговування виконує завдання, спрямовані на організацію та координацію консульсько-правової роботи закордонних дипломатичних установ України. До таких завдань належать нормативно-правове забезпечення роботи закордонних дипломатичних установ України, координація їхніх зусиль із захисту законних інтересів фізичних і юридичних осіб України. Згідно з положенням про відділ консульсько-правових питань, він систематизує та бере участь у розробці та опрацюванні нормативно-правових та інструктивних актів з питань, що належать до його компетенції; здійснює моніторинг виконання міжнародних договорів України у сфері консульських зносин, готує, у випадку необхідності, пропозиції щодо їх зміни, доповнення та денонсації, а також вживає заходів з метою приєднання України до міжнародно-правових механізмів, що мають на меті захист прав громадян України та юридичних осіб України; здійснює експертну оцінку проектів міжнародних договорів, підготовлених іншими підрозділами МЗС, міністерствами і відомствами України, проводить експертизу внутрішньодержавних законодавчих та підзаконних актів у межах компетенції Департаменту консульської служби; бере участь у переговорах з питань реадмісії, порятку (у тому числі спрощеного) перетинання державного кордону; опрацьовує проекти законодавчих актів та ініціює укладення міжнародних договорів України з консульських питань; здійснює моніторинг і вживає заходів з метою дотримання привілеїв та імунітетів закордонних дипломатичних установ України в іноземних державах та їхніх працівників, а також закордонних дипломатичних установ іноземних держав в Україні та їхніх

працівників; опрацьовує звернення громадян та юридичних осіб України з питань, які належать до компетенції відділу консульсько-правових питань та виконує інші функції в межах своєї компетенції.

Візовий відділ Управління консульської діяльності виконує завдання, спрямовані на організацію та координацію роботи закордонних дипломатичних установ України з питань оформлення віз для в'їзду в Україну іноземцям та особам без громадянства.

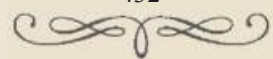
Відділ паспортної роботи Управління консульської діяльності бере участь у реалізації завдань з формування паспортної політики України з метою захисту прав та інтересів її громадян за кордоном, координує діяльність консульських підрозділів у складі дипломатичних представництв та консульських установ України за кордоном з питань паспортної роботи. Основними завданнями відділу є: реалізація законодавства України з питань паспортизації, забезпечення в межах компетенції своєчасного й чіткого виконання рішень вищих органів виконавчої влади України щодо реалізації паспортної політики України з метою захисту прав та інтересів її громадян; участь у підготовці проектів законів та підзаконних нормативно-правових актів з питань паспортизації; забезпечення відповідно до існуючого нормативного порядку оформлення паспортних документів (дипломатичних паспортів, службових паспортів, паспортів громадянина України для виїзду за кордон, внесення до них відповідних змін та службових відміток) співробітникам органів державної влади та місцевого самоврядування, інших юридичних осіб та громадян України; участь у підготовці проектів зразків документів для виїзду за кордон та документів для повернення в Україну (посвідчення особи на повернення в Україну) для громадян України, узгодження питань їх використання з орга-

нами державної влади; забезпечення оформлення біометричних паспортів громадянина України для виїзду за кордон.

Відділ апостилю, легалізації та витребування Управління консульської діяльності забезпечує організацію роботи із застосування законодавства в питаннях засвідчення офіційних документів (консульська легалізація, проставлення апостилю), витребування документів соціально-правового характеру, питаннях нотаріату та державної реєстрації актів цивільного стану громадян.

До основних завдань відділу апостилю, легалізації та витребування належать: забезпечення належного оформлення українських офіційних документів, що виходять у міжнародний обіг, та іноземних офіційних документів, що надходять в Україну, відповідно до чинного законодавства та міжнародних договорів України в межах визначеної компетенції; забезпечення витребування документів соціально-правового характеру з України та з-за кордону; виконання запитів громадян, офіційних установ та організацій з дотриманням положень законодавства України; вивчення міжнародного досвіду та вжиття заходів з метою приєднання України до міжнародно-правових механізмів у галузі приватного права.

З питань засвідчення документів відділ відповідно до покладених завдань у межах своєї компетенції здійснює прийом громадян і документів для їх засвідчення; забезпечує оформлення документів (проставлення печаток і штампів, реєстрацію документів, підписання документів та їх видачу); веде листування з установами України стосовно отримання зразків підписів посадових осіб та зразків відтисків печаток для забезпечення процесу проставлення апостилю для офіційних документів; веде листування з іноземними представництвами та установами України

з питань надсилання та отримання зразків підписів уповноважених осіб і зразків відтисків печаток для забезпечення процесу засвідчення документів у порядку консульської легалізації; опрацьовує запити компетентних органів України та іноземних установ щодо засвідчення документів; надсилає запити до закордонних установ України щодо засвідчення документів, виданих компетентними органами країни перебування, у зв'язку зі зверненнями громадян.

З питань витребування офіційних документів з України та з-за кордону відділ апостилю, легалізації та витребування виконує такі функції: здійснює прийом громадян з питань витребування документів з-за кордону та опрацьовує запити фізичних та юридичних осіб щодо витребування документів соціально-правового характеру з-за кордону; опрацьовує запити закордонних установ України щодо витребування документів та відомостей з України та забезпечує пересилку до закордонних установ України відповідей компетентних органів України на безпосередні звернення громадян, які проживають за кордоном.

З питань державної реєстрації актів цивільного стану громадян відділ апостилю, легалізації та витребування виконує такі функції: опрацьовує запити фізичних та юридичних осіб з питань державної реєстрації актів цивільного стану в Україні та за кордоном; забезпечує розгляд закордонними дипломатичними установами України персональних справ громадян стосовно державної реєстрації розірвання шлюбу, зміни імені, внесення змін до актових записів.

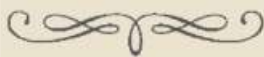
Відділ апостилю, легалізації та витребування в межах компетенції з питань нотаріату опрацьовує запити фізичних та юридичних осіб щодо порядку вчинення нотаріальних дій у закордонних дипломатичних установах України та забезпечує передачу до Київської

обласної філії Державного підприємства «Інформаційний центр» заяв про внесення до Спадкового реєстру заповітів, посвідчених у закордонних дипломатичних установах України.

Оперативний відділ в аеропорту «Бориспіль» Управління консульської діяльності виконує завдання, спрямовані на організацію та координацію роботи з питань оформлення віз для в'їзду в Україну іноземцям та особам без громадянства. Відділ у межах компетенції забезпечує контроль і надає сприяння при перетині державного кордону офіційним делегаціям та окремим посадовим особам, вживає заходів для безперешкодного проходження прикордонного та митного контролю громадянам України, які постраждали внаслідок надзвичайних ситуацій за кордоном. Працівники відділу надають допомогу в аеропорту «Бориспіль» родичам і близьким постраждалих та загиблих громадян України при перевезенні їх в Україну.

Відділ захисту прав громадян та юридичних осіб України за кордоном Управління консульського забезпечення виконує завдання, спрямовані на захист прав та інтересів громадян і юридичних осіб України за кордоном у межах, що допускаються міжнародним правом і законодавством іноземних держав. Відділ відповідає за своєчасне, чітке та безперебійне виконання функцій, що стосуються захисту прав та інтересів громадян і юридичних осіб України за кордоном. Виконуючи ці функції, відділ здійснює заходи з відновлення порушених на території іноземних держав прав громадян і юридичних осіб України в рамках законодавства іноземних держав, розглядає їхні звернення й надає консультативну допомогу в питаннях реалізації їхніх прав на території іноземних держав.

Центр оперативного реагування Управління консульського забезпечення виконує

завдання, спрямовані на захист громадян України, які перебувають за її межами, шляхом оперативного реагування на кризові та надзвичайні ситуації, що створюють реальні й потенційні загрози безпеці, життю та здоров'ю громадян України за кордоном, надання допомоги у випадках потрапляння у скрутне становище, спричинене грубими порушеннями їхніх прав на території іноземних держав.

До таких **кризових ситуацій** належать: надзвичайні ситуації техногенного, природного, суспільно-політичного та воєнного характеру; ускладнення епідеміологічної, фітосанітарної та епізоотичної ситуації в іноземних державах; заподіяння фізичної шкоди або загибель громадян України внаслідок надзвичайних ситуацій (стихійних лих, дорожньо-транспортних пригод, морських аварій, терористичних актів тощо), випадки природної смерті та важких захворювань, які вимагають перевезення таких хворих для подальшого лікування в Україні; вчинення триваючих у часі злочинів проти життя, здоров'я та свободи громадян України за кордоном (захоплення в заручники, незаконні затримання, піратські напади, торгівля людьми тощо); необхідність надання допомоги громадянам України, які під час перебування за кордоном опинились у скрутному становищі та залишилися без засобів до існування внаслідок протиправних дій третіх осіб (недобросовісне виконання своїх зобов'язань роботодавцями, судновласниками, страховими компаніями, туроператорами, авіакомпаніями тощо); настання непередбачуваних обставин соціально-економічного характеру (банкрутство авіаперевізників, туроператорів, страхових компаній, роботодавців тощо), які призвели до потрапляння громадян України у скрутне становище за кордоном.

Із цією метою Центр оперативного реагування забезпечує реалізацію таких заходів:

— цілодобовий моніторинг та відстеження інформації про події надзвичайного характеру у світі шляхом використання можливостей системи моніторингу інформаційного простору, автоматизованого контактного центру та відомостей, отриманих у процесі підтримання оперативного зв'язку з відповідними службами та оперативними центрами причетних органів державної влади України, іноземних країн та міжнародних організацій;

— пошук, збирання та обробка інформації стосовно громадян України, які потрапили в надзвичайні обставини, перебуваючи за кордоном, перевірка фактів смерті, нещасних випадків, зникнення безвісти громадян України;

— оцінка ризиків і забезпечення оперативного реагування на інформацію щодо потрапляння громадян України в надзвичайні ситуації та обставини за кордоном;

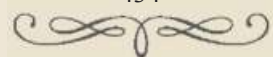
— підготовка на основі зазначеної інформації оперативних зведень для керівництва Департаменту консульської служби та Міністерства закордонних справ України;

— ініціювання на підставі повідомлень закордонних установ МЗС України чи інформації з інших джерел рекомендацій та застережень громадянам України щодо необхідності утримання від поїздок до певних іноземних держав чи їх регіонів, відповідних правил поведінки;

— надання консультативної допомоги громадянам України в режимі реального часу щодо дій у випадках надзвичайних ситуацій («гарячої лінії»);

— інформування причетних центральних органів виконавчої влади згідно з компетенцією;

— вироблення та в разі потреби узгодження з відповідними інстанціями пропозицій щодо шляхів та засобів надання необхідної допомоги громадянам України;

— забезпечення реалізації визначених заходів у взаємодії з причетними закордонними дипломатичними установами та центральними органами виконавчої влади, їх координація в межах компетенції (*кризове управління*);

— сприяння закордонним дипломатичним установам у питаннях підтвердження особи, громадянства, видачі компетентними органами України паспорта громадянина України для виїзду за кордон, видачі посвідчення особи на повернення в Україну у зв'язку із ситуаціями оперативного характеру;

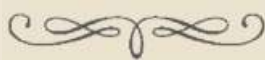
— забезпечення вирішення у взаємодії з причетними закордонними дипломатичними установами та центральними органами виконавчої влади України питань за наслідками смерті громадян України за кордоном, їхньої репатріації, перевезення тяжкохворих громадян для подальшого лікування в медичних закладах України, розшуку й інформування рідних та близьких тяжкохворих або померлих/загиблих громадян України.

Крім того, Центр оперативного реагування забезпечує отримання дипломатичними каналами дозволів на перельоти державних літаків (спеціальних та літерних рейсів) у повітряному просторі іноземних держав, а також перельотів відповідних повітряних суден іноземних держав у повітряному просторі України; ввезення, носіння та вивезення зброї співробітниками охорони вищих посадових осіб України та іноземних держав; перебування в територіальних водах та заходження в порти українських та іноземних військових суден.

Відділ міжнародного усиновлення. Управління консульського забезпечення виконує завдання, спрямовані на забезпечення в повному обсязі захисту прав та інтересів неповнолітніх громадян України, які проживають за кордоном. Зокрема, це координація, контроль та аналіз роботи закордонних дипломатичних установ України у веденні обліку та здійснен-

ні нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей до досягнення ними вісімнадцяти років; координація та контроль роботи закордонних дипломатичних установ у справах стосовно дітей, позбавлених батьківського піклування, у тому числі щодо повернення таких дітей в Україну; координація та контроль роботи закордонних дипломатичних установ щодо здійснення консульського супроводу та нагляду за виконанням судових справ, пов'язаних з вирішенням питання про участь батьків у вихованні дитини та спілкуванні з нею, а також стягненням з іноземців та громадян України, які проживають за кордоном, аліментів на утримання дитини, яка проживає в Україні.

Відділ відповідно до покладених завдань та для забезпечення їх реалізації в межах своєї компетенції здійснює такі функції: готує доручення щодо взяття усиновлених дітей на консульський облік та здійснення нагляду за дотриманням їхніх прав і координує, контролює та аналізує діяльність закордонних дипломатичних установ у цьому напрямі; співпрацює з Міністерством соціальної політики України, іншими органами виконавчої влади України з питань ведення обліку, здійснення нагляду закордонних дипломатичних установ за дотриманням прав усиновлених дітей, усиновлення дітей — громадян України, які проживають за кордоном; координує та контролює роботу закордонних дипломатичних установ у справах стосовно дітей, позбавлених батьківського піклування, у тому числі щодо повернення таких дітей в Україну; розробляє проекти нормативно-правових актів у сфері провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей — громадян України; співпрацює з іноземними дипломатичними установами, акредитованими в Україні, з питань захисту прав та інтересів неповнолітніх громадян України.

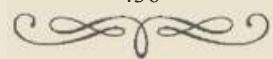

Відділ громадянства Управління консульського забезпечення утворений для виконання завдань, пов'язаних з питаннями громадянства, основними з яких є: узагальнення інформації та участь у розробці й реалізації завдань державної політики у питаннях громадянства; опрацювання та систематизація нормативно-правових, інструктивних актів та проектів міжнародних договорів з питань громадянства; здійснення загального нагляду, моніторингу та контролю за виконанням міжнародних договорів України в питаннях громадянства; захист прав і законних інтересів громадян України, які перебувають за її межами, в питаннях громадянства.

Відділ громадянства в межах своєї компетенції, здійснює такі функції: надає консультативну допомогу фізичним та юридичним особам України в питаннях громадянства; організовує та забезпечує роботу зі зверненнями громадян відповідно до вимог законодавства України; здійснює контроль за діяльністю закордонних консульських установ України в частині виконання ними консульських функцій з питань громадянства; бере участь у розробці та опрацюванні матеріалів позиційного характеру, заяв, виступів, інструкції, технічних завдань; бере участь у проведенні пере-

говорів з іноземними державами з питань громадянства; опрацьовує справи, які надійшли до відділу із закордонних дипломатичних установ України, про вихід, втрату, поновлення у громадянстві України, залишення за кордоном на постійне проживання, імміграцію в Україну, здійснює перевірку належності або неналежності до громадянства України.

Відділ громадянства також опрацьовує матеріали справ на виконання Угоди між Україною та Республікою Білорусь про спрощений порядок зміни громадянства громадянами України, які постійно проживають у Республіці Білорусь, і громадянами Республіки Білорусь, які постійно проживають в Україні, Угоди між Україною та Республікою Киргизстан про спрощений порядок зміни громадянства громадянами України, які постійно проживають у Республіці Киргизстан, і громадянами Республіки Киргизстан, які постійно проживають в Україні, та Угоди між Україною та Республікою Таджикистан про спрощений порядок зміни громадянства громадянами України, які постійно проживають у Республіці Таджикистан, і громадянами Республіки Таджикистан, які постійно проживають в Україні.

§ 2. ПОГЛЯД У МАЙБУТНЄ

«М айбутнє — у сьогодні, але майбутнє — і в минулому».

Ця філософема великого француза Анатолія Франса вдало відображає процес модернізації консульської служби України — поєднання здобутків минулого і сучасного задля сформування нового за якістю консульського організму Міністерства закордонних справ України.

2016–2017 роки стали базовими у виробленні засад формування консульської служби України, яка б у виконанні своїх завдань відповідала вимогам часу і потребі громадян.

У жовтні 2016 року консульську службу вдруге очолив **Посол Сергій Погорельцев**. Сучасне бачення модернізації консульської служби помножене на тривалий досвід роботи в консульській сфері та ініціативність склали основу порядку денного очолюваного С. Погорельцевим Департаменту.

С. Погорельцев сформулював ключові завдання консульської служби: забезпечити ефективне виконання комплексу заходів України з метою одержання рішення Європейського Союзу про скасування візових поїздок для громадян України та лібералізації візових умов поїздок до країн, які не входять до ЄС, удосконалити механізм захисту прав громадян України за кордоном, модернізувати порядок надання консульських послуг, запровадити ефективний механізм комунікації з громадськістю та медіа з консульських питань.

З основних завдань консульської служби сформульована її стратегічна тріада — захищати права українців за кордоном, бути поруч з українцем, якщо він потрапив у надзвичайну ситуацію, сприяти співвітчизникам в одержанні якісних консульських послуг.

На 2016-й та 2017-й роки припала фінальна стадія переговорного процесу між Україною та Європейським Союзом, а також

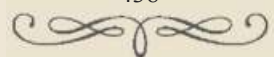
Урочисте підписання у Страсбурзі рішення ЄС про скасування віз для українців.

підготовчих заходів із запровадження безвізових поїздок українців до ЄС. Системні дії Департаменту консульської служби у взаємодії з Департаментом Європейського Союзу з виконання «безвізових» завдань як передумови скасування для українців візових поїздок до ЄС стали магістральним щоденням консульської служби.

Титанічні зусилля Президента України Петра Порошенка, Міністра закордонних справ України Павла Клімкіна та його команди однодумців, а також системна робота міністерств і відомств увінчалися успіхом — 17 травня 2017 року у Страсбурзі урочисто підписано законодавчий акт про скасування віз для українців. Документ підписали голова Європейського парламенту Антоніо Таяні та

представник від Мальти (Міністр внутрішніх справ Кармело Абела), яка головує в Раді ЄС в першій половині 2017 року.

Безвізові поїздки українців до Європейського Союзу стали реальністю 11 червня 2017 року. Безперешкодний перетин кордону при наявності біометричного паспорта став приємною несподіванкою — перші, ошасливлені безвізом громадяни України, не йняли віри, що безвіз — це насправді. А він, безвіз, — реальність, якою скористалися за півроку сотні тисяч українців. Громадяни України одержали можливість без візи і з правом перебування 90 днів відвідувати всі країни ЄС, за винятком Великобританії та Ірландії, які є частиною Евросоюзу, але не входять до складу Шенгенської зони. Вод-

11 червня 2017 року Міністр Павло Клімкін перетинає українсько-угорський кордон з біометричним паспортом. Безвіз — в дії.

ночас, українці безперешкодно можуть подорожувати до країн, які не є членами ЄС, але входять до Шенгенської зони — Ісландії, Ліхтенштейну, Норвегії, Швейцарії.

Безвіз усунув бар'єри на шляху вільного пересування українців країнами ЄС: посередництво в наданні послуг і надмірну затрату часу в очікуванні візи. Безвіз став вільним рухом вперед вільних людей, незважаючи на постріли в спину, і одним з прикладних вимірів європейської інтеграції України.

2017 рік увійде в новітню історію України завдяки запровадженню Євросоюзом безвізового режиму для українських громадян як рік безвізу для українців. Це підтвердження цивілізаційного вибору України як частини європейського простору.

«Безвіз — це символ приналежності України до спільного європейського цивілізаційного простору. Це яскравий маркер того, що Україна — частина об'єднаної Європи, від Лісабона до Харкова, і ми поділяємо спільні цінності. Це свідчення стратегічної правильності нашого європейського вибору, успішності та безповоротності нашого курсу на інтеграцію до Європи», — зазначив Президент України Петро Порошенко у зверненні до українців з нагоди скасування Європейським Союзом віз для громадян України. Міністр закордонних справ України Павло Клімкін переконаний, що «безвіз — це момент свободи і визнання для українців. Це відчуття приналежності до Європи означає для нас надзвичайно багато».

Перші повідомлення консулів С. Погорельцеву про дію безвізу для українців.

Інший — паралельний — шлях до лібералізації візового режиму для громадян України пролягає через системні двосторонні домовленості з країнами Європи, Америки та Азії. МЗС проводить переговорний процес з іноземними державами у сфері лібералізації візових вимог, керуючись одним з основоположних завдань зовнішньополітичної служби України — захищати права і законні інтереси громадян України за кордоном, в тому числі шляхом спрощення режиму поїздок громадян України до іноземних держав.

Керуючись сформульованим Президентом П. Порошенком завданням — 100 безвізових країн для українців, упродовж 2016–2017 рр. досягнуто домовленостей у сфері візової лібералізації з низкою держав Європи, Північної

та Південної Америки, Перської затоки та Азії, зокрема:

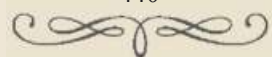
- укладено міжурядову угоду про спрощення оформлення віз зі Швейцарією;

- укладено двосторонні угоди про безвізові поїздки громадян з Сент-Кіттс і Невісом та Албанією;

- запроваджено безвізовий режим для громадян України Коста-Рикою та Маврикієм;

- за результатами проведеної МЗС роботи рішеннями Держдепартаменту США збільшено граничний термін дії деяких видів неімміграційних віз для українських громадян з 5 до 10 років.

У листопаді 2017 року у ході візиту Президента України Петра Порошенка до

Об'єднаних Арабських Еміратів досягнуто домовленості з Прем'єр-міністром Об'єднаних Арабських Еміратів, правителем Емірату Дубай шейхом Мухаммедом бін Рашидом Аль Мактумою про безвізовий режим між двома державами. За результатами домовленості підписано Меморандум між Кабінетом Міністрів України та урядом ОАЕ про скасування візових вимог. «Українці зможуть вільно подорожувати у ще одну надзвичайно важливу і привабливу для нас країну. А цінність українського паспорта продовжує зростати», — наголосив П. Порошенко.

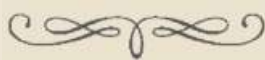
На порядку денному питання про скасування Катаром і Кувейтом візових вимог для українців. «Після ОАЕ працюємо над безвізом із Кувейтом і Катаром та над спрощенням візового режиму із Саудівською Аравією. Скоро відкриємо для українців майже всю затоку», — впевнений Міністр П. Клімкін.

Під час зустрічі Президента України П. Порошенка з Королем Саудівської Аравії в листопаді 2017-го досягнуто домовленостей про зниження розміру плати за візи і руху в напрямку полегшення міжлюдських контактів. На розвиток досягнутої домовленості щодо безвізового режиму поїздок пред'явників дипломатичних паспортів України до Японії (запроваджено з 01.06.2016 р.) та з метою подальшої лібералізації візового режиму Японією опрацьовується можливість скасування візових вимог для пред'явників українських службових паспортів. Можливість укладення угод про взаємне скасування візових вимог розглядається урядами Канади, Мексики, Нової Зеландії, Перу та Уругваю. У рамках переговорного процесу з Австралією та Великою Британією МЗС внесло на розгляд контрагентів низку пропозицій щодо запровадження спрощеного режиму поїздок громадян.

Одним з пріоритетних напрямів роботи МЗС залишається ведення всеохоплюючого діалогу з державами т.зв. «білого» списку країн-учасників Шенгенської угоди (держави, громадяни яких перетинають зовнішні кордони ЄС без віз). У часі підготовки цього видання до зазначеного переліку входили 62 країни. До 39-ти з них громадяни України мають право безвізового в'їзду: з 20 державами режим безвізового в'їзду громадян запроваджено на двосторонній основі, 19 держав запровадили безвізовий режим поїздок громадян України в односторонньому порядку.

Окремий напрям роботи консульської служби склало питання спрощення процедури в'їзду іноземців до України. 16 квітня 2017 року у пунктах пропуску через державний кордон України в міжнародних аеропортах «Бориспіль», «Київ» (Жуляни) та «Одеса» запроваджено оформлення віз громадянам 33-х держав (Австралії, Антигуа і Барбуди, Співдружності Багамських островів, Барбадосу, Королівства Бахрейн, Республіки Вануату, Республіки Гватемала, Республіки Гондурас, Гренади, Співдружності Домініки, Республіки Індія, Республіки Індонезія, Держави Катар, Китайської Народної Республіки, Держави Кувейт, Республіки Маврикій, Малайзії, Мексиканських Сполучених Штатів, Федеративних Штатів Мікронезії, Нової Зеландії, Об'єднаних Арабських Еміратів, Султанату Оман, Республіки Палау, Республіки Перу, Незалежної Держави Самоа, Республіки Ель Сальвадор, Королівства Саудівської Аравії, Республіки Сейшельських островів, Сент-Вінсент і Гренадини, Республіки Сінгапур, Демократичної Республіки Східний Тимор (Тимор-Лешті), Республіки Тринідад і Тобаго, Тувалу) для в'їзду в Україну з діловою або туристичною метою.

22 вересня 2017 року МЗС укладено договір з компанією «VF Worldwide Holdings

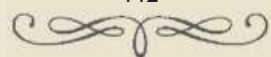

Засідання Громадської платформи при МЗС України з питання захисту прав незаконно засуджених у Росії українців.

Ltd.» про започаткування роботи візових центрів, які забезпечуватимуть надання послуг у сфері оформлення віз. На першому етапі передбачається відкрити 10 візових центрів: в м.Луанда (Республіка Ангола), м. Каїр (Арабська Республіка Єгипет), м.Делі (Республіка Індія), м. Пекін, м. Гуанчжоу, м. Шанхай (Китайська Народна Республіка), м. Бейрут (Ліванська Республіка), м.Рабат (Королівство Марокко), м.Абуджа (Федеративна Республіка Нігерія), м.Туніс (Туніська Республіка).

Безвіз з ЄС та багатьма країнами зняв бар'єр для українців під час подорожей світом, кількість поїздок помітно зростає, а отже, природно постала необхідність удосконалити механізм захисту прав співвітчизників

за кордоном. Необхідність удосконалення алгоритму консульського захисту громадян України за кордоном постала з початком відкритої агресії Російської Федерації проти України та анексії російською стороною Автономної Республіки Крим. З метою посилення антиукраїнської пропаганди Російська Федерація вдалася до практики необґрунтованого переслідування та засудження громадян України за політично вмотивованими обвинуваченнями. В умовах російської агресії проти України українські консули в РФ стали чи не єдиною силою, здатною захистити права громадян України в Росії. Перебуваючи під постійним пильним наглядом спеціальних служб РФ та в атмосфері негативного ставлення до українців, консули

України героїчно виконують свої обов'язки із захисту прав незаконно затриманих, утримуваних, засуджених українців у Російській Федерації.

Високе усвідомлення консульської місії і професіоналізм, а нерідко — нестандартність підходів консульського захисту неодноразово давали свої позитивні результати: чотирьох незаконно утримуваних на території Росії українців було звільнено — Надію Савченко, Юрія Солошенка, Геннадія Афанасьєва, Хайсера Джемільова. У пошуках шляхів захисту прав українців у Російській Федерації незрівнянний професіоналізм проявили консул України в Москві Геннадій Брескаленко та Генеральний консул України в Ростові-на-Дону Віталій Москаленко.

На основі аналізу порядку дій консульських посадових осіб України за кордоном з питання захисту прав співвітчизників та з урахуванням досвіду консулів України в Російській Федерації Департаментом вироблено алгоритм дій консула, у разі затримання громадянина України за кордоном, який передбачає такі покрокові заходи:

1. Отримання інформації про затримання:

- від компетентних органів країни перебування відповідно до вимог Віденської конвенції про консульські зносини та двосторонньої консульської конвенції (у разі наявності);
- від рідних затриманого;
- від правозахисних організацій;
- з повідомлень ЗМІ;
- з інших джерел.

2. Первинна перевірка отриманої інформації шляхом направлення запитів до компетентних органів країни перебування:

- підтвердження громадянства України затриманого;
- встановлення підстав затримання з зазначенням статті, за якою обвинувачується;

— з'ясування місця тримання;

— встановлення контактів особи, яка веде слідство та інших офіційних осіб, які причетні до ведення справи (правоохоронні органи, прокуратура, суд);

— наявність адвокатського захисту затриманого та заходи, що вживаються задля забезпечення правового захисту заарештованого;

— наявність об'єктивних скарг на стан здоров'я затриманого та умов його тримання.

— первинне оперативне інформування ДКС про факт затримання.

3. Інформування рідних затриманого.

Консульська посадова особа повинна пересвідчитися, що особи, яким вона повідомляє про факт затримання громадянина України, є його родичами.

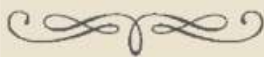
4. Направлення запитів до компетентних органів країни перебування щодо зустрічі консула із затриманим з метою з'ясування умов тримання та забезпечення його прав відповідно до міжнародного і національного законодавства країни перебування.

5. Ініціювання офіційної реакції МЗС, у разі виявлення фактів застосування тортур та інших неправомірних дій щодо затриманого, недопуску адвоката, незаконного переміщення.

6. Відвідання затриманого в пенітенціарному закладі, моніторинг умов перебування, стану здоров'я, забезпечення законних прав, наявності скарг. Під час відвідання затриманого рекомендується отримати від нього письмову заяву з відповідями на зазначені вище питання. Така заява потрібна для здійснення подальших заходів консулом або утримання від дій.

7. У разі ненадання компетентними органами країни перебування дозволу на відвідання затриманого:

- направлення ноти до МЗС країни перебування;

— звернення до структур Уповноваженого з прав людини в країні перебування щодо відвідання ними та надання інформації про затриманого;

— звернення до представників правозахисних організацій в країні перебування щодо відвідання ними та надання інформації про затриманого;

— організація зустрічі керівника посольства/консульської установи з керівництвом МЗС країни перебування (акредитації);

— ініціювання заяви/коментаря МЗС щодо ненадання дозволу на відвідання затриманого;

— інформування причетних підрозділів МЗС про суть проблемного питання з метою його винесення на двосторонні консультації в частині консульсько-правових питань.

8. Підтримання зв'язку з рідними затриманого.

Консул вживає заходів щодо встановлення телефонного, поштового зв'язку затриманого з його родичами, організації особистих зустрічей родичів у пенітенціарному закладі відповідно до законодавства та правових норм країни перебування (акредитації), а також з дотриманням порядку відвідання затриманих.

9. У разі необхідності, надання сприяння адвокату затриманого під час досудового слідства та розгляду справи у суді в отриманні від компетентних органів України доказової бази та іншої інформації, необхідної для захисту.

10. Під час розгляду справи у суді:

— присутність на судових засіданнях;

— у разі отримання інформації про можливі процесуальні порушення в ході розгляду справи, їх фіксація з метою подальшого направлення ноти до МЗС країни перебування.

11. У разі отримання від адвоката чи затриманого інформації про порушення прав затриманого, направлення звернень до ком-

петентних органів країни перебування з вимогою забезпечити надання всіх належних прав громадянину України. У випадку відсутності реагування органів влади на звернення консула щодо порушення прав громадянина України, консульська посадова особа ініціює зустріч керівника ЗДУ з керівництвом (представництвом) МЗС країни перебування (акредитації) та інформує МЗС України.

12. Після оголошення судом вироку:

— інформування МЗС та рідних засудженого про вирок та місце подальшого відбуття покарання;

— у разі необхідності, сприяння в пошуку адвоката за місцем відбування покарання для регулярного відвідання та підготовки скарг/звернень/клопотань щодо умов тримання;

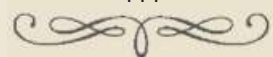
— відвідання засудженого (з урахуванням можливостей) у місці відбуття покарання, моніторинг умов тримання, забезпеченням прав та інтересів, належних санітарно-гігієнічних умов і медичного обслуговування;

— у разі отримання інформації про порушення прав засудженого, направлення звернень до МЗС та компетентних органів країни перебування з вимогою забезпечити дотримання всіх прав незаконно засудженого громадянина України;

— інформування засудженого та його рідних про порядок подання клопотань про помилування або переведення в Україну для подальшого відбуття покарання, сприяння у пересилці відповідних заяв засудженого щодо цього та інших матеріалів;

— у разі необхідності, надання МЗС адвокату засудженого сприяння у зборі інформації для подання позову до Європейського суду з прав людини.

За ініціативою Міністра закордонних справ України Павла Клімкіна 2016 року започатковано роботу громадської платформи з питань звільнення незаконно затриманих та

засуджених громадян України в Російській Федерації. До складу платформи увійшли Перший заступник Голови Верховної Ради України Ірина Геращенко, Міністр закордонних справ України Павло Клімкін, представники Міністерства юстиції, Міністерства з питань тимчасово окупованих території та внутрішньо переміщених осіб, СБУ, Генеральної прокуратури, секретаріату Уповноваженого ВРУ з прав людини, спеціальні представники Міністра закордонних справ України з питань звільнення політв'язнів Юрій Яценко і Геннадій Афанасьєв, представники громадських організацій, зокрема КримSOS, Центру громадянських свобод, Медійної ініціативи за права людини, Української Гельсінської спілки з прав людини, Кримськотатарського ресурсного центру.

Непоодинокі випадки надзвичайних ситуацій з громадянами України у різних кутках світу та необхідність у цьому зв'язку оперативної і комплексної допомоги потерпілим співвітчизникам з боку консула зумовили вироблення ефективного алгоритму дій консульської посадової особи, у разі надзвичайної ситуації за кордоном за участю громадян України.

Його зміст складають такі кроки консула у надзвичайних ситуаціях:

1. Отримання інформації про надзвичайну ситуацію:

- від компетентних органів країни перебування;
- з повідомлень ЗМІ;
- з інших джерел.

2. Створення оперативної групи з моніторингу та координації дій у зв'язку з надзвичайною ситуацією. У залежності від масштабів надзвичайної ситуації до складу оперативної групи залучаються інші (не консульські) співробітники закордонної дипломатичної установи (ЗДУ).

3. Визначення відповідального за комунікацію члена оперативної групи – співробітника ЗДУ. Головне правило комунікації під час кризи: невідкладно і тільки один представник ЗДУ/МЗС має право виступати з офіційними повідомленнями у зв'язку з надзвичайною подією. Такий підхід унеможливорює багатоголосся в інформуванні громадськості про кризу та запобігає чуткам, що спричиняють стан паніки і хаосу.

4. Оперативне первинне інформування Департаменту консульської служби про надзвичайну подію з урахуванням функціональних каналів комунікації (WhatsApp-«консул», телефонограма оперативному черговому, оперативне повідомлення на електронну пошту).

5. Уточнення обставин про надзвичайну ситуацію:

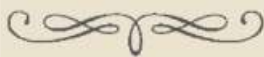
— територія, яку охопила надзвичайна ситуація (місцевість, певні об'єкти інфраструктури, регіон країни або декількох держав, акваторія певного водного простору);

— ступінь заселеності території громадянами України або їх присутності на об'єкті інфраструктури, який охопила надзвичайна подія (малозаселені або незаселені віддалені регіони країни, значна кількість людей, що перебувають на вокзалі/аеропорту/готелі/заводі/торговельному центрі, де сталася надзвичайна подія);

— ступінь загрози життю та здоров'ю людей надзвичайною ситуацією та її негативні наслідки;

— орієнтовна кількість людей, які, за попередніми оцінками, постраждали внаслідок надзвичайної події та можуть постраждати через розвиток ситуації;

— ймовірна наявність серед постраждалих іноземних громадян, у тому числі громадян України (у визначенні громадянства постраждалих осіб необхідно враховувати

можливу наявність у громадян України також інших іноземних громадянств);

— заходи, що вживаються місцевими органами влади, міжнародними, громадськими організаціями, рятувальними службами та правоохоронними органами щодо подолання наслідків надзвичайної ситуації;

— заходи, яких вживатиме консул найближчим часом для уточнення первинної інформації про надзвичайну подію;

— часові рамки щодо подальших повідомлень та надання уточненої інформації про надзвичайну подію;

— надання іншої важливої інформації.

6. Заходи, що вживаються консулом після надсилання первинної інформації:

— встановлення контактів з відповідальними місцевими службами з метою уточнення, чи немає серед постраждалих громадян України;

— оперативне інформування МЗС;

— встановлення контактів з міжнародними, громадськими, благодійними організаціями, медичними закладами, рятувальними службами, які надають допомогу постраждалим внаслідок надзвичайної події, та осередками українців;

— визначення масштабів надзвичайної події та її можливих наслідків. У разі потреби, розробка проекту плану дій щодо евакуації громадян України або інших заходів, спрямованих на захист їхнього життя та здоров'я;

— вироблення рекомендацій громадянам України, які перебувають на постраждалих територіях, та їх надсилання МЗС і розміщення на веб-сторінці ЗДУ;

— інші дії, спрямовані на сприяння громадянам України подолати наслідки надзвичайної події.

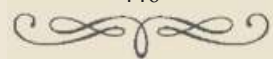
Відкриття світу для українців – скасування віз, а отже, подорожі співвітчизників, пошуки праці, навчання в університетах, переїзд

на постійне проживання — зумовило помітне збільшення навантаження (збільшення кількості консульських дій) на консульські установи України за кордоном.

Щороку консульські установи України за кордоном вчинюють понад 400 тис. консульських дій, у вигляді консульського збору стягують близько 25 млн дол. США, опрацьовують понад 150 тис. вхідних документів з консульських питань, кількість вихідних документів становить близько 120 тис. Накопичення інформації про звернення громадян до закордонних дипломатичних установ України, надходження інформації про громадян України, вчинені консульські дії та розміри консульських зборів, ведення відповідних реєстрів здійснюється консульськими установами на паперових носіях. Централізований доступ до акумульованої в закордонних дипломатичних установах інформації, у тому числі з метою аналізу ефективності діяльності установи, контролю за правильністю вчинення консульських дій та стягнення консульського збору, відсутній.

Разом з тим, як свідчить світова практика, наявність відомчих інформаційних ресурсів є важливою умовою забезпечення ефективного державного управління в консульській сфері, реалізації прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб з надання консульських послуг, вчинення консульських дій. З розвитком новітніх інформаційних технологій у багатьох країнах світу почали широко застосовувати інформаційні системи для збирання, обробки і зберігання інформації під час ведення прийому громадян та вчинення консульських функцій, обміну оперативною інформацією з консульських питань, зокрема щодо реагування на надзвичайні події, розшуку громадян, оголошення недійсними документів.

Надзвичайно важливим є також надання громадянам України, котрі мають намір

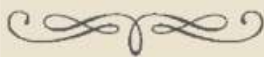
вийхати за межі України або перебувають за кордоном, оперативної інформації про безпекову ситуацію по кожній із країн світу, консультацій щодо основ міграційного законодавства, митних правил, санітарних вимог, рекомендацій щодо дій у надзвичайних ситуаціях, контактів дипломатичних представництв і консульських установ України за кордоном. Крім того, доцільним є створення системи добровільної реєстрації громадян при виїзді за кордон або під час перебування за межами України, подальше проведення моніторингу даних про місця одночасного перебування громадян України. На цій базі здійснюється розробка планів реагування та вжиття заходів для запобігання та мінімізації наслідків надзвичайних ситуацій для громадян України, котрі опинилися в зоні небезпеки. Такі планомірні заходи сприятимуть оперативному та ефективному захисту прав громадян України за кордоном.

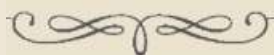
У зв'язку із цим Департамент консульської служби України у 2016 р. розпочав поетапне впровадження єдиної телекомунікаційної системи «Е-консул», основними завданнями якої є: підвищення якості та оперативності обробки й аналізу інформації з усього комплексу консульських питань, які надходять до Департаменту консульської служби та закордонних дипломатичних установ; застосування засобів єдиної телекомунікаційної системи для забезпечення ведення реєстрів консульських дій, що вчиняються в системі МЗС України; забезпечення автоматизації надання окремих видів консульських послуг та вчинення консульських дій; надання в установленому законодавством порядку оперативної та достовірної інформації про фізичних осіб, яка надходить до Департаменту консульської служби та закордонних дипломатичних установ, що полегшує планування, проведення моніторингу й аналізу динаміки міграційних

процесів, забезпечення прав і свобод людини і громадянина; впровадження міжнародних стандартів щодо аналізу діяльності консульських установ, форм звітності; забезпечення зберігання та захисту інформації, отриманої в результаті надання консульських послуг чи вчинення консульських дій.

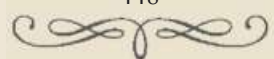
Створення єдиної телекомунікаційної системи дасть змогу: забезпечити накопичення, зберігання, використання та обробку інформації про фізичних осіб, конфіденційність, цілісність і доступність персональних даних, параметрів та іншої інформації про фізичну особу, внесеної до електронних баз даних; перевести в електронний формат та автоматизувати ведення реєстрів консульських дій і стягнення консульського збору. Здійснення комплексу організаційних, нормативно-правових, технічних, програмних, інших заходів, застосування засобів забезпечення автоматизації консульської роботи сприятимуть координації діяльності Міністерства закордонних справ України в консульській сфері та злагодженій роботі консульських установ, а також дадуть можливість із застосуванням засобів єдиної телекомунікаційної системи проводити моніторинг та аналіз ефективності роботи закордонних дипломатичних установ, динаміки міграційних і демографічних процесів, інформаційно-аналітичне забезпечення державного управління в консульській сфері. Створення єдиної телекомунікаційної системи передбачається здійснити з урахуванням міжнародного досвіду та з використанням програмних та апаратних продуктів найвідоміших у світі виробників, які мають значний досвід і позитивну історію, а також наявних програмних продуктів вітчизняних фахівців у галузі інформаційних технологій.

Єдина телекомунікаційна система являє собою складну систему, яка, у свою чергу,

Відомча інформаційно-телекомунікаційної система централізованого оформлення паспортних документів.
Фото О. Малішевського.

складається з трьох підсистем: відомчої інформаційної системи, інформаційно-телекомунікаційної системи «Віза», системи керування потоками відвідувачів. Першою консульський департамент почав впроваджувати відомчу **інформаційну систему**. Так, у 2010 р. Департамент консульської служби Міністерства закордонних справ України розпочав упровадження новітніх технологій у роботу консульської служби для забезпечення якісної, прозорої, спрощеної процедури в роботі з громадянами України та іноземцями, а також для взаємодії з органами державної влади з консульських питань.

У 2011 р. в МЗС уже були зроблені перші кроки зі створення інформаційної системи, яка була би спроможна виконувати такі функції:

- автоматизоване управління технологічними процесами, пов'язаними зі збиранням, накопиченням та обробленням інформації, необхідної для консульського обліку, оформлення й виготовлення документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України (паспорт громадянина України для виїзду за кордон, посвідчення особи на повернення в Україну, дипломатичний та службовий паспорти тощо);

- формування, внесення до інтегрованої бази даних та підтримка в актуальному стані ідентифікаційної та облікової інформації про особу;

- автоматизація оброблення облікової інформації про фізичну особу, реєстрація місця її проживання і перебування, інших реєстраційних обліків з використанням новітніх інформаційних технологій;

- інформаційне обслуговування запитів авторизованих користувачів Державної інформаційної системи на предмет ідентифікації особи, її місця проживання тощо;

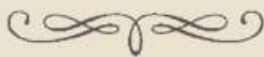
- накопичення, оброблення та вибірко-вий пошук даних, у тому числі біометричних даних особи;

- інформаційний обмін даними з автоматизованими системами інших центральних органів виконавчої влади, зокрема системою «Аркан»;

- формування файлів персональних даних для проведення масових заходів — виборів, референдумів тощо.

Було складене відповідне технічне завдання на створення Державної інформаційної системи інформаційного обліку фізичних осіб та їх документування для МЗС України та закордонних установ України. У 2012 р. у рамках запровадження централізованого оформлення паспортних документів з використанням ресурсів Державної інформаційної системи інформаційного обліку фізичних осіб та їх документування було введено в дослідну експлуатацію відомчу інформаційну систему Міністерства закордонних справ України, розроблену для МЗС та закордонних дипломатичних установ публічним акціонерним товариством «КП ОТІ». Після успішного завершення випробувань з використанням засобів захисту інформації систему було введено в промислову експлуатацію.

Під'єднання дипломатичних та консульських установ до Державної інформаційної системи інформаційного обліку фізичних осіб та їх документування відбувалося поетапно. У першу чергу в серпні 2012 р. до системи були під'єднані десять дипломатичних установ, які розпочали роботу засобами Державної інформаційної системи: Посольства України в Австрії, Великій Британії, Греції, Іспанії, Генеральне консульство України в Барселоні, Посольства України в Італії, Латвії, Молдові, Німеччині, відділення Посольства України у ФРН у Бонні. У другу чергу у вересні були під'єднані ще дванадцять установ: Генеральне

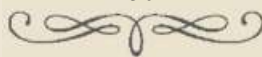
консульство України у Франкфурті-на-Майні, Посольства України в Португалії, Росії, США, Угорщині, Франції, Чехії, Ізраїлі, Генеральні консульства України в Нью-Йорку, Сан-Франциско, Санкт-Петербурзі та інші посольські установи.

Таким чином, станом на 1 січня 2014 р. 100 зі 114 дипломатичних представництв та консульських установ України оформляли паспорти громадянина України для виїзду за кордон зразка 2007 р. У зв'язку з набранням чинності Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус», Постанови Кабінету Міністрів України № 152 «Про затвердження зразка бланка, технічного опису та Порядку оформлення, видачі, обміну, пересилання, вилучення, повернення державі, знищення паспорта громадянина України для виїзду за кордон з безконтактним електронним носієм, його тимчасового затримання та вилучення» від 7 травня 2014 р., Указів Президента № 486 «Про затвердження технічного опису та зразка бланка службового паспорта України з безконтактним електронним носієм» від 23 вересня 2014 р. та № 487 «Про затвердження технічного опису та зразка бланка дипломатичного паспорта України з безконтактним електронним носієм» від 23 вересня 2014 р., а також на виконання Національного плану заходів з виконання другої фази Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України № 805-р від 20 серпня 2014 р., Міністерство закордонних справ повинне було вжити оперативних заходів з метою запровадження оформлення з 1 січня 2015 р. біометричних проїзних документів, зразки й технічні описи яких були затверджені відповідними актами Уряду та Президента

України: паспорта громадянина України для виїзду за кордон, дипломатичного та службового паспортів.

Для виконання Плану заходів із запровадження документів, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус, у які імплантовано безконтактний електронний носій, і створення національної системи біометричної верифікації та ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства на 2014–2017 роки, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України № 780 від 20 серпня 2014 р., запровадження оформлення паспорта громадянина України для виїзду за кордон, дипломатичного та службового паспортів України з безконтактним електронним носієм перед МЗС було поставлено низку завдань, які потребували негайного вирішення. Серед них: модернізація діючої Державної інформаційної системи чи створення нової системи; закупівля обладнання для оформлення документів з безконтактним електронним носієм (сканери відбитків пальців, сканери для читання електронного носія паспортних документів тощо); опрацювання порядку взаємодії Департаменту консульської служби МЗС України та Державної міграційної служби України щодо порядку передачі даних та їх форматів; визначення порядку зняття відбитків пальців у МЗС та закордонних дипломатичних установах та багато іншого.

З усіма цими завданнями Департамент консульської служби Міністерства закордонних справ України впорався до травня 2015 р., що дало громадянам України змогу оформлювати в закордонних дипломатичних установах паспорт громадянина України для виїзду за кордон нового зразка. Роботи з модернізації Державної інформаційної системи інформаційного обліку фізичних осіб та їх документування тривають до сьогодні. За ре-

зультатами модернізації завдяки цій системі має здійснюватися комплекс консульських дій щодо оформлення дозволу на постійне проживання за кордоном, паспорта громадянина України для виїзду за кордон, посвідчення на повернення в Україну, дипломатичного та службового паспортів України, вирішення питань консульського обліку та громадянства України. Це дасть можливість значно пришвидшити та підвищити якість роботи в консульській сфері для громадян України, які постійно проживають або тимчасово перебувають за кордоном.

ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНА СИСТЕМА «ВІЗА»

Підставою для створення інформаційно-телекомунікаційної системи «Віза» було розпорядження Кабінету Міністрів України № 2-р «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції інтегрованого управління кордонами» від 5 січня 2011 р. (пункт 2, підпункт 2). У 2011 р. Департамент консульської служби МЗС України склав проект технічних вимог на розробку технічного завдання для створення ІТС «Віза». У червні 2012 р. був підписаний договір з Інститутом програмних систем Національної академії наук України на розробку технічного завдання для створення ІТС «Віза». Інститут програмних систем є базовим інститутом НАН України з теоретичних досліджень та практичних розробок у галузі програмної інженерії. Він має унікальний досвід у створенні подібних інформаційно-телекомунікаційних систем.

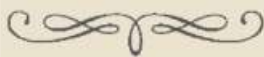
ІТС «Віза» створювалася як складова інтегрованої інформаційно-телекомунікаційної системи консульської служби МЗС для автоматизації оформлення й видачі іноземцям та

особам без громадянства віз для в'їзду в Україну і транзитного проїзду через її територію та обміну інформацією щодо видачі віз між МЗС та профільними органами виконавчої влади (Державною міграційною службою, Адміністрацією державної прикордонної служби, Службою безпеки, Службою зовнішньої розвідки). Такий обмін здійснюється за допомогою інтегрованої міжвідомчої інформаційно-телекомунікаційної системи щодо контролю осіб, транспортних засобів та вантажів, які перетинають державний кордон України (системи «Аркан»). Уповноваженими установами МЗС, діяльність яких підлягає автоматизації в межах ІТС «Віза», є Департамент консульської служби МЗС, дипломатичні представництва та консульські установи України, представництва МЗС на території України, візові центри України за кордоном у разі їх створення.

ІТС «Віза» забезпечує високий рівень оперативності та зручності оформлення віз іноземцями та особами без громадянства, зокрема завдяки використанню мережі Інтернет для подання візової анкети до уповноваженої установи й відстеження стану оформлення візи, організації приймання документів для оформлення й видачі віз, обґрунтованості прийняття і контролю виконання рішень щодо видачі віз або відмови в їх оформленні, завдяки автоматизації, централізації та документованості процесів.

Етапи розробки та впровадження системи в експлуатацію:

2011–2015 роки: розробка технічного завдання на створення ІТС «Віза»; розробка спеціального програмного забезпечення; розробка та погодження з Держспецзв'язку технічного завдання на створення комплексної системи захисту інформації в ІТС «Віза»; попередні випробування та дослідна експлуатація розробленого по етапах спеціального

С. Погорельцев обговорює із заступниками В. Лобачем та В. Кириличем введення в дію інформаційного продукту «ДРУГ».

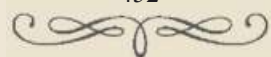
програмного забезпечення; корегування технічного завдання та доопрацювання спеціального програмного забезпечення; придбання й установлення технічного обладнання та загального програмного забезпечення ІТС «Віза».

2016 рік: тестові випробування ІТС «Віза» та вдосконалення її роботи до введення в промислову експлуатацію; розробка відповідної організаційно-технічної документації; організація проведення державної експертизи комплексної системи захисту інформації ІТС «Віза»; впровадження ІТС «Віза» в промислову експлуатацію; планування робіт з модернізації ІТС «Віза» в частині роботи з «електро-

ними візами» та біометричними даними; планування заходів щодо адаптації роботи ІТС «Віза» з візовими центрами.

СИСТЕМА КЕРУВАННЯ ПОТОКАМИ ВІДВІДУВАЧІВ

Перспективними й нагальними для консульської служби є завдання поліпшення умов прийому відвідувачів з консульських питань у дипломатичних та консульських установах України, підвищення ефективності роботи консульських посадових осіб та забезпечення збирання статистичної інформації для аналізу роботи закордонних диплома-

тичних установ. Для вирішення цих завдань Департамент консульської служби у 2016 р. з метою експерименту установив спеціалізовану систему для керування потоками відвідувачів Orchestra шведської фірми Qmatic у відділі апостилю, легалізації та витребування документів. Orchestra – найновіша розробка Qmatic, котра вже понад 30 років займається методологією управління потоками відвідувачів, а її продукти встановлені у 120 країнах світу.

Orchestra має широкі можливості розгалуження (підключення додаткових відділень та робочих місць), конфігурації під потреби користувачів, інтеграції в інші системи, мобільності, аналітики, дистанційного керування, перевірки якості обслуговування тощо. Система складається з пристрою для друку номерків, обладнаного автономним комп'ютером, який забезпечує видачу номерків відповідно до типу консульської дії та забезпечує зв'язок із сервером; центрального дисплею, на якому відображається черговість обслуговування відвідувачів на робочих місцях та додаткова важлива консульська інформація; дисплеїв робочого місця, які відображають черговий номер відвідувача, якого запрошують на прийом; терміналу управління чергою (забезпечує виклик відвідувачів, перенаправлення, зміну пріоритетів, перегляд системної інформації про кількість відвідувачів у черзі, час прийому тощо); веб-камери, яка дає можливість відстежувати ситуацію на окремих відділеннях, і терміналів для зворотного зв'язку з відвідувачем, у яких можна оцінити роботу з його обслуговування.

Повна версія системи забезпечує можливість заявникам реєструватися на подання документів до закордонних дипломатичних установ трьома шляхами: безпосередньо в закордонній дипломатичній установі (взяти номерок для вчинення консульської дії в дис-

пенсері талонів), на сервері через Інтернет за допомогою веб-аплікації або за допомогою мобільного застосунку, який працює з операційними системами Android чи IOS. Систему керування потоками відвідувачів планується поетапно встановити в усіх дипломатичних установах України в повній або скороченій версії (реєстрація через Інтернет або за допомогою мобільного додатку), що забезпечить ефективне впорядкування потоків відвідувачів, які прибули до дипломатичних та консульських установ України для вчинення консульських дій, скорочення до мінімуму часу на обслуговування відвідувачів, забезпечення об'єктивного аналізу діяльності дипустанов України та консульських посадових осіб на консульському напрямі. Обслуговування відвідувачів з використанням такої системи сприятиме підвищенню іміджу консульської служби України у світі.

Запровадження перспективної європейської моделі консульської служби України ставить перед нею низку вимог:

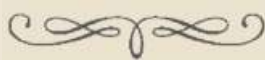
— консульська служба України повинна ефективно служити державі й суспільству;

— консульська посадова особа має бути взірцем гідної поведінки, доброчесності, лояльності, політичної нейтральності, прозорості й сумлінності;

— процеси, пов'язані з виконанням службових обов'язків консульських посадових осіб, повинні бути максимально спрощені й автоматизовані;

— бюрократичні процедури мають бути скасовані, кожен громадянин повинен мати право вчинення переважної більшості консульських дій дистанційно (електронним або поштовим зв'язком).

Для досягнення поставлених вимог і призначена єдина телекомунікаційна система (ЕТС) «Е-консул», спрямована на вдосконалення основних принципів та рішень при

Зала для прийняття візових документів.

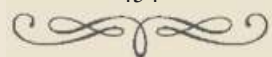
Фото О. Малішевського.

вчиненні консульських дій, обробці інформації про громадян України, котрі перебувають за кордоном. Інформаційне середовище ЄТС «Е-консул» буде створене на основі баз даних, які формуються та використовуються в процесі вчинення консульських дій та опрацювання інформації про громадян України. Зокрема, це стосується уніфікованих первинних документів, структурованої інформації та реєстрів, нормативно-довідкової інформації, нормативно-технічної та іншої документації, протоколів, у яких фіксуються всі операції, що здійснюються користувачами ЄТС.

У єдиній телекомунікаційній системі використовуються програмні й технічні засоби,

які відповідають вимогам щодо технічного захисту інформації, котра є конфіденційною, а також забезпечується уніфікація протоколів обміну інформацією. Правовий режим доступу користувачів ЄТС до інформації, яка міститься у складових частинах ЄТС, визначатиметься за її сукупністю для вузлів кожного рівня ЄТС на підставі рішення керівника відповідного суб'єкта формування системи. Захист інформації в єдиній телекомунікаційній системі забезпечуватиметься безперервно на всіх технологічних етапах обробки інформації та в усіх режимах функціонування системи.

Інформація, що зберігається в ЄТС «Е-консул», використовуватиметься для ана-

Система керування потоками відвідувачів.
Фото О. Малішевського.

лізу та обробки даних, необхідних при реалізації демографічної та соціальної політики держави, виконання завдань зі зниження рівня злочинності, підвищення рівня безпеки громадян і держави загалом. Отже, запровадження новітніх інформаційних технологій закладає матеріальні основи для побудови консульської служби України, яка відповідає вимогам майбутнього.

Важливим напрямком роботи консульської служби Міністерства стало вироблення системи комунікації з громадськістю та мас-медіа з питань захисту прав українців за кордоном і надання оперативної допомоги у разі надзвичайних ситуацій за участю громадян

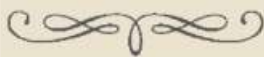
України. Розуміючи, що ключовий принцип управління кризою – комунікація, а головне правило комунікації під час кризи: сказати негайно і те, що необхідно, керівником консульської служби Сергієм Погорельцевим було прийнято рішення про посилення комунікаційного напрямку роботи консульської служби.

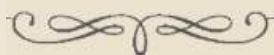
З метою оперативного інформування про кризу або про можливість кризи консульською службою МЗС наприкінці 2016-го року вибудовано комунікаційну систему, що складається з двох частин:

1. Перша — оперативно-сигнальні повідомлення про надзвичайні події за кордоном та їх наслідки для громадян України. Ключовим інструментом у забезпеченні цього каналу комунікації стало використання месенджерів на мобільних пристроях – створено спеціальний канал комунікації з консулами з кризових питань у WhatsApp «Консул». Додатковим засобом слугують повідомлення мобільних операторів про телефони «гарячої» лінії дипустанов).

2. Друга — рекомендаційні повідомлення. Введено в дію інформаційно-довідкові програмні продукти — веб-ресурс «Поради подорожуючим» (<http://tripadvisor.mfa.gov.ua/>), що містить довідкову інформацію про безпекову ситуацію у країні, до якої планується подорож, а також – механізм добровільної реєстрації громадян напередодні їх подорожі («Друг», <http://friend.mfa.gov.ua/#/>). Обидва зазначені компоненти комунікаційної системи найбільш регулярні на докризовому етапі.

Успіх комунікації в умовах кризи обумовлюється трьома ключовими факторами: наявністю плану комунікації як складової частини загального плану подолання кризи, формуванням спеціальної команди з протидії кризі, у разі її виникнення, та закріпленням за однією особою комунікативної функції.

У Департаменті консульської служби визначено комунікатора з кризових питань – керівника управління, до структури якого входить відділ оперативного реагування на надзвичайні ситуації. Такий підхід унеможливує багатоголосся в інформуванні громадськості про кризу та запобігає чуткам, що спричиняють стан паніки і хаосу. Департаментом підготовлено антикризову програму дій до, під час і після кризи, яка визначає алгоритм дій, уразі виникнення кризи:

а) централізація комунікації (тільки один представник МЗС має право виступати з офіційними заявами у зв'язку з кризою);

б) постійний моніторинг процесу протікання кризи (група співробітників під керівництвом начальника відділу);

в) системна підтримка контактів з мас-медіа;

г) залучення «зовнішніх» ресурсів — спеціальних державних установ, експертів, представників громадських організацій;

д) планування посткризових заходів (заяви про завершення кризи, опрацювання досвіду та його застосування).

За таким алгоритмом діяв Департамент у ситуації зі скасуванням 30–31 грудня 2016 року в Дубай та Шарджі авіарейсів до України, в результаті якого майже 900 пасажирів-громадян України протягом доби очікували (частина в готелі, частина — в аеропорту) на повернення до України.

У 2016 році Міністр закордонних справ України Павло Клімкін сформулював місію дипломатичної служби України: представляти, сприяти, захищати. Ця тріада визначає суть української дипломатії: високодостоїнно представляти Україну у світі, сприяти розвиткові всебічних двосторонніх контактів, захищати інтереси України та права українців у світі. Служити Україні та українцям. І це є найвищою метою консульської служби України.

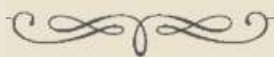

**ПОЧЕСНІ КОНСУЛИ
УКРАЇНИ
ЗА КОРДОНОМ**

**ПОЧЕСНІ КОНСУЛИ
ІНОЗЕМНИХ
ДЕРЖАВ
В УКРАЇНІ**

ПОЧЕСНІ КОНСУЛИ УКРАЇНИ ЗА КОРДОНОМ

ПОЧЕСНІ КОНСУЛИ УКРАЇНИ ЗА КОРДОНОМ

(станом на 24.10.2017р.)

№ П/П	КРАЇНА, ДЕ ПРИЗНАЧЕНО ПКУ	МІСЦЕЗНАХОДЖЕННЯ ОФІСУ ПКУ	ПРИЗВИЩЕ, ІМ'Я
1.	Австралія	м. Мельбурн	Валерій Ботте
2.	Республіка Австрія	м. Лінц	Ернст Хуттерер
3.	Республіка Австрія	м. Зальцбург	Мартін Панош
4.	Князівство Андорра	м. Ордіно	Антоніо Зорзано Рієра
5.	Аргентинська Республіка	м. Леандро	Дієго Муруняк
6.	Аргентинська Республіка	м. Ла-Плата	Петро Лилик

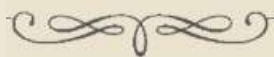
ПОЧЕСНІ КОНСУЛИ УКРАЇНИ ЗА КОРДОНОМ

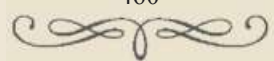
ДАТА ВИДАЧІ ЕКЗЕКВАТУРИ	ОСНОВНИЙ ВИД ДІЯЛЬНОСТІ ПОЧЕСНОГО КОНСУЛА/ ЗАЙМАНА ПОСАДА	ЗДУ, ЯКОМУ ПІДПОРЯДКОВУЄТЬСЯ ПКУ
1997	Приватний підприємець (готельний бізнес)	ПУ в Австралії
2013	Власник і Генеральний директор підприємства «Fröling Heizkessel- und Behälterbau Ges.m.b.H.», відомий на австрійському та міжнародному ринках як провідний виробник опалювальних систем промислового призначення на деревному паливі	ПУ в Австрії
2016	Член правління страхової компанії «Wiener Stadtische»	ПУ в Австрії
2008	Підприємець (міська нерухомість, поліграфія, концертна продукція, супровід виставкових заходів)	ПУ в Іспанії
2002	Засновник та Голова Тютюнового кооперативу провінції Місьйонес; член Асоціації виробників тютюну провінції Місьйонес; власник підприємства-розсадника фруктових та декоративних рослин; власник плантацій чаю мате, тютюну, цитрусових та лісонасаджень	ПУ в Аргентині
2013	Нейрохірург-новатор, засновник і директор Інституту внутрішньосудинної нейрохірургії та інтервенційної радіології «ENERI» м. Буенос-Айрес, автор унікальних в Латинській Америці технологій діагностики та лікування, член Світової федерації нейрохірургічних товариств, Латиноамериканського товариства нейрохірургії, Американського товариства нейрорадіології, Радіологічного товариства Північної Америки, Американського товариства інтервенційної та терапевтичної нейрорадіології, Європейського товариства кардіоваскулярної та інтервенційної радіології. Нагороджений відзнакою Президента України — Орденом «За заслуги» III ступеня (2002 р.). 18 грудня 2010 року був обраний Головою Української Центральної Репрезентації в Аргентині	ПУ в Аргентині

ПОЧЕСНІ КОНСУЛИ УКРАЇНИ ЗА КОРДОНОМ

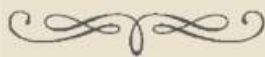
7.	Народна Республіка Бангладеш	м. Дака	Ахмед Акбар Собхан
8.	Королівство Бельгія	м. Антверпен	Крістіан Стооп
9.	Республіка Білорусь	м. Гродно	Валентин Байко
10.	Республіка Болівія	м. Ла-Пас	Хорхе Лема Патіньо
11.	Республіка Болгарія	м. Пловдив	Георгієв Димитр Атанасов
12.	Республіка Болгарія	м. Русе	Пламен Стоїлов Бобоков
13.	Республіка Болгарія	м. Бургас	Дімітер Кароненов
14.	Федеративна Республіка Бразилія	м. Паранагуа	Маріано Чайковський
15.	Федеративна Республіка Бразилія	м. Сан-Паулу	Жорже Рибка
16.	Соціалістична Республіка В'єтнам	м. Хошимін	Ву Дінь Люєн
17.	Республіка Вірменія	м. Гюмрі	Сос Тігранович Саакян
18.	Республіка Гватемала	м. Гватемала	Рікардо Ортіс Альтенбах

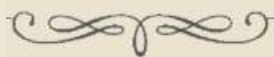
ПОЧЕСНІ КОНСУЛИ УКРАЇНИ ЗА КОРДОНОМ

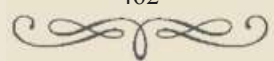
2006	Президент холдингу Bashundhara Group. Промислове виробництво, бізнесова діяльність у сфері нерухомості	ПУ в Індії
2001	Юрист, керівник адвокатського бюро «LAW OFFICE STOOP»	ПУ в Бельгії
2013	Співзасновник, Голова наглядової ради СП ТзОВ «Конте Спа», член Ради з розвитку підприємництва Республіки Білорусь	ПУ в РБ
1998	Підприємець у сфері металургії; володіє значними лобістськими можливостями у гірничодобувній	ПУ в Бразилії
2010	Голова правління компанії «Роза імпекс» (виробництво та продаж косметичних засобів)	ПУ в Болгарії
2008	Голова ради директорів компанії «Пріста оіл холдінг» (виробництво і продаж моторних та промислових масел, мастил та спеціальних рідин)	ПУ в Болгарії
2013	Керівник і власник готелів «Родопи», «Цвете», «Цвете-2», «Флора»	ПУ в Болгарії
1995	Адвокат, офіційний перекладач іноземних мов (українська, німецька, італійська та латинська)	ПУ в Бразилії
2005	Директор-співвласник інженерно-проектного підприємства «EngeBrat»; Голова товариства «Соборність» в м.Сан-Пауло; перший заступник Голови правління Українсько-Бразильської Центральної Репрезентації	ПУ в Бразилії
2006	Заступник голови правління корпорації «Delta Valley Binhthuan»; перший заступник генерального директора компанії при ТПП СРВ «Investlink»; заступник голови правління ТОВ «Явіпарк»; голова японсько-в'єтнамського СП «Javiwootech»; заступник голови Спілки Почесних консулів у В'єтнамі	ПУ у В'єтнамі
2012	Голова правління компаній «Сонагро» та «Соврано» (імпорт кондитерських та горілчаних виробів)	ПУ у Вірменії
2010	Президент групи «КДП» (об'єднання підприємств, які займаються продажем нафтопродуктів та нерухомості)	ПУ в Мексиці

ПОЧЕСНІ КОНСУЛИ УКРАЇНИ ЗА КОРДОНОМ

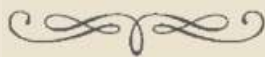
19.	Гвінейська Республіка	м. Конакрі	Сосоадуну Шарль Амара
20.	Грецька Республіка	м. Патра	Александрос Ангелопулос
21.	Грецька Республіка	м. Пірей	Паріс Драгніс
22.	Королівство Данія	м. Орхус	Мортен Мунк
23.	Домініканська Республіка	м. Санто-Домінго	Андреа Біамонті
24.	Республіка Еквадор	м. Кіто	Артуро Гріффін Баррос
25.	Республіка Еквадор	м. Гуайякіль	Хуан Франсіско Лассо Де Ла Торре
26.	Естонська Республіка	м. Пярну	Леєдо В'ячеслав
27.	Держава Ізраїль	м. Хайфа	Арон Майберг
28.	Держава Ізраїль	м. Єрусалим	Офер Керцнер
29.	Республіка Індія	м. Мумбай	Кемаль Крішан Сінгх

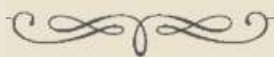
ПОЧЕСНІ КОНСУЛИ УКРАЇНИ ЗА КОРДОНОМ

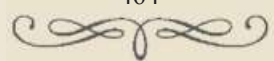
2012	Уповноважений керуючий компанії Шінгі Майнінг Корпорейшн (Shingui Mining Corporation), м. Конакрі	ПУ в Сенегалі
2010	Управляючий директор мережі готелів «Aldemar Hotels&SPA»	ПУ в Греції
2005	Судновласник та підприємець, засновник та власник компаній Renewal Shipping Agency (підприємство працює як агент низки авторитетних компаній судновласників та операторів суден), Goldenport Shipmanagement (судновласницька корпорація, володіє та керує великим диверсифікованим флотом, до складу якого входять контейнеровози і суховантажі), United Construction Enterprises (будівництво та управління нерухомістю в Греції), ТОВ «Goldenport Odessa» (підбір та підготовка морського персоналу) та Golden Yachts (будівництво престижних яхт)	ПУ в Греції
2006	Власник консалтингової компанії «Мунк, Андерсен і Файльберг» (юридичні та консультативно-дорадчі послуги данським компаніям на українському ринку)	ПУ в Данії
2004	Надання консультаційних послуг будівельним компаніям	ПУ на Кубі
1999	Приватний бізнесмен (реалізація інфраструктурних проєктів на замовлення уряду Еквадору)	ПУ в Перу
2011	Адвокат у сфері адміністративного та корпоративного права, консультант у сфері міжнародного бізнесу	ПУ в Перу
2013	Власник фірм Saaremaa Laevakompanii SL — Сааремааська судноплавна компанія; Saaremaa Lihatoöstus — Сааремааський м'ясокомбінат; Varamaad Kinnisvara — агенція нерухомості	ПУ в Естонії
1998	Бізнесмен, співвласник авіакомпанії «Міжнародні авіалінії України»	ПУ в Ізраїлі
2013	Співзасновник і співвласник компанії City Capital Group	ПУ в Ізраїлі
2008	Генеральний директор Rolta Group of Companies. Виробництво програмного забезпечення у сфері комп'ютерної графіки картування та машинобудування	ПУ в Індії

ПОЧЕСНІ КОНСУЛИ УКРАЇНИ ЗА КОРДОНОМ

30.	Республіка Ісландія	м. Рейк'явік	Сігстейн Палл Гретарссон
31.	Італійська Республіка	м. Барі	Де Фронцо Лоренцо
32.	Італійська Республіка	м. Падуя	Марко Тозон
33.	Італійська Республіка	м. Генуя (позиція – нове подання за результатами діяльності у 2017 році)	Джорджіо Джорджі
34.	Республіка Казахстан	м. Караганда	Єрлан Досмагамбетов
35.	Республіка Казахстан	м. Костанай	Тарасенко Анатолій
36.	Канада	м. Ванкувер	Любомир Ігор Гуцуляк
37.	Республіка Кіпр	м. Лімасол	Алексіс Фотіадес
38.	Республіка Кіпр	м. Пафос	Яніс Арістодему

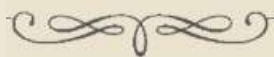
ПОЧЕСНІ КОНСУЛИ УКРАЇНИ ЗА КОРДОНОМ

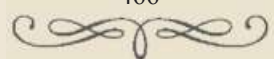
2017	Головний виконавчий директор провідної ісландської компанії у сфері енергоефективності та відновлюваних джерел енергії «Arctic Green Energy Corporation», а також Головою ради директорів «Promote Iceland» — державної агенції, утвореної у 2010 році для промоції іміджу Ісландії за кордоном	ПУ у Фінляндській Республіці
2006	Президент консорціуму S.A.CA.L.B. Soc Cons. a.r.l. (перевезення нафтопродуктів), директор і співвласник SO.TRA.P. LTD і BA.TRAS. LTD., (автоперевезення та доставка палива на заправні станції провідних нафтових компаній), голова відділення транспорту Асоціації промисловців провінції Барі; скарбник італійської торговельно-промислової палати Барі по Східно-Італійському напрямку; член адміністративної ради порту Барі; радник всеіталійської федерації транспорту; Віце-президент клубу Lion's Club; член Спілки журналістів — публіцистів регіону Апулія	ПУ в Італії
2012	Приватний підприємець, власник компанії «Luxury DMC», голова «Асоціації малих і середніх промисловців провінції Падуя»	ПУ в Італії
2012	Адвокат «Studio Legale Giorgi»	ПУ в Італії
2012	Президент «Корпорації ДОС» (гірничо-видобувна діяльність)	ПУ в Казахстані
2003	Генеральний директор ТОВ «Костанайский печатный двор»	ПУ в Казахстані
2010	Адвокат приватної адвокатської контори	ПУ в Канаді
2005	Виконавчий директор компанії Photos Photiades Distributors (продаж алкогольних та безалкогольних напоїв)	ПУ на Кіпрі
2014	Голова групи компаній «J.Aristodemou Group», підприємець	ПУ на Кіпрі

ПОЧЕСНІ КОНСУЛИ УКРАЇНИ ЗА КОРДОНОМ

39.	Республіка Колумбія	м. Богота	Луїс Бернардо Рамірес Бранд
40.	Демократична Республіка Конго	м. Кіншасса	Патрік Болонья
41.	Республіка Конго	м. Браззавіль	Фостен Нгобейя
42.	Республіка Корея	м. Сеул	Лі Ву Йонг
43.	Коста-Рика	м. Сан-Хосе	Орландо Герреро Варгас
44.	Республіка Кот-Д'Івуар	м. Абіджан	Айман Захер
45.	Литовська Республіка	м. Клайпеда	Генюс Вігонтас
46.	Литовська Республіка	м. Каунас	Бландіс Вігандас
47.	Велике Герцогство Люксембург	м. Люксембург	Клод Раду
48.	Республіка Маврикій	м. Порт-Луї	Абдул Махабуб Куріман
49.	Ісламська Республіка Мавританія	м. Нуакшот	Шебіх Шейх Маленін
50.	Малайзія	м. Джохор Бару	Джалалудін Кассім
51.	Мальта	м. Блата Ль-Байда	Кристофер Дебоно
52.	Королівство Марокко	м. Марракеш	Мохамед Ель Ідріссі

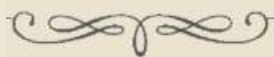
ПОЧЕСНІ КОНСУЛИ УКРАЇНИ ЗА КОРДОНОМ

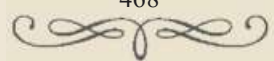
2011	Приватний підприємець. Представник одного зі спекекспортерів України в Колумбії	ПУ в Перу
2015	Президент Торгово-промислової палати ДР Конго-Україна, національний депутат ДР Конго, обраний по округу Фуна, Кіншаса	ПУ в Бельгії
2014	Приватний підприємець	ПУ в Сенегалі
2015	Приватний підприємець	ПУ в Республіці Корея
2016	Адвокат, підприємець. Президент компанії з оренди автомобілів	ПУ в Мексиці
2009	Засновник і керуючий івуарійських компаній у галузі торгівлі, будівництва, деревообробної промисловості	ПУ в Сенегалі
2012	Член правління, директор з маркетингу та розвитку підприємства литовської компанії ЗАТ «Plieno Spektras» (проектування, виробництво і монтаж нестандартних виробів, конвеєрних систем із нержавіючої сталі найвищої якості)	ПУ в Литві
2013	Голова правління ЗАТ «Imlitex Holdings»	ПУ в Литві
1995	Член міської Ради Люксембургу	ПУ в Бельгії
2000	Лікар-терапевт, Президент Товариства дружби Маврикій-Україна, член Медичної Ради Маврикію	ПУ в ПАР
2005	Директор компанії «ONG» (лізинг техніки, морське рибальство)	ПУ в Марокко
2004	Голова Ради директорів та президент холдингу «Krisi Group» (спеціалізується у нафтогазовій сфері, а також оборонно-промислового комплексу — ремонті МіГ-29 та постачанні радарних систем)	ПУ в Малайзії
2014	Фінансовий директор групи компаній «Triton Group»	ПУ в Італії
2013	Заступник голови муніципальної ради району Марракеш-Медіна (м.Марракеш), радник Регіональної ради з питань громадянського суспільства	ПУ в Марокко

ПОЧЕСНІ КОНСУЛИ УКРАЇНИ ЗА КОРДОНОМ

53.	Королівство Марокко	м. Танжер	Мохаммед Мурад Шаріф Д'Уаззан
54.	Королівство Марокко	м. Касабланка	Хассан Кеттані
55.	Мексиканські Сполучені Штати	м. Тіхуана	Педро Рамірес Кампусано
56.	Республіка Мозамбік	м. Мапуту	Джуніор Абіліу Де Лобау Соейра
57.	Монголія	м. Улаанбатор	Пуревсамбуу Батсайхан
58.	Республіка Союз М'янма	м. Янгон	Аунг Хлаїнг У
59.	Королівство Непал	м. Катманду	Кіран Вайдья
60.	Федеративна Республіка Німеччина	м. Майнц	Досс Гансюрген
61.	Султанат Оман	м. Маскат	Хані Джумаан Ашур Раджаб

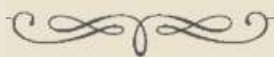
ПОЧЕСНІ КОНСУЛИ УКРАЇНИ ЗА КОРДОНОМ

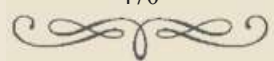
2003	Генеральний директор компанії «Fudiciaire Générale de Tanger» (юридичні консультації)	ПУ в Марокко
2003	Адвокат при касаційному суді у м. Касабланка	ПУ в Марокко
2010	Президент адміністративних рад будівельних підприємств «Inmobiliaria Creación», «Operadora Puerto Nuevo» та «Desarrollos Ley»	ПУ в Мексиці
2017	Засновник та власник компанії «Бутік Мапуту», мережі магазинів безмитної торгівлі Duty Free Shop на території Республіки Мозамбік	ПУ в ПАР
2002	Директор залізничного та автодорожнього проєктів Монгольського фонду «Виклик тисячоліття» (Монголія-США)	ПУ в КНР
2016	Власник однієї з провідних бізнес-корпорацій Союзу М'янма, що займається авто та авіа запчастин, засобів пожежогасіння, а також будівельних матеріалів та гуми	ПУ в Таїланді
2001	Голова концерну Vaidya Group. Виробництво та торгівля фармацевтичними товарами, промислове виробництво	ПУ в Індії
2008	Архітектурне бюро у м. Майнц, Президент німецько-українського товариства з питань економіки і науки, Почесний професор Українського вільного університету в м. Мюнхен та директор Інституту соціально-ринкового господарства при цьому Університеті. Г. Досс є одним з відомих представників правлячої у ФРН Християнсько-демократичної партії	ПУ у ФРН
2009	Виконавчий директор компанії «Абу Хані груп оф компаніз» (торгівля продукцією машинобудування, трубопрокату, меблями)	ПУ в Саудівській Аравії

ПОЧЕСНІ КОНСУЛИ УКРАЇНИ ЗА КОРДОНОМ

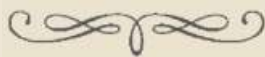
62.	Ісламська Республіка Пакистан	м. Карачі	Мемон Абдул Джаббар
63.	Панама	м. Панама	Хуан Карлос Хейлброн
64.	Республіка Парагвай	м. Фрам	Андрес Трацюк
65.	Республіка Польща	м. Ряшів	Єжи Кжановскі
66.	Республіка Польща	м. Хелм	Станіслав Адамяк
67.	Республіка Польща	м. Щецін	Генрік Колодій
68.	Республіка Польща	м. Зелена Гура	Збігнєв Джимала

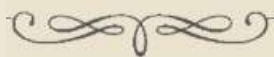
ПОЧЕСНІ КОНСУЛИ УКРАЇНИ ЗА КОРДОНОМ

2011	Член Національної ради з питань науки та технологій (Уряд Пакистану), член Ради директорів Адміністрації з питань контролю якості та стандартів (Міністерство науки та технологій ІРП), Директор «Північної компанії розвитку» (провінція Сінд), член Ради з питань інвестицій провінції Сінд, член Ради з питань співпраці між Урядом провінції Сінд і приватним сектором, Директор компанії «Qaim Automotive»	ПУ в Пакистані
2012	Приватний підприємець, виконавчий віце-президент та головний виконавчий директор «Bunker Vessel Management, S.A.» (компанія, що займається транспортуванням та доставкою палива)	ПУ в Мексиці
2002	Голова правління агропромислової фірми «Троцюк і компанія»; власник торгівельних компаній «Троцюк-Аргентина» «Троцюк-Бразилія», «Екс-імФрам»; голова муніципальної ради м. Фрам; президент Національної організації розробки та впровадження конкурентноспроможних стратегій; член Ради Національного агентства сприяння експорту та інвестиціям «ПРОПАРАГВАЙ» при МЗС Парагваю; голова Палати борошномельних підприємств Парагваю; член правління ряду професійних спілок Парагваю; голова асамблеї Української автокефальної православної церкви Парагваю	ПУ в Аргентині
2003	Співвласник підприємства «Новий стиль» (виробництво меблів, мебельної гарнітури, паркету, системи сидінь для громадських і спортивних об'єктів)	ПУ в Польщі
2004	Голова правління А.Т. «Зомар» (торгівля електроенергією, сільгосппродукцією)	ПУ в Польщі
2006	Власник будівельної фірми-девелопера «BUDOM» (будівництво, продаж будівельних і керамічних матеріалів)	ПУ в Польщі
2007	Власник «Інтер Гроклін Авто С.А.» (продукція авто обладнання і авто аксесуарів, готельні і спортивно-рекреаційні послуги)	ПУ в Польщі

ПОЧЕСНІ КОНСУЛИ УКРАЇНИ ЗА КОРДОНОМ

69.	Республіка Польща	м. Вроцлав	Гжегож Джік
70.	Республіка Польща	м. Познань	Вітольд Горовський
71.	Республіка Польща	м. Перемишль	Олександр Бачик
72.	Республіка Польща	м. Тарнів	Бартоломей Бабушка
73.	Республіка Польща	м. Бидгощ	Кшиштоф Сікора
74.	Республіка Польща	м. Лодзь	Богдан Хенрик Висоцький
75.	Республіка Польща	м. Ополє	Ірена Пордзік
76.	Португальська Республіка	м. Лісабон	Едуарду Норте Сантуш Сілва
77.	Руанда	м. Кігалі	Вінсент Ітангаєнда
78.	Сан-Маріно	м. Сан-Маріно	Андреа Негрі
79.	Сирійська Арабська Республіка	м. Алеппо	Аль-Тунсі Тамер
80.	Сполучені Штати Америки	м. Х'юстон	Григорій Бучай
81.	Сполучені Штати Америки	м. Детройт	Богдан Федорак
82.	Сполучені Штати Америки	м. Клівленд	Андрій Футей

ПОЧЕСНІ КОНСУЛИ УКРАЇНИ ЗА КОРДОНОМ

2009	Голова правління АС «IMPEL» (аутсорсінг для підприємств — управління нерухомістю, прибирання, охорона, катерінг, мед послуги)	ПУ в Польщі
2012	Голова правління Товариства «Польща-Україна», співвласник компанії «STRATEX» (консалтинг з питань стратегічного планування і управління)	ПУ в Польщі
2012	Власник фірми «Піотрусь Пан» (торгівельна компанія і мережа магазинів з продажу продуктів харчування і промтоварів)	ПУ в Польщі
2015	Підприємець	ПУ в Польщі
2016	Освітянин	ПУ в Польщі
2016	Власник, Голова правління «Corona CD SP.Z.O» (ресторанний бізнес, торгівля	ПУ в Польщі
2017	Співвласник фірми «PORJOT» (транспортні перевезення)	ПУ в Польщі
1998	Викладач юридичного факультету Університету Модерна в м. Лісабон та м. Бежа, завідувач кафедри правознавства, філософії права та дипломатичної історії Португалії; адвокатська діяльність	ПУ в Португалії
2013	Власник будівельної компанії	ПУ в Кенії
2016	Президент компанії Made Eventi Srl та Асоціації лісового господарства Італії	ПУ в Італії
2001	Генеральний директор правління комерційної групи «Аль-Тунсі»	ПУ в Сирії
2000	Співзасновник Української комерційної палати штату Техас	ПУ в США
2002	Президент Крайового виконавчого комітету Українського Конгресового Комітету Америки, Президент Українського Культурного Центру «Уоррен» штату Мічиган, Віце-президент Українсько-Американської Фундації Волі	ПУ в США
2002	Віце-президент Українського Конгресового Комітету Америки	ПУ в США

ПОЧЕСНІ КОНСУЛИ УКРАЇНИ ЗА КОРДОНОМ

83.	Сполучені Штати Америки	м. Солт Лейк Сіті	Джонатан Кевін Фрідман
84.	Сполучені Штати Америки	м. Бірмінгем	Рой Скот Колсон
85.	Сполучені Штати Америки	м. Тусон	Тарас Варварів
86.	Сполучені Штати Америки	м. Новий Орлеан	Едвард Томас Хейз
87.	Словацька Республіка	м. Вранов над Топлею	Станіслав Обіцький
88.	Республіка Словенія	м. Крань	Санді Брезовнік
89.	Республіка Судан	м. Хартум	Муса Саєд Мааруф
90.	Королівство Таїланд	м. Бангкок	Пріча Тіракіджпонг
91.	Королівство Таїланд	м. Патая	Банг-он Джансантхіа
92.	Туніська Республіка	м. Сус	Руїссі Лотфі
93.	Турецька Республіка	м. Бурса	Гьоркем Шехсувар
94.	Турецька Республіка	м. Даламан	Хюсейн Арслан
95.	Турецька Республіка	м. Ізмір	Хікмет Четін Гювенджін

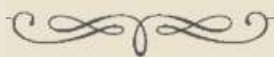
ПОЧЕСНІ КОНСУЛИ УКРАЇНИ ЗА КОРДОНОМ

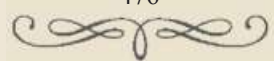
2008	Співзасновник та Виконавчий віце-президент компанії «DownEast Outfitters, Inc.»	ПУ в США
2000	Адміністративний помічник з питань економічного розвитку Мера міста Бірмінгем	ПУ в США
2013	Керівник компанії «C+R Consultants LLC», яка займається науковими розробками в галузі хімічної та вугільної промисловості	ГКУ в Сан-Франциско
2014	Фаховий адвокат. Партнер компанії Leake & Andersson, L.L.P., керівник практики міжнародної торгівлі	ПУ в США
2006	Приватний підприємець, генеральний директор багатопрофільного ТОВ «SESO-spol. s.r.o.»	ПУ в Словаччині
2011	Директор представництва компанії «ІСКРАТЕЛ» в Україні, м. Київ (телекомунікаційні системи), Голова правління «Українсько-словенської спілки підприємців»	ПУ в Словенії
2003	Керівник групи інвестиційних компаній «Мамлака»; член Виконавчої Ради Державної компанії високих технологій	ПУ в Єгипті
1999	Керівник об'єднання із 9-ти будівельних компаній, об'єднаних в «Preecha Group Co., Ltd.»; володіє мережею готелів та ресторанів	ПУ в Таїланді
2016	Підприємець	ПУ в Таїланді
2006	Директор підприємства «Модіко», що спеціалізується на торгівлі сільськогосподарською продукцією	ПУ в Тунісі
2017	Засновник та власник консалтингової корпорації «Долмабахче Інтернешнл Консалтанси», керівник мережі готелів Бокс Хотелс», радник голови телекомунікаційної компанії «Тюрксель»	ПУ в Туреччині
2016	Голова ради правління групи компаній та компанії «ЙДА Іншаат Санай ве Тіджарет А.Ш.»	ПУ в Туреччині
2006	Член Ради Торгівельної палати м. Ізмір, Спілки експортерів Туреччини	ПУ в Туреччині

ПОЧЕСНІ КОНСУЛИ УКРАЇНИ ЗА КОРДОНОМ

96.	Турецька Республіка	м. Чанаккале	Мехмет Рушен Ишик
97.	Угорська Республіка	м. Сегед	Рот Шандор
98.	Східна Республіка Уругвай	м. Монтевідео	Дієго Гуадалупе Бренна
99.	Республіка Хорватія	м. Малінська	Нікола Турчіч
100.	Республіка Хорватія	м. Спліт	Івіца Піріч
101.	Республіка Чад	м. Нджамена	Абакер Тахір Муса
102.	Республіка Чилі	м. Сантьяго	Алекс Тієрманн
103.	Чорногорія	м. Нікшич, Будва	Предраг Міловіч
104.	Швейцарська Конфедерація	м. Цуг	Йозеф Боллаг
105.	Швейцарська Конфедерація	м. Фрібург	Андрій Лужницький
106.	Соціалістична Республіка Шрі-Ланка	м. Коломбо	Дайя Ветхтхасінгхе

ПОЧЕСНІ КОНСУЛИ УКРАЇНИ ЗА КОРДОНОМ

2007	Власник морського агентства «Флама Денізджелік» (здійснення агентських послуг та обслуговування суден)	ПУ в Туреччині
2008	Власник та Генеральний директор угорського підприємства «IBE Kft» (оптова торгівля хімічною продукцією)	ПУ в Угорщині
30.12.2010	Нотаріус та адвокат, що спеціалізується на наданні правових консультацій та представленні інтересів своїх клієнтів у різних галузях права; координатор програми «Порядок денний Метрополії» при Адміністрації Президента Уругваю	ПУ в Аргентині
2014	Підприємництво, власник підприємства «Mikić d.o.o»	ПУ в Хорватії
2016	Менеджер ФІФА	ПУ в Хорватії
2005	Генеральний директор ТОВ «Аль-Манна»	ПУ в Державі Лівія
2007	Засновник та президент компанії «Пасіфік Фідер Сервісес С.А.К.» (Ліма, Перу); співзасновник компанії «Пасіфік Фідер Сервісес Болівія С.А.»; співзасновник туристичної оптової компанії «Тревел Квест С.А.»; співзасновник вантажно-перевізної авіакомпанії «Лідер Карго Лтд.»; співзасновник компанії «САПСА», яка займається обслуговуванням аеропортів; співзасновник Чилійсько-Мексиканської палати з питань інтеграції; президент ТПП між Чилі та Люксембургом; віце-президент Національної торгівельної палати Чилі, очолює її Міжнародний комітет; представник Федерації авіаліній з питань продаж та надання послуг в Латинській Америці	ПУ в Аргентині
2014	Приватний підприємець	ПУ в Чорногорії
2003	Голова правління Інституту безпекового аналізу та стратегічної мережі	ПУ в Швейцарії
2014	Президент Українського товариства в Швейцарії	ПУ в Швейцарії
2000	Голова компанії Monta Globe Group of Companies (комерційна діяльність у авіаційній галузі); адвокатська та нотаріальна діяльність	ПУ в Індії

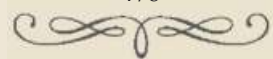
ПОЧЕСНІ КОНСУЛИ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ В УКРАЇНІ

ПОЧЕСНІ КОНСУЛИ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ В УКРАЇНІ

(станом на 24.10.2017р.)

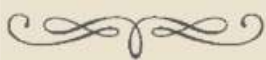
КРАЇНА	МІСТО	ПОЧЕСНИЙ КОНСУЛ	КОНСУЛЬСЬКИЙ ОКРУГ
Австралія	Київ	Шипиленко Ярослав Анатолійович	Вся територія України
Австрія	Львів	Мальський Маркіян Маркіянович	Львівська, Волинська, Зкарпатська, Івано-Франківська, Тернопільська, Рівненська
Австрія	Чернівці	Осачук Сергій Дмитрович	Чернівецька, Хмельницька
Австрія	Одеса	Ставніцер Андрій Олексійович	Одеська
Австрія	Донецьк	Тарадайко Наталя Анатоліївна	Донецька
Австрія	Харків	Кожемяко Всеволод Сергійович	Харківська область
Австрія	Дніпро	Кіптик Валерій Антонович	Дніпропетровська обл.
Австрія	Запоріжжя	Шестопалов Борис Борисович	Запорізька обл
Азербайджан	Харків	Салманов Афган Фаган оглу	Харківська, Сумська, Полтавська, Дніпропетровська, Запорізька, Чернігівська
Албанія	Харків	Омаров Шахін Енверович	Харківська, Дніпропетровська, Донецька, Луганська, Запорізька
Бангладеш	Київ	Шевченко Світлана Тарасівна	Вся територія України
Бельгія	Львів	Гарцула Ярослав Іванович	Львівська, Волинська, Івано-Франківська, Тернопільська

ПОЧЕСНІ КОНСУЛИ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ В УКРАЇНІ

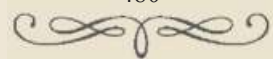
Бельгія	Донецьк	Морщагін Олексій Валерійович	Донецька, Харківська, Дніпропетровська та Луганська
Бенін	Київ	Едмонд Вільям Ахун Досса	Вся територія України
Білорусь	Харків	Бугас Дмитро Миколайович	Харківська
Білорусь	Львів	Дротяк Ігор Іванович	Львівська
Болгарія	Львів	Нотевський Віктор Савелійович	Львівська, Закарпатська, Тернопільська
Болівія	Київ	Рохас Тордойа	Вся територія України
Боснія і Герцеговина	Київ	Васильковський Андрій Олександрович	Вся територія України
Бразилія	Дніпро	Василенко Олег Вікторович	Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська та Черкаська області
Бразилія	Львів	Малех Петро Іванович	Львівська, Тернопільська, Івано-Франківська, Рівненська, Волинська, Закарпатська, Чернівецька
Бразилія	Харків	Куцевляк Сергій Валерійович	Харківська, Чернігівська, Полтавська та Сумська області
Вірменія	Харків	Асланян Армен Герасимович	Харківська, Сумська
Вірменія	Тернопіль	Геворкян Норік Тігранович	Тернопільська, Житомирська та Хмельницька
Вірменія	Ялта	Товмасян Артак Рубікович	Автономна Республіка Крим
Вірменія	Черкаси	Казарян Андранік Тельманович	Черкаська, Чернігівська

ПОЧЕСНІ КОНСУЛИ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ В УКРАЇНІ

Гватемала	Київ	Гончаров Олексій Володимирович	Вся територія України
Гвінейська Республіка	Київ	Мансуріян Рамін	Вся територія України
Греція	Ялта	Бумбурас Пантеліс Васіліос	Автономна Республіка Крим
Еквадор	Київ	Овчаренко Юрій Григорович	Вся територія України
Ємен	Київ	Абдурахман Аль-Сіррі	Вся територія України
Ізраїль	Львів	Вишняков Олег Володимирович	Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Волинська, Рівненська, Хмельницька, Чернівецька, Закарпатська
Ірландія	Київ	Сай Володимир Олександрович	Вся територія України
Ісландія	Київ	Мальований Костянтин Петрович	Вся територія України
Іспанія	Ялта	Балховітін Олександр Михайлович	Автономна Республіка Крим та місто Севастополь
Казахстан	Запоріжжя	Гречний Сергій Володимирович	Запорізька, Дніпропетровська, Донецька, Луганська, Харківська
Казахстан	Львів	Маслюк Галина Дмитрівна	Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька, Тернопільська, Хмельницька, Рівненська, Волинська
Казахстан	Одеса	Продаєвич Сергій Олександрович	Миколаївська, Одеська, Херсонська

ПОЧЕСНІ КОНСУЛИ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ В УКРАЇНІ

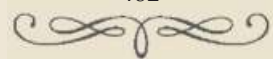
Канада	Львів	Вінницька-Юсипович Оксана Анастазія	Львівська, Закарпатська, Волинська, Івано-Франківська, Чернівецька, Тернопільська, Рівненська, Хмельницька, Житомирська, Вінницька
Кенія	м.Київ	Коваленко Анатолій Анатолійовича	Вся територія України
Кіпр	Маріуполь	Балабанов Костянтин Васильович	Дніпропетровська, Донецька, Луганська, Запорізька
Кіпр	Одеса	Музалев Борис Вікторович	Одеська
Корея	Львів	Ргіщев Владислав Вікторович	Львівська
Колумбія	Київ	Мхітарян Нвер Мнацаканович	Вся територія України
Коморські Острови	Київ	Кузнецов Олександр Львович	Вся територія України
Кот-д'Івуар	Дніпро	Лисенко Олексій Іванович	Дніпропетровська
Латвія	Одеса	Веретенніков Олег В'ячеславович	Одеська
Латвія	Чернігів	Вишнякова Олена Олександрівна	Чернігівська
Латвія	Львів	Гарцула Володимир Іванович	Львівська
Литва	Біла Церква	Литвиненко Юрій Петрович	Київська
Литва	Дніпро	Півняк Віталій Геннадійович	Дніпропетровська
Литва	Львів	Антонов Віталій Борисович	Львівська
Литва	Ужгород	Гарапко Віктор Федорович	Закарпатська

ПОЧЕСНІ КОНСУЛИ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ В УКРАЇНІ

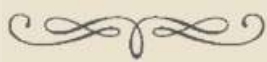
Литва	Івано-Франківськ	Дегтярьова Галина Олександрівна	Івано-Франківська
Литва	Одеса	Друтіс Олена Григорівна	Одеська
Литва	Житомир	Лавров Євген Михайлович	Житомирська
Литва	Сімферополь	Петриченко Сергій Миколайович	Автономна Республіка Крим
Литва	Херсон	Попов Віктор Григорович	Херсонська
Литва	Харків	Токарев Костянтин Олександрович	Харківська
Люксембург	Київ	Новиков Микола Михайлович	Вся територія України
Мальдіви	Київ	Лірник Андрій Віленович	Вся територія України
Мальта	Київ	Гречківський Павло Миколайович	Вся територія України
Молдова	Вінниця	Куницький Михайло Петрович	Вінницька обл
Молдова	Бориспіль	Циганенко Олег Владиславович	Київська
Молдова	Львів	Губицький Володимир Михайлович	Львівська, Рівненська, Тернопільська
Нідерланди	Львів	Гринчук Андрій Миколайович	Львівська, Тернопільська, Чернівецька, Закарпатська, Волинська, Рівненська
Нідерланди	Донецьк	Головань Ігор Володимирович	Донецька, Харківська, Дніпропетровська, Луганська, Запорізька
Німеччина	Харків	Гавриш Тетяна Степанівна	Харківська
Німеччина	Львів	Дякович Мирослава Михайлівна	Львівська, Волинська, Закарпатська, Рівненська

ПОЧЕСНІ КОНСУЛИ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ В УКРАЇНІ

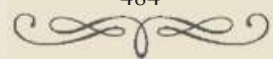
Німеччина	Одеса	Кифак Олександр Миколайович	Одеська, Миколаївська, Херсонська
Німеччина	Чернівці	Шламп Олександр Миколайович	Чернівецька, Хмельницька, Івано-Франківська, Тернопільська, Вінницька
Нова Зеландія	Київ	Райт Марк Ендрю	Вся територія України
Панама	Київ	Курдельчук Данило Маркович	Вся територія України
Парагвай	Київ	Головко Сергій Анатолійович	Вся територія України
Перу	Київ	Баленко Ігор Миколайович	Вся територія України
Південно- Африканська Республіка	Одеса	Поплавська Лариса Михайлівна	Одеська
Росія	Чернігів	Алієв Вагіф Ахмедович	Чернігівська
Сейшели	Київ	Гладковський Ігор Олегович	Вся територія України
Сирія	Одеса	Алі Ісса	Одеська, Херсонська, Миколаївська, Автономна Республіка Крим
Словаччина	Великий Березний	Адамчук Олег Іванович	Закарпатська, Івано- Франківська
Словаччина	Донецьк	Лисенко Тамара Тимофіївна	Донецька, Дніпропетровська
Словаччина	Одеса	Музалев Михайло Вікторович	Одеська, Миколаївська, Херсонська
Словенія	Харків	Бондаренко Анатолій Михайлович	Харківська, Полтавська, Запорізька, Сумська та Дніпропетровська

ПОЧЕСНІ КОНСУЛИ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ В УКРАЇНІ

Словенія	Одеса	Бурда Владислав Борисович	Одеська
Словенія	Житомир	Мартиненко Майя Миколаївна	Житомирська, Київська
Сьєра-Леоне	Київ	Русаліна Людмила Володимирівна	Вся територія України
Таджикистан	Дніпро	Карачун Віктор Іванович	Дніпропетровська
Таїланд	Київ	Радущий Михайло Борисович	Вся територія України
Туніс	Київ	Самойлов Геннадій Геннадійович	Вся територія України
Туреччина	Харків	Білий Володимир Михайлович	Харківська, Дніпропетровська, Запорізька, Донецька, Луганська
Угорщина	Івано- Франківськ	Вишиванюк Василь Михайлович	Івано-Франківська
Угорщина	Луганськ	Кириченко Сергій Олександрович	Донецька, Луганська
Угорщина	Львів	Малех Лариса Євсейвна	Львівська
Угорщина	Сімферополь	Павленко Віктор Іванович	Автономна Республіка Крим, м. Севастополь
Уругвай	Київ	Подольова Олена Євгенівна	Вся територія України
Філіппіни	Київ	Коваленко Валерій Вікторович	Вся територія України
Франція	Львів	Ярема Данило Володимирович	Львівська, Волинська, Івано-Франківська, Рівненська, Тернопільська, Закарпатська

ПОЧЕСНІ КОНСУЛИ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ В УКРАЇНІ

Франція	Донецьк	Чижигов Геннадій Дмитрович	Донецька, Луганська, Дніпропетровська, Харківська
Франція	Харків	Політучий Сергій Якович	Харківська, Сумська, Полтавська
Хорватія	Донецьк	Ротов Олександр Сергійович	Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Луганська, Харківська
Чад	Київ	Попов Віталій Іванович	Вся територія України
Чехія	Харків	Чігрінов Олег Васильович	Харківська
Чехія	Дніпро	Дирдін Сергій Олексійович	Дніпропетровська
Чехія	Ужгород	Ковчар Отто Олександрович	Закарпатська
Чилі	Київ	Паливода Костянтин Віталійович	Вся територія України
Чорногорія	Київ	Довгий Станілав Олексійович	Вся територія України
Швеція	Каховка	Стурен Карл Улоф Річард	Херсонська, Миколаївська

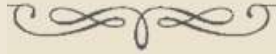

ІСТОРІЯ
ТА СЬОГОДЕННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ
ДИПЛОМАТІЇ:
ВНЕСОК ГДП

Із часів Русі й до сьогодення (за винятком років утрати державності) Україна мала сталі дипломатичні контакти зі світовим співтовариством. Географічною особливістю нашої держави є перехрестя різних культур і торговельних шляхів із Півдня та Півночі, зі Сходу й Заходу. Сервісна служба іноземних представництв на території сучасної України існувала в історично специфічних формах іще в далекі часи Русі. До київських пагорбів стелилися дороги не тільки купців з Аравії, Китаю, Персії, Німеччини, Італії, а й дипломатів. Вони долали тисячі кілометрів, аби побачити столицю однієї з найбільших тогочасних держав, налагодити зв'язки з могутніми київськими князями. Привозили до рідних країв не лише захоплення від гостинності русичів, а й неповторні вироби їхніх майстрів (ковані шедеври із золота та срібла), зброю, мед, хутро. Також поширювали інформацію про могутність Києва, його політичну активність, впливовість на тогочасні міждержавні події.

Уже під час правління князя Володимира Київська держава набуває широкого визнання іноземних країн, зокрема й Візантії — наймогутнішої тоді держави Європи. Прийняття християнства позитивно вплинуло на розвиток духовного життя й освіти в Русі-Україні. Відносини із західноєвропейськими державами стають дедалі ближчими, збільшується вплив Києва на міжнародну політику. За керівництва князя Ярослава Мудрого було налагоджено політичні та військові зв'язки з Німеччиною, Угорщиною, Францією, Норвегією, Швецією, Польщею. Не тільки Ярослав прагнув політичних контактів зі згаданими державами, а й західноєвропейські правителі шукали способів налагодження відносин із Києвом, зокрема через шлюби з доньками та синами великих київських князів. Усе це свідчить про стабільне політичне станови-

ще Київської держави та, зокрема, її столиці в XI ст.

Яскравою сторінкою української дипломатії та сервісної служби постають часи українського державотворення 1917–1920 років, коли хоч і недовго, але існувала Українська Держава. Дипломатичні представництва іноземних країн у ранзі генеральних консульств і надання для них сервісних послуг були в Україні й у часи її входження до складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

Офіційно Управління по обслуговуванню консульського корпусу як самостійну державну структуру створила Рада Міністрів Української РСР, яка прийняла Постанову № 308 від 3 липня 1972 року «Про створення в м. Києві Управління по обслуговуванню консульського корпусу», якою Київському міськвиконкому було доручено сформувати бюджетне Управління з обслуговування консульського корпусу (УпКК) штатною чисельністю 13 одиниць. Кількість генеральних консульств, а отже, і чисельність їхніх працівників поступово зростали. Уже 1976 року в Києві було 8 генеральних консульств, 8 торговельних представництв (у складі генеральних консульств), які представляли понад 50 зовнішньоторговельних підприємств і об'єднань своїх країн, 6 представництв авіакомпаній. Якщо до 1976 року в Києві було представлено тільки соціалістичні країни, то згодом було відкрито й консульські установи капіталістичних держав.

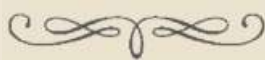
Одразу після створення УпКК було значно активізовано його роботу насамперед у галузі будівництва та створення сервісної сфери. Завершено реконструкцію та будівництво нових офісно-житлових комплексів для генеральних консульств. Саме тоді на вулиці Ярославів вал (тоді Великий Підвальний) було зведено будівлі генеральних консульств Польщі та Німецької Демократичної Республіки, на

Рейтарській — Угорщини, на Госпітальній — Болгарії, споруджено житловий будинок для дипломатів на вулиці Івана Франка, розпочато реконструкцію будівель на Стрілецькій для консульства Сполучених Штатів Америки. Також відбулося становлення спеціалізованої служби сервісу.

У ці роки кількість генеральних консульств у Києві зросла до дванадцяти. Крім згаданих консульств соціалістичних країн, було засновано генеральні консульства Сполучених Штатів Америки, Канади, Французької Республіки та Федеративної Республіки Німеччини. У березні 1989 року УпКК одержало статус виробничо-комерційного підприємства з правом діяльності на засадах повного господарського розрахунку та самофінансування. Штатна чисельність УпКК збільшилася до 90 одиниць. Із метою вдосконалення роботи було здійснено структурні зміни: створено нові підрозділи — експлуатаційно-технічний відділ, відділ сервісу та протокольного забезпечення, матеріально-технічного постачання та транспорту, забезпечення кадрами іноземних представництв і апарату УпКК, бухгалтерію.

Саме Управління з обслуговування консульського корпусу виконкому Київської міської ради народних депутатів у роки незалежності України стало предтечею авторитетної організації серед зарубіжного дипломатичного корпусу, нині Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв.

Отже, історія зародження ГДП сягає формування дипломатичних відносин у незалежній Україні, коли суверенітет нашої держави почали визнавати в усьому світі. 10 липня 2003 року організацію перепідпорядковано Київській міській раді та перейменовано в комунальне підприємство «Генеральна дирекція Київської міської ради по обслуговуванню іноземних представництв».

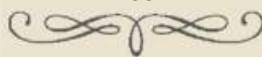
Серія книг «Україна дипломатична».

18 грудня 2007 року було підписано Меморандум про співробітництво між Міністерством закордонних справ України й Київською міською радою, згідно з яким координацію дій щодо розміщення іноземних представництв здійснює Міністерство закордонних справ України. Практичну роботу з розміщення іноземних представництв здійснюють: у м. Києві – виконавчий орган Київської міської ради (Київська міська державна адміністрація) через КП «Генеральна дирекція Київської міської ради по обслуговуванню іноземних представництв» (ГДП) в Автономній Республіці Крим — Кабінет Міністрів Автономної Республіки Крим разом із філією ГДП у м. Ялті.

Із 1 липня 2013 року й до нині Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представ-

ництв є державним підприємством і підпорядковується Державному управлінню справами Президента України. Сьогодні постійні клієнти ГДП — це 78 іноземних дипломатичних представництв, 26 генеральних консульств, 81 почесне консульство, 18 представництв міжнародних організацій, а також чимало іноземних фірм, їх персонал і члени родин. Адже спектр послуг, які надає ГДП, чималий. До складу ГДП входять чотири дирекції та Філія ГДП у Закарпатському регіоні.

Транспортні послуги пропонує дирекція «Автоцентр». В автопарку є транспортні засоби різного класу. Дирекція допомагає під час реєстрації, перереєстрації транспортних засобів, заміни номерних знаків, свідоцтв на транспортні засоби, видачі посвідчення водія й оформлення комісійних договорів.

Дипломати відвідали Івано-Франківськ, 2017 р.

Візитівкою дирекції «Дипсервіс» є екскурсійна діяльність. Щосуботи дирекція запрошує співробітників іноземних представництв узяти участь в екскурсіях як Києвом, так і Україною загалом. Дирекція забезпечує квитками на авіаційні та залізничні рейси, дбає про якісний і надійний медичний сервіс для кожного, хто працює в іноземному представництві та дипмісії, влаштовує дітей дипломатів у школи, організовує відпочинок в оздоровницях України. Крім цього, дирекція пропонує видавничі послуги, розсилання інформації та рекламної продукції через дипломатичні скриньки. З огляду на потребу поглиблення знань про історію та дипломатію України, ГДІП започаткував проект видання щорічного наукового альманаху під лапідарною назвою «Україна дипломатична». 2005

року редакція наукового щорічника «Україна дипломатична» започаткувала випуск серії книг «Бібліотеки» цього видання. Перша книга була присвячена діяльності надзвичайних дипломатичних місій УНР в Угорщині. Загалом світ побачило вже 16 видань про історію дипломатичної служби й окремих постатей.

Дирекція «Інпредкадри» надає послуги з добору кваліфікованого персоналу для роботи в іноземних представництвах, а також забезпечує українських громадян, які там працюють, відповідними соціальними та правовими гарантіями. База даних, створена дирекцією, дозволяє обрати працівника будь-якого профілю з більш ніж 10 000 спеціалістів — від керівника окремої служби до гувернантки. Також дирекція пропонує повний бухгалтерський і юридичний супровід роботи

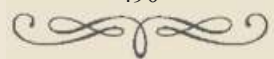

Зліва направо: генеральний директор ДП «ГДП» Павло Кривонос,
Генеральний секретар НАТО Єнс Столтенберг,
голова Представництва НАТО в Україні Александер Вінніков
під час відкриття офісу Представництва НАТО в Україні.

представництв іноземних організацій, консультації з питань оподаткування, візової підтримки працівників представництв, охорону офісів.

Дирекція «Рембудексплуатація» пропонує ремонти будівель і приміщень різної складності, з обслуговуванням електричних, теплових і водопостачальних мереж, утримання приміщень, інженерних мереж і при-

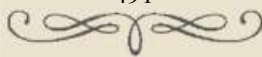
будинкових територій, надання комунальних послуг. Особливою послугою дирекції є цілодобова оперативно-диспетчерська служба з експлуатації та ремонту об'єктів нерухомості та інженерних мереж, що злагоджено співпрацює з аварійними службами міста Києва. Крім того, дирекція надає послуги із супроводу розробки та погодження у відповідних службах міста проектів будівництва,

Офіційне відкриття Медіа-центру ГДІП (вул. Пирогова, 6-А).

В президії зліва направо: Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Корея в Україні Лі Ян Гу, Державний секретар МЗС України Андрій Заяць, генеральний директор ДІП «ГДІП» Павло Кривонос, Надзвичайний і Повноважний Посол Пакистану в Україні Атар Аббас та Надзвичайний і Повноважний Посол Королівства Бельгія в Україні Люк Якобс.

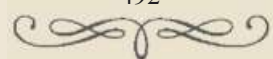
На Міжнародному форумі «InCo–2017» у місті Запоріжжя.

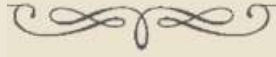
підготовки вихідних даних для проектування, управління та ведення технічного нагляду за будівництвом, введення в експлуатацію об'єктів і передачі зовнішніх інженерних мереж на баланс міських організацій.

Співробітники Генеральної дирекції також надають кваліфіковану юридичну допомогу — від консультацій, складання договорів та інших юридичних документів до реєстрації юридичних осіб, представництв іноземних компаній в Україні та захисту інтересів у судах. Спеціалісти організації надають кваліфіковану допомогу й у сфері нерухомості. Зокрема, із підбору об'єктів нерухомості житлового

та нежитлового фондів для оренди й купівлі/продажу, укладання договорів, юридичного супроводу операцій.

Політична міць кожної держави залежить не тільки від військового й політичного потенціалу, а й від її інтеграції у світову спільноту. Реалії цього — дипломатичне визнання та міждержавні відносини, а отже, розміщення в столиці держави зарубіжного дипломатичного корпусу. Дипломати — наші особливі гості. Давньоримський історик Корнелій Тацит у своїй багатотомній праці «Історія» визнав «священні права послів у чужинців». Тож священність цих прав, які шанували протягом

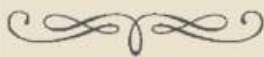

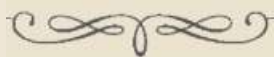
Резиденція Посла Японії в Україні, побудована у стислі терміни з найвищим рівнем оздоблення та із застосуванням новітніх технологій.

тисячоліть, треба постійно підтримувати. Й одним із найфундаментальніших прав та водночас зобов'язань є завдання на найвищому рівні забезпечувати іноземні посольства, міжнародні організації належними умовами для їхньої діяльності, виконання своїх обов'язків.

Кожне дипломатичне представництво — це острівець іншого світу в нашій країні. Від облаштування амбасади, створення побутових умов, комфорту й затишку, безперечно, залежить і перше враження дипломатів від нашої країни. Щойно з'являлися нові дипломатичні місії, представники ГДІП своєчасно реагували та забезпечували їх усім необхід-

ним. Відтоді співробітники Генеральної дирекції сформулювали своє професійне кредо й слідуєть йому в усьому й нині: «Те, що ми робимо сьогодні, ті рішення, які ухвалюємо, реагуючи на розвиток міжнародних подій і внутрішні потреби країни, уже завтра окремим струмочком увіллються в загальний потік історичного поступу всього людства, додаючи до нього не надто масштабну, але своєрідну та важливу краплину. Від початку створення Генеральної дирекції кожен знає, що гостинність — наша професія».

ЗМІСТ

Передмова. Довгий С.О., Предраг Міловіч.	5
Вступне слово. Клімкін П.А.	7
Консул – це місія, яку необхідно достойно виконувати. Погорельцев С.О.	10

ЧАСТИНА І

«ІСТОРІЯ КОНСУЛЬСЬКОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ».	11
--	----

РОЗДІЛ І.

ЗАРОДЖЕННЯ КОНСУЛЬСЬКОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ В Х–ХІХ СТОЛІТТЯХ	13
--	----

§ 1. Становлення консульської служби в Європі від давніх часів до початку ХVІІІ століття	15
§ 2. Консульство Київської Русі	24
§ 3. Початки консульських відносин за часів ранньомодерної Української держави (середина ХVІІ – ХVІІІ ст.)	34
§ 4. Внесок українців у розвиток консульської служби Російської імперії (остання чверть ХVІІІ ст. – 1917 р.)	51
§ 5. Консульські представництва на українських землях у складі Австро-Угорської імперії	105

РОЗДІЛ ІІ.

СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КОНСУЛЬСЬКОЇ СЛУЖБИ В 1917–1923 РР.	113
---	-----

§ 1. Правові та організаційні засади створення української консульської служби (1917–1923 рр.)	115
§ 2. Започаткування спеціальної підготовки кадрів для консульських установ	149
§ 3. Створення та діяльність закордонних консульських установ Української Держави	158
§ 4. Інститут почесних консулів	192
§ 5. Іноземний консульський корпус в Україні в період Центральної Ради	197
§ 6. Іноземний консульський корпус в Українській Державі	206

РОЗДІЛ ІІІ.

КОНСУЛЬСЬКА СЛУЖБА В УКРАЇНІ РАДЯНСЬКОЇ ДОБИ (1918–1991)	221
--	-----

§ 1. Організаційні та правові засади формування консульської служби УСРР-УРСР у 1918–1929 рр.	223
§ 2. Започаткування підготовки кадрів для радянських консульських установ	233
§ 3. Консульська діяльність повпредств УСРР за кордоном (1921–1923 рр.)	237
§ 4. «Старі» й «нові» іноземні консульські установи в радянській Україні	251

§ 5. Консульські питання в діяльності Управління Уповноваженого НКЗС СРСР при уряді УСРР.....	258
§ 6. Консульські питання в діяльності зовнішньополітичного відомства УРСР (1944–1990 рр.).....	262
§ 7. Повернення іноземних консульських установ в Україну: радянська доба (1948–1990).....	273
 ЧАСТИНА II СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КОНСУЛЬСЬКОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ.....	
284	
 РОЗДІЛ I. СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК КОНСУЛЬСЬКОЇ СЛУЖБИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ.....	
287	
§ 1. Становлення консульської служби в незалежній Україні (1991–2000).....	289
§ 2. Консульська служба на етапі вдосконалення та оптимізації (2001–2010 рр.).....	317
§ 3. Упровадження європейської моделі консульської служби (2011–2017).....	336
 РОЗДІЛ II. ПРИСУТНІСТЬ КОНСУЛЬСЬКОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ЗА КОРДОНОМ.....	
349	
§ 1. Консульські установи України за кордоном.....	351
§ 2. Інститут почесних консулів України за кордоном.....	404
 РОЗДІЛ III. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КОНСУЛЬСЬКОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ.....	
425	
§ 1. Функції та особливості консульської служби в центральному апараті Міністерства закордонних справ України.....	427
§ 2. Погляд у майбутнє.....	437
Почесні консули України за кордоном.....	458
Почесні консули іноземних держав в Україні.....	478
Історія та сьогодення української дипломатії: внесок ГДП.....	486
ЗМІСТ.....	494

